

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА № 134

ИСТОРИЯ
НА
БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИКЪ

отъ
Професоръ Б. ЦОНЕВЪ

А. ОБЩА ЧАСТЪ — Б. СПЕЦИАЛНИ ЧАСТИ

ТОМЪ ВТОРИ

ПОСМЪРТНО ИЗДАНИЕ

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА

Проф. д-ръ Ст. Младеновъ

СОФИЯ

ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — А Д.

1934.

Див. 5/80

26. Spec. dopis 899987 447-657 81

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА № 134

ИСТОРИЯ
НА
БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИКЪ
ОТЪ
Професоръ Б. ЦОНЕВЪ

А. ОБЩА ЧАСТЪ — Б. СПЕЦИАЛНИ ЧАСТИ

ТОМЪ ВТОРИ

ПОСМЪРТНО ИЗДАНИЕ

ПОДЪ РЕДАКЦИЯТА НА

Проф. д-ръ Ст. Младеновъ

СОФИЯ
ПРИДВОРНА ПЕЧАТНИЦА — А Д.
1934.

899987 / 2

BIBLIOTEKA
UNIWERSYTETU GDAŃSKIEGO

1101068344

D242/1/14

25-

Предговоръ.

Непрежалимиятъ професоръ Беню Цоневъ, чието мѣсто като първи титуляръ на катедрата по история на българския езикъ въ единствения български университетъ стои незаето вече осемъ години, бѣше замислилъ въ твърде широки размѣри своята „История на българския езикъ“, отъ която успѣ да обнародва само първиятъ томъ презъ 1919. година. Ако бѣ завършена тѣй, както бѣше тъкмена, Цоневата книга ще можеше достойно да се мѣри съ голѣмата „Histoire de la langue française“ отъ Ferdinand Brunot, която започна да излиза въ 1913. година и отъ която до сега сж излѣзли 8 голѣми тома отъ по нѣколко стотини страници голѣмъ форматъ.

Но сѣкашъ нѣкаква зла сждба преследва почти всички ония наши книжовни работници, които се заловятъ за крупно дѣло върху българския езикъ, напр. Неофитъ Рилски и Найдень Геровъ като съставители на български речникъ, и самъ Б. Цоневъ като единъ отъ начинателитѣ на академическия „Български тълковенъ речникъ“ и като съставителъ на тая голѣма „История на българския езикъ“.

Въ предговора къмъ първия томъ на тазъ „История“ авторътъ обяснява, че по разни причини билъ принуденъ да не печата тогава всичко, що било предвидено за тоя първи томъ, та изоставилъ отъ него три крупни отдѣла, а именно отд. VIII, „Български езикъ и другитѣ балкански езици, отд. IX, Общи езиковни принципи, приложени върху българския езикъ, отд. X, Происходъ и развитие на българския книжовенъ езикъ.“

Тѣзи тъкмо три изоставени тогава отдѣли се оказаха току-речи готови за печатъ, и тѣ сега излизатъ на бѣлъ свѣтъ, та по тоя начинъ се завършва до известна степенъ оная обща частъ, която споредъ планътъ на покойния „ще съдържа уводни глави отъ цѣлото и ще образува сама за себе си История на българския езикъ въ малъкъ размѣръ“.

Отъ останалитѣ шесть специални части тукъ се даватъ сега три, които могоха да бждатъ нѣкакъ сглобени и които не ще се броятъ негли за съвсемъ сурови материяли.

Гдето бѣше необходимо, сж дадени отъ писача на тия редове нѣкои притурки или пояснения, които сж поставени въ жглести скоби съ курсивни букви *С. М.* на край.

И въобще всичко не отъ авторътъ е въ жглести скоби, каквито Цоневъ не употребява. Поправени сж доста грѣшки въ не малко думи, особено френски и маджарски въ отд. VIII, и разни други грѣшки на перото. Оставени сж нѣкои своеобразности въ езикътъ и правописътъ, напр. твърдо окончание въ 1. л. ед. и 3. л. мн. ч. сег. време на глаголитѣ отъ II спрежение, като следъ нѣкои отъ тѣхъ пакъ въ жглести скоби е поставенъ удивителенъ знакъ.

Относно правописътъ въ тоя томъ отъ Цоневата книга трѣбва да се каже, че той е сегашниятъ т. н. официаленъ правописъ, при все че въ ржкописитѣ си Б. Цонивъ си служи съ свой правописъ — безъ *ъ* и *ь* въ края на думитѣ, безъ *ж*, замѣстено съ *з*, безъ *ь*, замѣстено съ *е* или *ѣ* (*ѣ*), когато има да се изговаря като *а*, *'а*, безъ *я* и *ю*, вмѣсто които се явяватъ буквени съединения *и* и *і-у*, както бѣ прието отъ първата филологическа комисия въ 90.-тѣ години на миналия вѣкъ и отъ професорския кржжець около месечника „Български прегледъ“ презъ есенъта на 1893. година. Въ тая книга се задържаха букви *и*, *і-у* вмѣсто *я*, *ю* само за нѣкои примѣри отъ новобългарскиятъ езикъ.

Както се знае, проф. Б. Цоневъ бѣше защитникъ на смѣли преобразувания въ българския правописъ и написа м. др. и цѣла книжка „Къмъ правописна обнова“. Особено не обичаше той безсмисленото писане на ероветѣ въ края на думитѣ и понѣкога си правѣше удоволствие да се подписва „Боян Безерник“. Обаче въпросътъ за правописътъ на тоя втори томъ отъ Цоневата книга бѣ предрешенъ отъ обстоятелството, че и въ излѣзлия презъ 1919. година първи томъ не е прокаранъ невиятъ упростенъ правописъ. . .

И тоя втори томъ е съставенъ, както първиятъ, отъ печатани и непечатани трудове на покойния нашъ ученъ. За жалостъ, поради липса на мѣсто, трѣбваше и сега да се изоставятъ нѣкои печатани и непечатани работи, които спадатъ къмъ този томъ, засѣгатъ важни въпроси изъ цѣлокупната история на нашия роденъ езикъ и поради това биха заслужвали, заедно съ нѣкои сравнително по-обработени глави отъ останалитѣ три части на Цоневия трудъ, да се обнародуватъ като трети и последенъ томъ отъ тази „История на българский езикъ“.

София, 6. VI. 1933.

Ст. Младеновъ

Съдържание.

А. Обща часть.

VIII.

Български езикъ и другитѣ балкански и съседни езици.

1. Езикови взаимности между българи и румъни. . . . 3—151

Уводъ 3. Общи свойщини между български и румънски 6. Тъменъ звукъ *ъ* и въ български и въ румънски 6. Обща редукция на *a, e, o* въ *ъ, и, у* 6. Еднакъвъ прегласъ или замѣна между *ea* и *e* 6. Еднакво изказване *rod.* и *dat.* падежъ 7. Липса на инфинитивъ и въ двата езика 7. Запоставенъ членъ и въ двата езика 7. Еднакво изказване бждно време 8. Двойни форми и повторения на лични мѣстоимения 8. Българскитѣ думи въ рум., разглед. откъмъ фонет. страна 11. Думи, съдържащи **ѣ** и **ѡ** 11. Думи, съдържащи **ѣ** и **ѡ** 14. Думи, съдържащи **ѣ** и **ѡ** 17. Думи, съдържащи **ѣ** 21. Български думи съ **ѣ** въ румънски 22. Консонантизмъ на бълг. заемки въ румънски 23. Ударението на бълг. заемки въ румънски 24. Старинни български думи, запазени въ румънски 25. Съвсемъ нови български думи въ румънски 26. Цѣли български фрази, влѣзли въ румънски 27. Разклонение на бълг. корени и основи въ румън. 28. Буквално превеждане български думи 30. Семантични промѣни въ рум. подъ бълг. влияние 31. Успоредни обрати въ румънски и български 32. Български думи въ румънската топонимия 35. Българскитѣ заемки, разпоредени по значение 37. I. Природа, минерали, растения, животни 37. Свѣтъ, време, природа 37. Минерали 43. Растения 44. Животни 52. II. Челядь, домъ, стопанство 57. Челядь и роднинство 57.

Домъ и домашни работи 59. Стопански работи и справи 67. Пчеларство 72. Рибарство 72. III. Занаяти, търговия, парй, мърки 74. IV. Градежи и градежни части 77. V. Облѣкло, накити 81. VI. Ястия, пития, вкусъ 83. VII. Тѣло, тѣлесни части, болести 86. VIII. Сътивни понятия 91. IX. Душевени качества и действия 95. X. Забави (игри, свирни и пр.) 100. Разни хора и танци 102. XI. Суевѣрие, вѣра, църква, училище 102. XII. Управление, сждийство 114. XIII. Военщина 118. XIV. Прозвища 120. Народности имена 124. XV. Разни изрази 125. Сжществит., прилаг. и произв. отъ тѣхъ глаголи 125. Глаголи и произведения отъ тѣхъ думи 130. Немѣдливи думи 141. Наречия 141. Предлози 142. Междуметия 143. Заключение 143. Извори и помагала 148.

2. Езикови взаимности между българи и маджари . . . 152—177

Уводъ 152. Българскитѣ думи въ маджарски, разгледани откъмъ фонетична страна 157. Звукова хармония 157. Пълногласие 158. Ударение 159. Думи съ звукъ *a* 159. Думи съ старобълг. **ѣ** 160. Думи съ **и** и **ѣ** 160. Думи съ **ъ** и **ь** 161. Думи съ **ж** и **џ** 161. Думи съ **џ** и **џ** 162. 1. Земя, природа, минерали, растения, животни 162. 2. Стопанство, покжщина, челядь 165. 3. Занаятъ търговия, пари, мърки и теглилки 168. 4. Градежи и градежни части 169. 5. Облѣкло, накитъ 170. 6. Ястия, пития, игри, забави 170. 7. Тѣлесни части, болести 171. 8. Личность, общество, вѣра 172. 9. Управление, сждийство, военщина, 172. 10. Разни свойства, действия, прозвища 173. Маджарски изрази произлѣзли подъ българско влияние 175. Семантични промѣни въ мадж. подъ българско влияние 176. Маджарски думи въ българ. езикъ 176. Единъ маджарски суфиксъ въ българ. езикъ 177.

3. Езикови взаимности между българи и турци . . . 177—191

Турски думи въ българскій езикъ 177. I. Природа, минерали, растения, животни 177. II. Стопанство, покжщина, челядь 179. III. Занаятъ, търговия, парй, мърки, теглилки 180. IV. Градежи и градежни части 182. V. Облѣкло, накити и пр. 183. VI. Ястия, пития, вкусъ 183. VII. Игри, свирни, забави 184. VIII. Тѣло, болести, лѣкове 184. IX. Личность, общество, вѣра,

народностъ 185. X. Управление, сѣдийство 186. XI. Военщина 187. XII Прозвища (укорни) 187. XIII. Разни значения 188. 1. Сжществителни 188. 2. Прилагателни 189. 3. Глаголи 190. Немѣливи думи и възклици 190. — [4. Езикови взаимности между българи и гърци. Книгописни бележки отъ С. М.] 192. — [5. Езикови взаимности между българи и албанци. Книгописни бележки отъ С. М.] 192.

IX.

Общи езиковни принципи, приложени върху българский езикъ. 193—256

Що е езикъ? 193. Разни видове езици и разни дефиниции 193. Области и задачи на езиковата наука 194. а) произходъ на езика б) развитие на езика (по време и по мѣсто). Науката за езика — дѣлъ отъ общата културна история 194. Кога и какъ се появява езикъ у хората? 194. Рефлексни звукове вече у животнитѣ 194. Звукоподражания (отъ животнитѣ и природата) добавилъ човѣкъ 194. Наука за езика и граматика 194. Части на граматиката 195. Звукофизиология 195. Практическа или школска и научна или историческа граматика 195. Наука за езика и фолклоръ 195. Наука за езика и етнография 195 Наука за езика и психология, логика, естетика 195. Начало на граматичното езикознание 197. Граматиката на Dionysios Thrax и нашата граматична терминология 197. Граматиката на Панини 199. Сравнително езикознание и принципално езикознание 199. Първи основи за езиковата поява 201. Какъ се минава отъ междуметия къмъ свързанъ говоръ? 203. Диференцияция на коренитѣ 204. Самокоренни, приставни и гѣвкави езици 204. Основнитѣ корени произхождатъ отъ междуметия и звукоподражания 205. Звукоподражателна теория за произхода на езика (Wau-Wau-Theorie) 205. Теория за самозвучность човѣшка 205. Звукоподражателни думи отъ разни езици 206. Роля на междуметията при образуване на езика 212. Мѣнение на коренитѣ; степенуване 218. Удвоение (редупликация) на коренитѣ 219. Лични мѣстоимения и глаголни окончания 220. Езици и наречия 221. Езикъ и народъ; общи държавенъ езикъ 222. Смѣсени езици или наречия 223. Преходни наречия 224. Чуждо влияниие като факторъ при образуване на наречия 224. Сродство между езицитѣ. Индоевропейско езикознание 225. Новограматизици 225. Експериментална фонетика 226. Промѣни на звуковетѣ 226. Езикъ, наречие, поднаречие, говоръ 226. Морфоложка класификация на езицитѣ 227. Генеаложка класификация 228. Индоевропейски езици 229. Индоевропейскитѣ езици еднакви по старина 232. „Родословното дърво“. Теоринтѣ

на Шлайхеръ, Шмидтъ и Лескинъ 233. Отношенията на индоевропейскитѣ езици споредъ родството им¹⁾ 238. Раздѣление на литославянски 238. Главни клонове индоевропейски езици: 1) Индийски клонъ 241. 2) Ирански клонъ 241. 3) Славянски клонъ 242. 4) Балтийски клонъ 242. 5) Германски клонъ 243. 6) Келтски клонъ 243. 7) Италиски клонъ 243. 8) Албански или илирски клонъ 244. 9) Гръцки клонъ 244. 10) Арменски клонъ 244. Нѣкои културни думи на индоевропейцитѣ 245. Разширение и разселба на индоевропейцитѣ и славянитѣ 246. Общи съчинения по езиковедие 250.

X.

Произходъ и развитие на българския книжовенъ езикъ 257—310

Български писменъ езикъ отъ XV до XIX вѣкъ 257. Българския книжовенъ езикъ въ старо време 257. Разлики между старобългарски и сръднобългарски 259. Книжовни и народни форми въ сръднобългарскитѣ езици 260. Край на старобългарската писменостъ 263. Български книжовни дейци въ Сърбия и Русия 264. Въпросъ за реформата на патриарха Евтимия 256. Установяване на ударение въ черковнитѣ книги 266. Константинъ Костенечки и неговия правописенъ трактатъ 266. Употрѣба на ѣ и ѣ следъ Евтимия 269. Родно мѣсто на Конст. Костенечки 269. Какво съдържа „Сказание изъяснено о писменехъ“ на Константина Костенечки 270. Кирилъ и Методий били избрали за книжовенъ „тънчайши и краснѣйши роушкии језыкъ“ 271. Звуковата стойностъ на ѣ споредъ Константина Костенечки 272. Житие на сръбския деспотъ Стефанъ Лазаревичъ 274. Владиславъ Граматикъ 274. Митрополитъ Йоасафъ Бдински 276. Григорий Цамблакъ. 276. Българския книжовенъ езикъ въ Румъния 279. Новобългарски черти въ езикътъ на влахобългарскитѣ грамоти 284. Книги, писани въ Българско съ белези на сръбска редакция 285. [Нѣ „сръбска“, а северозападно-българска или сръбско-българска редакция, отъ С. М.] 286. Новобългарски простионароденъ езикъ въ дамаскинитѣ 283. „Сръбско-български езикъ“ 289. Дамаскинска литература и дамаскинари 289. Попъ Тодоръ отъ Враца 289, 293. Йеромонахъ Йосифъ Брадати 290. Отецъ Паисий Хилендарски като „основателъ на руското влияние“ 293. Езикъ и правописъ на о. Паисий Хилендарски 294. О. Паисий и западнобългарскитѣ дамаски-

¹⁾ По технически причини схемата на стр. 238 не е възпроизведена точно. Линиитѣ, шо сочатъ къмъ езицитѣ, не се пресичатъ подъ ъгълъ, а се само приближаватъ. *Ред.*

нари 295. Езикъ и правописъ на дамаскинитѣ 296. Запискитѣ на попъ Петъръ отъ Мирково 301. Записката за потурчване на Чепинскитѣ българи (Попъ Методий Драгиновъ) 301. Троянски Дамаскинъ 302. Протопопински дамаскинъ 303. Руско влияние въ по-старо и по-ново време 304. Сборници съ руска редакция 306. Сръбско и руско черковно-славянско влияние въ България презъ XVIII и XIX вѣкъ 307.

Б. Специални части.

I.

Българска семантика 311—370

1. Предметъ и задача на семантиката 311. 2. Значение на семантиката 313. 3. Заемки отъ литовски езикъ 318. 4. Заемки отъ нѣмски езикъ 320. 5. Заемки отъ гръцки и латински езикъ 324. 6. Заемки отъ латински езикъ 326. Заемки отъ турски езикъ 330. 8. Влияние на руския езикъ 338. Количеството на рускитѣ думи въ българския езикъ 341. Разни категории и групи руски думи въ български езикъ 345. Фонетично еднакви думи 345. Думи, въ които е запазена руската фонетика 347. Побългарени руски думи 349. Причастия 350. Прилагателни 351. Руско влияние върху значението на нѣкои думи 352. 9. Българска лексикография 353. 10. Семантични принципи 357. А. Корени 350. Видове корени по брой на звуковетѣ I. еднозвучни, II. двозвучни, III. тризвучни, IV. четиризвучни, V. петозвучни 364. Б. Основи 365. В. Суфикси 366. Г. Сложни думи 367. Групировка на сложнитѣ думи 367. Съчинени сложни думи 368. Съставни сложни думи 369. Изчезване на думитѣ въ езика 369.

II.

История на звуковетѣ въ българския езикъ. 371—444

1. Сръднобългарска фонетика 371. Употрѣбение на **к**, **ж** и **л** въ сръднобългарски 372. Употрѣбение на **к** 372. Употрѣбение на **ж** и **л** 373. Произношение на **к** въ сръднобългарски 375. Произношение на **ж** и **л** въ сръднобългарски 380. Единство на български езикъ откъмъ **ж** и **л** 381. **ѣ** и **ь** въ сръднобългарски 384. Нѣкои маловажни особености

въ сръднобългарската фонетика — звукъ **ѣ** 387. 2. Новобългарска фонетика 387. Обща характеристика на новобългарски въ сравнение съ сръднобългарскиятъ езикъ 390. Класификация на българскитѣ говори 394. Отличителни белези между източнобългарски и западнобългарски 395. Три обсега източни говори: I. Североизточни, II. Сръдногорски, III. Югоизточни 398. Класификация на западнитѣ говори 399. Общност на новобългарската фонетика или гласословие 400. За звуковетѣ въ новобългарски езикъ изобщо 400. А. Вокализъмъ 402. Гласна *a* 403. Старобългарско **ѣ** 405. Гласна *e* 407. Гласна **ѣ** (**я**) 410. Гласна *o* 411. Старобългарско **оу** 411. За общобългарския звукъ **ѣ** 411. *рѣ*, *ѣр* въ новобългарски 414. *лѣ*, *ѣл* въ новобългарски 415. Промѣни на гласнитѣ вследствие отъ тѣхни взаимни влияния. — Сръщане гласни съ гласни 419. Действия на гласни върху гласни — Асимилация — изравнение на гласнитѣ 422. Лабиялизация 424. Изпадане на гласни 425. Асимилация — стѣгане 425. Контракция (сливане) 426. Съкращение на гласнитѣ 427. Премѣтка (метатеза) 427. Изпущане и елизия (отпадъкъ) на гласни 428. Втурване, вмѣтане 429. Б. Консонантизъмъ 430. Устни съгласни: *b, v, m, n* 430. Зъбни: *d, t* 432. *z, k, x* 435. Асимилация на съгласни 436. Премѣтка на съгласни 440. Отпадане и изпадане на съгласни 441. Отпадъкъ въ сръдословие 442. Отпадъкъ въ краесловие 443. Прибавка на съгласни 443.

III.

История на формитѣ въ българский езикъ . . . 455—556.

1. Сръднобългарска морфология 445. Склонение 445. Спрежение 448. 2. Новобългарско видословие или морфология 451. Важност на видословието или морфологията на новобългарский езикъ 454. Причини да пропадне старото падежно богатство въ българский езикъ 455. Именителенъ падежъ единств. число 460. Родителенъ падежъ 463. Дателенъ падежъ 465. Винителенъ падежъ 466. Винителенъ падежъ мн. ч. 469. За изчезването на падежнитѣ форми въ българский езикъ 470. Какъ сж изчезнали двата най-важни падежи — родителенъ и дателенъ 470—477. Множествено число на сжществителнитѣ имена въ българский езикъ 479. Множествено число у сжществителнитѣ отъ женски родъ 480. Множествено число у имената отъ сръденъ родъ 482. Множествено число у имената отъ мъжки родъ 483. Окончание *-и* 484. Окончание *-е* 484. Окончание *-ове* 485. Окончание *'а* (*ѣа*) 485. Окончание *-ица* 486. Окончания *-оѣце* и *-овци* 486. Мно-

жествено число у прилагателнитѣ имена 487. Мѣстоименно и сложно склонение 488. Лични и прилагателни мѣстоимения 488. Употрѣба на старински падежи при лични и нелични мѣстоимения 488. Падежни форми на личнитѣ мѣстоимения 489. Вин. пад. ед. ч. 490. Дат. пад. ед. ч. 491. Множ. ч. отъ личнитѣ мѣстоим. 491. Възвратно мѣстоимение 491. Окончание *-го* (диял. *га*) въ вин. (род.) пад. ед. ч. на мѣстоимения 492. Окончание за дат. пад. ед. ч. на втората група мѣстоимения 493. Третьолично мѣстоимение за м., ж. и ср. родъ ед. и мн. ч. 493. Показателни, притежателни, въпросит., относит. и неопредѣлителни мѣстоимения 495. Сложно склонение и дири отъ него въ новобългарский езикъ 497. Нови дателни форми 499. Развитие и употрѣбение на членната форма въ българский езикъ 500. Поява на членъ въ свръзка съ въпросътъ за изчезване на старитѣ падежни окончания 501. Научна и практична страна на въпросътъ за членътъ въ българский езикъ 502. Произхождение на българския членъ 402. Членъ въ руски наречия 503. Опредѣлени прилагателни и членувани имена (сжществ. и прилаг.) 504. Значение на членната форма (семантична история на членътъ) 506. Пъстрина въ членнитѣ форми за м. р. ед. ч. 507. Първи членни форми за м. р. ед. ч.: *-ѣт, -от, -ет* 508. Схема на членнитѣ форми за м. р. ед. ч. въ българский езикъ по всичкото имъ историческо и диалектично развитие. Троенъ членъ въ бълг. говори 510. Примѣри отъ сръднобългарски паметници съ предполагаемъ членъ 511. Склоняванъ членъ 512. Говори съ пълень членъ (съ *-т*) 513. Говори съ отсѣчена членна форма (съкратенъ членъ безъ *-т*) 514. Употрѣбение на члена въ нашия книжовенъ стилъ 515. Кога не трѣбва да се употрѣбя членъ 518. История на българския глаголъ 522. Класификация на българскитѣ глаголи 523. Старобългарски и новобългарски опредѣлени глаголни форми 526. Неопредѣлени глаголни форми 527. Различни класификации на славянския глаголъ 528. Най-практична раздѣлба на българский глаголъ 529. Съставъ и производство на глаголитѣ 529. I. Коренни глаголи 529. II. Производни глаголи 530. Повторни глаголи 531. Глаголи отъ имена 532. Производни глаголи съ суфикси (*-пѣя, -на, -увам, -авиш, -иавиш, -евиш, -евам, -асам, -ясам, -исам, -ирам, -кам, -ичкам, -иням, -отя, оря, -оля, -уца*) 532. III. Сложни глаголи 532. Кои 16 предлога (отъ 36) се съединяватъ съ глаголи въ българский езикъ 533. Сложни глаголи съ *въ, въз, до, из*; свършени глаголи съ предлози отъ несвършени безпредложни 533. Сложни глаголи съ *за-, на-, над-, об-, от-, по-, съ-* у- 534. Глаголи съ по два или три предлога 535. Сложни глаголи съ *при-, прс-, раз-, под-, пре* 535. Свършени и несвършени глаголи 536. Глаголни форми 538. Глаголътъ въ новобългарски 538. Сегашно време 1. л. ед. ч. съ окончание *м* и 1. л. ед. ч. безъ *-м*, съ мека или твърда съгласна предъ окончанието 538. 2. л. единств. число 541. 3. л. единствено число 541. 1. л. множеств. число

542. 2. л. множествено число 542. 3. л. множествено число 542. Спомагателни глаголи 543. Императивъ 543. Аористъ 543. Имперфектъ 545. Новобългарско причастие отъ минало несвършено време — ново време [минало несвършено неопредѣлено] 546. Определено и неопределено бждно време 548. Условно наклонение 548. Повелително наклонение 549. Инфинитивъ 550. Причастия (сег. действ. причастие и деепричастие; сегашно страд. причастие, минали действителни причастия I и II (на -лъ); минали страдателни причастия) 552.

VII.

БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИКЪ И ДРУГИТЕ
БАЛКАНСКИ ИЛИ СЪСЕДНИ ЕЗИЦИ

ИСТОРИЯ
НА
БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИКЪ

А. ОБЩА ЧАСТЬ

VIII.

БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИКЪ И ДРУГИТЪ БАЛКАНСКИ ИЛИ СЪСЕДНИ ЕЗИЦИ

1. Езикови взаимности между българи и румъни

Уводъ. — Общи свойщини между български и румънски: тъмень звукъ *ъ* и въ български и въ румънски, обща редукция на *a, e, o* въ *ъ. и. u*, еднакъвъ прегласъ или замѣна между *ea* и *e*, еднакво изказване *род.* и *дат.* падежъ, липса на инфинитивъ и въ двата езика, еднакво изказване бждно време, двойни форми и повторение на лични мѣстоимения. Българскитѣ думи въ рум. разглед. откъмъ фонет. страна: думи, съдържащи **т** и **к**, думи, съдържащи **ръ** и **лъ**, думи, съдържащи **ж** и **л**, думи, съдържащи **к**, български думи съ **чи** въ румънски. Консонантизмъ на бълг. заемки въ румънски. Ударението на бълг. заемки въ румънски. Старинни български думи, запазени въ румънски. Съвсемъ нови български думи въ румънски. Цѣли български фрази, влѣзли въ румънски. Разклонение на български корени и основи въ румънски. Буквално превеждане български думи. Семантични промѣни въ рум. подъ бълг. влияние. Успоредни обрати въ румънски и български Български думи въ румънската топонимия Българскитѣ заемки. разпоредени по значение. I. Природа, минерали, растения, животни: Свѣтъ, време, природа. Минерали. Растения. Животни. II. Челядь, домъ, стопанство: челядь и роднинство, домъ и домашни работи, стопански работи и справи, пчеларство, рибарство. III. Занаяти, търговия, пари, мѣрки. IV. Градежи и градежни части. V. Облѣкло, накити. VI. Ястия, пития, вкусъ. VII. Тѣло, тѣлесни части, болести. VIII. Сѣтивни понятия. IX. Душевени качества и действия. X. Забави (игри, свирни и пр.). Разни хоръ и танци. XI. Суевѣрие, вѣра, църква, училище. XII. Управление, сѣдийство. XIII. Военщина. XIV. Прозвища. Народности имена. XV. Разни изрази. Сжществит., прилаг. и произв. отъ тѣхъ глаголи. Глаголи и произведени отъ тѣхъ думи. Немѣнливи думи, наречия, предлози, междуметия. Извори и помагала.

Силно е влиянието на български езикъ върху маджарски,¹⁾ но много по-силно е било то върху влашки; защото, докато въ маджарски езикъ наброяваме до 600 български думи, въ влашки са тѣ 5—6 пѣти по 600, та и повече. Па не само отдѣлни думи, но и цѣли суфикси, цѣли български обрати са станали имотъ на румънски езикъ. И докато за нѣкои български думи въ маджарски може да има съмнение, дали не са минали тѣ отъ други славянски езици въ маджарски, то за славянскитѣ думи въ румънски, особено за думи отъ по старо време, не може да се съмняваме. И не е мжно да се обясни това мощно влияние на българската речъ върху езика на отвѣдунавскитѣ ни съседи, щомъ земемъ предъ видъ, че съ никой други народъ словѣно-българитѣ не са имали толкова дълготрайно съжителство, както съ румъни. Още отъ времето на царъ Траяна, та дори и до днешенъ день, българи и румъни се преливатъ едни въ други, докато най-сетне отатѣкъ Дунава се образува влашка народность, а отсамъ Дунава — българска. Но докато побългаряване е имало презъ 5—6 вѣка и вече е отдавна престанало, то повлашването, начевайки отъ най-старо време, трае и до днесъ. Защото сички стари словѣно-българи по Влашко и Молдова, които не са се изселили на времето си отсамъ Дунава, ставатъ румъни; сички дакийски българи, наречени отъ румънитѣ шк е и (= шк'аи, sclavi), тѣй сжщо били порумънчени. А отъ края на XIV вѣкъ, откогато захваща пѣкъ обратна селба на българи въ Румъния, та дори до наши дни, колкото българи са преминали отатѣкъ Дунава, или са вече порумънчени, или са на пжтъ да изгубятъ своята народность. Тѣй че тия хиляди български думи въ румънски са остатъци отъ хиляди български породици, удавени въ румънското море. Защото заедно съ думитѣ ний сме давали на румънитѣ и наша родна плътъ, за да изградимъ тая тѣй нараснала сега румънска народность.

Но освенъ по етнически пжтъ много български думи са минали въ румънски и посрѣдствомъ българската книжнина, която владѣе въ Румъния презъ цѣли четири вѣка; чрезъ нея се предаватъ на румънския книжовенъ езикъ твърде много административни, сждейски и военни термини, които и днесъ още съставятъ неотемна часть на румънската речъ.

Тѣй се набира това огромно число български думи въ румънски, което ни дава право да твърдиме, че и днесъ дори, при сичкото старание на ревностни пуристи да премахнатъ тия варваризми, пакъ български думи въ румънски има много повече отъ латински. И ако не бѣше строидбената часть на езика, която горе-долу е запазила още латинския си характеръ,

¹⁾ Вж. Универс. Годишникъ ист.-фил. XIII—XIV, Езиковни взаимности между българи и маджари.

то отъ латинщината на румънитѣ щѣше да остане само празна фикция.

Нѣма да се спирамъ върху произхода на румънската народностъ, по който въпросъ има доста голѣма литература, а у насъ е изложенъ въ общия трудъ на Милетича и Агура: Дакорумънитѣ и тѣхната славянска писменостъ, Мсб. IX, 212—273, но който нѣма значение за българскитѣ заемки въ румънски; защото, произлизали днешнитѣ румъни отъ Балканския полуостровъ, или отъ Дакия, сѣ едно е, понеже и тукъ и тамъ са имали за свои съседи словѣно-българи, по тѣхному шкяи, шкеи (škeie), което название, следъ като измѣта своето значение,¹⁾ се замѣнява съ *šrb*, и едва въ по-ново време се ввежда название *bulgar*. Но преди да преминемъ къмъ българскитѣ елементи въ румънски, смѣтамъ за нужно да истъкна нѣкои основни езикови общности между български и румънски; общности ги наричамъ, защото днесъ за днесъ не сме въ сила да установимъ точно, дали са тѣ първомъ принадлежали на български, или на румънски. Много отъ тѣзи общи свойства са присъщи и на другитѣ балкански езици (албански, новогръцки, турски и сръбски), както го показва Миклошичъ (Вж *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, *Denkschr.* XII, 6—8), приемайки, че тѣзи общности произлизатъ отъ оня езикъ, отъ който е произлѣзълъ езикътъ на днешнитѣ албанци, а именно отъ илирски езикъ. Но понеже езикословната наука днесъ не знае почти нищо положително за езика на старитѣ илирци, праотци на днешнитѣ албанци, то, да обясняваме днешнитѣ общи свойства на балканскитѣ езици чрезъ предполагаемъ нѣкакъвъ илирски езикъ, би значило да обясняваме неизвестно съ незнайно. Ето защо не е зле да видимъ, не бихме ли си обяснили тѣзи общности по другъ нѣкой по приемливъ начинъ, като имаме предъ видъ днешното и миналото на двата съседни езика.

Между български и румънски има тѣзи общи свойства, за които не може тъй лесно да се установи, на чие влияние се дължатъ тѣ.

1. И въ двата езика се срѣща твърде начесто единъ

¹⁾ Както обикновено бива, народностнитѣ имена се употребяватъ често въ ругатно значение; срв. *gres*, *crétin*, *bougre* у французитѣ; у насъ: хърватин, каталанин, шоп, торлак, читак. Тѣй и въ рум. народенъ езикъ име *schiau* получава съ време значение на „простак“, та става нужда да се уразличи; затова прибѣгватъ къмъ название *šrb* или *šêrb*, изразявайки тѣй два разни народа съ едно и сѣщо име. Отсетне, следъ като българитѣ, въ по-ново време, исплжкватъ като народъ особенъ и различенъ отъ сърбитѣ, биватъ наричани съ по-новото си име българини. *Schei* се срѣща нерѣдко въ Румъния като название на села; *schei* се нарича и една махала въ Кронщатъ (Седмиградско), която маджаритѣ наричатъ *Bolgarszék* = българска столица (селище).

тъменъ, гърленъ звукъ *z*, който въ български произлиза отъ старитѣ тъмни гласни *ж, љ, њ* и *ь*, а въ румънски — почти отъ сички гласни, затова и въ рум. ез. се срѣща много по често отколкото въ български. Ако питаме за произхода на тоя звукъ, нѣма защо да го търсимъ непременно въ илирски или тракийски, защото днешното бълг. тъмно *z* напълно може да се обясни отъ старобългарски, понеже и четиритѣхъ гласни, отъ които произлиза то, са имали едновременно тъменъ гласежъ (както го иматъ и сега въ родопскитѣ говори): *ж* = *ъ*, *љ* = *ъ*, *њ* = *ъ*, *ь* = *ъ*. Какъ е произлѣзло румънското *z* (*i* и *â*) отъ ясни гласни, е въпросътъ още не добре обясненъ; може да си е самородно явление, както приема Densusianu (*Histoire de la langue roumaine* I, 31 и сл.), но азъ бихъ рекълъ, че нѣкои румънски затъмнения на *a*, *e* и *i* + *n*, *m* се дължатъ на българския назализъмъ.

2. Общо фонетично свойство на български и румънски е да редуциратъ неударени гласни: *a*, *e*, *o* гласятъ безъ ударение *ъ*, *и*, *у*. Имайки предъ видъ, че тая редукция не е общобългарска, а е свойствена въ общи чѣрти само на североисточнитѣ говори, бихъ рекълъ, че тя иде отъ румънски, дето е тя общо, а не диалектно явление. Въ сѣки случай за бълг. ез. тя е нова поява, та и затова по никой начинъ не бива да я обясняваме отъ илирски или отъ другъ нѣкой старъ езикъ — толкозъ повече, че тъкмо въ ония области, дето би се предполагало илирско влияние (въ западна България) такава редукция нѣма.

3. Третьо фонетично свойство, пакъ общо на български и румънски, е прегласътъ на *ъ* и *ea* подъ еднакви условия вѣра — вери; leafă — lefi. И туй явление откъмъ българска страна е диалектно, понеже засѣга само североисточнитѣ говори, значи, пакъ съпредѣлно съ румънската говорна област и тъкмо за това исклучва сѣко влияние извънъ двата езика. Макаръ и да не знаемъ, откога се развива то въ рум. ез., но имайки предъ видъ, че у насъ се явява едва въ XIII в. и че въ рум. ез. е общо, а въ български диалектно, мисля, че тласкътъ иде пакъ отъ рум. езикъ, защото цепенето на кратки ударени гласни изглежда да е самородна поява въ рум. езикъ.

4. Общо морфоложно свойство между бълг. и рум. е, че род. и дат. падежъ се искажатъ по единъ и сѣщи начинъ; истина, и въ други балкански езици (новогрѣцки и албански) тия два падежа са изравнени, обаче между бълг. и рум. има откъмъ тая страна по голѣма общность, понеже въ тия два езика род. и дат. пад. се анализуватъ по единъ и сѣщи начинъ — посрѣдствомъ предлогъ на (*la*), но отде е дошелъ първиятъ тласкъ за такава анализа, мжно е да се каже. Като земемъ предъ видъ, че и въ други романски езици се употрѣбя сѣщо тѣй предлогъ на (*fr. à*) за дат. (*и*

родителенъ!), може да припишемъ и тукъ първенството на румънски езикъ.

5. Второ морфоложко свойство, общо на бълг. и рум., е липса на инфинитивъ; но де по преди е липсала тая форма и замѣнена съ аналитично изказване, не можемъ за сега да опредѣлимъ; а че и тукъ нѣма защо да търсимъ илирско влияние, поне за бълг. езикъ, личи отъ самото развитие на инфинитивното изказване и неговата синтактична замѣна. Защото, за да се получи днешната кърна инф. форма, употребителна сега само при помощни глаголи (ща, мога, недѣй, стига и пр.) — тъкмо както и въ румънски — са станали такива звукови промѣни, каквито и въ други стари форми, т. е. следъ като супинътъ замѣстя всецѣло инфинитива, отсетне изгубва крайното си *m* тъкмо тъй, както и трето л. ед. у глаголитѣ: вмѣсто инф. локити още отъ края на старобълг. периодъ захваща да влиза въ употребѣ суп. локитъ, който отсетне изгубва *t*, както и въ 3. л. ед. ч., и се получава лови: лови-ща, не мога лови. И както за 3. л. у глаголитѣ не търсимъ чуждо влияние, нѣма защо да го търсимъ за инф. форма. А пъкъ аналитично изказване инфинитива посрѣдствомъ да се е наченало още въ старобългарски, а въ срѣдно- и новобълг. се разширява още и обнема сички случаи.

6. Очебийна общность между бълг. и рум. е и употребѣбата на запоставенъ членъ, произлѣзълъ отъ показни мѣстоимения, употребявани и за лични. Макаръ че сжщо такъвъ членъ има и въ албански, но комуто е позната историята на българската членна форма, той не вижда потрѣба да търси и тукъ илирско влияние, защото запоставена употребѣба на показнитѣ мѣстоимения води началото си още отъ праславянско време (срв. добръ отъ добръ + н; дньскъ отъ днь + съ; срв. и русконародни членни съединения като: мужикот, дорогата и пр.), тъй че въ случая, кога е дума за влияние, по вѣрно ще бжде ако приемемъ българско влияние върху румънски. Но азъ мисля, че тукъ има взаимно влияние между двата езика, т. е. румънски е развилъ по рано членна предпоставена форма, както що е въ другитѣ романски езици, а български езикъ е повлиялъ тая форма да се употребява запоставено. Че рум. ез. по преди е употребявалъ предпоставенъ членъ, заключаваме, не само оттамъ, че туй е общо свойствено у сички други ром. езици, но и оттамъ, че румънски езикъ и до днесъ още не е изгубилъ това си свойство, и днесъ предпоставенъ членъ се употребява при собствени имена и прилагателни (casă lui Nicu; casa cea frumoasă), а въ старитѣ паметници (XVI в.) и въ народнитѣ пѣсни идва и другаде. Като земемъ предъ видъ, че бълг. запоставенъ членъ е билъ окончателно развитъ още презъ XIII вѣкъ (вж. Добрийш. Ев. злыотъ ракъ), то не би било чудно презъ три

вѣка да се предаде и на румънски, та въ XVI вѣкъ да бжде напълно въсприето днешното положение.

7. Бждно време се изказва въ рум. и въ бълг. посрѣдствомъ помощенъ глаголъ, който значи искам (бъл. *хощѣ*, *щѣ*; румънски *voiu*). Макаръ че и тука приликата е обща на сички балкански езици, включително и сръбски, пакъ нѣмаме доволно основание да приписваме тази общность на старо, илирско влияние, защото, както въ други случаи, не сме сигурни, дали въ староилирски е имало това свойство. Едно е за мене сигурно, именно че помощниятъ глаголъ *хощѣ* за образуване бждно време се появява по преди въ бълг. езикъ, а сетне въ сръбски; туй заключавамъ не само оттамъ, че тоя помощенъ глаголъ се явява още въ старобълг. време, но и оттамъ, че той не е завладѣлъ още сичкитѣ наречия отъ сръбско-хърватски езикъ, защото въ чакавски и кайкавски владѣе още старото изказване посрѣдствомъ *бждѣ*. Сега, като знаемъ, че стариятъ нашъ езикъ, когато да замѣни това общославянско изказване съ друго по ново, се лута между нѣколко помощни глаголи (*имамъ*, *вѣчкнѣ*, *начкнѣ*, *хощѣ*), може сѣ пакъ да приемемъ, че то не става подъ чуждо влияние, и че той самостоятелно се решава да предпочете глаголъ *хощѣ* — та дори да го наложи и на други балкански езици. Веднѣшъ въсприетъ глаголъ *хощѣ* за бждно време въ бълг. езикъ, той е могълъ да бжде предаденъ не само на сръбски, но и на румънски. И както за чл. форма допускамъ взаимно влияние между бълг. и румънски, тѣй сжщо и тука бихъ допусналъ и обратнo влияние отъ румънски, а именно глаголъ *имамъ* за образуване бждно време да е наложенъ пѣкъ отъ румънски на български; защото, сждейки по днешнитѣ романски езици, изглежда, че тоя глаголъ е служилъ за бждно време по рано въ румънски отколкото въ български.

8. Личнитѣ мѣстоимения се употрѣбаватъ и въ двата езика въ двойни форми (цѣли и скратени) и често пѣти едно до друго: мене ме, него го, насъ ни и пр. Тази граматична особеностъ е съвсемъ нова за български езикъ; нова е тя и въ другитѣ балкански езици, понеже происходѣтъ ѝ се дължи (поне колкото се отнася до бълг. ез.) на стремежъ да се даде по ясенъ изразъ на допълнението, кога е предъ глагола. Значи, въ време, когато не е имало вече разлика между подлогъ и допълнение: кметѣтъ го свалили, кравата я откарали, Станка я годихме, а сетне, когато сжществителното се замѣни съ пълно мѣстоимение, скратеното си остава пакъ: него го свалили, нея я годихме. И тукъ нѣма никаква илирщина, но ако е дума за влияние, бихъ посочилъ тука употрѣбението на енклитични мѣстоимения въ начало на речѣта, както е свойствено то на македонскитѣ говори (го виде? му го даде?) като идеше вѣроятно

отъ румънски езикъ, понеже тази особеностъ е общороманска.

Отъ наведенитѣ осемъ общи свойства на български и румънски само първото (звукъ *ѣ*) може да смѣтаме за старинно и на двата езика, докато другитѣ се развиватъ доста късно, и по отношение на бълг. ез. тѣ не са по стари отъ XII вѣкъ — освѣнъ сложното бждно време съ *хотѣти*, чиито наченки се срѣщатъ още въ XI вѣкъ. И наистина основавайки се на досега известнитѣ наши писменни паметници, въ български езикъ дори до XIII вѣкъ се не забѣлѣзва нито редукция на гласнитѣ, нито прегласъ на *ѣ*, нито липса на инфинитивъ, нито пѣкъ липса на падежи: родителенъ и дателенъ падежъ се употрѣбаватъ още правилно, а само се забѣлѣзва честа употрѣба на дат. притежателенъ намѣсто родителенъ (срв. напр. Супр. Сб.). Показнитѣ мѣстоимения макаръ и да се употрѣбаватъ запоставено, обаче още не са приели членно значение. Удвоени лични мѣстоимения се не срѣщатъ още ни въ старобълг., нито въ сръднобълг. Но дали и лексикалното влияние на бълг. ез. върху румънски се е захванало по късно, именно следъ X вѣкъ, както приема Барбулеску (Вж. Ягичевъ Сб. 433 — 448, *Kad su роѣele da ulaze u rumunjski jezik najstarije njegove slavenske riječi*), е съмнително, макаръ Барбулеску и да обосновава твърдението си върху нѣкои звукови появи, които на първи погледъ убеждаватъ човѣка. Почтенниятъ румънски филологъ обаче излиза отъ единъ изговоръ на тъмнитѣ гласни, който, макаръ и да се приема за старобългарски, ала не е най-старъ, а е вториченъ, диалектенъ изговоръ, докато сжщинскиятъ старобългарски изговоръ тъкмо хубаво се посрѣща съ днешнитѣ рефлексни на *ъ*, *ь*, *ж* и *ѡ* въ румънски, както ще видиме по долу.

Твърде мъчно е да се опредѣли, откога захваща българското влияние върху румънски езикъ, защото румънски писмени паметници се явяватъ едва презъ XVI вѣкъ, когато българскитѣ елементи въ рум. ез. са напълно уведомени. Тукъ би трѣбвало да ни дойде историята на помощъ, като ни покаже, откога българи (словѣно-българи) и власи живѣятъ заедно; защото безъ сѣко съмнение взаимнитѣ влияния между двата езика ще са захванали още отъ самото начало на тѣхното съседство. При липса на исторически сведения ний можемъ само да установимъ и да групираме тѣй или инакъ заемкитѣ, ний можемъ дори да имъ дадемъ хронологиченъ редъ, ала самото имъ начало за сега не можемъ опредѣли; то се губи въ дълбокото и тъмно минало на двата народа. Па както началото, тѣй и краятъ на българскитѣ заемки не може да се ограничи; защото, веднѣшъ захванато, българското влияние върху румънски върви непрекъснато дори и

до наши дни тъй, както е вървѣло претопяването на български селища по Влашко, Богданско и Седмиградско. Но книжовното влияние на бълг. ез. върху румънски можемъ твърде хубаво да опредѣлимъ; то захваща съ XIV вѣкъ и свършва съ края на XVII, значи строго опредѣлено съ епохата, която румънскитѣ литератори и филолози наричатъ „славизъмъ“ въ тѣхната книжнина.

Българскитѣ думи въ румънски езикъ представятъ богатъ и разнообразенъ материалъ за граматични и семантични изследвания; тѣ са еднакво важни за историята и на двата езика, защото, влѣзли веднѣжъ и станали плътъ и кръвъ на румънски езикъ, тѣ иматъ за румънитѣ еднакво научно значение както и сѣщинскитѣ румънски думи; а за насъ са важни тѣ, едно, защото ги смятаме като наше езиковно благо и като културни елементи, заети на чужди народъ, и друго, защото по тѣхъ можемъ долови и нѣкои данни било за историята на самитѣ думи, що изследваме, било за миналото на езика ни изобщо.

Българскитѣ думи въ румънски преди сичко слисватъ изследвача съ своето множество; тѣ са въ такова голѣмо количество и тъй разнообразни по значение, че съставятъ сами за себе си цѣлъ езикъ. Тѣ се обяснява защо нашитѣ българи, щомъ прекрачатъ Дунава, се научаватъ бързо-бързо влашки.

Заедно съ думитѣ въ румънски са влѣзли и много български суфикси, които отсетне се отдѣлятъ като живи словотворни елементи за образуване нови думи не само отъ славянски, но и отъ латински корени. Покрай думи и суфикси въ румънски са влѣзли и цѣли фрази (като напр. *bodaprosti*), или пъкъ подъ българско влияние разни обрати се превеждатъ буквално (като: *unt-de-lemn* = дървено масло, *unealta* = едно-друго), та споредъ това и ще раздѣлимъ българскитѣ заемки въ три главни групи:

А. Заети думи;

Б. Заети суфикси;

В. Заети или преведени обрати.

А. Заети думи.

Българскитѣ думи въ румънски можемъ да разгледаме отъ разни страни.

1) Откъмъ фонетична страна, за да установимъ, доколко са се запазили, или какъ са се измѣнили у тѣхъ българскитѣ звукове; тукъ на първо мѣсто представятъ интересъ ония думи, които съдържатъ характернитѣ за бълг. ез. тъмни звукове *ъ, ъ, ж, ѝ, ѱ* и *ѣ*;

5) Откъмъ старинностъ, за да установимъ, ако е възможно, отъ кой периодъ на бълг. езикъ произхождатъ тѣзи или онѣзи думи;

3) Откъмъ семантична страна, за да установимъ, доколко е запазено или промѣнено старото значение на българскитѣ заемки въ румънски.

1. Откъмъ фонетична страна разгледани, българскитѣ думи въ румънски, изобщо зето, не са тъй измѣнени звуковно, както що са измѣнени, по понятни причини, влѣзлитѣ въ маджарски езикъ наши думи. Освенъ това нека не забравяме, че румънскитѣ заемки, ако и да захващатъ и тѣ отъ старо време, но повечето отъ тѣхъ са заети отъ последнитѣ 5—6 вѣка. Сега, имайки предъ видъ, какви фонетични промѣни са станали съ българскитѣ думи въ румънски, на първо мѣсто се налага да питаме, какъ са се отразили по характернитѣ за бълг. езикъ звукове (ъ, ъ заедно съ ѱ и лъ), ж, ш, ѳ и ѿ въ румънскитѣ заемки; наспротивъ това имаме следнитѣ групи думи:

а) Български думи съ ѳ и ѿ. Нашитѣ ерове въ румънски са запазили напълно своя български характеръ; тѣ се подлагатъ на сжщи промѣни, както е тѣмъ свойствено още отъ старобългарско време, т. е. подъ сжщи условия: губятъ своятъ изговоръ, изравняватъ се, вокализуватъ се. Крайни и краесрични ѳ и ѿ, съ малки исключения, изчезватъ безследно — освенъ ако смѣтаме като следи отъ крайно ѳ ония случаи, дето ерови думи са получили въ румънски окончание ä, или e: migă (мигъ), groară (гробъ), poră (послъ), bită вм. бѣтъ, lramă (храмъ), ghioagă вм. глогъ, plasă вм. плазъ, obrază вм. образъ, scasă вм. кракъ и пр., както и dveră (дверъ), sobe (кобъ), veste, pacoste и пр. Понеже такива думи наспротивъ правилнитѣ (съ изчезнало ѳ) са твърде малко, тѣ не могатъ да бждатъ мѣродавни въ случая. Освенъ това родовата промѣна у нѣкои отъ тѣхъ се обяснява и отъ семантична нужда: scasă значи клонъ, докато правилната форма scas значи кракъ; bită значи клинъ, а bit си е бѣтъ (тояга); иначе ероветѣ изчезватъ както въ края, тъй и въ краесричиие изобщо — съ нѣкои малки исключения, каквито има и въ български; тъй че вм. макъ, садъ, поклонъ, сѣкада, сѣлогъ, въздѣна, кѣнига, притѣча имаме: mac, sad, poclon, sfadă, slog, beznă, spigă, price и пр. Споредъ това право има проф. Барбулеско да смѣта българскитѣ заемки отъ време, когато краесрични ерове не са се вече изговаряли — инакъ биха се запазили, особено имайки предъ видъ, че рум. ез. прибавя гласни дори и тамъ, дѣто въ старобълг. нѣма никакви ерове: gupoiu (гнои), covasit (класенъ), cälădău (клад), găvoazdă (гвоздъ) и пр. — освенъ ако приемемъ, че старитѣ заемки са се приспособявали къмъ по новата бълг. фонетика.

Срѣдословни ерове не исчезватъ (въ по стари заемки). а се изравняватъ, т. е. изговарятъ се и двата еднакво тъмно и твърдо. Тъмниятъ изговоръ на ероветъ се бележи въ румънскитѣ книги ту съ *â, î*, ту съ *ă*. Доколко оказватъ влияние тукъ румънскитѣ говори, не зная, но мисля, че главната причина за тая неопредѣленостъ е, че веднѣшъ се зима за правописна основа изговортъ на ударено *ъ* или *к*, а други пътъ пѣкъ перото се води по изговора на неударено *ъ* или *к*. Защото и въ румънски, както и въ български (и това е още една допирна точка!) тъмниятъ звукъ *ъ* подъ ударение се изговаря по дълбоко, и тогава му прилѣга знакъ *î*, а кога е безъ ударение, се изговаря не тъй дълбоко и се бележи съ *ă*. Но правописната аналогия докарва смѣсица, и тогава едни и сѣщи корени или основи съ *ж* и *к* се бележатъ ту съ *â, î*, ту съ *ă*.¹⁾ За насъ е важно да знаемъ, че тъмниятъ изговоръ на срѣдословнитѣ ерове е хубаво спазенъ, както се види отъ следнитѣ думи: *bit* — *кѣтъ* (тояга), *bită* (клинъ); *bizăesc, băzăesc*, бръмчи — отъ *кѣз*, срв. бѣзунек, бѣзнаго и пр.; *părav* — *нѣракъ*, *păravos* (съ лошъ нравъ), *părăvesc* развалямъ, уча на лоши нрави); *rit* — *рѣтъ* (уста, муцуна); *gârștesc* — *рѣкѣщѣ* (роптая), *găcăiesc* — *рѣк*, рѣчкамъ; вѣроятно оттамъ е и *rișni* (меля), отдето и *găsnită* (хромель) и *găsluesc* (ситня) вж. рѣшня у Герова; *mădăție* (глезотия) — *мѣдлѣ* (?), отдето и *mădăresc* (разгаламъ); *gădil* и *ghidil* (гѣдель), *gădălicios* (гѣделичавъ), *gădăleală, gădăliciu, gădăliciu* (гѣделичкане), *gădălesc* (гѣделичкамъ); *văzduh; văduvița, săvârși* — *сѣкрѣшнѣти, săzdanie, săjnali* (сѣжали), *săbor, măzdă măzdesc* (отплащамъ) *мѣзда, măzgă, măzgaeisc* — *мѣзга*; *Sihac* го сравнява. погрѣшно съ полски *miazga; rînișoare* (видъ жѣби — *Agaricus lactifluus*) — отъ *пѣкъ*, срв. пѣнчарки жѣби; а *jignî* (да жѣгна, жигосвамъ) — *жѣг*; *păra* — *пѣра*, *păresc, păriș; păclă păclos, păcură, păcornița*, както и много мѣстни названия, — сѣ отъ *пѣклѣ*; *păstrăv, păstruga Salmo fario*, пѣстърва, пѣструга; *păstrăv* значи и *Clathrus nudus* видъ гѣба; има и мѣстно название *Păstrăv*, отдето и *Păstrăveni*; тази основа *пѣстр* идва още съ *е* и *î*; *rîvnă* — *рѣкѣнѣ* (ревностъ), отдето и *răvnesc, răhnesc*; *tămîie* — *тѣмѣнѣ*, отдето и *tămîelnița*; *ădirîsi* (прѣскамъ) — *рѣся*; *zăresc* (забелѣзвамъ) — *зѣрѣти*; *tiresc* (влача) — *тѣрѣти, tiriș* (пѣлзешкомъ), *tiritiare* — влѣчуги, *tîrîtor, tîrîtura*; а *vîr* и *văr* — *кѣрѣти, mîskoî* (*мѣскѣ*). *Timpa* (единъ чифликъ, споредъ Барб. 436), но иначе тоя коренъ има е или *î* в м. к. — Други, по нови рефлексии на българско *ъ* виждамъ у: *săcăesc* кѣткам, *șăcănesc* цѣка, *gîmza* — гѣмза.

Вокализувани срѣдословни ерове има твърде малко, и то за нѣкои отъ тѣхъ не сме сигурни, да ли са отъ българ-

¹⁾ Тая непоследователностъ ще се забележи и въ моитѣ примѣри, не само тукъ, но и нататкъ; тя произлиза оттамъ, че материалитѣ за тая студию са черпени отъ извори съ различенъ правописъ.

ски: тосма и произведени отъ него tocnesc, tocmeala, intocnesc — тѣкѣмо, tocaciū — тѣкачѣ (чрезъ мадж.), ropot (рѣпѣтъ), dohor и dihor (дѣхорѣ), boz (бѣзѣ) и произведени: bozarie (бѣзакѣ), Bozești, Bozieni, Bozior, bozafe Helleborus niger, bojoței Helleborus odoris, Bärenfuss; trestii (трѣстѣ); sobor покрай sãbor, sobornic, sobornicesc; upovaesc (уповавамъ се); sol — сѣлъ (пратеникѣ), solie — посланство, solesc испращамъ посолство; тукъ спада и sutã (сѣто), чието и си обяснявамъ отъ неударено о, защото се е възприело отъ род. пад. мн. число: пѣтъ сотѣ, шестѣ сотѣ, изговорено пѣт-сота, шестсота съ ударение върху първото числително, а сотѣ, сота е безъ ударение; по тоя начинъ може да се обясни и крайното ã, което е численото окончание за сжщ. м. родѣ: пет стола, девет вола, употребително още въ срѣднобългарски. — Sol е навѣрно отъ руски, а за тосма, tocaciū, boz срв. и мадж. tokma, takács изговорено съ родопско ð: tãkač), bozót. — lesne (лъстѣно), lesnecios (лесенѣ), lesnesc, inlesnesc (улеснявамъ), leniște = iniște (лънѣ), lesnicioara (Solanum dulcamara) вм. blesn- влѣс- срв. бѣлг. блѣсниче! temnie (тѣмно мѣсто), temnița = тѣм, stebła (стѣбло), stecla, steclar, steclarie, steclesc, steclos (стѣкленѣ) — стѣкло, dverã (дверѣ), treclet (трѣклѣтъ), devesťevcie (дѣвѣстѣво). Въ șoptesc (шѣпѣтати), șopot, șopta ь минало въ о, както и въ бѣлг., а въ prilostesc (прѣлѣстити) имаме вѣроятнo замѣсено сжщ. лостѣ. Прилагателно пѣстрѣ се срѣща освѣнѣ съ î още ã и съ e, i: păstrãg champignon du hêtre D, păstrugã variété d'esturgeon D пѣструга, peștriț (пѣстѣрѣ), peștrițez (пѣстря), peștruie и piștruie (лунички), peștruii и piștruii (на петна), piștra (пѣстѣрѣ платѣ). — ѣ и ѣ са дали тукъ-тамъ î, чрѣзъ ѣ и и: zaticni (ядосвамъ), poticni (спѣвамъ) — не отъ тѣк-, а отъ тѣк-; dihor (Mustela putorius, порѣ, не отъ дѣхорѣ, а отъ *дѣхорѣ; lipesc (лепа), lipca, lipcaala (лѣпило), — лѣп и лип-; у citesc, citanie, citeț, procitesc — имаме чѣт- и чит-, както и zidesc има насрѣща си зѣд- и зид-; въ opintici (Agaricus deliciosus — припѣнки гѣби) и otinlesc (уморявамъ се) имаме ѣ (отъ пѣнѣ и тѣнѣкѣ) минало въ î чрезъ неударено e. Остава само tiz (едноименникѣ), дето имаме акц. ѣ—î, но у Микл Lex. срѣщамъ и тизѣнѣ покрай тѣзѣнѣ.

Суфиксни ѣ и ѣ се вокализуватъ правилно въ о и e, та имаме: dobitok, vînzok, vîrtop, grohot, tropot, oteț, koteț, oțet и др. Отклонява се само ovãs (овѣск), чието ã би се обяснило отъ историята на самата дума: ако е стара, ще имаме затвѣрдѣло ѣ поради устната съгласна, ако думата е отъ ново време, ще е минала отъ косовско-моравското наречие.

Имайки предѣ видѣ горнитѣ примѣри съ тѣмни и ясни замѣни за ѣ и ѣ, можемъ да познаемъ и кое бѣлг. наречие се отразява въ тѣхъ; отразява се напълно североисточното наше наречие, въ което ѣ и ѣ тѣкмо тѣй са израв-

нени въ срѣдословието, тъкмо тъй са вокализувани въ суфиксни срички. Отклоненията лесно се обясняватъ било съ мѣстни фонетични закони, било съ книжно влияние

б) Думи съ рѣ-лъ въ румънски. Отъ тая група има въ румънски твърде много думи, въ които преобладава изговоръ *îr—âr, îl—âl*, т. е. наспротивъ старобългарски имаме преметка *ър-ъл*, както е въ много наши говори, както е въ македонски и родопски изцѣло *ър-ъл*, а въ североисточнитѣ говори наполовина, т. е. ту *ър-ъл*, ту *ръ-лъ*, по известното еуфонично правило: вѣрба, но вѣрбница, гълтам, но глѣтка. А понеже и въ румънски не е съвсемъ исчезналъ и стариятъ изговоръ *ръ-лъ*, то и откъмъ тая страна виждамъ допирна точка съ источнобългарски, обаче сѣ пакъ се забелѣзва тенденция да се изравни изговора въ полза на *ър-ъл*, който е въ съгласие съ романската фонетика. Сжщото се забелѣзва и въ дакобългарскитѣ текстове, което се дължи, може би, на румънско влияние. Ето кои наши думи съ *ръ-лъ* има въ румънски, влѣзли въ разное време: *îmbârburesc* (бая) отъ бѣрборя; мѣстни названия: *Bârza, Bârzeni, Bârzesti, Bârzie* — отъ вѣръзъ, а не отъ полски *barza*, както приема *Cihac*, който въ много случаи бѣрка етимологиитѣ: *bârna* и *bîrnă* — отъ вѣръкно, отдето и: *Bârna, Bârne, Bârnova, Bârnovei; brâneț* поясъ — отъ вѣръкни- (или отъ вѣрнити?), *sbîrcesc, sbîrcitura* — сбѣрчам, отдето и гжба *sbîrciog Morchel'a esculenta; vîrca* — вѣрвка; *vîrcolesc, svîrcolesc*, отъ вѣргалям, свѣрголи се, а не отъ коловрат (*Cihac*); *vârcolac* — вѣрколак (има и *vâlcolac*); *svârlesc, asvîrlesc, fontâna zvârlitoare* — отъ фѣрляям, исфѣрляям; а *se povârnesc* наклонямъ се, *povârniș* (наклонъ) — повѣрна, *vârtesc, invârtesc, vârtej* (боботець на кола), *vârtețița* (*tournequet*), *vârtejesc, vârtejeolă, vârtop* (и *vârtep*), *vârtecuș Wirbel* (*Pușc.* 124), *varteia* (*charnière*), *Vârtop, Hârtop, Vârtej, Vârteștoiu, Vârtina* и пр. — сѣ отъ вѣрът-; *vârț* и *vîrț, vîrv, vârfuesc* (завѣршам) — вѣръхъ; *sfârșesc, săvârșesc, sfârșenie, sfârșit* и *fîrșesc, sfîrșința* (свѣршѣк) *sfîrc, stîrculeț* (вѣршец), *obârșesc* (обвѣрши-), *obârșă, obârșie* (глава на рѣка), — обвѣршик, срв. Обреш-та като мѣстно название: *vîrșă* (кошъ за риба) вѣрша Гер.; *vârhovnici* (apostoli); *Vârful-cu-dor, Vârful-gropilor, Vârful-campului, Vârfuluri, Obârșeni, Obârșie* — сѣ отъ вѣрхъ; *nevîrșnic* невѣрштенъ, — вѣръткъ; *gârb* и *gârbă, gârbov, gârbaciu* (гѣрбав), *gârbesc* (гѣрбя се), *Gârbaciu, Gârbeni, Gârbești, Gârboiu, Gârboveni, Gârbovi*; у *Cih.* има и *Gârbanеști*, но то е отъ собсвено име Горбан; *gârlo* ржавъ на рѣка, *gârliciu* гърло на водениченъ камъкъ, *Gârla, Gârleni, Gârlești, Gârliciu, Gârlița, Gârlov, Gârлуța, Gârлуței; gârlan*, гърклянъ, *gârta* — гъртанк; а *se cărci* гърчи се, *cârcel* гърчел, гърчей, а *se zgârци, sgârциu* гърч. *sgârčenje, sgârçitură* (скѣрпнерничество) — може би смѣсено съ скѣржав; *Dârvar, Dârvarești* отъ дѣрва (нова заемка), а не отъ *drapati* (*Cih.*); *indîrjesc, indîrjie* (упоритость)

— отъ дрѣжъ, но може да е замѣсенъ и кор. дрѣзъ, защото покрай *dărz*, *dîrz*, има и *dârj* — дрѣзъ, *dărzoiu* дрѣзъкъ, вирнатъ, *dârzie* дрѣзостъ; *dîrd* крупень, силенъ отъ дърт, а не до-родный *Cih*. — *Zîrnă Solanum* зърно срв. зърнищец у Гер.; *cărd* стадо, а *se cărduesc* събира се стадото, кърди се Род. — *крѣдъ*, *крѣдо*; *cărc*, *cărcă* гърбъ — *крѣкъ* (вратъ): *o cărcă de struguri* — товаръ грозде, срв. нося на къркач — на гърбъ; а *cărcăi* — къркатъ (кокошки), *cărcotesc* викам — къркотя, *cărcotă*, *carcoteală*, *cărcotaș* крѣсливъ; *cărma* кърмило — *крѣма*, *cărmuesc*, *cărmăciu*, *cărmuito*; *cărn*, *cărnog* — *крѣнъ*, *cărnesc* кърня, *Cărn*, *Cărnă*, *Cărnești*, *Cărnicieni*, *Cărnogi*, *Cărnul-Bistriței*, *Cărnului-Renea*; *cărpă*, *cărpesc*, *cărpitor*, *cărpitură*, *cărpaci*, *cărparie*, *carpet* парцали за кърпене; *cărțița* сжщо; *carcioc* извъртане — не отъ *крѣт* *Cih*, а отъ кършок, крѣчкам, крѣшкам; *cărcima* и *cărciuma*, *cărcimaresc* крѣчмарувамъ, *cărcimarița*, *Cărcime*, *Cărcimarești*; *mărcav* неразположенъ — мъркавъ; *mărlesc* — мърлят се (овце и зайци) у *Cih*. нѣма; *mărlăciu* овень, *mărlit* мърляне; *mărtina* мърцина, кранта; *morholes* мокря — мърхоля, (о вм. а поради следното о); *mărșav*, *mărșavesc*, *mărșavie* — мършавъ; *părdalnic* прил. и сжщ.; *părjolesc*, пържа, паля, *părjol* пожаръ, *părjoala*, *Părjol*, *Părjilești*; *părlesc* — пърля, *spărlueșc* правя луга, *spărlă* жарава; *parăstoc* напръстакъ; *părpălesc* печа, опърпалям на жарава, *părpălac* печенка; *părpărița* пърприца *пърприца*; *spărcuesc* да прѣхна, *спрѣхна* (за птици), отдето и *spărcoaică* *Otis tetrax*; *părcesc*, *pîrcesc*, отдето и *părțac* старъ пърчъ, *părciu*; *sbărcesc* сбърчам се, *sbărciu* брѣчка, гьнка — у *Cih*. погр. етимология; *scărb* и *scărba* скърбъ, *scărbesc*, *scărbos*; *scărna* — скърна (нечистотия), *scărnav*, *scărnavesc*, *scărnavie*; *cărțaes*, *scărțaes* скърцам, *smărd* и *smîrd* (нечистъ); *smărduesc* (заразявамъ), *smărdoare* (гнусотия), *smărdar* (*rododendron*), *Smărda*, *Smărdiosa*, *Smărdeșteț*; *smărc*, *smîrc* водоскок, водосмукъ — *смъркъкъ* *smărcesc* (секна се) — смърчам; *stărv*, *stîrv* *стрѣкъкъ*, *stîrnesc* стрѣвъ, дразня — не отъ *стрѣкмити* *Cih*, а и то отъ стрѣвъ; *străpezesc* истрѣпнува; *stărc* и *stîrc*, *cocostărc* щѣркъ, стб. *стрѣкъкъ*; *stărcesc* загнѣздямъ се; *sorbi* сърбам *sîrbușca* видъ супа; *osărdie*, *osărdnic*, усърденъ, *osărduesc*; *știrb*, *știrbesc* нашѣрбявамъ, *știrbina*; *știrbei*, *știrbaș*, *știrbesti*, *știrbeți*; *tărg*, и *tîrg*, *tărguesc*, *tărgăciu*, *tărgovet*, *tărgoviște*; *Tărg*, *Tărgul-nou* и пр. *tarcol* търкало, *tîrlaş*, овчаръ отъ търло, *Tărlești*; *tărn*, *tărnoiu* търнометь, *tărnomeata* плѣва; а *tărnosi* троносвам черква, но се казва бълг. и търносвам; *tîrna* търна (кошеръ), *tărnița* пжтека отъ добитѣкъ, — търница = трѣнакъ; 'търница' се срѣща и като име на нива: *Tărnița* *Cih*. погрѣшно свежда къмъ товарница; *tîrnosliva*, *Tărnavă*, *Tărnova*, *Tărnovița*, *Tărnauca*; *tărsina* и *tîrsina* търсина (струнено вжже); *tărș* хрусталак *трѣкъ*, *трѣкни* (лоза); *tîrșesc* намирамъ — тършувамъ? *sfâr-gaciuri* клечетакъ „исфѣргачки“; *tîric* църкам, *țiriit* църкане;

hărb и hîrb чиреп **хръвъ**, хърбел; hărgău гърне **хръгъ**; hîrzob цедилка за сирене — вързоп, Cih. криво — отъ п. kazub; horhoti хърхоти (хърка) — о вм. ъ поради следното о; а hărşni срѣзвам — да ръшна, хръшна; има и междуметие hărşt! ţicovnic споредъ **цръкы**, но иначе ставка **чръ** е тъкмо тъй промѣнена въ чер, както и въ новобългарски: cernesc жалѣя, почерням се, cerneala мастило, чернило, — cernitor бояджия (на черно), Cern, Cerna, Cernaie, Cernata (членъ?) Cernat, Cernateşti, Cernaţi, Cermei, Cernele, Cerneni, Cerneti. Cerneţi, Cernica, Cernicari, Cernișoara, Cernuş, cernuşca Nigella sativa; cergă, ciорас черпало — може би чрезъ мадж. cserpák, cirtă вм. certa поради ударението черта, cesvirta четвъртъ.

Примѣри отъ лъ: bolboca вм. dolboca (дълбока вода) — ol вм. ăl поради следното о; vălcolac върколак, и лунно затмение — вълкодлак; Vălcana, Vălcăneasa, Vălcăneşti, Vălcăni, Vălcov, Vălculeşti; vălvă и vălfa съ разни значения, но отъ влъхва; gălgaesc права гъл-гъл; gălcă гълки (буци на гърлото), galcos който има гълки; găltanesc гълтам, gătuesc одушавамъ, găt вм. gălt, gătiţa гръклянъ, găltan и găltan, gătlej вм. găltej — гърло; gălcevesc гълча, gălceava, galceavelpic (свалливъ); călţi (дребъ), căltaesc чепкам отъ **кълк-**, отдето и кълчища; scălcios скълчищен; scălciaesc искълчам; sghiltaesc клатя, плакна — отъ кълцам, да скълцам; a mălci, — мълчи, malcitor нѣмтурник; pălnie, пълния (фуния), ropălnesc натрупвам; pălc **плкъкъ**; pîrga и pârğa — **пръга**, parguesc зръя; stălp и stîlp **стълкълъ**, stălpar една испанска пара, диреклия рубля, stălpare зелени вѣтви, stalpec — втречам очи, втълпявам се, stălpnic (Св. Симеонъ), Stălp, Stălpeni; stălcesc стълчам; tălmăciu тълмач, tălmăcesc; tălc и tîlc, tălcuesc **тълкъкъ**; hălmiu, hîlm, hălmos, хълмистъ, а halmui натрупвамъ; а se scofălci искривявамъ, и скофълчам вм. искривокълчам.

А въ следнитѣ думи имаме запазенъ единъ и други изговоръ: brălog и bărlog **брълогъ**, brăgla и bărglă **бръдо** Cih. (?) crăcăesc и cărcăesc (вѣроятно по **крѣкам** и **къркам**; vîrste и vîrste **крѣсть**, vrăsnic, vrăsnicie (пълнолѣтие), но nevîrstnic D, drăste и dîrste валявица срв. дрѣстя, crăcima и cărcima, crăsnic и cărsnic, crăstaş и cūrstaş (крѣстачка), crîsnesc, scrăşnesc и scărşnesc да скръдна или скръшна зби, prîsnesc и pârsnesc прѣска, пращи. А само съ ръ намѣрихъ тия две нови заемки: drăgla сжщо знач. дръгла, кранта, и crăcnesc да (не) **крѣкна**; може да има и други, но изобщо се предпочита **ър-ъл**, та дори се предизвикватъ нови (както въ источнобългарски): îndrjesc дразня, Gărniţa, Gărniceni, gărniţa видъ джбъ граница, gard ограда, baltă (ако е отъ **влато**), gălvătina вм. главотина и пр. Срв. и бълг. стърна, върта, гърдина, гърница, пурдавам вм. продавам, та не е чудно нѣкои такива премѣтки да са зети готови и

отъ български, като напр. a surp, surpatura отъ срупая, изговорено сурпая, което стои по близо, отколкото предполагаемо subrupare; pîrleaz отъ прълъзъ, изговорено пръляз, пърляз и пр.

Нѣкои р-л-к-ставки, поради разни диалектни или семантични смѣсици, се отклонили отъ общото правило, та имаме напримѣръ: cîp вм. члкъ, stulpez вм. стълпец, а împrăna, împlîni вм. плкъ-, mulc (млѣк!), mulcom (мълком), mulcomesc (смълчавам) вм. млкъ-, jordie, joardă вм. жрдъ (но има си и jărdie).

в) Думи съ ж и л въ румънски. Замѣната на ж и л въ румънскитѣ заемки е пакъ двойна, както и на ероветѣ: тѣмна îp или âp за ж и îp за л и ясна — up за ж и ip за л. Причината за тая двойна замѣна Densuşianu (и Микл.) търси въ разната възраст на заемкитѣ: up и ip предполага по стара заемка, îp — по нова. А. Vyhan пѣкъ приписва влияние на съседнитѣ срички (Jahresber. V); едното и другото има значение за въпроса, но азъ мисля, че най-голѣмо значение за двойната замѣна ще има различниятъ изговоръ у самитѣ наречия, отъ които сж зимани думитѣ, както и разното ударение у заеманитѣ думи. За български езикъ още отъ най-старо време предполагамъ три наречия въз основа на тъмнитѣ гласни (ъ, ъ, ж и л):

1) едно (най-старо) съ тѣменъ изговоръ и на четиритѣхъ гласни: ъ и ъ = ѓ и 'ъ; ж и л = ъ, и 'ъ;

2) друго (срѣдно) — съ полуизясненъ изговоръ: ъ и ъ = ъ и е; ж = ъ, л = ѣ;

3) напълно съ изясненъ изговоръ: ъ и ъ = о и е; ж и л = о и ѣ;

Първото наречие намираме днесъ отразено въ родопскитѣ говори, дето и четиритѣхъ тъмни гласни иматъ еднакъвъ изговоръ, като се запазва старата палаталност на ъ и л (т'ънко, т'енко, т'анко; г'лъдам, г'лѣдам, г'лѣдам); третото има свой представителъ въ Дебърското наречие, дето имаме не само боз, тест, но и жетва, мока, рока и пр. Другитѣ наши говори сж смѣсени откъмъ тая страна, а именно останалитѣ македонски говори иматъ о-е, ѓ-е (между които Костурскиятъ има о-е, ѓн-ен), а североисточнитѣ и голѣма часть отъ северозападнитѣ иматъ пѣкъ тия замѣни: ъ = ѓ (рѣдко о), ъ = ѓ (рѣдко е) въ коренни срички, е — въ суфисии. Имайки предъ видъ, че румънскитѣ заемки сж влизали въ разво време и отъ разни говори, може да си обяснимъ лесно тая разлика въ замѣната на ж и л; твърде е вѣроятно, думитѣ съ up и ip (за ж и л) да сж зети отъ о-ѣ-наречие, а думитѣ съ îp-âp отъ ъ-'ъ-наречие, обаче безъ да значи, че първитѣ сж по стари заемки отъ вторитѣ, защото за мене наречие о-ѣ е вторично, вокализувано наспротивъ първичното ъ-ъ.

Ето кои наши думи съ ж и ѝ сж запазени въ румънски, нѣкои отъ които сж наистина твърде старински:

Думи съ изговоръ *ъи* за *ж*: *dobînda* добивка, *dobîndesc* бжд-; заемката е отъ време, когато се е казвало добждж в м добивамъ; *izbînda*, *izbîndesc* (успѣвамъ); *blîndă* feu *volage* блжд-, а се *vânzoli* (свивамъ се) — вжз, а може и отъ *вжзол-; *Glămboaca*, *Glămbocel* — глжбокъ, *golămb* у D., *gănj* гжва *gănjesc*, извивамъ, *gănjeiu* в м. сгънею — кжжель, *vănj*, гъвкавость, *vănjos* гъвкавъ гжж- + вжз-; *găngav* гжг- нивъ, *găgnevesc* гжгна, *goangă*, *gănganie* насъкомо, *găng* звукъ, срв. ни гжкъл *hăns* и *hîns* млада гора (гжстк?), *gănskă*, *gănsac*, *gînscută* — гжска, гжсакъ; *Dimb*, *Dimbeni*, *Dimbova*, *Dimbovicean*, *Dimboviceoăra*, *Dimbovița*, *Dimbovnic* — се отъ джбъ, *dăng* држгъ, дрънкалка, дръндарска справа, *drănganesc* дрънкамъ, *dîmbo* = *dîmboi*, — тржба, *zîmbri* *Bos urus* зжбръ, *zîmbără* *Cervus dama*; *zîmbresc* (зжбя се), *zîmbri* една зжбна болестъ; *crămpeiu* кърпель *crămpeia* прѣчка, *crămpotesc* *garroter*, *crămpote* *intervalle* — кржп-; *crîng pignon de rouage* — кржгъ, *crăng* *lanterne* D, умал. *crănguleț*; *crăngă* клонъ — значенията кржгъ, кракъ и гранка се смѣсили, срв. и нашето крангали — голѣми крака; оттамъ и *Crăngași*, *Crăngeni*, *Crănguești*, *Crăngul-mare*, *Crănguri*; *crâncen* (ужасенъ), а се *încrâncenesc* отъ кржчина *cholera*, кржчиннати сж сърдя се; *măndră* *belle-fille*, *măndruleană*, *măndrulica*, *măndruța* — мждр- срв. мждра булка и мждри се, *mîndru* гордъ, *mîndresc* гордѣя се, *mîndrie* суетность, *mîndreț* гиздавъ, *măndrița* име на крава, *mîndra* *porții* *Nyctago*, *Mîndră*, *Mîndrești*, *Mîndrișca*; *păiânginiș* палчина паячина; *părăngă* и *păringă* *gera* — отъ парогъ + ржгамъ; *Păring*, *Păringă*, *Păringe*; *pîndese* вардя, *pîndă* варда, *pîndar*, *pîndaș*, *pîndaciu* — пжд-, *răspîndesc*; *sămbătă* сжбота; *osînda*, *osîndesc* — сжд-; *tingă*, *tingneec*, *tingueală* оплакване, *tinjesc* — тжг- и тжж-; *țîmp*, *țîmpesc* затжпявамъ, *țîmpie* *țîmpime*, *țîmpire* тжпость, *țîmpă* било; *Țîmpa*, *Țîmpeni*, *Țîmpești* — сѣ отъ тжп-; *țîmba*, *țîmbița*, *țîmbaciu*, *țîmbitaș* тржбачъ — тржбл-; *trînd* натъртно, шия, *trîndav* ленивъ, *trîndavesc*, *trîndăvie* леность — тржд- и тржт-, *trîntese* да търтя, *trînta*, *trînteala* борба, *trîntor* търтей; *trînji*, *trînși* *hemmoroides* тржди, срв. Охр. тръдои; *țînc* — фржгъ.

Думи съ изговоръ *ип* за *ж*: *bumbaesc*, *bumburez* — бжбнжтн; *Golumb*, *Golumbeni* — голжбъ, а *sdruncina* стрѣсвамъ, *раздрончамъ* држчннн; *dumbravă*, *dumbravnic* *Melittis metisophyllum*, *dumbrăveancă* *Coracias garrula*. *Dumbraveni*, *Dumbrăvești*, *Dumbravița* — джбръ; *dunga* бразда, *dungat* на рѣзки — джг-, *crunt* жестокъ — кржтъ, а се *încruntesc*, *scruntar* твърдо, каменисто мѣсто; *cumprăna* кжпннъ, *cumpranesc* тегля; *lunca* лжка, *Lunci*, *Luncile*. *Luncani*, *Luncaș*; *Luncăvăț* — лжжакъ; *Lung*, *Lunga*, *Lungani*, *Lungaști*, *Lungoi*, *Lungulești*, *Lunguleț*, *Lungulița* — лжгъ; *munca* тежка работа, *muncesc* мжча се —

мжа; prund прждъ, prundiş морски брѣгъ, prundar, prundaraş — птици, Prundul, Prundeni, Prundos, Prunduri; punga кесия (пунгия), pungaş, pungaesc, — пжгъ; Punga, Pungeşti, Pungăhina, Punguleasa; porunceala, poruncita — заповѣдь, poruncesc — поржчити; scump, scumpet ценно нѣщо, scumpenie скжпота, scumpesc заскжпвамъ — скжпъ; scund кжсъ, scundac — скждъ, Scund, Scundului (dealul), strunga стржгъ, strungareaţa стѣрга; Strung, Strungă; unghiu жгъ, ungur, unguşa, ungu-reancă — жгръ, undiţă, — ждица, îuauntru жтръ.

Думи съ in, ân за м: vînslă и vânslă касло срв. привезло; jîmb, jîmbat, жъмбав — съ цепната устна, срв. р. жабри; zâng, zângăneala — жжк, сънк-ам; scrîntesc крат. smîntăna, smîntănesc обирам сметана, smîntiniţa Spirca ulmaria — скмат-; rînd, rînduesc, rînduială, rîndaş, слуга, rîndasie служба — рждъ; оттамъ и orînda кръчма срв. мадж. csorda отъ чрѣда = редъ; orînduesc нареждамъ; neorîndueala безрежѣе; rînza и rînsa ржса; rînjesc ржжи — ржг-; stînjeş сажжнъ, но, види се, че е имало и стажжнъ (вж седем стънжена, Кост. Ш. IV. 317, а може би и сажжнъ, вж. Охр. девет съжени, Ш. V. 36.), stînjiniţa Lonicera; steanga върлина отъ стжгъ и стжгъ — или направо отъ Stange? — sfînt, sfîntoiu, faux dévot, sfîntesc, sfîntie, Sfînteşti — скжтъ; tînjala затѣгване, potîng потеглица (на кола) — вѣроятно е имало потжгъ Potîngeni; stîngănesc прѣчка, stîngăneala свѣнъ; а trâncani вм. drâncani дрънкам, бѣбря, trâncăneala бѣбрежъ, дрънканица, trâncăneala. дрънкалки — вехти сждове; tînta съ много значения, значи и цънка, а е отъ цжта; tîntesc бодя, мѣря, tîntuesc заковавамъ; încot = hohot — жкотъ; Îndreiu — по бълг. нар. етимология Едрей; strânşte вм. sranşte — сраща.

Думи съ in за ж: oglinda огледало, oglindesc — глжд- grînda — гржда, grîndeu грендел, grîndiş борова гора, Grind, Grîndeni, Grîndul, Grînzî; jîndesc не отъ жждъ Cih., а отъ жждъ; colînda коледуване, colîndez, colîndaş коледаръ, colîndez colедарче colîndru колendra, colîndroiu невредникъ — сѣ отъ колжда; scrîntesc навехвамъ си кракъ скжратати, оттамъ и scrînte Syringa vulgaris и scrîntitoare Potentilla recta — употр. се за навехнато Cih.; lingav болничавъ, lingavesc разболявамъ се лжг-авъ; mînta жжта, smînta. smînteala прѣчка, smîntesc смущавамъ се, — жжт-; raîng прѣдполага пжгъ, срв. Кост. пайнк! raînjîn, raînginesc премрѣжвамъ (очи); orîntesc напѣвамъ се, orînteala напѣване жжт-, raspîntie распятие; pîntepог пжтоногъ (конь); би трѣбвало да бжде pîntepог наспротив путоног, но, види се, е свързано съ жжти или жжта; spîntea съпржтжнъ, spîntenie спретнатость; pînzarie „пенезария“, монетенъ дворъ; stînghie стера, cimbru чжбрь срв. чебрица; cînstе жжстъ, cîntesc, cînstit, cînstеş почетенъ, значи, и въ

рум. са смѣсени по значение думитѣ **часть** и **чкъсть**, както въ български.

Понеже и до най ново време ставатъ заемки отъ български, па и поради разни фонетични и други причини, стариятъ назализъмъ се нарушава тукъ-тамъ, та имаме: *gânsca* — *gînsca*, *gîscuta* *gâscan*, гжсак, *gâscar* и пр.; покрай *drâng* дрѣгъ имаме *drăgare* голѣма греда, оттамъ и *draghine*—двата прѣтана литри у кола; *grăjină* прѣжина отъ **пржг-**, *îrțița* тѣртица вм. *trîrțița* отъ **тржт-**, *măta* мѣтка. *mătalnic* отъ **мжт-**, оттамъ и *motok* вм. *mătos*; *zăbala*—зѣбало¹⁾); покрай *gănj* и пр. има и *gujba*. *incuivat*, както и у насъ гужва и гужба. покрай *trînd* и пр. — *trudă*, *trudesc*, *trudnic*, — труд-; покрай *muncă* — *mucenic*, *mucenicie*, *mucenesc*; срв. още: *pur* пѣпка, *împur* напѣпва; *rocodé* вм. *rucodé* — ржкодѣлие, *oboroc* жборѣкъ (вѣдро). — Тѣй сжщо покрай *oglanda*, *oglindesc* има *glidesc* гледам испод око; покрай *sfînt* и пр. има *sfeștanie*, *feștanie*, *sfetiteli*; покрай много думи съ *ting* имаме *rastignesc*, *распѣвамъ* на кръстъ както въ дакобѣлг.; покрай *scrintes* има *sărnesc*, *carniș* отъ **крѣнжтн**; покрай *vînsla* — *învislesc* карамъ ладия съ весло; срв. още: *precistie*, *precistanie* причестене, *proklet*, *triolet*, *zet*, *oreg* престилка, *macesc* мачкам — **мач-**, *maceala* смачкано, *maceș* мошмул, *șega* и *șaga*, *șagalnic*, *șaguesc*, *șuguiesc*, *șugubăț* (шегобиецъ), *viteaz*, *viteze*, *mesarnița*, *pacelnic* покрай *pacialnic*, *mezdre* ножъ за мездрене, *mezdressc* — от **мѣздра**, *chenez* и *chinez*, но въ старитѣ грамоти идва и *kenenz*, *keninz*, покрай *glămboaca* има и *Glăboceni*, *Glăbesti*. Наопакн пѣкъ има доста нови носовки, настанали поради разни аналогии и диалектни смѣсици; тѣй напр. покрай *vetrilă* се срѣща и *vintrilă* D, вѣроятро подѣ влияние на *vînt* вѣтѣръ; покрай *strug* има и *strung*, покрай *lubenița* има и *lumbenița*, който изговоръ има и въ български; срв. още *schincesc* (кѣкчати вѣроятро по скимчѣ), *smuncesc* смѣчати, *ogrinji* грѣмжати, *obrintesc* изчервявамъ се (ако е отъ **рѣдѣтн**, **рѣдѣтн**), *premănd*, *premandeala*, **мѣдлити**, *măglisesc* и *mănglisesc*, замѣглявамъ, мамя, срв. срѣднобѣлг. **мжгла**, а и по ко-стурски мѣнгла; *stinghe* стѣгно, *grunc* новородено, *gruncă* момиче, *gruncesc*, *grunculeț* и пр. срѣщу **прѣкъ-**, да се прѣкне, но може да е имало и **пржк-**; *mănzală* мазало — серей за основа; *clempanesc* — клепамъ, чукамъ; *sfrâncios* сврака сврачокъ и др.

За двойната редовна замѣна на **ж** и **л** въ румѣнски, покрай диалектни наслоения, не ще е безъ влияние и ударението, защото забелѣзвамъ, че ударено **ж** дава въ повече случаи *în* (или *ăn*), а неударено — *in*, както и ударено **л** дава по често *în*, а неударено — *in*. Двойната замѣна за **л**

¹⁾ Понеже въ рум. ез. нѣма срѣденъ родъ, то всички наши думи отъ ср. родъ ставатъ на женски: *cesală*, *cislă*, *ciudă*, *horă* (хоро), *copită*, *bilă* (било), *gînă* (руно), *gîhă* (рухо) и пр.

може да се тълкува и другояче: изговоръ *in* за *л* е отъ затвърдено *л*, а *in* е отъ палатално *л* = 'л, изяснено въ *en*, което дава *in*. Че *in* иде наистина отъ твърдо *л*, показва не само неговиятъ изговоръ, но и положението му — следъ устни и съскави съгласни, които най-лесно губятъ мекостта; исключение прави кор. *тлг* = *ting*, но пъкъ тъкмо тоя коренъ се изговаря и въ много наши говори твърдо, срв. въ павликянски: тъшко, тъгло и пр., дето имаме замѣса на кор. *тжг*.

г) Думи съ *ѣ* въ румински. Румънскитѣ заемки съ *ѣ* показватъ сжщитѣ разнообразия, както и въ источнитѣ говори, а именно, споредъ положение и ударение имаме и въ рум. редовни замѣни *ea* и *e*; освѣнъ тѣхъ идва и твърдо *a* (следъ устни и съскави), и то по често, отколкото въ български, и най-сетне гукъ-тамъ идва и *e*. Ето примѣри: *treaz*, *a trezi*, *trezie*, *trezuesc* — *трѣзкѣ*; *veac*, *Veaca*, *veci*, *vecie*, *vecinic*, *vecinicesc*, *vacuit*, *vacuire* — *вѣкѣ*; *mreaja*, *mrejesc* — *мрѣжа*; *treaba*, *trebnic*, *trebuesc* — *трѣкѣ*; *țeva*, *țevie*, *țevos* — *цѣкѣ*; *țeară*, *țepuș*, *țepeș*, *țepliga*, *țapoiiu*, *țăpărluiiu* — *цѣпѣ*; *deal*, *delos* — *дѣлѣ*; *neaga*, *Neagu*, *Negoiiu*, *Negonești*, *Negoșina*, *Negolești* — *нѣга*; *leah*, *leașca*, *lehie*, *leșesc* — *лѣхѣ*; *pribeag*, *pribejesc*, *bejenie*, *bejenar*, *Bejeni*, *Bejenești*, *Pribegi*, — *бѣгѣ*: *breaz*, *breaza*, *brezae* и *brăzae*, *Brezanca*, *Brezești*, *Breznita*, *Breznica* — *брѣзѣ*; *pleava*, *plevușca* — *плѣва*; *pleășa*, *pleșie*, *pleașca*, *pleșuvesc* *pleșuvie*, *Pleșeni*, *Pleșesti*, *Pleșov*, *Pleșuva* — *плѣшѣ*; *preavestit*, *preadorit*, *preacistă*, *precupeî*, *precistie*, *pristol* — *прѣкѣ*; *rumeân* и *rûmen* — *румѣнѣ*; *streașina*, *strașina*, *streșina* — *стрѣкѣ*; *teasc*, *tescuesc*, *tescar*, *tescovina* — *тѣскѣ*; *strelesc*, но *stralit* — *стрѣлѣ*. Изобщо двойниятъ нашъ североисточенъ изговоръ на *ѣ* е запазенъ твърде хубаво, та имаме отъ една страна: *mreana*, *clean*, *preseaca*, *leasa*, *leasc*, *leat* (*лѣто*, година), *receneaga*, *slovean*, *smead*, *jgheab* (*жлѣбѣ*), *vreajă* (*врѣжѣ*), *zăveazda*, *zaveaza* (*завѣса*), *sireap* (*скврѣпѣ*), *steag* (*стѣгѣ*), *săsiac* (*сѣсѣкѣ*) — а отъ друга: *lene* (*лѣнѣ*), *leneș*, *lele*, *lelița*, *denie* (*дѣдѣнинѣ*), *belesc*, *smet* (*сѣмѣтѣ*), *seciu* (*сѣчѣ* — млада гора), *sveșnic*, *vreme*, *vrednic*, *videnie*, *veverița*, *teme*, *meșnița* (*мѣшница* — видъ каша), *dospesc*, *desgovesc* (*разговѣвамѣ*) и пр.

Нѣкои съгласни (особено устни, съскави и *р*) губятъ мекотата си предъ *ѣ*, и тогава се получава *a* или *ă* въ румънски: *svat* *сѣвѣтѣ*, *nevasta*, *nevăstuică*, *bălaiu* (*бѣлѣ*), *bălan*, *Bălan*, *Bălana*, *Bălăneasca*, *băluga*, *balușca* (*паст.*), *dovadă* доводъ, предполага *довѣда*, срв. дакобълг. *sprovada*; *vădră*, *vădrița*, *servana* (*паст.* за червило), *romană*, *romănesc*. *izmană* (*измѣна*), *mal* *мѣлѣ*, *rag* *рѣгѣ*, *grăc* *грѣкѣ*, отъ истб. *прѣпѣкѣ*, срв. още *chisalița* и *кисѣл*; *proțar*, *oțaroc* *отѣцѣпѣкѣ*, *țadila* *цѣдило*, *prisaca* *пчелинѣ* (*присѣка*), *Prisacani*, *băsaduesc* *бѣсѣда*, *țarușe* *трѣски*, *garița*, *trăsnesc* *да трѣсна*, *strătenie* *срѣтѣнинѣ*, *păzăresc* *поздирамѣ* — *зѣр*, *dođai*, *dođăială* — *додѣ*.

Неударено **ѣ** нѣкой пѣтъ гласи като *i*: *bilesc* покрай *belesc*, *bileala*, *plivesc*, *pliveala*, *mişuesc* и пр.

Ставка **чрѣ** и въ румънски се разширява на **чирѣ**, както е въ источнобългарски: *cîreaşă*, *cîreş* (дъввото), *cîreşar*, *cîreşel* (месецъ юний), *cîreşiu* (вишнова боя), *cîreap* чирѣпъ, *cîrăreala* черпало, *cîreadă* чрѣда.

д) Думи съ **ѣ** въ румънски. Старобългарско **ѣ** е тѣй сжщо раздвоено въ румънски; нѣкой думи сж запазили стария си изговоръ за **ѣ**, но повечето сж го замѣнили съ *i*, както въ новобългарски, та имаме: *dîră* дѣра *dîbă* дѣба, *hîtru*, *hîtră*, *hîtrie* хѣтрѣ, *bălărie* трѣва *вѣлини*, *găpesc* рѣкати, но *rica* свада, *găpesc* рѣнжти *gîs* рѣсъ, *gîmpic* рѣвникъ, *sîtă* сѣто *gîbiţa* и *gîbiţa*, *gîgaesc* рѣгати *săn* и *sin* сѣнъ *cobilă* u *cobilă*; *bic*, *Bi-* *striţa*, *dobitoc*, *obiceiu*, *vidra*, *ghizd*, *ghizdav*, *ghizduesc*, *ghibuesc* кѣ-, *ghibaci* сржчѣнъ, *dibuesc* дебна дѣба-, *dih*, *dihania*, *dihni*, *chică*, *chichuesc* хващам за перчима, *chiculiţa*-, *кѣка*, *chitesc* китя и мѣря — съединение между **кѣт**- и **хѣт**-, *chita*, *chitus*, *chislec*, *chisnovat*, *chiseliţa*, *sămăchişa* прѣсно сирене (самокѣша), *chilesc*, *chilav*, *chicot*, *schiitaci*, *hirav*, *mită*, *mituesc*, *mitarnic*, *miş-* *cuesc* отъ **мѣкати**, чрезъ **мѣккам**, *mişunel* Hamster, *ticvă*, *ticaesc* тикам, *stidesc*, *găchita*, *rachitan*, *rachitiş*, *kotiga* котѣга.

Заедно съ прѣгласа на **ѣ** като общо свойство между румънски и северо-источно-български върви и прегласътъ на слога *е* *ж* *а*, *ч* *а*, *ш* *а* и *ѣ*, въ *же*, *че*, *ше* и *је*, та имаме: *boier* **волярь**, *obiceiu*, *pecet* **печатъ**, *vistier* **вистярь**, *concenie*, *clucer* **ключаръ**, *celednic*, *şeran*, *jeruesc*, **жар**-, *jelbar*, *jelesc*, *jel-* *nic*, *iesle*, *iezesc* заязвям, *ivesc* **вм**. *ievesc* отъ **ѣвити**, *prieten*, *prielnic*, а начално *e* може да бжде *e* и *ie* пр.

Останалитѣ български гласни се предаватъ безъ особени промѣни, ако не броимъ редукията на *а*, *е* и *о*, които, неударени, минаватъ въ *ă*, *i* и *u*, както въ источнобългарски; но въ първо време се налагала румънска фонетика и на *а* предъ *п*: *stărap* **стопанъ**, *smîntăpă* **смѣтана**, *stăpă* **станъ**. Много промѣни съ гласни, *па* и съгласни, ставатъ поради разни асимилации, аналогии и пр., каквито срѣщаме на сѣка крачка въ румънски: *prăvălesc* **вм**. *provalesc*, *prăpăstie* **вм**. *proprăstie*, *matanie* **вм**. *metanie*, *prăpădesc*, *prăpădenie* **вм**. *pro-* *pa*-, *păpară* **вм**. *popară*, *băzăconie* **вм**. *beza*-, *sărac* **вм**. *sirac*, *că-* *gămida* **вм**. *cheră*-, *nemeresc* **вм**. *năme*-, *nemete* **вм**. *pamete*, *co-* *sor* **вм**. *coser*, *cojes* **вм**. *cojuc* или *cojuh*, *poroc*, *porocit* **вм**. *pă-* *goc*, *porod* **вм**. *pagod*, *poroiu* **вм**. *păroi*, *blogodori* **вм**. *blăgodari*, *clăraug* **вм**. *клепоух*, *şipică* **вм**. *шипка*, *năbădaica* **вм**. *năpădaica* (эпилепсия), *semnic* **вм**. *земник* или *зимник*, *sporovăiesc* **вм**. *zbor-* (сборувам), *japită* **вм**. *жабица* (у кола), *lacră* **вм**. *ракла*, *apestesc* **вм**. *oprodesc* (закѣснявам), *brîboiu* **вм**. *прибой*, *plăşă* **вм**. *пращка*, *şugub* **вм**, *сугуб* (двоен), както и *şugubeş* (шегобиец); **вм**. прѣшленъ казватъ *prisnël* (както и *у* насъ: *прешнел* и *преснел*), но и *pristên* по *прѣстен*; **вм**. *про-*

тива имаме *potriva*; в. поклон = *plocon*, в. покров — *procov*, покрай *odihnesc* и — *hodinesc*, покрай *protivnic* — и *potrivnic*, в. *stococesc* — *scotocesc* (стѣквам огънь), в. забрадник — *zăbranic* по браня, а не брада; в. *ciudesc* — *ciujdesc* и *ciuzdesc* по чужд; в. само *străşnic* има *năstruşnic* по настрѣхвам; в. помощник говори се *romoijnic* по може; в. поледица казва се *polegniţa* според *polegna*, падам; в. *policiu* казва се *păliciu* (мѣрка за вино, половиче) според *паля*, — *паличе*; в. ковчег казва се *coşciğ* споредъ кош, кошче; в. печурка казва се *sikperia* споредъ чупили чуперякъ; в. пѣсѣкъ казватъ *rosir* отъ *посипвамъ* и *pisór* според *песѣкъ*; за тѣпча се казва *stropşesc*, произлѣзло отъ *тропна* и *стѣпча* и т. н. — има много такива двойни и тройни наклонки, за които би трѣбовало особени студии; защото, онова, що наричаме „народна етимология“, вирѣе въ румънски много по буйно отколкото въ български, понеже значидбената аналогия се зима отъ два езика; твори се и разваля се отъ два народа: влахътъ извърта по свой начинъ българскитѣ думи, а и българинътъ по свой — влашкитѣ.

Българскитѣ консонантизъмъ е тѣй сжщо напълно отразенъ въ румънскитѣ заемки; на първо мѣсто нашитѣ *шт* и *жд* си оставатъ безъ промѣна: *măştehă*, *ripşesc* рѣпѣщѣж, *dajde* дажда, *obşte* обѣщии, *primejdie*, *ciujdesc*, *nădejde*, *grajd* гражда, *obiujdire* обиждам, *odejda* и пр. *ч* минава въ *ф* не само въ случаи като *fala*, *falesc*, *falnic*, *faleţ*, *rofalesc*, но и въ краесловие: *ruf*, *rufaesc* (пухам), *praf*, *prafuesc* (правя на прахъ), *vraf* (врахъ), *ciuf* (бухълъ), *zaduf*, *produf*, както въ много наши говори, но при това си и остава (*rohoh*, *rohohaţa*, *duhoare*, *Prahova*, *duhluesc*), или исчезва: *graur* грахор, *tio!* тихо! Съгласна *в* следъ *с* дава *ф*: *sfat* покрай *svat* и *sveat* (сѣвѣтъ), *sfada*, *sfadnic*, *sfadesc*, *sfeşnic*, *sfredel*, *sfita*, *sfirşesc*, *sfîn* (свиня); а пѣкъ слѣдъ *д* исчезва: *dornic*, *desdoi* (раздвоявамъ), *doină* (пѣсень) в. *dvoină* отъ двойна (свирка) и пр.

Наопаки пѣкъ румънска фонетика е наложена почти редовно върху *л'* и *н*, които исчезватъ изъ българскитѣ думи: *iubesc*, *iubovnic*, *iubof*, *preaiubit*, *iubov*, *iboste* люкость, *iutesc*, *iuteala* (лют-) — но *liude* (човѣкъ); *crăiu* (кралъ), *crăiţa*, *Crăiova*, *busioc* (босилок), *sabiuţa*, *poiană*, *răzgăiesc*, *răzgăială*, *răzgăiăt* (разгаленъ), *voiesc*, *voie* воля, *nevoie*, *nevoiesc*, *nevoiaş* (но *nevolnic*); *baie*, *Băiene*, *Băieşti* (баня), *copaie* (копаня), *caie* каня, каняк (птица), *voiaşniţa* (*Mentha silvestris*) коня. У насъ единъ малъкъ обсегъ говори по Врачанско редовно замѣняватъ *л'* съ *ј* (*јуто*, *недеја*, *пјоча* и пр.), но азъ смѣтамъ това тѣхно свойство за чуждо (румънско) влияние. Вж. Една особеность на враждебския говоръ, ПСп. LXIII.

Ударението на българскитѣ думи въ румънски е запазено почти изцѣло такова, каквото го намираме и въ днеш-

нитъ български говори; каквито отклонения има, тѣ лесно се обясняватъ било съ различия въ самитѣ наши говори, било съ разни аналогии отъ румънска страна. За ударението на българскитѣ думи въ румънския езикъ можемъ да посочимъ вече отдѣлна студия „Accentul în cuvintele vechi Slave din limba romînă“ (Яшъ, 1913 г.), докторска теза на Eufrosina Simionescu, студентка на професоръ Vărbulescu. Младата румънска филоложка разглежда думитѣ по суфикси и се старее да обоснове заключение, че всички български думи въ румънски езикъ са си дошли готови съ ударението си, безъ да е влиялъ нѣщо румънски езикъ. Това въ общи чърти е вѣрно, обаче не всичко е възприето отъ български, както твърди авторката на тая студия. Тѣй напр. никакъ не е приемливо мнението на Simionescu, че думи като *cireada*, *hrăna*, *mîzga* и пр. са влѣзли съ това си ударение отъ западно-български говори, които били промѣнили старото ударение (чердă, хранă, мязгă) поди сръбско влияние. Това не е възможно затуй, защото и най близкитѣ до сръбски езикъ български говори са запазили и до днесъ общобългарското ударение у горнитѣ, както и у всички други думи. И понеже виждаме, че иначе другитѣ съществителни са запазили хубаво своето българско ударение, а само двусложнитѣ съществителни ж. р. на *a* правятъ исключение, то друго тълкуване и не може да има освѣнъ, че този отметъ е станалъ на румънска почва. Нищо не значи, ако сжцията румънски езикъ запазва ударението на турскитѣ думи (*osă*, *băsmă*, *sărmă*), защото езиковнитѣ закони не са вѣчни; тѣ се мѣняватъ заедно съ развитието на езика; и ако до едно време владѣе повелително правило, споредъ което ударението се не търпи върху последната сричка у сжщ. ж. р., то следъ това може да настане време, когато първото правило се нарушава; тукъ нарушението става въз основа на общия турски акц. законъ — ударението да стои винаги върху последната сричка. Защо и сръбски езикъ не е последвалъ сжщото правило — да изговаря турскитѣ думи съ турско ударение — това се обяснява пкъ отъ други повелителенъ законъ на сръбското ударение — да отбѣгва ударени крайни срички, законъ, който се държи още здраво въ штокавското сръбско наречие¹⁾. Да отричаме акцентно влияние на рум. ез. върху българскитѣ думи, би било сжщо, като

¹⁾ Студията на Euf. Simionescu, иначе похвална работа въ областта на румъно-българската акцентология, има нѣкои недостатъци, които можеха лесно да се избѣгнатъ; 1) тя е много растяната, понеже се повтаря почти едно и сжщо при сѣка група думи; 2) при групировката на думитѣ не трѣбваше да се смѣсватъ думи първични съ думи производни, тѣй че думи като *hrăna*, *gloată* не би трѣбвало да стоятъ редомъ съ думи като *jalbă*, *măstehă*, или *muncă* редомъ съ *orincă*, *vaciă* съ *sovaciă* и пр.; 3) основавайки своитѣ доказателства върху българскитѣ говори, авторката прави грѣшка, като зима примѣри отъ разнородни по ударение говори,

да отричаме и други влияния на сжщиятъ езикъ, като напр. промѣната на родоветѣ, смѣсване на суфикситѣ (ие — иа) и пр. Но изобщо можемъ каза, че както по фонетичнитѣ особености на румънскитѣ заемки, тѣй и по ударението имъ сждимъ, че тѣ са зимани отъ говори, които стоятъ най-близу до сегашното наше североисточно наречие. Това струва особено за ония заемки които са влѣзли въ румънски следъ XIV вѣкъ, отъ когато, можемъ положително да твърдимъ, че румънски се подлага на влияние отъ источнитѣ наши говори влияние не само етническо, но и литературно. Колко време преди това и какви български говори са влияли върху рум. езикъ, мжно е да се опредѣли, но сждейки по думи като stăpnă, smîntăpnă, това не ще е било твърде много „следъ формацията на румънски езикъ“.

И наистина, въ езика на заддунавскитѣ наши съседи намираме немалко старобългарски думи, у насъ отдавна изчезнали, и сега ни се струватъ като от'екъ отъ дълбока старина, като напримѣръ: rîga тжжба, сждба — запазено съ изговора на стариятъ ъ — старобългарски пѣри.

sul, sulă кросно, копие — соулъ, соула, отдѣлно сетне — соулица.

şuiu, сега съ разни значения, отговаря на стб. шуи.

prispă кандилце, що гори винаги — отъ стб. прискънъ;

rîvnă съ запазень по старъ изговоръ рѣкънъ, докато ний сега изговаряме ревностъ по руски;

smîrd отговаря на стб. смръдъ, прости селяни.

slim отговаря на стб. съкъмъ, съборъ.

strighe, медъ, отговаря на стб. стрѣдъ.

socaciū, socăcesc, готвачъ, готвя — сокачъ;

sloată дъждовно време — слота;

vrajă магия, вражуване, врачуване, кража.

vruh бръмбъръ — кроухъ;

obezi наплати и пранги стб., обези;

ropos оплакване, клевета — поносъ.

potcă, караница, — потъка борба, битка.

plav, сивъ, жълтъ — плакъ.

ogod, спокойствие, твърде старинно значение на стб. дума годъ.

oboroc, чибъръ, стб. жворѣкъ отъ нѣмски eimber.

crub, трошени камъне — кроухъ.

capişte — капище; p ajişte — пажитъ.

sărc, sărca рамо — крѣкъ вратъ и рамо.

caznă, căznesc — казнъ, казнити.

ogar, хрѣтка, огаръ;

stodolă; житница — стодел и стодоми.

каквито са напр. источнобългарски и дебърски, които спадатъ къмъ две съвсемъ различни акцентни системи. 4) Смѣсва суфикситѣ: ии съ ии (osirdie — Iacomie), ен съ елъ (clei — hemei) и пр.

prapor, знаме — прапоръ; sfoară, шумъ, караница — сѣра.

pornița, кожа отъ млада лисица, отъ нора — дупка.

oblicesc забелѣзвамъ — обличити.

cobeț, ястребъ, отъ стб. ковь сега коба.

drojdia, гиргия, осадки — дрожде.

ciurag — забунче — стб. чьпагъ, срв. впрочемъ бълг. чепак преднище на риза.

cotigă сега — колесникъ, но вѣроятно отъ стб. котыга tunica.

coteț, кочина, стб. котыцъ и въ Моравско котъц.

dîjmă и dejmă десетина — стб. джъма.

сгор, исгор топла вода — сѣкронъ сега рѣдка дума и съ друго значение.

А много думи пѣкъ са запазили въ румънски първичната си форма, докато въ български са тѣй или инакъ измѣнени:

potecă отговаря тѣкмо на стб. потѣка, докато ние днесъ казваме пѣтека споредъ пѣтъ.

podan, стбългарски подъданъ, е по първична дума наспротивъ поданникъ.

părtă и pîrtă е по стара форма отколкото нашето пѣртина. cosoș, пѣтель (както и въ маджарски) е старинна дума, която сме си имали преди „пѣтель“, отъ нея сме образували кокошка.

molie представя по стара форма моль, докато нашето мольецъ е сетнешно образование.

покрай gligan въ рум. има и glican, което е по старо, понеже стои по-близу до основната дума гликъ.

ogoesc, смирявамъ, крие въ себе си старото значение на огъти, произлѣзло отъ гон, миръ.

Но понеже словниятъ имотъ на румънски езикъ се е набиралъ отъ български дори до най-последно време, то покрай тия старинности срѣщаме пакъ съ всемъ нови български думи и значения, като че ли излѣзли вчера, отъ устата на нѣкой лѣскозски градинаринъ или сливненски бакалинъ, настанень нейде у Влашко: а se văicari — вайкамъ се, а se sbicesc — сбичи се, а se svîrgolesc — свѣрголи се, pleoscăies — плѣоскам, а se pleoștesc — сплъщя се, спитя се, sorcovesc — сурвакувам, cărcnesc да кръкна: а nu carni — ни кръкна; а se sfii se gêner — „свивамъ се“; bleștesc, bavarder, не е отъ бласти Cih, а отъ плещя; blejdesc, faire des grands yeux, не е отъ бласти Cih, а отъ „изблещи очи“; clencin crochet clenciuri, pratiques; не е отъ клачъ Cih, а отъ клинец, и склинчамъ; cotlesc, verdir — котлясва; а se cocori, s'enfler, se gonfler — кокори се; cocălcă, virago, срв. бълг. „кокольтъ“! împușca да упушна; а se încălcesc — вкълчиши се; încleștesc — заклещям, încleșta dinții — склещи зъби; cătcăesc — къткам, îmbojorat зачервенъ „като божуръ“; în bobot, à

tout hazard — туку се „боботна“; а se milcuiesc, „усилено моля“ — отъ умилкувам се; brodesc намирамъ — да избродя; зарases fair perdre la tête стои вмѣсто заțapesc — зацапа я; а se zamislesc, concevoir — „замисли се“; za-haesc, égarer — захаям (залисвам); scribulesc claquer — скрибуцам; а țacani цѣка; păvalnic Aspidium filix — то е нашето навалниче, което употрѣбаватъ и власитѣ за сѣща цель — заравятъ му коренитѣ подъ прага, за да идватъ годежници; prichindel педя-човѣкъ, пѣргово дете — срв. кундел и прескундя се; gonesc chasser, а se gonesc être en chaleur — „гони се“; oparesc значи опарямъ се отъ огънь и отъ слана; pălesc значи паля, барам и бия, както въ бѣлг.; zăbavă значи закъснение и забавление; sobă — значи печка и стая: вмѣсто poslujesc казва се и poslușesc, както и въ български: служа и слушамъ; strădanie се употрѣбва и вмѣсто старание: stăduesc значи tourmenter и s'efforcer, tâcher: zemnic и zimnic както и у насъ: земник и зимникъ; babiți (болки въ стомаха), haplea — хапльо, zăveră, zăvergiu — завѣра, завѣрация — значи дума отъ 1821 г.; primejdie, vânghele, vîrșop, vîlnic (вълненикъ), vatălă, Zlătaust, invărtită — „вѣртѣна“ баница, strujnită мѣсто за трошене царевица — „трушеница“; pislegi казватъ на клечкитѣ, шо съединяватъ наплатитѣ, а то е отъ пишляк; produse и producică наричатъ власитѣ единъ белегъ на говедо или овца D. Term., а то е отъ продупчено; zăbrelnic казватъ на шитъ ржчикъ за подарѣкъ, вѣроятно вмѣсто zăprelnic, който забира ергеня да не търси друга мома, срв. той ѝ е запорник; păzdravele казватъ на врачуване, păzdrăvan значи вражаръ — отъ на-здраве! както обикновено свършватъ врачкитѣ, следъ като изврачуватъ; glagore и glăgole: dacă nu-i glagore'n sar — като нѣма „глаголе“ (пипе) въ главата!

Запазени са и цѣли български фрази, като:

Ni-sam-ni-tam: îmi dai blende ni-sam-ni-tam — бѣбри-ни-сам-ни-там! — нѣ на-уsvѣсть.

bogdaprosti, bodaprosti! — тѣй благодарятъ беднитѣ власи. romeni, romenete — казватъ на малки хлѣбчета за поменъ

— може да е направо отъ повел. фирма поменѣй, поменете!

zăsite казватъ на тричаво брашно — струва ми се споредъ българската фраза: това брашно заситя;

citeț покиай четецъ значи и четливо; и тука второ значение иде отъ бѣлг. фраза „чете се“.

Срв. още: Iehamete съ бѣлг. лихă-ми-ти! c'est trop! gogeamite: gogeamite om, și nu e bun de nimic! Коѣми-ти мѣж, пѣкъ — за нишо го не бива

А въ нѣкои собствени имена ще се намѣрятъ дори и български членове, като напр. Șipoc, Pustieta, а тѣй

сжцо и нѣкои прѣкори на *и* и *а* ще криягъ у себе си чл. ф. Срв. Simion Manguica Med. 103, само че тѣ се сливатъ сега съ ж. р., та не личатъ вече.

Образуване съпружески имена на жени (по мжжъ), по-срѣдствомъ суфиксъ ица (Николица, Дамиеница) е пренесено и въ румънски: Dămienita — жена на Дамияна (повече вж. въ отдѣла за суфикситѣ).

Българскитѣ думи, влѣзли веднѣшъ въ румънски езикъ, ставатъ негова нераздѣлна часть и се употрѣбаватъ нататѣкъ като основа за образуване други думи, а сжщевременно се отдѣлятъ отъ тѣхъ словотворни елементи (суфикси, предлози), за да се образуватъ нови думи вече на румънска почва и съ нови значения; тѣй се смѣсва българско съ румънско, та имаме напимѣръ отъ прилагателно драгъ следнитѣ образования:

drag освенъ като прилаг. употрѣбява се и като сжщ. съ значение любовъ, па и като собств. име въ разни видове:

Dragu, Drăgan, Drăgoi, Dragnu, Draga, Dragna, Drăgoi, Dragomir, Dragăș;

drăgaste (драгостъ) значи tendresse, affection.

drăgălăș, charmant, gentil, joli, mignon;

drăgănele видъ чирѣши и — прелестъ;

drăgan — драгонъ; drăganime — драгонска войска;

drăgaica — единъ селски танецъ — драгайка; значи и нѣкаква билка.

drăgăstos — обичливъ любовень;

dragavei — patience des jardins — киселецъ?

a dragosti — обичам, галя; drăgostire — обичане;

de a dragul — на драго сърдце;

drăgulean, drăguleana — либе;

drăguleț — миль: un copilăș drăguleț — мило дете.

drăguliță — умал. отъ drag миличѣкъ;

drăguliță значи каквото и drăguleană;

drăguț — умал. отъ drag; drăguțul mamei!

draguță = drăguliță = drăguleană;

a îndrăgi да обикна, да залюбя, оттамъ: îndrăgire, îndrăgit, îndrăgitor, îndrăgostit, îndrăgostesc и пр.

Отъ коренъ смк- имаме: slab, сжщо значение: слабъ и мършавъ; a slăbi — мършавѣя, ослабвамъ, slăbire — ослабване;

slăbăciune — слабость; slăbit умал. — ослабналъ; slăbuț — слабичѣкъ; slăbănog — схванатъ, немощень; slăbănogie — парализия;

slăbănogit — парализиранъ и пр.

Отъ deal (дѣлъ съ значение вододѣлъ, върхъ) имаме умал. deluțel, delușel, deluț; delos, delugos планинисть и пр.

Отъ кор. цки- имаме:

țeară, țer трѣска, колъ (срв. нашето цѣпъ, цѣпове или цапове), шишъ, трънъ;

țeruș, țaruș — шило; țerușos — остъръ.

țerărluiu и țărărluiu — шишъ и — осиль;

țereș, набивачъ на колъ — прѣкоръ на войвода Владъ V.

țeriș, țăriș, raide вцѣпененъ, escarpé; țerliga écharte, picot; țăroiу fourche; țăroiат bifourqué и пр.

И наопаки пъкъ къмъ влашки думи се прибавятъ български суфикси и се получаватъ тогава смѣсени думи — мѣлезки: coadă значи опашка, codița умал., codină — вълна отъ опашката, codariște (unui biciu) дръжка (на бичъ) — споредъ топориче, codelnic hésitant, codan „опашкаръ“, codană, codeană и codeanca момиче (съ коса), „опашкара“ или „косана“.

Отъ gură (уста) имаме guriță, gurăliv „устат“ — бѣбрив;

Отъ mută, muteală (нѣмъ. нѣмота) — muțenie — мълчание;

Отъ muieră има прилагателно muierelnic, женски, сега — muieratic. Такива са тѣй сжщо: frătelnic побратимъ, fârtelnic фактически, dornic желаящи, dosnic уединенъ — „задъ гърбъ“, aculeț иглица; putreț храна, călăreț конникъ, căntrăreț пѣвецъ, păstoriță vulpenie лукавство, roșumbița гълъбница, ușernic просякъ (ușa-ar-nic), ursuleț, умал. отъ urs, urechelnița едно насѣкомо — perșe-oreille, trifoiște нива отъ детелина, roțiță умал. отъ roată, rîuleț рѣчица, porcina — carnea de porc Ind., restalmaci, conglasuiesc — съгласие, conglasuială съгласение, îngradesc, desgradesc, despopi, desgovi, desnadejde, îngropesc, desgropeșc, îngropaciune, despopi (и respopi), împletesc, despletesc, încleștesc, descleștesc, încorpesc, descorpesc, îndobitocesc, neîndoit indubitabile вм. neîndoit, nedeslipit, nedesăvârșit, neîntocmit недотъкменъ, învăresc, desvăresc, răsbatesc и пр.

Или пъкъ се образуватъ контаминационни думи, като: morav — отъ mos + нѣравъ; vorovi — отъ vorbi + врѣви; vintreală — отъ vînt + вѣтрило, nalbi, nalbit вм. înalbi по влияние на бълг. предлогъ на; срв. още: a sbate, a scade, a scalda — споредъ съ-бивам, съ-падам, съ-топля; cot вмѣсто cod е станало споредъ лакот.

Твърде много румънски думи са настанали съ преведане съответни български думи; срв. напримѣръ: rescruce — споредъ раскрѣстие;

negrușcă — споредъ по старото серпиșca Nigella sativa;

a se prefate е образувано споредъ преструване;

binecuvîntat „ „ блатословенъ;

împărtășenie „ „ по старото pricestanie;

adormiera „ „ uspenia;

bunăvestire „ „ благовѣщение и пр.

a se repune „ „ прѣстави се;

fărăvundu вм. fărăfundu Kod. Tod — споредъ бездѣна;
 fărălegele е образувано споредъ беззаконіе.
 nedezgrait Mard. „ „ неотречении.
 in deşert още Mard. „ „ на поусто.
 supustoare Mard „ „ подложница.
 ţenuţul Kod. Tod. „ „ държава.
 dzisă Kod. Tod. „ „ покелѣние.
 Întâmpinarea Domnului отговаря на срѣтение господне.
 Dominica floriilor „ „ Цвѣтна недѣля.
 Înălţarea Domnului = Ispas — възнесение.
 Ziua Crucii отговаря на Кръстовденъ.
 Lăsare de carne отговаря на месопустъ.
 Săptămână Luminată Cînci-Dec. Свѣтла недѣля.
 Dominica Mare Велика недѣля.

Даже е прѣведено и едно прозвище на Св. Пантелея,
 произлѣзло по българска народна етимология:
 Pintileiu Călătorii Cărn. споредъ Пантелей Пжтникъ!
 măţă de corabie = ancoră още Mard. употрѣбява за котва
 споредъ народнобълг. котка.

răduchi de lemn sau ploşniţe наспоредъ дървеници.
 galbin прилг. и сжщ. значи жълт и жълтица.
 Ieaga (за плодъ) — споредъ бълг. върже.
 înfrăţeşte (за царевица, жито) — братясва.
 întuneresc отговаря у Dos. на тъма = 10 хиляди.
 mulţumesc, благодаря, е произлѣзло отъ прѣводъ на бълг.
 „на много години“ — la mulţi ani — още въ Cod. Tod. a molţeni.

Ако се изследва на особено влахобългарската семантика,
 ще се намѣрятъ още много подобни паралели, отъ които
 нѣкои пѣкъ ще дължатъ, може би, происхождения си на обратно
 влияние.

На влияние отъ български езикъ се дължи и двой-
 ното значение на нѣкои влашки думи, като:

lume = свѣтло и свѣтъ — споредъ стб. свѣтъ;
 limbele = езици и народи „ „ язъци.
 cătuşa, măţă = котка и котва;
 nas = носъ на човѣкъ и носъ на корабъ;
 inimă = стомахъ и сърце;
 joc = игра и танецъ, та старото значение на iocus даже
 исчезнало и се срѣща само въ обратъ, пакъ еднакво съ бъл-
 гарски: а şi bate joc = бие си шега.
 drac значи дяволъ и неприятель споредъ бълг. врагъ.
 corn „ рогъ и жгълъ както въ народнобълг.
 car „ кола и Колата (съзвездие);
 omuşor значи умал. отъ om, т. е. мжжецъ и въ двойното
 му значение Ром. ПСп. LXVII.
 sufletul значи дѣхъ и душа споредъ бълг.
 chemare значи повикване и звание.

a ucide значи убивамъ и бия.

singur „единъ и самъ.

mijloc значи срѣда и кръстъ по западнобълг. половина, срв. „тънки половини.“

cruce значи кръстъ и грѣбнякъ;

Срв. и други успоредки у Микл., Die sl. El. 11—12, а отъ по старо време:

luminatoriu у Dos. значи lumina и stea — споредъ скѣтило; semn у Dos. освѣтъ знакъ значи и чудо — споредъ знаменіе.

Подъ влияние на кола и по влашки употрѣбаватъ мн. ч. care, па даже и cară! Срв. още gurele вм. gură.

Споредъ българската дума оправямъ се и румънитѣ казватъ а se îndrepta въ значение на „подобрява ми.“

Нашата дума зеле е родила рум. varze;

кжщник родила рум. casnic, както и casnică: o femeie casnică — жена кжщница, пестовница.

По взаимно влияние ше са произлѣзли и думи като: aflat = епилепсия — споредъ нашето „намира го“, „налита го“; ung-de-lemn — дървен о-масло;

vorba de romana — бабини деветини;

albuș, gălbenuș — бѣлтѣкъ, жѣлтѣкъ;

a se încâina — „закучи се.“

Нашето едно-друго е дало румънското unealtă въ смисълъ на ustensile, vaisseille, instrument, и Hajdău има право да го извежда отъ une-alte, макаръ да му се присмива Cihac (439), който посочва пол. czynidło! Сега, щомъ се има предъ очи и българското едно-друго въ сжщи смисълъ, рум. става много ясно.

Подъ влияние на бѣлг. ез. и на влашки може да се каже само roate вм. se roate — споредъ бѣлг. може.

Тѣй сжщо бѣлг. е повлиялъ да се казва на влашки: mă rog lui domnezu — моля се на Бога: тѣй сжщо: mă tem — споредъ боя се; judecaț saracui — споредъ сждити кому. Вж. Микл., Die sl. El. 12.

Ето още нѣкои влахобългарски успоредки, безъ да отсждамъ, по чие влияние са произлѣзли:

членъ при притежателни мѣстоимения: fratele miei моитѣ братя; а о gira la sănătoasa — ударихъ го здравата.

са = като при сравн. ст. съ вин. падежъ: са tine като тебе; се = што при очудване: се mîncare bune! што хубави ястия: tot освенъ че се употрѣбыва въ значение на все, сѣ (mi-tot una), но и съединено съ си дава нашето съвсемъ tot, cu totul.

și câte altele! — и колко други! cum se cade — както се пада;

negru bătând in roșu — бие на . . .

vas de băut apă — сждъ за пиене вода — вѣроятно бълг.

apoi, baba, mai statu ce mai statu, și plecā — тогава бабата
постоя, што постоя, и си тръгна.

de am avea vreme, am merge și noi Weig. Gram. — да имамхе
врѣме, щѣхме и ний да дойдемъ — тукъ явно влашкиятъ пред-
логъ де приелъ значение на съюзъ подъ влияние набългар. да.

Ето още нѣколко паралелни изрази:

a-i carpi o palmă — закърпих му една плесница.

a lasa Dumnezeu de inima Ingerul — има си Господъ на
сърце.

a-i sta inima la loc — дойде му сърце на мѣсто.

a legă răuaua cu nouă noduri — вързва парата в деветъ
вжзела.

a le mănca coliva — ще му ямъ коливото.

a nu legă două'n teiu — не свързува две на купъ (не пести).

a pune la inima — турямъ си на сърце.

bun e Dumnezeu! — Добъръ е Господъ!

(cele) pentru suflet — за душа (поменъ).

cu jumătate de gură — съ половинъ уста.

ii râniă cu lopată — да ги ринешъ съ лопата (много).

mort, nemort, hai cu el la groară — умрѣлъ, не умрѣлъ току

ми го носите! — изъ приказката за невежата попъ.

să-i sufi, să caze — да го духнешъ, ще падне.

să o mai cărpească — закърпи се (оздравѣ).

se tot bătea cu gândul — бие се съ умътъ си.

s'o sorbi într'o lingură de apă — да я сръбнешъ съ лъ-
жичка (толкова хубава)

striga, cât îi ținea gura — вика, колкото му гласъ държи.

ii se facu mila de dînsul — стана му мило за него.

bun venit! — bun găsit! — добре дошелъ! добре на-
мѣрилъ!

Este trecut prin ciur și prin dărmon — минал през сито и
решето.

A cântă găina 'n casa — въ кѣщи пѣе кокошката Leg.

Tivga nu merge de multe ori la apă — веднѣш тиква на вода,
дваш тиква на вода, на третия се счупва.

Cine se lovește cu capul de pragul de sus, vede și pe cel de
jos loc. — Удари се в горния праг, ще видишь и долния.

Dumnezeu dă, dar în obor nu bagă Lit. — Господъ дава, но
въ кошара не вкарва.

Corbul corbului nu scote ochii — гарван гарвану очи не вади.

Până nu face foc, fum nu iese — докато нѣма огънь, нѣма дим.

Pân' a geme boii, scârțâie carul — вместо да пѣшкат воловете,
скърцат колата.

Bani albi pentru zile negre — бели пари за черни дни. Șein-
Infl.

Capul plecat nu-l taie sabia — поклонена глава сабя не сѣче.
 Cât țî-e plapoma te întinde — простирай се според чергата си.
 Cine plânge pe altul, ochii lui își scurge — който плаче на чужди гробъ, истичатъ му очите.

Vorbă mare să nu zice, căci gardul are ochi și zidul urechi — гората има уши и полето — очи.

Țiganul când s'a făcut împărat, întâi pe tată-seu l'a spînzurat —
 Като направили циганина царь, най напред обѣсил баща си.

Picând, picând baltă se face — капка по капка вир става.

Sărută mâna ce nu roți mușca — цалуни ржката, що не можеш да отсечеш.

Și-a găsit tingirea căracul — намерила си тенжера капакът.

Nu știu, n'am văzut — не зная, не видѣх!

Cu rudele să bei, să mănânci, dărăveră să n'ai — със роднина яж и пий, алъш вериш не прави.

Găina bea apă și se uită și ea la D-zău — кокошката вода пие и Бога гледа.

În țara orbilor chiorul e împărat — в слѣпо царство едноок царува.

Lupul când îmbătrânește, îl latră căinii — вълкът кога остарее, псетата се гаврят със него.

Mai bine știți strîmb și vorbește drept — криво да стоим, право да говорим.

Mielul blând sugе la douе mîme — кротко агне отъ две майки суче.

Ce e scris omului să pătimească — Каквото е писано човеку, ще му дойде до главата. Șein.-Infl.

Повече отъ тия пословици ги има и въ турски, но както право бележи Șeineanu, не само за пословицитѣ, ами и за сички турски думи изобщо, тѣ са минали чрезъ български въ румънски. Тукъ нѣмамъ за целъ да правя общо сравнение между българската и румънската словесность, защото би влѣзълъ въ областъ твърде широка; обаче отъ това, що забелѣзахъ, преглеждайки румънскитѣ народни умотворения, намирамъ, че за единъ изследвачъ на румъно-българския фолклоръ има богата работа; той би установилъ, че между българи и румъни се движатъ едни и сѣщи поетични мотиви, празнуватъ се едни и сѣщи народни празници, срѣщатъ се еднакви суевѣрия, магии, баяния — съ една дума сичко, що двата народа са отново създавали, или отъ чужди възприемали, са си го предавали и запазили като общо народно благо. Но безъ съмнение и тука влиянието ще иде въ повече случаи отъ българска страна, макаръ и влияние пасивно; защото българската срѣда, отдето излиза тоя фолклоренъ материалъ, сетне изчезва, т. е. слива се съ румънската маса, порумънча се и като споменъ отъ себе си оставя тукъ нѣкоя дума, тамъ нѣкой обратъ, дру-

гаде пъкъ повѣрие, пѣсенъ и пр. И види се, че пѣснитѣ се запазватъ по дълго време, щомъ и до днесъ дори се пѣятъ тукъ-тамъ български пѣсни, като напр. по Коледа — вж. Craciunul 182: Colindul este in limbă bulgărească și are ca refren la fiecare vers: Colade, Coladele!

Ще се намѣрятъ още много граматични и словозначни успоредки, за които може да се каже, че произлизатъ сѣ отъ българско влияние, но може да има и такива (отъ по ново време), които пъкъ са минали отъ румънски въ български; тѣй напр. не съмъ сигуренъ, дали споредъ български се казва и на влашки:

Un ciuțut pou-pouț — новъ-новеничък!

vin acuşică! — ے сегичка!

nicî atitică — ни тонинкоз!

maiculîța! — майчице!

Както и много други обрати и пословици, буквално еднакви въ румънски и български:

Nu e a-bună — не е на добро;

A nu ave nicî în clin, nicî în mănescă cu cineva — ни въ клин, ни въ ржжавъ!

Destul o maciugă la un car de ole —

На една кола грѣнци една сопа стига;

Boul se leaga de coarne și omul de limba —

Вол се връзва за рогата, а човек — за езика;

Numai cutează să zică nicî bleau —

Не може да каже ни блях!

J lipsesce o doaga — липсува му една дъска;

A mănca răpara — яде попарата;

Doi repeni într'o mână nu poți ține —

Две дини подъ една мишка се не носятъ;

Нашето отколкото в.м. нежели има насрѣща си рум. de căt.

Нашата расширена употрѣба на предлогъ *на* подсѣща на влашхото *la*: șade la Viena — седи на Виена; merge la Paris, merge la școala — на школа; a venit la două ceasuri — дойде на два часътъ.

За да се влѣе такава множество български думи въ румънски, трѣбва и броятъ на българското население въ Румъния (било то автохтонно или не) да е билъ той сжщо голѣмъ; това го пъкъ доказватъ многото географични названия по Влашко и Молдова. Макарь и напоследъкъ нѣкои отъ славянскитѣ названия да сж порумънчени, пакъ можемъ смѣло да кажемъ, че половината отъ мѣстнитѣ названия са славянски, а като казвамъ славянски, разбирай български. Изследването на румънската топонимия отъ българско гледище би дало твърде любопитни резултати: на първо мѣсто би се установило, че славянскитѣ геогр. названия отатѣкъ Дунава са образувани по сжщи начинъ, както

са образувани и българските мѣстни названия. Но покрай това една студия върху румънската топонимия би трѣбвало да покаже, де и де преобладаватъ български названия, та споредъ това да сждимъ и за българските колонии въ Румъния. Разбира се, че при това трѣбва да се отнасяме крайно внимателно, защото не малко наименования са кръстени отъ румъни въз основа на удомени вече български елементи.

Откъмъ словотворна страна румънската топонимия показва сжщи основи и сжщи суфикси, както и българската: Bejani, Bejanari, Bejanesti; Bivolari, Blidari, Bobesti, Bobojesti, Bogdanești, Boiște, Războieni, Bozești, Bozie, Bozieni, Braniște, Brănișteni, Brăniștari, Breaza, Brezean, Breznița, Bucovăț, Bucoveni, Bujoriște, Bujoreni, Cerna, Cernaie, Cernica, Chisileț, Chislița, Cojani, Cocoșani, Colibași, Comanița, Coșare, Coșareni, Cotroceni, Crăciuneni, Craciunești, Crăiova, Cremene, Cremenari, Criveț, Crivina, Dărvari, Deleni, Predeal, Dobărceni, Dobreni, Dobreana, Dobrești, Dobreț, Dobriceni, Dobrița, Dobrivărf, Dobrogeste, Dobrosloveni, Dobrun, Dolie, Dolina, Podoleni, Draceni, Drăgășani, Drăgosloveni, Drăgosteni, Dîmbeni, Dîmbova, Dîmbovița, Dîmbovnic, Dîmboviceani, Dumbrava, Dumbrăveni, Dumbravița, Gârbeni, Gârboveni, Grădești, Grădinari, Gradiște, Grădini, Grajdani, Gărteni, Gărlița, Gășteni, Gavane, Glogova, Glogovean, Ghizdar, Gizdița, Glăvani, Glăvănești, Goleani, Golași, Pogaceni, Pogonești, Goștina, Grebeni, Grindenii, Gropeni, Gropnița, Gușăți, Glavoceni, Glămboaca, Iezereni, Izvor, Izvorani, Zvoriște, Jariște, Pojărești, Lipic, Lipova, Lipovăț, Livade, Lopătari, Loviște, Lunca, Lunceni, Mălini, Mălinești, Milkoveni, Mileni, Mlădițele, Negorești, Novaci, Obileni, Obilița, Vlădaie, Vlădeni, Vlădiceni, Ocnita, Odoleni, Ogoleni, Oprean, Orleni; Padina, Părloage, Pelini, Pelinița, Păstrăveni, Peștera, Plase, Plasila, Plasoiu, Pleșeni, Pleșov, Pleașa, Ploștina, Ploștini, Plăvaie, Plăviceni, Poiana, Poieni, Poienița, Podani, Zapodie, Podgorie, Prigoreni, Prigorie, Popeni, Popoveni, Protopopeni, Potcoava, Tărnița, Pottingeni, Prahova, Prahovița, Prăjeni, Prăjila, Priboiu, Priboieni, Priboiești, Prisaca, Pustiiana, Pustieta, Pustoiu, Răchita, Răchitele, Racova, Raci, Răcari, Racovița, Răstoaca, Rogoza, Rogojeni, Rogojina, Rovine, Rudari, Rudina, Ruseni, Sadina, Sadova, Seliste, Silișteni, Scorușa, Seciu, Slanic, Slatina, Slatinic, Slaveni, Slăvinești, Slăvești, Smărda, Smărdeșteț, Stâlpeni, Ștubuiu, Stanca, Stancușeni, Stavița, Stavnic, Stoborești, Stolnici, Stolniceni, Stroești, Studina, Studineț, Studinița, Șuha, Șuhaie, Suhar, Sulița, Șipot, Șipotenii, Știrbei, Știrbești, Tărgoviște, Tărgul, Tărnava, Tărnova, Tărnovița, Teleajen, Potop, Topile, Toplicean, Topliceni, Toplița, Topolița, Topolnița, Topolveni, Toporani, Toporești, Trestieni, Trestenic, Troiana, Troieni, Troița. Uliești, Prival, Vărnița, Vărtul, Obârșeni, Obârșie, Vărtej, Vărtina, Vetrești, Vetrila, Vifor, Viforeni, Vișina, Vișinie, Vișinești, Voica, Voicești,

Vrabie, Vrăbeți, Vrabiești, Zarița, Zorila, Zorileni, Zăvoiu, Zavoieni, Zlătari.

За да се види сега нагледно, какви предмети и понятия румънитѣ наричатъ съ български думи, давамъ тукъ разпределение на румънскитѣ заемки споредъ тѣхното значение. Материалитѣ съмъ черпилъ освенъ отъ:

F. Miklosich, Die slavischen Elemente im Rumun. Denkschr. XII.

A. Cihac, Dictionnaire d'étymologie daco-roumaine.

Fr. Damé, Nouveau dictionnaire roumain-français. Buc. 1893—95.

Fr. Damé, Incercare de terminologie țărănească, Buc. 1901, — още и отъ нѣкои издания на румънската Академия, каквито можахъ да намѣря въ София; имахъ на рѣка и

A. Яцимирскій, Славянскія заимствованія въ румынскомъ языкѣ какъ данныя для вопроса о родинѣ румынскаго племени. Сб. Лам. 792—819. Използувахъ и прекрасната дисертация на Hubert Dumke, Die Terminologie des Ackerbaues im Dakorumänischen, Leipzig, 1912, както и други студии, излѣзли въ годишника на Липисканския румънски институтъ, но съ повече, за жалость, не разполагахъ. Вж. библиографията въ края.

При това съмъ гледалъ да прибера само ония думи, за които имамъ по голѣма увѣреностъ, че са заети отъ български, та съмъ изоставилъ много думи, които Cihac смѣта за старобългарски, но чиято етимология ми се вижда несигурна, както напримѣръ:

asturc и astruc заравямъ — ужъ вм. ascruta отъ съкръти; по

право би било да се извежда отъ пастря, спастрям. biet, bietul — ужъ отъ вѣда, вѣдѣнъ.

cumet, incumet осмѣлявамъ се — ужъ отъ кѣметъ.

dăbilez, dăbălazez, уморявамъ се — отъ дѣбелъ.

găardină грозде — отъ гроздовина.

hardughie вм. gardughie кжщурка — отъ град.

hopșesc шегувамъ се — ужъ отъ опъсовати.

horaiță, a umbra pe — „махалуша“ — ужъ отъ бълг. хората.

inșal, inșel лъжа, мамя Cih. и Микл. отъ мъшѣлъ.

a se istețesc s'enhardir; istație, istetime — sagacitate, perspicacitate — отъ истъ.

iuda, iude, iuzi навалени дървета въ гора — отъ оудъ, юдъ.

mîngăiu, consoler, soulager — отъ мжжжж.

nădolenț, bien nourri: puicele cele nădolenți și bogati — отъ надонти.

privesc гледамъ, фърлямъ око, priveala погледъ, privesc, гледище, зрѣлище, privința considération Cih. привежда къмъ привидѣти.

răspas intervale — отъ *распасти*! По право е да търсимъ тукъ
 контаминация отъ *разъ + pas*, а българска е другата
 влашка дума за *intervallum* — *rastimp* отъ *разъ + стѣпкѣ*.
 şgarda collier de chien — отъ *град*.
 şolz écaille (bu poisson), solzos прилаг. — отъ *слѣзъ*.
 ştarlici feu volage ужъ отъ *стрѣлкѣ*.
 scuş грездей — ужъ отъ *скѣтъ*.
 slut mutulé, hideux, slutesc mutuler, slutenie laideur, mutilation
 — ужъ отъ *бълг. сплут*.
 şusenişă bande, raie — ужъ отъ *шоушити*.
 tilozi разбирамъ — отъ *тѣлкѣ* и пр. и пр.

Но пакъ моятъ списъкъ съдържа много повече отъ това,
 що има у *Sih.* и др., защото освенъ че използвахъ повече
 извори, но и можахъ, имайки предъ видъ цѣлокупното словно
 богатство на бълг. езикъ, да установя повече съответствия
 между двата езика.

Относно разпредѣлението на думитѣ по значение дълго
 се колебахъ, каква система да употрѣбя; понеже не искахъ
 да ги цепя на много отдѣли, азъ се спрѣхъ на 15 групи,
 като гледахъ да се вмѣстятъ сички, но — пакъ не мина безъ
 разни и то доста голѣмъ брой. Мжнотията иде не само
 отъ разнообразното множество думи, но и отъ разликата по
 значение въ български и въ румънски, та човѣкъ неволно се
 заблуждава приемайки веднѣжъ българското, другъ пътъ ру-
 мънското значение за мѣродавно. Тѣй напр. *graur* на рум.
 е прилагателно и значи споредъ *Damé gris foncé, mélangé de*
petites taches, а пѣкъ иде отъ бълг. сщц. *грахор*, което
 значи *Vicia varia* (плѣвелъ); *mîndreş* би значило на български
 мждрецъ, но на влашки значи *élégant, beau*; *pîndesc* би
 значило пждя, а значи вардя (срв. пждаръ); *şintă* иде
 отъ *цѣта* (едни парѣ), отдето иде нашата дума *цѣнка* (малки
 мехурчета по чаша или друго), но освенъ *цѣнка* въ рум.
 значи и точка, мушка, цель; *grijanie* отъ грижене
 значи причастие; *grije* значи струване (на мъртви) и пр.

I.

Природа, минерали, растения, животни.

1. Свѣтъ, време, природа.

mir — свѣтъ — *миръ*; *de mir* — *мирски*.
hezna значи освенъ *вѣздана*, още и *тъмнина*, *черна нощъ*,
 па и „*дяволъ*“: *bată te bezna!* Да те вземе дяволтъ!
zaveazdă, sveazeă — *звезда*.
Zorila една звезда — *Sirius Lit.* — *зоря*.
rarişă и *ralişă* — *Sirius, Canicule*, звезда *Ралица*.
Găinuşa, умал. отъ *găină* — *съзвездие Кокоска*.

- Sfredelul една звезда Cărn 109 — Свредел (съзвездие).
seaver северъ, северенъ вѣтъръ.
zori мн. ч., види се, отъ нашето зори: от-зори, при-зори, в-зори и пр. a bate zorile — battre la diane; a se zori зазорява се. Оттука и нѣкои мѣстни названия: Zorila, Zorești, Zorileni, Zorleasca, Zorlești.
- zare, zărează lueur зари; отгамъ и Zarești, Zarița.
vreme и производни отъ него: vremeire лошо време, vremelnic, vremelnicesc привремененъ, vremelnicie привременность, vremelnicește привременно; a se vremuesc — faire ses besoins, ses nécessités; buna vreme добър-день — поздравъ подиръ пладне.
itros, itru dimineața Col. — утро.
văzduh — въздухъ, също значение.
răclă димъ, пара, задуха пкклъ и пъкло; raclos задушенъ.
răcură пара, димъ, но и — смола (катранъ) — пакъ отъ пкклъ, по стара заемка; срв. и răcornița катраница.
ceață мъгла, димъ — чадъца.
loavă timpul prielnic Meh. — ловъ.
criveț, северенъ вѣтъръ, кривец.
есоу и ео — както и на бъл. еко и ехо.
bură и boară ситенъ дъждъ, вѣтрець — буря; burană буря; a burează рѣми; buracă brouillard épais, gelée blanche D.; buruniță, burniță ситенъ дъждъ, burzulesc подигамъ Cih., burlă ситенъ дъждъ. Срв. още burlan, burlin, burlincaș, burlincuț глиганче Cih.; sburlesc, sbîrlesc разчорлямъ.
vârtecuș вихрушка — вртк- vârtelnița вихъръ.
hală ouragan, monstre, gourmand — хала, а то отъ χαλαζ trăsesc гръбвамъ споредъ Dumke отъ трѣснѣти, но по право и отъ трѣскамъ — блъснѣ-трѣснѣ.
pagodă вм. negoda ненадѣенъ вѣтъръ; въ мн. ч. значи и ,празни приказки, вѣтър'.
- vicol, viscol, vijelie, vijieală виялица Cih., vijiesc вие (вѣтъръ)
vihor, vifor, вихъръ; vihoros, viforit, бурен, вихрен; а vifori = a bate vifarul Lit., viforez, înviforez бурно е. Срв. и Vifor, Viforeni, Viforița.
coșavă, vântul de la vale Meh. — кошава.
vlog буенъ дъждъ — влогъ Scr.
gorneag, vântul dela deal Meh. — горняк.
viliște, vielște вѣтровито мѣсто (за гумно) Agr.
orliște = vratiște отворено (вѣтровито) мѣсто Ingerul; odaia orliște = стая вихарница.
rovoiu пороенъ дъждъ — отъ покенъ (наводнение).
sloată дъждовно време, плодородие, прилаг. slotos — слота (зима).
- duhoare испарение, пара — доухъ, може да е имало и духоръ.

zăpușeală задуха; жегга; zăpuși задушавамъ, zăpușire гл. сжш.

zăpușit прич. — запуши задуши.

năbușeală и nădușeală омара; има и năduha съ сжщо знач.
zaduh и zaduf жегга — задуха.

prîpăc жегга — припек.

prîpeliște жегга — отъ припеклище?

prigoare горещина пригора; има и dogoră.

pămet и nemete прѣспа — наметъ; има и omet и omăt снѣгъ;
ometos снѣженъ, omeți прѣспи — ометъ.

praf, prav и prah, prafuleț умл. — прахъ; prăfos пращень,
prăfuesc праща, правя на прахъ, prăfărie много прахъ.
Срв. още: Prahova, Prahove, Prahovița.

vlagă сжщо знач. Dos.; vlăguesc мокря, отслабвамъ.

jilāv влаженъ; jilăveală, jilăvie влажность, jilavesc овлаживамъ,
отъ жила съ промѣн. знач. Срв. още Jilāv, Jilava.

rumejūlă — ploică (ситень дъждъ) Meh. — ръми, ръмоли.

mizgaie ръми (дъждъ), мъзгае — отъ мязга, млязга.

lapovița лапавица (дъждъ и снѣгъ).

zăpadă (дълбокъ) снѣгъ западъ; zăpados снѣженъ.

živornița вм. zimornița зимно време, виялица — отъ зима,
но трѣбва да е имало готова бълг. дума зиморница,
щомъ имаме сега зиморничав.

rolevița вм. поледица; има и игрословна форма rolegnița.
inie тънъкъ ледъ надъ вода — иней, иние.

chidie скрежъ, иней D — кида Соф.

val вълна и валякъ — валъ; văluros вълновитъ; văluesc валямъ.
pristaniște — сжщо значение.

potop, potopesc, potopenie — потоп, наводнение.

șuroiū порой — отъ порой + шур-ти; șuroesc șiroesc.

plavii и plăvie плавотини — плавей. Срв. още: Plăvaie, Plă-
viceanca, Plăviceni Plăvie.

clăbuc bulle d'eau — клѣбук; има и bulbuc Scr.

deal планина, върхъ, дѣлъ; умал. deluleț, delușel, deluț delos
планинистъ. Срв. още: Deal, Predeal, Dealul, Delean, De-
leni, Delești, Delos, Delureni, Predelus — 79 мѣстности Сih.

prăvăliș, prăvălac стръмнина — отъ проквалити Сih., но може и
отъ прѣвалити, срв. превала, превалям.

vâlcea vale mica intra două dealuri Lit — не ще е отъ *vallicella,
а отъ валчѣ.

obaie = vâlcea Ingerul долинка — обкалинъ?

prevodiște и prihodiște пжтечка въ гора Яц.

ierugă, erugă и erguga водоровина Яц. иеруга; iruga Ingerul =
водата подъ воденица.

strămină стръмнина Mard, Яц; stărmină Mehed. — стръмнина.
povârș склонъ — повършини.

zănoagă vale, vâgaună Meh; grüne Wiese Gr. Wall., zănoage
(планинско пасище) = роіене Agr — занога.

planină и plăie планинско пасбище, рудина — отъ планина

- и план'е, събир. отъ план'а plaiiște Gebirgsland Weig. IX. stăna, stâncă и stângă отвѣсна скала, стѣна и стѣнка; stăncos скалистъ;
- peșteră сжщо значение; умал. peșterea.
- poală граница, пола на планина.
- kârș скала крѣшк срв. кърша, крѣшни скали, има и крѣшь у Гер.
- ороаса скала отъ извѣтрѣль мѣль Яд. опека.
- rogoriș планински спускъ; а se rogori слизамъ, rogoritor descendant — отъ погорие.
- grigor стрѣмно мѣсто *припорк; въ Lex. M. припоркнъ, но значи противень, гнусень.
- huniе тѣсенъ планински проходъ — хуниа.
- țîmpă планинско било — тѣпъ.
- hrapă урва — храна (ровина).
- gârliciu клисура — гърло.
- strunga клисура (стрѣга, стрѣга).
- scruntar скалисто мѣсто — крѣт-.
- prăpaste урва, пропасть; prăpăstios стрѣмень, prăpăstuesc провалямъ.
- ciuc връхъ, било — чука.
- rât означава сега пасище, но е отъ рѣт.
- vîrv, vîrf, sfârс, умал. sfîrculeț връх, връшець; vărfuesc турям на върха.
- bold връхъ, острие; boldau план. връхъ; boldiș, остъръ, bolduesc, îmbolduesc бода — отъ бодл-.
- bîrglă, brăglă — бърдо Sib.
- hîlm (има и dîlm) — хълм; hălmos хълмистъ, hălmui натрупамъ hălmuros натрупанъ.
- grum, буца, грумка; grumaz грѣб, отдето и Грумазово.
- rărăgină пусто мѣсто; а rărăjini запустямъ — празднѣнъ, пражднѣнъ.
- zăpodie долина; zăpodiu clairière, оборище — *заподие, заподѣ.
- padină Gr. Wall., padină Banat равнина; Padina Padinei — падина.
- Gorița мѣстность до Брашовъ Schkejer 59.
- Podgorie — подгорие.
- Prigorie, Prigoreni — пригорие.
- vârtop и hărtop (у Dos. vărtoapă) — въртоп, пещера.
- bărlog и brălog — бърлог, меча дупка.
- cruh крѣшно мѣсто, камѣнак — кроухъ; cruhos каменистъ.
- grohotă D отъ Транс., сипей отъ камѣне — грохотă Гер.
- măgura — могила; значи преметката могила вм. гомила е твърде стара, щомъ имаме ротацизъмъ въ рум.
- moghila (и movila) — пѣ нова заемка.
- steiu скала — отъ стѣние, както plaie отъ планин'е, план'е, отдето: Plaiu, Plaiet, Plaișor, Plainești.
- staiu, stăina, stâncă, bucata mare de piatră Lit. — стѣние, стѣна.
- ropor и ropoaga стрѣмнина, пропасть — поноръ дупка въ

- земята (дето се втича вода); Ponoare, Ponorel, Ponorului — gura; ponogesc навеждамъ се.
- iezuină, iezume, iezunie дупка, леговище — изовина; срв. още: Viezură, Viezuri, Viezurenii.
- trear вм. trap също значение.
- dur — дупка; а jusa în durî игра на дупки, durîros кухъ, дупчавъ.
- govina и roghina — ровина
- Rastoaca мѣстно назв. — растока ржавъ на рѣка, вада. Сега това значение се среща само въ пѣсни, вж. Гер. подъ разтока; иначе растока значи стърчишка на кола.
- dolina — долина; Dolie, Dolina, Podolenii.
- ploștină простор, ливади Cimil — * площина.
- poiană поляна (срѣдъ гора); Poiene, Poienele, Poienestii, Poienița, Polieni — 136 мѣстности.
- grămădă, grămăjoară, grămăjue, grămădăre и пр., а grămădi натрупвамъ.
- măglă = grămădă Ingerul — мъгла или могъла?
- pusta, pustie, pustietate — пусто мѣсто; pustiesc запустямъ.
- Prislop — прислоп и прислап — 11 мѣстности.
- slabucar вм. slarucar водопадъ — слапъ.
- obârșă, obârșie край, върхъ, глава на рѣка — обръшк, срв. и обрешъ стръмна пжтека Гер.
- zăvoiі горица край рѣка — завой съ изм. знач.; мѣстности: Zăvoiі, Zăvoaie, Zăvoi, Zăvoieni, Zăvoiul-orbului.
- năroiі, poroaie — нарой, poroiі нарой; poroiос тинястъ; poroesc, înporoesc окал'вамъ. Сіh. погр. отъ нора.
- iazet, iazer, ezer, iazeră, iazerie — езеро.
- mocirlă блато, мочур, mociurlos — мочурливо; оттамъ и morciolesc, morcioleata Scr.
- grund, prundiș пѣсчливо мѣсто, морски брѣгъ — прждъ; grundos прилаг.
- Iuncă ливада край рѣка — лжка.
- baltă блато, вѣроятно чрезъ мадж; băltac, bălțiș, băltoacă, băltărie; băltăreț, băltos блатливъ; băltăcăesc — лазя из блато, бълтам.
- mlaștina лжка, млака — млщина; Mlaci, Mlaceni.
- toplița топлица — търсище и топило за грѣсти; значи и блато, glod mare Cuv. Sc., а въ Cimil. значи, gărla curgătoare (de izvor); Turești Topilo, Toplican, Topliceni, Toplița.
- cărnîța и сгănița изворъ, врело — криница Яц.
- bolbosă дълбока, тиха вода.
- preval de ară бързей Cimil. — превал.
- năslăp val de ară Meh. — наслпъ; Dunarea vine cu năslăpi.
- gărlă ржавъ на рѣка — гърло.
- matcă матка на рѣка.
- brod бродъ, brudina преминаване рѣка бродина или броднина; brudar, brudinar pontonnier.

izvór, умал. izvoraş, izvorel, izvoresc извира, произлиза, izvorigitor произлизащъ.

răveni loc de unde iese apa Meh. — рѣвникъ; reveneală, răveneală влага.

Blana, Blani, Blănăreasa, Blăneasa, Blănoiu — отъ бланà.

virog kleiner Bach Gr. Wall., viroaga блато, произв. отъ виръ, или *вирòк?

Tina, Tinos мѣстности — отъ тиня, стб. тина.

lovişte endroit marécageux D — локцище.

rîmnic блато — рибник

slatină солень изворъ = slanic — слатина съ разни значения;

Slatină Slatinic, Slătioara; slătinos солень и блатливъ.

plavne блатисти мѣста отъ *плавини.

pămol, pămolniţa мочуръ — намол, както под-мол; pămolit, затлаченъ Lit.

plavie плавотини Cîmil. плавей или плавин'е.

crîng туфа, горичка край рѣка кръжъ.

păsîp по обикн. nisîp пѣсъкъ, păsîpos пѣсъчливъ, păsîpesc посипвамъ съ пѣсъкъ, nisîperniţa пѣсъчливо мѣсто — насип;

Nisip, Nisiparie. Nisipeni, Nisipi, Nisipoasa.

hlisă клисавица (земя).

lip тиня лпн-; lipesc лепя съ глина.

sglăboc буца, каль — не отъ клжбо Cih., а отъ глѣб (каль) с-глѣб-ок.

podmol (polmol, pomol) banc de sable, но значи — подигнато около кжца — подмол.

ostrov сжщо знач.; ostrovean островянинъ; Ostrov, Ostroveni.

posîp и pisòp пѣсъкъ отъ посип + пѣсòк; pospăesc посипвамъ, pospaeală, pospaire тънко посипване.

plasă околия, мрежа — пласа (зона, область).

Surina, şirînga D. Trans., ивица земя — ширинà, ширинкà.

livadă сжщо значение.

lucină Lichtung clairière отъ лочк..

laz наскоро изсѣчена гора - - лазъ.

crivină мѣсто, дето има кжпини, мжчно проходно мѣсто — кривина съ промѣн. знач.

seciu млада гора следъ сѣчене — сѣкъ.

preseacă, presacă изсѣчена гора за пасище — пресѣкъ, преслапъ у Гер., Пресѣка с. въ Ловч.

ţelină цѣлина, inţelenesc оставямъ на угаръ стб. цѣлизна.

pârloaga цѣлина — прѣлогъ.

glod rămant uscat şi bulgaros (на буци) Lit — глodka Гер.

obrează, obrejie, obreji равнинка на високо мѣсто у Cih. отъ свръшь, но по право отъ обрешъ, Гер. пжтека по стръмно.

podgorie лозя на високо подгоріе; podgorean лозаръ.

sadină промѣнило значението си на цѣлина.

Osoie с. въ Молд. осое.

ocol, osoale, ocolnița околия, обиколка, затворъ; ocolaș жителъ
отъ изв. околия, ocolesc обикалямъ, окржжвамъ.
Moroieni, Moroiești — Моравени (морава).
horliște бесплодна земя — орлище?
zăgon долчинка — загонъ sulcus.
groară трапъ — гроб; groară голѣмъ трапъ.
slog рѣчна кривина — слогъ.
târnița пжтека отъ добитѣкъ, срв. Търница Соф., име на нива.
găspintinea кржстопжтъ Boli — расижтиѣ.
părtă' рігтă дыря отъ стѣпки, пѣртина, въ рум. запазена по
старата форма, срв. срб. и ч прт.
policiе гладѣкъ ледъ; тѣй се нарича огледалото въ една
гатанка Simil. отъ poliță, policioaia дѣска.
sorcă дупка въ замрѣзнала рѣка, копка.
produf, produv и produh копка — продухъ, но може и отъ
*пробух, пробушвамъ..
оспо, осниță — окно на рудница.
naclad пѣнь, дѣнеръ — наклад (що се туря най-отдолу, кога
се кладе огънь).
рагă пламѣкъ: a arde cu рагă гори съ пламѣкъ
segneta искра Cih. — отъ съгнѣтати, но по право отъ сѣкна
огънь.
pojar пожар и багра (червено).
călădău клада — чрезъ мадж. kaloda.
a boboti (за огънь: става буенъ) — боботи, bobotae буенъ
огънь; по старото значение срв. a vordî in bobot бѣбри
неврѣли-некипѣли, туку боботне нѣщо! Cih. криво по-
сочва ч. bobnëti.
părpălesc и păpălesc Cih. намалява, промѣнено знач., както
предн. прим; тука отъ — пѣрпали (за огънь): гори
скоро, и спѣрпали изгорѣ бързо, Cih. и Scr. криво по-
сочватъ припалити.
blindă feu volage — блжд.-

2. Минерали.

babița варовитъ камѣкъ — *бабица вж. у Гер. баба.
Cremene, Cremenită — кременъ; cremenos кременист, incre-
menos вкаменявамъ се, вцѣпянямъ се.
mal брѣгъ, глинеца почва, пѣсъкъ, насипъ; malos, тинестъ —
смѣсени съ две думи мѣлъ и молъ.
siga stalastite — не е отъ сига tessera Cih., а отъ сига, съгă
усадѣкъ, цвѣтъ (на вино); siga значи и червена прѣсть Ind.
drob (de sale) балванъ, буца — дробъ.
huma глина, humos глиненъ, а humui лѣпя съ глина — хума.
zlat злато, zlatar който плави злато, zlatarie плавене злато;
Zlata, Zlătari, Zlătăreasa, Zlătești и пр.

oțel стомана оцѣкъ; oțelesc каля стомана, oțelerie фабрика за стомана.

smoală смола, smolesc смоля (черно), smolit smolitiu мургавъ. broș и bruș, буца калъ, топка кроуць; brușesc фърлямъ, брус я. bolovan голѣмъ камѣкъ бълванъ.

3. Растения.

sad plante D—садъ; вѣроятно сжщо е и sadă, sământă neamului. prohaviță Lycoperdon bovista пърхава гжба, пърхавица. pufaiu сжщо — отъ пух-
sbarcios видъ гжба Phallus esculentus, Morchella esculenta предполага сбърчѣк.

ciuperca гжба — вм. peciurca печурка.

ciuciulete — ciupercă comestibila Ingerul — чучулетка.

păstrăv гжба Clathrus nudus; Polyporus squamosus Crom. — пѣстр-.

pinișoare гжба Agaricus lactifluus — пин- срв. пинчарки гджи.

opintici „ Agaricus deliciosus — припънки гджи; по близу е п. opienka Agaricus lignarius.

mănățirca гжба маматарка, мантарка.

ghebe sau mănătarci Șeip. Infl. — гъби, по тевенски изг.

aglica и aglice — аглика, агличе; anglică Primula veris Col.

zlac (цвѣте) сѣн-сѣн-котка, сѣсѣнка — злак.

mîndra porții Nyctago — мѣдр-

năvalnic Aspidium filix mas (заравятъ му коренитѣ подъ пра- га, за да идватъ годежници D) — навалниче.

omeag Aconitum napellus — омѣкъ Lupicida, Canicida.

verbina verveine — вѣрбина

dumbravnic, dobravnic, dobronica Melittis melissophyllum матичина — дѣврѣ + доврѣ.

voiașnița Mentha sylvestris Cih., Anagyris foetida Яц. — во- нешница; voiejnița Mentha sylvestris Meh.

sabiuța gladiolus, Schwertel — сабли.

busioc босилякъ — отъ по старо босил'ѣк.

lubiț Myagrum perfoliatum, Camelina sativa — любика.

calomfir, caramfilă — каламфир и карамфил.

macriș Rumex acetosa, киселець — мокриш?

cucuric rose de Noël — кукурякъ.

cervană Lycopus europaeus, употрѣбыва се за червило — червѣнъ.

bălugă, bălușcă Ornithogalon — вѣлк; срв. бѣлущка друго раст., бѣлущки-червѣши.

costreii Avena fatua — кострява, коштрава; costrei — моhor, meu păsăresc Horă.

nămerișoare Delphinium consolida — отъ намѣри или намериш- gîscărița Gânsekraut — гжска.

roman, romonița Leucantheum vulgare — роман, романица.

rămonița Anthenus nobilis камилякъ — рѣман; romanița Marticaria chamomilla Med.

cimbru, cimbrușor *Thymus serpyllum*, — чжъръ, чебрица и чубрица.

ștăvie *Rumex acutus* шавини.

sporiș *Verbena officinalis* спорнишъ Cih.; сега имаме спореж съ значение *Achillea millefolium* (равнецъ).

bolindarița *Datura stramonium* влжд-, блѣно-биле.

mintă мента — мѣта.

scrintă и scrinte *Syringa vulgaris* кржт- Cih.

scrintitoare *Potentilla recta* (употрѣбява се за навехнаго) — кржт-, а scrinti навехвамъ си кракъ.

colindră *Coriandrum sativum* — колендра.

cernușcă *Nigella sativa* (cera negrușca) — срв. чернушки-черѣши.

Smîntinică *Stirea ulmaria* Пушс.

zîrnă *Solanum dulcamara* куче-грозде — *зърна, но сега: зърнашка, зърнищец, зърнешник.

losnicioara, losnișor *Solanum dulcamara* — лозница или блѣсниче?

știr, știrița *Amaranthus retroflexus*, *Atriplex hortensis* — шир (нѣ отъ щърб Cih.).

lopuc *Lappa maior* Crom. — лопух; има и *Lappula*.

unguraș *Marrubium vulgare*, ungureasă *Arum maculatum* — жгръ.

rușcuța *Adonis aestivalis*, rujuțița *Heracleum aurantiacum* — ружа.

malinița *Ligustrum vulgare* — малина.

mătăcină, mătăciună *Melissa officinalis*, *Dracocephalum moldavica* — матичина; въ Med. срѣщамъ мătăциуне.

lipitoare de vapsit *Asperula arvensis*, tinctoria (употр. за боядисване червено) — лѣп- Cih.

colilie *Stipa pennata* — ковиле.

șovar *Scriptua palustris*, *Arundo arenaria* — шавар.

solovîrc, solovîrf *Origanum*, риганъ — † върхъ; въ Cincidec. sovîrf *Origanum vulgare*.

pojarnița *Hypericum perforatum* богородична трѣва — пожар-
coșițel *Sium latifolium* Cih., *Wasserpeterlein* Пушс (съ остри

листи) — коси, реже Cih.

cocoșei cocoșel гороцвѣтъ *Erythronium*, *Adonis aestivalis* — кокош Cih.

coprină нарцисъ — копр-, коприна. craiță *Tagetes erecta* — (кralица).

crailiciu *Orobanche lutea* — кralь?

clopotei, clopoțele, clocotei *Campanula medium*, *Convallaria majalis* — clopot, звѣнецъ.

vratilică *Circaea lutetiana* — вратлига?

rujă, rușă, rujă neagră *Malva arborea* — ружа; ruje *Rosa canina* Crom.

bobovnic, bobornic *Veronica beccabunga* — *бобовник. боболяк.

bubolnic *Sisymbrium officinale* — Cih. боб-, но то стои по-

- близу до боболяк *Veronica beccabunga*.
 părădie *Papalunga*, *Taraxacum officinale* Crom. — попадийка?
 blăbornic *Cypripedium calceolus* D предполага пакъ нѣкоя
 бълг. дума.
 bujor божур, bujorie изчервяване.
 şupăriţa *Sedum acre* Crom. = trănjin — предполага шипарица.
 călin *Viburnum opulus*, călinică *Calendula arvensis* калина,
 калинка.
 drob *Isatis tinctoria*, drobişor, dobrişor, drobiţa *Genista tinctoria*
 — дроб (чукать го за боя).
 drobinţa, brobinţa *Reseda lutea* — сжщи производъ.
 dogoriţa *Hitzblätter* — догори-
 vrăjitoare *Circaea lutetiana* самодивска трева — вража (вра-
 чувамъ).
 zorile *Convolvulus tricolor* — зори.
 clocotici *Clematis integrifolia*, *Evonymus europaeus*; clocotiş, clo-
 coticiu *Staphylea pennata* Puşc. 117 — клокооти.
 drăgaică *Labkraut* — драг-
 grăgăveî видъ киселець — драг-, срв. „правя нѣкого на кисе-
 лець, подигравамъ се“.
 gărbeciu, gregheciu *Geranium pratense* — грѣкъ Cih.
 vizdei *Medicago sativa*, лущерна — звездел’.
 ghizd, ghizdeiu *Viola tricolor* Cih. гизд-, но по право — звез-
 дел, срв. ghizdeiu = trifoişte *Lotus corniculatus* Med.
 sglăvoc bluët, Casse lunnete D синя метличина — с-главок.
 răgălie вм. rogalie *Agropyrum repens* — рог — (защото коренитѣ
 му сж зжбати).
 porănic, poroinic *Orchis mâle* D — порой?
 dumbrăvnic русалско цвѣте (берать го презъ русалската не-
 дѣля) — джврака.
 cleiţa *Seidelbast*, *Daphne Mezereum* Chrom. — клей — Puşc.
 vetrice *Tanacetum*, *Wurmkraut* Puşc.; vitriţa *Tanacetum vulgare*
 Crom. — ветриче.
 chiperiul lupului *Asarum europaeum* — пипериче у Гер. *Ro-
lygonum lapatifolium* (щавель).
 rîjniţa cresson, Kresse — рѣж.
 cînsteţ *salvia* D — честец?
 schinduf = *ciumurica* Crom. — сминдух.
 ciumarca *Galega officinalis* D — чемер-, срв. a seciumarî de-
 venir astringent, ciumaros astringent — чумаря се (отъ
 кисело, грѣпчиво).
 ciumarică = cimbru *Saturea hortensis* Med. — чемерика.
 mătura метличина — метла.
 cotuşnic herbe aux chats D — коча билка?
 crăpuşnic cirse de marais, D — крап-
 crastaval ” ” D — краст-
 cretuşca ulmaire, reine de prés, herbe aux abeilles — крет-
 crip кринъ; cripin бѣлъ като кринъ.

- drăcina Berberis vulgaris — драка Cih.
 drăciľă Xanthium spinosum Med. — пакъ отъ драка; Drace, Dră-
 ceni, Drăcești, Drăciľa.
 podbeal Tussilago farfara, подбѣлъ.
 sdreveț нѣкаква билка Nașcer. — здравецъ?
 troscot troscoteľ, troscovă Polygonum aviculare — троскот.
 turiță Galium aparine — торица Гер.
 răcoiină нѣкакъвъ плѣвелъ — *раковина.
 ovsiġa Bromus secalinus — овсига.
 pălămidă вид плѣвелъ Agr. — паламид.
 mohor видъ плѣвелъ — мохор?
 mășălărița Hyoscyamus niger Med. — *масларица.
 toporiș Delphinium consolida — топор-
 toporaș Viola odorata — топор-; todorași моравъ (виолетень).
 slovoc Centaurea cyanus, Cyanus montanus — слак- Cih.
 poduleț лѣковита билка Ind. — подъ.
 slabanog, slobonov Impatiens Nolitangere balsamine.
 silnica Glechoma hedaracea, Veronica officinalis — сила; употрѣ-
 бява се за усилване.
 seminoc, seminic Helichrysum arenarium Med — сѣма.
 spasul dracului Aspidium (polypodium) filix mas — билка като
 навалниче — спас.
 roinița Melissa officinalis матичина — *ройница
 răculeț Polygonum bitorta, Schlangenwurz — рак.
 șafran Carthamus tinctorius, шафранъ; Lit. șofran.
 brociu Rubia tinctorium — броць.
 jolteală, șoldeală трева за боядисване Crom. — жълтѣло.
 gușteriță Salicornia herbacea Med. — гущериче Гер.
 popivnic, popilnic, rochivnic у D popivnic Asarum europaeus,
 попска трева, употр. за кадене.
 milostiva Gratiola officinalis.
 rumenele Rubia tinctorum Crom — руменило.
 cătusnița Morrubium vulgare (маче биле)? — cătusă Cih.
 grăpăperița Melampyrum arvense — nemorosum, видъ плѣвелъ
 — грап- Cih. — защото я изтрѣгватъ съ брана (грапа).
 năprásnița Atrageae напрасън-.
 năprásnic Clematis erecta, Ranunculus aquatilis — сжци изводъ.
 lilice Colchicum autumnale, кърпи-кожухъ — предполага лиляче.
 mălinița Ligustrum, тинтява?
 pelinița Artemisia, Beifuss Pușc. pelenarița Lit. — пелин.
 bobiteľ Cythissus, Goldregen Pușc — боб.
 bradișor Lycupodium selago — брада.
 odolean Valeriana officinalis (мр., срб. одољан), бълг. де-
 лянка вм. одолянка.
 oman Inula helonium — оманъ. trestie Arundo pharmites трѣ-
 стии; умал. trestioară; trestiș трѣсталакъ, trestios по-
 критъ съ трѣстика.
 loboda Atriplex hortensis — лобода.

- bob зърно, boabă бобъ; bobî, boghi лука (фърлямъ бобъ);
 умал. bobița.
 mac Papaver — макъ.
 rogoz Iuncus, panуръ — рогозъ.
 grozămă Genista, Cytisus nigricans, употр. се за боядисване
 Сih. — гроза.
 măturică Centaurea cyanus — метлика.
 belșița Butomus cembellatus, jonc fleuri — бъл.
 plevaița Xeranthemum annuum — плевка.
 pelin Artemisia vulgaris — пелинъ;
 pir, chir Triticum repens — пьро.
 ierița пролътна пшеница Agr. — ирица.
 păgară = ierița Agr. — * нагара.
 mirodie Nardus — миродия.
 bobușor Vinca agrifolia — боб.
 hemeiu Humulus lupulus — хмель.
 poroneț павитъ — папунецъ Гер. чушка отъ памукъ.
 bodei мн. ч. отъ бодилъ или отъ бодилникъ.
 costreiă Borstenhirse Dumke — кострей.
 tîrn брезова вейка (за метла) — търнометь.
 ovăs, овесъ чрезъ овъкъ (стара заемка).
 slavița видъ грозде — слава.
 gâmba видъ черно грозде — гъмза
 morcov Daucus carota — морковъ.
 gulie Erdbirne — гулия.
 godină Cucurbita, видъ тиква D — год.
 lubă, lubița видъ тиква Leidendotter Яц. — лубница.
 rearița горская репа Яц. — рѣница, но и лат. rapistrum.
 rapîța Colza Rușc. 72 — отъ сръбски — ?
 pastrnac отговаря и на бълг. пастърнакъ.
 crastaveț и crastavete мн ч. образ. споредъ краставецъ.
 sdrelit презрелъ (за краставица, кога се пукне) Agr. здрѣя.
 lușca Ornithogalum umbellatum — лукъ.
 svecła Beta vulgaris — цвѣкло.
 ticva, tigva, titva, tidva Cucurbita lagenaria — тиква.
 lubă, lubenița, lumbenița, luvenița — лубеница
 hrean Cochlearia armoracia — хрѣнъ; hrenița Lepidium per-
 foliatum; hranița, hrănițel Lepidium sativum, Saturca hortensis.
 praj Allium porrum — праз (лукъ).
 vlašîța саморасъл лукъ Agr. — влах-
 stîngen Gladiola communis, Lonicera xylosteum, Lonicera capri-
 folium Сih. — сажанъ (защото се разширяватъ); stîngi-
 nița Lonicera; stânjinii Iris germanica Col.
 cristeiă, cărsteiă Crey pratensis, Rallus crex Сih. — крастѣлкъ,
 крастѣлъ.
 malin Prunus padus, Rhamnus catharica, Rhamnus frangila —
 малина.
 âgud, âgudă черница — ягода, срв. я годница.

- cireaşă — череша; cireş — дървото.
 plavea видъ грозде, жълто и много сладко Ind. — плавъ.
 pälămidă Serratula tinetoria — паламидъ (дърво).
 oțetar Rhus cotinus Cih. — оцѣтъ; мадж. eset-fa.
 gladiş Acer tartaricum — гладишъ; у Думке Megedorn.
 verigar Acer cordifolium — верига.
 gorun, gorună Quercus robur; Quercus pedunculata Crom — не
 отъ гроумъ Cih., а си е горунъ; gorunişte гора отъ
 горунъ; gorună значи и плодъ отъ горунъ.
 molid Fichte Weig. XVI — молика = морика Pinus peuce Гер.
 molotru Foeniculum officinale — молотръ.
 breaz Betula alba — бръза.
 scoruş, scoruşă Sorbus aria — (о)ско руша.
 telişcă, titişca Circaea lutetiana, Veratrum album Cih. — тѣлицѣ
 simulacrum (употр. го за магии).
 tisa Pinus taxus — тиса и тисъ; Tisa, Tisau, Tisei (valea), Tiseşti.
 Topoliţa, Topoticeni, Topolniţa, Topoloveni — топола.
 zarzar, zarzara — зарзала.
 vişin, vişina Cerasus acida — кишиня; умл. vişnica, vişinea.
 slăduş Quercus pedunculata — сладун.
 mojdrean Fraxinus ornus Crom — мъждраган.
 smochin, smochină — смокиня.
 stejăr дънеръ, джбово дърво — стежер; stejărie, stejaris,
 джбова гора; Quercus sessiliflora Crom.
 glug — глог; ghioga тояга глоговица.
 Glod, Glodeni, Glodeanul, Glodişana, Glodişoare, Gloduri, Glo-
 duţ, — не отъ глота Cih., а отъ glod вм. глогъ.
 ghiorghin Crataegus oxyacantha — глогиня.
 Buc, Bucov, Bucova, Bucovăţ, Bucoveni и пр. — бук.
 cătină, cănipă nat épineux D — кжпина (по нова заемка).
 prune bistriţa видъ сливи.
 călin viorne, obier, boule de neige D; călinică Calendula offi-
 cinalis — калинка.
 loza Salix caprea Crom. — лоза.
 lozie Salix viminalis (ракита?) — лоза, лозина.
 liliac Syringa vulgaris D — лиляк.
 măceş, măcieş, măceuş Mespilus germanica, Sorbus aria, Vibur-
 num lanata, Roza canina мошмул, скоруша Cih. — ма ч-кам.
 măslin (дърво), măslină (плодъ) — маслина; măsliniu — ма-
 слинена боя.
 țeruş, țaruş колче — отъ цѣръ Terabantinus.
 boz Sambucus ebulus, bozăţel Helleborus niger — бъз; boză-
 rie бъзак.
 tîrnosliva Prunus insitiatia — търнослива.
 smîrdar Rododendron; Hedera helix Med. — смърдар.
 boruşlean бръшлянъ чрезъ мадж.
 gărniţa, gârneţ Caprinus betula; Quercus conferta Crom. —
 граница.

- scumpie *Rhus cotinus* (смадлика) — скжине Cih.
 scumpină *Syringa vulgaris* — скжи- Cih.
 trândafir заето отъ бълг. тръндафил.
 rastic, gogoşa de rastic (noix de galle) — хврастъ Cih.
 mlaje *Salix capraea* Med. — ива.
 Jaleş, jale *Stachys recta* Med.; jaliă *Salvia officinalis* — жалъ,
 жални.
 răchită *Salix viminalis*, rachitică *Salix purpurea* — раки-та;
 răchitan *Lytrum salicaria*; rachitiş — раки-такъ; Răchiti, Răchiţa
 Răchiţele, Răchiteni, Răchitiş, Răchitos, Răchitioara, Răchi-
 tuna и пр.
 roşcov (дърво), roşcovă (плодъ) *Cercatonia saliqua* — рожков.
 boboană, broboană, borboană *Ribes rubrum* — бобон-ки, бра-
 бон-ки.
 Iăblaniţă с. въ Мехединци — яблани Ябланица.
 sipică *Rosa canina* — шипка.
 colţ, colţi колецъ и кълнец; colţul ierbei израстакъ; col-
 ţut colţos изостренъ, încolţesc израстя, кълни; a se lua
 în colţii спрѣчкувамъ се (уловиха се за колци) — кон-
 там. отъ колецъ и кълнец.
 butesc, izbutesc pousser, avancer, pénétrer — бут-ѣя + бут-амъ.
 buesc има сжици значения, но иде отъ буѣй —
 guşniţă едно отъ названията за картофи — гуша.
 cracă, crachină клонъ — кракъ.
 ciuştea чушка отъ бобъ и пр. — шуштие.
 iagod бобонка, ягода.
 chită, chituş, туфа, дръмка — кѣта.
 bălărie трева — бѣлини Cih.
 hreast вм. hrast — хврастъ, храстъ.
 vreaă, vreaă, vreă стѣбло на повлѣчно растение — врѣжъ.
 colnare ramification d'une racine — клон.
 crăng, crăngă, Creanga клонъ, crăngos, crănguros клонестъ,
 crăngarit клони Cih. кржгъ, но по право гранка Weig.
 XV. Срв. впрочемъ крѣнгала (крака).
 pur пъпка, înpur напѣлва — заето отъ западнобълг.
 rînză, rînsă, rînsoară pescă — не отъ рѣжжти Cih, а отъ рѣса.
 gânj жилави клонки за гжжва; gânji извивамъ; gânjeiu из-
 вито; но gânjeiu furcii ще е отъ кжжелъ.
 porodiţa сжцо каквото vîstar.
 stlăpare зелени вѣйки — стлѣп-, да стѣлпя пушамъ клони.
 colnare ramification d'une racine — клон —
 târş buisson, fagot — трѣсъ, трѣсини, лоза.
 sfârgaciuri branches de bois morts D — исфѣргачки.
 stebă, stibă, stelbă — стѣбло.
 lăstar, lăstăriş, vlăstar младочка, lăstăret млада гора, младежъ,
 а lăstari пушамъ ластаръ.
 mlădeă = lastar, млади клони Lit.
 otreasle, odreaslă — отраслъ; odrăslesc пушамъ младочки.

- prăjină = mladoacă Med. — пържина.
 lujer вл. lojer ластаръ, младочка — лоза.
 clengele spinului бодилъ Col. — клък; clenciurios — клонестъ,
 чепестъ.
 loză, loază клонка, младочка — лоза.
 mlădoagă, mlădoasă младо дръвче Ingerul — младока.
 stâlpare зелени вѣйки — стълпкъ; dominica stâlparilor —
 връбница.
 Sihlă, Sihlă мѣстность, Молдова Яц. — сѣхлъ.
 hred суха гранка — хрѣдъ, хрѣдъ crispus.
 vârfării — vârfuri de creci Meh. — върхари.
 grădea хресте, лоза — не отъ града Яц., а отъ градине.
 buruiiană, buriană, burian бурянъ; buruenos, burienos бурянясалъ.
 buruniță alba Euphrasia officinalis — бурянъ?
 clei — клей сѣщо значение.
 stulete Stengel, Maisstroh — стулец.
 cocșan — кочан (отъ царевица).
 cōpil, мн. cōpili издѣнки отъ царевица Agr. — копиле; каз-
 вать и на връжъ Agr.
 ciocălan — чоканъ; ciocălaiște — *чоканище (кукурузище съ
 изсѣчени стѣбла); Ciocan, Ciocănari, Ciocani, Ciocănești.
 tulug Maisstengel — *тоулоуѣкъ, срв. тулузене Weig. — Term.
 măzgă, măzgos соченъ (за дърво) — не отъ мѣзга Cih., а отъ
 мльзга или мьзга.
 cărcel дребни пѣшки грозде Ind. — предполага кърчел, срв.
 Гер. крѣчь замръзляци по дървета.
 strîgur пѣшка — предполага мн. ч. отъ стрѣуѣкъ; strînjesc значи
 и éfeuiller, égrapper; strujar, strujeș стѣмбел — сѣ отъ
 стрѣуѣкъ.
 strujan Stengel — стрѣуженъ Weig. — Term.
 jîr желждъ — жиръ.
 cosolină искосено сѣно — кос.
 porșor стрита суха трева — пършоръ?
 vifornic, viforos буенъ бурянъ — вихъръ, вихренъ.
 neghină Lichnis Għago, плѣвелъ, neghinós пълно съ плѣвелъ —
 не гине?
 brădiș, bradeț видъ боръ — брада.
 grîndtș борова гора — града.
 dumbravă малка джбова гора — джбрава.
 prōsie цѣлина Cih. — отъ просо, понеже на първоорана
 земя се сѣе просо.
 girneț plante, pousse nouvelle D — грѣнцъ (саксия).
 mladiță фиданка — младица.
 oloagă повалена лоза Ind. — улогъ.
 hăns, hins млада гора — гжстъ Cih.
 braniște сѣщо значение.
 crâng bocage, buisson — кржгъ; Weig. XV — отъ гранка.
 topila — топило за грѣсте.

4. Животни.

- jivină, juvénie, jivină — живина; гад: сă nu se facă jivenii Pares. gad. Ungeziefer Pares. 71; на Тудорица стрижать говедата по челото — sa nu la umple ga d ul.
- gădină volail, reptile, insecte — гадъ, гадина.
gavet Ungeziefer Ban.; Cărn. 256 — гаведъ.
- gărgărița и gărgăra charançon — гжгрица; găgrărițos гжргаричавъ.
- unghiță Cobitis taenia вжгърецъ — жгръ, жгръць.
- streake Oestrus стършелъ — стрѣка stimulus; strechez — щрѣк-лѣя oestro stimulatus fugio.
- mămornicii — gândaci putoroși negri Med. — марморци, марморци Gammarus flivatis Гер.
- goangă, găngănie насѣкомо — гжгнѣти.
- gândac насѣкомо — гжд., или вм. găngac?
- bubi — gândacii de mătăsă Ind. — буби.
- cucureți = gogoși бубени мамули — кукурѣкъ?
- gigănie, jigăranie насѣкомо — жигатн.
- gnidă сжщо значение — гнида.
- mólie mite, teigne; molaș Lotta vulgaris — моль.
- lipică молецъ — льп — Сіh.
- stelniță, stealniță вм. sieaniță — стѣница.
- mușită, mușlița Chryomella oleracea, Musca cellaria — мушица (винена муха); mușitso Made. Schkejer.
- cobiliiă libellule, demoiselle — кобилица съ изм. знач.
- matcă (albinelor) — матка на пчели.
- vruh коравъ брѣмбаръ — врѣухъ.
- rogaci, rudașcă, rădașcă вм. rogașcă Lucanus — рогачъ.
- cărădașcă = rădașcă Lucanus cervus — карагашка Scr. Conv. 44.
- carcel Asilus — кѣрлж — или отъ срб-сл. kršel?
- checheriță raduche de oaie — кекерица Scr. Conv., но бълг. дума сега е прозвище за „жаба“.
- bombar, bondar, bondăraș — бѣрмбаръ; vespe bondărească; bumburez bourdoneer — бжб-.
- gujulie вм. jujulie насѣкомо — жоужель scarabaeus; gazulița вм. jujulița — сжщо.
- conopișniță, conopiștiriță Grillus talpa — не е отъ цюурѣць Mikl и Сіh., а е — конопишица.
- paing, răinjin, răianjin — пжжъ и пжжъ; răinjinesc, imprăinjinesc премрѣжвамъ (очи); răianjiniș — паяжина.
- libarcă Scr. Conv. — хлѣбарка Tenebrio molitor.
- cărăcatiță, crăcatița Seespinne Pușc 72 — кракатица.
- răcovină, racoviță, rocoțel Spurre, Holosteum — рак Pusc. 83.
- scoică — скойка; бълг. скойка е вѣроятно отъ рум.
- piiviță — пиявица сжщо значение.
- rac, răcoica ж. ракъ; racilă жива рана; racină неизлѣчима рана.
- Race, Raci, Răcari, Racila, Racova, Racovăț, Racovița и пр.

melc, melciu — не отъ магъкъ Сѣн., а си е мелчов, а то отъ
мльз-, срв. п. maž, mažuk,
gușteriță vers des intestins (chez les chevaux) D — гушер-
lipitoare — пиявица — льп- Сѣн.

morun — морюна Сѣн.

nisetru, isetru Accipenser sturio — исетра, несетра.

șeran — шаран.

cosac Trigla — косакъ, косакъ; умл. coșăcel.

vărlugă, svărlugă, svirluga Cobitis taenia, мрѣна — фърл-, са
svirlu ca virlugă мѣта се като мрѣна.

clean Squalius dubila — клѣнъ.

vărlan, virlan Muraena anguilla змийорка—фърлям, върлям Сѣн.

bătoc Gadus mortua — бѣтъкъ Сѣн.

lin Cyprinus tinca — линъ.

păstrăv, păstrugă Salmo fario — пѣстърва, пѣструга; има
и pîstrușca Бесар. Яд.

ribiță, ribiță Gobio vulgaris кротушка.

nisipăriță Gasterosteus spinachia — nisip, năsip (пѣсъкъ).

gonac бѣла риба — гон-

zorean, zărean Leuciscus — зора, заря.

scobariu Cyprinus nasus M., Leuciscus nasus Сѣн., и двамата —
отъ срб. скобаль, а то си е скобаръ.

platică Pleuronectes platessa — платика.

som Silurus glanis — сомъ.

plevuică, plevușcă, plevușie съвсемъ дребни рибки — предпо-
лага плавушки; plevușcă значи и Cyprinus gobio Pușc.

cărăcudă Carassius vulgaris — каракуда Scr. Conv. 44.

mreană lamproie D — мрѣна.

brénisto barbe — мрѣница Gr. Wall.

știuca Esox lucina — щука.

sgădie змия — гад-, съ-гадинъ?

gădină влечуги и червей — гадина.

iederița змия, що хапе D — *иадерица?

gușter, gușterița както и бълг.

roapă медунче, по пова лъжичка.

sglăvoacă Lophius piscatorius морски дяволъ D — *сглавок.

slăvoacă медунче — не е отъ слава Сѣн., а пѣкъ отъ *сглавок.

păun, păunsa, păuniță — паунъ, пауница; păunat който
пасе пауни.

gugușciucă гургулица — гугушчук!

vrăbie врабче — кравин; vrăbiuța умл.

brăbeț, brăbețoaică — врабець. Vrăbie, Vrăbeți, Vrăbiesc.

drob, drop мъжка дропля; dropie, drochie Otis tarda ж.
дропля.

prigoră Sylvia robeluca — пригора; има и prigorică; a se uscăde

- sete ca prigorica Sărb.-Тоам. prigorie — пасаре се се hra-
nește cu albine Lit. — пригориия Гер.
cocoș, cocoșel пѣтелъ кокошь; cocoș la rușca спускъ; cocoșesc
кокошиня се.
cocoșez кацам — предполага кокотъ.
clocăesc, cloncăesc, gioncănesc — клока (квачка).
rață патка — Яц. предполага рѣца, но и новобъл. раца;
оттамъ и gățoi патакъ и далакъ; може би оттамъ и
хърцой.
gânsă и găscă, gănsuța, gîscuța — gânsac, găscan — гжакъ, гжск.
cloșcă квачка — клочка; clocesc мжтя; a se cloci (за яйце)
клопа; clocnița пологъ.
cărcăi saqueter, grogner, critiquer — кърка.
cotcodăcesc — котко дякамъ; cotcodac коткодякане.
cucurigu! cucurigui — кукуригу! кукуригам.
cursă пуйка — коуръ; нови образувания: cursan, cursoi.
cănipar птица — конопянка.
lăstun Hirundo — лестоуна.
vîrticar Junx Torquilla — врт —
cobeț ястребъ — ковѣць.
gaie, caie Falco milvus — каня-къ.
sorița Gyraëtus barbatus — не орлица Сih., а осорлица.
gaiță Garrulus glandarius, Pica glandaria, graculus — галица.
galițe мн. ч. птица гадъ (vollaile) — галица (пѣ нова заемка).
ciuf Strix bubo — Сih. казва, че стои вм. ciuc, но то си е ciuf
отъ бълг. чух, чухал; има и ciovică.
ciuhuz — чухал, бухал Scr. Copv. 45.
buhă, bufniță — бухалъ; bñhaet бухане (на бухалъ), а само
bñh значи напосто шумъ; а bufni сърдя се, избухвамъ.
pustêlnică, — cucuvaie, bufniță (бухълъ) Meh. — поуст —
săcăluș — соколь.
sfrâncios — сврака.
prundar Motacilla alba стърчи-опашка — пржд.
prundăraș Caradrius pluvialis — пржд.
dumbrăvancă, dumbravioară Coracias garrula — джврака, пред-
полага джбраванка.
gătlan, bătlan héron, Reiher, не ще е отъ влато Сih., а отъ
глт-; има и въ бълг.; батлан (пеликанъ), вѣроятно
заемка; bătlănas Ardea minuta Сih.
golămb = porumbel D; у М и Сih. нѣма; у Яц. golumbiu
Бесар. значи кравай въ видъ на птица.
sfredeluș Troglodytes parvulus, Zaunkönig — свредел — (по-
ради клонѣтъ му).
stărc, stîrc, cocostîrc Ardea ciconia — стръкъ, сега щърк.
lebedă, мн. ч. lebede; умл. lebediță, lebeșoară — лебедъ.
ribar Sterna nigra, hirondelle de mer, чайка — рибар.
ștircan една блатна птица — може отъ штърк.
ciovlică Haradrius morinellus, guignard — човлига.

- lisiță — păssare negra de apă Lit. — лис-.
 cocoșar *Turdus viscivorus*, draine — кокош-.
 ciocărlieț *Sitta europaea* — човка.
 ciocanitoare *Picus viridus* — чокан-.
 hiribița — bulg. erebița Mehed.
 prepelița *Tetrao coturnix* — прѣпелица; prepelițar — прѣ-
 пеличарь (ловчийско куче).
 gârbană — bulg. garvan Meh.
 țarcă *Corvus pica* — сврака Cih.
 cireșar gros-bec D — черѣша —.
 сис м. куковица — кукъ; сисă ж. куковица; sicutită, sicuti-
 leț умл.
 curuii ястребъ — крагуй.
 sitar *Scolopax risticola*, Caradruiis pluvialis бекасъ — ситни Cih
 (защото живѣе въ трѣсталаци).
 rujulița chasse-basse, Weiderich — руж-.
 graur скворецъ — понеже е пѣстъръ като грахоръ.
 brădișor *Tetrao tetrix* — брада-.
 pituluș, pitulice *Troglodytes parvulus* — потуля се Cih.
 Orl, Orla, Orle, Orlei, Orleni, Hrlești, Orlui и пр.
 spârcoaică *Avisotis minor*, *Otix tetrah* — прѣх-, спрѣх- (плаш-
 ливи птици Cih); spârcoesesc прѣсвам се, прѣхвам (за
 птици).
 a ciricăi, a ciripi gazouiller D — чирика.
 ocăcăesc — квакам (за врана).
 puh, puhă — пухъ; pufos отъ пухъ; pufaiu надутость, pufă-
 esc надувамъ; pufnesc — да пухна; puhăv, buhăv, —
 бухлестъ, надутъ, puhăvesc надувамъ, puhăvie надуване,
 împrufat като пухъ, пушествъ.
 perie — перни; perna, perniță — перина, перница (възглавница).
 bătușă гуша (на птица) — бѣтъ Cih.
 gușă — гуша (на птица).
 zop — pêle-mêle — ще е нашето зоб, зоборина (отсѣвка);
 zob значи и троха — здроб-? а zobi да сдробя.
 poronete полска мишка, предполага poroneț — срв. папу-
 нец у Гер чушка отъ памукъ.
 liliac прилѣпъ — лиликъ Гер.
 dihan животно — дыхание; има и по старо dihanie.
 gavet казватъ на вълци въ Олтеница D. — гаведъ; има и
 găvăd: gădinele și alt găvăd Agr.
 pârdoș *pârdoș* чрезъ бълг. парѣдосъ.
 șuiț *Spermophilus citilus*, Zieselmaus — не е отъ sysel, syslik
 Cih, а отъ суяк. мн. ч. суяци сжшо знач.
 sobol *Talpa europaea*, *Mustela zibelina* — соболъ;
 sobolân, șobolan съселя — пакъ отъ соболъ.
 cărtiță — къртица.
 dihor *Mustela putorius*, поръ — дѣхоръ.
 véveriță *Sciurius vulgaris* — вѣверица.

- năvăstúică *Mustela vulgaris* — невѣстулка.
 zîmburu *Bos urus* — звъръ; оттамъ и *zîmbra Cervus dama*.
 breb бобъръ — отъ бобръ, срв. Беброво.
 gligan, glican — Сѣх. погрѣшно зима нѣкаква редупликация;
 то си е бълг. глиганъ (пò старо гликанъ). *Gligana*,
Gligani глиганъ.
 râcnesc — рика (за елень и пр.).
 ris, risop *Felis lynx* — рысь.
 vidră *Lutra vulgaris* — видра. *Vidra*, *Vidrascu*.
 mişunel *Mus cricetus*, *Hamster* — мѣш-
 леу изглежда, че е тѣй сѣщо заемка отъ лѣкъ, вж. Ром. ПСп.
 67, 309.
 norca, nurca *Mustela lutreosa* — нурка.
 porniţ кожа отъ малка лисица — нора дупка.
 glotă множество, тълпа; а *se glotesc*, *înglotesc* струпвам се —
 глота; *glodaş*, *glodaş* наказанник (въ солница).
 colun opagre — колунъ.
 ogar, ogărel, ogarcă, ogăroaică хрѣтка — огаръ; *ogarnic* като
 огаръ: *un cal de soiă ogarnic*.
 vişlă, vişleţ — кѣжлъ *Canis avicularis*.
 javră зло куче — не отъ *zevrati* Сѣх, а отъ цав-кам.
 zăblău куче (що пази) D — зблъо.
 clefăesc лая — клефа, клефка.
 rîngesc, rîjnesc — рѣмжи; а *se rîngi* смѣя се грохотомъ.
 scăncesc, schîncesc — Сѣх скѣчатн, но скимчѣ е пò близу.
 cotoc, cătură — коток, которок; *cotoranţa* стара котка —
 котарана — *pisică* котка — писика; *pisoiu* котакъ.
 măţa котка не е отъ срб. маца, а отъ мѣца, срв. мѣцам
 (мѣнкамъ) от мацъ.
 dobitoc — добитѣкъ; *îndobitocesc* вдобичамъ се.
 camilă — камила; *camilar*;
 cobilă — кобила Яц.
 măgar, măgarîţa — сѣщо знач. || *muscoiă*, *mişcoi* — мѣскъ.
 tretină тригодишна кобила — трети-.
 strijnic младъ конь — комуто е остригана гравата.
 farij арабски конь — фарижъ Троянска Прича.
 mărtină, mărtoaaga (*mărtog*, *smărtog*) — мърцина, кранта.
 țivlesc, țivlitore — цвиля.
 bivol: *Bivulus*, *Bivoliţa*, *Bivolari*; идва и безъ v: *bioli Ingerul*.
 tourmac биволче Lit. — турмак, турмѣ; има и *mălac*.
 pârciu, pârţ; rîrciu, rîrţ — пърч; *pârţag* старъ пърчъ; ро-
 pîrţac завързакъ — не е отъ попъ Сѣх, а отъ пърцъ.
 măcăesc, măcăcăesc — меке-ка (коза).
 bleesc блѣе; има и *băləesc* — срв. блѣе запбълг.
 bic — бикъ; *svin* — свиня — дали отъ прил. свинъ?
 godac, godinat — едногодишно прасе Col.
 guiţăesc, coviţăesc — квичи.
 țircăv овца съ кѣса вълна — църкава; *țarcăvă* кѣса вълна.

mărlaciu кочъ — мърлач; mărllesc — мърлятъ се (овце);
 mărlit мърляне.
 ciuta вм. şuta Cervus dama чрезъ мадж. csuta — (шута) ко-
 шута. şut и ciut — шут (безъ рога).
 drăglă rosse D — дръгла.
 gonesc — гоня, а se gonesc être en chaleur — гонят се;
 goană гонитба, ловъ; а umbla în goană être en chaleur;
 gonaciu, gonaş — *гоначъ.
 cărd стадо. а se cardueesc стадото се кърди Род. — кърдо
 пò-стара предходница на чрѣда.
 cireadă покрай ciurda и ciorda (отъ мадж.) — чрѣда, черда.
 clopot звънецъ — клопотъ; clopoţel звънче.
 ialoviţa и alovita bête errante — яловица съ пром. знач.

II.

Челядь, домъ, стопанство.

cilidin D — челядь.
 tata, tatiţa, tătucu, tātuţa, taică — тате, тейко. Tatina, Tătu-
 lesti teate пò-старъ братъ — тетъо.
 mămă, mămuţa, mămuşoară и пр. — мама.
 sin и sãn: Ioan Sturza sin Sandu — синъ.
 brat (остарѣло): Gheorghe brat Radi — братъ; brăduleţ
 казватъ на кравай, що го месятъ при побратимяване.
 neni (за пò голѣмъ братъ) — нене; но срв. турски nânè —
 на пò стара сестра.
 babă съ разнитъ значеня: баба, бабичка, акушерка;
 дебела греда и пр.
 babă-mijă игра (слѣпа-баба) — жумутурка.
 baborniţa стара баба — бабура.
 unuc: Gheorghe unuc Radu — внукъ, унук.
 lele, lelica, lelişoara, leliţa — леля.
 ūica = unchiu Meh.; ūina = mătuşă Meh.
 maştehă, maştihă — мащеха; maşteh, maştih прил.
 druşcă шаферка — дружка.
 drăgoică хубава мома (избиратъ за танецъ съ сжщо име —
 драгойка, драгайка; drăgulaşă, drăguşă либе —
 драг-. Другитъ производни вж. на стр. 28; къмъ
 тѣхъ още много мѣстности: Draga, Drăgăeşti, Dragan,
 Drăgana, Drăgăneasca, Drăgăneşti, Dragăni, Dragoteni —
 102 мѣстности!
 flăcău младежъ, момче, нежененъ — хлакъ.
 mândră хубавица; mândruleană, mândruliţa, mândruţa — мждръ
 съ изм. знач. Срв. мждри се — за млада булка.
 deveică habile, bulg. devoika Pascu 116.
 ibovnic, ibovnică — любовникъ. — ица.

- scârbă — încă ne ieșită în rândil fetelor, подѣвка Ingerul — скърби.
- mire, mireasă годеница — милъ Cih.
- staroste посредникъ за женидба — старосватъ; stărostesc прилаг. и гл., stărostie звание.
- verigă — верига и пръстенъ; verighesc, înverighesc давамъ пръстенъ, посрѣдника; verigaș посрѣдникъ.
- dar, dăruieș, dărnîc дарежливъ, dărnîcie дарежливость, свободолюбие — даръ.
- poclon даръ, poclonesc кланямъ се и дарявамъ — поклонъ.
- pripoiu — o datină la nuntă Diav. — припой.
- colăcer crăinic. vestitor la nuntă Нога; значи и деверъ, придружникъ на младоженеца Inger. — колачаръ, кравайник.
- deverică — căvălerul de opoare Нога — девер.
- paș, кумъ кръстникъ; pașa кума кръстница D — нашъ?
- cumătru, cumătră, съкр. cutră — кѣмотръ. Cih.
- voină младоженецъ D — войно.
- zet (остарѣло) Gheoghe zet Radu D — зеть.
- nevastă — невѣста; nenevestită — неженена; nevestică, nevestioară женица.
- brad ела, борче, среща се въ смисълъ на брак: zioa de brad la vielle de la noce D.
- a se zămislesc concevoir, devenîr enceinte D замисля се.
- mlaji коластра (преди раждане) — млачъ, млѣчь.
- rodină раждане, ródine понуда, родинни.
- răncilă недоносче Meh.—образувано по раниче Гер. сжщо знач.
- lăuza, lehuza — лъхуса; lauzie couches.
- rod плодъ, rodă плодность, rogesc раждамъ (плодъ), roditor, rodnic плодовитъ, rodnicie плодовитость. rodnicesc féconder, înrodi provenîr, rendre fécond, nerodire stérilité, neroditor stérile; rúdă роднина челядъ — родà (изговор. рудà); porodița сжщо
- rudenie, a se rudi — родѣ се.
- rebedenie, rubedenie далечно родниство — ребедѣ се = рябить.
- se prăsesc вѣдятъ се; prăsilă порода (повече за животни) — прасятъ се; toți rumâni s'au prăsit din colonia care a rămas în Dacia vechie; prăselea истърсак — праслѣ, Cih. погрѣшно — отъ породити.
- plod mătrice, sperme, petit enfant — плодъ; plodós fécond a se plodesc enfanter.
- prunc дете, новородену; pruncă момченце D — *пржк-, сега прѣкна се; pruncesc детски, prunculeț детенце и пр.
- doică — дойка, doicesc доя.
- măncă, măncă дойка D — мамка
- lulez, lulă, luichez, luică — прискивамъ (съ пѣсни) — люлка.
- mezîn pò младъ — мѣзинъ.

vrăstă, vrăstă, vîrstă, vîrstă възраст, раса, родъ — връсть;
vrăsteza; invrăstez rayer, vrăstat пѣстъръ.
vrăstnic, vrăstnic по голѣмъ — връстенъ; vrăsnicie по го-
лѣма връсть.

nevîstnic — невръстенъ; nevîstnicie сжщ.

tiz едноимененъ — тѣзъ, тѣзкно, тизкнѣ.

mator, matur възрастенъ, старъ — матор: у Сih. lat. нѣма.

văduv, văduvă — вѣдова; văduvița — вдовица; văduvoiu вдо-
вецъ, văduvesc — овдовявамъ.

stăpân — стопанъ: stăpănesc стопанувамъ, stăpănie, stăpănire
власть, управа.

gospodar (остарѣло) господарь, съпругъ D; gospodăriță, go-
spodină, gospodăreasă — господарка, домакиня.

slug, slugă, slugar — слуга; slugaresc слугувамъ, slugărit служба.
slujesc, slujbă, slujbar — служба, служба; posluji, posluși, служба;
poslujnic и poslușnic както и български: послужникъ
и послушникъ.

pristav — приставъ (селски); pristăvesc приставямъ, а се
pristăvesc вм. preastăvesc — преставамъ се, умирамъ;
pristăvire погребение.

argat, ратай — аргатинъ чрезъ бълг.

găgănicu коларче, воловарче — погон- срв. гоничъ puncius,
cursor.

rogonar, който работи на погонъ, после избощо: работникъ.

cosac, cosaci D — косачъ.

scutar главенъ овчарь, кехая—скотарь, Сih, но и мр. скотарь.

baștină родина, бащина; băștinaș, aborigène D.

siliște, silește — селище.

croesc — кроя; croeală кройка, croitor кроячъ, croitorie кро-
ячица; găscroesc — раскроявамъ.

stână = станъ (на риза).

sdranță, sdreanță вм. sdraniță парцали — съдраница; sdren-
tuiesc — дера

ubeli — petece di pânză Ind. — обияло.

năpărstoc, poprostoc — напръсткъ.

cărpă — кърпа; cărpesc, cărpăcesc кърпя; cărpăciu кърпачъ.

cărpăț, cărpărie парцали за кърпене, а cărpă кърпя, cărpitor,
cărpitură и пр.

iglița, чорапна игла Lit.

gânjeiul furcei — кжжелъ на фурка D.

pristene = prisnelul Ind. прешленъ (на вретено) — пръстен.

popic кжжелъ (кегель) — попъ Сih.

cîrcel, cîrceiu — гърчелъ, гърчелъ; а se gîrcesc — гърчи се.

cocleț, бръмка — кукалецъ Гер. (срв. и arum. cutuleț Faden-
netz Русс. съ куталець бръмка); а se încocleți: mi se
încocleți o lupta „заплете се“.

păsmă — пасмо, повесмо.

păslă вм. pâlstă — плъсть; păslesc подплащамъ, păslar, păsлит подплатенъ.

câlți кълчища — клъкъ; scâlțiesc — скълчищямъ.

rînă — руно; in вмѣсто ун.

motcă гранче D — *мотка.

mânzală сѣрей за основа D — мазало; romînzalcă сжщо D — помазалка.

jița — жица (предена).

sucală — сукало (за цеви); a sucăli суча цеви D, sucesc суча и вия; sucitor, răsucesc, suculeț, suculete на сукано.

letcă долната дъска (стояло) на сукало Ind. — летка.

țevă, țevie — цевъ; țevos на цеви.

suveică, suvelniță, suveicuță D — совалка.

scripț, scripete D и scripți Ind. — скрипци; scripetar, който ги прави.

nevedesc — навеждамъ (основа); има и a se vodi = a se urzi Povestea.

cocleț, ostreț Ind. — кукалец, кутлец; острец не ми е познато.

patră Zetteln — патра.

ițe нищелки Ind. — нити.

plășii дветѣ полвини на стан D — пласи, плази.

vârtelniță въртежка (за прежда) Ind.

ropiciu sau stârciog стълбъ на въртежка Ind. — попец, стърк-

sulul de năvălit горно кросно; sulul de desvălit долно кросно. Ind. — соуль.

val означава пакъ кросно Ind. — клъ.

opritor пърт за кросното Ind. — опирам, заирам.

slobozitor пърт за кросното — слобод-

lopatică справа у станъ Ind. — лопатка.

zăvor razboiului (in care intra lopatica) Cîmil. — завор.

zâmți Ind. — зъбци (за отѣгане тъканото).

otîng сламка или цѣвъ, о която навиватъ испусната жица — отлгъ.

zgârbori вжели по платно Meh. — стои вм. zgârgori или zgârcori, срв. sgârc D = sgârcenie.

vatala D; vătăle Ind. ватала.

podnoști D — подножки; potnogi, ponoji Ind., а въ Meh. potnoji вм. podnoji.

zătcă пъртъ за кросното Meh. — затка.

găstav déchargeoir (на станъ) — рлстакити.

postăv сукно — поставъ; postăvar сукнаръ, postăvărie складъ за сукна.

trîmba — трѣба (платно).

buhadă луга Scr. — бугада.

poclazi тъканъ платъ за валяне Ind. — поклад-

spărluesc правя луга — спърлямъ; sperlă cendre chaude D.
senic цѣдило за луга Meh. — цедникъ?
sineala — синьосване, sinili — синьосвамъ D.
şoldeală жълтило, жълтѣло.

nămestie покщнина: o casă cu toată nămestiile ei D — на-
мѣстямъ.

podină дъска отъ подъ.

răstelniță pan d'un bois de lit — *разстелница.

restaniță сжцо D, Trans. — разставница?

perină възглавница — перина.

perniță умл. отъ пернă — перина D.

polog de dat балдахинъ надъ кровать D — пологъ.

colț, colțuri рогъ, жгълъ — не отъ кжтъ Cih., а отъ колець.

rogojină — рогозина; rogojinar. Rogoz, Rogoza, Rogozii, Ro-
gojel, Rogojeni, Rogojești и пр.

zăvează, zăveză — завѣса.

oglindă, — огледало; oglendesc — огледвамъ се; за огле-
дало има и ogringhioare Pușc 103.

pôlița умл. policioara — полица.

stol маса — столъ; stolar, stolăreasă, stolăriță, stolăresc, прл и
гл. stolărie столарство. Stolnici, Stolniceni.

crăcan триножникъ D — кракъ; а se crăcana крача се; cră-
cănă вила, crăcănos вилестъ.

Iacă ковчегъ не е отъ ларъ Cih, а си е ракла.

cosciug, cociug — ковчегъ.

laviță, laiță — лавица.

stecă, stică — стъкло; steclar, steclarie; steclos, стъкленъ,
steclesc става стъкленъ, блѣщи — цъкли се.

ceasnic, ceasornic D — часовникъ; ceasornicar.

sveșnic, sfeșnic, feșnic — свѣщникъ.

feștilă фитиль — свѣщило.

opâiț, hopâiț lucerna — не отъ опаница, паница Cih, а отъ опа-
иць, опаиц Гер., опаякъ, паякъ Ловечъ; въ Ind.
срѣщамъ за сжщото поропеѣ.

chibritelniță D. — кибритница.

mătură — метла (стара заемка).

otreară — отрѣкъ, сега отрѣпка.

pirostii мн. ч. — пиростия.

plită (за готварска печка) — плита изобщо плоча — плита,
плитъта.

ojoj ръженъ — ожегъ.

scotocesc — не ще е отъ scutati Cih, а стои вм. stococesc и от-
говаря на стъквам (огънь).

jar, jeratec — жаръ, жаравя; jerausc разравямъ огънь.

sperlă cendre chaude D — спърл-; sperlesc — испърлямъ
сжцо двойно значение: опърлямъ и побѣгвамъ.

postavă корито, нощови Med. — постав.

- trocă corită Pares — корито.
 crăpător и cărpator lopată rotundă Meh. — крап.
 gripcă Ind. — грибка.
 jeg, jeregaiu cărbuni aprinși Meh. — жег.
 crop, încrop, uscop топла вода — оуcronъ; încropesc стоплямъ вода, încropeala tiedeur D.
 ciupa топла вода за кжпане деца — не отъ кжпати Cih., а си е чупа вм. чипа, срв. чип, чип! детска дума за кжпане, чипкамъ кжпя (дѣте).
 rășluesc вм. rășnuesc кълцам, рѣжа на дребно — не отъ рѣзати Cih, а отъ рѣшня — ситня, дробя; оттамъ и rășnița ржчна мелница, а не отъ жрѣни Mikl.
 sdruhăesc вм. sgruhaesc дробя — не отъ трасти Cih, а отъ грухам, да сгрухам
 scobesc дълбая, чопля, csoaba длѣто — скоблъ.
 lipcă, litcă glu, Vogelleim — лепка: а rămas lipca la cuvântul seu.
 clisă лепка, клисавость; clisos клиса-въ.
 spoiesc замазvamъ: cu var, cu argint, cu aur — съпoнти; spoieală, spoitură, spoitor.
- clapă, clăpet, soupare D — клапа клоп.
 proașcă дупка D — стои като-че въ връзка съ испрошвам, да испрошна игла — развалямъ ѝ ухото; казва се и за ушна дупчица, та може да иде отъ про-ушна
 vrană — врана (на бѣчва), но въ Ingerul: găuricea pe unde cură vinul.
 preduf — врана (на бѣчва) — про дух.
 cadă, caduța, căduliță — када Cih.
 burii, burloiu — буре Cih; buriaș буренце.
 ser, seraiu — чепъ (на бѣчва); ser значи и чепъ на дърво; serărit кръчмарски данъкъ; seruesc съединявамъ съ (клечки) чепове.
 dușnic ser mare de butoiu Meh. (?) — душник.
 zăplat капакъ на бѣчва Meh. — отъ заплатявам, защото употрѣбватъ платно, за да затулятъ добрѣ враната, следъ като прекипи виното.
 pritocesc — прѣтакамъ (вино и др.); pritos, pritoceală — прѣтакане.
 troscovină пращина — трoскотати Cih.
 velniță мѣсто, дего се вари ракия — киньници Cih.
 tescovină пращина — тѣскати.
 prăștină значи сжщо (пращина), но и вѣйки (— пѣржина) Lit.
 pervené първа ракия, първакъ — първина Cih, но може и *първенѣ.
 vadră, veadră — вѣдро; vădrița умл., vădrar, който мѣри съ вѣдро; vădrărit данъкъ на вино.
 cobiliță сжщо значение кобилица (нова заемка).

șuștar, șiștar — вѣдрица шестарь Сih.

cibăr, ciubăr — чибъръ.

pritoacă, postavă, поставъ за грозде — *притока.

oboroc чибъръ — жворкъ (Eimber); по сетнешна заемка;
оброк = крина Lit.

lin — каквото и postavă Ind. — лин гр. но чрезъ бълг.

leică фуния — лейка; има и hupie.

pălnie — не отъ сrb. пуне Сih, а отъ *пълния.

polonic, polomnic голѣма лъжица D — половникъ.

poloboc vas pentru vin Lit — половак, но има и poloveac
(котел) Lit.

pristoc vas scurt și larg — poloboace cu pristoace Lit — при-
лича да е отъ преток.

nelèiu голѣма фуния Meh. — *налей.

poșleti патока Ind. — последци.

ceașcă, ceașculiță, ceașcuță D — чашка.

brăduțân kleine Kanne Schkejer — бърдуче?

păhar — пахаръ, оттамъ păharnic.

pălăciu вм. polăciu чаша или мѣра 1/2 ока — полъ, а може би
и готово зето — половиче!

ciutură дървено черпало D — чутура.

ciğareală черпало — чирѣпъ; почръпалж Mard.

hărb, hîrb чирѣпъ — не отъ чрѣпъ, а отъ чръпъ, срв. хър-
белъ; hărbuesc разбивам на чирѣпи; găbar — саксия,
ще е тѣй сжщо вм. *хръбар.

țigareari подница (за печене хлѣбъ) — чрѣпъ, црѣпъ, но
може да стои вм. чирѣпъ.

hărgău гърне, ваза мадж. hîrgit — чръпъ vas quoddam Сih.

străchină, străcoaia, stracuță D — стракина.

solniță — солница.

piperniță — пиперница.

blid — блюдо; Blidar, Blidari, Blidnița.

copăie, copaiță — копаня.

găvân вм. vâgan un fel de străchină Lit. — гаван-ка и ва-
ган-ка; găvănos кухъ, дълбокъ

ciorpac черпало чрезъ маджар. csergák — чрѣпъ.

ptolec verdîr — котлясва; cotleală котлясване.

ploscă, ploștină — плоска; pălașcă чрезъ маджар. = паласка.

păporniță пише, облѣчено съ папуръ D — *папурница.

piteică каналена справа за носене сждъ Ind. — петелка или
плет.

prociș захлупка (на гърне) — покрива.

sîto — сито сжщо значение.

coș — кошъ; coșăr голѣмъ кошъ; coșuleț кошче, кошничка
D, kôșăr кошъ за царевица. coșcov кухъ, празень — не
отъ кусковой Сih, а отъ кошъ, срв. coșul reptului
грьден кош; coșcovesc être vide, coșcovit boursouplé,

- gondolé; coşárkă кошница, coşârcar кошничарь, coşărie кошничарница.
- coşniţă, coşnicioara — кошница и кошарище.
- mreajă — мрѣжа, mreiesc — замрѣжвамъ.
- putinciú бутка Lit. — стои вм. butinciú.
- mătcă чурило за бутка Meh. — мѣтка.
- zagărnă платняна цедилка D — за гърна (мрѣжа).
- zagărlă цедилка вълнена Lit.
- vîrzop, hîrzop D — вързопъ; а vârzop Ingerul значи и вжже.
- hârzop кошница отъ кори — нѣ отъ kazub, kozub Cih., а си е вързопъ; у D hîrzop значи особена цѣдилка за сирене.
- sădilă, osedilă D — цѣдило (за сирене).
- gărniţă тенежянь сждъ за масло — грѣнжкъ.
- tăbuiet, раница — теболькъ.
- pungă пунгия — пжгы.
- tăgărţă besace — тагарица.
- desag, desagii — дисаги; maică desăgăriţă калугерка съ дисаги (да проси).
- vîrcă връвь — връвка.
- clapcă D — клопка (капанъ).
- bit тояга; bită, botă клинъ бѣтъ.
- găvoazdă D — гвоздь, găvozdesc забивамъ гвоздей.
- paliţă тояга — палица.
- jilăvete = ciomag Meh. — жилавица.
- toiag — тояга и тояга.
- dărjavă — prăjină mare, lungă Lit. — държало.
- piron — пиронъ гр.; а pironi забивамъ пиронъ.
- clin coin chanteau, gousset — клинъ.
- ştiţă, şită, şisă — штица вм. дъштица.
- stivă — стива: о stivă de doage стива джги.
- cladă tas, moncean — нѣ от clae Cih., а си е кллада, а clae (meule) е отъ кладня.
- stejie цѣпеница — сътати, сътѣж.
- ţăpuşă трѣски — цѣп-; сжщо значи и ţapligă Meh.
- oţăros, ăţăros трѣска — отцѣпокъ.
- poriţac кърпел; шило; завързак — не отъ попкъ Cih. отъ pîrţ — пърц.
- drăniţă grand bardeau, Dachschildel — дърати.
- jardie, joardă — жрдѣкъ върлина.
- vreasc навалени дървета — хврасть Cih. — ?
- răslóg, reslóg bûche, bois fendu — не отъ разлогъ Cih., а — расколкъ.
- prăjină, prăjiniţa D — пържина.
- steag върлина — стѣгкъ, а steaug предполага стѣгкъ, п. stega, новобългарски стега.
- leasă крие въ себе си лѣсъ и лѣса съ разни значения.
- şuşnic = leasă = losnita Ind. лѣса за сушене овощия.

- cinie сѣчиво, справа D — предполага чиниѣ — чиня.
 ciocán чукъ — чуканъ, чоканъ; ciocănaş, рудокопъ, ciocănesc
 работя съ чукъ
 ciucală Holzhammer — чукало.
 cleşte, cleştiţă, cleşniţa — клещи.
 ţeslă — тесла (дърводѣлска); teslar дърводѣлецъ, teslăresc
 работя съ тесла, teslărie дърводѣлство; teşesc рѣжа на
 липа (вм. на лимба) — тесати.
 costură mauvais couteau — нѣ отъ коса, косеръ Cih, а си е
 костура — отъ кость.
 briciu — бричъ (брѣсначъ); briceag, brişcă сойка — бричъкъ,
 tocesc — точа, остря; tocilă — точило; tocilar; tocitór,
 tocitoare — чибъръ (за претакане).
 cosór съ неочаквано ударение — кóсер.
 cosirîşte дрѣжка на косеръ Dumke — косерище, образу-
 вано като топориче.
 zâmţ, zimţi збци на сѣрпъ — збьць.
 dăltă — длѣто, длато; deltuş, бѣчв. длѣто D; dăltuţa длѣтце;
 dăltui дѣлбая съ длѣто; dăltuitură дѣлбано.
 cioplesc дѣламъ, дѣлбая (въ дърво) — нѣ отъ чупя, а отъ
 чопля; cioplitoare ножъ или длѣто за дѣлбане.
 produce сѣчиво за продупчане опинци Ind.
 strug и strung — стругъ; strugar и strungar.
 crîng lanterne (дърводѣлска справа), roue de bois percé de
 trous D — кржгъ.
 pila и chilă — пила; pilesc и chilesc.
 sfredel, sfleder, fredil — свредель; умл. sfredeluş, sfredeleac;
 sfredelesc, sfredelar.
 topór — топоръ; умл. toporaş; toporişte — топориче,
 топориска.
 mezdre ножъ за щавене (мездрене), mezdres бѣля — мездра
 кожаца.
- gotovina (остарѣло) работи за вършене — готов-
 trúďă — трудъ; trudesce уморявамъ се, trúďnic, truditórum умо-
 рителенъ.
 muncă тежка работа — мѣка, muncesc мѣка; а'şi munci trupul
 измѣчвамъ си тѣлото.
 clacă corvée — тлака; clăcaş corvéable; clăcuesc obligé à la
 corvée — тлака.
 strujniţa мѣсто за бѣлене царевица D — *стружница или
 трошеница.
 pastru économie: а trai cu pastru живѣе пестовно, păstrăesc
 пазя D — пастря.
 treabă работа — трѣба: om de treaba работенъ, честенъ чо-
 вѣкъ; trebăluiesc върша работа.
 drăng вм. drănd, dărnd дрѣндарска справа — дрѣнк-ам.

tărsînă, tîrsînă струнено вжже — търсина.
tărn, tărnoiu бръзова метла — търномет, а tărnomeată значи
плѣва D — ,отметено'.

tărnăcor, tărnacór — търнокопъ.

lopată лопата и весло: a trage cu lopată ramer; lopatică — лопатка; lopătar.
greblă — гребло.

vărtej verrou, crue, cric, quindal — въртеж; vârtelnița — tourniquet; vărtejesc — въртя; vărtejeală въртежъ, шеметъ: vârté — pas de la vis, charnière.

pribóiu briboiu, зѣмба, mandrin (за пробиване желѣзо) —
*прикоси; Priboiu, Priboia, Priboieni, Priboiești.

crivác лостъ, дръжка — кривак; crivea бѣчварска справа — крик.
părângă, pârîngă гега — парог. + ржгати.

lojniță и losniță Agr. лѣса за сушене сливи — лоза Cih.

clădărie свисло отъ грозде, царевица (мѣсто дето има свисла)
— клад-.

crîng pignon de rouage — кржгъ; crânguleț умл. отъ crâng.
gănj — гжжва; gănjeiu извито значи и кжжелъ; gujva,
gușba — гужва, гужба по за бълг., gujbesc: ж — оу.

crâmpoie, crâmpoie кърпей tronçon — кржи-; crâmpotesc tronçonner; crâmpoia faute, empêchement, crâmpote interval.

pîndar, pîndaș, pîndaci — пнд-

țep, țeapa колъ, трѣска, шишъ, трънъ — цѣпъ; țepuș, țepuș
шило; țepușos остъръ; țăpărluiu осиль; țepligă трѣсчица;
țăroiu вила, țăroiat чаталестъ.

scochină копка D — вм. scorina или ,скокина'?

călească — каляска.

pretcă — каляска.

pretcă клечка, гвоздей — приткъкъ fibula.

clinciу crochet — не отъ клжк Cih. а отъ клинецъ; clenciuri
извѣти, clinciurios който изклинча.

slon сушина, — подслонъ.

iasle, iesle — ясли.

scrobesc колосвамъ (ризи и пр.) — скроб.

scovardă (placenta) — сковрада.

feștil — фитиль + свѣщъ.

peantă спони — пжто — плт-.

pripas, pripaș — припасъ (припасено добиче); pripășesc
invenio pecuden curantem.

mălată far tostum — млато M.

caer pensum lini — кждѣкъ M.

cărstincu dreizagige Gabel (der Fischer) — крѣстъ M.

banița modius — баня M.

târșiță sarculum — крѣшити M.

pripesc maturo — припкъ; ripealiște aestas M.

vîlna — вълна Яц.

tărița — трици; a tarița, tărițire, tărițeală ошмулямъ, бруся
— **тър**.

perod, perodire безплодие — *неродъ; perodit, peroditor, perodnic (безплоденъ).

cârș тояга — кръжъ Яц., но може и отъ кръшъ.

topilă освенъ топило за гръсти, още и сковрада за топене
масло Яц.

ribiște — рибище, дето рибата си фърля хайвера.

cotoșoagă кокили — иде отъ cotoșog кърноухъ, кърнокракъ
— съставено отъ cot (лакътъ) + нога.

cîrpiț второ съяне (следъ като първото не хване) — кърпя.

jitar Feldhüter — житарь.

plugar Ackerbauer — плугъкъ.

gâșcar, gâșcăriță — гжска

cupie, множество, тълпа, — коуль; o cupie de lupi глутница
вълци.

diră бразда, следа — диря.

poros, poros почивка (съ кола) — попасъ; porăsi почивамъ.

obratie заградена нива — обр а т ъ (срв. об ъ р т а л о).

țarină, țarna Flur eines Dorfes — ц ѣ л и н а Dm; țelină ще е по-
нова заемка.

răzor ивица земя между две ниви, крайна бразда — разоръ
(окопъ между ниви) Гер.

raclă (остарѣло) раздѣлена нива (дѣлница) — ракла Cih.

podéii, podâr Feld auf e. Hügel — под-ей Dm.

obleagă Brachfeld — облягати, но може и отъ облягъ вм. об-
логъ, срв. прѣлогъ.

bulgărie градина (българска) Яц.

miriște Stopfelfeld — мерище (мерá) Dm.

mejdina слогъ — междина; Мард. ‚interval‘.

izláz паша Dm. — понеже искарватъ говедата презъ излаза
на полето.

rosie трева за косене Agr. — отъ росі забивам колци, вейки
(за забрана), съкр. отъ потък- срв. да започа ливада,
почка.

cosolină ръжъ, посѣта за косене Agr.; развалено сѣно (Мол-
дава) — кос-

otavă — отава; otăvesc кося отава, otaviște ливада.

otcôs — rândul de fân cosit Meh. — откос.

coță желѣзна вила Agr. — колъць.

coriță, săriță малка купа; значи още: една земка (съ вила)
сѣно Agr. — купица и копица; săpitesc събиране на
купи.

pală вилка (земка) сѣно или слама — палам.

plastă купа сѣно (едни кола) Meh. — пласта.

ploscoană купа сѣно D; ploscă жъмка сѣно Agr.; значи
острог — чаталесто дърво за сѣно — плоск-.

- claița умал. отъ claiе — малка купа — кладица.
 cladiș мѣсто за клади.
 pòdină долна часть на купа Agr. — подъ.
 a vârful — извършам (купа) Agr.
 vârfar който извърша купи; значи и по дълга вила Agr. —
 ,върхар’.
 păienğin, păiăngan пържини, що турят на купа (сѣно или
 слама) Agr. — пажкъ, ,паѣцина’.
 slenciu острогъ (чаталесто дърво, на което напластяватъ
 сѣно) — клжк-.
 prepeleac = slenciu острогъ Agr. за сѣно и окачване едно-
 друго; значи и плашило — пренелешка.
 coasă — коса и косидба; cosesc кося, coasă косачъ.
 toc Behälter für d. Wetzstein — токъ Dm.
 păcovăla, păcovălmă Dengelstock Dm. — наковало.
 dirjală Sensenstiel — държало Dm.
 custură Eisen d. Sense — костура Dm; значи и ножъ (че-
 рѣсло) на рало.
 sororiе вм. toporiе Sensenstiel — топорнице Dm.
 batcă Dengelambos вм бабка, повлияно отъ a ba te dengeln Dm.
 ciocănaș Dengelhammer умл. отъ ciocan — чоканъ Dm.
 țepoiu, țepoi Mistgabel — цѣп-.
- proțăr — процѣпъ; proțepesc цѣпя.
 osie — ось (дали не е отъ срб. осіје?).
 romostină, romoștină талпа въ кола — помостъ.
 drăghine двата дърга на ритли — дръгъ изговорено дръг.
 draghiți platte forme du chariot — дръг-.
 lisițe — лесици (на кола).
 vîrtej гредата надъ стола у кола — въртеж.
 jăriță barre du joug — не отъ рус. задвижка Cih, а отъ бълг.
 жабица, жабка.
 pleviță желѣзна обкова на лъоки у кола D. — *блѣхавица
 отъ блѣхъ.
 băbut-ul гредата надъ стола у кола D = vîrtej — бобот-ец
 Врач.
 oproniță желѣз. обржчъ, що стѣга осьта и стола у кола D.
 *опорница.
 tegliciu — теглич (у кола).
 potîng завръзка на двата колесника у кола — потагъ, срв.
 и мадж. rating.
 jiglă часть отъ ярема жигла.
 tînjală second timon D — тѣжло.
 năpłaț отъ мн. ч. — наплата.
 obezi освенъ окови още и наплати D; срв. още: obedă,
 obadă наплата; obedar, obădar charron; obedez, obădez
 турямъ наплати — ободъ и обѣдъ.
 pîslegi клечки, що съединяватъ наплатитѣ D — пишлякъ

răstău, răstel, răsteu жегли у хомоть — разстав-; răstăi наричатъ и металнитѣ разставки, съ които отдѣлять страницитѣ въ печатарска форма.

oîște timon de voiture — уище.

sanie — сани, сание; săniesc возя се на сани, săniuș пързалка.

opleni дветѣ плази на шейна — оплени.

smolniță — *смолница (катраница).

rovără вм. tovără — товаръ; împovăresc товаря, despovăresc растоварямъ.

oboz bagages — обозъ.

porni потеглямъ, тръгвамъ — подрани; porneală тръгване; iscarване овцетѣ рано на паша.

răscol, răscolit отлжчване агнета отъ майкитѣ имъ Ind. расколъ.

a năpârli смѣнявамъ си козината — пърля?

turiște, tuliște — locul unde pasc oile Col. — торище.

storiste ieslea oilor, târlă — торище.

vătaf, vătaș главенъ овчаръ Lit. — ватакъ, ватах главен работник на видня, Самок.

cărlig băta ciolănească Lit. — карлик, карлюга.

stână мандра — станъ; stănuță колиба, stăniște кошара (за овце).

ocol кошара — окол.

crivălă, crivălău Weig. XVI, 223 чаталъ за туряне соль на овце

D — крнк.

rajiște пасище — пажитъ.

producică, preduce бѣлѣгъ на ухо (на волъ и пр.) D — про- дупчено.

scoreș — скопявамъ; scoreș сжцо.

clopotniță звѣнецъ — клопотъ, сега клопотарник, но има и клѡпот Дув.-Хис.

clocot — клокотъ; clocotesc ври на ключъ — клокоти.

goniță юница и Brunstzeit — ,гони-се'; gonitor бикъ.

ialoviță юница и яловица; ialomiță, ialomicioara.

doiniță вѣдрица — дойница; Doicești, Donicioara, Doinițoiu.

țarcăiu vasa мълза Cîmil — църкам.

godac прасе годиначе, — не отъ годинак, а направо год- дак или гудак.

dumeșnic apprivoisé — домашникъ Cih.

plug — плугъ; plúgniță = rărița рало безъ колела; plugăresc ора, plugărit, plugărie орань.

plaz, plas, plasă — плазъ на рало.

cobilă D, cobilă Cih. подставка на рало — кобила.

prigon втори чифтъ волове (за орань) Agr. — пригонъ.

coreală prăjină lungă de lemn Lit — копраля.

grapa *грапа брана — грак. Dm.

- delniță освѣнъ нива значи и 45 кв. stînjeni.
 odgon вжже; 30 стънжена — отгонъ.
 rogon около 5000 кв. метра — погонъ.
 ogór — угаръ; ogoresc оставямъ на угаръ; Ogoare.
 obleagă угаръ — облягъ.
 pârlog, pîrlog, pârloagă — прѣлогъ (угаръ); pârlogesc оста-
 вямъ на угаръ; Pârloage.
 orliște угаръ Agr. — вм. орище, или си е орлище?
 obrat = 8 prăjini Agr. — обратец, объртало.
 clin = trunchiu (малка нива) Agr. — клин.
 sămuraslă, sămulastră D — саморасла нива.
 polignită holda — полегнала нива.
 trânsită (holda) = învaluită полегнала Agr. — трът, да търтя =
 сваямъ.
 învaluită (holda) Agr. — повалена.
 pologesc — да полегне (житото) — пологъ
 gunoii — гнои; gunoiste — гноище; gunoios гноенъ торенъ;
 gunoesc гноя, торя.
 scărna = baliga Med. — скърна, скърна.
 tor — торъ (за горене).
 tîriște сметище отъ добитъкъ Meh. — торище. D.
 brazdă — бразда; brazdaș qui trace les sillons — браздашъ;
 brăzdesc, brăzduesc — браздя.
 teleguță Pflugkarren — телега.
 răsturnătoare Pflugschar — растурня
 răriță и rărița малко рало — ралица.
 grindeiŭ Grindel — градикъ, грендель.
 gârloafa Stellbügel — (на рало) гърло.
 curmea грендель на рало Dm. — кърма.
 poliță sau corman Agr. уши на рало — полица.
 policioară долната часть на хомот — полица Гер.
 cucură Pflugschar — кука Dm. — кукур.
 trupită sau cùcur Agr. — трулица.
 cotigă Vordergestell des Pfluges, колесникъ — Dm излиза
 отъ т. k o t - a n Karren, но тука си е старата дума котыга.
 cormană Pflugschar — кърманъ.
 cîrcie Stellbügel (на рало) — cîrcel крѣкъ.
 brăzdăr Pflugschar, іемешъ — бразда.
 bracinar Sterrenriegel (на рало) — брачина.
 bîrte, bîrsa Scharbun Dm (не обясн.) — бръдце.
 prosoviță постелка, на която пресѣватъ жито Dm (не обясн.)
 — покровецъ.
 dîrmon т. но чрезъ бълг. дърмон.
 oglăvi Karre am Dreschflegel; Halfter — оглавъ.
 îmblaciú млатъ — отъ îmblătesc — млатя.
 dîrjea, dîrjă, dîrjaia Flegelstiel — държало.
 năvală пакость отъ добитъкъ Agr. — навалити.

- oboresc пакостъ отъ добитъкъ Agr. оборвам.
 prîpesc рано узрѣва — припекъ Cih, но може да е и отъ
 приспѣти; prîpie, prîpire ранно узрѣване, prîpitor който
 рано узрѣва.
 pîrgă, pîrgă първо узрѣло жито, изобщо първоберки — прѣга;
 pîrguescu узрѣва; in pîrg на узрѣване; pîrgav който бързо зрѣе.
 postată — постать.
 pălotie = pală, ржкойка Agr. — палам.
 polog отженато жито, или покосено сѣно — пологъ.
 a preji вързувамъ снопи Agr. — мрѣжа?
 cârste, cârstăți Agr. — кръстци.
 câratul snopilor прекарване снопи Agr., не ще е отъ car, а
 отъ — карам.
 săliște гумно Agr. — селище.
 steajăr (на гумно) Leg. — стежер или стожер.
 năseală snopilor Cihil — насаждамъ (гумно).
 a povârni, povârnește funia dupa steajăr Agr. — покрѣн.
 grăhăesc бѣкам Agr. — грохам, грухам.
 спор — снопъ, спореште на снопове; спорesc вързувамъ снопи.
 vraf, vray, vrab, vrăștină — врахъ, купъ овършано жито;
 vrăfuesc събирамъ на купъ.
 blăciu, blacie — млатъ; bl в м. m l. отъ гл. împlătesc млатя.
 năsedesc млатя жито — насаждам (гумно); năsadă мла-
 тено жито; năsadire, năsaditura — натъртено — срв.
 ,насадих го'.
 pleavă — плѣва; pleavôs пълень съ плѣва; plevuică, plevușcă
 дребна плѣва.
 jireadă купа (защото я мѣрѣли съ joardi) — жрѣдь Cih.
 stog купъ — стогъ; stogôs на купъ, lână stogosă проста
 вълна (отъ купа'); stogoșat съ върхъ.
 iniște — ленище; leniște (пѣ нова заемка).
 cănipiște — конопище.
 plivesc, plevesc — плѣвя; pliveală, plivit плѣвене.
 greblă râteau D — гребло.
 a răni [rîni] (cu greblă ori cu lopată) Ingerul — рынжти.
- stavă haras, дамъ — ставъ; stăvar valet de haras.
 tretin, trechin, умл tretinor тригодишенъ конь.
 pintenog конь съ бѣло по краката, balzane — пѣтоногъ, но
 рум. дума предполага пѣтоногъ; pintenogie balzane.
 cesală, ceseală, țesală — чесало.
 podcoavă — подкова; potcovesc, potcovit подковавамъ, под-
 коване, potcovar подковачъ, potcovire, nepotcovit D.
 biciu — бичъ, biciuesc, sbiciuesc бичувамъ.
 strunat обюзденъ (конь) Lit — струна.
 jărchii часть отъ конска сбруя Ind. — жабки.
 sădealcă часть отъ седло Ind — сѣдялка'.
 poclad coussin de cuir pour la selle D — покладъ depositum.

siñnesc, siñnire вм. jignesc — жигосвамъ (конь и пр.).
 pripon окови, priponesc — прѣпонъ.
 ogrinji — огризки; може да е замѣсена думата бrenzam,
 калям, валям.
 turište недоядено сѣно — не ще е отъ turița, растение, що не
 обича добитѣкътъ Cih, я е отъ турямъ, истурямъ —
 или отъ тор; turiște значи и пасище Col — вѣроятно
 пакъ отъ тор, торище съ изм. знач.
 hămut хомоть и хомутъ, но може да е отъ руски.
 prășina гръдна часть на хомоть прѣсъ — ,прѣсина'.
 gârbiță garrot, Sattelbogen — гърбица.
 oblinc — облякъ (на седло).
 zăbală mors, frein D — збалало; zăbăluța gourmette, Kinnkette
 (на конь) D.

priseacă, prisacă пчелинъ (мѣсто за пчели) — причка. Priseaca,
 Priseci, Prisecani.

prisăcar пазачъ на пчели; prisăcărie пчеларство.

temnie тъмно мѣсто, особено за зимуване на пчели.

uléiу кошерище (особено отъ дърво) — улей, улище.

stup, stupină кошерь (въ коруба) — не отъ стлѣбъ Cih, а
 отъ ступа или стуба издълбанъ дънеръ, срв. stubeiу
 (пакъ кошерь) и стубель кладенець въ издълбанъ
 дънеръ; stupină пчелинъ; stupar, stupinar пазачъ на ко-
 шери; stupărit пчеларство.

tîrnă кошерь D — тръвна и тръна.

cojniță кошерище D — кошница.

roiu — рой; roiesc — роятъ се.

roinic кошерь, който се рои; roiniță малко кошерище (за
 хващане роякъ).

părvac първи рой — първакъ.

paroiу втори рой D — парои; paroiesc; păroit второ роене.

preacă, prearcă, pretcă тояжка, що се туря въ кошерь — при-
 чка + прѣчка.

strighe mielat Honigstau, у Мард. още стрѣде — стрѣдь.

med и mned Meh. Hydromel, Honigwasser — медъ.

vospă, hospă, hoaspă изстискана вощина — восъкъ + люс-
 па, а може би и кюспѣ.

slad Malz Schkejer — сладъ.

voștină, hoștină, hoștochină кюспѣ; voștina вощинарь.

foloștină marc, résidu, Träber D — пакъ отъ вощина.

undiță, unghiță, — ждица; а undi = aprinde cu undița.

crîșnic и cărsnic сакъ за риба D — крѣст.

virșă кошъ за риба — върша Гер.; vărșoc sau pocriș Ind.
 часть отъ virșă.

năvod — неводъ; năvodar.

plăvilă = navod Ind. — плавило.

matită пазуха у неводъ D — матица.

ripòn lange Angelschnur mit zahlreichen Hacken Weig IX.
Jalom.

odgon дебело вжже отъ лика (за риболовска мръжа) Weig-
Mold.

ostie трозжбъ (за риба) — остъ вм. ось.

loviște vivier, étang — ловище.

boiște, peștea bat boiște рибата се бие Ind — боище.
plășila уредъ за плашене рибата Ind. — плашило.

văluț валякъ, употрѣбяванъ при ловене риба Ind. — валъ.

ostreț, leasă (за риба — остъръ кошъ).

juelnic видъ кошъ за риба Ind. — „живелникъ“.

priláz, prileaz, pîrleas — прѣлезъ и прѣрляс!

grădină, grădinar — сжцо.

resad — разсадъ, resădesc; resadniță D.

proșcă прѣскалка (църкалка); împrôșc, împrôșcare, împrôșcatură
— прѣск - Cih.

smărc, smîrc, smîrg водоскокъ, тулумба — смръкъ.

prepeleas стълбица, прѣчка, градинско плашило — прѣпе-
лешка детска въртешка Гер.

sad, sat садъ — (насадено); sad, sadină, Sadna, Sadova, Sadna,
Posada.

chită китка — кыта.

poghircesc вм. robircesc бера бабирки — павиръкъ; robîr-
cesc бабиркувам, robîrcire бабирки, robîrcitor бабирчаръ.

sglavoc освенъ растение значи и конопено сѣме Agr. —
* сглавок.

vâlòg полегнали грѣсти Meh. — валок.

poghirtî, bobirtî закъснѣли конопени стѣбла Agr. — подирци.

robdiți = poghirtî Agr. — подбитци.

melită sau sdrobitor (Ardeal) Agr. — да сдробя.

melită — мелица (за кълчица); melitor който мъне къл-
чица. melitez мъня.

pozderie пѣздеръ — пѣздринѣ.

zgrèbeni пѣздеръ Meh. — гребен.

val дългнеста купа, купня Dm — валъ (вълнă).

poghină вм. rovină половина купа.

horă kreisförmiger Heuplatz Dm. — хоро.

săpiță Heuhaufeu Dm. — купица.

buglă kleiner Heuhaufeu Dm — бугла; срв. и мажд. boglya.

a sbiciulă cîнера пера грѣсти — бич - Dm.

băzoci niedrig gebliebene Heustengel Dm — (за)вързоци.

pop снопове, сложени право въ конусъ D — попъ.

jerbie, jerebie, jurubița снопъ — не отъ жрѣбий Dm, а отъ

* жердие, събир. от жръдъ.

cîrstac Garbenhaufen — кръсть; кръстець.
 ierîță, ghirță Sommerweizen, лѣтница Dm — парница.
 tulug Maisstengel D — тоул-
 borciag — борчак Scr. Conv. 44.
 buiac, porușoi buiaci — буйни.
 pecene завързалъ кочанъ (царевича) — за печене.
 ciocan Agr. — кочан (царевичень).
 glodari неразвити още стѣмбели царевича Agr. — глодари.
 babercă недоразвити стѣбла царевича Agr. — баберка.
 glojdean дебел стѣмбел (царевича) Agr. — гложд.
 porumbul urzește sau îngurzește (când grăuntele încep sa
 ivesca pe ciocan) Agr — върз-
 chiciură царевичен стѣмбел Agr — кичур.
 lesoi, leasă кошъ за биене царевича Agr. — лѣса.
 cucuruz, cucuriziște — кукурузище.
 copoit = prășit — копане царевича.
 prășesc — праша царевича; prașă, prășilă, prășire, prășitură —
 прашене; prășitor, който праша царевича.
 a troșeni = a prăși Agr. — троша, защото при първа копанъ
 се трошатъ (рѣжатъ, скубятъ) излишнитѣ царевични
 стѣбла.

III.

Занаятъ, търговия, пари, мѣрки.

breaslă еснафъ, brăslaș, членъ отъ еснафъ — кръселъ, кръселние
 festa, tabula (спискъ), M, a Weig. XV. 167 — братство.
 член socius Микл. — чланъ, члѣнъ.
 а useni чиракувамъ D.
 covăciu — ковачъ; covăcerie, covăcesc.
 cușniță ковачница — кузница, но срв. и п. kuźnica.
 sleesc, zleesc concrescere facio M. — сливам, и заливамъ; leit —
 излянъ: este leit tatăl seu! излянъ — баща му! Pe umeru
 — leit.
 toresc — топя; мокря; toreală, topire топене, изливане; torep-
 nie топене и разлагане; topitoare пѣта; topitor лѣячъ.
 а cali да каля; călire, căleală каляване; călit калень и калило;
 călitoră калило.
 prăptură, prăptitură ковашка кисца — прахъ Cih.
 toporesc кова, произвеждамъ, измислямъ — топоръ.
 picovăla — наковало, наковалня.
 clopotăr който лѣе звънци — клопотъ.
 rudar — рударъ.
 brudnic рударъ D — руда + бродя, сравни: рудари, бру-
 дари! рудете, брудете, нов мост направете! Нар. пѣс.
 tosciu — тѣкачъ.
 cojocar — кожухаръ; cojocărie — кожухарство, кожухарски
 стоки.

meşină овча кожа — мешина.
 oprincăr — опинчарь и — селянинъ; oprincarime — селяния D.
 coşărăr — кошничарь — кошъ.
 grădinăr — градинарь.
 vezetău коларь — *козетли*, но и мадж. vezetö.
 cărauş Fuhmann Ruşc — карамъ.
 solar — соларь; colărit данкъ на соль; solniţă солна рудница
 osnă солна рудница — окно; osnaş, работникъ въ окно;
 Oсна, Osneanca, Ocnişa, Ocniţei.
 strălit претеглена (соль) — *стрѣла* = показателъ на кантара (въ солна рудница).
 stur исфърлена соль D — ,истурена‘.
 lojniţar кошничарь — лозница.
 ceasornicar, ceasornicărie — часовничарь.
 pojarnic — пожарникъ (пò-добре отъ пожарникарь!);
 pojărnicie — пожарникари D.
 strujesc tourner, égrapper, effeuiller — *стругати* + стържа.
 stolar — столарь; stoleria Ind.
 strugar — стругарь; strugăria Ind.

babiţă голѣмъ трионъ Ind — ,бабица‘.
 struneală часть отъ трионъ (пилка) — струна.
 colţul външенъ жгълъ на гония — (дюлгерска) *кольць*.
 unghiul sau ungerul вътрешенъ жгълъ на гония — *жгль*.
 colţar дюлгерска гония — *кольць*.
 bardă дърводѣлска справа — брадва.
 daltă sau găzuş Ind. длѣто — *рѣз*.
 socală san sfredel de târg Ind. пробивка — ,сукало‘.
 cleştele sau vartejul часть отъ дърводѣлска маса — клешти,
 въртеж.
 crachii sau braţele (на клещи) — *крак-*
сривала справа за сукане вжда Ind. — ,кривало‘.
 gripcă бѣчварско длѣто — *огрибка*.
 dreve sau bârne часть отъ дѣскарница Ind. — дрѣво,
 брѣвно.
 matcă, vatale части отъ дѣскарница Ind. — ,матка‘, ватала.
 bănicer който прави баници (кофи) Cîmil.
 sitar cel ce face cite Cov. Sc. — ситарь.
 şiş голѣмъ ножъ Ind. — *шиш*.
 brişcă малкъ ножъ Ind. — *бричка*.
 răpăreţ, вм. răpăreţ кебабчия — *пърпала* (пека на жаравя);
 răpăralac — *печенка* — ,испърпалено‘.
 torbaş, tolbaş colporteur (отъ torbă, tolbă) — *торба* Cih.
 târg, târg — *търгъ*, пазарь, градъ, târguşor градецъ; a face
 târg пазарувамъ; târgaciу куповачъ.
 trăgar (остарѣло) мѣнячъ — *търгарь*; şi mesele trăgarilor
 răsturnă.

tîrgoveţ градски жителъ, tîrgoveaţă ж. р. tîrguială покупка, târgaş, стока, подаръкъ Сih; tîrguitor купувачъ, tîrguesc търгувамъ;

prescreţ, prescreaţă — прекулецъ; prescreţesc, prescreţie, prescrie — прекупуване (занятие)

lipscan — липисканъ. липискански търговецъ. Lipscă — Липиска, Лайпцигъ; lipscănie липисканска стока.

prăvălie дюкянъ умл. prăvălioară, prăvăliuţa — отъ prăvăli свалямъ, спускамъ (кепенцитъ); prăvăliaş дюкенджия.

plată — плата; plătesc плащамъ; plătnic платець; răsplătesc — расплащамъ се; perlătit неплатенъ, perlătnicie търговецъ несъстоятеленъ.

zălóg — zaloagă sauf conduit D, zalogesc залагамъ, zălogitură заложенъ предметъ; nezălogit D незаложенъ.

dobîndesc добивамъ, печеля; robîndă добивка, печалба, лихва: a pune bani la-cu dobîndă — **ДОБЪДЪ**; redobîndesc получам отново.

năim gage, salaire D — **НАИМЪ**; năimesc наемамъ; năimit homme à gages, năimitor наемателъ; năiem, năimeala наемъ.

rosinóc и rosinog сефте — предполага **ПОЧИНЪКЪ**.

eftin — ефтинъ, а se eftini поефтинява; eftinitate ефтиния.

scump — скжпъ, scumpeţ ценно нѣщо; scumpesc поскжпва, scumpeţate скжпотия, стиснатость; scumpenie, scumpeţe, скжпотия, скжперничество.

îmbogătesc — убогатявамъ.

răbûş, răbôş рабошъ; Сih. — **РОК-**; răbuesc, răfuesc смѣтамъ.

simprănă везни; simprănesc тегля, испытвамъ — **КЖПОНЫ**.

săvan блюдо на кжпони — гавана.

merţă нѣкаква мѣрка (крина) — мѣрица.

fîrîrică нѣ отъ vier — firca Сih, а отъ перперика.

dupcă среб. пара 50 ст. Сimil. — дупка'.

asprîşoară малка пара — не отъ aspru (грапавъ), а отъ аспра (*ѡспра* бѣли пари).

petac, pătac и pitac мѣдна пара — петакъ.

şuştac — шестакъ: şi pătacu şi şuştacu Col.

stălpăr — 'диреклия' рубля, първично испанска пара, а сетне я сѣкатъ и въ Австрия за Истокъ — предполага стълпар.

babke, batke grossus Аноним. — бабки.

stînjîn, stînjîn — **СЖЖИЪ**, но вѣроятно имало сжженъ и стжженъ.

pol — полъ; pol-para, unul şi pol veac.

cirtă (остарѣло) quart D — четвърта; cifert cesfirtă — четвъртъ (отъ руски?)

obraţă мѣрка за повърхнина (3 стънжена) — **ОБРАТЪ** срв. **ОБЪРТАЛО**.

rogon 40 ара — погонъ.

baniță кофа 20 оки — баня?

stepenă — степенъ.

sută — сѣто; sutaș стотникъ, sutele, sutime стотица; însutesc остотявамъ; sută предполага изговоръ soță — вѣроятно отъ род. пад.: пать сѣтъ, двѣтъ сѣтъ, изговорено сотъ, а сетне сота (както: пет стола, деветъ вола); и се е появило вмѣсто неударено о, понеже ударението е било върху първото число, както се вижда и отъ днешното ударение въ български: пѣстотинъ, дѣвет-стотин.

soroc — сѣрокъ, срокъ; sorocesc насрочвамъ.

zapis — запис, също значение Lit.

veac мн. ч. veci, veacuri — вѣкъ; vecie, vecenicie вѣчностъ; vecenic вѣченъ, вѣчно; vecenicesc, învecenicesc увѣковѣчавамъ; văcuire вѣчностъ, văcuit вѣченъ D, văcuitor Вѣчниятъ.

păpriște стадия, 20 метра — пѣприще.

zăstîmp, răstîmp intervallum — раз-стѣп-, срв. рѣстѣп.

pistreală стадия D — пѣстрѣлъ: căt o pistreală de săgeată колкото изстрель отъ стрела.

IV.

Градежи, и градежни части.

zidesc, ziduesc — зидамъ; zid, zidar; zidire здание, ziditor зидаръ; zidăresc зидамъ, zidărie (maçonage) сетне минава и въ бълг.

îngrădesc заграждамъ; îngrădeala — заграда; desgrădesc разграждамъ.

gard заграда — град-; grădèle пѣрти за плетъ Ind.

ciădesc трупимъ, градя — клад-

ogradă Mard. — ограда.

grajd оборъ — гражда.

îngrămădesc нагруппвамъ, награмаждамъ.

zimțat назбенъ D — зжбцат (отъ зжбъць): zid cu zimți.

risipesc разрушавамъ — разсипвамъ; risipire, risipit, risipitor; risipă съсипия, поражение D — разсипъ.

bilă — било (грѣда на на покривъ).

sleame y Mard. вм. grindă (?); slemnă D — слеме, слемня.

stâlп = stîlp — стълбъ; stulpez D — стълпецъ.

pop = stîlp = direg — поп.

răzlog вм. rascol цепеница (за ограда) D — расколъ.

țăruș колче Ruș 122 цѣръ.

matia легло на витло — матица.

tvar мандало (дървено) — ивѣръ (трѣска).

cărămidă, cărămidar D — керамида гр.

var — варъ; văgar, vărnicear варджия; vărniță, varălniță, vă-

- rărie — варница, вареница; văros варенъ, варовитъ; văguesc варосвамъ.
- pîrghie върлина — не отъ прѣтъ Cih., а отъ прѣг- пѣрг, срв. пѣржина (по ново).
- młajă пѣрти за плетъ = млажъ.
- drăgar главна греда у селска кжша — дрѣгъ, дрѣгъ (нова заемка).
- stinghie напрѣчна греда — стага, стега.
- grindă — града, сетне и бѣлг. гринда.
- bîrnă solive, soliveau — вѣтвико.
- pòdină дѣски за подъ Leg.
- blănă — scândură — блана съ изм. знач.
- stălpuleț умал. отъ стѣлп.
- prag — прагъ.
- rovărneală стрѣмна стрѣха на колиба Weig. XVI, 227 — покрѣн.
- prispă прѣстниче (предъ кжши) — присѣпа Cih.
- romost прѣстенъ подъ D — помостъ; romostesc, romosteală hurubă колиба — коруба.
- slon barrière — слонити сж; слонъ значи подслонъ.
- pridvor vestibule, parrois, corridor, bălcon — притворъ + придворъ Гер. = тремъ: въ Ingerul — privor = sala casei.
- pripiciu прѣстниче до печка — не ще е отъ pripecek Cih., а отъ припичамъ се — припичкъ.
- policer = étager Ind. — полица.
- pleovniță сушина — цлѣвница.
- baie, baie — баня; Băiene, Băiești.
- mămulăr стѣкленъ прозорецъ — qui éblouit, мами — мамъ stultus Cih.
- stobor и strobor — стобор.
- pălanko Zaunbefestigung Weig-Mold. — паянка.
- semnic, изба за кошери D — земникъ.
- lagoniță, legoniță таванъ, grainier — лѣганица Cih.
- tărîm Saal — трѣмъ.
- săsiac, sisiac, sisilac кошъ за храна — съсѣкъ (по нова заемка).
- streșină, strașină, streășina надвесъ — стрешина; умл. streșinuță, streșinoară; streșinesc снабждавамъ съ стрѣха.
- sclîp (остар.) vouite, cîntre D — склепъ.
- stînă колиба (за овце) — станъ.
- tîrlă, tîrlă — тѣрло; tîrlesc настанявамъ (овце) на тѣрло; tîrliște сжщо, каквото и tîrlo; tîrlaş овчаръ отъ тѣрло.
- ștubeiș поставъ под чешма; — стубель.
- șipot дървено жлебче на изворъ — шкюотъ.
- citură couvercle d'un puit D — чутура.
- ghizd, ghizdei guizduri и gizdele margelle d'un puit — не ще е отъ гиздъ Cih., а отъ гиздъ — ghizdesc зидамъ кладенецъ, снабждавамъ съ —
- retèz синджиръ — рѣтѣзъ Cih.

- postávã auge — поставъ (подъ чешма).
 gard haie, clôtüre D — градъ.
 coteț кочина — котѣцъ; coteață coteneată дупка.
 colibã — колиба; colibaș = сжшо.
 hramã magazin provisoire dans une vigne D — храмъ (въ старото му значение).
 comoarã trésor, magot — комора съ измѣнено значение; са-
 moarele pãmîntului земни богатства.
 jitniță, jicniță, jigniță, — житница; injitniță насипвамъ въ
 житница.
 saia оборъ D — сая.
 coșarã measure — кошара.
 cocinã — кочина.
 cotruță колиба — кóтура.
 polatã salle, palais D — полата.
 învãrtitoare, învãrtitor tourniquet — вртъ.
 zãbreã перила — забрало.
 zãvor ключалка — заворъ; zãvoresc заключамъ.
 stodolã, stodoalã — стодала granarium.
 zemnic, zãmnic, zîmnic — зимникъ и земникъ.
 zãvadã подслонъ за добитъкъ — закадити subvertere Cih.
 ogradã enclos, cour — ограда.
 pogradã cimetière — пограда.
 cameniță fourneau D — каменица (за варъ).
 criã battue пъртина; traque — крило.
 troian, troianã насипъ, прѣграда — Троианъ Cih; Troianã, Tro-
 iene, Troianul-vechiu.
 stobor стоборъ и Brunnendeckel — стоборъ.
 poiatã étable, chénil — поята tectum, domus.
 pod таванъ и мостъ — подъ; podul casei — таванъ; podul
 mãnei шепа; podar — pontonnier; podeț, podișor, podișcã,
 podușcã умл. Pod, Podul, Poduri, Podari, Podeni и пр.
 podinã дъска — подъ; blojdina вл. ploștina дъска — площ-
 uliță — улица; ulo drum sãpat Gr.-Wall. — предполага оула.
 drum чрезъ бълг. — друмъ; drumar, drumeț пжтникъ; dru-
 maș бездомникъ; drumeașã пжница; podrum и podrom
 cave D — подрумъ.
 podval chantier (de cave) D — подвалъ.
 obór étable — оборъ.
 gropnița — гробница; groarã гробъ; gropiște гробище; gro-
 piș plein de fosses, de trous; gropișurã умл. Groara, Gro-
 peni, Gropi, Gropșani и пр.
 udișã и huditã ruelle — ходъ;
 hulã chemin couvert dans une vigne D — *оула?
 poprealã, poprire — опирало; popresc, propresc вл. potpresc —
 подпирамъ.
 oprealã — опирало; opresc опирамъ се.
 a dobori dèmolir, jeter bas D — оборити, съборити.

urnesc, hurnesc démolir — нѣ отъ орити Сѣх, а отъ да (х)урна.

jăriște, zăriște ruines, débris — не отъ зрѣти Сѣх, а отъ (по)жарище.

iaz digue, canal — язъ; iezesc, eresc élever une digue; iezătură, — язъ; laz, lezez, lezereni, lezur.

sghiab, jgheab, sghebuleț — жлѣбъ; jghebuesc creuser — жлѣбѣя; înjghebez conjindre, unir, former.

dărstă, dîrstă, drăstă D валявица — дръстя (валямъ).

vălilă — валявица — валило.

zăpor отбита вода за воденица Ind. — запор.

opust écluse d'un étang — отпоускъ.

stăvilă barrière, écluse — ставило; stavilesc boner, enfermer stavilar écluse — ставилар.

scoc водениченъ скокъ, кирепъ.

ciutură воденица-караджейка — чутура.

blidele преградкитѣ на воденично колело Ind. — блюда.

coraiță кутията подъ коша на воденицата — копаница.

postavă, — ітѣ сжцо — подстава.

struneană вжже, що държи подставата Ind. — струна.

ladă, podstav — мжчникъ на воденица — лада, постав.

osiac — ось на водениченъ камъкъ.

gârliciu — гърло надъ водениченъ камъкъ D.

crivace дървета, що загниждятъ долния водениченъ камъкъ — *криваци.

prepeliță — fus de fier, care învârtește piatra de sus a mori Ingerul — перперица.

părpăriță — прѣприца, пѣприца.

cin ладия — члѣнъ (както gît вм. глѣтъ).

plută салъ — плуѣта; plutesc плувамъ; plutelnic плавателенъ;

plutaș pluta (unditei) — плуѣта Гер., що плува да се види, де е мрѣжата.

corabie — корабни; corabier морякъ; corăbierie пловидба.

Iotcă Ind. лодка.

varcă Ind. варка.

vranită, vramniță, oraniță Lit. — враница.

splaiu кей — сплавъ.

vêslă, veslă — весло; văslar, veslaș, văslesc; vânslă, vînslă — предполага весло.

opăcină = văslă Mard — opak-; а opăci въздържамъ.

cărmă и cormă (отъ руски) — крѣма (кърмилло); cărmăciu,

cărmitor, кърмиларъ; cărmuesc управямъ (ладия).

veatrilă, vetrilă, ventrila, vîntrila — вѣтрило (смѣсено вѣтръ и vînt); vetlilesc éventer вѣтрѣя си.

sticiul sau prăjină прѣтъ за лодка Ind. сътъкати?

oproarele желѣзни крѣгли блѣхове Ingerul — опор(а).
 brăcinar прашила, часть отъ кола Ingerul — брачинны.
 schiță — спица (у колело).
 cleștari върлини върху сламенъ покривъ Dm. — клечетари.
 colnă Wagenschuppen Dm — колина?
 оснă Dachfenster — окно.
 раунѣни вм. раинѣни Dachstangen Dm. — паяцини.
 pod житница (таванъ) — подъ Воденско.
 pleovniță — плѣвница
 viforniță — вихърница?
 pivniță, pîmniță — пивница; pivnițar, pivnicer, pivnițarie.
 mesarniță (остарѣло) — месарница.

V.

Облѣкло, накитъ.

Primenesc, a se — преобличамъ се, премѣнявамъ се; пре-
 meneală преобличане, промѣна, обнова.
 sfiță, sviță surplus, chape de prêtre — свита.
 rubă, chiffon, guenille — руба.
 сојоѣ — кожухъ също значение.
 plăscă горна дреха, намѣтка — плащъ.
 șubă, șubuliță дълга дреха — шуба (но срв. и нѣм. Schube).
 gasă попска дреха — расо.
 saia женска дълга дреха — сая; ср. и гр. σαγιά.
 prohab отворъ на риза, гащи — предполага прохвѣтъ.
 izmână, izmeane, caleșons — що се промѣня, измѣна.
 pădrăgi гащи, pădragei гащички — надрагъти.
 poturi кожени гащи (коледарски) Craciunul — потури.
 riză Trans. парцалъ — риза.
 rufă, rufe бѣли дрехи — рухо; rufărie lingerie.
 stean, stan cops de chemise — станъ.
 ciupag corsage — чьпагъ, новобѣлг. чепакъ.
 vilnic фуста — скр. отъ вълненикъ.
 zăbun дългъ елекъ Lit — забунъ.
 scutec, scutic — скоутъ (скуть и ресни); scutece Nascer. пелени.
 poală значи пола, престилка, покривка и пола на планина.
 clină de poală Ind. — клини, клинове.
 șarpă шапка (обща дума).
 potcar, potcaru калимавка — подъкапъ, подкапъкъ.
 sauc каукъ — не е отъ кука Cih, а отъ турски.
 glugă качулка — гугла? Има и глуга Покр. на Изид.
 scufie, scufița bonnet, coiffe — скуфия, скуфя гр.
 clocotici фланелени калци — клокотъ Cih.
 sucman, suman — сукманъ; sucmanag който шие сукмани;
 susnă, sugnă, susniță женска дреха — сукъно.
 bărneț и brăneț Nascer. поясъ, коланъ, повой — брънѣ.

- brăi, braie, brănuri поясъ — **брѣна**.
- zăgară bordure d'un vêtement — не е отъ сръб. загарити Cih., а си е загара обшивки съ черни ивици (кожани); има и загаросвам обшивамъ съ черно.
- obreză коженъ коланъ, украсенъ съ пулове — **образъ** Cih.
- zăbrelnic шить ржчникъ D — може отъ *запрелникъ — запира ергенъ, комуто е подаренъ; срв „той е неинъ запорник“, запира я да се не жени.
- prestelcă, pristelcă, prostelcă едната пола на тъкменикъ (предна или задна) Meh. — **престилка**.
- opreg задна престилка — **опрагъ**, срв слов. oregača.
- zâvelcă тъкменикъ Meh. — **завиялка**.
- zâdie, zâghie престилка — **зджти**.
- broboadă (rôbodă, propoadă), brobodeala забрадка, а се brobodi забраждамъ се Weig. XV. 167 отъ подбрада, но примѣсено и **пробод-**
- rosrov bâche, carpette гюрукъ на файтонъ — **покривъ**.
- prostire покривка на кровать — **престирати**.
- poclit вм. pocrit — **покривка**.
- velință вълнена покривка — **веленце?**
- sergă D сжщо каквото и черга.
- savân платно, съ което приематъ кръщелнице Дос., сега savânel Trans. значи забрадка—отъ гр. чрезъ бълг. саван съ измѣнено значение.
- mesal — **месалъ** и шито джевре за глава D.
- ogheal, ogheală вм. odeal, odeala — **одѣяло**; oghelaş одеалце (за деца) Nascer.
- ibincă възглавничка на седло — не ще да е отъ јабука Cih, а отъ любимка.
- a se desbîrci se dérider D — **des + бърча**.
- obeală пъртенки за крака — **предполага обияло (обвияло)**; може да е пакъ отъ тука и obelos, obielos бѣденъ, одърпанъ.
- opincă — **опинккъ**, опинка.
- clămpuci răpuci răi, rupti Cuv. Sc. — **клп-**.
- botuș soulîer pour enfant — **ботушъ**; botișe opinci în forma de răpuc Ind.
- potcoavă, potcovă, potcovesc — **подкова**, подковавамъ; Potcoava, Potcova.
- potlog пенче, подметка — **подлога**; podlogesc турямъ пенчета на обуша; potloagă vieux décrépit; potlogar кърпачъ и крадецъ; potlogăresc, potlogărie. Potlogi, Potlogeni.
- nojită petite courroie, lanière de sandal — не е отъ сръбски ножица (умал. отъ нога) Cih, а отъ бълг. ножйца, ножичка, ремиче или връвъ за цървули.
- pleviță agrafe, crampon — **плевница catena** Cih.
- sponcă agrafe, — **спона**, спонка; însponca закапчамъ.
- încopcia D — **закапчамъ**.

belciug пръстенъ вѣлчюгъ; belciughez снабдявамъ съ пръстенъ, belciugat пръстеновиденъ.

leasă Halskette Gr.-Will. — лѣса, дребно оплетена коса.

vârfăre панделка за коса Meh. — ,върхар'.

peté панделка, фунда — патѣла, петъла.

zârbănic crêpe, crêpe de deuil не е отъ браниж Cih, а отъ забрадник.

prosov вм. росгов невѣстинско було — покрокъ.

prîrogaş шалче за вратъ — приполъ ётеудѣтѣс.

căiță детска шапка — кăица и кăиц везана шапчица (за деца и жени).

chitesc rajuster, parer — китя.

găteală parement, décor — вм. gătveala — готок.

a se încărpuesc s'envelopper la tête d'un fichu D — кърпа.

podoală украшение — подоба; podobesc, înpodobesc украсявамъ; înpodobî украсявамъ.

cusă casque à panache de plume D — кыка.

verigea пръстенъ Lit — *вериге.

igliță D crochet à crocheter — иглица.

corpă, coptă, coftă копче — за-копка.

încorpsc, încorpscес — закопчамъ.

zâmboc cuiul de la cătăramă — зжбокъ.

crăcan, crăcană fourche, épinglé à cheveux — кракъ.

oglinďă — оглăдало; Oglinzi.

nămiteţ, nemiteţ було Dos-Viaţă — предполага намѣтъцъ.

ghîzďavie D хубость, гъздавость — гъздакъ.

miros, miroseală парфюмъ — миро; mirosi мерише.

bileală, ghileală — бѣлило; bilosesc бѣлосвамъ се, bileseală — бѣлосване.

rumeneală червило Lit — руменило.

a se desgovi changer la coiffure de la mariée D — разговявамъ, понеже до тогава булката говѣе, мълчи; desgoveală, desgovire глаголни сжществителни.

şic, şiclu clinquant; şicluesc dorer avec du clinquant — не отъ срб. шикати frémir Cih., а отъ шик (варакъ), шикосвамъ.

VI.

Ястие, питие, вкусъ.

brană, hrănesc — храна, храня; hrănitоr хранителенъ.

hrănăciu vorace — лакомъ.

hămăesc japper, clabauder, glăpir — хамкам срв. и слш. hamat'.

mozolesc măchonner, ronger; mozur rongé — мозоль. Cih.

obroc, obrocос порция, дажба — оброкъ; obrocесc давамъ дажба; obricăriță = obroc.

pleoscăvesc, plioscăvesc мляскамъ — не отъ плеск- Сih, а отъ плюскам.

lihodeală, lihod блюдкавость — лихотъ, нескопоc'.

străpezesc истръпнуватъ ми зжби — стръптити.

socaciu готвачъ Trans., socaciță, socăcesc готвя — сокачъ.

vâr и vâr увирамъ — върѣти.

poftă, pohtă желание, ищахъ — похотъ; poftesc avoir envie, pofticios désirable, poftitor désirieux; а pofti желая, моля, каня, poftit желанъ, поканенъ, nepoftit непоканенъ и пр.

zâmbri зазжбици Meh. — предпол. зжбръ вм. зжбъ.

oțina закуска следъ пладне; oținesc закусвамъ.

lacom, lăcomie, lăcomesc — лакомъ.

hârbar, hârbăreț gourmand, friand — хръбъ Сih, но може и отъ хръбръ.

crivesc manger à se courber ямъ прѣкомѣрно — кривъ.

orez — чрезъ бълг. оризъ.

strujé une tranche (de pain etc.) — строуг- Сih, а може да е имало и готово бълг. стружѣ.

gălățuc baț de mâncare — гълтъкъ.

hliban miche (de pain), самунъ — хлѣбънъ?

zăsite, zăsită и zăcită Kleienmehl тричаво брашно, недосѣто — не ще е отъ сито Сih, а отъ „заситя“, спорно брашно.

tăriță, tărițe — трици; tăritos тричавъ.

crăvaia понуда (нѣщо за ядене) Ban. D, значи и даръ — кравай.

nedospit нефтасалъ (хлѣбъ) — недоспѣти.

păpară — попара.

meșniță, mleșniță просѣна каша съ млѣко D — млѣчница.

colac значи кравай и даръ — колакъ.

bogaciu — отъ погача; и дало б споредъ bogat, но има си и rogase.

cașă значи сжщо каквото и каша.

sovașă каша — контам. отъ квасъ + каша.

pită храна, хлѣбъ — пита; pitar D — воененъ доставчикъ, хлѣбаръ; pitușcă питка, галета.

lipie хлѣбъ, погача, турта — лепъ; срв. лепенъ, лепушка.

scorniciu селска гостба (съ галети и масло) D — отъ scornesc

inventer, а то отъ скоръ.

scrob разбъркани яйца — скробъ брашнѣна каша; scrobesc stârken, scrobeala скорбяла.

ometiță паспалъ — предполага ометица отъ смѣтати.

rosraiu — паспал; rosraiesc напрашвамъ, rosraia тѣнъкъ пластъ, rosrait повършенъ D.

crupi Grütze M — кроупа.

țiplă pelure d'oignon D. — ципа.

mujdeierul кълцанъ чесънъ Ind. — мождити, да сможда.

oléiu, olbiu, uléiu масло растително — елей, пò старо има и олон; oloinița масларница (менгеме).

icre мн. ч. икра.

sîrbuşca нѣкаква чорба — сръквати.

covăsit (lapte) D — квасено млѣко; covăsesc подквасямъ.

covaşă — laptele covăsit Ind.

chişleac кисело млѣко — *киселякъ.

clătită omelette — отъ клатити въ смисль ‚бъркамъ‘ (яйца).

prăjilă sorte d'omelette D — прѣжити, пража.

mlaci, maci млѣченъ сокъ — Cih. отъ млѣко, но въ бълг. си има и млѣчь = млѣчокъ Гер.

sămăchişă прѣсно сирене D — самоквас † прокиш, но въ Ind. sămăchiş — самокиш (самоквас).

prociş и procreală — прокиснало млѣко Ind. — прокиш.

soboră каймакъ (сметана) — съборъ.

smîntănă — смѣтана; smîntănesc обирамъ сметана.

pecie, pecinie печено — печенъ.

părărlesc попарвамъ кокошка (за да я оскубя) — напрълити (понеже следъ скубане се прърли),

bujeniţă filet de chevreuil ou de lièvre fumé — не е отъ буенъ Cih, а е пушеница.

posmag biscuit — посмагъ placenta, frustum panis.

învărtită отъ învârtesc — вѣртѣна (баница).

tucan gros, gras, grossier, lourdaud — тоукъ тлъстина.

scovardă тиганици — сковарда тиганъ.

prăjesc — пража; prăjitura пражено.

părjolesc — прѣржа, părjoală прѣржол, но părjol значи пожаръ.

jumară, jumere прѣжки Scrib. 45 — цмарки, цумарки, цумарини,

sfărogesc прѣржа, задушавамъ — Cih отъ сквара, но може да е отъ спара, защото sfară, svaros значи пѣра.

slănină — сланина; slăpinos прилагателно.

jînd жажда — не отъ жадъ Cih, а отъ жадъ; jînduesc жадувамъ.

olovină, olăvină, olăghină — не отъ oleum Cih, а си е оловина.

chiseliţa, chisăliţa — киселица, кисело питие отъ овощия D, у Ruşc. 75 marmalade de prunes.

răsol кисело зеле — разсол.

oţet — оцетъ; oţetar оцетаръ, oţetărie оцетарница, oţetos оцетенъ.

drojdii lie de vin, marc de café, тиргия, осадка — дрожднѣ; drojdios прилагателно.

posleţ патока (последна ракия) — вѣроятно отъ множ. ч. послѣдѣнци.

bulearcă ракия (лоша) — преносъ отъ болярка,

şumen ivre, grisé — шумѣнъ ebrius; şumenesc s'ênvre, срв. нашумкаль се.

orindă cabaret — отъ радъ; срв. мадж. csorda отъ чрѣда.
 crăcimă, cărcimă, crășmă — кръчма; cărcimăriță, cărcimăreasă
 кръчмарица, cărcimăresc кръчмарувамъ.

VII.

Тѣло, тѣлесни части, болести.

trup тѣло — трупъ; trupesc тѣлесенъ, trupește съ тѣло;
 trupeș, trupós снаженъ, trupeșie corpulence, trupină tige,
 souche трупъ; a întrupa reuni, annexer, întrupa, întru-
 pator qui donne la force D; trupcină = tulpina Cânt.

stărv, stîrv, stărb — стръвь (лешъ).

glavă жщо значение — глава; glăvătină и galvătină, glăvă-
 țină, glăvăniță crâne == cărățină.

obraz жщо значение образъ, а obraji — образи (страни,
 бузи); obrăjor умалително.

obrază кучешки жбъ — образъ Сіh.

gropiță (умал. отъ groară) ямка (на брада или буза) D —
 гробъ.

gușă gosier, goitre, jabot — гуша; gușat goitreux гушастъ.

clipă, clipeală, clipită, clipitură мигъ, моментъ — клип-, клеп-;
 а clipi cligner, clipiș въ мигъ; clipotesc cligner, cliposeală
 дрѣмка, cliposi clignoter мигамъ, someiller спя съ едно
 око — клепачи.

miş — мигъ съ промѣненъ родъ; mișăesc, mișălesc lambiner,
 chipoter, être très minutieux; mișeala minutie, vétillerie
 — мигъ; mișesc, amișesc — мигамъ.

omijesc cligner des yeux — мижа.

ajumesc — Сіh отъ жмурити срб., но бълг. си има жумя!
 tête la partie molle de la tête — тѣме; срв. мекото теме
 (на дете).

vîrtecuș, прешленъ Rușc. 124 — крък-.

năramniță haillon — нарамница humerale, brachiale.

mustață D — мустакъ (и на лоза); значи и осиль.

perciuni мн. ч. — перчинъ; perciunat съ перчинъ.

cosiță Haarflechte Rușc, — косица.

chică toupet, chignon, cheveux qui tombent sur la nuque D —
 кыка

chisiță грива — chică + cosiță.

chiculiță умал. отъ кика.

pletă (ново) fresse de cheveux — плетка; pletós chevelu,
 pletesc — плетă.

cărc и cărcă dos — кръкъ (вратъ): o cărcă de struguri товаръ
 грозде, срв. на кръкач!

gât вм. gât гърло, вратъ — глътъ; gâtlan и gâtlan gosier;

- gătlej gosier, larynx — предполага гълтежъ; gîtița, Luftrohre Pușc.
- gărtan gosier, larynx D — грѣтанк.
- gărlan gosier — грѣклянъ + гърло.
- garclanț trachée-artère — pour găclan Cih, но по върно отъ грѣклянецъ
- usnă — устна; usnă osnei l'orifice de la mine, bord, rebord. rît муцуна — рѣтъ.
- glik défense d'un sanglier Pușc — глик.
- clonț, cloanța bec — клюн -ыць: clonțat клюность; clonța значи и бѣбрица: baba cloanța; clonțau бѣбривъ.
- cioancă pipe D — чонка.
- greben, grebena garrot du cheval, bosse — грѣбень; gredenos bossu гърбавъ.
- tîrțiță Pușc. 72 — търтица.
- stinghe régions inguinales — стъгно.
- crac jambe (de pantalon, de compas), fourchet, branche, bras — кракъ; crăcós, crăcanós fourchi, bifourqué.
- gleznă — глезнь, глезнь.
- prisnël, pristnël, pristên — прешлень и прешнел.
- gărb, gărbă dos — гърбъ.
- gârbiță гребень на конь Lit. — гърбица.
- copită — копито; copitat съ копита.
- coajă écorce, coquille, croûte, peau — кожа: cojița crousille; cojos cortical, écailleux. Cojani, Cojești, Cojoci, Cojocarul Cojocneasca, Cojocărești.
- sfărc — свърхъ, върхъ; sfărcul țitei bouton de la mamelle.
- șghimboiu gland (anat.) — не ше е отъ смгъмъ — Cih, а отъ гжбл.
- prag partea de sub coaste a adbominului лъжичка? — прагъ.
- stomah — отъ гр. чрезъ бълг. стомахъ.
- rînză Labmagen Weig. XVI, 227 — рлса.
- tîrbuc Scriv. 45 — търбух.
- plătîți рибици (отъ прасе) — платици Гер.
- sdrob, drob и doráb дробине — дробъ; умл. drobișor, drobușor, dobrușor, drobiță, drobință, brobință; sdrobesc écraser — да сдробя.
- pecie дробине Craciunul — печ.
- splină — отъ гр. σπλήν чрезъ бълг. сплина.
- prapur sau pecie, pânza ce ține intestinale — прапоръ.
- monița gland, intumescence des glands — момици, а не отъ мониța — моџина — micină — отъ мицати Cih. Но може думата да е първично ром. — отъ мамма.
- sdrăvan robuste, fort de main; sdrăvănesc guérir — здрав-срв. здраван-ак.

dîrd corpulent, gros, fort — не отъ р. дородливи Сиѣ, а отъ дъртъ!

șișcăv qui grassaye, a șișcăvi grasseyer D — шишкавъ.
slab — слабъ; slăbesc — слабѣя, slăbăciune, slabiciune слабость.
svârșenie = slăbăciune Bolî — съкърненіе.

costeliv мършавъ D — костеливъ, у Сиѣ нѣма.

mârșav и mârșāv съ много значенія: maigre, sal, sordide, vil, vilain, ignoble — мършавъ; mârșăvesc maigrir, agir, se conduire d'une manière sale.

gol nu, vide, creux — голъ; golan va-nu-pied — голанъ;
golaș nu déplumé; goliciune nudité. Gol, Goala, Golăești, Golas, Golășei, Golași, Golean, Golești, Golicești, Goloșei — 31 мѣстности.

gădil, ghîdil chatouillement — гъделъ: а gădila гъделичкамъ, gădileală, gădiliciu гъделъ, gădiliciós гъделичкавъ и пр. cărn, cărnog — крѣнѣ; nas cărn, cărnic крѣнонось, а cărni écraser le nez D; cărnogesc накрѣнямъ, затѣпявамъ.

șut = ciut fără coarne Lit — шут; șută (за овца); șotorog cam strâmb, adus, curbat Lit — шоторог.

pleș, pleșug, pleșuv — плѣшивъ; pleasă, pleșie плѣшивость; pleșcă, pleășcă плѣшива глава; pleșuvesc, pleșugesc ставамъ плѣшивъ; pleșuvie, pleșugie плѣшивость — плѣшкѣ.

ulóg, uloağă сакатъ — улог; ologeală болеть у крака Bolî. slăbănog — слабногъ, слабъ, сакатъ; slăbonogesc, slăbonogire, slăbonogie; значи и билка: Mercurialis amma Med-jigări maigrir D — жиг+сугар.

hîrav блѣденъ, слабъ — хъра morbus.

chilă хила въ човѣкъ: chilăv, schilăv, schidol вм. shilod Сиѣ., schilăvos — хилавъ; chilos inactif; chilăvesc, schilăvesc estropier.

lingăv болничавъ, lingăvesc разболявамъ се — не е отъ срб. лѣоха, ни отъ ч. lehavý Сиѣ, а отъ *лѣг-авъ.

jîmb, jîmbat à la bouche torse, édenté D — жѣмбав — съ цѣпната джуна.

zăbavnîc (la limba) bégayant D — бавен на език, крѣсно-язычнѣ.

găngăv bègue — гжгнѣвъ; găngăvesc, găngăesc, găngănesc gon-gonesc — гжгна.

gărb, gărbă dos, bosse — гърбъ, гърба; gărbesc, gărbovesc courber; gărbovină courbure, gărboviță — стара прегърбена жена, gărbaciu, gărbov bossu, courbé — гърбавъ; Gărbeni, Gărbești, Gărboiu, Garbova, Gărbovana, Gărbovă, Gărboveni.

cosoășă bosse, giblosité гърбица, издаднина D — кокошкѣ, срв. кокошини се, скокошинил се — сгърбилъ се.

cotonog, chitonog кжопавъ — Сиѣ кжѣ.

chios кривогледъ Cih — косъ, но въ Софийско има и къос,
сжщо значение.

zăduf — задуха сжщо значение.

duhluesc — sentir mauvais, duhluire mauvaise odeur — дъх.

dușca haleine, gorgée — душъкъ; de o dușcă на единъ
душъкъ.

năduf задуха D — предполага надухъ; nădușeală suffocation;
nădușesc, înnădușesc suffoquer.

dihni schnauben D — дихам, да дишна.

a se zăpușesc étouffer, zăpușeală задуха — да запуша вм.
запиша — пыхати; отъ тамъ е и pichă pluma и мадж.
pihe Blase M; — у D и у Cih нѣма.

hărcăesc, borcăesc — хъркамъ.

horcotesc, horhotesc — хърхоря; horhăilă ronfleur.

hropot ronflement, hropotesc ronfler — хрopot, хрopotя,
хрopotница.

hlipit de foame mort de faim D — хлипам.

hraconit crachet D — хракамъ.

jigneală изгара Meh. — жигити, жиг.

oftez oxkamъ, oхтя.

scărșnesc, scărșnesc grincer les dents — не отъ скръжитати Cih,
а отъ скръшна; scărșnit скърцане (зжби); а crîșni
сжщо значение — да кршна.

sitivesc вм. siptivesc — присипнувамъ.

înnăbușesc, înnădușesc suer, transpirer — доуш-

smărcăesc se mouchêr — смъркам, подсмъркам.

crăcăesc, cărcăesc — къркат, куркатъ — (черва); значи и
кракат (жерави).

răgăesc, rîgaesc — рыгати, оригвамъ се; rîgăială, rîgăire
оригване.

smărd, smîrd, smărceav sale, laide, vilain, crasseux; smărduesc
empester, infecter; smărdoare гнусаво нѣщо — смръд-
stricnesc saigner, stricneală flemme — стрѣкк-щрѣкам.

a se zăpri, zăpreală непущане вода (за конь): коньтъ за пр
strastii tranchées, coliques — страсти.

trînji, trînși hémorroïdes трждъ; срв. трѣдой Охр. МСб. X.
науч. 340.

trînd, шия — трждъ.

babiți — бабици, болки въ стомаха.

lamoste coliques D — мламосници.

rană — рана, сжщо значение; rănesc глаг.

sagnă вм. sadnă рана отъ седло, самаръ — садна; има и глаг.
săgnesc вм. sădnesc.

pojarul érysipèle, varicelle — пожаръ; pojăresc разболявамъ се
отъ червенка.

oblojesc налагамъ (рана) — обложити; oblojeală налагане,
превръзка.

- bubuliță Hitzbläschen — срв. буболаза.
 studenița scorbut, produit par le grand froid — **студенъ**.
 trînd шия (натъртено), trîndos дебелокожъ — **трѣдъ** Сѣх., но
 може да бжде и отъ **трѣтити**, натъртѣм.
 zîmbri dents de loup chez les chevaux, ranule dans la bouche
 — **зѣбръ** по предишно отъ **зѣбъ**.
 gălcă enflure, gland, tubercule ,страница' — не е отъ gălcă,
 gălușka Сѣх., а си е гълка; gălci scrofules — гълки;
 gălcos tubereux, scrofuleux.
 gușter и gășter Boli 36 — детска болестъ — гущер, а gășter
 ще е споредъ **гжжъ**.
 blîndă échauboulure, éruption orticaire — блънди.
 vîfor болестъ въ устата Lit; vîfor червенка, вѣтър — вихър.
 zăbală пѣпчици, що излизатъ край устнитѣ D — зжбалло съ
 пренесено значение.
 năjit ушна болка и нѣкаква овча болестъ Lit. — **нижитъ**.
 plesne пѣпка по езика (у деца) D — плѣсна, лишей Гер.
 plescaviță, plescaită пѣпка по кожата — плюска, плюска-
 вина Гер., но може да е имало и плюскавица.
 prozăresc получавамъ пришки по кожата; prozăritură exanthème
 — **прозраити** Сѣх., но може да е отъ прошарен —
 срв. jariște и zariște.
 sugă Diav — шуга също значение
 sohotе, socote детска бол. — сухота?
 pîstruie Sommersprossen Pușc 107 — **пѣстръ**.
 nămeț нѣкакви пѣпки Med. — предполага наметци.
 potcă нѣкакъвъ цирей Med. — потка баяне Гер.
 obrîntit, obrînteală възпаление — обринато.
 opareală Boli — опарено.
 posăesc vacciner — **посѣжъ** Сѣх., но може да е вм. posădesc.
 boală — **болъ**; boleatic, boleac болнавъ, bolesc боледувамъ;
 bôlnăv, bolnăvesc, îmbolnăvesc; bolnăvitios maladiif; bolnița
 също значение, bolnițar — болничаръ; а războli, războli
 tomber malade.
 priboli да оздравѣя — да прѣболя. pribolit convalescent D.
 năbădaie. năbădaică вм. năpăd épilepsie, furie — ср. пада от-
 вѣнъ, напада го.
 țearăn вѣѣпененъ; țepenesc, întepenesc, а sta țearăn, а se
 face țearăn — вѣѣпенявамъ се; — **цѣпѣнтъ**, rigidus има и
цѣпѣнтти.
 sgărci, sgărciu — гърчъ, гърчей; sgărcesc сгърчамъ се,
 sgărcenie, sgărcit и пр., а se cărci вм. gărci.
 belesc écarquiller les yeux — не отъ срб. избулити Сѣх., а отъ
 бѣли, избѣли (очи).
 blejdesc, blejesc, bleojdesc faire des grands yeux — не отъ
 блюсти Сѣх., а отъ блешти, изблешти (очи); cu ochii
 blejdiți съ изблещени очи.

vârtej въртоглавие (овча болестъ) — въртеж.
 boliște, boleşniță épidemie — предполага болешница и бо-
 лиште.
 ciomă — чума; Ciomaşi, Ciumeşti, Ciumileşti.
 a molipsi прихваща (болестъ) — да молепса гр., но чрезъ
 бълг.
 vraciu лѣкаръ — кракъ; а vracini лѣкувамъ; vracevanie (остар.)
 лѣкарство, лѣкове.
 năsdrăvân — човѣкъ, който чудесно исцѣрява; năsdrăvesc
 guérir; nesdrăvenie вм. năsdrăvenie Găukelei.
 ogoiesc tranquilliser, calmer, apaiser — гон (миръ).
 ogod покойствие — годъ.
 otravă, — отрова otravesc, otrăvitor отровникъ; а desotrăvi
 détruire l'effet de l'empoisonnement D — отрака, отравити.
 crac бедро, нога — кракъ.
 lapă — лапа също значение: животинска длань; lapă gîscei
 едно растение (Гусиня лапа Яц).
 zăpor — запоръ също значение.
 mă iutesc aegresco ;iutime celeritas, iute celer — лютъ.
 hărleţ sarculum — рѣкъць vanga Mikl.
 slut mutilus — сплут Mikl. (?)
 sdrăvnesc, sdrăvuesc кихамъ — отъ на-здраве!

VIII.

Сѣтивни понятия.

pipăiesc — пипамъ; pipăit tâtonnement.
 lovesc toucher, frapper, atteindre; а se lovi s'ateindre, trouver le
 moment — лова.
 dibuesc tâter, examiner, dibuite à tâtons, dibaciu habile, rusé;
 dibacie habilité — не отъ гъвъ- Cih, а отъ дъвъ-, дебна;
 глаголътъ значи и plier, courber, каквото и ghibuesc, но
 трѣбва да се различаватъ два корена: гъвъ- за ghibuesc,
 а дъвъ- за dibuesc.
 buh bruit, cri, renommé — бух! bucnesc, bufnesc, buhnesc,
 buhaesc éclater avec bruit — бухна: buhnetul doborilor le
 bruit des tambours; оттамъ и buhă, buhnă бухъл, buflă,
 bufnă joufflu — бухлат, бухнат.
 ropot шумъ, тропотъ (отъ конь), а ropoti trotter D — рѣкътъ.
 şuşuesc — шушукам.
 şuşcavesc chuchoter — шушкам, но може да е имало и *шуш-
 ка в я! şuşcă sorcière, şuşcoiu sorcier.
 bumneşte 'n fereastră Col. — да бумна.
 tropăesc faire du bruit, marcher lourdement — не отъ трепати
 Cih, а си е тропам; има и trop, tropot, tropotesc.

- rică altercation, disput — не отъ рѣж Cih, а си е рик, рѣжъ.
 sfadă и svadă — свада; sfădiciós, sfădnic свадливъ, sfădesc
 карамъ се.
- a sporova jaser, parler pour ne rien dire D — спорувам;
 sporovoială, sporovăire бѣбрежъ.
- a trăcni = a tresari Meh. — да тракна.
- gloșoșeală embrouillement, confusion de paroles — глаголъ Cih, но
 може да е примѣсено и заглушавам.
- gară bruit, tumulte — не отъ говоръ, gwar Cih, а си е гара,
 срв. гара-гура сжщо значение.
- bleștesc bavarder — не отъ бласти Cih, а отъ плештя! срв.
 след.
- ploscaș jaseur, babillard, saqueteur — не отъ лѣтъ Cih, а отъ
 плоскам сжщо значение.
- a blogodori бѣбри неврѣли-некипѣли D — благодари.
- a bäsădui говоря — бесѣдвамъ.
- grohăesc, grohotesc grogner — грохотати grohot grognement.
 svon, zvon bruit, rumeur; zvonul albinelor брѣмчене отъ пчели;
 s'a împrășiat zvonul că — слухъ се носи.
- bobotă, bobot, bobote — боботъ: în bobot, din bobot à tout
 hasard, а l'aveuglette D — срв. туку се боботна!
- sfoară шумъ, караница — скара.
- zărvă tumulte, démêlée; zărvuesc faire tumulte — за-рѣкати M.
 Etym.
- bocescrier, lamenter, gémir — не е отъ ч.-п. beceți, а отъ
 боучити.
- ciurlică — cântă Meh. — чуролика.
- graiu parole, voix; grăiesc parler, énoncer — грати cantus, грати
 crocitare.
- vorovă și vorbă Mard. — врѣка.
- gâlceavă querelle — гълчава; gâlceavesc quereller, se disputer;
 gâlceavos, gâlceavitor, gâlceavelnic querelleur.
- dumăire „beseada“ Mard; domăia spune ceva Lit. — думам.
- svíc plan! paf! svícnesc palpiter — звжжъ, изговорено звѣк!
 găng son предполага стб. гжгъ, срв. гжгжти; нблг. ни гѣк!
 glas voix; gosier; organ, suffrage, opinion — гласъ, умл. glăsuț
 и glascior; glăsuesc rendre un son, sonner, résonner, re-
 tentir, annoncer, s'exprimer, donner sa voix, son opinion;
 neglasnic безъ гласъ, neglasnică съгласна (буква) D.
- boncăesc, boncăluesc mugir предполага вжж-, ако не е нова
 дума.
- a clempani, clămpani чукамъ на порта D — клепам.
- blehaesc, blehotesc aboyer, glapir; blehot, bleot bègue, niais,
 imbecile; blehoție, bleoție — блѣя.
- a polomotî бѣбря Meh. — ломотя.
- trănesc, trosnesc foudroyer, fulminer — не отъ троскати, троско-
 тати Cih, а отъ трѣсна, тросна сжщо значение.

plesnesc — да плесна; pleasnă, plesnă bout de fouet; plesnet
claquement; plesnitoare claque.

plească — плескам; pleascăiesc — плъоскамъ.

pleosc! — плъоск! plească плескане, плъоскане.

pleoştesc épater да плъосна, плъоши; оттамъ и urechile pleoş-
tite плъоснати уши.

buesc викамъ — боуи.

vuesc = buesc, но е отъ вѣти.

pisquesc siffler — писк-; piscoiu haut-bois — пискунъ; piştesc
durchsikern брижди.

rocnesc éclater avec bruit — пукна; rocnitură, rocnet пу-
котъ; rocnitore canopnière de sureau пукало, плъоскало.

ţăcănesc faire du bruit — не отъ сръб. цикнути, а отъ цъкам;
ţăcănit tic-tac — цъкане.

sgribulesc claquer (des dents), trembler de froid — не отъ сръб.
škrebetati, а отъ бълг. скрибуцам.

cărcnesc — да кръкна: а nu cărcni! ни кръкна! cărc son
faible: а nu zici nici cărc! не рече ни крък!

cărcotesc crier, chicaner, se disputer D — къркотя; и сжщ.
cărcotă, cărcoteală, cărcotaş.

dărdăesc вм. dărndăesc (babiller), но може да са и отдѣлно;
първото отъ дър-дър, а второто отъ дрън-дрън:
dărdală babillage — дърдало.

bubuesc grondir, retentir, tonner — не отъ бжбжти Cih, а отъ
буботи.

coviţăesc — квичи и кувичи.

vistesc, viştesc, ghiştesc — вицати clamare — вишти; значи
и être en rut (за свине).

mucăesc mugir Pascu — мукам.

bălăcesc gargouiller — балакам.

scrivesc gémir en se courbant de douleur — кривъ.

а trîncăni, trîncăniere, trîncăneală D, zdrăncăni Meh. — дрън-
кане; trîncănaie сждове безъ употрѣба D — дрънкала.

ţicnesc rater (излъгва — пушка) — цъкна.

а şoroi chuchoter; şoartă шушкане D — шопотъ; şoroială,
şoroire, şoroit шушкане; şopot, sorteală; а şopotî, şoptî
— шопотя.

şepelesc — шепна; şepeleag bègue — шепеляви; şipot во-
доскокъ — предполага шкпотъ.

а ţîrîi D — църкам; ţîriit църкане D.

scărtăecs, cărtăesc — скърцам.

а mălci rester sans soufflet, sans parler D — мълчи; mălcitor
niais, nigaut, qui reste la bouche bée D.

gălgăesc правя гъл-гъл.

а dîrdii parler à tort et à travers D — дъдри.

bălbăesc, bilbăesc balbuter — бълблж.

- mârmoire = zborare, râcnire *Mard.* — мърморя.
 pîrsnesc, pîrsnesc claqueter, crépiter (étouffe), pétiller (flamme), —
 да пръсна.
 bombăesc, bumbăesc, bombănesc bourdoner — бжбжти.
 a ciupi накърнямъ — чупя; ciupit pîncé, écorné *D.*
 mângesc, mănjelesc, manzelesc — мажа, цапамъ.
 belesc écorcer — бѣля; bilesc blanchir — бѣлосвам; belit-
 tură blancherie.
 năluc, nălucă vision, rêverie, fantôme — предполага *налоука*
 nălucesc apparaît, se montrer — *налоучити*.
 grozăvie, grozăvenie horreur; grozăvit enlaidi *D.* — грозакъ.
 graur gris foncé, mélangé de petites taches *D.* — грахор, видъ
 плѣвелъ: сиви зрънца съ черни точки, срв. и срб.
 граораст.
 plav, plăviț, plăvan, plaviu grisâtre, jaunâtre, fauve blond —
 плакъ.
 dungă raie, tranche, sillon, dos de couteau — джга; dungat rayé,
 cannelé, strié — джгаты *variegatus*.
 îmbororat, îmbujorat зачервенъ *D.* — божур.
 siv gris — сивъ сжщо значение.
 rus blond — *русъ* сжщо значение.
 sein gri, bleuâtre — синъ; sinelesc, sinilesc — синя; sineala
 — синило (за дрехи).
 murg brun — мург-ав *Cih.* дава р. мургій; murguleț, mur-
 gișor, murguț умл., мургавичкъ.
 pintenog cu pete albe la picioare *Lit.* — пжтоног, пето-
 ног *Копр.*
 covrig craquelin (rond), a se face—se courber — *коврига circulus*.
 țintat = breaz *Cimil.* — цат.
 pestriț, pestrișor — пьстръ; pestrii, pîstrii на петна; pîstriet
 шаренъ; pestre, pîstre tache de rousseur; a împîstri,
 pestrițez, împestrițez barioler; pîstră видъ пьстъръ
 платъ (на рѣзки).
 știrb ébréché — щърбъ; știrbesc нащърбявамъ; știrbină —
 щърбина; știrb de dinți — щърбавъ.
 scărna ordure, scărnav sale — скърнав; scărnavesc salig, scăr-
 năvie saleté — сквърнъ.
 săderiu, gris de fer — сѣдъ *Cih.* но изглежда, че не е слав.
 sur cenușiu *Lit.* — сур
 breaz tacheté — брѣкъ.
 rûmen, rumean — *румѣнъ*; rûmenesc rougir, rûmeneală руме-
 нило, червенина, червило.
 smead brunet — смѣдъ *fuscus*.
 balan, balaiu *vm.* bealan, bealaiu blond — бѣлъ, бѣланъ; bă-
 laiă бѣлана (име на крава), bălăioara blondine.
 pag и reag *Lit.* шаренъ: cal pag cheval pie — пѣгъ.

- cireşiu — черѣшава боя.
- hîd грозенъ — **хѳдѣ** Cih; hîzime, hîdenie грозотия.
- ghizdav joli, élegant; ghizdă ornament — гизда, гиздав;
Ghizda, Gdzidăreşti, Ghizdăveşti, Ghizdaţa.
- obrintesc исчервявамъ се; obrinteală исчервяване — не ще е
отъ **рѣдѣти** Cih, а отъ **овръщѣ**: намирамъ се посраменъ.
- sfeclesc вм sfetlesc — свети, блѣщука, червенѣе се, сраму-
вамъ се — **скѣта**; има и sfetesc донасямъ на свѣтъ,
обнародвамъ, показвамъ; mi se sfetesc свѣтна ми (прѣдъ
очитѣ), ясно ми е.
- cernesc — почернямъ; а se cernesc — почернямъ се,
жалѣя.
- oblicesc чувамъ, забелѣвамъ, разбирамъ, убеждавамъ —
обличити.
- motăncă, motalcă = rotund Lit. --- мотая.
- oblu разлатъ, съединенъ, изравненъ; oblesc изравнявамъ —
облѣ.
- griv bariolé, bigarré, diapré D — **гривѣ**; griveiu tcheté (des chiens)
— **гривестъ**.
- videnie, vedenie vision, spectre — **видѣннѣ**.
- zăresc забелѣвамъ, различавамъ — **зѣрѣти**; а se zări paraître,
se montrer; năzăresc, а se năzări voir confusément —
назирамъ.
- măhăiţ знакъ — **махамъ**;
- chiserác acidul — **киселякъ**; chisnovát aigret — **кисловатъ**.
oşeresc, oşăresc aigrîr, irriter — **острити** Cih.
- sîhlit вм. tîhlit, dîhlit втхнато, вдѣхтено — не е отъ **доухѣ**
Cih, а отъ **дѣхѣ**.
- duhoare odeur désagréable; dohori sentir mauvais D — **дѣхорѣ**.
duhni дѣхти Meh. — **дѣхне**.

IX.

Душевни качества и действия.

- izdanesc inventer, imaginer — **издати**.
- păcălesc se moquer de q., jouer un tour à q.; păclisit infernal;
păcală, păcăleş farceur — **пѣкалъ**.
- dovedesc démontrer, prouver — **довести, доводѣ**.
- restălmăci тѣлкувамъ, превеждамъ D — **тѣлмачити**.
- а tainui тая D — **тайна**.
- staruesc — старая се; stăranie, starueală, staruinţa, sta-
ruire — **старание**.
- podmêt примамка — **подѣметѣ** fimbria.
- ciudă bizarrerie, dépit, colère, chagrin; ciudat curieux, bizarre —
чудо, чудатѣ; ciudaţie — **bizarrerie**; ciujdesc, ciusdesc

- s'effaroucher, dresser les oreilles — чудо + чуждо, **чуждо**.
 povod conduite, motif, sujet — поводъ; a da povod; cal povodnic cheval de main.
- pricină cause, raison, prétexte; pricinaş plaideur; pricinuesc causer, être cause — причина; împricinat успоряванъ.
 dovadă démonstration, preuve, témoignage — **доводъ** Cih, но предполага **довѣда** или **довада**, както дкб. сповада.
 a scornî inventer, forger; lever, relancer, provoquer D — да **скорна** дигамъ, потикамъ.
- svodesc déduire, raconter — **съводити**.
 a momi reizen — **мамя** и **момя**; momеala примамка; smomesc attirer, séduire.
- născocesc измислямъ, намирамъ — да **наскоча**; născocire conception, pensée.
- a se nădăiesc и nădulesc désir, espérer — **надамъ** се; nădejde, nădejduesc — **надежда**.
- măglisesc, mănglisesc tromper, duper, séduire не е отъ ч. machlati Cih, а отъ **мъгла**, **мъгла**.
- a se sfiesc, siesc manquer de courage — **свивамъ** се; sficios timide; sfiiciune, sfiială, sfiinţa crainte, timidité D.
- îmbălznesc scandaliser — **съблзвити**.
 a se stidesc, stivesc — **стыдѣти** сѣ; има и stidinţa.
 dobitocie bêtise; îndobitocesc abêtir — **докытъкъ**.
 a sfida défier — **свиди** ми се (съ промѣнено значение).
 prisfanesc consentir — да **пристана**.
- slôbod hardi, impudent — **свободъ**, **свободен**; slôbod liberal, a slobozi libérer, slobozenie liberté, permission.
 nărāv навикъ, лошъ навикъ; nărāvos mal habitué; înnărăvesc mal habituer, gâter D — **нъракъ** (покрай nărāvurî има и mărāvurî — **нърави**).
- cărcios détour, subterfuge — не е отъ **крѣт**- Cih, а отъ *кър-чѣк, срв. крѣшкам. крѣчкам.
 scop, scopos but, dessein, motif D — **скопос** гр. чрезъ **български**.
- vrajbă, vrăjbesc — **вражда** Cih, но вѣроятно е имало и **вражба**; тукъ спада и мадж. vrăjmaş неприятель; vrăjmăşesc **внасямъ** **вражда**, vrăjmasie **омраза**.
- dogor feu, ardeur — **горити**: cu nedogorît obraz sans roujir D.
 izgon rusé, mălin D — **изгонити**.
 izmenît maniéré, affecté, izmenituri manières D — **измѣнити**; izmenită maniérée.
- har grăce — **харъ**; în har **напрасно** D.
 nesvădnic който **бѣга** отъ **свада** D — **несвадникъ**.
 nevinovat невиненъ D — **невиноватъ**.
 a zăleti забравямъ се, занисамъ се Meh — **залетявам**.
 năuc неспособенъ — **нюкъкъ**; năucie сжщ.

săblăznă scandale — съблазнь; săblăznesc; săblăznitor qui est un objet de scandale; blăznă, blasnă, bleasnă inconvenient, scandale, monstre; blăznesc, blăsnesc défigurer, gâter; blasmotie scandal — блазнь + блъ сн- + басм-.

nemîtarnic неподкупенъ D — мѣтарк.

ghibaciu, dibaciu adroit, сръченъ; dibăcie, ʹghibăcie сръчность — гыб- и дѣб-.

hîtru fin, rusé; hîtră fine commère; hîtrie ruse, finesse — хитръ, хитра.

năzarnic който подозира — назирати; năzăr action d'être craintif, ombrageux — зръти, назирати.

vrednic, vreadnic digne, capable; vrednicie достоинство; vrednicesc, invrednicesc достоенъ съмъ; nevrednic indigne — врьдникъ.

lène paresse, oisivité — лѣнк; léneș, lenevós paresseux; lenesc, a se lenevesc ставамъ лѣнивъ, lenevie лѣнивость.

sirear жестокъ — свърѣпкъ, истбл. (Търн.) сюр яп.

neagă obstiné, enîeté (разгаленъ) — нѣга.

treaz трѣзвенъ, отрѣзвѣль — тѣврязъ; a trezi éveiller; trezie будность, трѣзвеность — трѣзвк.

sprinten alerte, vif; sprintenie vivacité, promptitude — не отъ срб. сретан Сih, а предполага назаленъ изговоръ *сърпатникъ.

crunt cruel — кржтъ; a se încrunta devenir cruel.

trîndav лѣнивъ, trîndăvesc être paresseux; trîndăvie, trîndăvie лѣнность — тржтъ трънтей.

îndîrji s'obstiner, îndîrjie entêtement D — држж.

ispită tentation, ispitesc, ispitaciu éprouvé D — испитъ, испытати.

ișteț alert, prompt, pétillant, clairvoyant, fin, espiège: duhul ișteț l'esprit présent; vorbă isteață une pointe — истъ.

împrostit abêti D — упростенъ.

iscuseală adresse, habilité — искоуе.

zălud niais, fou; a se zaluzi perdre la tête — лудъ + залудо.

lud niais, sot; lujnic éperdu — лудъ.

sgărcenie, sgarcitura avarice D; a se sgărca да се сгърча.

făleț, fâlnic, faloș — хвала.

șugubêț double, équivoque; plaisant, drôle; malicieux — Сih свежда сички значения къмъ соуґоуѣль, но второто значение plaisant и пр. иде отъ шегобиецъ.

năstrușnic puissant, fort, grand, redoutable; o idee năstrușnică une idee redoutable — страшникъ Сih, но може да е примѣсенъ и гл. настръхвамъ.

a se iuți se fâcher, iutală сръдня, iutesc hâter, forcer; iute diligent, vif, violant — лютъ.

a înciuda ядосвам, înciudat сръдитъ: sorii, grăi răjura cu glas înciudat дѣца, дума орелтъ съ гласъ сръдитъ — чудо.

- sumeț, semeț смѣлъ; sumețesc, semetesc, наемамъ се, semetie
 смѣлость — смѣкти Сѣ, но по право — отъ смѣлъ +
 ема се.
- rîvmă, rînpă zele — рѣкнѣ; răvnesc, răhnesc.
- nesărîmb, nesărîmbos безсрамень; nesărîmbă impudence — Сѣ
 предполагаетъ сѣрамъ в. срамъ.
- zloabă iniquité — зѣлоба.
- zăvistie — зависть; zăvistnic завистливъ, zăvistuesc, zăvistuire.
 dică colère, bile, fiel; dicos en colère — дикъ.
- mărșavie vilenie, lâcheté — мършавъ съ прѣнесено значение.
 mărcav indisposé — предполагаетъ мъркавъ отъ мър-
 камъ съ преносно значение.
- dărz, dărj, dîrz audacieux, éffronté — дрѣзъ; dărzoiu raide,
 вирнатъ: cu coadă dărzoae съ вирната опашка, stau dăr-
 zoiu cu capul D; îndrăznesc oser, risquer; îndrăzneț hardi,
 fier, gaillard; îndrăzneală hardiesse — дрѣзнъ?
- voiesc искамъ, voie, voința — воля; voios, voincios охотенъ;
 învoiesc concilier; давамъ съгласие; volnic volontaire;
 volnicesc, involnicesc autoriser; volnicie liberté, pouvoir.
- grija, grijesc; grijiliv, grijiliu, grijnic — грижливъ, внимате-
 ленъ; a se îngriji, îngrijluri, îngrijura — загриженъ
 съмъ; îngrijat, îngrijare; îngrijitor inquietant; negrija
 безгрижность, negrijit, negrijitor безгриженъ.
- buiguesc, băiguesc, bulguesc — délirer, extravaguer; buimac
 délirant, buimăcesc étourdir, buimăcit étourdi — боуи.
- zăpăcesc faire perdre la tête; zăpăceală égarément, trouble; ză-
 păcit stupéfait — не отъ zapodziać Сѣ, а отъ зацапам
 намѣсто зацапам; срв. зацапахъ!
- a se divi s'étonner D — дикити сѣ.
- a se desnădejdui désespérer, desnădejde désespérance D —
 надежда.
- a căina, găina plaindre, déplorer E — кая, okayвамъ; căi-
 nare, căinat; căinic плачко; căitor repentant; căire каяне.
- a se uimi s'étonner, stupéfier; uimeală, uimire, uimit, uimitor D
 уимам, зимам се.
- scărb, scărbós — скърбенъ, scărbă, — скърбъ; scărbesc
 affliger, peiner; scărbavnic détestable D.
- jălesc, jelesc plaindre; jale, jeale, jele — жалъ; jalnic, jelnic,
 attristé, plaintif; jalba plainte; jălbuesc, jăluesc оплаквамъ
 се; jălanie, jėlanie deuil.
- tîngă, tîngueală, languir, тжгувамъ, въздишамъ; negoțul tînju-
 ește — търговията не върви.
- îndrăgesc, —gire, —git, —gitor възлюбвамъ и пр. — драгъ; în-
 drăgostit залюбенъ; îndrăgostesc залюбвамъ.
- iubesc — любити, iubovnic — сжцо значение, iubit, prea-iu-
 bită bien aimée, iubita ma mie, iubitor amateur, iubov и
 libov — любокъ; iuboste débauches grossières D — пред-
 полага любость.

hulă, hulesc и пр. — **хула**.

nedărnîc недаряващъ, свидливъ D — даръ.

nepază непазене, безгрижие; nevăzît непазень D — пазити.

slavnic (остар.) D — славень.

ponós оплакване, лошо име, клевета — поносъ exprobatio,

dedecus; ponosluesc calomnier, diffamer; ponoslu plainte.

clevetă, clevetă — клевета; clevetesc, clevetnic.

zăpărtă reprimande — **запрѣтити** Cih, но срв. ,ядохъ за п а р а т а ';

podvîg soin d'une affaire, affaire — **подвигъ**.

nevoie нужда — неволя; nevoieşc forcer; a se nevoieşc мжа

се; nevoieaş бедень, неспособень, неволникъ; nevoieş

сърдитъ; nevoieşc бедень работникъ; nevoieşc неспо-

бень, бедень — неволникъ; nevoieşc сжщ.

mîndra fier, orgueilleux, vain; mîndresc гордѣя се, mîndrie vanité — **мждръ**.

faļă éclat, gloire, parade; fălesc glorifier, faire parade; a se fălesc faire vouloir — **хвала**.

pohvală, pohfală pompe, gloire; poşălesc; poşălos pompeux, magnifique — **похвала**.

strădanie мжа, залѣгане; străduesc, strădănuesc tourmenter,

s'efforcer, tâcher — смѣсени значенията на страдая и

старая се — както и въ български.

potca chagrin, querelle — **потъка** rixa, pugna; potcaş, potcăleş, intrigant, querelleur.

alean insidieux — **лънь** insidiosus.

cinste honneur — както и въ новобълг. **честь** отъ **часть**;

cinsteş, cinstit честень, почетень, necinste безчестие, ne-

cinsteşc безчестя, обиждамъ; necinstit malhonnête.

trèclet — **трѣклетъ**, но по късна заемка.

proclet, a procleţi проклевамъ D procleţie exécration — **прокля-**
тие по късна заемка.

poroc **честь**, щастие — **норокъ**; porocós, porocît **честитъ**;

porocesc rendre heureux, norocire bonne fortune; porocéală,

porocire D щастие; nenoroc Pech, guignon; nenorocesc

rendre malheureux.

desobicinui deshăbituer D — **обычьнъ**.

brănesc diffamer — **кранити** въ знач. vituperare.

a răpşti protester — **ръпши** (ропта).

vădesc découvrir, dévoiler — **вддити**, срв. в адя нѣкому пѣсень.

povestie fabuleux D — **повѣсть**.

pohôt, pohoata débauché — **похотъ** книж. заемка; по раншна

а народна заемка е pöhă, pôftă.

pristanesc съгласявамъ се D — **приставам**.

prigoană contradictio — **пригона**.

găţăesc conjicio — **гатати** vaticinari.

harnic actif, assidu, laborieux — харен; hărnicesc гл., hărnicie сжщ.

glagole и glagore D — глаголе: am eu glagole 'n cap j'ai de la tête; dacă nu-i glagore-n cap, nu-i, și pace buna!
Като нѣма пипе въ главата си, нѣма и туй то!

cinel énigme; cimilesc вm. cinilesc composer, faire une énigme — оттамъ и similitură гатанка — чинъ, чинити.

tăinăvă нѣщо казано съ покрити думи — тaino.

îndoelnic douteux, équivoque D — дкн?; a se îndoii douter; îndoiața doute, îndoios, îndoit douteux.

obidă, obidez, obidós affligé, chagriner; obijduesc, injurer, calomnier — обида. обиждам.

procorseală, neprocorseală — прокопсия гр. обща дума.

dovezi — отъ доводи или докѣди? срв. obezi.

X.

З а б а в и.

zăbăvă retard, amusement, — забава; a se zăbăvi и zăbovi — забавямъ се едно и др. знач. Сih.; zăbăvire глаг. сжщ., zăbăvit прич., zăbăvitor забавенъ (забавителенъ).

glumă, glumie — глума; glumesc глумя се, glumeț plasant, badin, railleur.

năzdrăvan amusant, bouffon; surnaturel, magique D — на-здраве! Има и năzdrăvănie plisanterie, năzdrăvănit магически.

gătăesc (găcesc, ghicesc) — гатамъ; gacitoare, ghicitoare гатанка.

șuguiesc plaisanter D = шегувам се; șăguesc, șăgălnic plasant; șăga, șăga — шега.

vesel — веселъ; veselie, veselesc, înveselesc развеселявамъ.

ugoda (осрап.) plaisir D — угода; ugoduit juste, pieuse.

chihot, chiot високъ смѣхъ — кикотъ; chihotesc, chihoteală.

chîcot ricanement, chicotesc, a se chicotesc — кикотя се.

a se chili se griser — хиля се.

hohot високъ смѣхъ — хохотъ; hohotesc.

încot = hohot: a ride cu încot — жкотъ.

a se înzîmbi усмихвамъ се D — озжби се; înzîmbit усмихнатъ; zîmbet risus lenis M.

clîc радостенъ викъ — кликъ; a ride cu clîc смѣя се грохотомъ; clîcuesc кликамъ отъ радость.

brezae, brăzae arlequin, крачуни по квлѣда D — Сih. отъ брѣза, но си има и готова дума брѣзая маска.

obrăzar маска, човѣкъ съ маска Craciunul — образъ + брѣзая.

- trântă, trânteaля борба съ ржце D — отъ trântesc търтямъ,
поволямъ, трътвамъ — **тржт.**
- brăzdiță deu d'enfands D — образица?
- mijă, mijoarcă, mijoatcă дѣтска игра жумичка или ми-
жачка — отъ мижа, мижоря.
- iadeț — ядец, но и турски — iadest, което на арабски
значи самата кокоша ключница.
- sfirlă, sfirlează, sfirloaga детска въртешка — свир- Cih.
- dup една детска игра „на дупки“; а juca în dupi jouer à la
fossette D — **доуп-**
- hoină игра на топъ — **коина** Cih.
- a se îmbruiji играя на снѣжни топки — бруј, брус.
- minge и mince топка — **мачь** Микл.
- cleanță детска игра Јос. — **кленджа?**
- cămilă детска игра — **камила.**
- prăval, prăvălăciu заръ (dé) — отъ prăvăli търкалямъ —
прокал-
- coțcă pelote, peloton, dé — **костка**; coțcăr, coțcarie, coț-
caresc.
- vârtej, vârtiloiu великденска въртеж-ка.
- concină игра на карти — **кеньчина** Cih.
- peasnă, pesna — **пѣснь**, но си има и пѣсна.
- div chant merveilleux D — вѣроятно въ връзка съ divo éton-
nement — **диво.**
- doină melodie sur des flûtes — **двойна** (свирка); doinaș
който свири дойна.
- gaidă Јос. — **гайда**, сжщо значение.
- sfîresc, sfîrăesc — **свиря.**
- fiștigoі върбова пищялка Јос. — **пищигой.**
- supreală Hirtenflöte — **сопѣлкь**; отъ тука Микл. смѣта суф. e ala
за слав. Zur Lautl. II, 87.
- tulnic бурия Јос. — **предполага тульник** отъ **тоульк.**
- strună — **струна**; instrunesc опъвамъ струна.
- trîmbă — **тржба**; trîmbița trompete; trîmbăciu, trîmbițaș трж-
бачъ; trîmbițез свиря съ тржба.
- drîmba, drîmboiu, drîmboie guimbarde (дръмбой) — **тржба.**
- clopotesc, clopoțesc звъня — **клопоткь.**
- sbor = târg, iarmaroc Lit — **сбор.**
- nedeiă = târg, s bor — **сборове** презъ русалската недѣля —
не ще е отъ pundinae Etym. Mag., а си е недѣля.
Вж. описъ на обичая Sărb 337—340.
- hupăiesc sauter — **хупам, хопам.**
- horă — **хоро** сжщо значение.

Разни хорà и танци.

- horodnica селски танецъ D — хороводникъ?
 pristanda, селски танецъ — пристанжти Сih, види се — хоро
 на пристанка.
 drăgaica dance populaire D — драгайка.
 pristoleanca селски танецъ D — прѣстолъ, или при столъ.
 ungureanca селски танецъ — унгарски.
 blânda хоро — владъ.
 vladeanca Joc. — владъ.
 tropca Hora — тропка.
 țiganca Joc. — циганка.
 stejarul Joc. — стежер; priboiul Joc. — прибой.
 avăsul Joc. — овъсь; opinca Joc. — опинка.
 hăduceasca Joc. — хайдушката.
 drăgulețul Joc. — драг; crăițele Joc. — кралица.
 cojucăreasca Joc. — кожухарска.
 deleanca Joc. — дялянка (хоро на раздѣляне).
 cucul Joc. — кук; setvorna Joc. — четворна.
 călinul Joc. — калин, калина.
 busuiocul Joc. — босилякъ.
 păunița-podoghita Hora — пауница-погодица.
 slanic — joc iute (Добруджа) Hora — слан- или силна?
 fărlicundac Joc. — bulgaresc Hora — фърли-кондак.
 grețca Joc. — bulgaresc Hora — грѣцка?
 grivița добруджанско хоро Hora — гривица или Гривица?
 învârtita polca țărăneasca Hora — за-вѣртѣна.
 leasa добруджанско хоро Hora — на-лѣса.
 păidușca = învârtita (Добруджа) — пайдущка.

XI.

Суевѣрие, вѣра, църква, училище.

- vrajă магия, врачуване кража; vrajesc врачувамъ, вража; vra-
 jitor вражарь, vrajitoreasă врачка; vrajitorie, vrajitură
 врачуване.
 sobă, soabă — коба; sobe прокобни птици, прокоба, коба, —
 кокъ; sobesc — кобя; sobar, sobitor прокобникъ.
 baier amulette; baieri cordons, liens D — баер, баери вър-
 зуница отъ стари пари — отъ бая. Scrib Copv. ° 44
 погрш. — отъ baiulus.
 zîrnoaică, zărnoaică врачка — знати Сih, но пò вѣрно ще е —
 отъ знахорка, или отъ зърно, понеже врачуватъ съ
 бобъ.
 boscă, boscană врачка D отъ воскъ? Има още boscărie, bos-
 cănărie sortilège; boscomelniță врачка D — вмѣсто vos-

- colmenița, а то отъ восколеѣница; срв. boștină вм. voștina
- Baba Radoia din Obaia Agr. (отъ S. Aldea) — обая.
- îmbărburesc бая, îmbărburare баилка D — бърборя.
- boboane sortilège, charme — **вакоуни** superstitio Cih, срв. маджар. babona, млр. бобона.
- năzdrăvan Zauberer, Wahrsager Микл. — на-здраве! Има и năzdravele — Wahrsagungen, понеже тъй свършватъ **циганкитъ**.
- pricăji прокобявамъ (зло) D — да прикажа; pricz fatalité, pricznic fatal — срв. за приказ!
- basn, basnă — **баснь**, басна; bănesc, bănuesc conter des fables; има и bănuesc, както и у насъ басматарка вм. баснатарка; bănaș, plasant, fasceur.
- obrocî магьосвамъ, врачувамъ D — **оброкты**.
- prilostesc ensorceler — **прѣлостити**; împrilostit séduit, ensorcelé. nămeti, nămetenia зли сжщества Ing. — наметнато, на-пратено.
- moroiu vampir — мора.
- stihie чудовище D — стихия.
- nălucă привидение Lit. — *налоука.
- vărcolác, vârcolác, — **върколак**, но значи лунно затмение.
- bidiganie, bidihanie, dihanie monstre, bête féroce D — дихание; има и dih съ сжщо значение; dihaiu, miraculeux, étrange — Cih отъ **днвъ**.
- săpornița, săpornoî нечистъ духъ Lit. — вм. zăpor: а zăpori давя.
- bleasc âme des animaux — **влѣскъ** Cih.
- iazmă monstre, furie, fantôme — **язка**.
- smeu, zmeu dragon, cerf volant — не отъ змии Cih, а отъ змеѣй; умал. smeuleț; ж. р. zmeoaică.
- hală = vijelie Ingerul — хала.
- samodivă: măncă-te-ar sămodivă! тъй плашатъ децата въ Турно-Северинъ Cih.
- crăciun Колела — крачунѣ = голѣми крака отъ — обичая да ходятъ по Колела на кокили.
- bobotaie огнь, що кладатъ момчетия край Дунава {пролѣтно време Lit — боботи.
- potcă, potcoiu болестъ отъ уроки — потка баяне, зарячане Гер; а potci бая.
- sa piei отъ баяне: acolo să piei și să răspiei Bolî — пилѣя, распилѣя; има и pieiște = прăпад.
- năprătiturile Nascer. 39 — напратено!
- Nesuca зълъ духъ (напада родилки и деца) Nascer. — *несука.
- Merana зълъ духъ Nascer. — Морана.
- veliște самодивскв мѣсто: In fundul pământului, în veliște vîntului Carnilegile 28 — виелище, — или вилище?

- prăpad = piește Leg — пропадъ.
 baba Marta = baba Dochia — вж. разкази като нашитъ за нея Pares.
- Prohodele народни обичаи на Свѣтли-поиндѣлникъ Cinci-dec. 169.
- răscușitul oilor, răscușuirea oilor овчарски обичай при отлжчване агнета (на Гергьовдень): чупятъ кравай и думатъ: кук! распук! Cinci-dec.
- sôrcova суровакница и rime, vers pour souhaiter une bonne nouvelle année en récitant des vers — не е отъ срока, строка Cih, а отъ сурвакам, и първично не е „казване стихове“, а удряне съ sorcovă (сурвакница), както стои у Dame подъ а sorcovi: честитявамъ нова година „en frappant doucement avec la sorcova“.
- văsilcă свинска глава, украсена съ цвѣтя и панделки, съ която ходятъ по Суроваки да събиратъ подаръци D — Василъ, Василка.
- Lăzărel — Лазарица (празник).
- Rusalii Петдесетница; русалки — Русалии.
- răpărudă — пеперуда, изв. народенъ обичай — за дъждъ.
- Răpotini женски празникъ на 3. вторникъ следъ Великдень — не ще е отъ ропатъ delubrum Cih, а отъ ръпотъ вкъ, или пкъ отъ хръпотини (замръзнала калъ), защото бъркатъ калъ и правятъ печи на тоя день.
- obicéiu, obiceiul — обичай; obiceiesc навиквамъ.
- nărăvie = obiceiul Lit.
- dedină (остар.) usage, habitude — дѣдина; има и dedanie сжщо знач.; вѣроятно и datina е сжщо, а не отъ лат.
- căpiște — капище сжщо знач.
- jertvă, jertfă — жертва; jertvesc, jertvenic и jertvelnic — (жертвеникъ, олтарь); jertfitor sacrificeur D.
- prinos, prenos sacrificio, oblatio — приносъ.
- diavol, diavolie u dievolie, g'avol, Jalom Gr. Wall. — дяволъ, гявол.
- idol, idoleaică дяволъ — Lit. — идолъ.
- tartor — тарторъ; târtoriță diablesse.
- Scaraoschi (дяволъ) Povestea — Искариотски.
- ead и iad enfer D — адъ; iadnic infernal, effroyable D.
- slobozenie căderea dracului din cer Povestea — слобождение raiu — рай сжщо значение.
- duh — духъ; duhul sfint le saint esprit.
- boz погански богъ, произлѣзло отъ мн. ч. бози; оттамъ и boază богиня.
- maica, maica precista Св. Богородица.
- Hristos и Cristos — Христосъ.
- prediteci — прѣдтеча Cod. Tod.

taină — тайна; Sfintele taine свети тайни; tainic таенъ; tăi-
niță умал. отъ taină, гробъ; tăinos, tăенъ, tăinicesc тая,
крив тайна.

agnei, hostie — агнецъ.

zăvează — покривка на причастие — звѣзда.

oltar — първично лат., но чрезъ бълг. оltарь.

oltarnic acrolithe (съ камени крайща) D.

pristól, preastól, pristór, pristél — черковенъ престолъ.

potir чаша за причастие — потиръ.

țimplă черковенъ иконостасъ — темпло; templar резбаръ.

dveră църковна завеса — двърь, дверь.

icoană — икона; iconiță умал.; iconar който пише икони;

troiță икона съ два капака; — трица; значи и: дървенъ
или каменъ кръстъ на кръстопжтъ Ind.

prapur, prapure vexillum in ecclesia — прапоръ.

strană пѣвница — страна, срв. държи страна'.

cristelniță bassin de baptême — кръстница.

odăjdie — одежди (църковни).

măntie — владишка мантия.

parăcviță, parăcliță manipule — параквица.

nabederniță — набедреница.

păteriță — патерица D сжщо значение.

orar — орарь сжщо значение.

mitră владишка корона — митра.

cămilafcă D — сжщо значение.

mănăstir и manastir — сжщо знач.

trăpeză значи трапезария (манастирска).

schit ermitage — скитъ; schitnic, schitean, schitelnic постникъ.

chilie — келия сжщо значение.

metoc — метохъ сжщо значение.

creștin — християнинъ чрезъ мадж. kerestyen; отъ тази осн.
дума сетне: creștinez, creștinesc bătizer; creștinește по
християнски; creștinătate, creștinime християнство.

crăsnic, cărsnic — кръстникъ.

țircovnic, țircovnic, circovnic — църковник и черковник.

protopor, protoporă — ежщо знач.; protoporie — протопопка.

pop, poră — попъ съ значение и подпора, както въ българ.

popesc попска; porie попадия; popime свещеничество; а se

popesc запопвамъ се; păspopesc, despopesc распопям.

Popa, Popi, Popau, Popelești, Popeasca, Popeni, Popești,

Popina, Popiscani, Popoveni, Popovici, Protopop, Protopo-

peni, Protopopești,

călugăr, călugeriță сжщо знач.

igumen игумен сжщо знач.

duhovnic исповедникъ, duhovnicesc spirituel, duhovnicște spiri-
tuellement, duhovnicie spiritualité — духовникъ.

- desăgăriță quêteuse, maică desăgăriță калугерка (съ дасаги),
 що събира милостиня — дасаги.
- schimnic, schivnic постникъ — скимникъ; schimniceasc при-
 лаг., schimnicie постничество.
- stareț и stariț духовникъ — старецъ; stărița игуменка, stă-
 rițesc, stariție — тѣхно звание.
- monah — отъ гр., но чрезъ бълг. монахъ.
- pustnic — пустинникъ; pustnicesc живѣя като пустинникъ.
- mucenic — късна заемка — мученикъ вм. мъченикъ.
- proroc, proroacă — сжщо значение; prorocie, prorocire про-
 рочество, prorocistvia Cod. Tod.
- molebnic prêtre — молебникъ.
- vlădică, vlădiță — сжщо значение; vlădicie dignité, fonction
 d'évêque; vlăduitor D maître.
- gospod (не се скланя) господарски, държавенъ: în izvoadele
 gospod, pecete gospod и пр.
- sfint, sfânt — свѣтъ; sfintoiu faux dévot; sfințesc, sântesc осве-
 тявамъ, благославямъ; sfinție светость, sfinția ta! Твоя
 светость; sfeștanie, feștanie, osveștanie водосвещение —
 по късни заемки, както и sfeștos китка за ръсене.
- oteț père d'église — отецъ; preaoteț — прѣотецъ.
- mirean — мирянинъ, mireanesc мирски.
- agică — хаджийка.
- slavă — слава; slavoslovie молебенъ.
- strastie, trastie, служба презъ Страстната седмица — страстие;
 сжщо значи и strâstnic.
- polonosniță — полунощница (служба).
- vecernie — вечерня (служба).
- pavecerniță малка вечеря — павечерница,
- utrenie, utîrnie и utrenia Col. утрини.
- cădesc — кадя; căditură кадене; cădelniță кадилница.
- smirna myrrha — смирна.
- tămîie, tămăie — тъмнианъ; tămîiez кадя съ тъмянъ; tămîel-
 niță — тъмнианница, но може да е имало и тъмиалница.
- văhod première partie de la messe V — вѣходъ.
- adîrîsi disperser — ръся
- crizma и crijma отговарятъ на кризма и крижма.
- otpost — отпустъ (черковенъ)
- praznic — празникъ; prăznuiesc празнувамъ, prăznuire праз-
 нуване.
- odovanie — отдаване и отдаване (праздника).
- Stretenia. cera stîmpinirea domnului — Срѣтение Господне
 Carn. 111.
- Blagoveștenie — Благовещение.
- Svete-Arangel Povestea — Свети Архангел,

- Sf. Gavril Blăgovecinicul Sarb. Тоам. — благовѣстникъ; по-правилно е въ Pares. 234 Blagoveşnic.
- trei sfetiteli — три светители.
- Sânti казватъ на къси свѣтци.
- răspintie, respintie — распятие.
- răstignesc crucifier, răstegnire, răstegnit — по нова заемка, тъй и въ дакобългарски: go rastegnaħa.
- probajini мн. ч., preobăjenie, probajele — преображение; казватъ и obrăjenie; и глаг. a se preobăzi (остар.) D. А сега Преображение по книжовно: Schimbarea la faţă a Domnului.
- Septemăna mironosişelor — мирносици.
- Voscreasnă Въскресение (остар.) D отъ поздрава: Христос воскрѣсна!
- Strătenie и Stretenia Cărn. от срѣтение, изговорено диал. стретение.
- Văvedenie, ovedenia 111. — въведение (Богородично).
- Ispas, Ispasul — Спасов-день D.
- Svînta Troiţa или само Troiţa сжщо значение. Има и мѣстни имена Troiţa, Troiţa-pouă.
- Văplaştenie (остар.) D — въплъщение.
- Văznesenie Cod. Tod.: — възнесение.
- Bdenie, Denie office nocturne — бдѣнни, новобълг. — бдение, вденіе и деніе!
- Alexi-Boji Pares. — Алексій челоуѣкъ Божій.
- Rusaliile — Русалии, но по румн. то е Велика Свѣтла недѣля Cărn. 111.
- Armendinul 1. май Cărn. 112 — Еремиинденъ.
- Vracii народ. празникъ презъ Сирна-недѣля Cărn 254 —рачи.
- Gădinele народ. празникъ презъ Сирница — гадини.
- Sămbătă — отъ сѣбота чрезъ асимил.
- cercovii jours fériés dans le peuple D — предполага черковие.
- Colindă коледни пѣсни, коледуване — колѣда; colindez коледамъ, colindaş коледаръ, colindeţ коледарче.
- Palie, Pie-Palie казватъ на Св. Илия — защото пали.
- cireşar и cireşel казватъ на месецъ юний D — и у насъ „черешовъ месецъ“.
- Lucin казватъ на св. Лука D — вѣроятно отъ Лучинъ-день.
- hram празникъ на черква — храм.
- tîrnosesc — трюносвам, освещавамъ черква; казватъ и по насъ тѣрносамъ.
- smeresc humilier D — сѣмѣрити сѣ; smerenie, smeriu, smernie smerit humble, pudibonde.
- căiesc, căinesc — ка я се, okayвам; căinţă съжаление.

- a se pocai — да се покая; pocăială, pocăință, pocăanie, pocăire; pocăit който се е покаялъ.
- căialnic (остар) plătif, elegeii căialnice тжжи элегии D.
- plocon вл. poclon сжщо значение.
- mătanie gênuflection — метания D; mătanii броеници D.
- post — постъ; postesc поста, pöstnic постенъ, postitor по-стникъ.
- pistă — пица сжщо знач. Cod. Tod.
- spovedesc, ispovedesc — исповѣдвамъ: spovedanie, ispovedanie; spoveditor изповѣдникъ.
- desgoveasc parer, onner une fiancée pour l'église, desgoveală сжщ. — отъ разговѣвамъ, понеже следъ като идатъ на черква и се причестятъ, отговѣватъ.
- mir м. р. значи миро D; а mirui миросвам; значи и: цапвамъ по челото, както и на бълг.
- maslu — масло (елей), значи и миропомазване (преди смъртъ).
- pristolnic, pistornic, pristornic типаръ (за просфора), — не отъ pristol Сih, а развалено отъ просфорник.
- năfură D сжщо каквото и нафора.
- pămătuț китка за ръсене Med. — пометух.
- grija си е грижа, но grije значи 'струване на мъртви', а grijanie значи комка: a se griji cu sfânta taină причестявамъ се.
- precistie, precistanie — причестие, пречештание; precestuesc причестявамъ, neprecestuit непричестенъ.
- prescură просфора — проскоура.
- rominoc sacrifice — поминокъ.
- gropar — гробаръ D, gropnicer — гробничаръ.
- romeni a face rogăciune pentru un mort Lit — помен-.
- romeneală — поменуване; romeni, romenete малки хлѣбчета за раздаване D; romină D — поменъ; romenanie, romenița, romenire;
- romană вл. romeană помана — предполага помѣна; romanesc mentionner.
- romin, romelnic — помен, поменик.
- nășă ie, nășile — носило.
- bolnița казватъ на гробища Сimil. — болница съ пренесено знач.
- chivot — гр. дума, но чрезъ бълг. кивотъ.
- procov намѣсто — покров.
- îngropesc погребвамъ — гробъ; îngropăciune погребение, îngro-pare, îngropator.
- grisnă кандилце, що гори винаги — присъно.
- a glăsi pleurer un mort, оплаквамъ — гласи, нагласи.
- parastas D парастас отъ гръц. чрезъ бълг.
- colivă — коливо; colivar който ходи по гробища и помани.

bogdaprósti, bodaprosti remerciement de pauvres — Бог-да-прости.

moşte — мощи, свети мощи.

ispási expier, racheter des péchés D — съпасити; ispasitor спаситель D.

prăpodoamna — преподобна.

băzăconie — безаконіе.

pravilă законъ, право — правило; pravilnic, pravilnicesc, pravilnicie законность.

predanie — прѣданиѣ; predare предаване, predat предаденъ, predator предатель.

pravoslav (остар.) православенъ D; pravoslavie правосла-вие, pravoslavnic православенъ.

duhnicesc spiritual D — духъ.

propoveduesc — проповѣдвамъ, propovedanie.

săzdanie (остар.) — създаение.

tvorenie, tvoreţ — творение, творецъ.

devestevcie (остар.) chasteté D — дѣвкѣство.

săbor и sobor concile, synode — съборъ и соборъ; săbor-nic, sobornicesc synodale, soborniceşte съборно.

iconoboreţ — иконоборецъ.

pustinicii — пустинници Cod. Tod.

blagocestnic (остар.) pieux, dévot D, — благочестникъ.

blagodarenie D сжщо значение.

blagorodnic D " "

blagoslovenie D " "

stălpnic stylite — стлѣпникъ.

vărhóvnic — върховенъ: apostoli vărhovnici.

Doamne slavită şi mare Crasiun — славен.

velicită Col. — величана (благословена).

toţi sfinţii şi blagosinii Col. — благочинни.

bogoslov — богословъ; bogoslovie — богословие.

vanghelie — тѣй и по народнобълг. вангеле.

izbavitor sauveur D — избавитель.

a povelii (остар.) заповѣдвамъ D — повелѣти.

postanovanie (остар.) substance D — постанованіе?

osărdie, osărdie — усърдие; osărdnic, osărdnic fervent: cu rîvnă osărdnică съ усърдна ревность, osărdues показвамъ усърдие.

pozvolenie (остар.) — позволеніе; a pozvoli — позволявамъ.

blajîn béaigne, doux, affable, souple — блаженъ; blăjinnie

douceur — блажение; blăjini наричатъ и едни много

набожни християни въ Буковина Cincidesc.

a conglăsuî — съгласявамъ; conglăsuială entente, accord,

conglăsuire съгласяване.

- predoslovie D — предисловие.
 concenie — коньчанин; concenesc — коньчати.
 leatopiseţ, letopiseţ — лѣтописецъ.
 tălmăciu — тълмачъ; tălmăcesc, tălmăcitor.
 tălc, tălc — тълкъ; tălcuesc — тълкувамъ.
 propovedanie (остар.) проповѣданіе D; a propovădui, pro-
 povăduire, propovăduit, propovăduitor.
 poslanie D — послание.
 podobie черковна пѣсенъ D — подобіе.
 jitie (остар.) сжщо знач. — житіе.
 cazanie prêche, sermon D — казаніе.
 molitvénic, molitvelnic, molitveinic — молитвеникъ.
 diaconstvele черковна книга — диаконствича.
 cislă смѣтане — число; cisluesc taxer: a cislui dajdiile ré-
 partir les impôts.
 sinet смѣтане — съмѣтъ.
 glăvina période D вмѣсто глаквиза.
 cetanie — читаніе, ceteală D; a ceti, citi — чѣт.; citire, citit,
 necitit който не е чель, безграмотенъ; neciteţ нечетливъ
 — не-чете-се?
 procitesc — прочитамъ; procitanie.
 glăsernic onomatopœtique D, който има гласъ Cih; glasnică
 voyelle D — гласъ.
 stihotvoretţ D — стихотворецъ; stihuire poésie D.
 slovă буква — слово: a zice pe slovă сричамъ; slovenesc,
 slovnesc сричаво; slovnire, slovnit сричане — замѣсено
 и словѣнскъ.
 slog syllabe — сълогъ; slognesc épêler сричамъ.
 izvôd trace, plan, modèle, exemple, catalog, liste, comte — из-
 кодъ; izvozel умал. D; izvodesc inventer, срв. да извадя
 нѣщо ново.
 izhod Exode — исходъ D.
 trepetnic и tripelnic (старо) calendrier D — трепетникъ, но
 може да е имало и трепелникъ.
 usenic (otşenic Schkejer), usenica, useniţa; usenicie ученичество,
 usenie войнишко обучение.
 otécinic, жития на св. отци — отъчничикъ.
 cniga registre d'un bureâu — книга.
 cerneală мастило — чернило; cernitor вапсаръ на черно;
 значи и който носи черно D.
 pisăesc — пиша Pascu.
 cirtă — сжщо каквото и чръта.
 leat употр. се въ дати: din léat, veleat — въ лѣто, не е отъ
 род. мн. лѣтъ M. Vtr. 19, а иде отъ съкратено писане
 къ лѣтъ.
 trébnic (черковна книга) — трѣбничъ сжщо значение

- ceaslóv (черковна книга) — часословъ.
 tipic черковна книга — типикъ.
 gromornic (книга) — громовникъ.
 rojdănic и tojdenic гадална книга — рожденикъ.
 strastnic черковна книга — страстьникъ.
 praznicar черковна книга — праздникаръ.
 azbuche, azbucovă — азбуки. Изобщо названията на бук-
 витъ и у власитъ са биле сжщи както и у насъ, вж. у
 Dame: az, buche, vede, glagole, dobru, dzele, zemle, liude,
 mislete, nașu, pocoi, ucu, fert, eacu (к).
- năstāv institution, a năstāvī — наставити; năstāvitor наставникъ.
 măzdă — мѣзда, măzdesc отплащамъ, награждавамъ.
 zăblaznă scandale — съблазни, zăblăznesc — съблазнити.
 a nenăvidi (сг.) — ненавиждамъ.
 șugub, șugubin двоенъ грѣхъ (предъ дух. и гражд. сжди-
 лица) — оугоубъ; има и șugubinag сждия (въ старо
 време).
- inorog monocerus — инорогъ.
 a voznesi (старо) превъзнасямъ D — възнести хвалж.
 proslavesc — прославямъ.
 spodobesc apprécier — съподобити dignum judicare.
 upuvăiesc espérer, se confier — оупѣкати и оуповати: upuvăința
 — упование.
- a deslobozi (старо) D — да ослободя.
 lascav (старо) — споредъ Dame = milostiv — ласкавъ adulatorius.
 umil = smerit — оумилъ; umilenie humilité, umilesc смиля-
 вамъ се, umilința.
- miluesc смилявамъ се — милити, съмилиити: Doamne miluește
 me! nemilnit несмилень, комуто не даватъ милостиня;
 значи и немилостивно; pe nemiluite sans pitié D.
- milostiv, milostivnic — милостивъ, milostenie charité, aumô-
 nes — милостиня, а може да е и умилостение; пе-
 milostiv D, milostivesc faire l'aumône à q. A se milostivi
 asupra cuiva смилявамъ се нѣкому.
- milosărd, milosărdnic charitable — милосърдъ.
 milog mendiant, milogesc прося милостиня (престорено) —
 милъ.
- milă pitié, charité — Сѣх. посочва милъ, но въ бѣлг. си има и
 мила; имай си боже мила та! употр. се и въ дакобѣлг.;
 milos милостивъ прил. отъ milă; nemilă sans pitié D. Mil,
 Mila, Milcoiu, Milcov, Milcoveni, Milanca, Mileni, Mileasa,
 Milești, Miletin, Miliusa, Milosești, Milost, Milotești, Mi-
 luiti, Miluta, Milutei — 29 мѣстности.
- ponoslul = rușiné Cod. Tod. — поносъ.
 poală lui Avram Cod. Tod. лоно Аврамово — пола.
 smrad Cod. Tod. — смрадъ сжщо значение.

И както въ стария нашъ черковенъ езикъ и насетне се употрѣбаватъ много грѣцки термини, тѣй и въ румѣнски ги срещаеме сжщитѣ, минали разбира се, чрезъ бѣлгарски; тѣй освенъ горнитѣ:

mineiu — миней, octoih — октоихъ, prochimien — прокимень.

stih, stihar (попска дреха), eres, timpănă — тимпанъ, vison, — висонъ.

zugrav — зографъ, idrop animal aquatique fabuleux D. gramatic (старо) D — граматикъ.

titlă — титла; titluesc — титулувамъ, titlu calitate.

tipar типаръ (печатъ); a tipări печатамъ D.

cănun, = casnă, наказание — канун и канон.

ghenar — януарий — генаръ.

avgust — августъ.

visect високосенъ — висектъ.

diac (старо) homme instruit, secrétaire — диакъ; diacon, a se diaconi задячамъ се, diaconie дяконска служба.

dascăl, dascălița и много други.

Много собствени имена на лица и градове са възприети чрезъ бѣлгарски; тѣй освенъ Tarigrad, Rim, Lipsca, Zlataust и пр. още и: Vitleem, Avgara, Avel, Averchie, Lavrentie, Evdochie, Avacim, Gavril, Vasil и пр.

А въ старитѣ румѣнски паметници се срѣщатъ още повече черковно-книжовни думи, както бѣлгарски тѣй и грѣцки, които отсетне са замѣнени съ румѣнски.

Ето напр. какви думи намираме още въ рѣчника на Мардария отъ 1641 г. и молитвеника на Дософтея отъ 1681 г.¹⁾ извѣстни ми по студиитѣ на Gr. Crețu и D. Pușchila²⁾:

Благовѣстникъ, благословитъ, благочестникъ, блаждница, безсребърникъ, болѣкъ = bolnav, în nevoie, къзглашъ = cu glas tare, вжркаръ = стихъ, нова дума за краегранесие. Пушкила я истъква като примѣръ за коване думи у Дософтея и я извежда отъ vârî, vârî, но то не е кованица, а Дософтей употрѣбилъ готова дума vârîfar, vârîvar = клонъ, грана — въ рхар, за да изрази 'краегранесие'; вжрховникъ (Петръ), възпріемникъ, кражмашин родоулоуи ностроу (педговоръ къмъ Литур. отъ Митрополитъ Теодос.), вина = причина causa, волникъ — de buna voie, грѣбакъ = слжчекъ, згрѣчитъ, гроумкавъ = мѣшеръ простоу, гъвозди пригвоздамъ (на кръсть), дѣквѣстѣнникъ, жидовъ, жидовинъ, забранескъ, збораръ = рѣкнире, залоули. Дос.

¹⁾ Въ самото заглавие на молитвеника е запазена старата наша форма за датуване: **Бѣ лѣтѣ отъ сѣзд(анна) мира (срѣдѣ мѣца манѣкѣ дѣнь).**

²⁾ Въ транскрипцията може да грѣша, защото нѣмахъ на рѣчка кирилски текстъ.

иова дума отъ залюдо, мърмоуире — сборя, заклинание, златаріоу; жрътъвникъ (олтарь); идолослоуженіе, избоукии = a scoate, a face să răsunе — отговаря на изръгнати: избоукиѣще иинма ма коуѣвнѣ боуиъ, ииоческъ, искоушеніе, исповада (глаголѣ), исповадникъ, истоукаиъ Cov., исцеленіе; казание, погрѣбеніе, клевета, а клевети, кржигоуль аиоулоуи (годишенъ кржгъ), крижма — платно, съ което овивать крѣщелниче — хрѣбра; лишиикъ Мард. = șervet предполага личникъ; митаріоу, митарникъ, молитѣвникъ, а съ нѣдѣи — надѣяти сѣ, нѣемъ — нанмъ, наемъ, доу нанмитъ, налогіоу — аналогии, нѣпоуести Dos. — Pușch. казва, че е литер. дума; настоутелъ, немоуицкѣ — din немоуиъ slabaciune Marд., ненавиетиѣ, обещоуи — обѣщоуѣ, а обикни — обѣжжати, обичиъ, преобичиъ, наречие — обѣжжѣ, обори = dobori, răsturnă, огон смирявамъ — гон миръ, окаржтѣ укоренъ: viața ocarită Dos., окропленіе, опоуестъ = zăgaz cataracta, оржидоуи = întocmi — орждовати Pușch, отравникъ, отрока, очеваніе = desnădejde, очентъ (отчаянъ), пѣлѣи = a arde — палити, паница = ceva cu care se unge, плашкѣ = plată — контаминация отъ плаца и платка; но може да си е имало и плащѣка, както пращѣка; плодникъ = rodnic — плоднѣ, погѣди вм. повѣди, погрѣбаніе и погрѣваніе = slujba îngurării, поканіе, помазоуи, помазаніе, поминокъ = dar, jertva — поминѣкѣ = dar (în amentire), посланіе, коу послосоушаніе смиреніи нестрѣ, похвали = lauda, почитаніе = lucru rău, bărfeală — отъ а роци = a descânta în rău, а vrăji Pușch; наистина роци идд отъ потѣчи, отдѣто потѣка баяне, магия, но почитаніе може да е отъ чѣсти, читаніе; прѣдитечоу, преклоненіе, преподобникъ, придди = a da, a predă, прии = iubi — приати, прикажѣтѣ = lepros — проказнѣ (Pușchila предполага а să pricaji = а се implea de lepra), пристави = а muri — прѣставити сѣ, а се причи = а се certă, discută — прѣжжжжати, проклаци = blestemă, промишленіе, пророчѣствоуи, пресокомидиѣ, прослаки = prea mari, простѣ = curat, прости = а iertă, пѣха — superbia Cov., пѣвецъ, пѣтдесетница, роби = а sluji, пѣ-старо а face robi Pușchila, родъ пеам, рѣвнѣче = concubina — рѣвнѣ, стѣклазна = sminteala, стѣборъ = adunare, пѣ-сетне zbor по новобѣлг., сѣла = putere, самодрѣжавникъ = singur stăpănitor, сикиранѣ = calaraș, скиротикире = împotrivire, свещиноденствоуи = а sluji, свѣтилище = biserică, свѣреникѣ, славословн, слоужѣва причишеніен, слоужникъ = = rob, стамнѣ = păhar — стамна, стѣмнѣ, стѣпанѣ, странникъ = streină Marд., сварѣ = jertva, cera диалект. = fum de grasime, а sfărăi Pușchila, темель, тикала = ticăloșie — *тѣкало, типари = а formă, творецъ, оумленіе, черни = а luă арă, шаръ = vorșea (боя) оттамъ и а șerui = а face Pușchila.

Изъ „Viața și petrecerea svinților“ отъ Дософтеа (по студията на Const. Lacea „Untersuchungen der Sprache“ и пр. въ Jahresber. V, 51—144):

Beleaznă Wunde, — близня; bezglasiea Verstummung,

bogonosnic der Selige, boinic Kämpfer, boinița Tempel(?), [bojnița = божница М. Lex. С. М.] bolnița Krankenhaus, a cesalui abschaben — чесало; cinonacialnic, ciudotvoret, coneț Ende, crăstitel Täufer, dâlboană Abgrund (скована дума), devestevnic Jungfräulichkeit. drujină Gesellschaft, Begleiter, duița Zweifältigkeit — *двоица, цалovanie Totenklage, glodiște Sumpf, Kot, gospoia Frau, grobnicul саван, мрътвешко покривало (скована дума?), iavleniea Erscheinung, iconoboret, idolnița Tempel (скована?), inoplemennicii, istâplenie, izgnanie, jestoc, măgiâ Menge, mălcom stille, a măzdi belohnen, nastoatel Aufschauer, novonacialnic, obnovenie, obrezni beschneiden, odavanie, oglasui lehren, obștejitel Mönch, obștejtie, obștnic = общ., otstâpnic, papij — папешъ, păpriște, pârğa Anfang, Erstling, pitalnița сиропиталище, pleavnița, pleanul die Beute, robornic, a să podvigui подвизавам се, podvodar Fuhrmann, Verföhler, pohfalenie, polonicul grosser Holzlöffel, a polzui erläutern, überzeugen, pomenic Reliquienkasten, poslanie, posledie Letztes, Rest, poucenie, prăvozvan, preliubodeai, prenesenie, preslușnic ungerhorsamer Mensch, prestâpnic, proizvolenie, promișlenie, râcodeală Handarbeit, samorasle bălii саморасли былия, a stlâpi haften, festnageln: cu ochii stlâpiți, a să strâstui sich plagen, bestreben, tâmpăn(ă) Trommel, târpi dulce, toplôta glühende Kohlen, trupiște Bild, Denkmal, vartoapă Grab, Grotte, Hôhle, văspriemnic, vunü ein Raum in der Nähe der Kirche — в ън ъ? zăclilanaci schwören, zlocestiv gottlos, zloslavie schlechter Ruf, zămănă Fahne.

XII.

Управление, сждийство.

oblaște (старинна д.) — областъ; oblastie управление.
voivozie княжество D — коевода.
grânița — граница.
porod вм. părod — народъ.
liude вмѣсто liud човѣкъ — людъ.
smărd (стар.) plébéien D — смръдъ.
pôdan поданикъ — подѣданъ.
oblăduesc владѣя, oblăditor gouverneur — овладати.
vlădnic puissant, fort, grand — влад. Vlad, Vlădaie, Vlădaiești, Vlădeni, Vlădești, Vlădica, Vlădiceni, Vlădiceasca, Vlădila, Vlădimir, Vlădimirești, Vlădislava, Vlădnic, Vlădomira, Vlăduceni, Vlăduleni, Vlăduleasca, Vlădulești, Vlăduța.
mirenie autorité séculière свѣтска власть — миръ.
stolița stolнина — столица; има и stolnița престолъ Poveste.
slim вм. snim concile D, a slimni (snimni) concilier = сѣнъмъ.
sfat, svat и sveat conseil — сѣвѣтъ; sfătós, sfăticiós persuasif; stătuesc сѣвѣтвамъ, sfétnic — сѣвѣтникъ (отъ по ново време).

- orîndesc, orînduesc уреждамъ отъ rînd—**радъ**; rîndueala уредба, neorîndueala безредие, neorînduit неуреденъ; rîndaş valet, serviteur à tour de rôle; rîndăşie service.
- poruncă и poroncă заповѣдь — **поржка**; poroncesc, poruncesc заповѣдвамъ; porunceală, poruncită (стар.) заповѣдь.
- urgie (старо) exil, colère, haine — **оргия**; a urgisi châtier. ustav — **оустакъ**; сжщо знач.
- chesar — **кесаръ**; сжщо знач.
- săderjeţ (стар.) вм. samoderjeţ autocrate D — **самодръжць**, но по руски изговоръ.
- crai roi — **краль**, но значи още homme déreglé, libertin — споредъ турското край; craiesc régner; crainic héraut — **кральникъ**, царски човѣкъ, а не отъ cărcnesc! Cih.
- ban — **банъ**; bănişor sous-ban; bănat Banat.
- vođa, voivoda — **вода**, **вовода**; voivodesc прил.
- boier boyard, noble, seigneur — **коларъ**; boierie titre de noblesse; boiereasă болярка; boierenás болярче, boieresc прил. и глаг.; boierime болярство.
- sol пратеникъ — **сълъ** Cih, но може да е отъ руски; solie ambassade; solesc прилаг.
- părcălab (стар.) начальникъ на крепость, управитель; recesteur communal — **паркалабъ**.
- potojnic souspréfet, administrateur D — **помощник**, повлияно отъ **помог**.
- biv-logofet D — **бывъ-логодетъ**.
- vel-logofet — **вель-логодетъ**.
- vel-visternic — **вель-вистерникъ**.
- iconom — **икономъ**; iconomie, a iconomici вода икономия.
- clucer, cluciar — **ключаръ**; clucerie ключарска служба.
- pivnicer ключаръ; pivniţă пивница, pivniceoară умл.
- medelnicear, medelnicer който поливал на княза (стара дворска длъжность) — **мѣдъ**, **мѣдъничаръ**.
- păharnic виночерпецъ — **пахарникъ**; păhărnicie самата служба.
- postelnic maréchal du palais — **постельникъ**; postelnicie служба и канцелария; postelnichel помощникъ на постелника.
- stolnic sommelier, stolnicel подстолникъ, stolniceasă жена на столникъ, stolnicie звание столникъ.
- dvornic, vornic, zvornic Statthalter, министъръ — **дворникъ** comes palatii; vornic de sat кметъ; vorniceasă жена на дворникъ; vornicel умл., vornicesc прлг., vornicie звание. Vornic, Vorniceni.
- vistier нѣкога-си финансовъ министъръ — **вистнаръ**, има и vestiernic — **вистнарникъ** *vestiarnic*;
- vistierie, vistiernicie звание; vistiernicel чиновникъ по финансовото ведомство (нѣкога-си).
- jurăn, jurán — **журпанъ**; jurăneasă dame, maîtresse, patronne.

chenez, chinez (стар.) administrateur D — князь; — но по късна заемка.

nacelnic D — начальникъ.

nameasnic, namesnic управникъ, gérant, vicaire — намѣстникъ. cin rang — чинъ; cinovnic също значение.

ceaşnic échanson виночерпецъ чашникъ; velceaşnic premier-échanon.

pisar (стар.) scribe, pisanie lettre, odronnance D — писаръ, писание. scripisesc parafer: condica scripicita şi şnuruta — Cih отъ scribere + писати, но по върно — отъ съкрѣпиги, и то отъ руски.

ispisoc titre, document — списекъ.

zápis écrit, billet, obligation, reçu, quittance — запись.

zapisca écrit, billet.

delă actes — дѣла, може би отъ руски.

a isprăvi finir, isprăvire, isprăvit, isprăvite нареч.

ispravnic mandateur, juge, préfet; isprăvnicel employeur, isprăvnicie писалище на исправникъ.

iscălesc signer, souscrire — искалати Cih. (?)

pecete, pecet, peciu — печать; pecelnic печатаръ, пазитель на печата; pecetar рѣзачъ на печати; pecetluesc печатамъ — печатальти.

slujitor — служитель, slujnică — служителька; slujer, sulger особена служба едно-време при княза.

ópuscă — отпуска — отъ руски.

ingrijitor intendant, surveillant, gardien D — грижа.

pinzărie hôtel de la monnaie — „панезария“.

vardist sergent de ville D — вардя.

sechiraş стара служба, коларъ и пр. — сѣкырл.

dajdie împôt — даждие.

desetina dîme — десетина; desătnic — десетникъ.

dăbilă (стар.) împôt D — предполага добъло; dăbilar и dobi-lar collecteur d'impôt.

dajnic contribuabile — не ще е отъ данникъ Cih, отъ *даждьникъ.

danie donation, legs — даание; dănesc глг, dănos génereux (подайко).

podanie данъкъ D — подание.

podvodă charroi par corvée, podvodar qui doit faire ces charrois — подвода vectura.

cómina, cămină, cămănă droit sur le vin, sur l'eau de vie — комина; căminar, cămănar — коминарь (който събира данъкъ комина); cominarit droit sur le vin etc.

dijmă, dejmă десетина — джѣма; dijmar, dijmaş; dijmarit dîme, dijmuiesc dîmer.

otcup ocroi (прекупване данъкъ) — откупъ.

goştină, gorştină, goştiniţă данъкъ отъ чужди търговци и овчари — гостъ Сіh, но може да е и отъ гора — горьщина. pogonarit данъкъ върху лозята (въ старо време) — погонъ. cuniţă, conită данъкъ за паша; cunicer който събира тоя данъкъ коньница?

ispaş, щета чрезъ спасване; значи и глоба за това — *испашъ? ispaşie, ispaşesc estimer le dommaje par l'ispaş.

jirovina данъкъ върху желждъ — жировина.

jitărie barrière; житарство; jitarit dîme aux jîtars — житарь.

vădrăsit данъкъ върху вино — кѣдро.

păndărit — пндарина (данъкъ) Agr.

sfert селски данъкъ — четвъртъ?

desetina Bienensteuer = stupărit.

oiem право за мелене — уемъ.

jitnicer, jicnicer, jignicer — житничарь, нѣкогашень царски чиновникъ.

gornic adparitor garde-forestier чрезъ мадж. gornik — горьникъ М.; gorniceasă жена на gornic.

jitar garde-champêtre, messier — житарь.

pără, pîră обвинение, тжжба, сждба — пѣра; păriş plaideur, părăesc plaider; poară contestation, dispute.

otcina — отьчина (бащино наслѣдство).

jelbar прошенописецъ D — жалба.

dovădnic tѣmoin D — доведенникъ или доказа?

zăpşesc вм. zăpşesc струвамъ бѣхъ — закѣшити inopinate deprehendo.

vină — вина; vinuesc, învinuesc овинявамъ; vinovat, învinovăţesc оправдавамъ.

osîndesc, osînda — осждити, осжда.

istoava éviction, отчуждаване сждебно; istov fin, terme D — истъ.

temniţa, temniţaş — тъмьница; întemniţa затварямъ; казва се и înjitniţa D вж. jitnicer.

înveriga verrouiller D — верига.

popreală, opreală затворъ — попърж; popresc, opresc въздържамъ, забранямъ, опирамъ се.

odobeală затворъ — дѣва (клада, пранга).

puşcarie затворъ — Сіh предполага поустъ, защото ужъ се стои тамъ като въ пусто мѣсто, но то ще си е отъ пушка, складъ за пушки; у Гер. си има пушкарія = „дрьнгольникъ“ — ако не е отъ рум.

dibă, dubă клада, пранга — дѣва truncus, клада.

strújă torsure, question — строугъ.

gărlită желѣзень вратникъ, лалѣ гърл-ица.

năcaz, necaz tourment, gêne, débit; năcăzesc tourmenter, irriter — наказъ.

caznă peine, tourment; căznesc tourmenter — казнъ, казнити.

stroiu batoque: a fi bătut la stroiu passer par les verges —
 Spiessrutenlaufen — **строи**?
 jig pyros, fer chaud — **жигъ**.
 gloabă — **глоба**, но значи и **кранта**; globnic който събира
 глобата; globesc **глобявамъ**.
 şugubăţ criminel; dangereux — **душегубецъ**? şugubină, deşu-
 gubină amande pour conduite immorale; ennuî, mauvaise
 affaire: dat de şugubină il lui est arrivé une mauvaise aven-
 ture D — **шегобиина**? şugubinat (остар.) **сводникъ** D.
 nepravilnic стар. **незаконенъ**.
 a desvinui, desvinovaţi disculper D — **вина**.
 a despagubi dédommager D — **пагоуба**.

XIII.

Военщина.

voinic храбръ (у D и soldat); voinicesc храбръ съмъ, voi-
 nicie храбрость, voiniceşte храбро; voinicaş хубавъ мо-
 мъкъ D — **войникъ**. Voinica, Voiniceşti, Voineşti, Voi-
 neşiţa, Voineasca, Voinesa, Voinese, Voine, Voina.
 năstruşnic volontaire, terrible, solide, fort D — **настрашникъ**.
 има и адверб. значение: **здраво, строго**.
 viteaz герой — **витазъ**, но изглежда, че изговорътъ е руски:
 vitejesc, vitejeşte храбро; vitejesc se porter vaillamment;
 vitejil геройство; у Doc. viteaz значи **войникъ**.
 hărăbór alerte, vif — **храбръ**.
 boinic combattant, guerrier — **бойникъ**.
 tăbără — **таборъ**; tăbăraş, tăbăran **войникъ**; tăbăresc лагерь-
 вамъ. Tăbără, Tăbăreşti.
 şătră — **шатръ**; şătrăr нѣкогашенъ нагледникъ на шатритѣ,
 şătrarie — това звание; şătraş катунаръ.
 осор halte; a face осор faire halte, prendre quartier D — **окопъ**;
 може да е имало и глаголъ, чието причастие ще е дало
 бълг. дума **окопитен, окопитям се**.
 dizdar (стар.) commandant d'une forteresse, d'un point fortifié
 D — **турска**?
 rălc чета, сборъ, ято — **рлкъ**: un rălc (чета) de soldaţi, un
 rălc (ято) de păternichi (пѣдпѣдъци); по новата заемка
 (отъ р.) rōlc вече значи **régiment**.
 pihota — **пѣхота**; pihotaş **пѣхотинецъ**.
 осение **войнишко обучение** — отъ руски?
 ceată troupe — **чета**; ceataş membre d'une troupe, **четникъ**, но
 значи и **главатаръ** на 1000 души.
 a se înceti se soulever, révolter D — **чета**.
 poteră арнаутска чета противъ разбойници Lit, poteraş — **по-**
те ра.

- prapor знаме — прапорѣ; praporcic signifier — прапорщикъ Слн,
но думата е руска.
- steag и steang знаме, върлина — отговарятъ пакъ на две
български думи стѣгъ и стагъ.
- plașcă вм. prașcă — пращка.
- împroșca фърлямъ съ прашка D, împrôșcare, împrôșcat; îm-
proșcatură fusillade.
- praștie, proaște праща; praștier, praștiaș пращкаръ.
- sul bobine, cylindre; кросно и пр.; sulă копие D — соулъ;
suliță соулица;
- sulițar, sulițaș — суличаръ.
- tûlbă — тоулъ (колчанъ); tulein Stoppel, chaume, tige d'une
plante — тоулитн, срв. тулѣйка у Гер. уши на брадва.
- copie кама — копни.
- pușcă — пушкка, pușcar, pușcaș, fusilier, tireur; pușcărie fabri-
que, dépôt de fusils; a împrôșca tuer d'un coup de fusil
D — да упушна; împrôșcare, împrôșcat, împrôșcatură D.
- țintă точица, мушка, целъ D — цѣта.
- strelesc effleurer, blesser — стрѣлатн.
- sabie сабя — сабли; sabiuța умл., a sabiez sabrer; Слн.
- tesac bayonnete — тесакъ отъ тесатн; sabier fourbisseur,
Schwertfeger.
- strajă — стража; străjesc, străjuesc съмъ на стража, străjariu,
strajer стражаръ, străjnic на стража, буденъ, străjnicie
будность.
- a strejui — стрѣжа; strejuiре D; streajer, strejâr стражаръ.
- receneagă гранична стража край Дунава — печенгъ.
- neprieten — неприятель, neprietenie — неприятелство D.
- iscoadă coureur, éclaieur, espion — съхода speculator; iscodesc.
celednic espion; celetnică гл. femme de mauvaise vie D —
челадъ, слуги и слугини.
- războiu combat, guerre; métier de tisserand — развои дава и
дветъ значения; războinic querelleur, guerrier, războiesc
guerroyer — вѣн. Boiște, Razboieni.
- năvălesc — наваламъ, năvălă навалица и пристѣпъ; năvă-
litor, năvalnic violent.
- năpădesc — нападамъ, наводнявамъ; năpădire, năpăd —
нападъ атаке.
- plean значи плѣнъ и плѣнникъ D, а въ Lit — стадо, тълпа.
- pleașcă — плячка; pleșcuiesc гл., pleșcuitor плячкарь.
- podvadă вм. podvodă corvée обозъ — подводъ; podvodă
значи и салхана Ingerul.
- a năvrări нападамъ, нахлувамъ, năvrăpitor aggresseur; năvrări
мн. ч. плячкари (турски войници) D — накрапъ плячка,
накрапити.
- rob, roabă — робъ; robesc en esclave, robnic servile, robesc
р о б ѣ, robie робство, robăc laborieux.

- desrobi — отробявамъ, desrobire, desrobit D.
 nepredat — непредадень D.
 pobedesc (povedesc, podidesc, prididesc presser) combler, vaincre.
 izbînda сполука, победа — **избѣти, избѣждж**; izbînbesc réussir;
 neizbînda несполука;
 nedobîndit непобедимъ; несполучень D.
 poticală поражение, загуба D — *потикало, сравни моравски: всуде смо потикани?
 a pridădi soumettre, pridadire — прѣдаде.
 răscoală sédition, iusurrection — **расколъ**; răscolesc insurger; răscolnic insurgé.
 răzmiriță, rezmiriță, rijmeriță — **размирица**.
 zăvéra révolte pour la foi — **завѣра**; zavergiu, zăvragiu rebelle pour la foi; zăvergisesc se révolter.
 pribeag скиталець, бѣжанецъ — **приѣга**; а pribeagi прибѣгвамъ, скитамъ се D; pribegitor passagère; păsare pribegitoare прелетни птици.
 bejenie, băjenie — **бѣжанин**; нашето бѣжания е отъ румънски! bejenar бѣжанецъ, а бѣжанаръ е пакъ отъ румънски!
 Въ пò ново време румънитѣ са зели нѣкои военни термини отъ руски, като напр. cozogoc. smotru, prisluga и др.

XIV.

Прозвища (повече лоши).

- băbană стара овца Ruș. Contr. — **бабана**.
 băborniță — **бабура** Poreclele 17.
 băhorniță adj. mare și diformită Leg. — **бахор**.
 becisnic inepte, imbecile, misérable — **бечестникъ**.
 bâzdâc побѣснѣлъ Meh. — **бъз-д-**, „подбѣзнаѣ”.
 bezmetic fou, étourdi, dérangé — Сih. отъ **визъ-румънъ**, но ако е отъ български, пò прилѣга да се изкарва отъ **безсмѣтка**.
 bogătan много богатъ Ruș. Contr. — **богат-ан**.
 boian име на волъ Ruș. Contr.
 bivoliță за дебела жена Por. — **биволица**.
 brud, brudnic capricieux, piais, sot — **бродъ** Por. бродникъ, бродница.
 bufnă, bufnă грозна жена Por. — **бухла**; buflea за дебелъ човѣкъ — **бухльо**.
 bufă, bufniță нескопосна мома — **бух-ѣлъ**.
 cărpăciu лошъ майсторъ — **кърпачъ**.
 cărăgață за бѣбрива жена — **карачка** (сврака).
 cotoronța безжба баба — **которана**.
 cepeleag bègue, qui brédouille D — **шепеляви**.

- cernea отговаря на черньо Pascu.
 chisnovat bouffon, fantasque, drôle D — ако не стои вм.
 кисловатъ, то ще е вм. pispnovat, а то вм. бѣс-
 новатъ.
 cioma се казва на грозна, омразна жена — чума.
 ciutac circoncis D — шутак; срв. ciut = шутъ.
 ciutulina коза безъ рога Craciun — шутилина.
 cloanță, baba-cloanța Rom. и бѣбрица — клюнъ.
 cocăleя virago (мжжкара) D — *кокълка; срв. кокълът!
 Кога се хвали нѣкой.
 cosoаșa bosse, ulcère; cosoșila gobin, bossu — кокошь, *ко-
 кошило; срв. кокошини се, свива се, гърби се.
 colăcar, colăcer chercheur de profit, de cadeâu — колак, кра-
 вай (за подаръкъ); colăcăresc dénoncer (pour profit).
 colivar който ходи по помани — Rom. коливаръ.
 colindroiу vaugien, vagabond — колѣда.
 cotușă или miță за лукава жена Rom. — кот-
 соцар сжщо значение — коцкар.
 curvă, curvar, curvariu; curvărie, curvie prostitution — коурька;
 curvesc, curvăresc гл., преасурвă, преасурвариу — споредъ
 прѣлюбодѣи.
 cutră femme de rien — срв. Охр. кутрата!
 diavoliță за лукава жена — дяволица.
 dobitoc — добитѣкъ.
 drăglă (de iară) Sărb. Тоам. — дръгла.
 dușmancă D — душманка (чрезъ бълг.).
 gaiță за бѣбрива жена — глища.
 găligan голѣмъ, дебел човѣкъ, дангалакъ D — глиганъ.
 gârbea прѣкоръ Pascu — гърбица, гърбю.
 găvrilă казватъ на мечка D — гаврило!
 golani, golănaș, golănel pauvre diable D — голанъ; golăneț
 дриплю, golea — голчо, гольо Pascu.
 golancă бедно момиче, golănime, golatate — парцаливци, бедни
 хора D; goliciune голота; goliț vide, mis en nu; sabia
 goliță.
 groză име на куче; grozav проклетъ — гроз-
 haită (бездѣльникъ) — хайта; hăițaș сжщо D.
 haplea D — хапльо.
 hârbăr сираче Meh. — хърб.
 hărcă, hîrcă, hoarcă, horcă: baba-hărca Rom. стара брантия —
 хърк.
 hrăpaciу = hrăpăreț граблю Pascu. Contr.
 ligăv злюды човѣкъ или добитѣкъ Meh. — лигав.
 lipitoare казватъ на адвокати — лепки.
 mândrița, mândrila име на крава Pascu — мждръ.
 mărciu име на куче — отъ mărcă име на овца — мрък-
 Pascu;

- murgеа име на волъ или на куче — мурджо Pascu.
 mitarnic vénal, mitarnicie vénalité D — мѣтареъ.
 murgana — мургава крава — ако смѣтаме кор. мург- за
 български.
 năbârgeac un om mare și prost Ingerul — на-бърже, на-
 бързак.
 năblaznic, năbleaznic, năbleznic stupide — блазнь, блазна.
 năsilnic, năsilnic violent — насилникъ; năsilnicie véhémence.
 năvârca un om mare și prost Ingerul — не-в-ръка!
 neagă-geă прозвище на опърничава жена Ingerul 351, дето е
 и приказката — ба е tunsă, ба е rasă? — нѣга.
 nebun стои вм. nabun Cih, тогава отговаря на ‚сбърканъ‘, на-
 буненъ. Nebuna, Nebuna-Vele, Nebuni, Nebunul-mare.
 nedestoinic incapable D, nedestoinicie incapacitè — недостойнѣ.
 nehărnic incapable, nehărnicie — нехарникъ.
 neicuța! прозвище и обращение — Не й ко?
 nemernic скиталець — намѣрникъ или немирникъ?
 perod sot, stupide; nerozie sottise — нѣродъ.
 nespravă envie de quereller, nespravnic querelleur — не ис-
 правникъ.
 nevrednic indigne, incapable; nevrednicie сщц. — невредникъ.
 nevlèg = năbârgeac, дангалак — ‚навлек‘.
 obraznic безсрамникъ, obraznicie — безобразие — образъ въ
 рум. има знач. на безсрамие; срв. obrăzar маска.
 orriu име на волъ — опирамъ се?
 Orlea фамилно име орльо Pascu.
 răgubaș който губи, zătra — нагубѣ.
 rălavăție léger, fou — палавъ.
 rărdalnic прл. и сщц. ‚diable‘ — пѣрдалникъ, съ малко
 друго значение.
 rărlea = dracu, Rărlea-voda — Пѣрльо-войвода казватъ на
 Ал. Маврокордатъ; въ негово време изгорѣлъ Яшъ,
 1783 г. — пѣрля, а rărleo междум. (= духти!) стои вм.
 пѣрхльо.
 rărliecu = șarlatan Pușc. Contr. — пѣрльо, *пѣрлак.
 repèle cendrillon, arlequin — пепелуша;
 repelcuță сщцо знач. Aschenbrödel D, Pușc. 76.
 rășcāv care vorbește în vârful limbei Meh. — писк, пиштѣв.
 răsică, răsculancă прозвище на котка — пис-пис!
 răstrila име на крава — пѣстрила Pascu.
 răvan име на волъ — плакъ; răvăță овца съ брѣза муцуна;
 poclet (= grozav) D проклетъ;
 pocneț = copil Cuv. Sc. — пукни! Срв. чеме ри.
 roghîrcă Knirps (недорасълъ човѣкъ, завѣрзак) — пабирѣкъ.
 рonos лошо име = рогеclă, greșeală Lit.
 ropelcă пепелуша = ciupercă Ingerul.

- botlogar измамникъ — подлога; potlogan — за куче.
 porecleală, poreclire даване прѣкоръ; a porecli давамъ прекоръ
 poreclă — порекло.
 potăie — câine leneş Leg — потан.
 a precurvi eherbrechen — preacurvă — споредъ прѣлюбъти.
 prostan = простак Cuv. Sc.; prostanac om simplu de tot Puşc.
 Contr. — прост;
 puţotina, puţotina putaine — не е вм. puţotina, а си е отъ
 пъ рц-
 pungaş coupeur de bourse, filou — пунгă, пжгъ; pungesc, pun-
 găresc voler.
 prichindel педя-човѣк, значи и живо, пѣрраво дете D — при-
 кундел, прескундел; срв. у Гер. кундя се пре-
 мѣтамъ се.
 priciós, pricitor свадливъ — притѣча — между друго въ рум.
 значи и свада; pricesc карамъ се.
 rătán ordinaire, grossier, rustre — ратаи Cih; rătănesc прлг. ră-
 tăneşte нареч., rătăcănie простотия. Răteasca, Răteşti, Ră-
 tuteşti.
 răsturnică (стар.) prostituée D — растуриямъ.
 rus blond име на волъ D — роуць.
 sărăcilă сираче Pascu.
 sămăvolnic arbitraire, sămăvolnicie D самоволникъ.
 scărţă, scărţă за чиновникъ писаръ Por. — скърца (съ перото).
 scorpie за зла жена — скорпиа.
 sfadnic = certareţ — свадник.
 smeoică = cotoranţa, лоша жена — змеица.
 străşnic dur, sévère, âpre, — страшникъ; străşnesc sévir
 contre q., străşnice dureté, rigueur.
 streche за зла жена — стрѣкъ, стършель.
 şod bizarre, baroque, fou, ridicul, sot — шотъ; şotie plaisante-
 rie, sottise.
 şuiu = căpiat, perod Meh. — шуйи.
 şuchiană казва се на крава съ малки рога D — *шутяна отъ
 шотъ.
 surilă за крава — сур Pascu.
 tăntă — leneşă şi cam prostută — тунта.
 tartoriţa за зла жена — тарторица.
 ţepeş забивачъ на колы, прозвище на воевода Владъ V.
 ţimpea тжпак — тжпъ Pascu.
 trîntor търтей, лѣнивецъ — тржтин.
 vărlogan вѣрлаче дете Meh — предполага вѣрлокъ.
 verigaş Kuppler Puşc. 16 — врига (пръстенъ).
 vidra за зла жена — видра, но може вм. хидра.
 vlăduţă nigaud D — владъ.
 uliţarnic = ducăuş Povestea — уличарник.

zăbrăluică подѣвка Col. вм. zăblăluica отъ zăblă = încă nu fată mare.

zăplan силенъ, планински — за-планина Cih.

zgirnăilă скжперникъ Pascu — сгжрнал се = стиснал се.

zimbrila име на волъ Pascu — зжбръ.

zlob malfaiteur, voleur — злоба, злобѣнъ.

zogan име на волъ, отеленъ у-зори.

zogila име на крава (отелена въ зори) — зора; значи и зорă въ приказки D.

Народности имена.

Нашето име **българинъ** румънитѣ исказватъ сега по книжовно bulgar, но у народа има и други две названия за „българинъ“, а именно sârbul и șchiai; sârbul произлиза отъ времето, когато не са правили разлика между книжовенъ сърбин и българин, а șchiai произлиза отъ sclavi и то е най старо название за българитѣ; и понеже туй сжщо название употребяватъ и албанци, може да иде отъ тамъ.

ungur, ungurean, ungureancă, unguică — жгринъ; unguresc, -ește; Ungurie.

Vlașca, Vlașteni, Vlașcuța — влахъ.

slovean, sloveancă, slovenesc, slovenie langue slave, slovenima, славянство — словѣне. Slaveni, Slavinești.

Rus, Rusul, Ruși Rușii, Rusanеști, Suseni, Rusca, Rușava, Rusa-văt, Rușeț — русъ.

neamț, neamțoică; nemțesc, nemțește нрч.; Nemție Германия — нѣмъць отъ нѣмъ mutus Cih и др, но да се не забравя дума neam, мадж. nyam племе! Neamț, Nemțeni, Nemțești, Nemțisor — нѣмъць.

leah полякъ, leașcă полякиня, Lehie Полша, leșesc, leșește по полски — лѣхъ.

sas, sască, sasoică саксонецъ и пр. — сасъ.

moroiан — моравянъ — тѣй казватъ на планинци около Кронщатъ Cih.

frânc latin, italian, occidental D — фржгъ.

talian, taliancă Cih. — тальянецъ.

țigan, țigancă, țiganesc, -ște, țiganie, țiganime циганоръ; țiganesc циганя се — ациганъ; Țigan, Țiganești, Țiganeși, Țiganie и др.

păgân — поганъ; paganesc прлг. и глг. ставамъ поганинъ; paganie, paganime, paganisme; има и pógân vilain, laid — по късна заемка отъ пѣганъ. Pogан, Pogana, Pogaceni, Poganești.

sodomlean, sodomleancă D — содомлянинъ, -ка.

ispolin D сжщо значение — исполинъ.

jidov, jidovesc, jidovește, jidovie, jidovime — жидинъ, жидокинъ.
evreul ще бжде тѣй сѣщо отъ бълг. споредъ изговора: евреинъ.
prișleț чужденецъ D — и скиталецъ D — пришлецъ,
inoplemenic M — иноплеменикъ.

XV.

Разни изрази.

1) Сѣществителни, прилагателни и произведени отъ тѣхъ глаголи.

blagă félicité, richesse — благо.

blendă, bleandă, censure, coup, taloche — бландъ. Cih.

bogat — богатъ; bogăt assez; bogăție richesse; bogătaș — богаташъ (отъ рум.).

buhav bouffi — бухавъ.

buiaç, bueac viif, pétulant, féroce, exubérant, lascif, lubrique — боуи; buestru féroce, pétulant, buestraș cheval qui va l'amble-

cărpos mândru și trutaș ca o capra Ingerul — кыр-
сарă тақуінеріе D — кара — (или отъ малор.?), cărâoală = svadă Cimil.

citov цѣлъ — читакъ; citovesc restituer.

cojița crustille умл. отъ соја = кожа; cojitură écorchure.

corună = coroană — короуна още въ Лоб. Парем.

crâncen horrible, effrayant — крѣчина; a se încrâncenesc s'effrayer.
cruat plin cu sânge — крв.

Dobra, Dobrăceni, Dobrănauți, Dobrei, Dobreana, Dobreni, Dobrești, Dobreț, Dobriaș, Dobrica, Dobrice, Dobriceni, Dobricești, Dobrinești, Dobrița, Dobrovești, Dobri-vârf, Dobrogoste, Dobroiești, Dobron, Dobrosloveni, Dobroslovești, Dobroșești, Dobrota, Dobrotei, Dobroteasa, Dobrotești, Dobrot, Dobrouți, Dobrun.

dodot radotage — не ще е отъ dodiat Cih, а отъ всотъ: а vorbi in dodot.

dogoritor brulant D — догорн-

deletnic actif, occupé — дѣло; deletnicesc, îndeletnicesc occuper, employer.

delnic propre, joli, élégant; delnicie сѣщ. дѣло.

dostoinic habile, capable, compétent, destoinicie сѣщ. — достоинъ.

dosada tourment, peine — досада.

domol lentus, lenis, domolesc смирявам — домола M.

dragnă = iubirea, amorul Lit. — драг-

drăgălaș, drăgulaș herzig, hübsch — драгъ; drăganele мн. ч. Reiz, Anmut; Drăgălina.

dup дупка D — доуи-

ezit indigné D — аза; esa, еза.

gălăgори minte Sărb. Toam — ,глаголе!.

găleş, găliş, langoureux, sentimental D — гален: cu ochii găleşi, îngălişati съ галени очи.

gătă готовъ, gătaesc пригатвямъ — гот-.

găvănát кухъ, дълбокъ — гаван-ка; срв. и гаванáта паница (дълбока) Слив. — găvan, găvana, găvane, găvănel. Găvănele, Găvăneşti, Găvănosa.

ghicitura, găcitură — гатанка?

glamniţa — şervet întocmit şi făcut colac Ingerul — възглавница.

golaş, golişan оскубанъ срв. голиш. — голъ.

grabă hâte, urgence: cu grabă, de grabă, în grabă на бързо — греб-

grăbnic pressant, urgent, grăbnicie empêchement, hâte — да грабна.

greş, greşeală, greşesc сбърквам — греша; a face greş не улучвам.

groază страхъ — гроза; grozav, groaznic, groznic страшенъ; grozăvie, grozăvenie страхотия.

hăruc balle, рауме — хупати (грабя) Cih.

hărb fund de oală Cinci-dec. — хърбел.

hrăpelnic (стар.) герасо D — храпамъ (грабя).

împoara = price Lit — пор-.

işteţ sagax; işteciune, işteţime sagacitas; iştit penitus, profectus — истъ certus, verus M.

istov fin, ferme — истокъ (истински); istovesc finio, istovire Ausgleichung M.

iznoavă приказка Sov. Sc. — из-ново.

jînd — dor Ingerul — жадъ.

jirav sévère, dur, cru — не отъ соудъ Cih, а отъ жилавъ juvăţ разни значения: вжзель, колегъ, бесилка; с'un juvăţ scot porcul din coteţ — живиць.

lecovată (piatra) въ една коледна пѣс. Col. — леговат?

licită bine cunoscută Ingerul — личи.

liboste = dragoste Lit — любви.

lud: са е lud şi bolund Col — лудъ, блудъ чрез мадж.

lis уплашенъ, плашливъ — лихъ Cih.

lipsă D — липса също знач.

lipcă, litcă glu — лепка; lipiciu appas, attrait, charme — льп.

mădăţie temporisation, opiniătrité — мѣдль Cih.

mătcă — не отъ matew Cih, а си е бълг. мѣтък.

meş = strat Meh. — мѣш-?

mîndreț élegant, beau — мѣдрѣ; mîndrețe сщц.
 mită подкупъ; mituecs подкупвамъ — мѣто.
 mlădiós, mlădiu, mladior гѣвкавъ — млдѣ; mladosie гѣвка-
 вость. Mladin, Mlăditele.
 Mocra, Mocila, Mosești, Mocirlu.

năblăznic grossier, simple — блзнь.
 năboiu разбиване ледове — набои; năboesc débâcler.
 năloagă, năvaloacă = năvală Meh. — налогъ?
 năpărcă fouet D — да на паря = набия.
 năpasnic страшень D — напастъ.
 năpăste calamité, calomnie — напастъ; năpăstuesc affliger, tour-
 menter, calomnier.
 năpoință Trinkgeld Meh. — *напойница.
 năprasnă случайность, năprăsnic imprévu, sudain, năprăsnicie
 — изненада — напраснь; năprăznic = fioros страшень Lit.
 necioplît неодѣланъ, грубъ D — чопля съ измѣн. знач.
 neclătit, neclătinat D — непоклатень.
 nedeslipit D — неразлѣпенъ.
 negată, negătît D — неготовъ.
 negrăbnic lent, pas pressé D — грабя съ изм. знач.
 neispravă несполука D — неисправа.
 neistovît несвѣршенъ M — истокъ.
 neoblăduitor оесамостоень, подѣ настойникъ. D облад-
 neorândueală, неуредица — рад-
 neprestan (стар.) D — непрѣстанъ.
 neprielnic inoportun, non propice D — неприати.
 neprimit неприеть, neprimitor нерасположенъ да приеме, не-
 гостолубивъ D — неприима.
 neslărșit безкраень D — несвѣршенъ.
 netrebnic неротрѣбенъ, netrebnicie непотрѣбность D.
 novac — новакъ, сщцо значение.

obraz = cinste, честь — образ: честь и образъ.
 obște, obștie commune, public; de obștie ordinairement, in obștie
 publicquement; obștime; що е общо.
 odihnă repos, a odihnesc calmer — отдихна.
 oïemul Ind — уем (на воденица).
 oșție много деца — шуштие?

pacoste — пакость сщцо знач., răcostenie D пакостя, па-
 костение; răcostnic прлг. пакостень D.
 pagubă — пагубка; răgubesc губя, погубвамъ.
 răjură = graița — паз-?
 pamet = minte Meh — памет.
 pândă = pază Ingerul — пнд-

- părăscovenie вм. prăscovenie conte, mensonge — Сѣх отъ про,
 прасъковати, но да се има предъ видъ: праскам, срв.
 цаста-праста вм. праска.
- pârgăv dat în соpt, pârguit Cимil — пѣргав.
- pază garde D — пазити.
- pedepsă наказание, a pedepsi élever, instruire — недепсу-
 вамъ гр., но чрезъ бълг.
- platcă една игра на карти — *платка.
- podobnic semblable D — подокънѣ.
- roancă, мн. ponce discorde; ponciş en travers, poncisez, împron-
 cisez être contraire — пѣнѣ Сѣх, но пò близу е новобъл.
 спѣнка, изговаряно диал. и спонка.
- rosinog случка Meh — починѣк.
- rògan vilain, laid — рѣганѣ.
- romină — amintirea Lit. — помин.
- romòjdii mensonges Ingerul — *поможднѣ?
- rorav ferus — порав vis, violentia Микл.
- roticălă incident, случка Meh. — *ротѣкало?
- posluş îndrăzneala şi nădejde — послоуш-
 роşolog даръ за изпращане Col. — посламѣкѣ.
- rotloga разни знач. D — подлога.
- protivnic, protivelnic, противникѣ, но и подобен.
- poveste, povéaste приказка — повѣстѣ; povestea vorbei посло-
 вица; povestesc приказвамъ, разказвамъ; povestaş рас-
 казвачѣ.
- prăpad злочестие, зла случка, щета — пропадѣ; prăpădenie
 пропасть, провала, смъртъ.
- prăpastie, prepăsténie — пропасть; propăstios пѣленѣ съ
 пропасти; черногледѣ D.
- price вм. pritce litige, proces, querelle, noise, prise, rixe, énigme
 — притѣча; pricesc карамъ се; разказвамъ (отъ сръбски?);
 pricire свада; завѣтъ.
- prigoana преследване — прѣгонѣ; prigonesc преследвамъ.
- prieten, prieten — приятель, prietenie приятелство, priete-
 nos приятелски, prietenoşie приятелство — приатѣнѣ,
 *приатѣлѣ; prietenesc сприятелявамъ се.
- prilėj occasion, opportunité — прѣлежѣ; privilegesc donner
 occasion.
- primejdie péril, danger; primejdios dangereux — при междие;
 neprimejdios безопасенѣ.
- privaz: ogarii 'n privaz привързани — привѣзѣ?
- prost, prostác, prostălan. prostán, prostănác — простѣ; prostie
 просташина, prostime простолюдие; prostesc простѣя.
- răscală seditio — расколѣ; rascelesc tumultuor M.
- răstav garniture печатарски изразѣ D — разѣ-ставѣ.
- răstoacă canal, fosse rempli d'eau — растока.
- răzbun repos D — разѣ-воуна?

răzbunica — bis-aieule.
resplată, recompense D — расплата; resplatesc, resplatire, resplatit.

Rîșca, Rîșcai, Rîșcaiești, Rîșcani, Rîșcuța — рѣчка Сѣв.

rușine pecinste, desonoare Lit — *рушина.

roajbă дребно нѣщо: să scoată o roajbă de groșită = да извади дребно грошче Col. — рожба съ изм. знач.

sărac сжщ. и прл. беденъ — сиракъ; sirăcie бедность; sirăcime бѣдни хора; sarantós просякъ; sărăcesc appauvrir.
sărman, sirimán, siroman, sirmán прлг. беденъ — сиромашъ, а може и отъ сиромашин; sirmănie сиромашия, sirmă-nime сиромаш.

săvăstoc, sveștoc китка Vrem. — свиток.

scoroceală рипамъ отъ сънь Ingerul — скор.

seacică чрезъ мадж. szacska pabulum sectum — сѣчка-ка М.

schitaciu vif, gai; schităcie сжщ. — скитачъ.

scund, scundac кжсъ — сждъ inops, brevis; срв. кундел.

sfîrsință край — свършѣкъ; pe sfîrșite на край, най-сетне.

sfârloagă парче кожа, обувка и пр. — исфърлок; sfârluga de pește нищо и никаква риба Cuv. Sc.

sglobiv relaché, effréné, folâtre, gaillard; sglobie, sglobenie pé-tulence — не ще е отъ слвн. sglob, sgloba Сѣв, а отъ зловив.

silă — сила сжщо знач.; silință усилие.

smintă, sminteală (стар.) obstacle, erreur D — смат-; а sminti смущавамъ, а se sminti perdre la tête.

șolovată: piatră șolovată Col — столовата.

șpor полза, сполука, умножаване Lit — спор.

stărcit — îndoit de picioare Ingerul — стърчи.

strădalnic assidu, laborieux, actif D; — а se strădănuî старая се; strădănuință старание; и въ рум. има смѣсица между старая се и страдая.

strânște, triște вм. streăște sort, bonheur — срѣща; răstriște malencontre.

Suha, Subaie, Suhar, Suharău, Suhuleț — соухъ; Сѣв извежда и suhat отъ сухъ, но то е тур. дума — соват.

sucălete нѣщо свито Meh — предполага *сукалец.

șuiu сжщ. paralysie, goutte, cancer; прлг. gauche, sot, nigaud; значи и opakъ: acest om e șuiu — шуйи.

tăval, trăvăluc вм. travail, rouleau; se tăvălesc se tourner, se salir — кл-валям и въ дветѣ значения.

tiglă клисавость (на хлѣбъ); tiglos клисавъ — не отъ тѣгнѣти Сѣв, а отъ тикла, тиклав!

tihnă, tispă покой: traiu în tihnă тихъ животъ; ticnesc, tihnesc — тихъ, тихнѣти; pre tihnite à l'aise; netihneala inquiétude.

tîmp тжпъ, тжпоуменъ; tîmpesc rendre obtus, hébéter; tîmpie,

tîmpime, tîmpire тѣпость; tîmpit истѣпенъ, тѣпъ: tîmpit la minte, duhul tîmpit.

toboliță въ една гатанка за гребен Cimil. — *тоболица.
traiu existence, traiu bun bien-être, trailă bon vivant; trăiesc
exister, vivre; trăinic траенъ: postav trăinic здравъ платъ;
trăinicie, trăinicime durée, solidité — траити.

treasc praful de pe drum etc. Meh — трѣска.

trețină — cel de trei Cânt — третина.

trudă Lit — трудъ сѣщо значение.

vâlvă репутация Lit — мълва.

vânj flexibilité, souplesse; vânjos souple, tenace — Cih отъ
вѣзати, но има смѣсица между вѣз- и гѣж-.

vânzós нѣщо свито, вързопъ — вѣз-

vălvác, vălvătác tourbillon de flamme; vălvăesc flamber —
вѣлѣвъ Cih.

veste — вѣстѣ сѣщо значение.

vlagă имотъ, богатство Lit — влага; срв. държи ми влага.

zăvor repagulum M — заворъ; zevoresc заключаамъ.

zăhăială mișcare și sgomot (ca la iarmaroc) Cimil — захявам
= залисвам Лч.

zâmboc гвоздейче Lit — *зѣмѣкъ.

zângloabă = priedica прѣчка — заглоба?

zăpor вода колкото за една воденица — запор.

zăvistnicie = invidie Vrem — завистник.

znagă putere Mih — снага.

zoală muncă grea, strădanie Cimil — зѣлъ.

zăticneală retard, gène прѣчка; a zăticni прѣча, zăticire прѣ-
чене — да за тикна.

2) глаголи и глаголни сѣществителни.

a se aciuia s'abriter D — да се очува (не отъ оутѣцати Cih).

a die souffler légèrement — вѣяти Cih.

ajumi — a pune mâna la ochii — жумя; ajumit игра — жу-
мичка Meh.

apestesc, pestesc tarder — опоздѣти.

brodesc atteindre, trouver D — да избродя; brodire, brodeala
réussite, rencontre.

bucnesc, butnesc bûcher, cogner D — бухна; a busti Meh.

bucesc, buiucesc, buicesc pousser avec trop d'abondance, être
vain, arrogant, fier — вѣи.

bușesc pousser, heurter, frapper, battre — вѣшити.

câltaî Cuv. Sc. — кълцам.

cărăesc taquiner, tourmenter — карам се.

cărnesc orqueo, verto — крѣнѣти М, но по право отъ

крѣнѣти: unde nu'î loc de cârniş — да кренеш!

cărtesc fremo, cărteală murmuratio — крѣтени grunntus М.

cătcăesc, cătăesc glousser — не отъ kvokati, r. kvocati s-h s.

Cih, а си е бълг. къткам!

ceşesc — чешма: Ea îmi coase şi-mi ceseşte Col.

chicuesc prendre aux cheveux — къка.

cinstesc honorer, régaler (смѣсени чкътъ и чкътъ); cinstit honorable.

ciocnesc choquée, ciocneală choc, heurt D — да чукна, но и р. чокнутъ!

а ciuciuli plisser, caresser — чучул.

cioplesc couper, sculpter D — чопля съ промѣнено знач.

chiteăsc мѣря, chiteală intention, projet; chitaciu inventif, qui vise -- хитя, китя, да запокитя.

а se ciumari devenir astringent; ciumāros astringent D — чумаря се.

ciupelesc, ciupesc plumer, picoter, prendre un tout peu de qch, D — чупя + чопля; ciupit накълванъ (отъ шарка), ciupitura.

clătesc, clătăresc remuer, rincer — клатя; Ingerul — движа се.

cobăltiez secouer, fluctuer — колѣвати Cih.

а se cocori s'enfler, se gonfler, se rengorger, надувамъ се D — кокоря се.

а se cocoroşa = а se cocori D.

а se cocoşez se pavaner, se carrer, se vouîter D; cocoşat свить D — кокошь.

а se coji s'écorcer, s'écroûter D — кожа; cojit écorcé D.

colacesc свивамъ се на кравай — колак.

concinesc свѣршамъ — конѣчина М.

coşesc bouffer, enfler, надувамъ се — кош.

cosoresc piquer, irriter — cosor, косер.

cotilesc fouiller — котило Pascu.

а covîrşi surpasser D — врѣхъ: sgomutul covîrşia fortuna шумътъ надвиши (надвѣрши) бурята.

а crăcănez, crăcesc — крача се, раскрачвам: а craci pi-cioarele.

cruntă а taiă puţinел — крѣт; оттамъ ще е и crunt ensanglanté, cruel.

crişesc ensanglanter — не отъ крѣкъ, а отъ кроушити; срв. crunt ensanglanté отъ крѣтъ, крѣтити.

а desăvîrşi finir, achever D; desăvîrşit achevé, achèvement — скврѣшити.

descălcesc реша — разкълчищям — къкъкъ.

a descleṣta desserrer — расклещям: не putea descleṣta gura
не можеше да си расклеши устата.

a descoji ôter l'écorce обѣлямъ (кожа).

a desdoi dédoubler D — раз-двой-вамъ, срв. doina, dornic.

a desgrădina arracher de terre, déraciner — градина.

a se desgoli se dénuer D — да се разголя.

a desgropa déterrer D — гроб.

a deslipi — отлепямъ D.

despletesc — расплитамъ.

desvălesc, desvălesc développer — влѣати.

desvârtesc — отвъртамъ, отключамъ.

a desuci — разсуквамъ, да разсуча D.

a doda и dodei, dodeiez, dodiez gêner — додѣяти; dodeială
gêne, dodaie ennui D, dodaitor; dodie incommodité.

dogoresc griller; brûler — догорѣти съ изм. знач.

domeresc, dumeresc faire comprendre, convaincre — домѣрити Cih.

dosădesc tourmenter — досадити.

doslujesc expliquer, instruire, rapporter — дослоушати Cih.

dospesc фрасва (за тѣсто) — доспѣти.

a dvori venir, se présenter à la porte D — дворя се: oamenii
săraci dvorînd prin ograda.

drăngănesc tinter, tambouriner — дрънкам (не отъ dînd Cih).

a firși вм. sfirși D.

găltănesc, găduesc — гълтам.

se gârbasc, gârbovesc courber — гърбя се.

ghibuesc, dibuesc plier, courber — гъб.

a se glasui — а се plânge Нора — глася.

a glodi serrer, presser D — гложди, глода съ изм. значе-
ние: me glodesc răpucul стиска ме обувката вм. глож-
ди ме!

a golesc испразвамъ: a goli un păhar — голъ съ изм. знач.,
но срв. и нашето „оголвам“.

a glumi — а vorbi vorbe de dragoste — глумя се!

grăbnesc, grăbnicesc presser, hâter — да грабна!

grijesc Lit — грижа се.

gușui задуши (вълкъ овца) Meh — гуша.

hăbuesc дробя, рѣжа, унищожavamъ — хабити, но вѣроятно
чрезъ хабич.

hăltăcăresc jeter că et là — halkac Cih, но по вѣроятно отъ
халтав.

hapuesc happer, hapcă action de happer — ханати.

a hărșni, hărști trancher net D — рѣшна, хрѣшна; срв. и
хрѣшти = хрушти.

a hrăpi prengre avec rapacité D — на-храпа се.

- îmbâzoi a ținea coda dreapta în cus Lit; a sta bâzoi — бѣз- сръ.
бѣзнат = убоденъ и сетне — ,с вирната опашка'.
- îmbloji envelopper D — не отъ облякж Сѣх, а отъ обложити.
- îmbvgatesc — убогатявамъ.
- a se împăengeni se voiler, troubler (les yeux) D — пажчина,
паѣцина.
- a împrîna D — да изпълня; Ingerul — да натѣпча — пѣхна?
- împăștiez прѣсвамъ, prorager — праща Сѣх.
- împletesc — заплита, уплита.
- împrietenesc сприятелявамъ се — приати Сѣх.
- împricină a se certa cu cineva Lit. — прича + причина.
- a se împrăosă a se umplea de praf — Мех. прахоса.
- a se împrotivi, împrotriva s'opposer; împrativnic adversaire D —
противник.
- a se încălci s'embarrasser, s'emmêler, s'entortiller: Mătușa se în-
calcește prin căneră și cade jos — вкѣлчищи — клѣкѣ.
- a încleșta — заклещямъ; încleștare, încleștătură: a încleșta
dinții склещямъ зѣби.
- încocleșă заклещямъ Ingerul — коклец.
- a încolăci enrouler D — колак.
- încrosnesc нарамямъ D — кросно?
- îndârjesc, îndârjecc irriter — дражити
- a se îndeletnici s'occuper D — дѣло.
- a îndobri = a îmbună Vrem — добръ.
- înnădi se lier, prendre l'habitude de venir du même endroit D —
навнадвамъ се; înnăditura надавка.
- a înșfac, înșfacă empoigner — хватити Сѣх., но по добре отъ
хватѣ, изговорено хвак!
- a înțep изострямъ — цѣпѣ; înțepușez нанизвамъ на шишѣ.
- a întrebuițez употрѣбямъ чрезъ trebuință.
- a învălesc, învălesc envelopper — калати; învălătoare qui se
roule, enveloppe; învăliș couverture.
- a învărti tourner D вѣртѣти.
- a isc, a se isc naître, provenir — искати Сѣх.
- iscusesc se raffiner, devenir adroit — искоуцити; iscusenie, is-
cusința.
- ispitesc — испитати; ispită сжщ.
- ispravesc achever, réussir — исправити; ispravă achèvement,
succès.
- iștovesc terminer — истовѣ.
- iștravesc разсипвамъ (пари), dilapider — не отъ сѣтракити Сѣх,
а отъ истракити.
- izbavesc — избавити; izbavă délivrance.
- izbesc вл. izbiesc — избити.
- izbranesc régler une affaire, arrêter (un compte, un mémoire) —
не отъ избрати Сѣх., а отъ избранити вл. кѣзбранити.
- izbucnesc, sbucnesc éclater — избухна; rebucnesc бухна
(за тѣсто).

izgonesc — изгонити.

izgoresc brûler sans flamme (особено за снопе — спарили се)
— изгорѣти съ изм. знач.

izmenesc — измѣнити.

a izîdi распилява се D; astfel nu se face izîda — изида се?
ivesc paraître, percer, paître — ижити; изговорено по южнобълг.
ивя (Слв.); iveală, ivală, ivenie apariţiou, vision.

zarî заравямъ, вдълбявамъ Cuv. Sc. — вм. iazarî?

jaluiesc, a se — Ingerul — жая; jăluială = jalba Lit.

a jertvi Lit — жъртвам.

jîti (crap.) vivre, sé pourrir, paître D. — жити.

julesc écorcher, jumulesc вм. julumasc — жуля, ожулвамъ,
бѣля.

jumulî = smulge ceva din rădăcina Lit. — да ошмуля.

jupesc, jupelesc écorcher, pêler — не само отъ лупить Cih.,
но съ примѣсъ и отъ жуля, бѣля.

jîgnesc piqûre — жгнѣжти.

lehăesc, lefăesc, leşăesc priver; parler vide, jaser, clabauder —
лихъ; lehaiă, lehaiu jaseur, празнодумецъ.

lipesc лепя; баданосвамъ; lîpeală, lîpîtură; lipăciu, lipăcios
лепкавъ; lîpoşea croupir ‚гизна‘, ‚кисна‘ — лпп-

măcesc, măcelesc — не отъ млчити Dih, а отъ мачкам също
знач.; măceală смачкано; оттамъ и măceş мошмулъ.

mădăresc amollir, mignarder, verzărteln — мѣдлѣ, мѣдлити Cih.

a măgări псувамъ Ingerul — магаря, магеря.

măgulesc adular — магоулити adulari M., măgulăroriu fraudu-
lentus.

măhnesc agiter, tourmenter, chagriner — махати, махнѣжти;
măhnire.

a mălci — a racea chitig Ingerul = мѣлчи.

a măngaia caresser D — предполагамъ mâna + галя; măn-
găios caressant.

a se milcuiesc усилено моля — умилкувам се: m'am mil-
cuesc, m'am rugat.

a mişca движа, mişcacios mobile — мѣкати Cih, но предпо-
лага посрѣдство мичам, мичкам.

mişuesc, mişunesc, mişinesc fourmiller, se remuer — мѣшати Cih.

a mezdrî гложда Les. — мездря.

mlădiez правя гѣвкав — млдѣ.

a morfolî, мокря, мажа D — мърхоли.

a se năbui — a trece ара, a asuda Meh. — набуй.

năbuşesc éclatet, percer, étouffer — боушити Cih, но срв. и
,напуши ме' смѣхъ.

năcleiesc froter de, salir — клѣи.

nădesc = înnadesc надамъ; nadă allonge, appât — ,надда';
навнада.

năpustesc напущамъ; năpust mauvais esprit, agonie, calamité D.

năruesc s'écrouler — ринѣти Сѣи.

a se năsădi утайва се, усажда се D — насадити.

născoci inventer, trouver; născocitor inventeur, qui trouve D —
да наскоча.

năzuesc моля, позивамъ се — называти.

a nemeri toucher, trouver дождамъ на време D — да на-
мѣря; nămeritor juste, frappant.

nemernicesc errer, vagabonder; nemernicie сжщ. — мѣр- Сѣи,
но предполага ненамѣрник,

obărșesc finir — об(в)рѣшити; obârșenie fin, bout D.

oboresc, doboresc сваямъ, събарямъ — да оборя.

obosesc уморявамъ се, отпадамъ — обосити Сѣи.

obărșesc, robrărșesc укорявамъ, нападамъ, обиждамъ — образъ

obștesc обнародвамъ — обшкъ.

ocăresc — карамъ се нѣкому; ocağă караница, нападка, обида;
ocăricios, ocăritor който се кара — окарити.

ocrotesc favoriser, protéger, a alina Lit. — окротити;

odihnesc, hodinesc — да отдихна; odihnă, hodină repos,
tranquillité.

ofilesc flétrer faner D — ухил-ен?

omoresc occidere — оуморити; omor убийство — уморъ.

oploșesc заканямъ, браня — сплотити, сплощж.

opăcesc arrêter, empêcher, retarder — opakъ; opăceală, opăcirea
empêchement.

opăresc опарямъ, изгарямъ, попарямъ: opărit de brumă
попарено отъ слана; a opări cămeșile да попарямъ
дрехитѣ.

opintesc arrêter; retenir; a se opintesc s'efforcer — напѣвамъ
се, опати; opinteală, opintire empêchement, effort, tâtigue.

opresc arrêter, défendre, refuser, réserver — опрѣкти; opreală, opre-
liște appui, soutien; arrêt, détention; oprelnic répressif;
opritor arrêtant, opritori reculement aux harnais.

osebesc, deosebesc различавамъ.

ostenesc fatiguer, laisser — оустанж, останж; osteneală fatigue.

a ostoi, ostovi почивамъ Lit — устоя.

a otângi (cu prăjină) опалямъ Meh — отаг-

otinesc уморявамъ се — отнѣчнѣти.

otrocolesc скитамъ се — Сѣи вм. otocolesc — около, но по
близу е отръколя.

ovilesc faner — оуважѣти Сѣи, но и ухилен, уфилен.

pălesc паля, барамъ, бия — палити; pălitură изгорено, главня
на жито; pălit главнѣно.

- părcesc, pîrcesc; a se părcesc — пърцатъ се.
 pârlesc brûler, rousser, tromper — пърля; но pârleo (să te fii pârleo), както и pârlagiu Laufbube отговарят на пръх-
 льо, пръхлаче, пърлаче: срв. пръхна да бѣга; оттамъ и pârleji бързамъ Lit.
 păzesc, păzește! gare! пазя; paznic, pazitor — пазачъ.
 pârălesc brûler, griler — срв. опърпалям (чушки или др.) на жарава или въ мърва; значи и правя нѣщо на-бързо
 Vrem — ,испърпали го'; има и най старото знач. ,перпелика' (като птица): se perpelia de foame Diav; a se bate cu pământul Ingerul.
 pătesc патя; patimă — патими — отъ гр. чрезъ бълг.
 a piei = fugi Med — да се запилѣе.
 picni toucher juste, atteindre — да пикна нѣщо, но може да е и отъ пѣх-
 pîndesc вардя — пждити; pînda guet, embuscade, garde.
 a pitulez вм. potulez крия — потулямъ; pituluș cachette.
 pleoști aplatis D — да спльошта; pleoștit пльоснатъ, спльос-
 канъ;
 plinesc пълня Cih (?); plinice! пълничко (дете) D; împlinesc remplir, réaliser — изпълням.
 plutesc — плувамъ; plutaș който кара plută (салъ); plutelnic, pluteț плавателенъ.
 pocesc вм. potcesc обръщамъ, развалямъ — потък-; pocitanie hideur' pocitura difformité.
 mă pocoiu = mă lineștesc Cimil — поконтити.
 poftoresc — повтарямъ; poftoritor répétant.
 a pogodi мисля Lit — погодити; a se pogodi — погаждамъ се Meh.
 să se poienez излизамъ повънъ Ingereul — поляна.
 pomăzuiesc — помазвам oindre, destiner à qch, installer à une place.
 a se pomăi — a slabi și a se uscă tocmai ca o роама Ingereul — а не е ли помали?
 a se pomeni събуждамъ се — помани-?
 ponosesc user, détériorer — исхабявамъ — поносити; ponosire usure; ponosit suranné, usé — износенъ.
 porălnesc натрупвамъ — поплънитити.
 pornesc pousser, partir — не ще е отъ рнжити Cih., а отъ рѣвѣнъ + рано пò рано; porneala, pornire потикъ, потеть: о neoprită pornire невъздържанъ полеть.
 poslușesc и poslujesc — служба; poslușenie, poslușanie, poslușnic serviteur.
 poticnesc да кагурна — потикна.
 potolesc extinguo — потолити M.; potol който потолкава: ара stujește la potolitul focului Lit.
 potopesc = prăpădesc Med — потопити.

rovărnesc, a se—incliner, pencher — да се повърна; rovărniş
pențe, наклонъ.

a se prăbuşesc исхулямъ се, свличамъ се D. — да пробуша.
a se praji (la foc) грѣя се Ingerul — пража.

prăpădesc ruiner — пропасти; prăpădenie, prăpaste, prăpăstie —
пропасть.

a prăsi = a îmmulţi Leg; — прасят се.

prăvălesc rouler, précipiter, renverser — прокалити; pravalác
rouleau, cylindre; pente; prăvălie дюкянъ; prăvăliaş
дюкянджия.

a preda, a se preda délivrer, livrer, trahir — прѣдати; predanie
tradition, trahison.

pregătesc prédisposer, préparer — приготвити.

premindesc, premăndesc — закъснявамъ — не отъ мѣдити
Cih, а отъ мѣдити; premăndeală закъснение.

prestăvălesc rouler, culbuter — lat. preste + tăvălesc Cih.

presucit = încovrigat Lit. — предполага presuci да пресуча
prevestesc предсказвамъ — прѣ-вѣстити.

priesc prospérer — приати; priinţa prospérité; priincinos, priitor,
prielnic propice, favorable.

prigonesc persécuter — пригонити; prigoană persécution, querelle.

priimesc — приати, приимж; Domnul să primească Cihil.

pripesc hâter; surprendre D; pripeşte, în pripă à la hâte; pri-
pelnic бързъ, pripelnicie бързина — не е отъ приспѣти
Cih, а отъ припкам; pripri значи и 'пече' (за слънце) —
припица.

pripiresc: ea pripira şi grabeşte Col. = pripeşte, grăbeşte —
припира.

a prisosi (безлично) що е излишно — присосвам; соса!
стига.

a pristini съгласявамъ се Meh — да пристана.

a pristoi être présent D — пристояти.

privitesc bergüssen — прикѣтъ.

a procopsi, pricopsi — да прокопсам.

a providi (стар.) passer D — проидж.

provodesc, prohodesc спроваждамъ (мъртвецъ); provod, prohod
offices de morts — проведити + проходите.

a rabd endurcer, essayer, tolérer, patienter, persévérer, soutenir
— радити Cih, но и *работа, раб'та.

a raboti = a munci, a se sili la lucru Lit — работя.

a răcai fouiller D — рѣк, рѣчкам: а răcai cu un băţ în pământ.

a rămni a pofti: la mine ai rămnit — рѣкн-
рănesc, rînesc — рѣкнѣти.

a rânji жби се (за куче) Lit — рѣмжи.

a se răscărăcana, răscărăra — раскрачвам се.

răschir, răschiu расперямъ, распръсвамъ, раздѣлямъ, раскращ-
вамъ — **раскрилити**.

a răşni да шукна Lit — ръшна.

a razdá donner encore D — **раздати**.

a razgâia gâter D = разгалям; răzgaială, răzgaiare — га-
лене: copilul răzgiaiat.

răsipesc, risipesc — разсипвамъ; răsipă dissipation — раз-
сип; risipuri décombres, ruines — разсипни.

răzleşc se séparer — не отъ **разлжчати** Cih., а отъ **разлетѣти**.

răspîndesc chasser; se raspîndesc répandre — **распждити**.

răvîresc passer, couler, filtrer; răvár passoir — **крѣти**.

a răsuci, resuci détordre D — да разсуча.

răzbesc вм. razbiesc преминавамъ презъ мжчоти D — **развити**.

resmăţesc, se desmăţesc jeter cà et là, mettre en désordre —
размѣтати Cih.

a se răzvraţi, razvlati se révolter — **разкратити**; răzvraţitor бун-
товникъ; răzvraţ révolte D.

a repovestî перасказвамъ — **повѣсти**.

sbărcesc, sbîrcesc, a se — rider, froncer — не е отъ **zabèkati**,
sgrăiti и пр. Cih., а отъ **сбърчам се**; sbărciu брѣчка,
гънка; sbărcé, sbărcel умл.

a se sbori s'assembler D — сбор.; sborişte сжщо знач.

săvârşesc, sfârşesc, sfîrşesc — **свършити**, да свърша; vârşenie,
sfârşenie сжщо значение.

a se sbicesc se secher — не отъ **высушитъ** Cih., а си е
бълг. да се сбичи, сбие, einschrumpfen.

a scâlcia искривявамъ, estropier D — **искълчам**: scâlcieaza
toate cuvintele искълча думитѣ.

a se sclăfăresc смѣя се — **склвити см.**

a sclîpui = a strânge Cuv. Sc. — **скап-**

a se scofâlci se bosseler, maigrir, déformer D — да иско-
фълча, вм. и скривокълча; искофъчени прѣсти Ел.

s'a sfârlezit — iutit Cîmil — **кръл.**

scornesc remuer, découvrir — не отъ **кржт-** Cih., а отъ **скор-**,
да скорна Вел. събуждам, потикам.

scrîntesc scrintesc, и sclintesc, извивамъ; навехвамъ (кракъ) D
— **скранжти**: şi a scrintit piciorul навехналъ си кракъ;
scrinteală, scrintitura luxation, foulure D; scrînciob, scrân-
ciob balançoire rotative D.

a sdăriu, sgăriu déchirer — **држ.**

a sdrenţui разжсвамъ D — да раздрънкам + брѣнам.
adrobi, briser, anéantir D — да сдробя.

sdrângănesc secouer, faire résonner en heurtant — да сдрънкам.
e sdruncina secouer, ébranler — да сдрънкам.

sghîţnesc клатя, плакна — **кълцати**.

a sgorni chasser D — вм. scorni, или вм. sgoni.

- a se sguress свивамъ се; sguрав сухъ, sguравесу суша — да се сгури, сгурил се (свилъ се); сгурьо грозенъ, не-скопосенъ човѣкъ Гер., сгурияв, сгурав завързакъ, сугарѣ.
- silesc — насилямъ; siluesc, silnicesc forcer.
- a slei, a se slei vider épuiser D — да излѣя.
- sleiesc figer, jailler — да слѣя.
- şovăiesc vaciller, chanceler, balancer, hésiter — не отъ şevrdati Cih, а отъ шавам; отдето и şovar — шавар; а umbia şovait върви на криволици; şovaiş на криволици; оттамъ и şovălcăiat Lit шавлив, който шикалкави.
- smăcesc, smicesc arracher, enlever, saccader — смѣкати Cih, но по право отъ нвбл. смичам и смѣчам.
- smuncesc, smucesc сжщо значение — смѣч + мунса.
- smintesc troubler — смѣсти; sminteală trouble.
- stălesc, stălesc кълцамъ — стѣлѣти.
- a se stăresc, stăresc se blottir, загниздямъ се, завирамъ се — стърчи съ изм. знач.
- stăvesc s'arrêter, s'établir, se fixer — ставити; stăvilă barrage, écluse, digue — ставило.
- stimpesc, stinchesc émousser, déminuer, cesser — тжпъ Cih, но и + тѣнѣкъ.
- stîngănesc, stîngenesc empêcher, barrer — стѣгнажи; stîngăreală gêne, hésitation; stîngiu; stîngiê barre, travers — стѣга, стега.
- stăresc: şi ei, breşii, stărciau acolo de foame Civ. Sc. — стърчаха.
- stîrnesc exciter. remuer, pousser, — стърмити Cih, но по добре отъ стърѣкъ, стървя.
- a strejuî = a păzi Lit — стърж-стривеск contero — стърѣти.
- stropesc aspergo — стропъ gutta.
- a stropoli arranger, faire des préparations — трополя.
- stropşesc fouler, meurtrier, estropier не ще е отъ тропати, ştro-rotati slov. Cih, а отъ тропам + тѣпча.
- struncinesc, sdruncinesc secouer — не отъ стърѣсти Cih., а отъ раздрѣнча, раздронча.
- a suguşa étrangler — за-душа + гуша.
- surpesc détruire, démolir; surpatura écroulement — не отъ срб. survati Cih, а отъ бълг. да сруная, сурпая.
- a se svîrgoli se tourner, s'agiter D — да се свърголи.
- svântesc съхна: cămeşele se svântă la soare — съкѣд-сфирлеск, asfirlesc jeter — исфърля: fontână svărlitoare, водо-скок — исфърля вода.

teascuesc presser — тѣск-; teasc presse, pressoir; tescár който управлява тискало; tescovina, tescoină прашина (изтискано).

teşesc cuneatim seco — тисати.

se ticăesc влача се, живѣя бедно — тикам се; ticlós misérable, ticăloşesc rendre misérable, țicalosie misère.

ticnesc ruhig sein M (не обясн.) — да тихна.

țintesc бода, мѣря; țintuesc заковавамъ — цѣта.

a se țiri — тѣркалямъ се; влача се; țiriş влачейки се; țiritoare влѣчуги; țiritor който се влачи; țirătură подла душа D — трѣкти.

a țirși decouvriр D — тѣрся, тѣршувам.

a se trăgână влѣка се — трѣг-

traiesc durer, exister, vivre D = трая.

trăzvi = a se trezi Lit (събъждамъ се) — трѣзвити.

trebuesc имам нужда; trebue il faut; trebnic utit, trebnicie, trebuință utilité, besoin, trebuințios потребенъ — трѣб-

a trebălui върша нѣщо — трѣба.

a trensi, tresare D — трѣс.

trîntesc jeter à terre pousser; trântă, trînteală борба — не отъ трѣкнѣти, trutiti и пр., а отъ трѣтнѣти, да тѣртя, да трѣшна (трѣчна) нѣкого на земята.

tulesc plier, courber = potulesc — туля, да потуля.

a uidi (старо) échapper à un danger D — оунти, оундж.

ujjesc sécher par le feu — не отъ оушити Cih, а отъ уже жа, *ужужа.

urnesc pousser — оуринѣти: а urni din loc да помѣстя; urnitor poussant.

a ursi орисвамъ — не ще е отъ ord- Cih.

ustoesco calmer, cesser — оустати, оустанж.

a văcu — вѣкувамъ Lit.

a se văicari D — вѣикам се; văicăreală вѣикане.

a vânzoli (старо), а se — courber, plier, tordre; se tourmenter, s'agiter — вѣзълъ, *вѣнзол.

vîresc, văresc glisser, insinuer — вѣкти, вѣвирам;

se vîrcolesc, se svîrcolesc, svîlcolesc въртя се, вѣргалямъ се, свѣрголи се, а не отъ колокрѣтъ Cih; vîrcol, svîrcol извѣргане.

vărtesc, vîrtesc, învărtesc — вѣртя.

a se zăhaesc égarer — не отъ заити Cih, а отъ захалям за хаямъ — записвамъ.

zîmbesc усмихвам се, зжбя се — зѣб-; zîmbeț, zîmbire усмивка.

a se zămori manger très peu D — заморити съ промѣн. знач. zăporesc fermer; zăpór, zăroară — запор (кога се зачат ледоветѣ).

a zapoti уморно тичам Lit — запотя.

zărnesc se rabougrir — зарынжти.
 zăstani спирам се отъ мѣсто на мѣсто — да заста на.
 zătignesc retarder — да затегна.
 zaticnesc empêcher, déranger, — да затикна; zaticneală en-
 trave.
 a zătări, a prăpădi Mehed. — затривам.

3) Немѣнливи думи (наречия, предлози, междуметия).

abia, abea едвамъ, мжно, тежко — ави. Сih, но Рцс — отъ
 ad-vix.
 d' adiba en tâtonnement D — дѣмь-
 aiavea, aievea évidemment, en vérité — икѣ.
 aindine — инѣдѣ?
 ceacă încet, binișor Lit — чак ай! или чак о! отъ че + ако
 cu anevoie едвамъ — по неволя.
 avidoma, aidoma de même, pareillement — видомъ?
 ba, bai non, même, de plus; — ба: calul era bălan? — ба,
 murg.
 clocotiș en bouillant — клкоти;
 da, dar, dară, oui, mais, or, cependant — да, но въ бѣлг. това
 значение не е старо.
 de a sila — на сила.
 deosebi séparément; înosebi en particulier; deosebesc distinguer;
 deosebire différence — осокъ.
 deobște ordinairement — обшъ.
 destul доста — достата Mikl., Z. L. 14.
 de dragul pour l'amour de; de a dragul avec grand plaisir —
 драгъ.
 cu harcă на сила Ingerul — хапати, хапка.
 iata и ieta Ingerul — ето.
 împotriva в. împotiva contre, au contraire; împotrivesc s'oppo-
 ser; împotriveală, împotrivire, împotrivitură; împotrivnic в.
 împrotivnic — противъ.
 împrôșăpit tout droit, roide — процѣпъ.
 înauntru, înuntru — вънжтръ.
 ipac de même — и пакы; porac après — по пакы.
 iproci et caetera D — и прочие.
 istit justement — истъ.
 iute schnell; iutime Eifer — лютъ.
 de izbeliște à l'abandon D — в. izbeliște отъ a izbi frapper,
 heurter, cogner; m'a lăsat de izbeliște il m'a laissé à l'aban-
 don; fecior de izbeliște bâțard, enfant naturel D.
 de iznov, de iznoavă, pe iznoavă — изново.
 lehămete c'est trop! pò-vraga — лихъ Сih, но и цѣлиятъ из-
 разъ си е внесенъ отъ бѣлг. лихъ-ми-ти род. при за-
 клеване като бога ми, а лихъ тука значи дяволтъ;

- lehamete și de nepot, și de eșu Cih; a se lehametesc se dégoûter, омръзва ми нѣщо.
- lesne — лесно; lesnicios прич. lesnesc, înlesnesc улеснявамъ. măcăr mēme, au moins; dă mī măcăr cincī lei D — макар чуждо, но чрезъ бълг.
- mulcom, molcom, molcomiș en silence; mulcomesc apaiser, radoucir — мълком; molcom значи и прлг. silencieux D. pe peripăite слѣпешката, безъ опипъ D — напипам.
- netam-nesam, nitam-nisam sans rime ni raison D — ни там ни сам; казват и nisam-nitam Cih.
- obștesc, obștește явно, публично — общк.
- osebi вж. deosebi и пр.
- pituliș вж. potuliș кришомъ D — да потуля.
- în prejma en face — не отъ прѣмъ Cih, а отъ прѣждѣма; preajma у D е сжщ. autour, circuit, voisinage и оттамъ înpreajma значи около, наблизу; prejmet околностъ.
- în prosteală en mendiant: baba merge mereu în prosteală — сѣ по просия; въ prosteală са смѣсени две думи проси и простк.
- protiva, potriva вж. împotrivă; potrivnic и protivnic adversaire. raznă șa et là; răznesc courir șa et là — разнѣк.
- sam-tam=nisam-nitam du but en blanc—сам-там съ пром. знач. sărăcește бедно — сиракк.
- tocma, tocmai, deatocmă, întocmai — тъкѣмо; tocnesc stipuler, accorder; tocmeală convention, тъкмежъ; întocnesc натѣкмявамъ, потѣкмявамъ.
- toj, toji également, idem — тоже, тъкзъ.
- zădăr, în zădăr, în dar en vain — дарк, даромъ; zădărnice inutile; zădărnicesc fruster, déjouer; zădărnice inutilité, vanité frivolité; zădărnice lumeașca свѣтовна суета.
- zor-nevoie à tout prix — зор (турско) + неволя.
- bez sans — безъ.
- ot — отк, пò преди и самостоятно употрѣбявано: Ioan ot Negoști Jean de N. — D.
- otan idem D ще стои вж. от-там: Marin ot Negoeni, Gheorghe ot an D.
- prea, pre съ прил. и глаголи — прѣк: preavestit много прочутъ, preadorit много желанъ, preacista пречиста; а preamari възвеличавамъ.
- prez, priz trans у Микл. — прѣзъ; срв. и Prizrek. i съюзъ и et, aussi у Cih. безъ примѣри.
- cigă-migă bagatelle D — циго-миго: a vorbi ciga-miga; dire des rines.
- cîr-mîr, cîră-mîră значи повече гара-гура, но по иначе е нашето хър-мър: a face cîr-mîr, ba una ba alta D.

ciu-ciū! казватъ на куче D — куци-куци!
 iata отговаря на ето!
 iele, ele! = хеле, *еле*.
 hai, haide, haida! allons D — хай, хайде.
 hâș! за пждене мухи, кокошки D — хъш!
 hâș links! на волове Weig. IX — хъс!
 hor скокъ и междум. — хоп! horăesc скачамъ — хопам.
 mulc — млък! a face mulc, a sta mulc! mulcemesc = molco-
 mesc tranquilliser.
 nă междуметие при даване, показване: nă, tine! — нă, дръжъ!
 nanî междум. за приспиване — нанни, нани.
 nîznai: te face nîznai! Tu fais semblant de ne rien savoir D.
 oleleu! — олеле! olelesc — лелекам.
 pis-pis! за котка — не отъ рус. Scir. Conv. 44, а бъл. пис-
 пис!
 sdranc! дрънк! sdrăncană tintement.
 țiba! за куче — циба! чуба!
 tio! couche-toi! може да е отъ тихо Cih.
 țup — цуп! țupaesc sauter — цупам, супам.
 uidu! на животно — ху-ду!
 zănc — зънк! zăngănesc зънкам, zăngăneală зънкане D —
 зъжкъ, зъжкъ.
 vai! malheur à, hélas! vai mie! има и въ бълг. вай, но може
 да е отъ турски.

Това множество български заемки би се увеличило значе-
 телно, ако се изследваха сички словесни и писменни из-
 вори, ако се земѣха подъ внимание тѣй сжщо и голѣмото
 число чужди думи въ румънски, заети чрезъ български;
 защото, изглежда, че по голѣмата часть грѣцки думи (отъ
 по старо време) са влѣзли въ румънски чрезъ българ-
 ската книжнина, а турскитѣ думи са вѣрвѣли по сжщи
 пѣть, но предавани устно; иначе не може се обясни, отде
 биха се набрали толкова турски думи и обрати въ румънски
 езикъ, когато влашката земя е била презъ сичко време сво-
 бодна отъ турско население.

Както може да се види отъ изброенитѣ горе думи, бъл-
 гарскитѣ заемки засѣгатъ сички области отъ веще-
 ствената и духовна култура и не само засѣгатъ, но и
 обилно ги запълватъ, та бихъ рекълъ безъ преувеличение,
 че тия заемки съставятъ за себе си цѣлъ езикъ, достатъченъ
 да искаже почти сички понятия, каквито би могълъ да има
 единъ образованъ румънецъ отъ XVII—XVIII вѣкъ. И не зная,
 какво има толкозъ обидно за влашката народность, ако се
 признае, че е имало време, когато румънитѣ, макаръ и по
 „модно увлѣчение“, употрѣбватъ български изрази, — дори

и да са имали насрѣща имъ румънски. Но българското езиковно влияние върху румънитѣ едва ли може да се нарече „мода“, както иска да го нарече професоръ Iorga въ рецензията си върху студията на W. Domaschke, *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen. Jahresber. XXI—XXV*¹⁾, защото мода трае само нѣколко години, а българското влияние (етническо и книжовно) трае 15—16 вѣка! Па и напраздно г. Iorga нарича славянскитѣ (български) думи дублети — двойници на съответни латински, защото двойници са тѣ само за нѣколкото румънски пуристи, които искарватъ насрѣща имъ новосковани думи, ала не и за народа, който си ги употрѣбява отъ край-време като свои. Ако имаше у народа сѣ латински дублети срещу българскитѣ думи, влашката народна терминология нѣмаше да си служи сѣ съ български изрази. Земете кой-било клонъ отъ селското стопанство — навсѣкжде ще намѣрите, че преобладаватъ български названия: частитѣ на станъ, воденица, рало, кола, названията на разни домашни сѣдове и справи, термини за стопански работи (косидба, вършидба), както и за пчеларство, риболовство и пр., са, де на половина, де на три-четвърти и повече — български. Нека земемъ за примѣръ названията около пчеларство, както са изброени на стр. 72 (група II, отд. стопанство), дето са прибрани 22 названия направо български, или образуван и отъ български основи; къмъ тѣхъ като прибавимъ още 10 пчеларски думи, прѣснати въ други отдѣли, а именно *matcă* (матка, матица), *trântorul* (търтей, трънтей), *bondarul* вм. *bombarul* (бръмбар, бъмбар), *custura* особенъ ножъ за подрѣзване кошери — костура, *gâselnița* особени червеи, които ядатъ медътъ — гжѣкница; *sloiu* излянъ вощкъ — слон; *roinița Melissa officinalis* матичина — *ройница, *roală Maicei Preciste* една пчеларска трѣва — *Hypericum perforatum*, ще получимъ тъкмо 32 пчеларски термини отъ български происходъ, докато срещу тѣхъ има само петъ отъ латински коренъ: *albină* (пчела), *săptar* (капакъ на кошерь), *fagurî* (пити), *miere* (медъ) и *ceară* (вощкъ).

Такова е отношението и въ названията около воденица: къмъ 20-тѣхъ български термини, изброени на стр. 82, като прибавимъ още 33, прѣснати въ други отдѣли или отпосле избродени отъ нови извори,²⁾ ще получимъ тъкмо

¹⁾ Самата студия на Домашке нѣмахъ на ржка, защото, за жалость, Годишницитѣ на Липисканския Семинаръ за румънски езикъ нѣма сичкитѣ въ София, а рецензията на проф. Iorga е печатана въ *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sudorientale* VIII.

²⁾ *vârtej tourniquet* осьта, о която се завива веригата у ставило — въртеж-
bogdanî четиритѣхъ стѣла на ставилото — твърде прилича да е българска дума, и то развалена отъ — бълвани.

53 български термини по воденчарство, срещу които стоят само осем народно-румънски, а именно: тоагă воденица, тоаг воденичарь, тоагă колело, cruci, răscruși кръстосанитѣ греди на вод. колело, piatră камъкъ, stratul подъ, scață стълба, titirez кречетало (ако е романско); другитѣ румънски термини, що намирамъ въ Ind., са или дублети (broască вм. pernă, coarda вм. struneală, statoare вм. zăcătoare, zecișeală десетъкъ вмѣсто oiem), или са новосковани думи: (frontarul преднище на кошътъ, alergatoare горниятъ камъкъ); а пъкъ ferescarea е преводъ на нашата дума подковаване камъкътъ.

Любопитно е, че българска терминология се е наложила дори и въ такива области, дето не би се предполагало, като напр. въ риболовство и лодкарство. За лодка (рибарска) и нейни части напр. се срѣщатъ следнитѣ названия (Ind. 72):

cin (члннъ), liotcă и lotcă, varcă.

botul, botniță, предна часть — **бѣтъ**.

podul (luntrei) — **подъ**.

blidele преградкитѣ на колелото — вѣроятно споредъ издълбанитѣ пера на караджейка-воденица — блюда.

ciuturi сжшо значение каквото и blidele — чутура.

obezi наплати на воденично колело — **обеѣди**.

colacii сжшо каквото и obezi — колачи.

grindeiul осьта на вод. колело — **грндѣль**.

osiă, osiac сжшо каквото и grindeiul.

bold желѣзна ось на воденично колело — **болд**.

pernă, perinog леговище за осьта — перина (възглавница),

zăcătoar долниятъ водениченъ камъкъ — заклад.

podul morei равнище, върху което стои вод. камъкъ — **подъ**.

prășnel, prăștelnic воденично вретено — прешлен, прешнел.

poliță prășnelului греда върху която стои вод. вретено — полица.

crângul — каквото и prășnel — **кржгъ**.

babele sau stâpii главнитѣ стълпове на воденичния подъ — **баби**.

coșul — водениченъ кош.

posadă, buhaiul, zăvor, crâinic справи за подигане вод. камъкъ.

vrană устие на водениченъ камъкъ — **врана**

gârliciu сжшо значение — **гърло**.

știrbina когато на зхбатото колело се счупи зжбъ, то има щърбина.

târcoale дветѣ кржгли дъна на вод. фенеръ — **търкало**.

sopațiă, postavîță, postavă, teică кутията подъ коша — **копаница** постава, подставка, тека (07жл).

struneauă вжже, о което е закачена кутията подъ коша — **струна**.

pârparița горниятъ водениченъ камъкъ (още отъ 1688 г., Etym. Magn) — **пърприца** сега съ промѣн. значение.

gânjeu каквото и pârparița — **кжжѣль**.

postavă, ladă мжчникъ, ракла — **подстава**, лада.

toc, ocol, obod лубътъ околъ вод. камъкъ — **токъ**, окол, обод,

rândul редъ на воденица — **рдъ**.

păloagă, păvăloacă, păvăla — **навалица**.

tăvălug валякъ за мѣстене камъкътъ — **влъкъ**.

crivase греди, между които е намѣстенъ долниятъ водениченъ камъкъ.

usne се наричатъ странитѣ на лодка — устни.
 crivacele, cu jbele (дето сж лопатитѣ) — кривак, гжжва,
 гужба.
 câsiul, lada chichița казватъ на задната часть на ладия
 (дето има ладия): качул, ладд, кыка.
 lopătă, vâslă, opacinea — лопата, весло, opak.
 prăjină, toiagul, opintitorul, — пържина, тояга,
 опати.
 ujbă sau opac (желѣзна клечка за лопатитѣ) — гужва,
 opakъ.
 ispol, rascol (scofiță — lopatica, cu care se scoate apa
 din luntra) — испол дървено черпало рибарско Охр.

Още по чудно е, че и названията на разнитѣ части у
 дѣскорѣзница (бичкиджийница) са тѣй сжщо български:
 pod sau talpă — подъ.
 războiu sau sarața справа, дето се туря гредата за рѣзане
 — разкон.

seraul de fier (осѣта) — чеп.
 crival, crivăla sau vărtej желѣзна дръжка на колелото.
 acoperiș вм. аросриș — покрив.
 stâlpii — стълпове.
 scosul apei воденъ скокъ кѣмъ колелото.
 sghiabul жлѣб.
 roata zimțată sau gripca — жбчесто колело или *огрибка.
 scoicile лъжицитѣ на колелото — сколкъты.
 bulvanul, podvalele, bârne sau dreve, matcă, vatale,
 tânjală, cumpănă и пр.

Като е могълъ нашиятъ народенъ езикъ да остави въ
 румѣнския толкова термини отъ вещественна култура,
 нищо чудно нѣма, да е влиялъ той и върху духовната
 култура на румѣнитѣ, както се вижда отъ многото бъл-
 гарски думи съ отвлѣчено значение, та нѣма защо да се про-
 тестира толкова отъ румѣнска страна¹⁾, защото многовѣко-
 венъ и близоседенъ животъ на два народа не може да се не
 отрази въ езикътъ имъ. И азъ се не чюдя толкова, че румѣ-
 нитѣ са възприели това множество български думи, колкото
 ми е чудно, какъ при това тѣ сж запазили сѣ пакъ латинския
 строй на езика си и какъ презъ сичко време тѣхното нацио-
 нално съзнание си е останало твърдо и непожтнато. Туй е
 тѣхна слава и гордость, която надвишава всички чужди влия-
 ния върху езикътъ имъ и прави безсмислени протеститѣ на
 малодушни патриоти. За честь на румѣнската наука въ по-

¹⁾ Вж. N. Iorga, въ цитираната рецензия въ Bulletin VIII, 1—2, дето въз-
 разява на Domaschke: „Pourquoi le slavon parlé aurait-il communiqué la culture de l'esprit?“

следно време се явяват вече млади сили, особено отъ школата на Вайганда, които гледатъ на въпроса съ по трѣзвено око, а не отдавна и единъ по старъ и съ добро име румънски филологъ, Илия Барбулеску, направи отлично впечатление съ една своя статия въ юбилейния Сборникъ на Бобчева, дето явно признава, че всички славянски правни термини отъ по старо време са влѣзли въ румънски езикъ направо отъ български, а не отъ сръбски, както трърди Юрга.¹⁾ Та може ли да си не влияятъ народи, живѣящи презъ дълги вѣкове подъ една култура? И право казва Petriceicu-Hasdeu, че сички балкански народи — румъни, гърци, албанци, сърби и българи — са като една тѣсно сродена челядь, като *fratres* отъ братя, братучеди и роднини. Strat și substrat 37.

Остава ми да разгледамъ още българскитѣ суфикси въ румънски, подире да допълня и примѣритѣ съ общи семантични успоредици, каквито намѣрихъ и надѣвамъ се да намѣря още въ достъпни менъ извори и помагала. Следъ това ще изброя сравнително малкото румънски думи въ български езикъ, отъ които повечето са влѣзли, както ще се види, въ по ново време.

Къмъ края на цѣлата студия ще дамъ и азбученъ показалець на всичкитѣ български заемки въ румънски, съ нѣкои допълнения.

[За жалость, авторътъ не успѣ до края на живота си да извърши казаното въ последнитѣ редове на тази глава — да разгледа българскитѣ суфикси въ румънски, да допълни примѣритѣ съ общи семантични успоредици и да изброи наистина малкото румънски думи въ българския езикъ. — За нѣкои български думи, заети отъ латинския езикъ той говори въ „Българска семантика“; вж. по-нататкъ въ специалната часть на тая книга. За румънскитѣ думи въ български вж. у писача на тия редове въ сп. „Slavia“ год. V стр. 146—157 по поводъ на изследването отъ Т. Căpidan, Raporturile lingvistice slavo-române. Influența română asupra limbei bulgare. Daco-romania III. 1923 — С. М.]

¹⁾ Ilie Bărbulescu, L'origine des plus anciens mots et institutions slaves des roumains. Юб. Сбор., Бобчевъ 207—219, София, 1921.

Извори и помагала.

- Agr.** — Agricultura la români, studiu etnografic cu un adaus despre măsurătoarea pământului și glosar. Buc. 1913. XVI т. на „Din vieața poporului român“, издание на Рум. Академия.
- Bărb.** — Ilie Bărbulescu, Kad su počele da ulaze u rumunjski jezik najstarije njegove slavenske riječi. Ягичевъ Сборникъ 433—448, 1908.
- Bărbulescu,** Ilie — L'origine des plus anciens mots et institutions slaves des roumains. Юб. Сб. Бобчевъ, 207—219. Софиа, 1921 г.
- Boli.** — Tudor Pamfile, Boli și leacuri la oameni, vite și păsări după datinele și credințele poporului român, adunați din comuna Țepu (Tecuciu). XIII т. отъ Din vieața. Buc. 1911.
- Cărnii.** — Sim. Fl. Marian, Sărbătorile la români, studiu etnografic vol. I. Cărnilegile. Buc. 1900. Акад.
- Cih.** — A. de Cihac, Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments slaves, magyars, turcs, grecs-modernes et albanais. Mayence, 1880.
- Cih. lat.** — A. de Cihac, Dictionnaire d'étymologie daco-romane. Eléments latins, comparés avec les autres langues romanes. Francfort s. M. 1870.
- Cimil.** — T. Pamfile, Cimilituri românești, introductione și glosar. Buc. 1908. Din vieața II.
- Cinci-dec.** — Sim. Fl. Marian, Sărbătorile la români, studiu etnografic III. Cinci-decimea. Buc. 1901.
- Col.** — Alexiu Viciu, Colinde din Ardeal, datini de Craciun și credințe popurane culegere cu anotăciuni și glosar. Buc. 1914. Din vieața XXII.
- Cov.** — P. Hasdeu. Covinte din bătrân.
- Contr.** — S. Pușcariu, Contribuții la gramatica istorica a limbei române. Mem. Ac. Rom. XXX.
- Craciunul.** — T. Pamfile, Craciunul, studiu etnografic. Buc. 1914. Din vieața XX.
- Crom.** — Cromatica poporului român de Tudor Pamfile și Mihai Lupescu. Buc. 1914. Din vieața XXIV.
- Cuv. Sc.** — Dim. Fortuna, Covintele Scumpe, taclale, povestiri și legende românești. Buc. 1914. Din vieața XXIII.
- D.** — Fr. Damé, Nouveau dictionnaire roumain-français. Buc. 1893—95.

- D.-Term.** — Fr. Damé, Incercare de terminologie poporană română, cu 300 de gravuri. Buc. 1901.
- Diav.** — T. Pamfile, Diavolul învrajitor al lumii, după credințele poporului român. Buc. 1914. Din viața XXV.
- Dos.** — Molitvenicul lui Dosoftei, studiu de D. Pușchila. An. Ac. XXXVI Buc. 1913—14.
- Dm.** — Hubert Dumke, Die Terminologie des Ackerbaues im dakorumänischen Volke. Leipzig, 1912. Jahresbericht XVIII—XIX.
- Ел.** — Елена, еленски говоръ.
- Ев. 1561.** — Petre v. Haneș, Evangelistarul românesc din 1561. în comparație cu cel slavonesc. Conv. Lit. XLVII. стр. 995.
- Гер.** — Рѣчникъ на българскый языкъ, събралъ, нарядилъ и на свѣтъ изважда Найдень Геровъ I—V + допълнение отъ Т. Панчевъ. Пловдивъ 1895—1908.
- Hora.** — Hora din Cartal de Pompilui Pârvescu cu arii notate de S. M. Cordoneanu. Buc. 1908. Din viața I.
- Ind.** — Industria casnică la români, trecutul și starea ei de astăzi. Contribuțiuni de artă și tehnică populară de Tudor Pamfile. Buc. 1910. Din viața VIII.
- Ingerul.** — Ingerul românului, povesti și legende din popor, de C. Radulescu Codin. Din viața XVII.
- Jahresber.** — Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig, herausgegeben von dem Leiter des Instituts Prof. Weigand. I—XX.
- Lob.-Parem.** — Лобковъ или Хлудовъ Паремейникъ, средно-бълг. паметникъ отъ XIII в.
- Ioc.** — Iocuri de copii de Tudor Pamfile. Buc. 1909. Din viața V.
- Leg.** — Legende, tradiții și amintiri istorice, adunate din Oltenia și din Miscel de C. Radulescu Codin. Buc. 1910. Din viața X.
- Lit.** — Literatură populară românească, adunată de Nicolae Pășculescu. Buc. 1910. Din viața X.
- Лч.** — Ловечъ, ловченски говоръ.
- Mard.** — Mardarie Cozianul, Lexicon slavo-românesc și tlcuirea numelor din 1649, publicate cu studiu, note și indicele cuvintelor românesci de Gr. Crețu, profesor la liceul Mateiu Basarab. Buc. 1900.
- Med.** — Gr. Grigoriu-Rigo, Medicina poporului, две статии въ Мем. на рум. Акад. сер. II т. XXX.
- Meh.** — Ioan Voceanu, Glosar de cuvinte din județul Mehedinți. Mem. Acad. Rom. XXXV, 83—108.
- M.** — Fr. Miklosich, Die slavischen Elemente im Rumunischen. Denkschr. XII.
- M.-Dial. = M.-Beitr.** — Fr. Miklosich, Beiträge zur Lautlehre der rumunischen Dialekte. Sitzungsber. XCVIII—CII.
- Mikl-Lex.** — Miklosich, Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum 1865.

- D. Michov, Die Anwendung des bestimmten Artikels im Bulgarischen und Rumänischen. Leipzig, 1908.
- Мсб. — Министерски Сборникъ; тук-тамъ е цит. само съ лат. цифри.
- Nascer. — S. Fl. Marianu, Nascerea la români, studiu étnografic. Buc. 1892.
- Охр. — Охридъ, охридски говоръ.
- Parall. — Per. Papahagi, Parallele Ausdrücke und Redensarten im Rumänischen, Albanesischen, Neugriechischen und Bulgarischen. Jahresber. XIV, 113—170.
- Păres. — Sim. Fl. Marianu, Sărbătorile la Români, II. Păresimile. Buc. 1899.
- D-r I. Popovici, Paliă de la Orăștie (1582 г.). Mem. Ac. Rom. XXX.
- Porecl. — Aureliu Candrea, Poreclele la români. Buc. 1895.
- Povestea. — Tudor Pamfile, Povestea lumii de demult după credințele poporului român. Buc. 1913. Din vieța XVIII.
- Псп. — Периодическо списание на бълг. книж. Дружество.
- Ps.-Vor. — Slavisch-rumänisches Psalter, Bruchstück, herausgegeben von Const. Gălușca. Halle 1913. Псалтирътъ нѣма дата, но споредъ свойщинитѣ му — отъ XVI вѣкъ.
- Pușc. — D-r Sextil Pușcariu, Etymologisches Wörterbuch d. rum. Sprache. I. Lateinisches Element. Heidelberg, 1915.
- Род. — Родопи, родопски говори.
- Sărb.-Toam. — Sărbătorile de toamnă și postul craciunului, studiu etnografic de Tudor Pamfile. Buc. 1914. Din vieța XIX.
- Schkejer. — Die Schkejer oder Trocaren in Cronstadt von Sterie Stinghe. Jahresber. VIII.
- Scrib. — August Scriban, Etimologii въ Conv. Liter., но сичкитѣ не съмъ прегледалъ.
- Simionescu Eufrosine, Accentul în cuvintele vechi slave din limba romîna. Teza de doctorat in litere. Jași 1913.
- Superst. — Superstițiile poporului român în asemănare cu ale altor popoare vechi și nouă. Buc. 1914. Din vieța XXI.
- H. Tictin, Der Vocalismus des Rumänischen. Zeitschr. f. roman. Phil. X—XII.
- Tod. — Doua manuscripte vechi — Codicele Todorescu și codicele Martian. Studii și transcriere de D-r Nicola Drăganu. Buc. 1914, Изд. на рум. Акад.
- Viața. — „Viața și petrecerea Svintilor“ отъ Митр. Дософтея — по статьята на Const. Lacea, Untersuchungen der Sprache der „Viața etc“. Jahresber. V. 51—144.
- Viciu Alexiu, Glosar de cuvinte dialectale din graiul viu al poporului român din Ardeal. Buc. 1906. — по цитати отъ Pamfile въ Iocuri.
- Vrem. — Vremuri înțelepte, povestiri și legende românești, culese de Dum. Fortuna. Buc. 1913. Din. vieța XV.

- Vraji.** — S. Fl. Marianu, Vraji, fermece și defaceri. An. Ac. Rom. XV.
- Weig.-Gram.**—G. Weigand, Grammatik der rumänischen Sprache.
- Weig.-Mold.** — Gustaw Weigand, Die Dialecte der Moldau und Dobrudscha. Jahresber. IX, 139—230.
- Weig.-Term.** — G. Weigand, Die Terminologie des Maises im Bulgarischen, Rumänischen und Kleinrussischen. Jahresber. XVII, 361. — Die Terminologie der Molkerei. Jahresber. XVI, 211.
- Weig.-Wall.** — G. Weigand, Dialekte der grossen Wallachei. — Weig. или Jahresber. + лат. цифра означава Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig.
- Вел.** — Велесъ, велешки говоръ.
- Яц.** — А Яцимирскій, Румыно-славянскіе очерки. Судьба славянскихъ носовыхъ въ словахъ заимствованныхъ румынами. Спб. 1914. Отпеч. отъ „Сборникъ учениковъ и почитателей академика А. Соболевскаго“.
- Яц.-Сл.** — А. Яцимирскій, Славянскія заимствованія въ румынскомъ языкѣ какъ данныя для вопроса о родинѣ румынскаго племени. Сборн. въ честь Ламанскаго II. 792—819.

Оправки.

- се а ѣ а (38) макаръ че прилѣга да иде отъ **чадѣца** (споредъ Микл.), нека се има предъ видъ лат. caecia отъ caecus.
- і ѣе (стр. 60) стои близко до **нити** — особено поради числото, но срв. Rușc — отъ licia.
- п еghina (стр. 51) не е плѣвелъ, а Getreidebrand, и може наистина да иде отъ *nigellina Rușc.
- Къмъ țârsina (стр. 66) да се има предъ видъ transenna, Candrea, Conv. Lit. XXVII, 885.

2. Езиковни взаимности между българи и маджари.

Маджаритѣ заселятъ сегашнитѣ свои земи въ края на IX вѣкъ (896 год.), значи, въ време на царь Симеона. Макаръ и да не знаемъ на-здрапо, докжде се е простирала тогава българската власть надъ тия земи и каква държавна мощь е упражнявала тя надъ тѣхъ, но едно можемъ положително да твърдимъ, а то е, че въ тия земи, отнети отъ българската държава, е имало по онова време още доста плътно население отъ слов. nobългарска народность, първо, защото реченитѣ земи са влизали въ състава на българското царство и второ, защото не всички словѣнобългари са се изселили отъ тѣхъ, а голѣма часть са останали да си живѣятъ тамъ и следъ нахлуването на маджаритѣ. Ето сега тия заварени словѣнобългари, макаръ и отсетне да изгубватъ народността си, живѣещи едно до друго съ маджари, ставатъ имъ проводници на европейската култура: чрезъ тѣхъ маджаритѣ усвояватъ много понятия, които и днесъ още наричатъ съ имена, зети отъ езика на словѣнобългарското племе¹⁾. И понеже не всички славянски думи въ маджарски са влѣзли отъ български, то при изследване славянскитѣ елементи въ маджарски се засѣгатъ въпроситѣ: 1) отъ кои славянски народи са заемали думи маджаритѣ и 2) дали сѣ въ днешно Маджарско са ги заемали. По тия въпроси нѣма съгласие между самитѣ маджарски учени. Най-право мнение застъпва професоръ О. Asbóth, който е писалъ твърде много по тоя въпросъ и поддържа, че славянскитѣ думи въ маджарски са зети въ днешното отечество на маджаритѣ, и то отъ езикъ, който стои най-близу до старобългарски²⁾; обаче други маджарски учени,

¹⁾ Любопитно е, че маджаритѣ и преди идването си въ срѣдна Европа биле дълго време въ културна зависимость отъ българитѣ, отъ сѣщинскитѣ турански българи; бидейки тѣхни поданници презъ цѣли две столѣтия, маджаритѣ възприематъ отъ тѣхъ много културни изрази, главно по скотовѣдство. Тѣзи изрази, на брой 227, са събрани въ книгата на маджарския филологъ Zoltán Gombocz, *Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache*, Helsinski, 1912 (издание на Société Finno-Ougrienne) и се спосрещатъ най-много съ турски и чувашки.

²⁾ О. Asbóth, *A szláv szók a magyar nyelvben* (славянскитѣ думи въ мадж. езикъ). Будан. 1893.

Вж. тамъ и цѣлата предходна литература по въпроса. Нѣкои отъ тия

като Munkácsy и Melich, поддържатъ, наопаки, че маджаритѣ са заемали още въ първо време думи отъ сички славянски езици. Студията на Мункачи по тоя въпросъ, излѣзла най-напредъ на маджарски и сетне въ нѣмски преводъ¹⁾, не е тѣй сериозна работа, понеже авторътъ се явява недостатъчно подготвенъ по славянско езиковѣзание, — докато Мелихъ борава много по вѣщо и съ обилнитѣ си студии по въпроса²⁾ показва усиленъ трудъ и разбиране; само че усилието му е насочено къмъ крива посока, именно да обяснява едно предзето мнение, което, бидейки криво, лесно се и оборва. Нека споменемъ, че още преди Мункачи и Мелиха първи опонентъ на Ажбота бѣше G. Volf (сега вече покойникъ), който искаше да докаже, че маджаритѣ заемали своитѣ славянски думи въ днешно Маджарско отъ едно славянско племе, наречено ма-рагани; отъ това племе именно, което съ време било помаджарено, Кирилъ и Методий зели своя черковно-славянски езикъ, за да уредятъ черковна служба у моравци³⁾. Това е,

думи намираме въ ново- и старобългарски, та е мжно да се опредѣли, дали са влѣзли въ маджарски направо, или чрезъ словѣнобългарски, ала за други може смѣло да се твърди, че са влѣзли въ маджарски следъ IX вѣкъ. Тѣй напр. дума *báj* безъ друго е минала въ мадж. чрезъ бѣлг., защото стои по близо до *баити* отколкото до чувашко-турски *bağ* (вжзелъ за магия); *bélyeg* е по близо до *бѣлѣгъ* отколкото до чув. *bilik* или до турски *bilgä*; *sator* тѣй сжшо е по близо до *шатръ* отколкото до *šatyr*, както е по чувашки

1) D-r Bernhard Munkácsy. Die Anfänge der ungarisch-slavischen ethnischen Berührung, въ спис. „Donauländer“ 1899, св. 4—7. Главната му теза е, че маджаритѣ са заели славянскитѣ си думи още въ старата своя родина Ателкузи, и то отъ руси.

2) Melich János, Szlav jövevényzavaink (нашитѣ славянски заемки) I. 1—2, Будапеща, 1903—1905;

Szlav jövevényzavaink eredetéről. (Произходъ на нашитѣ славянски заемки), Будап. 1909. И дветѣ студии са печатани въ мадж списание „Nyelvtudományi Közlemények“;

Néhány magyar népnévről (нѣколко маджарски народни имена), печ. въ спис. „Magyar Nyelv V“.

Die Herkunft der slavischen Lehnwörter der ungarischen Sprache. Arch. XXXII, 94—116.

Въ тия си работи Мелихъ се стареа да докаже, че славянскитѣ думи въ маджарски са заемани отъ всички славянски езици, и то най-напредъ отъ руски езикъ — още когато маджаритѣ живѣли въ южна Русия, а отсетне, въ новото си отечество, най-много отъ езика на словенцитѣ. Разбира се, че това става съ доста натѣгане, като се приписватъ на словенскитѣ езикъ и свойства, нему неприсжщи

3) G. Volf, Die Heimat der kirchenslavischen Sprache und die Landnahme der Magyaren, Ethnologische Mitteilungen aus Ungarn. V, 1897. Разборъ и критика върху нея вж. отъ P. Križko, Domov slovanskej cirkevnej reči a mad'arské zanjatie vlasti, въ словашкото сп. Sl. Pohľ., XVIII год. (1898),

значи, единъ видъ панонска теория, приспособена обаче не къмъ езика на словенци, а къмъ нѣкакъвъ-си марагански езикъ; но щомъ този езикъ и споредъ Волфа има сички признаци на черковно-славянски, не може да бжде други освенъ пакъ езикъ на словѣнобългарско племе въ Панония, па макаръ се наричало то и марагани.

Любопитно е, че словацитѣ, които живѣятъ открай-време въ сѣседство съ маджари, са дали сравнително малко думи на маджарски езикъ. Като истъква тоя фактъ, словашкиятъ ученъ Josif Škultety, редакторъ на „Slovanské Pohl'ady“, въ една своя студия подъ заглавие „Slovanské slova v maďarčine“ (Sl. Pohl. XII, 745), обяснява го съ това, че едно-време словацитѣ не биле непосредствени съседи съ маджари, както днесъ, а помежду имъ имало едно друго славянско племе, наречено половци, което било отсетне помаджарено. Ако е това истина, то и тия половци както Волфовитѣ марагани, ще са биле пакъ отъ словѣнобългарско потекло. — И отъ словенски езикъ има твърде малко думи, толкова малко, че Asbóth изрично казва въ статията си „Нѣсколъко замѣчаній и пр.“ стр. 47: „Нѣтъ вообще распространеннаго маджарскаго слова, взятаго именно отъ словенскаго“.

Като не броемъ по предишни опити въ тая посока¹⁾, славянскитѣ думи въ маджарски езикъ изследва научно най-напредъ Миклошичъ²⁾ въ една своя студия, печатана презъ 1872 год. въ мемоаритѣ на Виенската Академия. При всичкитѣ си недостатъци тая студия на Миклошича си остава основна работа и важно изходище за по нататъшни работи по въпроса. За да изследвамъ българскитѣ думи въ маджарски езикъ и

¹⁾ Първи, който говори за славянски думи въ маджарски езикъ е Faustus Verantius или иначе Vrsenčić отъ Шебеникъ (Далмация), който издаде въ Венеция на 1595 г. речникъ на петъ „благородни европейски езици“: латински, италиански, нѣмски, далматински (хърватски) и маджарски (Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum. Latinae, italicae, germanicae, dalmaticae et ungaricae), излъзълъ сетне и въ Пресбургъ на 1834 год. Други е Samuel Gyármathi, който минава за единъ отъ първитѣ учени, презъ XVIII в., занимаващи се съ сравнително езиковедие въ съчинението си *Affinitas linguae hungaricae cum linguis fennicae originis, grammaticè demonstrata* (Göttingen, 1799 год.) дава списъкъ на слав. думи въ мадж. Трети е Stephan Leschka, който остави следъ смъртта си (1818 г.) тъй сѣщо единъ списъкъ на такива думи подъ заглавие *Elenchus vocabulorum europaeorum cum primis slavico-rum magyarici usus*. И най-сетне иде речникътъ на Данковски: *Magyaricae linguae lexicon critico-etymologicum, studio et opera Gregorii Dankovsky*, Пресбургъ, 1833—36 г. Данковски намира, че слав. думи въ маджарски езикъ има 9898, а маджарски само 962.

²⁾ Fr. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Magyarischen*. Denkschr. XXI, 1—75.

азъ излизамъ главно отъ нея и отъ съответнитѣ много по подробни студии на Ажбота, печатани на руски и немски, а именно:

Die Anfänge der ungarisch-slavischen ethnischen Berührung (Arch. XXII, 433 — 487); то е отзывъ-критика на Мункачиевата статия подъ сжщо заглавие.

Нѣсколко замѣчаній на сочинение В. И. Ягича Объ исторіи происхожденія церковно-славянскаго языка, Ак. Изв., VII, кн. IV, 246 — 320 (Спб. 1903).

Рефлексъ словъ вида трѣт-трѣт и тѣт-тѣт въ маджарскихъ заимствованіяхъ изъ славянскаго языка, печ. въ Статии по славяновѣдѣніяхъ II, 227 — 269 (Спб. 1906).

Die Reflexe von ę und ą in den slavischen Lehnwörtern der ungarischen Sprache, печ. въ Ягичевия сборникъ, 235 — 246 (Берл. 1908).

Ein Stück Volksetymologie (зжбалец и пжтека), Arch. XXV, 269 — 279.

Занимавайки се съ славянскитѣ заемки въ маджарски езикъ, главната ми цель бѣше да отлжча сички ония думи за които приемамъ, че сж влѣзли отъ словѣнобългарски въ маджарски. Употрѣбямъ термина словѣнобългарски, за да означа съ него езикъ на ония наши автохтонни едноплеменници въ Маджарско, които въ IX вѣкъ вѣроятно още не са се наричали българи, а словѣни, но са говорили езикъ еднакъкъвъ съ езика на балканскитѣ словѣни, т. е. старобългарски. Моитѣ заключения по славянскитѣ заемки въ маджарски, основани върху досегашнитѣ изследвания на Миклошича и Ажбота, са следнитѣ:

Маджаритѣ са заемали най-много думи отъ такова славянско племе, което е говорѣло наречие идентично съ наречието на балканскитѣ словѣни, наречени отпосле българи. Това го доказа много хубаво проф. Ажботъ въ изброенитѣ горе трудове.

Отъ 900 славянски или чрезъ славянски минали въ маджарски думи смѣтамъ нѣ по малко отъ за 600 словѣнобългарски. Допущамъ, че нѣ всички тия думи сж заети въ Унгария и направо отъ словѣнобългарски, а нѣкои отъ тѣхъ сж заети и чрезъ румънско посредство.

Споредъ това и противницитѣ на Ажбота (Мункачи и Мелихъ) иматъ до толкова право, че, наистина, маджаритѣ не сж заели всички тия думи въ днешното си отечество, а една часть отъ тѣхъ сж донесли съ себе си.

Тия донесени отъ вѣнъ славянски думи обаче не сж придобити въ южна Русия, а сж заети, следъ като маджаритѣ потеглятъ за срѣдна Европа. Нека се не забравя, че походътъ на маджаритѣ отъ южна Русия до Унгария не е билъ тѣй бързъ воененъ походъ, а е траялъ нѣколко години; нека се има предъ видъ и тѣхниятъ пжтъ: покрай Дунава презъ влаш-

ката равнина и презъ Седмиградско, значи презъ земи, дето славянското население, колкото го е имало, е било сѣ отъ сжщото словѣнобългарско племе, което населявало тогава и Паиония и Дунавска България и други части на Балканския полуостровъ и което е било предало вече доста славянски елементи и на руѣнски езикъ.

Веднѣжъ настанени въ днешното си отечество, маджаритѣ иматъ за свои най-близки съжителители словѣнобългари, въ чиито земи се заселятъ. Не е чудно тогава, че докато тия словѣнобългари бждатъ напълно асимилирани, ще наложатъ на маджарски езикъ много свои изрази, които сега познаваме било по тѣхната старинностъ, било по особенитѣ имъ фонетични свойства. Следъ време, разбира се, наспоредъ както простиратъ политишката си мощъ, маджаритѣ заиматъ думи и отъ други славяни, тѣй че голѣма грѣшка би било, ако нѣкой твърдѣше, че сички славянски заемки въ маджарски са отъ словѣнобългарски езикъ. И азъ тука, имайки предъ видъ само българскитѣ думи въ маджарски езикъ, ще оставя сички други на страна, и ще гледамъ да изтъкна само ония, за които имамъ известно основание да ги смѣтамъ за думи български, зети било направо отъ нашитѣ едноплеменници въ Маджарско, било пъкъ чрезъ румѣнско посрѣдство. Затова изоставихъ доста думи, които Ажботъ намира, че са отъ старобългарски, приемайки за тѣхъ предполагаеми старобългарски съответници; но азъ намирамъ, че тѣ не са отъ българския словенъ имотъ. Такива са напримѣръ;

bodnar (кацарь), за която дума Asb. приема стб. бѣднаръ;
nátha (хропотница, хрема), за която дума Asb.

приема стб. надѣха;

barany¹⁾ (агне), за която дума Asb. приема стб. баранъ;

gát (язъ, бентъ), " " " " " " " гатъ;

lápс (верижка), " " " " " " " ланецъ;

párkány (полица), " " " " " " " парканъ;

jáz (нѣкаква риба), " " " " " " " язъ;

rácsa¹⁾ (сакр за раки) " " " " " " " рача;

vánkos¹⁾ (възглавница) " " " " " " " ван'коушъ;

vályog (кирпичъ) " " " " " " " вал'огъ;

toklász¹⁾ (кжклица), " " " " " " " стокасъ;

kárász (видъ риба), " " " " " " " карасъ.

¹⁾ Днешниятъ маджарски правописъ е исторически, останалъ отъ време, когато сръдноевропейскитѣ народи се мжчеха да си служатъ направо съ латинската азбука, безъ никакви диакритични знакове, а само съ разни комбинации. Затова *sz* значи *с*, *zs* значи *ж*, *cs* значи *ч* (*rácsa* = рача), а само *s* значи *ш* (*vánkos* = ванкош), *y* служи да смекчава съгласни: *párkány*, *vályog* се четатъ: парканъ; вал'ог; *с* си е *ц* (а преди *cz*); *á* означава отворено *а*, докато *a* се изговаря като отворено *о* — родопско *ã*; *e* е винаги отворено, а *é* — затворено. Ударение — винаги върху първия слогъ.

Отъ друга страна пъкъ трѣбва да забележа, че нѣкои отъ думитѣ, що смѣтамъ за български, днесъ вече не са употрѣбителни въ маджарски, а са известни само отъ латински грамоти.

Българскитѣ думи въ маджарски езикъ могатъ да се разгледватъ откъмъ фонетична страна, за да се установи, какъ сж измѣнени тѣ подъ влияние на маджарскитѣ звукови закони, и — откъмъ значитбена страна, за да се покаже, съ какви културни изрази и понятия се е сдобилъ маджарски езикъ чрезъ български. Първата страна ще разгледамъ само примѣрно, а за освѣтление на втората ще дамъ списъкъ на сичкитѣ български думи въ маджарски, распоредени споредъ тѣхното значение.

Както бива обикновено, сѣки езикъ, заемайки чужди думи, ги приспособява къмъ своитѣ звукови закони, или пъкъ ги привежда въ значитбена връзка съ домашния си словенъ имотъ. Отъ стн. дума *kalding* старитѣ славяни образуватъ *koideg'*, отдето стб. *кльдазь* и новобългарски *кладенц*, *кладенецъ*. Отъ старото име на София — *Serdica* българитѣ съвсемъ правилно образуватъ свое родно име *Сръдъцъ* чрезъ редовни звукови промѣни: *Serd* ще даде правилно *сръд*, кратко *і* ще даде *ь*, а *ca* = *ка* ще даде въ мѣстенъ падежъ *цѣ* или *ци* и ще се получи *къ сръдъци*, отдето имен. пад. *Сръдъцъ*. Отъ балканското название на известната рѣка *Oiscus*, изговаряно *isk*, българитѣ образуватъ, осланияки се на свое домашно прилагателно *искръ*), което значи бистъръ, истиненъ, искренъ — ново, побългарско име на рѣка *Искръ*. Такива промѣни сж ставали и съ нашитѣ думи въ маджарски, и то даже много по голѣми, понеже маджарски езикъ е отъ друга челядь езици и притежава звукови свойства, съвсемъ различни отъ свойствата на индоевропейскитѣ езици.

Маджарски езикъ е отъ групата урало-алтайски езици, турански клонъ, чието главно свойство е тѣй наречената звукова хармония, т. е. изравнение на гласнитѣ въ една дума, тѣй както става въ турски езикъ, дето изравнението се води по коренната гласна: ако е твърда, твърди биватъ и следнитѣ ней срички, ако е мека, и следнитѣ срички получаватъ мека гласна: *къз* — *къзлар* — *къзлардан*; *ев* — *евлер* — *евлерден*. Възъ основа на тоя звуковъ законъ много български думи сж промѣнили своитѣ първични гласни, та нашето *оцѣтъ* става на *ecet*, *обѣдѣ* на *ebéd*, *оужина* дава *ozsonna*, *остѣнѣ* дава *osztón*, *сопилака* (свирка) дава *szopoka* (вмѣсто *szopolka*), *чета* дава *csata* (и значи битка), *жена* — *zsana*, *мласть* = *malaszt*, *некола* — *nyavalya*, *мащеха* — *mostoha*, *коминѣ* — *kémény*, *ожегѣ* — *azsag* (ожег или пометъ за пещъ), *пометѣ* — *ramat* (кисца), *челядь* — пъкъ дало въ маджарски

две форми, споредъ както е вървѣло изравнението на гласнитѣ, та имаме *család*, наспоредъ суфиксната гласна и значи сжщо каквото е нашето челядъ, и *cseléd* — наспоредъ коренната гласна, и значи слуги, домашна прислуга. Споредъ това дветѣ изравнения дали и две разни значения на думата.

Второ важно фонетично свойство на мадж. езикъ, наследено пакъ отъ старинно родство съ турански и познато намъ и то отъ турски езикъ, състои въ това, че както турски, тѣй и маджарски езикъ не търпи много съгласни едно до друго, не търпи тѣй сжщо дума да се захваща съ две съгласни. Наспоредъ това сички българи думи, въ чието предословие стоятъ две или три съгласни (а такива са твърде много), въ маджарски са промѣнени тѣй или иначе, само да се избѣгнатъ струпанитѣ съгласни; и тогава гледаме, че въ много думи е вмѣкната една гласна между дветѣ съгласни, та се получило единъ видъ пълногласие: *вратъ* дало *barat*, *плащъ* дало *palást*, *крави* (кошница) — *karabó*, *кразда* — *bagázda*, *класъ* — *kalasz*, *хрестъ* — *haraszt*, *градъ* — *garad*, *кражити* — *varáz*s (врачуване), *хракъ*, — *harak*, *красоуны* — *kará-zsony* (коледа), *красома* — *karamol* (клеветя), *тлака* — *kaláka*, *млака* — *moláka*, *брана*, — *borana*, *краси* — *vereb*, *краи* — *karaj*, *празити* — *paraszol*, *клада* — *kaloda*, *простъ* — *paraszt* (селянинъ); *класъ* — *kovasz*, *глицъ* — *giliszta*, *гноуцъ* — *gonosz* (лощъ), *гни* — *ganaj* (гной за ниви), *дрожька* — *dorosba* (деверъ), *чъбанъ* — *csoban* (стомна), *скѣтникъ* (вм. *скѣцникъ*) *szövétnik*; *гроздъ*, *гроздин* — *gerezd*, *глогъ* — *galagonya*, *кляпачъ* (чукъ) — *kalapacs*, *кляпачи* — *kelepel* (има и *kalapál*), *кляпача* — *kelepce* (клапа, капанъ); *трѣма* — *terem* (зала), *слѣма* — *szelemen*, *прѣшленъ* (и *прѣсленъ*) — *pereszlen*, *жѣкъ* — *zseleb* (и *zsilib*), *пѣкъ* — *pilis*, *слѣкъ* — *ziliz*, *пѣкъ* — *pilis*, *кѣки* — *kilib*, *гребенъ* — *gereben*, (чесалка за конопе), *гребло* — *gerebiye*, *чрѣшши* — *cseresnye*, *чрѣпъ* — *cserép*.¹⁾ *чрѣска* — *barack*, *чрѣсло* — *csoroszlya* (черясло на рало), *смрѣка* — *szoftörke*; *близна* — *belezna* (изпуснати жици у тъканъ), *бритва* — *beretva* и *borotva* (брѣсначъ, бритва). На сжщо основание и отъ *мрѣтва* или *мрѣтко* имаме въ маджарски *mototva* (мрѣтвина, мочвара), отъ *грѣкчаръ* — *genencser*, отъ *дѣлгъ* — *dolog* (работа), отъ *крѣстъ* — *kereszt*, отъ *крѣстѣнинъ* — *keresztény*, отъ *крѣзно* — *gerezna* (кожа отъ бѣлка), *хѣлъкъ* — *halom*, *крѣшманъ* — *borostyán*, *пѣхъ* — *peleh*, *крѣкно* — *berena*.

Въ други случаи пѣкъ е праметната коренната гласна тѣй, че да стои между преднитѣ две съгласни; тогава имаме:

¹⁾ Думи *чрѣшши* и *чрѣпъ* може би маджаритѣ са чули отъ словѣнобългари съ изговоръ *черешня*, *черепъ*, тѣй както се изговарятъ тѣ и днесъ: *череша*, *череп* или *чиреп*.

szerda вм. срѣда, csárda (кръчма) вм. чрѣда, pelyva, вм. плѣка, parlag, вм. прѣлогъ (угаръ), marna вм. мрѣна, szalma вм. слѣма, szilva вм. слика; па тѣй сѣщо: borda вм. брѣдо,²⁾ bolha вм. блѣха, zsolna вм. жлѣна (жълтурка), kocsmá и kocsmá вм. крѣчма, както и csorda вм. чрѣда, horgol вм. хрѣкати, szolgál вм. слоуга, kulcs вм. ключъ, balga (лудъ) вм. блага, bárd вм. брѣдън.

Въ третя група думи пѣкъ за сѣща цель се прибавя въ самото начало гласна, та имаме: eszténa вм. стѣна, eszterha — стрѣха, eszhaba, iszkaba вм. скоба, oszlop, вм. с(т)лѣпъ, esztrág — стрѣкъ (щѣркъ), eszterga — строугъ, iskola — школа, asztag — стогъ, asztal — столъ.

Въ нѣкои пѣкъ думи за сѣща цель се изпуша една съгласна: kopas (скопыць), virelya (скирѣль), csuka (шчоука); szabad (скобода), szarka (скрака), csopak (члѣнѣкъ), verőse (дѣвѣрца), őv (врѣвъ), hála (хвала), szobor (стѣкоръ), bicsak (бричакъ), ritvor (приткоръ).

Друго едни общо свойство, предадено отъ маджарски върху бѣлгарскитѣ заемки, е ударението, което въ много думи е промѣнено съобразно съ маджарското. Въ маджарски езикъ ударението е постоянно, и то винаги върху първия слогъ на думата, затова и сички думи, които въ бѣлгарски нѣматъ начално ударение, са го промѣнили, та имаме: szolgál вм. слуга, csorda вм. чѣрда, eszténa вм. стена, lapát вм. лопата, bázarda вм. бразда, gèrenda вм. грѣда, gálogonya вм. глогѣна и пр.

Разгледвайки поотдѣлно, какъ са предадени словѣно-бѣлгарскитѣ звукове въ маджарскитѣ заемки, ще кажемъ, че отъ сичкитѣ звукове най-постояненъ и неизмѣненъ се явява звукъ а, който въ сички славянски думи (това е доказано хубаво въ статията на проф. Ажботъ „Рефл. и пр.“), минали въ маджарски, се изговаря като ясно а и се означава обикновено съ знакъ за дѣгота и ясность — á: baba, mák, kása, rák, páva (пакъ-паунъ), sátor, jávor, tábor, jászol (ясли), jágom, (яръмъ), pázsit (пажитъ—моравъ), pára, párol (испарява се), zálog, máz, bemácol (намазвам), várda, nászád (насадъ-корабъ), báj (бан-обайване, прелестъ), deák или diák (дѣкъ), gránic, vád, (кѣдити-наваждамъ нѣкого, тѣжа се отъ нѣкого), zádor (зѣдоръ-сѣдливѣць), pákosz (пакостъ), rász (разити), oláh (олахъ), szász (сасинъ), pohár, pohárnok, gázol (газити), kájal (капати), kotkodácsol (коткодякамъ), pogány (поганинъ), bálvány (бѣлѣванъ), takács, kovács, tolmács, mészáros, kocmány, burján, agár (агаръ, хрѣтка), lapát — лопата; kosár — кошар и пр. Исклучение правятъ само ония случаи, дето е настѣпило

²⁾ Мисля, че нѣма нужда непременно да се излиза отъ изговоръ бѣрдо, както прави проф. Ажботъ (вж. статията му Рефлексъ словъ вида трѣтъ и тлѣтъ въ мадж. языкъ), макаръ че има чудно съответствие откъмъ тая страна между маджарски и новобѣлгарски.

маджарско пълногласне: kalada, kalasz, harasz, garad, barazda и пр., но по преди и въ такива случаи стояло *ä* (Asb. Нѣск. зам. 32). Само предъ изчезнало *в* звукъ *ä* става на *ó*: lóca вм. лавица, ríóca вм. пиавица, zásztó вм. застава, posztó вм. поставъ, porosztó вм. приставъ.

Постояненъ звукъ *e* и *к*, което въ маджарски редовно се предава съ *é*: beszéd (всѣдä), méh, tészta, bélyeg, méret, merce (мѣрица), csér (цѣпъ — млатило), ebéd (обѣдъ), szövénik, csév (цѣвъ), pribég, cékla. Това *e* се изговаря сега затворено, обаче едно-време то било отворено, широко *ē* (Asbóth). И тогава нѣма защо да излизаме отъ нѣкогашно *к* = *e* за панонското словѣнобългарско наречие, а можемъ смѣло да си го смѣтаме за источно наречие съ изговоръ 'а за *к*, което 'а на маджарска почва се видоизмѣнява първома на широко *e* и сетне се стѣснява. За нѣкогашно *к* = 'а говорятъ случаи като: császár отъ цѣсаръ, изговорено ц'асар', csárda (кръчма) отъ чрѣдä, изговорено чр'ада, parlag отъ пр'клогъ, изговорено пр'алог, marna отъ мр'на, изговорено мр'ана.

Звукъ *i* въ коренни срички е тъй сжщо постояненъ и дава пакъ *i*, обгръщайки въ себе си и *ы*: tiszt (чистъ), iga (игò), bika (бикъ), zsír (жиръ), pite (пита), paszita (помана — посита?), csin, villa (вила), ikra, pipe (пипе), riba, dinnye, visnye, csipke (шипка), bivaly, vidra, kaliba, hiska (хижька), rikácsol (рыкати), vitez, szilva, szikra (искра), osztriga, imolya (имела), vihar, voinikio (войникъ), gornyik, komornik и пр. Но въ суфиксни срички често испада: malna (малина), герсе (рѣпица), рипсе пикъница, kamence (каменица), medenc (меденица), pálca (палица), polc (полица), jерсе (ярица); съ изчезването на суф. и често изчезватъ и съседни съгласни: lóca (лавица), motóla (мотовила), ríóca (пиавица), гóпа (равнина).

Останалитѣ наши гласни звукове са промѣнени тъй или инакъ и не даватъ винаги едни и сжщи замѣни въ маджарски. Обикновената замѣна за наше *o* е въ маджарски *a*; това *a* обаче не е чисто *a* (защото чисто *a* се бележи *ä*), а нѣщо срѣдно между *a* и *o* и стои най-близу по изговоръ до срѣднородопската замѣна за *ъ* и *ж*. Споредъ това имаме срещу нашето рон — raj, срещу оброкъ — abrak, срещу кошъ — kas, срещу кокошь — kakas, срещу вокъ — bab, срещу зокъ — zab; па тъй сжщо: подъмолъ дава padmaly, потокъ — patak, котъка — batka, грешъ — garas, окно — akna, подъ — pad, рогъ — rag, скачакъ — szakacs, колачъ — kalacs, попъ — pap, робъ — rab, вон — bai, воиникъ — bainok, поносъ — panasz, гораздъ — garázda, коса — kasza, петворъ — patvar, свобода — szabad; споредъ това и много сжщевителни и прилагателни, на *a* въ маджарски водятъ началото си отъ срѣденъ родъ, ед. число: ruha отъ роухò, síta отъ сьито, iga отъ игò, tokna (договоръ) отъ тькъмо, péna отъ нѣмо, drága отъ драго, puszta отъ поустò, ritka отъ рѣдъко и пр. Ала не сѣко бъл-

гарско *o* е минало въ *a*, защото имаме: *prosza* (проса), *mozga* (мозгъ), *boka* (бокъ), *kozsook* (кожоухъ), *korac* (скопъць).

Гласна *ou* си остава нейде, а нейде минава въ *o*: *luc* (лоучъ), *lúg* (лоуга), *kúp* (коуманинъ), *búg* (боук-), *csutora* (чсотора), *puzdra* (поуздра); *csoda* (чсудо), *kozsook* (кожоухъ), *ozsona* (оужина).

Двата ера се предаватъ различно въ маджарскитѣ заемки, а именно съ *o*, *õ* и *e*, и като че разлика помежду имъ не се прави, и то не само следъ междусъгласно *р* и *л*, но и инакъ: *doh* (дъхъ), *bot* (бътъ — тояга), *bor* (бъръ — видъ жито), *bodza*, *bozot* (бъзъ), *pokol* (пъкълъ), *gõrbe* (гръбъ), *gõrök* (гръкълъ), *gõrcs* (гръчъ), *csõtör* (четкрътъ), *tömlöcs* в.м. *tömpöcs* (тъмъница), *tömjen* (тъмънъ), *csõtörtök* (четкръткълъ), *kõbõl* (къбълъ), *bõdõny* (къдънъ), *csõbõr* (къбъръ), *deszka* (дъска), *debre* (дъбъръ).

Носовкитѣ *ж* и *л* са запазили навредъ своя назаленъ элементъ, развитъ въ *ц*ѣло *п* или *п*.

Излизайки отъ първиченъ български изговоръ *ѣ* и *ѣ* за *ж* и *л*, въ маджарскитѣ заемки носовкитѣ биха имали срещу своя вокаленъ элементъ сжщи замѣни, каквито иматъ и еровѣтъ; обаче изглежда, че въ панонското словѣнобългарско наречие *л* е било вече изяснено въ *ѣ*, а само *ж* се е изговарялъ още като тъмно *ѣ*. Ето защо срещу думитѣ съ *л* намираме въ маджарски *en* (и *in*), докато срещу думитѣ съ *ж* намираме *on*, *õn* и *an*: *korong* (кржгъ), *ontok* (жткълъ), *abroncs* (свржчъ), *donga* (джга), *dorong* (држгъ — дъргъ, върлина), *gomba* (гъба), *csombor* (чжвръ, чубрица), *porong* (прътъ — *пржгъ), *konkoly* (кжкълъ), *porond* прждъ), *komrona* (кжпона), *toromba* — стреха (тржва), *gomb* — копче (гъба), *doromb* (тржва), *torony* (трждъ), *otromba* — рило (тржва), *trombina* (тржва), *szombat* (сжбота), *koront* — крайнецъ (*коржтъ), *szomséd* (сжсѣдъ), *bolond* (влждъ), *goromb* (гржбъ), *koncs* (кжсъ), *rombol* (ржвити), *kongor* и *göndör* (кждръ), *tömpe* и *tömpre* (тжпъ), *parancs* (поржчити), *lanka* (лжка), *galamb* (голжъ), *lancsa* и *landza* (лжца), *pisztráng* (пжстржга), *szalanka* и *szalonka* — пътпѣдъкъ (*слжка), *angor* (жгаръ), *ránk* и *rók* в.м. *ronk* (пжкълъ). Въ единъ едничкълъ случай намираме *in* в.м. *on* или *an* — *szunka* (мжка), но вѣроятно тая дума е минала отъ румънски въ маджарски. А думитѣ съ *л* са: *rend* (рлдъ), *szeregcse* (срлца), *zeng* (сжжкълъ), *szent* (сжлтъ), *péntek* (пѣткълъ), *gerenda* (грлда), *gerendel* (грлдѣлъ), *lencse* (лшца), *menta* (млта), *pénz* (пѣнзъ), *szelemen* (слѣмъ), *pating* (пѣтлгъ), *szating* (слѣтлгъ), *szimbora*, *Spiessgesell* (сжбръ); въ *eszterenga*, стърпа (стржга) *en* се дължи на нѣкаква аналогия, или е отъ румънски, а въ *belend*, блѣно-биле (влѣнъ) *en* е произлѣзло по контаминация съ *влѣнъ* и *влждъ*; въ *tanacs* пѣкъ, ако е отъ *млчъ (топка), както предполага Миклошичъ, имаме едничкълъ случай, дето *л* е дало *an*. Нека споменемъ, че въ нѣколко

случая имаме неогранично *on* и *an* отъ етимоложко *o*: *kolomp*, клопотарникъ, отъ *kor* клоп; *porontu* вмѣсто *породъ* и *barlang* вмѣсто *върлогъ*.

Характернитѣ български звукове *ш жд* са предадени въ маджарскитѣ заемки двойко: като *шт-жд* и като *чж*, та имаме: *pest* (*пещъ*); *mostoha* (*моща*), *palast* (*пещкъ*), *lencse* (*лещъ*), *szerencse* (*срещъ*), *lancsa* (ако е отъ *лещъ*), *rozsa* (*рещъ*), *mesgye* (*мещъ*), *gösgye* (*рещинъ*). Преди сичко пада въ очи твърде малкото количество думи съ *ш-жд* въ маджарски наспротивъ голѣмото множество думи съ *носовки*. Подире забелѣваме, че *ч* вмѣсто *шт* се срѣща у думи, дето *ш* стои предъ *носовка*, та вѣроятно тази *носовка* ще е причина да се промѣни *шт* на *ч* съгласно съ маджарскитѣ звукови закони. Ако не бѣша тая причина, можеше да се мисли, че маджаритѣ са заемали думи отъ дветѣ славѣнобългарски наречия: отъ наречие съ изговоръ *шт-жд* за *ш-жд* и отъ наречие съ изговоръ *шч-жц*, каквито две наречия и днесъ още има въ областъта на българската речъ.

Българскитѣ думи въ маджарски езикъ, разгледани откъмъ значение, показватъ, че маджаритѣ са заемали изрази отъ разни области на живота и природата, и както ще се види отъ моята распредѣлка, най-много заемки означаватъ природни предмети: минерали, растения, животни, подиръ това има твърде много заемки, означаващи стопански сѣчива, покъщнина и челядни понятия. Като се земе предъ видъ, че и природнитѣ предмети влизатъ тѣй или инакъ въ областъта на стопанския животъ, излиза, че маджаритѣ въ своето ново отечество са научили твърде много отъ своитѣ автохтонни съжителци, словѣнобългаритѣ, които имъ предаватъ важни свои изрази и понятия по земледѣлие, лѣсовѣдство, риболовство, пчеларство, както и цѣлата си домашна и челядна номенклатура. Не малко изрази маджаритѣ въсприематъ отъ нашитѣ прадѣди и по градежъ, търговия, занаяти, облѣкло, ястия, пития, както и по общественъ животъ, религия, управление, сѣдийство, военщина и пр.

За да се види нагледно, какви области засѣгатъ маджарскитѣ заемки, распредѣлихъ ги на 10 отдѣла, както следва:

1. Земя, природа, минерали, растения, животии.

Telek земя, почва, иде отъ стб. *тъло*, отдето навѣрно е и *talaj* съ сжщо значение.

karaj край, окраяк, е нашата дума край.

mesgye е нашето *мещъ* съ по старъ изговоръ на *жд* като *жц*.

róna равнина, иде отъ *равно*.

halom, стмдж. *holm*, е стб. *хълмъ*, сжщо значение.

gömlöy могила — отъ *гомила*.

patak е нашето поток.

rogond, крайбръженъ чакълъ, пѣськъ, арена, — иде
отъ рѣдъ. Срв. Тетев.-Орхан. пѣрдище, Брѣзн. прудище.

radmaly подроненъ брѣгъ — подмол.

lanpka съ промѣнено значение — ,гора край вода'; иде
отъ лѣжа.

rojana е нашето полана, влѣзло въ мадж. чрезъ ру-
мънско посрѣдство (?).

razsit, морава, е стб. пажитъ.

mogotva мочвара, мрѣтко; срв. мъртвина, сѣнчесто,
влажно мѣсто.

mocsár. блато, мочвара; mocsáros блатисто.

mocsola — мочило (топило за грѣсти).

moláca, локва, млака,

iszap, тиня, споредъ Микл. отъ искпъ.

pára — пара; párol — испарява се.

vihar. буря, вихър.

ritkás, оборище, рѣдъкъ.

debre, Höhiung, пещера — дѣръ.

barlag, barlang, пещера, вѣрлѣгъ, бѣрлога; може да
е имало и вѣрлѣгъ.

szikla — споредъ Микл. отъ скала.

rúd — рѣдъ.

acel, стомана — отъ оцѣкъ.

rozsa — рѣжда; rozsdás — рѣждивъ

olom — оловъ.

mézga, смола, клей (отъ дървета) — мѣзга.

rásza, растение, разсадъ.

ímolya — имела.

bodza — бѣзъ, бѣзе; вѣроятно отъ тамъ и bozot —
храсте.

ragony, бранище — отъ погонъ, мѣрка за земя, от-
дето и рум. rogon.

haraszt, сухи листе, храсте.

kocsány, опашка отъ плодове, цвѣтя, кочан; сжщо
значи и

csutka — отъ шѣпъ, безъ rogá; срв. csuta.

klecska, клечатак, клечки.

bük, бука — стб. бѣкъ.

cser — цѣръ.

lúc, борово дърво, вѣроятно отъ лѣчъ — факля.

jávog — явор.

gesztenye — кестен.

cseresnye череша — чрѣшна.

szilva, — слива, отдето и szivalica — сливовица.

galogonya — глогиня.

barack, праскова — брѣска.

visnye — вишня.

- topolу — топола.
 berekenye — брѣкиня, дърво съ червенъ плодъ на кичури.
 borostyan и boroszlán — брѣшлян.
 szömörke — смрѣка.
 rakottya — ракета.
 csipke-bokor — шипка; csipke-rózsa — дива роза
 rözse, rösgye пържини — рождие.
 szityó, шваръ — според Микл. отъ ситни.
 gerezd — гроздъ.
 dohány, — тютюнъ, отъ осн. дума дъхъ.
 kolonc — коленцата на слама.
 kalasz — класъ; szena — сѣно; szalma — слама;
 pelyva — плѣва; morva (дребъ отъ сѣно, слама) — мърва.
 kalangya, halongya — кладни, сжщо значение — дльгнеста купà, купен.
 konkoly — кжжолъ.
 szemcse, зърно — сѣмче.
 rozs — ржжъ.
 zab, ечемикъ — зобъ.
 bor (koles), видъ жито, стб. бъръ.
 prosza — просо.
 gabona — жито изобщо — говино.
 len — лннъ; razdogya, кълчища, пъздер — чрезъ
 рм. pozderie — поздерие.
 герсе — рѣпица, рапица.
 bab — бобъ; mák — макъ.
 lencse — лѣща, изговорено лѣшча.
 ziliz — слѣзъ; csombor — чубрица, чжбръ.
 ménta — мента, мента.
 málna — малина; laboda — лобода.
 kánia, kániafa, споредъ Asb. — отъ калина чрезъ
 kálna.
 cékla — цвѣкло; dinnye — диня.
 karog — копъръ; géra — рѣпа.
 tok, тиква, тыкы.
 bazsar-rozsa — божур; paprad — папрадъ.
 laru — лопухъ; csotog, отровна билка — чжмеръ.
 szulak — съвлакъ, сжщо знач.: copvulvulus; има и
 сѣвлекъ.
 rogosz — рогозъ; sas, шаваръ, шаш (Asb.—отъ турски).
 belend — блено-биле, блѣнъ.
 kökörcsin, кукурекъ, *кукуречина.
 varádics, Tanacetum vulgare — сега вратига.
 aszat, бурянь — осктъ.
 burján — боуринъ.
 gomba — гжжа; pecsérke, pecírka — печурка.

- pilisz — пѣснь; pilisznyes прилаг.
 bika — бикъ; bivaly — биволь.
 kabala — кобила; bõlice, бѣла овца — бѣлица.
 agár, копой — агаръ; medve — медвѣдь.
 macskó — мечка; peleh — плъхъ.
 vidra — видра; szoboly — соболь.
 pipe, пиле — пипе; jérgе, кокошка — ярица
 kakas, пѣтель, кокошь.
 ráva, паунъ — пакъ (Asb. — отъ лат. pavo); galamb
 — голъбъ или гълъбъ.
 gerle, gerlice, гургулица — гърлица; csóka — чавка.
 esztrág, щъркъ — стръкъ; sergely — штъркел.
 kánya, канякъ — кани (ястребъ).
 karuly — ястребъ — крагоуи и крагоуль.
 szajkó — сойка; szarka — сврака.
 vereb, врабче — врабии, врабъ.
 zsolna, жълтурка — жълна.
 szalánka, szalonka, бекасъ — *слжка (Микл.).
 pittyalatty — пѣтпѣдъкъ.
 riba — риба; csuka — щука, изговорено шчук а.
 ángor, змийорка — жгоръ.
 pisztráng, пѣстърва — пѣстрагъ, пѣструга.
 marna — мрѣна; ika — икра.
 rák — ракъ; rákász — лова раки.
 osztriga, — стрига — острига.
 pióca — пиявица, изговорено: пийовица; giliszta,
 глистия — глисть, а може и отъ глиста.
 rank и rók (съ изчезв. на наз. споредъ Asb., Ягич.
 Сб. 242), паякъ — пажкъ.
 bolha — бълха; muska, винена муха — мушка.
 gergerice — гъргрица; има и друга дума за гъргрица:
 zsuzsok и zsizsik, отъ жужък; moly, молецъ — моляк.
 cser-bogar, майски брѣмбаръ, крие въ себе си чрѣвъ.

2. Стопанство, покъщнина, челядь.

- csorda иде отъ чрѣда, изговорено чърда или черда.
 kolomp, говежди звѣнецъ, клопотаръ, иде отъ кло-
 потъ, назалирано: клоплог.
 parlag, угаръ, иде отъ прѣлогъ.
 barazda — бразда; barazdal — браздя.
 csoroszlya, черѣсло на рало — чрѣсло.
 gerendely, гредель на рало — гредель.
 rating, привой на рало — потагъ (Микл.).
 lemes, съ изм. значение —, рало, отъ лемешъ.
 erlény, напречна дъска у шейна — оплен.

- gana j — гной (за торене); szemet, боклукъ — сѣметъ.
 bogona — бдана (влакъ); gereblye — гребло.
 korai — копати, кара — мотика.
 őstön — остень; iga, яремъ — иго; járom — яремъ.
 kolya — кола; taliga — тѣлка, ще е нова дума, както
 и talicska — колца.
 ténzola, ténzsla — тѣжало (втори тегличъ, Asb.).
 ponyva, покривка — понява.
 szány, szánka — шейна, сани.
 patkó — подкова; patkol — подковавамъ.
 zabola — юзда, зѣбалець, споредъ Asb. отъ *зобало,
 като приема, че и нблг. зѣбълец е вм. зобалец, Arch.
 XXV, 569.
 jászol — ясли; bot, тояга, бѣтъ.
 csér, млатъ — цѣпъ; dongong, прѣтъ — држгъ.
 pálsa — палица; deszka — дѣска.
 donga — дѣга; a broncs — обрѣчъ.
 kád, каца — кадь; bödön, бѣдне — бѣдѣнъ.
 csöbör — чибѣръ — чѣбѣръ; csap — чеп.
 porong тояга = прѣгъ (Микл.).
 lesza, прѣтъ — лѣса (Микл.).
 lészka, дѣска за сушене овочия — лѣска, умал. отъ лѣса.
 róráz, вѣже — поврзъ (Микл.).
 kelepce, капанъ — клепецъ (Микл.).
 szak — сакъ (за риба).
 tanya, мѣето за риболовъ, сетне —, пребивалище,
 поята — тонни (Asb.).
 kalapacs, чук — клѣпачъ.
 topor — топор (брадва).
 kasor, градински нож — косеръ.
 villa — вила; szekerce, брадва — сѣкирица.
 lapát — лопата; kas — кошъ; koság, кошница —
 отъ кошеръ.
 vörsök, varsa, vorsa, verse — вѣрша (кошъ за риба);
 versek (тѣсниятъ отворъ на рибенъ кошъ) — *вѣршкы.
 karabo, кошница — отъ кравини; resta — рѣсето.
 kasza — коса (за косене); kaszal — кося, kaszás —
 косачъ.
 bard — брадва — брдъ.
 kalit — клѣтъ; kalitka — клѣтка (кафезъ).
 ketrec, клетка, затворъ — отъ котрѣцъ.
 eszterenga, оборъ за доене — стрѣга.
 abrak, кърма (храна за добитѣкъ) — оброкъ.
 asztag, купа — стогъ.
 polc — полица; kémény — коминъ.
 pest — пещъ, като собств. и като нариц.

zsarat, zsaratnok — жар (жарава).
 szikra — искра; szikrazik — пуца искри.
 csipő, кжщи, дилавъ — шипци.
 azzag, отрепка за пещъ — ожегъ.
 pamat, сжщо значение — пометъ.
 korong — кржгъ; medence, легенъ — мѣдъница

(Микл.).

lőca — лавица; odog — одъръ (легло).
 nyoszolya, легло — носило.
 cserpák черпак, черпало (кепчѣ).
 kupa, сждъ за пиене — купа (Микл.).
 szoban, стомна — чванъ; kancho — канче.
 kondér, кана — кондѣръ, крондиръ.
 csesze — чаша; cserép, чирепъ, керемида — чрѣпъ.
 roncsika, sega — roncika, ржкатка — *ржчка (Ásb.).
 katlan — котель; szita — сито; szital — сѣя.
 szelenice, кутя — солница.
 szövénik — свѣтилник, свѣтникъ (Микл.).
 tükör, огледало — тькръ (Микл.).
 borotva и beretva — бритва
 bicsak, ножче, по Микл. отъ бричъ, но по право отъ

*бричък.

kusztora джебно ножче — костура.
 pereszlen — прѣшленъ (за вретено).
 gereben, чесалка (за лень) — гребенъ.
 borda — бърдо; motola — мотовило.
 csév[e] — цѣвъ (за вжтъкъ).
 ontok, вжтъкъ — жтъкъ.
 pászma — пасмо, пасмо и повѣсмо.
 posztó, сукно — поставъ.
 belezna = близна (испуснати нишки при тъкане).
 esztováta, станъ — статива и статила.
 párna, възглавница — перина.
 szekreny, долапъ, скринъ — скринни.
 láda, ракла — лѣда.
 rezsnice, ржчна мелница — по Микл. отъ жерна, но

по право — отъ жрѣнъница.

ecset, четка — четъ (Микл.).

csin, чистота, редъ — чинъ; csinos, хубавъ, спретнатъ
 благочиненъ.

asztal, маса — столъ.

abrosz, месалъ — окроуекъ.

zárár, катанецъ — заворъ; kulcs — ключъ.

viasz(k) — воскъ; lép, лепило и медъ — лѣпъ; от-
 тамъ и lépés — медни пити.

raj — рой (отъ кошеръ); rajong — роятъ се.

lug — луга, пепеляна вода.

csutora плоска, бѣкълъ — чутора.

palack, шише — плоска.
 robot — работа; munka — работа — мъка; robot-
 munka, ангария, робия.
 dolog, работа — дългъ.
 bába — баба и акушерка.
 déd-apa — пра дѣдо; kisdéd, малъкъ дѣдо, казватъ
 на дете.
 mama, майка мама.
 mostoha — мащеха.
 unoka — унука.
 poronty, излупени пилета — породъ съ неорг. назалъ.
 ordosics (паржа), дечица, споредъ Микл. отъ отрочичк.
 dajka — дойка; dajka — гледамъ деца.
 család — челядь; cseléd — слуги.
 szolga — слуга; szolgál — служа.
 pasztor — пастиръ.
 barát, приятель, калугеръ — братъ; barati — прия-
 телски, наречие; barátias, приятелски, прилаг. barátos
 значи калугерски, paratsag приятелство и пр.

3. Занаятъ, търговия, пари, мѣрки и теглилки.

takács — тъкачъ.
 kovács — ковачъ.
 gerencser — грънчаръ.
 mészáros (отъ по старо menszár) — месаръ; mészáros
 — коля добитъкъ; mészár-szék — месарница.
 kormány — кърмиларъ, отъ стб. крѣма — кърмилло.
 kupes търговецъ — купецъ.
 tárg, дюкянъ — товаръ (Микл.).
 csákány, мотичка — чеканъ (длѣто).
 eszterga, стругъ, (но предполага изговоръ стъргъ).
 esztergár, esztergályos, стругаръ — отъ сжщия изгов.
 стъргар.
 korong, грънчарско колело — кръгъ.
 csáva, табашка луга — швака, изгов. шчава.
 kilih — клей.
 máz, мазилка — мазъ.
 lemez, тенеке — лемешъ?
 bélyeg — белѣгъ, марка.
 zálog — залогъ.
 drága, скжпъ — драгъ; drágít — наддавам; drágul
 — заскжпва.
 komrona — кжпона.
 kores, една мѣра (1/6 крина) — коръкъ.
 köböl, крина — къбълъ; csötör — четвъртъкъ.
 oszmak, една мѣра — осмакъ; polovnyák (спо-
 редъ Asb. — отъ словашки).

veder — вѣдро.
 pénz, пари — пѣна; gasas — грошъ.
 batka, малка пара — ботка.
 méret — мѣра; mérő — мѣрачъ, (който тегли).
 mérnök (мѣрникъ), инженеръ.
 mérges, крина — мерица.
 dézsma, десетина — дѣжка.
 kup — купъ.

4. Градежи и градежни части.

gerenda — града; berena — връкно; бүрү — връкъ.
 oszlop — стлпъ, изговорено съ лп (Пирдопъ).
 eszkába, iszkába — скоба.
 szelemen — сѣмъ (било).
 rag, жгълна греда на стрѣха — рогъ.
 toromba, стрѣха (срѣдна часть) — трѣба (Микл.).
 eszterha — стрѣха
 szoba — соба (Микл.).
 pad, пейка и потонъ — подъ; padszoba, таванска
 стая; padló — подъ; padlás, таванъ,
 terem, голѣма стая — трѣмъ.
 pitvar — притворъ.
 udvar, сарай — оудкорни.
 palota — палати.
 verőse, желѣзни врата — двѣрца.
 szobor — стоборъ; szín, бесѣдка — сѣнкъ.
 akna рудница — окно; dézsa = сжщо — дѣжа.
 zabala, юзда — зѣбало чрезъ рум. zăbală.
 kasornya, кошара (за овце) — кошарина (Микл.).
 rajta, сушина — пошта.
 garad, ограда, градъ, а gargya, сжщо знач., е отъ
 гражда, изговорено гражда.
 esztana, овчарска колиба — стѣна (Микл.).
 kotec, колибка — коткъ.
 kamara — комора (Микл.).
 kaliba — колиба; hiska, колиба въ лозе — *хъжка.
 malom, molna и moln — отъ млинъ.
 kemence, вареница [нѣм. Ofen „пещъ“] — каменица.
 banya — бани.
 várda, укрепление — вардъ (Микл.), но Asb. (Нѣск. зам.
 44) нарича тая дума „уродливое новообразование“, обаче
 у Герова има варда тѣкмо съ сжщо значение.
 utca — улица.
 zselér, zsilip, каналъ — жлѣбъ.
 kereb — корабъ; naszad = сжщо — насадъ (Микл.).
 sájka — шайка, ládik — ладийка.

csopak, csolnok — члѣнѣкъ (срв. Орх. чолнок по-
край чун).

vitrola — вѣтрило (на корабѣ).

5. Облѣкло, наикть.

suba, овчи кожухъ — шуба.

gúnya, селска дреха — гуня.

kozsoк — кожухъ.

csuklya, качулка (на дреха) — чукля.

szokmány, szukmány, клашникъ — сокманъ (Asb.
отъ сев.-тюрк.).

szatyng, елече — сѣтлѣгъ (Микл.).

zubony — дрешка — зжбунъ.

gerezna, козякъ и клашникъ — крѣзно.

ruha, дрехи — рухо; ruhaz — обличамъ.

csuha, селска дреха; csuha, расо — чоха.

palást, мантия — плащъ.

cserge, плѣстина — черга.

pokróc, герга — покровѣцъ.

pelenka — пеленка.

padrág, гаши — надрагъ.

kápa — капа (Asb., — отъ лат.).

kuklya калпакъ — кукла, гугла.

sarka — шапка.

karocs тока — копче, karcol — закопчамъ.

gomб копче — отъ гѣба?

örv огърлие — крѣкъ.

násva (Asb. Нѣск. зам. 59) — наоушка (обеца).

6. Ястия, пития, игри, забави.

abárol — обѣкарити — сега остарѣло (Asb., Нѣск. зам. 38).

szakács, готвачъ — сскачни.

perzsel, пража — отъ изг. пѣржа.

rogácsa — погача.

kalács = колаче.

béles, видъ торта — вѣлшъ (Микл.).

gobonca — гѣбаница, отдето баница.

teszta, точено, тѣстяно — тѣсто.

kovász — квасъ; pite — пита.

lepény, торта — лепень.

kása — каша; pecsenye — печено.

kolbász — кѣвасъ; paraszol — пража.

szalonpa — сланина; zsír, тлѣстина — жиръ.

szurutka — суроватка.

keszölce, кисела чорба — киселица.

szivolica — сливовица; vinkó, слабо вино.
 pohár, чаша — пахаръ; pohároz — пия.
 duska — душъкъ, на единъ душъкъ.
 must, ново вино — мъсть.
 ecet — оцетъ; olaj — елей, олей.
 pince пивница; pincer — пивничаръ (келнеръ).
 kocsmá и kocsma — кръчма.
 csárda, кръчма (панаирска) — отъ чръда (понеже са
 въ единъ редъ); оттамъ и csárdás, известень мадж. танецъ.
 ebéd — обѣдъ; ozsona — ужина.

vacsoга — вечеря;
 sip, szорока, свирка — шупелка.
 gajdol, свиря на гайда.
 virelya, свирка — скиръля.
 doromb — тръмбой дръмбой — тръбъ.
 köb, заръ (костка) — кобъ.
 kocka, сжщо значение — костъка.
 maocs, топъ — *мачъ (Микл).
 hahot, смѣхъ — хохотъ.
 göhög, високъ смѣхъ — рехот.
 hajcsár — хайчаръ (потераджия).

7. Тѣло, тѣлесни, части, болести.

ábrázат — образъ, лице.
 бока, глезень — бокъ.
 lapiska, lapоска — лопатка (лопатичка).
 ikra, прасенца (на крака) — икра.
 карта, — копито.
 mozga — мозъкъ (отъ кости).
 potroh, коремъ — потрохъ. (Микл).
 padra, матка — нѣдро.
 méh, сжщо значение — мѣхъ.
 otromba, рило — тръба.
 pisa, пикочъ — пишъ.
 szorornica, szopelnica (пò старо), хропотница — *со-
 пелница (Микл).
 harak, лига — хракъ.
 torongu, буца, върга (Feigwarze) — тръдж (Микл).
 raszt, далаченъ отокъ — растъ, чрезъ рум. rast.
 görcs — гърчъ; gusa — гуша (болестъ).
 metely — метиль; рih, дѣхъ — *пыхъ;
 izgága — изгага (Sodbrennen), но сега въ мадж. значи
 свадливъ.

pihel, задуха — пыхати.
 puavalya, pévalya, болестъ, нужда — некола; pévalya
 lyás болень, клетъ; pévalyog — боледувамъ.
 horkol — хъркамъ; suta, нескопосень — шотъ.
 sánta, куць — шатати.
 péma — нѣмъ; kondor, кждравъ — кждръ; оттамъ и
 göndör сжщо значение.
 kusza, кжсопавъ — кус.

8. Личнось, общество, вѣра.

koma значи кумъ и кумица.
 druzsa, едноименникъ — дружь.
 dorozba, деверъ — дружьба.
 szomséd — сжждъ; hála — хвала (благодарность).
 kaláka, значи сжщо, каквото и българи тлака.
 beszéd, говоръ — беседа.
 karamol, клеветя — крамола; karmolás, клеветникъ.
 pletyka, бѣбривъ — плеткъ, отъ словашки?
 szimbora, пайдашь (Spiessgeselle) — *сжбрь (Микл.).
 rabló, разбойникъ — грабльо.
 pémet — нѣмецъ — но може да иде отъ pémet = племе
 отдето и нашата дума!
 szász, саксонецъ — сасинъ (Asb. — отъ нѣмски).
 görök — гркъ; kún, куманинъ; срв. ударението въ
 българи: кумане.
 koront, словенець, крайнецъ — *коржтъ (Микл.).
 vlah [!, oláh S. M.] — влахъ; szláv, szlovén — словенски (славянски).
 szerecsen — срацинъ; pogány — поганинъ.
 kereszt кръсть; keresztel — кръщавамъ; keresztény — христианинъ.
 szolozma — служба (черковна).
 pap попъ; szent — свѣтъ.
 szesztra — сестра (калугерка), въ по стари извори.
 pokol — пкълъ; tömjén — тѣминъ.
 bálvány, идолъ — балванъ.
 babona, суевѣрие — вѣоунъ; babonás, суевѣренъ.
 báj, прелестъ, магия — бѣи; bájos, прелестень.
 varázs, магия — вѣжати.
 deák и diák — ученикъ, диакъ.
 iskola — школа; karácsony, колада — крѣоунъ.
 paszita, помана (ядене) — посѣта.
 vecsernye — вечерня; szombat — сжбота.

veternye — оутрѣна (утренна служба).
 péntek — пѣтъкъ; nagy-péntek — велики-пѣтъкъ.
 csütörtök, csütörtök — четвъртъкъ; szerda — сръда.

9. Управление, сѣдйство, военщина.

császár, царь — цѣсарь; király — краль.
 (bán, царски заместникъ — банъ; ispán — жупанъ;
 споредъ Ашбота — отъ хърватски).
 prisztdus (въ лат. грамоти) — пристакъ.
 bojar — боляринъ (чрезъ рум.); rokoláb, тъмничаръ.
 перколабъ.
 gornyk (въ лат. грам.), apparitor — *горьникъ (Микл).
 asztalnok — столникъ; rohágnik — пехарьникъ.
 tárnok, хазнатаръ — товарьникъ (Микл; Asb. я приема
 за тюрк. — както и tár).
 komornik, придворенъ — коморьникъ.
 tolmács, преводачъ — тълмачъ; Asb. я смѣта за тюрк.
 kulcsár — ключаръ (домакинъ),
 pecér — пѣсаръ (кучетаръ).
 íszт канцелария — чкъсть.
 vád, тѣжба; vádol, оплаквамъ се — вадити.
 panasz, оплакване — поносъ.
 tömlős, затворъ — тъмьница; kalada, пранга и
 клада.
 tokta, договоръ — тѣкмо.
 per, сѣдба — пѣра; pereel — сѣдя се.
 prauda — правьда (старомадж. юрид. терминъ).
 pecsét — печатъ; gránic — граница.
 baj, страдание, борба — вон; bajtárs, сѣратникъ.
 bajvívás, борба, двубой; bajvívó, борець; bajnok
 — бойникъ (борецъ).
 csata, битка — чѣта; kopja — копие.
 ruzdra, колчанъ, туль — руждра.
 por — прахъ; puska — пушка; szablya — сабля.
 szuca — сулица; lánca споредъ Микл. отговаря на
 лѣща, но Asb. (Arch. XXV, 573) — отъ итал. lancia; не е ли
 окъ лѣща?
 trombita — трѣба; trombital трѣба.
 zászlo знаме — застава (Asb.); Микл. изв. отъ заслона.
 tábor, станъ — таборъ (Asb. — отъ тюрк.).
 sátor — шатръ (Asb. отъ тюрк.).
 ísztrázsa — стража; vojnikio (въ лат. грамоти) —
 войникъ.
 poroszló — Asb. отъ пристакъ, Микл. отъ проусати.
 martoloz марталозинъ; sega martalós значи разбойникъ.

pribég, бѣжанецъ — прибѣгъ.
 izbég, избѣгалъ плѣнникъ — избѣгъ.
 vitéz, юнакъ, храбръ — витѣзь и витѣзь XIV в., Тр. Пр.).
 vajda — воевода.
 rab, плѣнникъ; rabszolga — робъ; rabnő — робиня; rabság — робство.

10. Разни свойства, действия, прозвища.

ritka — рѣдкъ; ritkit — расхлабвамъ; ritkul — става кѣтъ.

riha, мекъ — поухъ.

ros, червеникавъ — рѣждъ, рѣждъ.

tompa и tömpe — тѣпъ.

tiszta — чистъ; tisztit — чистя,

margás, мърморене, мъркане.

moskol, валямъ, цапамъ — мочити; mosok — нечистотия.

krakog — крѣкам.

kukurekol — кукуригамъ, kotkodacsol — котко-
 дякамъ.

kering, въртя се — отъ крѣкъ, която дума идвала и
 съ ѡ, както се вижда отъ Кост.-Сол. кренг.

gázol стѣпямъ, газя; има и gáz = бродъ.

doh мухъо — дѣхъ; dohos — мухлясало.

csőmőr, гнусота — отъ чимиръ; срв. чумеря се.

susog, sutog шепна — шушкам.

kelep, kalapal — клепа.

rovedel говоря — покѣдати.

beroroszol — напрашвамъ се.

csorba — щърбъ, отъ изговоръ шчърб; csorbít на
 щърбявамъ, csorbal нащърбява се.

keskeny — тѣсенъ, отъ стб. тѣскѣнъ.

csoda — чудо; csodal очудвамъ се; csodas — чу-
 день; csodamű — майсторска работа.

malaszt — милость.

csip — щипя отъ изговоръ шчип.

csinal — чинити.

bűz, воня — пѣздъ; veregy — вѣждъ.

bemázol, намазвамъ; vezet — возя.

bűg, брѣмчи — бѣкъ, боукъ.

zeng, звѣня — звѣкъ.

koncs, парче — кѣкъ.

garmáda — грамада.

ábrázol, изобразявамъ — образъ.

- gonosz, лошъ — гноусъ.
 patvar, караница — потворъ (Микл.).
 pákosz, ястеливъ — пакостъ (Микл.).
 goromba, грубъ — грѣбъ.
 garázda, свадливъ — гораздъ.
 lakoma, лакомъ, диал. (Asb.); lakmározik — ямъ лакомо.
 buja, буень — божи; bolond лудъ — бѣздъ.
 tisztel, почитамъ — чѣстити.
 szerencse, щастие — срѣща; изговор. срѣшча.
 szapora, плодородень — споръ.
 szabad, свободень — сковадъ; lehet, може, бива — лѣтъ.
 rivás, плачь — рѣк; rivalog, крещя.
 rikácsol, крещи — рѣкати; rikát разплаквамъ; rik-
 kancs, викачь, рикачь (съ неорг. назалъ); rikolt викамъ.
 rend — рѣдъ; rendel поръчвамъ; rendes правилень,
 редовень; rendez нареждамъ и пр.
 garád — градъ, диал. (Asb. Arch. XXII, 471).
 ráz клатя, друсамъ — разити.
 puszta празень, пустъ; pusztit опустошавамъ;
 pusztul съмнявамъ се.
 porhanyt ставам рохкавъ, прѣхкавъ — прѣханъ.
 piszkít оцапвамъ — пѣск; piszkol сжцо знач., piszkos
 овалянь, piszok нечистотия.
 parancs заповѣдъ, поръчка — поръчити.
 rank спѣвамъ се — спѣнк-
 pilis плѣшивость — плѣшк.
 balga лудъ — благаъ (Микл.).
 zadog свадливъ — задаръ.
 dajna дебела, гърдеста жена — дойна.
 debella — едра жена — дѣбела.
 suta безъ рога — шотъ.
 korac — скопъць; gögbe гърбавъ — гърба.
 zsana бабичка — жена.
 pirogya нескопосень, пип-кавъ.
 parázna развратникъ — споредъ Микл. отъ празникъ,
 споредъ Asb. отъ празникъ; не е ли отъ поразити? срв. по-
 разникъ.
 paraszt, селянинъ — простъ.
 otromba, нескопосень, грубъ — трѣба.
 kurva сжцо каквото и на бѣлг.
 darab — дробъ (парче); darabol — дробя.
 zákla, záklas (недопечена срѣда у хлѣбъ) — закал,
 защото прилича на закалката у ножъ.

Ако се влѣзе по дълбоко въ семантиката на маджарски езикъ, а това трѣбва да сторятъ добри вещици по този езикъ, ще се откриятъ много изрази, произлѣзли подъ влияние пакъ

на словѣнобългарски езикъ. Проф. Ажботъ навежда въ статията си *Die Anfänge* и пр. (*Arch* XXII, 442) три-четири такива примѣри, като: *hálát adni*, произлѣзло буквално по старобългарски: *хвалѣ къздати*; тѣй сжщо *hála istennek* отговаря на бѣлг. хвала богу; распятие на мадж. се казва *feszület*, а то е образувано по стб. *пропало, распало* (*feszül* значи *распѣва се*); *vízkereszt* значи богоявление, а буквално — водокръстъ, водокръщение. Както се знае, четири отъ седмичнитѣ дни носятъ български названия въ мадж. (*szerda, cütörtök, péntek, szombat*); но Ажботъ обръща внимание (*ib.* 442), че и названието на вторникъ по маджарски сочи къмъ българско влияние, защото днесъ по маджарски тоя день се нарича *kedd* вм. *ketted*, а то — отъ основната дума *kettő*, която значи две, втори. Такива значидбени прилики между маджарски и български ще се намѣрятъ още много. Не ще е току тѣй случайно еднаквото хомонимно значение на нѣкои думи въ маджарски и български. Твърде е вѣроятно, маджарската дума *világ* подъ българско влияние да е получила значение на свѣтъ и свѣтло — както впрочемъ и въ румѣнски дума *lumina* има това сжщо двойно значение пакъ споредъ българската семантика. Мадж. дума *dolog* (отъ *дългъ*), която значи работа, се употребява, както и бѣлг. дума работа — не само въ знач. на занятие, но и въ знач. на нѣщо: *csoda dolog* — чудна работа, чудно нѣщо. Микл. намира, че и образуването на бждно време посредствомъ глаголъ, който значи *има*мъ, *ема*мъ (*fog*), се дължи на славянско влияние.

Сега да видимъ, какви пѣкъ маджарски думи има предадени или влѣзли въ български езикъ. Такива думи нѣма много и колкото ги има, срѣщатъ се не само въ български, но и въ румѣнски и сръбски, та е мжчно да се каже, дали сме ги зели направо отъ маджарски, или са минали у насъ чрезъ румѣнско или сръбско посредство. Малкиятъ брой маджарски думи въ бѣлг. ез. показва, че българскитѣ заемки въ мадж. са влѣзли не по съседство съ днешнитѣ бѣлгари, а отъ етническа смѣсица съ нашитѣ прадѣди въ Дакия и Панония. Маджарски думи въ бѣлг. езикъ са на примѣръ:

- варош — *város*, стдѣто и варошанинъ;
- вама — *váma* (митница);
- шарампол — *sorompó* (прѣграда);
- салаш — *szállás* (падало, чифликъ);
- бунда — *bunda* (кожукъ).
- долама — *doloman* [*dolmánu*] (кжса горна дрешка);
- паласка — *palaska*, дума която въ сжщность е българска, защото иде отъ плоска;
- кочия — *kocsi*, интов — *hintó* (пайтонъ);

катана (голѣмъ конь) е мадж. *katona*, което обаче не значи конь, а — войникъ. Вѣроятно българитѣ първома са означавали съ дума катана „войнишки конь“.

куче мадж. *kutyе*, — но и алб. *к и џ*.

ба т а ъ мадж. *bátya* и значи 1) по старъ братъ; 2) вуйчо, чичо.

у р, у р о в е, дума употребена въ Троянска прича, е маджарска — *úr*, и значи господаръ.

ч о м а г а ѡ ш иде отъ *csomag* = вързоп.

п а н д у р (мънастирски вардачъ) — *randur*, нѣкогашенъ маджарски нередовенъ войникъ.

п а й д а ѡ ш — *rajtás*, другаръ. Основната дума и тука е българска поимта, която минува въ мадж. и се скратява на *rajta*, отдето посрѣдствомъ суфиксъ *as* се образува *rajtás*.

Може би и думата *марияш*, която означаваше едно време австр. монета отъ Мария Терезия, да е пакъ маджарска дума, макаръ да я има и въ румънски.

Думата *раса*, употребявана въ североисточна България *вм. разсад* (насадихте ли расата?), е тѣй сжщо отъ маджарски, и то направо донесена отъ нашитѣ градинари, макаръ да е първично отъ бълг. *разсадъ*.

На маджарски езикъ дължимъ и единъ суфиксъ, който е днесъ доста живъ и производителенъ, а именно *аш*. Вѣроятно и той ни е дошелъ чрезъ румънско или сръбско посрѣдство, но по происходъ е маджарски. Съ него образуваме и чисто български думи, като: *служба ш*, *дружба ш*, *кочия ш*, *гайда ш* и пр. Понеже суфиксътъ се употребява повече за думи, означаващи лица, мисля, че той се е засилилъ и отъ турски подобенъ суфиксъ — *даш* (*аркадаш*, *йолдаш*, *еснафдаш* и пр.), та затова е получилъ такава широка употреба. Това се вижда и отъ тамъ, че маджарската дума *rajtás* напр. става подъ турско влияние на *пайдаш*.

3. Езикови взаимности между българи и турци.

Турски думи въ българский езикъ.

I. Природа, минерали, растения, животни.

Илдъз, яра, на яра (на въздух), думан, балкан, баир, тепе, сърт, яр (стрѣменъ брѣгъ), яйлък (планина), чал (врѣхъ), боаз, дервент п., кър, кърлък, кърция, ова, овалия (поленецъ), дик (отвесенъ), акънтия (бързей), канара, зюмруд перс., ба, так, батакчия, герен (тиклава, глинеста земя), гечит, дере-

г'ол, гирдапъ (п. въртоп), кайнак, кайнарца (горещъ изворъ), лъца т. илицѣ (топъл извор), ада, кория т. кору и кори (завардена гора), коруция (вардач, лесничей), топрак (землище), кузалтия (усоина), кайрак (камениста почва), орман (бранище), хендек (ар. [!] хандак), юрт (селище, дворно мѣсто), мерâ (ар. паша), мездра (ар. мезра — оратна земя), бунар и пунар, махала ар., касаба ар., мегдан (п. мейдан), цааде (ар. цаdde — друмъ), меркез (ар. срѣдоточие, станция), теферич (ар. разходка, увеселение), бадем п., каясия, кавак, зокум (ар. олеандър, ляндра), зарсала, зарсалия (п. желта-слива), селвия (кипарисъ), салкъм (т. грозд, чепка, акация), паламуд (т. желждъ), нар (п. *punica granatum*) — калинка, дуда (ар. червей, буба) — черница, мушмул *Mespilus germanica* — мошмул, меше *Quercus* — джбъ, чинар т. п. *Platanus orientalis*, чимшир т. п., чам—боръ, чам—сакъз—черна дъвка, ардъч—смрика, хвоина, асмâ (лозина), кютюк (пън, корен), ашлама (присадено), бахча (п. багчѣ—градина), бутрак *Lapa* [!] *bordana*—рѣпей, бурчак *Vicia sativa*, уровъ, афион, къзълца—червенка (жито), мисир и мѣсьр (царевица), камъш (трѣстика), папур (рогозина), памук (п. пембе), бакла (ар. зеленчук), арпаџик (,ечемичец')—лук за насадъ, каун (т. кавун)—пъпеш, коравец, кабак (тиква), чукундур, гюл перс., ясмин ар. п., къна—чичек *Impatiens balsamina*, картоп *Viburnum opulus*, 'калина', тутунига; замбак ар. *Lilium candidum*, с'умб'ул п. *Hyacinthus*, седефче ар. седеф *Ruta graneolus*, [!], вм. *graveolens*], менекшѣ п. *benevše* „теменуга“, шибой п. *šeb-buj*, ношна миризма', шафран (ар. *zaferan*), лале перс. т. *Tulipa*, хайван ар., џврух, џврухче (малкото у птици), юва (изгубенъ добитъкъ), леш (ар. *liase*) труп, мърша, мекере (ар. *mekjari*, товарно животно), мелез (ар. смѣсенъ), аслан (т. *arslan*, лъвъ), айгър, аждер (змей), ат (жеребецъ), коч (нескопенъ овенъ), катър, загар (копой), еркеч (пърч, козел), малак (биволче), џгич (т. *йвес*—овенъ съ звънецъ, който води стадото), шебек, тазия (хрѣтка), чакал ар., самсар и сансар *Mustela foina* (бѣлка), гелинџик (невѣстулка), бурсук (язовецъ) атмаџа (соколъ), ангътъ, ангѣтка *Anas tadogna* (дива патица), кумрия и скумрия (т. комру, гугутка), керкенец п. *Falco regalis* (соколъ), џордек, џордечка (патица), лейлек (щъркелъ), герез (пѣтель), гарга, б'ул'б'ул п. (славей), доган (соколъ, пилякъ), илан балък (змийорка), мерсин *Accipenser huso* (есетра), хамсия (дребна морска риба), тахтаба (т. тахта-бит — дървена [!] въшка, дървеница), мерџан ар., седеф ар.

II. Стопанство, покъщнина, челядь.

М'улк ар., сайбия (ар. *sahib* — притежатель), чифлик, егрек (пладнище за овце), агъл (гърло, овч. кошара), куванлък (пчелинъ), дам (стрѣшина), ахър и яхър, гюбре (гъръ), боклук, бостан (п. градина), балталък (гора за сѣчене), далиан

(риболовище), келеме (угар; изоставено лозе), челтик (оризище), харман (п. *hirmen* — гумно), тавла (ар. конюшна), шарпанъ (т. шарап-ханъ — винарница, поставъ за грозде), џибри (пращина), скенџа (т. искенџе — стискало; мжка), к'успé (истискани пращини отъ орѣхи, сусамъ и пр.), iармá (трици), екйн (житни храни), максул (ар. махсул — собств. произведение), берекет ар., ламазлък (т. дамъз—обор), меџия (помощь, тлака), чикъм (постать), далдърмá (издънка, т. далдърмак, заравямъ), џинс (ар. родъ, порода), сой, тай (жрѣбе), хергелé отъ п. хар (магаре) и геле (стадо), сагмал — доенъ добиткъ, соват — добиткъ за клане; пазбище; сюрйя (стадо), данâк (т. танâ — теле), червиш, гърбач (т. кърбач — камшикъ), гега (т. гегè — овч. тояга съ кука), сап (дръжка), казма (мoticка), кама (т. ,клин'), сатър п., камшик, канџа (желѣзна кука на прѣтъ), наџак (брадва), балтия (т. балта — брадва), кюския (желѣз. лостъ), бичмè (бичени греди), бича (рѣжа съ трионъ), сакà (ар., ,водоносец'), тулумба, сопа, ок (процепъ у пайтонъ), кангал (колесникъ), аръш (процепъ), дингил (ось; значи и ,дангалак', което пѣкъ е от дингил-ахмак), г'оч, г'очове (покъщница), шиник [!], чувал, харар (човалъ отъ рѣдкъ козиненъ платъ), торба (т. торба и тобра), тулум, фучия (бѣчва, каца), борйя (т. бору — трѣба), чанта, калъф, џуздан отъ ар. џуз (дреболии) + перс. венд (държа), сембил п., мâtара (т. мътарé, очищение — сждъ за вода), хамут, калтак (просто седло), тасма (ремик), к'остек, дизгин, самар (т. семер), махмуз ар., теркия и тилкия (вързопъ отзадъ на седло), iулар, гем, чул, чултар (козиняна покривка за конь), фурча, гебре (козиняна кесия за истриване конь), бокагии и бокай, каиш, синџир пер., зенгия (т. iзенги), чадър (перс. *çetr*), џангарлак и сангърлак (клопотар), халка, токмак и тутмак (т. млатъ), ченгел, сертме, сиџим (тънко вѣже), тезгере пер. (носилка, тарга), сач (жел. или глиненана тава за печене), машâ, макази т.-ар. (ножици), пачавра, саџак (т. саџ-аiак), шиш, ютия, ютилдисвам, к'ум'ур, харания (голѣмъ котелъ, пералникъ), чапчак, кепче (черпало), фараш, тава, тиган', сахан' (ар. разслато мѣсто и—сждъ), тепсия, тенџера, тас (ар. едно и друго значение), текне (корито), хаван перс., хаврус (пер. абрѣз — ,кофичка'), г'ум, гивеч, буркан, бардак, к'уп, г'уд'ул (кърна стомна, шутар), бакър, бакраче, џезве, кутия, кункума (ракиениче), кофа, капак, казан, ибрик пер., бургия, бурма, вида (витло), хасър ар., сеџаде ар., килим пер., пейка, соба, кафез пер., капан и капанк, софа ар., џамал (печка), мангал ар., перде пер., сандък ар., синия, софра ар., софралък т.-ар., лула, чибук и чубук, наргиле пер., маркуч пер., мамè (џицка), кибрит ар., каф-кибрит, зарф (ар. обвивка, калъпъ и пр.), филџан, ар. финџан — кафяна чаша, долуџак, шише, бюлюр (пер. кристаль), маштрапа (ар. миштребè — метална чаша) чотра (бѣклица), чиния (пер. чин — Китай), герг'ов пер., чикрѣк, еле-

мия, масур ар., макарà (скрепец), фитиль (ар., ‚връвь‘), шан-дан ар.-пер., табакера (фр. tabatière), дивит пер., калем ар., чекия (т. чаки), мюхюр ар., чакмак (огнило), амуца и мижо (от т. амуца), бабалък, баџанак (т.-тат. баџи — сестра), балдъза, валиде-султан, гелина (невѣста), кадъна, ханъма пер., харем (ар., ‚светилище‘), алайка (ар. халаик — ‚творение‘).

III. Занаятъ, търговия, пари, мѣрки, теглилки.

Абация, абаџилък, арабация, ахтарин (отъ ар. attar — благовоние) базиргян пер., бакалин (араб. bakal — търговец на ядиво), бекчия, берберин, даракчия, бояџия, гайтанџия, симигџия, дерменџия, бозация, ..., џамбазия пер., целепин (ар. gelar — браничарь), касапин, кехая (пер. ket-huda — стопанинъ), коюмџия, кираџия (ар. kirai — наемна плата), лала (пер., ‚наставник‘), матрапаз (пер. medrabaz — прекупникъ) мутафџия пер., налбантин пер., пехливанин пер., ренџуперин (пер. geng — пер. — земледѣлецъ), сарафин ар., сарач (ар. sergaç — седларь), съмсар (ар. посрѣдникъ), талмач (т. dilmaç — преводачъ), терџуманин ар., телляк (ар. dellak — банярь), терзия, табак (ар. debak — усмарь; оттамъ и ‚дѣбъ‘ кожи), табаклък, табаханà, халач (ар. дръндарь), чаръкџия (џървуларь), чилингир (ковачъ, желѣзарь), чобанин, занаят (ар. sinaat — ‚рџчна работа‘), занаятџия, уста-баџия, калфа (ар. halife — ‚преемникъ‘), башкалия (самостоенъ), чирак, чираклък, чиракувам, измеџярин (ар. hizmet — служба), шеџрт (пер. šagirt — ‚ученик‘), дарак, дарача (влача вълна), гюндюлюк (надница), г’он, сахтиан пер., дорамà, дорамация (стругарь), дюкмè (излѣно), дюкмеџия (лѣярь) кюлчè (слитъкъ), калъп ар., ишлемè (рџчна работа), зембелек (пер. zemberek — пружина), зъмба, еснаф ар., пердах, пердаша (пер. — лъскам), юрнек (образецъ), индизè (пер.-ар. мѣра за дълж. — 70 см.), смарлама (порџчка), марокин — кожа за обуца, сантрач (пер. šatranç — шахматна дъска), руфет ар., пота (пер. — горнило), пиширмè, (право за печене), пенчè — подметка (пер. penge — ‚длань‘), муштà — чехларско набивало (пер. mušt — ‚юмрук‘), мукава ар., мехенк ар., менгеме, хак (пер. ‚червено‘), ялдъз (позлата), чириш (обушарско лепило), туткал, чешит, усталък, тестиар ар., терк (кройка), чекич, тезгях пер., талаш, пергел пер., рендè, ирендè, рендосвам, билгия (брусъ), бичџия (трионъ), џизия (черта), мал (ар. имане), малџия, борч, зач (ар. сѣрна киселина), кезап (пер. тиз-ап — ‚остра водà‘), кърмъз ар. [!], калай (ар. kalli), калайџия, калайдисвам, катран ар., зифт и сифт, замк ар., кюкюрт перс., кехлибар (перс. keh-ruba — ‚сламка тегли‘) — бакам (бразилско дърво за черв. боя), варак (ар., ‚листъ‘), вараклия, варакосвам, гюверџелè пер., гизия (т. гизи — платъ моарè), кюселè пер, џагъл (т. џагъл и џагър — жилаво вещество, що се туря

въ дъвка), дарчин (пер. dar-šin — китайско дърво), ниша-дър ар., мушамар ар., тебешир, пиринч, сачи-къбрус ар., тенеке, -ция, тел, терше (Germanium), туч (т. туч и тунч — бронзъ отъ мѣдь и калай), мадем [!] ар., чилик, фил пер., филдиш пер.-т., бит-пазар, чаршия (пер. чар-су — дюкени от 4 страни'), альш-вериш, дюкян ар., пазар пер., пазарлък, пазаря, -ище, -ски, -увам, -ен, хесап ар., топтан (изцѣло), парлама (на дребно), сергия, безистен пер., керван (пер. ,пжтна дружина'), -ция, -башия, бала, денк, дара ар., хиллѣ (ар. ,измама'), вересия, кѣймет (ар. цена), аманет ар., сефтѣ (ар. siftah, ,отваряне'), сермия (пер. сер-маіѣ — главница), харч ар., харчлък, харча, фаиз ар., файда ар., -лия, -съз, сенет ар., темесук ар., ваадѣ ар., тефтер пер., трампа, трампосвам, юстѣ, (горнина, придѣ), марда (изметѣ), масраф ар., мюхлюзин ар., мюхлет ар., ортак, -лъкъ, -шки, пай, пахà = пая (пер. beha), пей, пейледисвам (давам пей), пишман перс., -лък, -ня се, раваиш (ар. ревац — търсене стока), рехим (ар. залогѣ), зарар (ар. вреда, загуба), -съз, зараря, келепир (нѣщо купено ефтино), кефил (ар. — поржчитель), кутурица = г'отюрица, яр перс., -увам, -лия, айнация (т. ,огледар', избийжегъл), мангър (мѣдна пара), онлук, онлуче (10 т. пари), рубче (ар. ruob = четвъртъ), грош перс., капик — рус. 60 коп., (тат. кіапик, отдето и копѣйка), бешлик, алталък, диреклия — среб. сиц. мон. 5 лева, махмудия — монета от султ. Махмуда, меидия — монета отъ султ. Меджита, мендухия — зл. т. мон. 5 л. (ар. мендух. — славен), рубиѣ — зл. и сребърна мон., инд.-перс. guriah, ирмилик т. желтица 20 гр., алтън — злато и зл. монета, каймѣ ар., уфаклък (древни пари), силик — истърканѣ (за пара), драм (ар. dirhem ^{1/400}ока), ока (1281 гр.) чекердек (т. сѣмка — ^{1/16} драмѣ), чейрек т.-перс., кантар ар., терезия (перс. кжпони), везни (ар. veznè — малки кжлони), аршин (68.5 см.), руп (ар. — ,четвъртъ'), каратѣ = крат (градусѣ), тестѣ (перс. destè ,ржкà'), дюлюм = динюм (1600 кв. крачки), кило ар., кабран (крина), силгия (дървена линия за изравняване крина), мускал (ар. 1 1/2 драмѣ).

IV. Градежи и градежни части.

Миндиз-ин (ар. mihendis), маймар (ар. mijmar — архитектѣ), дялгер-ин, даяк (подпорка), даяма (сушина за овце), баский (пърти върху покривѣ на сламена кжща), дирек, кириш (тетива, греда), манцалък (т.-ар. manginuk — лостѣ, машина), киреч, кересте (перс. градиво), кирпич (прес. непечена тухла), ексер и енсер (гвоздей), пайвант (прес. raj-bend — ,краковръзка', спона; огтамѣ — паянта), мертек (греда), л'ок — тѣсто от гипсѣ, яйца и дърв. масло за водопров. кюнци, яй (пружина), чивия (клетка), чатма (слаба дървена

постройка), чантия (т. чатия — сглобъ на здание), чатал — вила, разсоха; чарк (перс. колело), чакъл, чим,-ове — блани за насаждане трѣва, меремет ар., кемер (прес. сводъ), клюнк (т. кюлюнк — остъръ чук за камъне), кюнкъ и кюнец, аралкъ (междина), баалама (скоба, панта), бадана (варена вода за измазване стена), дам, дамлия, дамлък, дамция, сокак, олул, хавуз (ар. — водоемъ), чешма (перс. — ‚извор‘), хамам ар., шадърван (прес. şad-i-revan — водометъ), курна ар. — водоемъ на чешма, хаят (прустъ), хан т.-перс., ханция, ханцилък, тюрбе и тюлбе (ар., гробница, мавзолей), теке (т.-перс. дервишки мѣнастиръ). хисар ар., хисарлък, калдаръм, дувар, гидик (щърбина), гириз перс., амбар перс., бина ар., къшла (сграда за зимуване), сая (кошара за овце), кула (ар. куллѣ ‚врѣх‘), керхана (перс., работилница), сарай перс., керван-сарай перс., к’ошк (перс. бесѣдка), калѣ ар., зъндан (перс. тъмница), кивур (перс. — ковчегъ), кенеф (ар. нужникъ), скеля (т. iskele — отъ гр. σκαλα[!]), саманлъкъ (плѣвникъ), салхана (ар. кланица), сайвант (пер. сѣнникъ), савак (дѣска за спиране водата къмъ воден. колело), резѣ (мандало), перваз (окрайникъ, ржбъ), пенџер, пармаклък, басамак (стѣпало), рафт (т. раф — лавица), отлукунâ (плѣвникъ), бабафинго (т. папафинго — най-висока мачта у корабъ), механа (перс. meî-hane — ‚винарница‘), мазгал (бойница), баџа, дюшеме, к’оше, кепенк (дѣсченъ капакъ за затваряне дюкянъ), кат, каната (крило), калкан (щитъ), сондурма (продължена стрѣха), сачак (издадена стрѣха), оџак, оџая, мутвак ар., мердевен (перс. perduvan — стълба), черчеве (пер. çar-çobe — ‚четири прѣчки‘), чекмеџе (ладица), чардак (перс. çar — tag — ‚четири — свод‘), таван (горенъ подъ, потонъ), кубе ар., минарѣ ар., гевгир прес., г’оз (отворъ на мостъ), бент (перс., ‚врѣзка‘), керен (воденична вада, хваната съ дѣски допредъ улея), долап ар., сал (дървенъ сглобъ за плаване), каик (лодка), гемия, елкен (вѣтрило), дюмен (кърмило).

V. Облѣкло, накитъ и пр.

Аба ар., шаяк, чоха, чохаџия, чохадар, казмир, кече (плѣстина), кеневир, алаџа, басма, чит (памучно платно), бюрюнџук (копринено платно), џанфез (коприненъ платъ), астраган, комаш ар., кадифе ар., астар, фурда перс., ширит ар., чилѣ (гранче), тура (врѣзка конци), тир (т. тирѣ — памучно махане), ибришим, гайтан ар., кенар (окрайникъ), дикиш, тигел (шевѣ задъ игла), синџев перс. (окрайникъ, обтока), яма (закръпка), тока (прашилò, прежка), чапраз перс., дюймѣ, копче, пул; ямурлук, японџа, кебе (клашникъ), кепе (кџса вѣдн. дрешка), минтан (перс. горна кџса дреха), кафтан, -џия, кюрк, -џия, биниш (врѣхна, широка дреха), џубе, антерия, халат, чепкен (кџса дреха съ отворени рџкави), либадѣ (перс. кџса антерия), забун, елек, фѣрмене, фѣраџа ар., фута ар.

(престилка), пеш перс. (скутъ), шалвари, чакшири, чинтени (гащи), донове (долни гащи), учкур (гащникъ), аскии (презрамки), черга, юрган, шилтѣ, дюшек, чаршав перс., ястък, пещемал перс., яхрам = ихрам ар. (наметало), махрама ар., пешкир перс., шамия и шамхия — отъ Шамъ, чалма, фес (от гр. Фезъ, Африка), пюскюл, калпак, каук, кюлаф перс., башлък, яшмак, тюлбен и дялбен (перс. дял-бенд — мръжа за връзка), каврак (булчинско було), дувак (венчално було), чумбер (забрадка), шал перс., пош перс. цеврѣ (т. чеврѣ), кончов (т. конц — голѣнище), якъ (вратникъ), џеб ар., куюн-џеб (джебъ у пазва), колан, елпезѣ (вѣтрило), кесия ар., терлици, кундури, еминии, постали[!], папуци перс., налъми ар., мес'ове и мест'ове, чизми, чипици, чорапи, налчй (перс. подкови), тепелик (женска шапчица, обнизана съ жълтици), кръкмй = зулуфи, гердан перс., дизия (нанизъ, вързуница), цунџурии (дреболии за накитъ), џеваир ар. (драгоценности), пафтâ, сърма, сърмаџия, сърмалия, сърмен.

VI. Ястия, пития, вкусъ.

Ахчия т.-перс., мая перс., маялия, хамур (ар. ,тѣсто'), симид, сомун[!]. търнак (пазарска пита), геврек, ювкâ, нишестѣ перс., песмет и пексимет (сухари), тарханâ (триѣница), кускус и кускуч (триѣница), кадаиф ар., бюрек (баница), булгур (и бургул т.) = ирмик, тахън (ар. смлѣнъ сусамъ на каша), таррама (хайверъ), зейтин т.-ар., хайвер, шарлан, пестил; кабалък (удина), бел (рибици), шкембе, шерден (бабица), џигер, ич (дробенѣ), бумбар (кървавица), суџук (наденица), пастърма, създърма, яхния, чорба перс., суюш (разсол), чомлек (задушено), кавърмâ, кайма (кълцано), кайдисвам, кюфте перс., капама (задушено), мусака, чевермѣ (т., ,въртѣно' — агне, печено на шишъ), кебап ар., кюл-бастия (пържола), шишлик = шиш-кебап, сарма, буламачъ (каша), буралия, пириян перс., кайганâ, качамâк, пачâ (перс., ,крачѣ'), пелтѣ, пилав т.-перс., бюрек, гюзлемѣ, долангач (млѣчна баница), баклава, локум ар., шекер ар., леблебии, курабиѣ, халва ар., сютлиаш (млѣчница), кортмач (изварено, сгъстено млѣко), катък, каймак, айран, сууклук (компотъ), боза, хощав перс., дондурмâ (сладоледъ), вишнап перс., хардалие т.-ар., трушия и туршия перс., таратор, ричел перс., маџун ар., пекмез (т. ,сладко ядиво'), шуруп, ширâ (т.-перс. мѣстъ), шербет ир., ичкия (питие), ракия ар., каавѣ ар., тютюн, тюмбекия перс., буруно, бурмут (т. бурун-оту, ,трѣва за носъ'), емфиѣ ар. сакъз (дѣвка), бахар ар., бахур (ар. тъмян и — наденица), џинџифир ар. (ишиот, люто коренче), кимион перс., салеп ар., миям-балъ (сладко коренче), емиш, труфанда (първоберка), фурма перс., мескет ар., резекия перс., фѣстък ар., хардал ар. (синапъ), зарзават перс., ауч (морковъ), патлаџан

перс., карнабит перс.; кавалтия (кааве-алтѣ' — закуска следъ кафѣ, сутринѣ), мезѣ перс., локма ар., иштах ар., лезет, май-хош (перс., приятно кисело), яйлия (мазен), татсѣз (безвкусенѣ).

VII. Игри, свирни, забави.

Маанѣ (мелодия), макам ар., (свирня, ария), чалгия (свирня), даул т.-ар., таламбаз перс., тюмбелек и тюлюмбек (тѣпанѣ), тарабука, дайре ар., булгария (т. булгарие), саз перс., тамбура, байлама, кемаанѣ перс., лаута (ар. al-ud), лаутарѣ, кавал, зурна и зурла (перс. сурна), сантур, чампарѣ (кастанети), силове, таватур ар., цюмбюш (перс. 'движение'), данлания (ар. daldana), сефа ар., сефалия ар.-т., кейф и кеф ар., кефлия, кефсиз, зевк ар. (веселба), сеир ар., сейрян и сериан (перс. расходка), мухабет (ар. 'разговорѣ'), рефенѣ (перс. harifanѣ, 'другарство'), шен (веселѣ), шенлик (веселие), донанма, ('украшение', освѣтление), к'очек; юрган пехливан (вм. урган-), г'оз-бояжия (вм. г'оз-баажия), кошия (пропускане[!], вареница[!]), ейленѣ (забава), зар (перс. 'шастие'), гюлбахар (перс., 'пролѣтна роза'), комар ар., кончина, скамбил (т. искамбил), шах, шахматѣ (перс. царѣ мъртъвѣ'), оюн, оюнюция, такла (премѣтаница), таклация (гълѣбѣ), учуртма (фърчило).

VIII. Тѣло, болести, лѣкове.

Келлѣ (глава, черепѣ), ченѣ (челюсть), сурат ар., гага (т. gagѣ), перчин перс., чумбаз (перс. чин-баз — 'плитка отзад'); далак, дамар, солук, бут, кѣч (задница), колтук (мишница), бълдѣри ('прасета'), бацак, табан (ходило), верем ар. (охтика), мараз ар. (хронич. болестѣ), дерт перс., дамла, мангафа (хрема), салгѣн (редушка), нузла ар. (оток на венцитѣ), сафра (ар. жлъчка), баялдисвам, байгѣн, сараца (заушки), сап тат., маясѣл, кел, келав, келчо, келеш, яра (рана), яралия, кир, кирлив, кедер (ар. 'огорчение'),-лия,-лик, сакат ар., сакатлък, чолак (безѣ рѣжа), топал (куцѣ), гуцук (кѣсопавѣ), бѣдѣк (кѣсокракѣ), кѣмбур (гърбица), к'орав, к'орчо, янг'оз, шишик (кривогледѣ), к'осе, к'осав, пелтек (заекливѣ) = кекѣ и кекевѣ, солак (лѣвичарѣ), цуѣ (перс., 'пиле'), тумбаз и думбаз (дебелѣ човѣкѣ), шишман (т. šiš. — 'подугѣ'), шишкав, шишко, чаарѣ перс. лѣкѣ = илач ар., зехир перс., пензехир перс. (противоядие), явза (ар. ецза, 'частица'), балсам ар., мехлем (ар. мехрем — 'пластир'), лапа, якия, тифтик (шарпия); нанѣ ар. (мента), сарѣ-сабур (алоя), хашиш (ар., 'опойка'), локмаруху ('локманов спирт'), шап (стипча, овча болестѣ), цендемташи (т. ар. lapis), кямфуру и кяфуру ар., живак (ар. zibak, перс. živѣ), истюбеч ар. (бѣлило), кѣна (ар. Lawsonia spinosa?), цимбия (шипци), хилял ар. (ухочистка), нештер перс. (хи-

пург. ножче), хеким-ин (ар. hekim ,мждъръ'), селямет ар. (спасение), даврандисвам се (съземамъ се следъ болестъ).

XI. Личность, общество, вѣра, народность.

Агà, агалък, заим ар. (владелецъ), бератлия (ар. берат — грамота), бей, бейзаде т.-перс., деробей (т.-перс. dergè — бичъ), ефенди, челеби, делибашия, чарибашия, салахори (перс. конари), юлдаш (съпжтникъ), емшерия перс., іахранин перс. (приятель), комшия, комшулук, кафадар т.-перс., адаш, аратлик т.-ар. (побратимъ), аркадаш, ахпап ар. (приятель), дост перс., измежар ар.-перс., измет ар., к'оле, олан-ин (момче), кулук (робия), хамал ар., хамаллък, беслемé, ерген, бежарин ар.; качак, даалия (горецъ), кесеция (разбойникъ), янкесеция (пунгашинъ), катил-ин ар. (убиецъ), душман-ин перс., мумбарек ар. (честить),, зенгин, хал ар., дереце ар. (степень, чинъ), хак ар., хаклия, хаксъз; конак, кондисвам, ябана перс., іабанџия, мусафир ар., селям ар. (здраве), селямлък, армаган перс., бакшиш перс., ихтибар ар., икрам ар., икрамџия, икрамосвам; лаф перс., масал (ар. мисал — примѣръ), лакърдия, цумур ар. (тълпа), калабалък, кавга, кавгаџия, тараф (ар. страна, партия), ифтира ар. (клевета), ишарет ар. (знакъ), шоролоп (т., бързо лапане'), бас (ар. bahs — препирня, облогъ), хатър (ар., спомен', сърце'), хатърџия, хатърсъз; ислям (ар., спасителен'), абдес перс., намаз перс. (молитва), џамия ар, курбан ар., рамазан ар., байрам перс., сюнет ар, хоџа перс., факир (ар., ,сиромах'), дервиш перс. der (врата) viš- (лежи) — (просякъ), имам ар., софтà ар.-т., мюфтия ар., хаџия ар., хаџилък, џендем т.-ар., тълъсъм (ар. въплътенъ духъ), талисман (ар. таинствено), муска, халал (ар. законно), харам ар. (ар. незаконно), нур (ар. свѣтлина), кяфир (ар. незнабожецъ), д'онмè (отметникъ), хахамин (равнинъ), хахам-башия; читак (едно турско племе), чегатай (турско племе въ Азия), юрукъ (т., ,лек', подвиженъ), едно турско племе, торлак (т., ,неупражнен'), кърџалии, зейбеџи (турско племе въ Мала-Азия), лазове (т.[!] пл. край Ч.-Море), мамелюџи (ар. ,заробен'), чифут-ин (перс. ğihud), манафи (малоаз. турџи), миллет (ар. народность).

X. Управление, сждийство.

Падишах перс., султан ар., салтанат (ар. блѣсъкъ, великолепие), садразамин ар. (великъ везиръ), везир ар., паша т.-перс., емир (ар. заповѣдникъ), меймуръ (ар. служба), валя ар., мютесариф ар., мюдюр-ин ар., каймакамин ар., аазà (ар., ,членъ', ,часть'), риџал (ар. ,човѣкъ' — чиновникъ), муавин-ин (ар. помощникъ), мухтар-ин ар., молла (ар. сждия), кадия ар., кадалък, мюфетиш и мютефиш ар. (исследователь, инспекторъ), давия ар, даваџия, давосвамъ се, арзухал ар.,

шахат-ин ар., кабахат ар., -лия, сюргюн, сюрдисвам, белекче, (т. ржчни окови), кятипин т.-ар., рушвет ар., каит (ар. вписване), да каитя, пазвант-ин перс., зурат (ар. бързоходецъ), таксдлар ар. перс. (бирникъ), улак (известникъ), ясакция (пазителъ), ясак (забрана), сеиз-ин ар. (придружникъ), кабзамал-ин ар. (държ. бирникъ), елчия (пратенникъ), мензил ар. (етапъ), забит-ин т.-ар. (полицай), записвам, заптие (ар. zabt — ‚задържам‘), тебдил (ар. преоблѣченъ), сердар (перс. главатарь), кърсердар (старши селски стражарь), тайфа (ар. чѣта, свита), ятак — леговище; укриватель; беклемѣ (стражарница), диван перс., мецлис ар., ферман (перс. заповѣдь, повеля), фетва ар., шерият и шераат (ар. ‚свещенъ законъ‘), идаре (ар. управление), танзимат (ар. уредба — администр. преустройство), ирадѣ (ар. воля — повеля), тескерѣ ар., такрир (ар. решение), инсаф (ар. справедливость), инсафлия; хюкюмат ар., мемлекет (ар. область, отечество), вилает ар., кааза ар., имза (ар. подпись), истинтак ар., испат (ар. доказателство), инкяр (ар. бѣх), инкяря (забѣшвамъ) илям ар., (пресѣда), нуфуз (ар. преброяване), салнаме ар.-перс. (годишникъ, календаръ), мирия (ар. държ. съкровище), мирийски, зарбхана (тарпана) перс., тура т.-перс., (султански монограмъ), хазна ар., хазнатар ар. — перс., хапуз ар., хапан ар., томрук (клада), бодрум (подземие), дараца перс. (бѣсилка), целатин ар., телалин ар., мезат ар. (наддаване); бей, бейлик (бейство), беглик (овчарина), рая (ар. ‚стадо‘), харач ар., юшур (ар. ‚десетина‘), нумунѣ (перс. ‚образецъ‘), паракенде перс. гюмрюк (срв. коѣмѣрка отъ commerceium), бач перс. (мито), баждар-ница перс., емляк (ар. ‚имотъ‘), ицар (ар. ‚наем‘), интизап ар. (налогъ за продаденъ добитъкъ), вергия (данъкъ), ресим (ар. ‚образъ‘ — данъкъ върху стока), бедел (ар. ‚замѣна‘ — воененъ данъкъ), бакия ар. (недоборъ), тапия (владало), шефелик т.-ар., мераз ар. (наследство), никях (ар. ‚уговор‘ —?), истифа (ар. ‚искане прошка‘ — оставка), мертебѣ ар. (степенъ, чинъ), меснет (ар. ‚опора‘ — служба), вакъф ар. (черковно-учил. имотъ).

IX. Военщина.

Аскер ар., орда т.-монг., табур, низам (ар. ‚редовенъ‘), талим (ар. обучение), таин (ар. ‚наредба‘), небет (ар. зарѣда), небетчия (дежуренъ), сераскер ар. (главнокомандуещъ), миралай ар. (полковникъ), бюлюк (т. ‚отдѣление‘), нефер ар. (редникъ), редиф (ар. ‚следенъ‘ — запасенъ войникъ), мустафъз (ар. ‚стража‘ — опълчение), онбашия (десетникъ), чаушин (подофицеръ), мюлязимин ар. = яверин (помощникъ), юзбашия, алай (парадъ), суварие? [!] (конница), атлия (конникъ), топчия, борузан (перс. тржбачъ), субаши, иничери (нова войска), башибозукъ, спахии (перс. ‚войска‘) [!], сеймени перс. (стражари) гавазин (ар. ‚стрелецъ‘), кол (стра-

жа), колция, калауз (проводникъ), пусат, сиях ар. оржие, тарцик (тулъ), каргия (копие), маждрак ар., цирит ар., топуз, боздуган, калъч, ятаган, ханцар перс., пала (крива сабя), касатура (ножъ за пушка); барут, фишек, куршум, сачми, кесме, тюфек, шишане (перс. *šeš-hane* — ‚жгестъ‘), харбия ар., сюнгия (щикъ), табанца (пищовъ), кубур, кез (мушка), нишан перс., кондак, дипчик (прикладъ), гюлле, цепане перс., топ, байрак, санџжак ар. (знаме), бозгун, мур-бѣ ар., сефер ар. (походъ), юрюш (пристѣпъ), ценк (битка), табия ар., мете из (окопъ), пусия (засада), левент (перс. юнакъ), гѣзи (победитель), барашик (примирие), челенк (сребърно перо за бойно отличие).

XII. Прозвища (укорни).

Хайманә, хайта, дангалак (лапни-шаранъ), дембел перс., -лик, -хане, гевшек, гамсѣз ар. (безгриженъ), хайлазин, кюлхане (перс., ‚пепелище‘ — бездѣльник), калпазанин, перс., ашлак (голтакъ), зюртъ (беденъ), кутсуз (злосретенъ), пис (мръсенъ) = мурлар перс., мискин ар. (мръсенъ), тамахкяр (перс.-ар. лакомъ — скѣперникъ), никезин ар. (скѣперникъ) = пинтия, къскатия (завидникъ, скѣперникъ), мухтанџия (перс. муфт ‚даром‘), бекрия, сархош перс., яланџия, шийрет-ин (ар., ‚лукавъ‘), шейтан ар., цанабет ар., цансѣз (бездушенъ), цан-алация (душевадецъ), харсѣз-ин ар. (крадецъ), харамия ар. (разбойникъ), чомагаш перс.-т., к’опоулу [!] (кучи-синъ), арсѣз (‚безсрамникъ‘), имансѣз (безвѣрникъ), едепсиз ар.-т. (безсрамникъ), маскара ар. (‚подигравка‘), мерет-ски ар. (пусти, проклетъ), тепег’оз (дебелоокъ), -лук, резил ар. (позоренъ), -лик, налет ар. (проклетъ, opakъ човѣкъ), ханзър (ар. свиня), кавур, гявур ар., урсуз (злочестъ, проклетъ), делишме (блѣснатъ), будалә, ахмак ар., алчак (доленъ, подѣлъ), аџамия, абдал ар., диване (перс., глупакъ), серсем (перс., ‚разсѣянъ‘, глупавъ), шапшал (глупакъ), шашкѣн (слисанъ), делия, деликанлия (т. ‚луда кръвь‘), зевзек (гаврило), сойтарә (смѣхоторецъ), мюзевир-ин ар., фитне (ар. подстрекатель), гевезе (бръщолевецъ), кепәзе (перс. опозоренъ), домбазин (перс., ‚понтонъ‘ — дебелакъ), темерут (ар. ‚упоритъ‘), чапрашик (‚сплетенъ‘ — неразбранъ), горгор-башия, маразә и маргаза (свалливецъ), цангазә (заядливецъ), курулма (който се ‚курдисва‘, — заема поза), пирпиря (ар. фирфири — ‚багрень‘, хубавъ), фитне (подкокоросникъ), фудул ар. (горделивъ), фар-фарә (хвалипръчко), килистир (т. ‚изхабенъ‘), кранта (мършаливъ), земпаре отъ перс. зен (жена) и паре (поклонникъ), куламбарә перс. кулам (момче) паре (обожавамъ), калтабанин перс. (сводникъ), пушт (перс. развратно момче), пич (изродъ, копиле), пиргиш перс. пир (старецъ) и кеш (нося) — изживѣлъ, пезевенк перс., бербант-ин перс. (мръсноду-

мецъ), чапкънин, увардà (развратникъ), брантия вм. брагантя (изоставено — презрѣна жена), гивендия (перс. ,говорливъ, — развалена жена), цадия перс. (вещица), уроспия перс. = кахпия ар., отдето и кахпу олу.

ХІІ. Разни значения.

1. С жществителни: акъл ар., -лия, каяфетъ ар. (представителность), гайрет ар. (старание), захмет ар. (трудъ), изет ар. (мжка), кãдем (ар., ,крак' — шастие), гечинмек (поминъкъ), таклид ар. (подражание, замѣстякъ), газеп ар. (ярость), тафра (гордость), инат ар., -чия, -лъкъ, õфкè (гнѣвъ), сабур ар., мерам ар. (цель), мерак, шупè ар., дубарà перс. (измама), уйдурма (нагласа, измама), майтап (перс., ,месечина' — подигравка), кашмер (гавра), цевап ар., ярдъм (помощь), -ция, мерхамет ар. (милость), -лия, адамлъкъ, себап ар., имдат ар. (помощь), изин ар., рица ар. (молба), насахат ар. (съветъ), теманè ар. (поклонъ), табиятъ ар., севдà перс., цилвè ар., бичим (кроеж), -лия (добре скроенъ), хабер ар., мюждè (перс. ,благовестие' — подаръкъ), сахат и саат перс. [!], дакика (ар. ,дребен' — минута), икиндия, маслахат ар., еленце, каул (ар. ,условие'), чоп (жребие), марифет и мурáfет ар., йнер ар. (искуство, чудо), фарк ар. (разлика), чалъм (начинъ, леснина), усул ар. (начинъ), колай, -лъкъ, тертип, ръз (честь), икбал ар. (шастие), -лия, -съз, късмет ар., бахт ар. [!] (шастие), канаат ар. (доволство), касавет ар. (скръбъ), кахър ар. (-ен, -я се), таксират ар. (патило), каямет ар. (въскресение, сждни день), фелекъ ар. (небесна сфера), чарк-фелек (сждба), хаир ар. (добрина), -лия, -съз, съклет ар. (притѣснение, тжга), съкънтия (притѣснение), ецел ар. (предѣлъ, смъртъ), гайлè ар., беля ар., зор перс. (мжка, принуда), зор-заман (усилно време), себеп ар., махана, махна (перс., ,причина' — недостатъкъ), -лия, карашик, карашмалъкъ (бъркотия), тюрлия (видъ, родъ), лекè, -лия, дамга (т., ,печать' — белѣгъ, петно), серчè (стъкло), парче, -лия, тãнè перс. (зърно), юш (подобенъ, другаръ), сима ар. (образъ, лице), семселè ар. (верига, влака, родъ), бабацан, бабаит-ин, балабан (едъръ, високъ), чѣрè перс. (лице, видъ), боя (багра, вапцило, шаръ), ренк перс. (боя), тербиè ар. (педепсано), к'отек, лобут, шамар, текмè, бой (ръстъ), -лия, гюрултия, тупурдия, патърдия, шаматà ар. (шумъ, свادا), зулум ар. (притѣснение, грабежъ), сойгун, -лъкъ, -дилъкъ (обиръ, грабежъ), диш-пара, диш-хакъ, нафакà ар. (издръжка), палавра (подигравка) [!] бихания ар. (,животно'), чакълдак (кречетало), машалà ар. (лучъ, факля), янгън (пожаръ), яма т.-перс. (плячка), -ция, -дилъкъ, микян ар. (свѣрталище), ябанà, -ция, -ец, гурбет ар. (странство); арка (т., ,гърбъ' — протекция), далгà (вълна), дамгач (плавачъ), бохча, бохчалъкъ, цамадан (дреха и — ржченъ кòфъръ), пиш-

кеш (перс., ,поднасям' — даръ), чеиз (ар. вѣно, булчински ларове); китаб ар. (книга печ.), мюрекеб ар. (мастило), орак и арак (ар. листъ), ракам ар., нокта ар. (точка), мектюб ар. (письмо), мектебѣ ар., медресѣ и медрестѣ ар. (училище), сербезлик (т.-перс., ,свобода' — дързостъ), тимар перс., телтия (подложка подъ седло), такъм, палдъм (перс. рагдъм — подопашникъ) = кускун, юк (товаръ), едек и ъдек (запасенъ конь), саксана и сайсана ар. перс. (багаженъ конь), ешкин (конски ходъ), рахван и раван перс., линк (трѣсъ), линкам, кашан, хавалѣ ар. (лекъ об'еменъ товаръ — громоръ), къвърцик (къдрава вълна), чикмаз-сокак.

2. Прилагателни: дюз (равенъ), ексий, чифт перс. (двоенъ), чифтѣ, тек (лихъ), мат ар. (умрѣлъ'), махмурлия, махмурен (отъ ар. махмур — Katzenjammer), макбул ар. (приятъ), дорест-конь (т. дору ат — кестенявъ), късър (яловъ), бетер (перс., ,по-грозенъ'), дилбер (перс., ,сърце плѣнява' — гиздавъ), абраш (ар. съ бѣли петна), азгън (буен) = къзгън, гур (пълноводенъ), бол-лук, кът ар. (недостаткъ), -лък, саалам, серг-лик, сарп (строгъ, стрѣменъ), пишкин (т. ,изпеченъ'), кескин (лютъ), дурун (т. ,запрѣлъ'), заиф ар. (мършавъ), кърпѣ (нѣженъ, младичкъ), зариф ар. (деликатенъ), забун перс. (слабъ), чюрюк (гнилъ), виран перс. (пустъ, разоренъ), батал ар. (пустъ; прѣголѣмъ), уйгуи (сгоденъ), сиврия (шилестъ), къврак (къдравъ), тиндирис (перс. ,бодър' — крѣхкъ), тазѣ перс., каба (т. ,об'емист' — нестегнатъ), сафи ар. (чистъ), баят (ар. непрѣсенъ), калпавъ (ар.-перс., ,промѣненъ' — неистински), мукает (ар. ,усърденъ'), сербезъ (т.-перс. свободенъ, дързкъ), чалъшкан (работливъ), фукара (ар. сиромакъ), -лък, туав (ар. tūhaf, подарък' — любопитенъ, смѣшенъ), заваллия т. ар. (западналъ'), — жалкъ), кибар ар. (голѣмливъ), нумер перс. (щедъръ), алашик (навикналъ), атик (ар. ,старъ' — хитъръ), ачигѣз, аіар ар. (хитър), џебар (ар., ,силникъ' — ,отворенъ'), назлъм перс. (кокетенъ), нѣзик (перс. изященъ), милаим (милъ), кадър-ен (ар., ,силенъ' — способенъ), хазър ар., ален, алест, пембѣ (перс., ,памук' — розовъ), морав (виолетовъ), турунџиен ар., гевѣзен, гевезиен (тъмно червенъ), есмер ар. (мургавъ), кулест (т. кула — възжълтъ) чакър-ест (шаренъ, гривоокъ), чакър кефлия (пийналь) хас (ар. вѣренъ, чистъ), текмил ар. (пъленъ, точенъ), айлак (празенъ, безъ работа), ихтиеч ар. (нужделивъ), кесат ар. = кътъ, артък (излишенъ).

3. Глаголи: артисвам, атърдисвам вм. артърдисвам, курдисвам, — се, чалъштисвам, ексилдисва, шашардисвамъ, далдисвам (потопявамъ), къздисвам (пламвамъ) куртулисвам се, каптисвам (т. копмак), кабардисвам, боздисвам, боядисвам, башладисвам (подарявамъ), баттисвам (потъвамъ), геберяса (пукна), баталясвам (запустѣвамъ, пропадамъ), бастисвам (нападамъ), бактисвам (отчайвамъ се), дюздисвам (изглаждамъ, нагласявамъ), кандърдисвам (убеждавамъ), ярадисвам (поле-

зень съмъ), саштисвам, се (слисвамъ, се), вазгечтисвамъ перс.-т. (отказвамъ се), салмувам, се (немирувамъ), уйдисвам, уйдурдисвам (нагласявамъ), урадисвам (налитамъ), назлѣндисвам се перс.-т. (церемоня се), къскандисвам (завиждамъ), доландардисвам (изгабосвамъ, escroquer), беѣрдисвам се (вреждамъ се), беендисвам (аресвамъ), даяндисвам (трая), сайндисвам (зачитамъ), кандисвам (убеждавамъ се, скланямъ), заборчлявам.

4. Не мѣнливи думи и възклици: бадява перс., ъаба, кѣсим (изцѣло), кутурица = готюр'е (изцѣло, презъ купъ за грошъ), апаѣик (т. ап-ачик — съвсемъ отворено), кестермѣ (напрѣки, на тетик, (на шрѣкъ), чип-чивирѣ (т. чепчеврѣ, околловрѣс), тебекел (ар. наивенъ — безъ умисъль), дармадан (разнебитено), башка, тамам ар, барабар перс., бази-керет ар [!]-перс., зѣман (винаги) = дайма ар., сабахлеим т.-ар., чин-сабах т.-ар. (въ ранни зори), чат-пат, и чатра-патра, пешин перс., чабуѣак, усуллаѣа ар.-т., терсенѣ, апансѣз, дибидюс, зо-зоруна, зорлен т.-перс., зян перс., зян-зибил перс. („прѣснатъ"), ѳтѣ-бери (горе-долу), ѣваш, енкастен ар., янлѣш, нейсе (какъ-и-да-е), на хакеринѣ перс.-ар. (за права Бога), тюрлю-тюрлю, башка-тюрлия, фарси перс., не е кабил, ениден (отново), мутлак ар. (безъ-друго), хемен перс. („веднага"), хайле хайлеѣе перс (доста), ала-лем (ар. allah-alem, „Господъ знае" — вѣроятно), хатѣ ар. (по погрѣшка), гѳе (като-че), герчек (наистина), демек (сирѣчь), белли (явно), безбели (негли), белки (може-би), белким (нимѣ), бая ар. (доста), баш (тѣкмо), инди (прочее), евет, хѣир, ѳок, дилки (камо-ли), дип-че (само-що), аслѣ ар. (въ сжщность), ѳртѣк (вече), коѣѣ, коѣѣ-ми-ти, кос-коѣѣ, зиадѣ ар. (излишно), сал(т), сѣдѣ перс. („чистъ" — само), хич перс, хеле, хептен, халис ар. („чисто"), варѣнѣе (дори), гѣлиба ар. (като-че), (ве)ляким ар. (обаче), бирде (макаръ), билѣ, билем (даже), барем и барим перс. (поне). анѣак („едвамъ" — тѣкмо), амѣ ар., иште (ето), ки: не знам ки!, зер (нима, тѣ), затѣ ар. (въ сжщность), зерѣ перс. (понеже, че), иллѣ, иллен ар. (обаче), санки (да кажемъ), санким (нимѣ) мер, мерки т.-перс. (освенъ ако), чунки т.-перс. (понеже), чунким (мигаръ), чак (дори до), хем, хем-хем (ту-ту); чоугум (чоугум — чадо!), холан и холам! ѳлум (синко) вм. оглан — „чедо"), яврум (пиление), кузим[!], кузум] (агѣнѣе), ѣднѣм (душо!), айол (ай-огул — ей синко!), къзѣм (момиче!), гиди! (т., безсрамникъ), шукир! (т.-ар. благодарение), язѣк! (щета, жално!), кешки! перс. (дано), хай-хай! (т. да, гѣй), хайде!, хани, хани-я! хелбете! ар. (навѣрно), верселямъ вм. вesseлям ар. (и здраве — туй-тол), деф-ол! пѳ врага), булаки и булеки вм. булайки! (дано), валлахи-билляхи ар. (тако ми Бога), аф-идерсин вм. аф-идесин (да прощавашъ), аферим! (перс., „сзѣдатель" — bravo!), аллах-керим (т.-ар. Богъ милостивъ), колѣ-геле! (да ти е лесно! Помози Богъ!), ишалла! ар. in-ša-allah — ако ще

Богъ), сакън (т. вѣрди-се! Не бива!), разгеле (т-перс. случайно[!] дойде — тъкмо на време), мерхаба! ар. (добре дошелъ) = хошъ гелдин т.-п, машалла! ар. (тъй Богъ желае), еста фурла (ар estag firulla — прошка отъ Бога — пази Боже!), евалла! ар. (ей-vallah ,ѐ, сбогом' — благодаримъ), бош-лаф, дан-џин! перс. (нѣма жива душа!).

[Третията глава отъ VIII. отдѣлъ на книгата си покойниятъ ученъ сжщо не е успѣлъ да завърши. На първо мѣсто той е щѣлъ да говори за старитѣ турски думи въ българскиятъ езикъ, минали чрезъ посрѣдството на Испериховитѣ първобългари. За тия думи авторътъ си отбелѣзалъ известнитѣ работи на Ф. Миклошичъ, И. Д. Шишмановъ, студии отъ писача на тѣзи редове (Вероятни и мними остатъци отъ езика на Аспаруховите българи въ новобългарската речъ, въ „Годишник на Софийския университет“ историко-филолог. факултет кн. XVII, София 1921, стр. 201—288 [1—88], (Vestiges de la langue des protobulgares touraniens d'Asparuch en bulgare moderne въ „Revue des études slaves“. T. I. fasc. I—II, Paris 1921, p. 38-53. и др.

За старинни думи отъ турски, заетивъ общославянско време или отъ Аспаруховитѣ българи, проф. Б. Цоневъ говори на кжсо въ „Българска семантика“; вж. по нататъкъ въ специалната частъ на тая книга. Пакъ тамъ се различатъ съ Миклошича освенъ тия два „пласта“ и трети „пластъ“ турски думи, заети по-сетне отъ езика на османскитѣ турци. Подъ насловъ „Турски думи въ български езикъ“ е даденъ по-горе тъкмо списъкъ на тия заемки отъ османско-турски. На край е трѣбвало да се разгледатъ българскитѣ думи въ османско-турския езикъ и въпроситѣ за влияния на турската граматика върху българската.

Нѣкои отъ тия последнитѣ въпроси проф. Б. Цоневъ бѣ засегналъ въ ректорската си речъ: вж. „Опредѣлени и неопредѣлени форми въ български езикъ“ въ специалната частъ на това издание, а за суфикситѣ е тъкмѣлъ да използва, допълни и поправи изследването на Ф. Миклошичъ за влиянието на турския [османско-турския] езикъ върху граматиката на югоизточно-европейскитѣ езици (Über die Einwirkung des Türkischen auf die Grammatik der südosteuropäischen Sprachen въ „Sitzungsberichte“ на Виенската Академия philos.-histor. Classe T. 120, 1889 г., стр. 1—11 — С. М.).

4. Езикови взаимности между българи и гърци.

[Въ тая глава покойниятъ ученъ е тъкмѣлъ да изпълзува и на мѣста негли да поправи въ нѣкои подробности известнитѣ работи на Ф. Миклошичъ, Д. Матовъ (Гръцко-български студии, дето сж разгледани множество съвпадежи въ морфология и синтаксисъ, гръцки думи и наставки въ български и „III. Словѣнски думи въ новогръцки езикъ“ въ смисълъ на словѣнобългарски или български, вж. „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“ кн. IX, „София 1893, стр. 49—84, цѣлото отъ стр. 21 нат.), Г. Майеръ, М. Фасмеръ и др. За нѣкои гръцки думи въ български езикъ авторътъ говори въ „Българска семантика“; вж. по-нататъкъ въ специалната часть на тая книга. — С. М.]

5. Езикови взаимности между българи и албанци.

[Още по време на голѣмата война, когато бѣше на пътъ да излѣзе първиятъ томъ отъ широко-замислената „История на български езикъ“, покойниятъ мой учител и после другаръ въ Софийския университетъ ме подсѣщаше, че ще трѣбва да се изучатъ подробно особено отъ българистично гледище словянскитѣ думи въ албански. Не можехъ да се не съглася съ тия думи и да не обещава да изпълня това внушение. Като имаше това обещание, проф. Б. Цоневъ е и написалъ въ първия томъ отъ „История на български езикъ“ бележката на стр. 330, дето м. др. казва: „За албанското население [въ Призрѣнско и Прищинско] и за неговитѣ отношения къмъ българското ще ни даде сведения проф. Ст. Младеновъ, който го изучава презъ 1916 г.“. Тѣзи сведения излѣзоха на нѣмски въ проф. Г. Вайгандовия *Balkan-Archiv* кн. I подъ насловъ: „Bemerkungen über die Albaner und das Albanische in Nordmakedonien und Altserbien“, Leipzig 1925, с. 43—70, а доста време преди излизането на тия „Бележки“ Цоневу бѣ предаденъ за използване въ „История на български езикъ“ единъ малкъ „Приносъ къмъ изучаване на българско-славянскитѣ езикови отношения“, който следъ Цоневата смъртъ се обнародва въ „Годишникъ на Софийския университетъ“ истор. филол.—факултетъ кн. XXIII София, 1927, с. 1—32, съ пояснителна бележка на края. Неотдавна, въ 1931 г., българскитѣ думи въ албанския езикъ бѣха проучени и отъ именития руски славистъ проф. А. М. Селищевъ: *Славянское население в Албании*. София, 1931, издание Македонского Научного Института, стр. VIII + 352, съ карта на Албания и съ иллюстрации. — С. М.]

IX.

ОБЩИ ЕЗИКОВНИ ПРИНЦИПИ, ПРИЛОЖЕНИ ВЪРХУ БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИКЪ

Нѣма да говоря за особената важность, която има науката за езика, оная наука, чрезъ която можемъ да проникнеме въ тайнитѣ на човѣшкия духъ и да отгатнемъ до нѣкъде, какъ се е създалъ тоя мощенъ лостъ на човѣшкия напредкъ, както можемъ да наречемъ езика. Защото безъ езикъ човѣкъ би билъ на еднакво равнище съ другитѣ земни животни, а само езикътъ, който му дава мисль и разумъ, го отдѣля отъ животинското царство и го поставя, като особено разумно сщество, най-горе въ реда на живитѣ твари. Преди всичко се налага да опредѣлимъ, що е то езикъ и подире да ограничимъ областъта на оная наука, която се занемава съ него — езикознанието.

Разни дефиниции за

Човѣшки езикъ; разлика между животно и човѣкъ.

Всичко въ природата може да има свой езикъ; — то е въ печатлението, що правятъ природнитѣ предмети върху човѣка: единъ камъкъ, зазиданъ въ зидъ, има свой езикъ и то за разни хора различенъ: за минералогъ, археологъ, зидаръ; растения, животни — въ своя кръгъ си иматъ свой езикъ (напр. кучето).

Човѣшки езикъ — звуковъ, членовитъ и изразъ на мисли и чувства.

Има разни дефиниции на езика, защото се излиза отъ разни гледища, или се иматъ предъ видъ разни обеми на понятието; защото езикъ може да значи изобщо всѣко предаване мисли или чувства отъ единъ субектъ на други, та имаме разни езици; това предаване може да става звуковно, както у животнитѣ — — животински езикъ; — чрезъ видими движения — както у нѣмитѣ — мимически езикъ; членораздѣлно — както у човѣцитѣ — — човѣшки езикъ.

1) Що е то езикъ?

2) Какви области и задачи има езиковата наука?

Да обясни всички въпроси, свързани съ човѣшкиятъ езикъ, а именно:

- а) произходъ на езика;
 б) развитие на езика (по време и по мѣсто) —
 α) изобщо; β) на известни езици.

Науката за езика е дѣлъ отъ общата културна история на човѣшкия родъ, защото езикътъ е клонъ отъ общата човѣшка култура; езикътъ е тѣй сжщо една придобивка на човѣшкия духъ, както сж много други, каквито сж: изкуство, моралъ, вѣра и пр. Ако питаме, езикътъ е първа и най-важна придобивка, защото едва ли е мислима вѣра безъ езикъ, както и художество не би се развило безъ езикъ; та въ сжщностъ появата на езика у човѣка го прави човѣкъ, т. е. отдѣля го отъ другитѣ животни.

Кога и какъ се появява езикъ у хората? Твърде отдавна — и за това произходътъ на езика се крие въ дълбока тайна. Като се вземе подъ внимание днешното голѣмо разнообразие на езици — дори между иначе сродни езици — може да се заключи, че началото на това разнообразие застъга най-старата история на човѣшкия родъ.

+	{	рефлекс. звукъ	} — вече у живот-тѣ —	{	звукове отъ жив.
		звукоподраж.			

Езикътъ е обща ризница за всички знания на единъ народъ, затова може да се разгледва отъ разни страни; ето защо и науката за езика или филологията има допиръ съ много други науки.

Езикътъ може да се разгледва откъмъ строежъ, за да се установятъ правилата за неговата употреба като сръдство за изказване мисли; това разгледване е най-обикновено и най-изучено до сега, понеже е свързано съ практична цель — да се улесни неговото усвояване като органъ на мисълта. И понеже още отъ самото начало изучването на езика бѣ свързано съ неговата писменна употреба, като книжовенъ органъ на мисълта, затова и науката за неговия строежъ биде наречена граматика, отъ *γραμματα* — писмо, буква — (*τέχνη γραμματική* — словница, буквеница).

Тая часть отъ общата наука за езика е най-стара, защото е известна не само на старитѣ гърци, но и на старитѣ индийци, асирийци и египтяни; защото всички тия народи още отъ рано съзнаватъ нуждата да установятъ правила за писмена употреба на езика, било за да улеснятъ книжовнитѣ хора въ четене стари текстове (гърци и индийци), било да направятъ достъпни нѣкои чужди езикови документи (асирийци — за да разгатнатъ писменитѣ паметници, останали

отъ сумерци и акадци). И още отъ най-старо време граматиката е обемала три части:

наука за звуковетѣ — фонетика,

„ „ формитѣ — етимология (въ широкъ смисълъ).

„ „ съединение на думитѣ — синтакса.

Къмъ тѣхъ сж се прибавяли сегизъ-тогизъ и още две части: наука за ударението — просодия (и за стихотв.)

„ „ правописа — ортография.

Тѣй дѣлиме граматиката — особено практическата граматика — и днесъ още. Но откакъ захванаха да разглеждатъ езика по-научно, граматиката получи и по-широкъ обемъ, а именно къмъ нея се прибави и една особена часть, която разгледва на особено елементитѣ на езика, звуковетѣ откъмъ звукофиологична почва, оттамъ звукофизиология, наука, която по своята сжщина се допира вече съ природнитѣ науки (анатомия, физиология).

Освенъ това различаваме днесъ два вида граматика: практическа или школка и научна или историческа. Първата разглежда и обяснява практически правилата за употрѣба на езика; а втората обяснява историческитѣ мѣнидби на езика; а понеже при това разглеждане имаме предъ видъ разни епохи и разни говори или дори разни сродни езици, то историческата граматика бива обикновено сравнителна, т. е. разгледва сравнително езика по време и по мѣсто. Съ това езикознанието се допира съ историята и съ право можемъ да наречемъ сравнителното езикознание историческа наука.

Казахме, че езикътъ е обща ризница на човѣшкото знание: той съдържа въ себе си всичко, що единъ народъ е придобилъ като словно богатство презъ вѣковетѣ. Ако разглеждаме езика откъмъ тая страна, за да установимъ, какво ни е запазилъ той като народно знание, получаваме друга особена наука, наречена фолклоръ, народоука, която е тѣй сжщо нова наука, едва напоследъкъ произлѣзла, когато наченаха да сравняватъ народнитѣ умотворения и тѣхния произходъ. По тоя начинъ науката за езика получи допирна точка и съ друга една наука, наречена етнография. Фолклорътъ или народната словесность като наука е часть отъ етнографията, както изобщо и цѣлата сравнителна филология не е нищо освенъ една голѣма часть отъ науката за родството и отношенията между народитѣ.

Ала въ най-тѣсна връзка стои науката за езика съ три други дисциплини, съ тритѣ главни части на философията: психология, логика и естетика. Защото езикътъ, като изразителъ на мисълта, е продуктъ на човѣшката душа, следователно, и неговото всестранно изучаване, безъ друго, ще ни доведе и до науката за душата или психоло-

гията и много езикови явления ще си обяснимъ само чрезъ душевни способности или настроения, както и много психоложки въпроси наопаки си обясняваме чрезъ езика.

Още по-тѣсна връзка има помежду филология и логика, защото въ сжщностъ езика не може да съществува безъ мисълъ; следователно, и граматика не може да се отдѣля отъ логика: всѣка една дума крие въ себе си какво-годе логическо значение, а много думи съдържатъ и по нѣколко значения; затова колкото и да искатъ нѣкои да отдѣлятъ граматика отъ логика, въ сжщностъ това е невъзможно, защото езикъ и мисълъ вървятъ винаги заедно.

Но езикътъ не служи само да съобщаваме чрезъ него напосто нашитѣ мисли, а служи и да изказваме нашитѣ мисли художествено, поетично; поезията, чиито елементи сж пакъ думитѣ, е най-висше изкуство, защото е най-йзразно отъ всички други изкуства: нито живопись, нито музика, нито зодчество може да се мѣри съ поезията; следователно, щомъ разглеждаме езикътъ като органъ за художествена мисълъ, влизаме въ друга философска областъ, — въ областъта на естетиката. Ето виждате, колко обширна е областъта на езикознанието и какъ всички дисциплини, съ които се допира то, могатъ да бждатъ полезни при всестранното изучаване на езика, било като общо човѣшко достояние, било като езикъ на отдѣленъ народъ.

Туй разклонение на езикознанието днесъ го прави много по-интересна наука, отколкото бѣше то едно време, когато подъ филология разбираха само излагане сухи правила за езика, за неговитѣ звукове и корени; днесъ подъ филология се разбира всичко, що може да засегне езика отъ каквато и да е страна: полето на филоложката наука е тѣй широко, че има работа за безброй разни работници:

Грамматикъ ще го изучава, за да установи неговитѣ форми и звукове въ сегашно и въ минало време;

Психологъ ще го изучава, за да установи, какъ се проявява човѣшкия духъ чрезъ него;

Естетикъ ще го проучва, за да установи неговитѣ художествени свойства;

(Звуко)физиологъ — за да обясни службата на говорнитѣ органи, да установи, какъ се произвеждатъ говорнитѣ звукове и какъ прехождатъ тѣ единъ въ други.

Етнографъ — за да установи словесното богатство на единъ народъ, та да обясни родство или съседство на единъ народъ къмъ други, защото не само сродни народи заематъ думи и обрати помежду си, а и не сродни, но съседни народи сжщо си влияятъ езиковно, както ще видимъ.

Ако останемъ само при граматичното езикознание, ще трѣбва да кажемъ, че тая частъ отъ общата наука за

езика води началото си още отъ най-старо време; древнитѣ египтяни сж разчленявали думитѣ на срички и звукове, за да могатъ да прилагатъ писменитѣ си белези. Асирийцитѣ въ свое време сж имали нѣщо като буквари или силабари, единъ видъ ключове, помагала да се улесни употрѣбата на клинообразното писмо. Такива ключове сж биле нуждни, защото, както напоследѣкъ се разкри, асировавилонцитѣ не сж развили сами своето клинчесто писмо, а са го взели готово отъ единъ по-старъ народъ въ Асирия, народъ не отъ семитски произходъ, както асиро-вавилонцитѣ, а отъ алтайски коренъ: тоя народъ, що го наричатъ сега ту акадци, ту сумерци, ту хетити, билъ високо културенъ, но следъ нѣкаква етнична катастрофа изчезналъ отъ лицето на земята, като оставилъ отъ себе си много писмени паметници. За да използуватъ тия паметници, асировавилонцитѣ били принудени да нагаждатъ разни граматични помагала.

Нѣщо подобно се случва и у китайцитѣ, за да захванатъ и тѣ граматично обучение. До преди 2—3 вѣка преди Рожд. Хр. у китайцитѣ имало само речници; но презъ 213 год. пр. Хр. единъ китайски императоръ (Ши хоанъ-ти), неизвестно по какви побуждения, заповѣдва да се изгорятъ всички стари книги въ царството, като се оставятъ само пророческитѣ. Заповѣдта била изпълнена, и много литературни произведения и паметници станали жертва на тоя вандализъмъ. Едва следъ като идва друга династия, се спира тая заповѣдъ и се дава обратна — да се прибератъ всички стари книги на едно мѣсто, въ една царска библиотека. За добра честь, заповѣдта на предишния китайски деспотъ не била вредомъ буквално изпълнена, та следъ това могло да се набере още голѣмо количество книжовни старини, които били повѣрени за проучване на съответни учени — и оттамъ води начало китайската филология: изучване стари текстове, сборки отъ думи и фрази, стилистика, поетика. А когато се запознаватъ съ чужди народи (монголи), появяватъ се и сжщински граматики за чужди езици. У гърцитѣ дори до II [!] в. преди Хр. нѣмало граматика. Едва въ времето на Аристотеля [!] се появила граматика. Една богата библиотека като Александрийската помогнала да се захване сжщинска филология, отъ тамъ излѣзе и първиятъ грѣцки граматикъ. Първи граматикъ е Dionysios Thrax, ученикъ на Аристотеля, [!] написалъ Τέχνη γραμματική, I в. пр. Хр. и установилъ граматически термини, които употрѣбяваме и до днешенъ день — кое преведени, кое не.

ὄνομα, помен, илм.

ῥῆμα, verbum, рѣчь, глаголъ.

μετοχή, participium, причастие.

ἄρθρον, articulus, члѣкъ.

- ἄντωνυμία, pronomen, мѣстоимѣ.
 πρόθησις, praepositio, прѣдлогъ.
 ἐπίρρημα, adverbium, нарѣчнѣ.
 σύνδεσμος, conjunctio, сѣжзъ (сѣзъзъ).
 у римлян. + interjectio (членъ — изпуснато).
 γένι, — genera — роди:
 ἀρσενικόν, masculinum, мжжскы.
 θηλικόν, femininum, женскы.
 οὐδέτερον, neutrum, срѣднѣ.
 ἀριθμοί, numeri, числа.
 ἐνικός, singularis, единств.
 δυϊκός, dualis, двойств.
 πληθυντικός — pluralis — множ.
 πτώσεις — casus — падежи:
 ὀρθή, — (правъ) directus — nominat — именит.
 (ὀνομαστική,
 γενική, genetivus, родителенъ.
 δοτική, dativus — дателенъ.
 αἰτιατική, accusativus — винителенъ.
 κλητική, vocativus — звателенъ.
 + instrumentalis, творителенъ (оржденъ)
 + locativus, мѣстенъ.

и т. н. Дионисиевата граматика съдържа само етимологията, а няма синтакса.

Следън его Apollonios Dyskolos, отъ Александрийската школа, преселенъ въ Римъ, въ II в. следъ Хр. обръща повече внимание върху синтаксата, която частъ отъ граматиката Дионисий Тракъ не разгледва. Християнството въ първитѣ вѣкове не е твърде помогнало за подигане на филоложката наука, но пъкъ за това то има не малка заслуга, защото чрезъ него много народи станаха грамотни, понеже заедно съ християнството възприемаха писмо — било гръцко, били латинско.

Но отъ всички стари народи най-рано и най-умѣло сж захванали граматичната наука индийцитѣ. Известни сж тѣхнитѣ свещенни книги, наречени Веди, съдържащи старинни пѣсни и обредни формули, които трѣбва да се учатъ на изустъ и да се изговарятъ точно, ясно, безъ никакви измѣнения. И понеже тия пѣсни сж били предадени отъ прастаро време, то още преди Рожд. Хр. тѣ сж биле за индийцитѣ като днешни латински езикъ за романскитѣ народи. Ето защо е било нужно още отдавна да се обясняватъ граматично тия пѣсни, за да се разбиратъ по-добре. И наистина, индийска граматика има още отъ V. вѣкъ преди Христа, а

написалъ я Pāṇini¹⁾ въ 4000 кратки правила; правилата сж много, но въ сжщностъ книгата не е голѣма, защото по обемъ е по-кратка отъ всѣка българска граматика — и ако се препишеше съ латински букви, щѣше да се събере на 100 стр., казва Gabelenz, който я нарича майсторско и художествено дѣло (*Die Sprachwissenschaft* 22—23).

Но тѣзи отдѣлни граматики, колкото и да сж важни приноси въ науката за езика, все пакъ не можеха да потикнатъ общото езикознание тѣй, както го потикнаха работитѣ на ония труженици, които се опитваха да съпоставятъ два или повече езика, съ цель да установятъ тѣхното родство; съ такива именно опити се тури начало на сравнителното езикознание, което съ време даде и дава още блѣскави резултати. Защото не е все едно, дали изучаваме единъ езикъ самъ за себе си отдѣлно, или го сравняваме съ нему сродни езици; съ това сравнение освенъ че установяваме положението на сроднитѣ езици единъ къмъ други, но си и обясняваме много тъмни страни отъ тѣхната граматика.

Още по-широкъ става нашиятъ кръгзоръ, когато пѣкъ изучаваме и други несродни намъ езици, понеже съ това научаваме разни граматични строежи и събираме градиво за принципиалното езикознание, т. е. градиво за обяснение на въпроса: какво е то езикъ изобщо и какви разни граматични форми употребява човѣкъ, за да изказва мислитѣ си.

Обикновено се приема, че немскиятъ етнографъ Wilhelm [Friedrich von] Schlegel е далъ първи потикъ за сравнително изучаване на сроднитѣ индоевропейски езици и то съ книгата си *Über die Sprache und Weisheit der Inder*, 1808 г. Но трѣбва да се знае, че още въ XVI вѣкъ италианецътъ Fil. Sassetti изказва мисълта, че „индийски езикъ има много общо съ италиански“, а на 1718 г. австрийски единъ езуитъ. I. Philipp Wessdin написа студия (*De antiquitate et affinitate linguae zendicae, samscrdamicae et germanicae*), съ която доказва родството между зендски, индийски и германски. Работили сж преди Шлегела и английски учени и мисионери върху индийскитѣ наречия, като сж изтъквали нѣкои прилики между тѣхъ и английски (Colebrooke, Carey, Wilkins, Torster), излѣзоха и нѣколко сравнителни студии между неиндогермански езици, като напр. I. Sajnovics, *Demonstratio idioma Hungarorum et Lapporum idem esse*, 1770 г., както и други маджаринъ S. Gyarmathy, който доказва родството на маджарски съ фински, та когато знаменития Fr. Ворр захвана своитѣ епохални сравнителни изучавания на индоевропейскитѣ езици, имаше вече доволно съ-

¹⁾ Pāṇini живѣлъ презъ V или IV в. преди Хр. въ Пенджабъ, а граматиката му е печатана въ Волп на 1893 г. отъ Böhtlingk, а на 1886 г. излезе и въ немски преводъ, Лайпцигъ.

бранъ материалъ за сравнение отъ индийски и други азиатски езици. Тѣй можа да излѣзе на 1816. г. неговото първо дѣло върху индоевропейското спрежение (Conjugationssystem der indogerm Sprachen¹), безъ литосл., келт и арм.), а на 1833 г. и сравнителната му граматика (Vergleichende Grammatik der indogerm. Sprachen) и съ това да се тури вече твърда научна основа на сравнителната филология. Въ сѣщо време работятъ и други знаменити немски филолози като Aug. Friedrich Pott и Jac. Grimm.

А за философското разследване на езика особени заслуги има W. v. Humboldt, който събра материалъ отъ всички достъпни нему езици, за да установи голѣмото разнообразие у разнитѣ народи за изказване едно и сѣщо граматично понятие (Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts Berl. 1836). Този германски ученъ пръвъ разгледа и постави научно въпросътъ за взаимното влияние между езикъ и мисълъ, както и за значение на езикътъ като културно помагало и свидетелство за минала култура. По тоя начинъ споредъ както се развива науката за езика, т. е. както се минува отъ единъ езикъ къмъ други сродни езици и сетне пъкъ къмъ сравнение на различни езици откъмъ тѣхния строежъ, развиватъ се и три вида езиковознание или три вида езикови истории: 1) частна, 2) обща и 3) принципална.

1) Grimm, *Gesch. der deutschen Sprache*; A. Schleicher *Deutsche Spr.*; Littré, *Histoire de la langue française*; Буслаевъ, *Истор. грамат. рускаго языка*; Соболевскій, *Лекціи по истории рускаго языка*.

2) Миклошичъ [*Vergleichende Gramm. der slav. Sprachen* Виена 1868—1879] I—IV. Diez [*Grammatik der romanischen Sprachen* Бонъ 1882, 5. изд.] Brugmann [*Grundriss der vergl. Gramm. der indogerm. Sprachen*. Strassburg 1897—1916, 2. изд.²].

3) Всички ония теоретични разглеждания, които иматъ за целъ да обяснятъ произхода и развитието на езика изобщо като производъ на човѣшката душа. Такива съчинения има твърде много, но ще цитувамъ тукъ само нѣкои, именно: Max Müller, *Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache*, об-

¹) [Точния насловъ е: *Über das Conjugationssystem der Sanskritsprache in Vergleichung mit jenem der griechischen, lateinischen, persischen und germanischen Sprache, nebst Episoden des Ramajan und Mahabharat in genauem metrischen Übersetzungen aus dem Originaltexte und einigen Abschnitten aus den Veda's. Ped.*].

²) [Всичко, поставено въ жглести скоби тукъ и другаде, го нѣма въ рѣкописа; вмѣстено е отъ *Ped.*].

работено на нѣмски отъ Karl Böttger, Leipzig 1866; Whitney. *Leben und Wachstum der Sprache*, обработено пакъ отъ нѣмецъ, слависта Leskien и др., вж. на края.

Веднѣжъ установена езиковата наука тѣй, както я знаемъ днесъ, нека видимъ, какви сж нейнитѣ задачи и методи. Езикознанието или филологията въ най-широкъ смисълъ има да разясни следнитѣ въпроси, нѣкои отъ които още доволно тъмни, понеже засѣгатъ прастарата история на човѣшкия родъ:

Какъ настава, какъ се ꙗвѣва езикъ човѣшки?
 Какъ се развива той и какъ наставатъ разни езици?
 Кои фактори произвеждатъ промѣнитѣ у езика?
 Какво е значението на езика за човѣшката култура?

Ний ще разгледаме на кратко тѣзи общи въпроси, за да преминемъ къмъ нашия български езикъ, който ще разгледаме въ свръзка съ общитѣ езикови принципи.

Въпросътъ за първичния произходъ на човѣшкия езикъ бѣше засегнатъ и по-горе; тука ще се поспра по-вечко върху него, за да обясня първитѣ основи за езиковата поява, най-първитѣ елементи или фактори, които сж произвели езика. Бѣше едно време, когато ученитѣ приемаха, че езикътъ е даденъ човѣку готовъ отъ Бога, та споредъ това смѣтаха, че първи и най-старъ езикъ на земята е староеврейскиятъ езикъ, на който говорили Адамъ и Ева, и гледаха да искаратъ всички други езици отъ еврейски.

евр. *dabar* — руша, разрушавамъ,

чрезъ метатеза — *bard* → *pard* → [лат.] *perdo* — губя
 „ друга „ → *darab* → [нем.] *derben* — verderben!

Днесъ никой сериозенъ ученъ не би говорилъ за божи произходъ на езика, защото би отрекълъ основния принципъ на езиковата история, която приема постепенно развитие тъкмо тѣй, както и естествената история. Па ако щете и самото Свещено Писание говори за човѣшки, а не за божи произходъ на езика.

За произхода на езика, като собственъ продуктъ на човѣка, нѣма две мнения; защото днесъ никой не поддържа, че той е „даръ божи“, както се наричаше едно време, когато се мислѣше, че човѣкъ е взелъ всичко на готово отъ Бога. Днесъ всички учени признаватъ, че езикътъ у хората се е развилъ постепенно, както се е развилъ и умствениятъ животъ човѣшки. Противъ божия произходъ на езика ни говори дори и Свещенното Писание, дето, въ самото начало на Стария Заветъ, се разказва, че Богъ, следъ като сътворилъ човѣка и го настанилъ въ рая, представилъ му всичкитѣ животни „за да ги именува по име“ и, „споредъ както нарече Адамъ животнитѣ, тѣй се наричатъ тѣ и до днесъ“. Та и може ли се помисли единъ езикъ, даденъ го-

товъ отъ Бога, докато виждаме, какъ се той мѣнява отъ вѣкъ на вѣкъ — отъ народъ у народъ? И не само че се мѣнява, но виждаме, какъ се той твори предъ наши очи, за да отговаря по-добре на умственитѣ човѣшки потрѣби. Та и не бива науката да си служи съ чудеса, докато може да намѣри обяснения по естественъ начинъ. По тоя въпросъ напр. питаме: възможно ли е човѣкъ, бидейки първомъ homo alalus — безсловесно животно, да си измисли съ време средство за изказване мисли и чувства? И отговаряме, че е твърде възможно и естествено, защото преди да си изработи езикъ, човѣкъ е притежавалъ вече достатчно физически и душевни сили, върху които да основе говорнитѣ си способности. Човѣкъ си е притежавалъ, още отъ първо време, както всички дойници и птици, органи за произвеждане гласъ; и щомъ виждаме, че дори нѣкои инакъ безсловесни животни могатъ да изговарятъ човѣшки думи (папагали, свраки), то нѣма защо да се съмняваме, че тая говорна способностъ ще е притежавалъ човѣкъ още въ най-първичния свой животъ. Но човѣкъ е ималъ нѣкои тѣлесни преднини напредъ другитѣ четвероноги, които преднини сж му помагали да се развива душевно: той е ходилъ изправенъ, та устата му сж били свободни отъ работа, която е могълъ да върши съ ржце, следов., да се упражнява повече време въ издаване звукове и следов. развиване говоръ. Къмъ тѣлеснитѣ преднини нека прибавимъ и храненето у човѣка, което тѣй сжщо е давало повече време за умствена работа; защото човѣкъ по устройството на стомаха си не е билъ принуденъ да се храни съ трева, която би трѣбвало почти цѣль денъ да скубе, за да се нахрани. Човѣкъ, наопаки, се е насищалъ бързо съ плодове и сѣмена, та му оставало повече време за игри и забави. При това нека се има предъ видъ и задружния животъ на човѣка, който още отъ първо време ще е билъ челяденъ, както е и днесъ; тѣй се развиватъ първомъ изрази азъ и ти, подире идватъ той и тѣ, а по отношение на други челяди идатъ изрази ний (двама) — двойств., ний съ децата — множ., тѣ — другитѣ. Любопитно е, че въ нѣкои езици още и сега употрѣбватъ единъ и сжщъ изразъ за ти и майка (въ китайския езикъ н'и; и въ нѣкои африкански езици те — ти и майка). Тоя челяденъ животъ е спомогналъ най-много да се развие говоръ, но и много душевни способности, та и да се смегчи животинскиятъ егоизъмъ: ази — отстѣпя на ний.

Тѣй се развива задруженъ животъ не само между членове отъ сжща челядь, но и между други челяди — най-първо за взаимна защита отъ звѣрове, а отсетне, кога се развие завистъ и грабежъ между хората, задружното живѣне ги пази и отъ иноплеменици.

Твърде голѣма роль въ развитието на човѣшкия говоръ и умственитѣ способности сж имали и разнитѣ игри, каквито би трѣбвало тѣй сжщо да предполагаме отъ най-най-старо време.

Другъ единъ факторъ за образуване говоръ у първобитния човѣкъ е пѣнието. Въ общитѣ забави първо мѣсто е заемало открай време, както и днесъ — пѣнието; пѣло се е въ общи събрания, пѣло се е и по отдѣлно тѣй, както и днесъ пѣе славеятъ или пѣтелътъ — пѣло се не само за веселие, но и отъ жалость, пѣло се е за изказване сърдечни чувства. Още Хумболдтъ обърна внимание на тоя факторъ, като каза: Когато човѣкътъ е творилъ езикъ, той е билъ пѣвачъ, който е свързвалъ пѣсенята съ вътрешнитѣ мисли и чувства. Това подематъ напоследъкъ и авторитети като Вундта и Jespersena (О. —, *Progress in language with special reference to English*, 1894): Произходътъ на езика се корени не въ прозаичната, а въ поетична страна на човѣшкия животъ, изворътъ на езика трѣбва да се търси не въ сериозния животъ, а въ игритѣ и веселието на първитѣ хора. Въ първобитния говоръ човѣшки той вижда смѣхътъ и радостнитѣ викове на момци и девойки. Единъ радостенъ кликъ, излѣзълъ отъ сърдцето на доволнитѣ победители, може да вземе отсетне значение на „победа“ или пъкъ да означава името на победителя и пр.

Вундтъ (*Sprachgesch. und Sprachpsychologie* 99) приема, че по-преди се развива езикътъ, сетне пѣние и взема аргументи отъ децата, които не могатъ да пѣятъ, преди да се научатъ да изговарятъ думи. Но тука има различно схващане на понятието пѣние. Кога кажемъ пѣние, ний разбираме обикновено хубаво, плавно и ритмично пѣние, каквото е развито съ вѣкове у хората; но тукъ подъ пѣние трѣбва да се разбира примитивно пѣние безъ особена приятностъ.

Какъ се минава отъ междуметия къмъ свързанъ говоръ? Къмъ свързанъ говоръ казваме, като подържаме мнението, че това, що наричаме дума, е резултатъ отъ синтактично съединение. По-преди имало изречение, сетне формална дума (днесъ се приема изобщо Вундтовото мнение). Много лесно. Стига само да се поставятъ две междуметия едно до друго, тѣ образуватъ вече първично изречение: бау-бау-бау, м'ау-м'ауу! — м'ау-мърр! му — ако му означава крава или волъ, му-муу ще означава крава мучи! бу-буу! гра-граа! гра-фърр! Значи първобитния човѣкъ си е служилъ или съ модуляция на гласа, или съ удвоение на междуметието, за да диференцира глаголъ отъ съществително. То е първий стадий за образуване корени: степеновка и редупликация; чрезъ тия две диференциации се образуватъ твърде много нови корени и нови значения. Два тѣй деференцирани корени образуватъ вече мисълъ

различаваме днесъ три вида езици: са мокоренни, приставни и гъвкави. Но това е тъй само на теория, защото тия три епохи се мѣшатъ още отъ най-старо време; не можемъ да откажемъ, че още отъ най-старо време е имало диференциране на корени, било за да се образуватъ съществит. и глаголъ, било да се изкаже глаголенъ видъ: чрезъ удвоение или чрезъ степенуване. Тъй сжщо приemanото отпреди отношение на тия три епохи днесъ се отхвърля, понеже се доказа, че напр. китайскиятъ езикъ, който се приемаше като замръзналъ на първобитната епоха, въ положение на коренски строй, е въ сжщности преминалъ вече флективната епоха. Тъй сжщо и алтайскитѣ езици, за които се мислѣше, че нѣматъ промѣнливи корени, въ сжщностъ и тѣ промѣнятъ кореннитѣ гласни за различие.

Макаръ мненията за понятието коренъ у езицитѣ и да се разиждатъ, ний все пакъ не можемъ иначе да наричаме първобитнитѣ елементи на езика — междуметията, освенъ пакъ корени, защото отъ тѣхъ излизаме; а излизайки отъ тѣхъ, ще трѣбва да кажемъ, че не е право, що се подържа отъ мнозина учени, че всички първични корени сж ужъ все едно сложни, защото не всички междуметия сж едносложни, (пѣтпѣдъкъ! чурулик! кукуругу! куткудук!). А какъ произлизатъ основнитѣ корени отъ междуметия и отъ звукоподражания, видѣхме въ миналата лекция.

Нѣкои езиковедци отхвърлятъ тая теория за произхода на езика, както напр. Max Müller, който насмѣшно нарича звукоподражателната — wau-wau-Theorie, а междуметната — rah-rah-Theorie, обаче тѣ сжщитѣ, отхвърляйки старото и общопризнато за звукоподражанието при различнитѣ езици, не даватъ отъ своя страна друго по-приемливо мнение.

M. Müller, напр., като отхвърля звукоподражателната теория, приема отъ своя страна една доста странна теория за самозвучностъ човѣшка, като казва: всѣко тѣло, кога го отмѣстимъ, издава звукъ, следователно и човѣкъ тъй сжщо има способностъ отъ само себе си да издава разни звукове, споредъ както влияе върху му външния свѣтъ. Herder, Darwin, Whitney, Geiger, Caspari (Urgesch. d. Menschheit), Steinthal, Ursprung der Sprache, Berl. 1877; „Природата сама е отгласявала човѣку въ душата признацитѣ на разнитѣ предмети“.

Вундтъ излиза тъй сжщо отъ междуметия, като приема, че всички звукове изобщо човѣкъ е придружавалъ съ рефлексивни жестове.

М. Мюллеровата теория пкъ други наричатъ иронично: Ding-dong-Theorie.

Значи, у човѣка е имало скрити всички звукове, и щомъ го нѣщо докосне, веднага издава, и то несъзнателно, съответенъ звукъ! M. Müller не подкрепя теорията си съ никакви

доводи или примѣри. — Whitney казва за нея: Тая теория, понеже не е подкрепена съ никакви докази или примѣри, може да остане безъ никакво внимание. М. Müller си представя човѣка като звѣнецъ, който се обажда, щомъ го ударишъ.

Че много животни, издаващи звукове, сж и наречени по тия звукове, може твърде хубаво да се докаже, ако само разгледаме етимоложки и сравнително имената на тия животни; у нѣкои отъ тѣхъ явно личи звукоподражното имъ име, като куку, куковица; пѣтпѣдѣкъ; гугутка, гургулица; пре-пел-ица (пер-пер), брѣм-баръ, староб. *коктъ*, кокошка, квачка, кукумявка,

бухълъ, булл'у, булл'ак (инд u-l-lu, [лат.] ululare, ὀλολλῆειν — вие — за птица и куче)

bûh pers., [лат.] bubo, βόας — жевърл'уга

папагалъ —	змия — нѣма гласъ но тѣй ah!
папоугъ	
папаган турски	
παπαγάς новогр.	
babagai арабски	
paregai ст. гр.	санскр. ahi, ἔχις ἔχιδνα зенд. aži, pers a ž-de ha змей отъ aži-Dahak, змей на Dahak митологично животно.
штур-ецъ —	съ носовка: angvis [лат.], гжжъ.

муха — [лат.], mus-са, алб. mûze

пеперуда вм. пер-пер-уда, [лат.] papilio вм. pa-l-pa-li-o, ит. papilione, детски думи:

бейка (срв. санск. meka, коза μήκη, μῆλα (овце и кози)

пипе коза

бибе

мунка

писинце

У други пѣкъ звукоподражателния элементъ е сега скритъ, но излиза на яве, щомъ поразчепкаме състава на думата сравнително:

мачка — miaчка — кит. miau, ит. miagolare, fr. miauler

отъ маца маукамаъ maolamak

пись! отъ спи!

тпрусь! подражава нейното наежване и подобно викане!

гов-адо, gû! arm. gov lat. bos, отъ guos, βοῦς βοσός (или глаг. βοᾶν βοᾶν)

немск. ko и kuh

у анг. cow

bûl — бы — бы-къ

бучи му! мучи — mugir

бука — дърво μιγάσμα (рева)

бѣк- — бѣчела швабск. туппа — бикъ

kû — ру — ры — рыка — рыкъ

рева

вълкъ — vřk — издавамъ звукъ, вия — въркулакъ —
алб. ul'k (ако е домашно) ululare вия врѣка, lit. virketi —
плача, вия

р-л — влъкъ, лит. vilkas, λύκος вм. фλύκος
lupus вм. vlupus
got. wulfs — wolf

свиня — отъ sū — sus, ūs, svein got — swīn — sug! ма-
суй — суй † н'и. мять свине по нѣмски

птица — типос, (πιπίσι, πιπίσι новогр.)
pīpio

пи-пи!

пиу-пиу!

гѣска — гжскъ — ga! (гака! — грака!)

sanscr. hansa (гжска и лебедь)

Gans — гжскъ, anser (отъ hanser)

патка — па! биба — (алб. биба = патка)

къ кур-катъ (черва, жерави)

пѣтелъ — коур

— ж. [рус.] курица — курникъ, куришка — K kú

гарванъ — га-кранъ — ga! vřa n врѣн-камъ

врн-дати — врѣн-

-цати

жеравъ — (*гѣр — отъ kar, ker) — γέρανος

grus — grue

стн. cranich — Kranich, pers kureng и kuleng

тетрѣвъ — тетеревъ, Truthahn—τέτριξ, τέτραξ, tittiri—санскр.
vom Gerausch beim Fliegen Петерб. Рѣчн., a Pictet:
du cri de l'oiseau qui ressemble a -tri-tri!

сврака (срака! — сру — (слу).

А колко употрѣбяваме само за глаголи, безъ да означаваме съ тѣхъ животни! . . .

Конъ цвили, хъри; куче лае, вие, бауче, кляфче, к'афка, рѣмжи, квичи.

Котка — мечи, мърка, прѣжка; кокошка кърка, кутку-
дяка, каканиже, кукурига, клопа.

Гжска — грачи, съска; жерави — куркатъ; врабче —
цвѣрти, чурулика; жаба — квака, кряка.

Животинскитѣ звукове сетне послужватъ и за образу-
ване други думи — първомъ глаголи, сетне и сжществителни:
ких- хълц- кашл- (ках-), хърк- храк- смърк- сѣрб-
гълг-, мър-моря, мърря, бър-боря, бѣбря, дърдоря, дѣдра
(тѣтра, тѣторя, пѣпра).

вия (за вълкъ)—дава вой, отдето вой-на Krieg (крик-).

Колко пѣкъ думи сме образували, подражавайки изобщо.
отъ природни звукове:

гър- гур- подражания на гърмежъ — гърми, громъ.
громолъ — βρομος βροντή — гром-ада, грам-ада = дете сж напа-
дали съ громолъ камъне — сгромоляса се „падна“, гърдъ,
голѣмъ, горделивъ и грозень, градъ — едъръ, -ушка гроз-а
буря, -енъ.

Грохотъ — шумъ отъ камъне: сетне и високъ смѣхъ,
fremere, fremor, fremitus — Breme.

грохота — дрънка, звука; — грохналъ, падналъ съ гро-
хотъ, грахъ — едро?

грухамъ — правя на едри зърна

груда — буца — отчупено (съ громолъ)

груменъ.

За гърмежъ или звукъ изобщо има и други звукоподра-
жателенъ коренъ, който означава по-благъ звукъ, т. е. не
като сгромоляване, а на просто звукъ, поради производнитѣ
думи, въ които влиза, а именно:

ton: [лат.] tonitus, tonare — [нѣм.] Donner

ten, tonitru, thuner — τόνος, τείνειν опѣвамъ (тетива)

Въ славянскитѣ езици ton и ten: стн- стон; татива —
опѣнато — тънко, тѣтънь, тѣтни, тѣнти (tonitus) тѣтнежъ.

Вѣтъръ — вѣя, вия — [нѣм.] wehen, вѣтри (вея), ἀήσω,
ἀνάσω (дыхамъ) ἀήρ (въздухъ); виявица, [рус.] вьюга — [лат.]
ventus — [нем.] Wind.

ху, фу — хучи (фучи) — фѣфати — φυσῶν (сега: φυσῶ
духамъ).

душа — ψυχή.

ду- дух- дѣх- надугъ = гордъ, надувамъ нѣкого.

пух-амъ, пух-ати, пѣх- пѣшкамъ — puffen пахатъ, раз-
вѣвамъ, отвѣвамъ; чистя; опашка.

бу- буря — βορέας — furia.

бомб- вѣвнъ — бжбрѣгъ — набѣвна — βοῦβων — отокъ
— ит. bibbone.

на-бух-натъ, бух-льо, бухлата (кокошка)

из-бух-на

бух-камъ — бѣхтя, бѣхъ, и отъ звука ← бухълъ, → и отъ
вида да бухна, да пухна, да клепна (уши), клепки, да хлопа,
струвамъ бѣхъ (забѣхтямъ го, заличавамъ го) — за-
бѣшвамъ — вече преносни думи; хлопамъ.

пук- пук- (пжк-) — пушка (пуч-ка) да упушна

пжчина морска, — пукълъ — цвѣте пукна се едно поле,
— пролѣтъ, пукамъ се от ядъ — пукница, — данкамъ, дин-
камъ дан-данъ, дан-динъ.

къкри; шушна, шѣпна, шушукамъ, съскамъ, зъзна,

клокоти, бърбочи, бризга, прѣска, скрибучи, скѣрца,

клопоти — клопот-арникъ,

клепа — -ало — клеветя, наклепа,

ха п я, ха п-камъ, саріо, κάπτειν (каптисвамъ); хап-кап-, чеп-хам-хам — хващамъ съ уста и сетне съ ржце, звонъ — звѣнецъ — звѣнь, звѣнти, звека, зънгър-лакъ (т. чангърлакъ)

цигулка (цигу-) гждулка — гжд, гуд- гудѣти — гу
туп-амъ, тупанъ — тѣпанъ — τύπανον
сопѣлка (шупелка, отсетне шупка) — соп-отъ, сопамъ се,
сопка — хлопка (хлопамъ) на врата и детска играчка

свирка — трѣмба, -ало — (трѣмбой)
гърло — гър- — гъл- — Gurgel — грѣклянъ — глѣтка
такъ тѣка, тѣк-: тѣкнѣти, тѣкати — тѣкати (потикъ)
τέκτων (майсторъ дърводѣлецъ), τικίζειν — дѣламъ, тѣкто
— дѣламъ, τυχάνω — намирамъ (удрямъ се о)

sû — сук-ти

суча — 1) суча цеви, (сукало) — въртя; суча мустаки
(осуквамъ) — „въртя“ 2) суча млѣко

съсати — ссать, сосать, сисати — цицамъ, цицамъ —
(ч. cuscati) лит. žisti; lat. sugere — fr. sucer, [нем.] saugen (sügen),
тур. sûsamak (жадно смуча — жадно пия)

сокъ — ит. succo, fr. suc. — смуча смокъ

сърбамъ — сѣркати

кашля — кихамъ

гълтамъ — хъркамъ

мляскамъ

плюя — spû, spiu — spl'u — pl'vati, [нем.] spucken, speien
(spîwen) — плюжъ, [лат.] spuere, sputare, sputum (слюнка), spu-
та (пѣна)

блѣти — -лю; блѣвати, блѣжъ

пль- пль- тече, върви, пълзи; плѣти — плавати — [лат.]
fluere flumen; [нем.] fliegen, fliehen; [рус.] полоскати —
плакна — [чеш.] vupláchnouti

πλείν,

πλέω (плавамъ)

πλόμα (вода)

πλόνειν (мия)

плѣгъкъ, плѣз- плаз-

плѣтъкъ — гжба

плѣца — леко нѣщо, което плава (бѣлъ дробъ)

πλευρίζω (сетне πνεύμων) — [лат.] pulmo plorare, [фр.] pleu-
ger, [нем.] fliehen

гû — рева, рикамъ

рюти — рѣкж

рък-ати

ръд-ати — rudere — ρύζειν — рикамъ (за лѣвъ, елень,
оселъ и човѣкъ)

kû, kvî — жал. вѣкъ — *κω-κύ-ειν* — плача, вия (вм. к-ви)
 kweinen, д. нѣмски kwупен — пѣшкамъ, квичи — *quicken*, цвилѣти, швед. *quilla* — въздишамъ, стена —

ха-ха, хо-хо — хохотъ, хохокатъ, [чеш.] *chechtati*, [пол.] *chechotać* *χαχαρίζω* — хи-хи-камъ, хихикать
καχανίζω — *cachinnare* — смѣя се

разшир. *гал- гал- глагол-ъ* — гласъ — -ати
 глъкъ, глъчка, гълча, [тур.] *gülmeκ* — смѣя се
γελᾶν — *gellen*, смѣя се, *hallen*, *lachen* вм. *hischen*
 спя — сега доста отвлечена дума, въ сжщность и тя произлиза отъ единъ корень, който първично значи „издавамъ шумъ“.

съп- соп (соп-отъ= шумъ, чучуръ, соп-амъ се, соп-ка)
 сопѣлка, *σοπούχη* — цифонъ, сополь — сопсти — свиря на
 пищѣлка (сопѣлъка) сопѣтъ рус. — хъркамъ

ямъ — повече отъ устни съгл. ямъ въ много езици!
 = *pari*, *pâr-*, *ma*, *mi*.

па-памъ — *parpare* лат. и итал., *parparium* — каша,
πάσμαι ямъ, швейц. *parre*, *babbe* — каша, англ. *par*, бав. *Parp*,
 хлѣбъ, *parpchen*, ямъ (детски), *Parperl* ядене за деца

пас-ж — *panis*, стѣр. *parin*, *parette* — ядене, каша
parati, *paraç*, мр. *папа* (хлѣбъ), Тверск. *папка* (хлѣбъ),
 папушка — кравай, папотникъ Новг. бѣлъ хлѣбъ

πίτα — кравай, — пита
mâ = ядене — *manducare* — *mangiare* — *manger*
mâm — *masticare* — дѣвча, *μαστιζειν* — дѣвча
μαμούλιζω — дѣвча, жвакамъ (като безъ зжби), мляща
mataliga — *tummeln*, англ. *tumble*, р. мумлить —
 мѣмля, дѣвча думитъ.

Вѣроятно отъ тамъ е и *масо* — *sanscr. mânsa* вм. *tamsa*
 гълтамъ — отъ гъл-гъл — *glutire*, — *λύψσα* (вм.
γλωττα), арм. *glnoul* — гълтамъ

пиша — сега пакъ отвлечено понятие, или поне твърде
 отдалечено отъ първичното значение на корена.

Пиша иде отъ кор. *rik*, което значи удрямъ съ остро
 нѣщо върху твърдо: *rick-en!* *riquer*, *ric* — кълвачъ, тър-
 нокопъ; *пяхатн*, пихать, *richati* — кълва — бода

кор. *rik* — дава санскр. *riç* = *riç* ша рамъ (съ ножъ!) пиша
 на фурка или кавалъ, — отдето сегашнитъ индоевр. названия
 [лат.] *ringe-te* — шарамъ, старопер. *ris* — дѣлбая на камъкъ! пиша
 [лат.] *pictor* рисовачъ; който шара — *pictura*,

πιχίλος, пѣгий, *piega* — шарамъ
пкшатн — пкстръ, новогр. *πιχόνι* — мотичка, лат. *picus*
 кълвачъ, фр. *pic-otter* — р. пестикъ — прахъ, пѣсъкъ — раз-
 дробено

пхх удрямъ — е дало и пхшен-о, -ица — млатено — [лат.]
triticum — *terere*

гр. *γράφω* първично значи дѣлбая, ровя, чопля, граб греб-

Каква по-абстрактна дума отъ душа, а и тя дума произлиза отъ съвсемъ конкретенъ коренъ звукоподражателенъ — прислушенъ — ду — надувамъ, издишамъ, дишамъ:

доухъ — [лат.] fumus [„димъ“]

доуижити — санскрит. dhîra — пушкъкъ, dhîma, dhîmos — пушкъкъ, пара

dhîva — пуша, жертва

dhama — дъметъ, dhîmos — духъ, живъ

dhî дава:

dhîva — жертвувам, димя, кадя, dhîma — кадене

dhîsa — кадило, dhîsa — жертва, обетъ, оброкъ, dhîsa — кадило (тамянъ), dhîsa — кадилница, dhîsa — буря, (димъ, думанъ)

dauns — [нем.] Dunst — lit. dumai — (димъ), dumas — мисълъ, dusti — дишамъ, хъркамъ, dausa — духъ, дъхане, duša — „стомаяя“ (срв. сърдце).

Слав.: dî доу-ижити, доухъ, доуша, душкъкъ

дъ-мъ иддъматн сж, дъхати — думамъ — мисля, дума

джити — (дъм-)

бити — bû! — dî = дишамъ, живѣя, съмъ

вжд. фôо (фôо) — вѣтъръ, фôо — духа

бъд-ръ — fûi — бѣхъ, bin sanscr. bavajati.

Човѣкъ, още бидейки въ животинското царство, си е билъ надаренъ съ ония тѣлесни и душевни способности, които ще го доведатъ до езикъ: тѣло съвършено въ всѣко отношение, душа интелигентна, при това надаренъ съ една особена дарба, каквато срѣщаме днесъ само у най-висшитѣ бозайници — маймунитѣ, дарба да подражава.

Казахме, че игритѣ сж единъ твърде важенъ факторъ за развоя на човѣшкия говоръ; при игри и забави се проявява най-много подражателната способностъ у човѣка. Та и днешнитѣ наши забавления не сж нищо друго, освенъ подражание, тѣй или иначе, облагородени (комедии, драми; всѣко едно „художество“ въ сжщностъ води началото си отъ първично подражание (живопись, музика, зодчество, поезия). А първичното подражание бива два вида:

1) звуково — подражание на природни или животински гласове — музика, поезия;

2) пластично — чрезъ тѣлодвижение, за да се представи или напомни какво-годе видимо обстоятелство — зодчество, архитектура.

Отсетне се развива и трети видъ подражание. —

3) графическо — когато човѣкъ е захваналъ криво-лѣво да подражава облика на животни и растения — живопись.

Подражанието е тѣй сжщо твърде важенъ факторъ за развитието на човѣшкия говоръ. Чрезъ него човѣкъ си на-

бавя голѣмъ запасъ думи, които и днесъ още съставятъ часть отъ неговия езикъ, а именно, най-първо чрезъ подражание се развиватъ несвързани междуметия, които сетне се оформятъ като части на речѣта.

И наистина, ако изследваме днесъ междуметията, ще видимъ, че тѣ сж главно два вида: 1) едни отъ тѣхъ изказватъ вътрешно чувство, афектъ (радость, почуда, страхъ и пр.) ахъ, охъ, ухъ! 2) други сж пѣкъ звукоподражателни думи, съ които имитираме звука, що чуваме отъ живи или не живи твари: гърр! пух! куку! бау-бау! мау! му! по-сетне може и сжществителни. Отъ еднитѣ и отъ другитѣ се отдѣлятъ трети видъ междуметия, които можемъ да наречемъ съобщителни или смислени, защото съ тѣхъ вече предаваме на ближнитѣ си наша воля или желание, заплашване и пр.

Ако първомъ звукоподражателния звуковъ съставъ гърр! означава напросто гърмежъ, то сжщото звуково съчетание, употребено съ нѣкой мимически знакъ, ще означава, споредъ времето, или „ще гърми“, или „бѣгай, че иде буря, гърмотевица“.

Ако първомъ междуметieto ахъ означава болка, то сжщото съчетание, придружено съ нѣкоя мимика, ще приеме значение на заплашване, а сетне и безъ мимика, а само повторено: ах-ахъ! Тѣй мимиката се явява като важенъ факторъ, който дава едно или друго значение на едни и сжщи междуметия, споредъ обстоятелствата.

За да се види, каква роля сж могли да изиграятъ междуметията при образуване на езика, нека се поспремъ повечко върху тѣхъ, за да покажемъ, колко сж тѣ многобройни още днесъ въ езика, макаръ че въ граматиката заематъ твърде незначително мѣстн. Отъ тѣхното днешно множество заключаваме, че тѣ едно време ще сж били главни и единствени елементи за образуване и по-нататъшно развитие на езика. Ний още днесъ, при всичкото богатство на ясни и опредѣлени по значение думи, си служимъ съ толкова междуметия, че, бихме казали, съ междуметия дори и днесъ можемъ доста добре се разбра, кога е дума да се предадатъ съвсемъ обикновени понятия. Тѣ сж дори повече, отколкото сж нуждни, защото за нѣкои понятия имаме дори по нѣколко:

болка	смѣхъ	страхъ	показъ,	въбращение
ахъ!	ха-ха!	вай!	хе!	ей!
оу! и! (от вр. мжка)	хи-хи!	л'ух!	те!	е! ето!
ихъ!	кис-кис	въй!	хей!	хи!
охъ! (болка и сласть)			бе!	ихи! (далечъ)

хой! провикване, веселие
 хой-хой! провикване, веселие
 коко — орѣхи, лешници, яйца
 бобо — плодъ
 попо! хубаво
 хоп-тропъ
 е! въпросъ, подсѣщане, показъ || è, ей! подсѣщане
 хе! показъ
 хей! викане, подсѣщане
 ехè! разное
 бе! обращение
 не! отказъ
 зè! показъ
 де! подкана
 де-де! заплаха
 мè! овца, коза
 ре, рей! подканъ (за овце, кози)
 те! показъ
 штè! (иштè) турски
 му! — мунка
 бе! — бейка
 м'ау! м'ау-м'ау
 куку! кук-овица
 бау! — бау-бау
 па-па-па! — патки, гжски
 пи-пи-пи! — пилета
 пуй-пуй! пуйки
 ко-ко-ко! — кокошки
 кът-кът-кътъ! — хъшъ!
 къци — къци — къци! — чубу! чубу-де!
 гè-гè-гè за конь — ди!
 рус-рус — рускамъ
 лап-лап — лапамъ
 драс-драс — драскамъ
 брѣм-брѣм
 гра-гра — гарга
 кус-кусь или кас-касъ; на тебъ късь, на {тебъ късь —
 на баба голъ гъсь
 ква-ква, квак — жаба
 кл'амбук! цамбуръ! за падане въ вода
 клъц-кльц — за рѣзане съ ножица или сечене
 крѣц! скърцане
 пахта-к'ухта — за удряне, биене
 пл'ас!
 пл'ас-пл'ус! за удряне
 пук!
 рап! удряне съ брадва
 скакара-скукара, Прилеп. — при тичане и скачане

тупур-тупуръ — стѣпки отъ конь; и отъ камъни
 цапа-цупа — газене изъ калъ
 гара-гура — шумъ
 аа! очудване
 ау! очудване и страхъ
 ай!
 ахъ! болка
 ахà! заплашване
 ха! небрежение; подканване
 ха-ха! смѣхъ
 аппа! изненада
 ака! гнусота
 іала! показъ
 іалла! искатурване
 ба! пренебрежение
 (да)
 на! подканване
 хай, хай-хай! готовность
 вай! страхъ (турско?)
 нана! спане
 дя-дя! носене; расхождане
 тата = тя-тя! носене; расхождане
 папа — ядене
 кака
 баба
 мама
 тата
 бобо
 коко
 папо
 нана
 пипи
 дуду
 леля
 и! отвръщение, мжка.
 ихъ! отвръщение
 хи! = ха! показъ
 ихй! показъ
 хи-хи — смѣхъ
 дии! подкана (за добиче)
 ни! отказъ
 би, пи!
 пи-пи!
 и-ха! веселие
 на-ни! подканъ за спане
 дан динъ — подканъ за игране
 кис-кисъ

ъ! неудобрение
 ъ! заплаха
 ъхъ! заплаха
 хъ — презрение
 кѣкъ
 кѣхъ! огънь, пари!
 въхъ! очудване, страхъ
 вѣй! страхъ
 мѣм-ла, фѣфла, пѣпла, шѣпна, тѣтна
 бѣкъ, пѣкъ
 (фѣс!)
 сѣс! за възвръщане (волове, впрегн.)
 сѣс! змия
 (рѣк!)
 фѣр! фѣркане
 хѣр-хѣр! хѣркане; хѣрррт! цепене платно
 гѣр! гѣмежъ
 гѣл-гѣл
 кѣл-кѣл — изливане
 дѣррр! пайтонъ, звѣнецъ
 дѣр-дѣр — дѣрдорене
 пѣр-пѣр — шумолене отъ огънь
 мѣр-мѣр — котка
 кѣр-кѣр — кокошка
 Звукоподражитѣ междуметия са още повече:

животни:

мѣ! или бѣ!	кокошка	ко-ко-ко! — кокотъ
му! мунка		кѣрр! — кокошка
бау! бау-бау!		куткудякъ,
м'ау!		кукуруигу!
куку! — вица		брѣмъ!
гугу!		гра! грача
сѣс! змия		ква-ква
мѣрр — котка		

природни звукове:

бум!	крѣц!	скрѣц!
гѣрр!	пух!	пляс
бух!	пук!	фѣрр!
бѣх!	гѣл-гѣл	рап! съ брадва
кѣл-кѣл	цап	цуп
дѣрр! тропане (пайтонъ)	звѣнецъ	
пѣр-пѣр — огънь (пѣрпори)		
бѣр-бѣр,	бѣрбори	
дѣр-дѣр,	дѣрдори	
хѣр-хѣр	рус-русъ	
мѣмля, фѣфля, шѣпна, бѣнка, тѣтра, пѣпра		

Всички детински думи сж тъй сжщо единъ видъ междуметия, само че не всички водятъ началото си отъ първобитно време, а много отъ тѣхъ сж отсетнешни съкращения или детски образувания

бобо — отъ бобъ — faba

коко — *кѣкѣос*

т'ат'а — или отъ нататѣкъ, натата, или отъ тата — да посрещнемъ

т'у-т'у! ту!

зе! — зде!

Но изцѣло взето, не само детинскитѣ, но и всички първобитни думи изобщо могатъ да се извеждатъ отъ междуметия биле тѣ ефектни или подражателни. Днесъ употребяваме много думи, за които и не подозираме, че въ тѣхъ се крие нѣкогашно междуметие. Да вземемъ за примѣръ дума пчела [староб. *вѣчела*]:

[коренъ] бѣк, бук, быкъ — бучи, бука, Бучино

прѣпорець — прѣ прѣ.

Не само промѣната на гласнитѣ, но и самитѣ съгласни у коренитѣ сж вече криели въ себе си нѣкое значение, макаръ и не тъй опредѣлено. Ако сравнимъ първичнитѣ корени споредъ тѣхното значение, бихме даже извадили известно правило за употребяването на разнитѣ звукове — особено съгласнитѣ, защото гласнитѣ сж подложени на много повече промѣни.

Тѣй напр. всѣки може да схване символичното значение на звука *р*, като съгласна, която означава грапавъ звукъ, произлѣзълъ отъ движене на предметъ по грапава повърхность:

гърмолъ . . .

търкамъ, грия, търкалямъ, роня, рина, ропамъ, рипамъ, тѣтра, тропамъ, търгамъ, трѣпна, мръзна, къркамъ — хвърлямъ, сърбамъ — фъркамъ

л, наопаки, означава движение по гладка повърхность, па изобщо бавно, безшумно движение, по-благъ звукъ:

лижа, пълзя, гладя, благъ, леп-, лѣскавъ

лазя, мълза, млѣзга, слѣза, влага, ленивъ, люб

хлабавъ, хлѣзгавъ, лек-

Разбира се, че сега значението на думитѣ е тъй промѣнено, че има много думи, у които предполагащата символика не е запазена, обаче, ако бихме могли да дойдемъ до първичното положение, безъ друго би се потвърдило това правило за употребяването на *р* и *л*. Защото ний го чувствуваме още и днесъ. Това го каза и единъ нашъ старъ книжовникъ, Ц. Гинчевъ („Трудъ“ — „Писма за издирване коренитѣ на българския езикъ“ . . .). Едно отъ върнитѣ му предположения въ иначе учната му студия по произхода на езика.

сс — съскамъ, сѣя, сѣме, сито, соп-сипя,
ш — шушна, шѣпна, шушка, шуштей
шумъ, шуми, шумоли.

Първичнитѣ думи сж били и първични корени.

Ако останемъ при корена, то забелѣзваме разни промѣни, и макаръ да е било възможно по звукоподражателенъ пѣтъ да се произвеждатъ много коренни думи, пакъ трѣбва да допустнемъ, че къмъ тоя факторъ — звукъ о по дражание то скоро се присъединява други факторъ, дето вече волята повече действува, именно мѣнидбата на кореннитѣ гласни съ цель да се изкаже едно или друго понятие.

Сравнението на езицитѣ (макаръ и само сроднитѣ езици) ни учи, че между гласна и между съгласни има постоянна замѣна, т. е. едни гласни прехождатъ у други, както и едни съгласни у други и съ това се обяснява това разнообразие на корени съ подобно или сродно значение.

Като най-първо и най-обикновено мѣнение на коренитѣ се явява тѣй нареченото степенуване, т. е. измѣнение на коренната гласна.

Твърде за вѣрване е, че преди още да се появятъ думи, съставени по известенъ обикновенъ начинъ — коренъ + приставка + окончание, да сж се употрѣбявали думи, образувани само чрезъ една или друга промѣна на самия коренъ. Тая менидба на коренитѣ забелѣзваме сега въ една голѣма часть езици, а именно въ индоевропейскитѣ и въ семитскитѣ езици. Затова и тѣзи езици наричаме гѣвкави наспроти другитѣ езици (алтайски, монголски и пр.), у които коренитѣ се не мѣняватъ.

Не ще е току тѣй случайно, че корени съ гласна **o** означаватъ още днесъ сжществит. имена, а корени съ гласна **e** — глаголи:

I	II
λέγ-ω — λόγος: лежж — по-логъ	лог-полагати
tego — toga несж — носъ	нос-донашати
верж — воръ	вод-вадити
(biegen—Bogen) держ — раз-дъръ	родъ — раждати, видоиз.
чксти—читати, дѣхъ — дѣхати, тѣръ — тѣтра.	

III

	редуплик.	дамъ — дадешъ
do — dedi, dō — δέδωκα	дѣти — дѣждж	
πίνω — πέποιχα	дѣр- — дѣдря	
λύω — λέλυχα	пѣр- — пѣпра,	

гъл-гълъ, пѣр-пѣръ, дѣр-дѣръ.

Образуване думи чрезъ удвоение (Lautverdoppelung)
Wundt Völpkps. I. 618.

а) удвояване за повторително действие.

Turtur, pers. būlbūl, [лат. Julula, cucullus [нем.] (Kuckuck). Eule.

λαλειν, λαχαγος [тъй] „Geschwätz“.

Wundt брой думи като: *volvo*, *πίμπλημι μίμφομαι* — не като звукоподражания, а като „*durch den wahrgenommenen Vorgang oder Gegenstand erregte Lautgebärde*“.

Сетне се образуватъ и други удвоения, като:

Wirr-warr, *Zick-zack*, *pêle-mêle*, *Mich-Masch*, *Hocus-pocus* (нос *est corpus* — отъ литургия — „*Mönchwitz*“) *Holter-polter*, *гара-гура*, *думба-лумба* — *цапа-лапа*, *цупур-лупур*.

Дали тука?

б) За множество: *чипа-чипа* — хора (малайски); *чипа* — човѣкъ.

кит. *zit* — день, *zit-zit* всѣки день.

Срв. *нужове-нужове!* *кал-кал!* *тръне-тръне!* — недостатъчни примѣри.

в) За усиление качество: [фр.] *bon-bon!* *jou-jou*; (*cocotte*), *Соq* — *Hühnchen*; [итал.] *bello-bellisimo*.

г) Усиление глаголно значение (*Verbalbegriff*): *eile, eile!* *komm, komm!*

Въ индоевр. езици най-често: *τίθημι δίδωμι*.

Извършено действие: *γέγονα, τέτροφα, λέλοιπα*, [лат.] *cesidi, credidi, memini, dedi* (Wundt го смѣта за общо, а не само за индоевр. 631).

Чрезъ *Lautdehnung*: Мекс. *Siwatl-Weib* — *Siwâ-Weiber*.

Чрезъ особени звукови елементи, употребени запоставено (вѣроятно мѣстоимения):

и) *is-te — to-i = dieser-jener*.

Произхода на мѣстоименията у Вундта не е добре изясненъ.

б) *dies-er; jen-er, die-se = die-sie* (излиза отъ притежателни мѣстоимения, които дали лични).

Въ нѣкои случаи. Но обикновено — наопаки личнитѣ мѣстоимения дали притежателнитѣ.

А — лични или чрезъ нѣкакви показателни мѣстоимения, или чрезъ собствени имена (*баща — азъ, майка — ти*).

Притежателно мѣстоимение — сетнешно образуване:

1) *насъ* родителенъ падежъ + *j* — *нашъ*
васъ „ „ „ + *j* — *вашъ*

2) чрезъ прилагателни суфикси — *неговъ, неинъ*

3) чрезъ дателенъ падежъ: *ми, ти си*.

раби — *δουλοи* мѣст. или колективно понятие:

familia колективно къмъ *famuli*, а за среденъ родъ = *fem.* колективно.

Орега — „*Gewerke*“; *југа* — „*Gejöche*“

българя, свяня, глестя, зъмия! Събир.

Глаголъ произлиза най-напредъ като звукоподражателна дума.

Разнитѣ глаголни форми произлизатъ чрезъ прибавка на лични мѣстоимения, които още ясно личатъ у индоевр. езици:

ис-мь *ei-mi* —
 исн *ei-si* es
 -тѣ *ei-ti* est
 -мѣ, -тѣ, -тѣ

Може би тия мѣстоимения да сж прибавяни и къмъ сжществителни понятия, означаваще нѣкое действие; азъ вождъ = вода; азъ слуга = служба.

Синтетичнитѣ форми изглежда, че сж били свойствени на всички езици въ първо време, а сетне се минава къмъ анализа, която днесъ обвзема всички индоевропейски езици, особено модернитѣ (английски, френски, италиански, нѣмски — между тѣхъ и българския езикъ, който въ туй отношение върви на първо мѣсто между славянскитѣ езици).

Всички форми и думи въ индоевропейскитѣ езици първично се образуватъ по синтетиченъ начинъ; тѣй не само падежнитѣ форми, за които говорихме, но и всички други форми, па и самитѣ думи, се произвеждатъ най-първо по синтетиченъ начинъ.

Падежнитѣ окончания — заменятъ ги предлози.

Лица — у глаголи, първомъ съ запоставени окончания, сетне съ предпоставени мѣстоимения.

родове — ѣ, а, о, ѣ — ѣа — а.

числа — единствено, двойств., множествено

азъ		ис-мь, има-мь = азъ.
ти		-си
той		-тѣ
		-ме
		-тѣ

думи: *barâ* (ам) мѣ, -в (мас)

[ст. инд.] *barâ-mi* *barâ-mah* (s)

bara-si *bara-tha*

bara-ti *bara-nti* [тѣй! все ба- вм. *bha-*

или *b'a*]

Тѣй образуванитѣ първични думи сж и първични корени, безъ суфикси, безъ окончания; тѣ се употрѣбятъ напросто прилагани две или три една къмъ друга, докато отъ честа употрѣба все въ едно положение тѣ образуватъ най-напредъ фраза (синтетично съединение), която се и възприема като такава, а сетне, следъ дълга употрѣба, една отъ тѣхъ,

която се употребява по-често, получава служба на помощна дума, съ която сетне езика си служи за образуване други фрази, докато отъ честа употреба сетне тая помощна дума се прилепа къмъ корена и образува суфиксъ

-ство е отъ ество — царство, родство, агіа значи сродникъ, ближенъ — следъ честа употреба къмъ съществително собствено взима служба на суфиксъ — арь, агіус, отдѣто воларь; инъ значи първомъ единъ, но отъ често прилепяне къмъ съществително става и то на суфиксъ: въларинъ.

Образуването на думитѣ изобщо, както и на разнитѣ граматични форми, се крие въ дълбока древность, и ние не можемъ, поне съ досегашнитѣ си познания на сроднитѣ езици, да установимъ, какъ сж произлѣзли всички суфикси и всички окончания, било у съществителни, било у глаголи. Тукъ има не само кръстосване между словотворнитѣ елементи, не само въ единъ езикъ, но и между разни други сродни и несродни езици. Защото още отъ първо време трѣбва да предположимъ вътрешни и външни влияния върху езика. Заемки сж ставали и на цѣли думи и на форми.

Езици и наречия.

Веднѣжъ образуванъ тѣй или инакъ езикътъ, той подлежи на постоянни промѣни, външни и вътрешни, и, ако искаме да бждемъ по-точни, бихме казали, че при самото образуване езикътъ вече търпи промѣни: всѣка прибавка, всѣко нарастване, или всѣко занемаряване въ говора, каквото и да било то, внася една или друга промѣна въ езика. Промѣнитѣ на езика засѣгатъ всички негови страни; защото езикътъ е въ вѣчно движение и всѣко поколение, всѣка челядь, дори и всѣки индивидъ, може да внесе волно или неволно промѣни, които ще бждатъ възприети било че сж промѣни въ звуковитѣ елемети (фонетични промѣни), било че се заменаватъ формитѣ една съ друга (аналогия), било че се замѣняватъ думитѣ една съ друга (лексикални промѣни), било пъкъ че изчезватъ еднитѣ или другитѣ и предизвикватъ нови замѣни, било пъкъ че семенява редътъ на думитѣ (синтактични промѣни).

Всички тия промѣни могатъ да иматъ разни причини, както външни тѣй и вътрешни, както физически тѣй и психически. И понеже още отъ първо време човѣцитѣ живѣятъ въ общество, въ общини, то и езикътъ, който говори една община, ще се различава отъ езика на друга община. Тая разлика ще зависи отъ съобщителнитѣ условия. Колкото общинитѣ живѣятъ по-общително, толкова и езикътъ имъ ще бжде по-близкъ. Това зависи отъ социалнитѣ и географски условия: ако тѣ съставятъ едно социално цѣло, живѣятъ

подъ една политическа властъ, и ако географското положение позволява чести сношения, то не само че езика нѣма да се отдалечава, а наопаки, ще се приближава и ще получава повече общи черти. Тѣй трѣбва да е било отъ най-старо време, когато чрезъ оржжие биватъ съединявани разни племена подъ една властъ, която имъ е налагала единъ езикъ. Тѣй настава смѣсване между езици, биле тѣ първоначално сродни или не. Но докато се напълно смѣсятъ тия разни езици, може да настане пакъ нѣкоя социална и държавна промѣна и племената да бждатъ разединени; едно отива подъ една властъ, друго подъ друга; тогава настава друга асимилация, която ще даде пакъ своитѣ резултати, и ще имаме смѣсица отъ повече езици. Ето защо днесъ е мжчно да се проследи историята на индоевропейскитѣ езици, ето защо намираме кръстосване между тѣхъ и между чужди езици, които подсѣщатъ на взаимни заемки. Отъ такива взаимни влияния самото пространство може да предизвика разлики въ говора на единъ и сщци народъ, щомъ той живѣе на голѣма площъ.

Тѣй виждаме, че всички езици се дѣлятъ на наречия. Когато разликата между наречията е много голѣма, вече говоримъ за езици, макаръ и да сме увѣрени, че тѣзи езици сж принадлежали на единъ народъ — както що е съ славянскитѣ езици. Не е само разликата между наречията, която ни дава право да ги наричаме езици, а е и тѣхната употрѣба за общи писменъ езикъ на известно социално цѣло: ако едно, какво да е наречие бжде възприето за общи езикъ на едно колективно тѣло или държава, то вече не може да се нарича наречие, а езикъ, макаръ дори и въ първо време да не е по-богато или по-старинно отъ другитѣ наречия на съответния езикъ. Тѣй сж възникнали всички книжовни езици, тѣй е възникналъ и нашиятъ старобългарски езикъ, който става книжовенъ органъ не само на българитѣ, но и на много други славяни. Веднѣжъ възникналъ книжовниятъ езикъ, той се отдѣля отъ своето естествено стѣбло, или по-добре, спира се въ развитието си, и ако се развива, развива се не тѣй както би се развивалъ като наречие; защото за развоя на наречията действуватъ първобитни сили, прости хора, докато за развитието на книжовния езикъ работятъ умствено развити хора, които го обогатяватъ съ много изрази, каквито не е имало въ него, бидейки естествено народно наречие. Книжовниятъ езикъ се развива тѣй сщщо звуково и морфологично, но то бива твърде бавно, защото писателитѣ, които го употрѣбаватъ, се боятъ да го мѣняватъ, понеже рискуватъ да не бждатъ разбрани отъ всички.

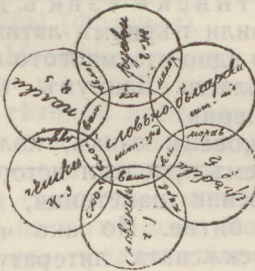
Нито книжовниятъ езикъ, нито държавнитѣ връзки могатъ да спратъ образуването на нови наречия, поне до то-

гава, докато народното образование стигне до такава степен, че всички да владѣят книжовния езикъ. Но туй време не е стигнало още ни въ една държава на свѣта: и най-културниятъ народъ си има покрай писмения езикъ и народни говори. При това, количеството на наречията, както и разликитѣ помежду имъ, зависятъ отъ географски леснотии или пречки между населението: въ едно поле, колкото и широко и да е, ще има по-малко различни говори, отколкото ще ги има въ една планинска областъ.

Обаче за образуването говори и наречия отъ единъ езикъ има и други факторъ, който не бива да се пренебрегва — той е чуждото влияние, въздействие, каквото може да произведе единъ чуждъ езикъ върху домашния. Като казвамъ чуждо влияние, това може да се разбира въ сжщинския му смисълъ — влияние отъ несродни езици, но и влияние отъ сродни езици. Туй може хубаво да видимъ отъ историята на българския езикъ, дето тоя факторъ може да се проследи въ своитѣ активни и пасивни последици. Отъ такова взаимно влияние между два или повече езици произлизатъ смѣсени езици или наречия, които отъ своя страна сжщо тѣй могатъ да се развиватъ и мѣняватъ, за да произвеждатъ други езикови разлики.

Туй взаимно влияние между езици е тѣй силно, че никой езикъ не е останалъ дълго време въ сѣдство съ другъ, безъ да получи нѣщо отъ него, или безъ да предаде отъ себе си нѣщо на съседа. Тѣй като разгледваме разположението на славянскитѣ езици, твърде хубаво забелѣзваме, че има помежду имъ преходни говори или нарѣчия, произлѣзли отъ взаимни влияния. Туй се забелѣзва и помежду индоевропейскитѣ езици. Колкото и да сж отдалечени едни отъ други, пакъ се забелѣзватъ преходи помежду имъ.

литослав.
 пруски иран. инд.
 герм.
 келт. арм.
 итал. тракоилир.
 алб. гръц.

Казва се обикновено, че езикът е най-важна отлика на един народ от друг, понеже от каквато си раса, такъв и език говориш; но както няма никъде чиста раса, тъй няма и чист език, т. е. както расит си влияят една върху друга, тъй и езицит не остават винаги въ хармония съврасата. Нека се има предъ видъ, че повече държави състоятъ от няколко народности, а държавен език е само единъ, който учатъ всички народности, а при известни условия, може даже някои народи (по-малки и по-слабо културни) и съвсемъ да изгубятъ езика си и да бждатъ погълнати отъ други (старитъ аспарух. българи).

Тъй че раса (народностъ) и езикъ не винаги се покриватъ (французитъ). Но езикът не измира съвършено, а винаги оставатъ следи, и следъ като народътъ възприеме чуждо име и езикъ, следъ като се асимилира. Примѣръ: множество български думи въ румънския езикъ (и въ маджарския). Но пакъ туй, що се приема отдавна, че езикът е главна отлика между народитъ, струва и днесъ; и днесъ още всички признаваме, че езикът на единъ народъ е най-големо негово богатство, че той изразява ней-добре неговия битъ и характеръ, че той свързва най-здраво всичитъ негови членове въ едно общо цѣло. Особено когато съзнателно се работи върху единството на единъ народъ или държава, главното условие да се постигне и затвърди това единство, е да се изравни езикътъ, т. е. да се възприеме отъ всички единъ и същъ говоръ, което става чрезъ разширение на книжнината между всички слоеве; чрезъ книжнината и чрезъ общия държавен езикъ не само се свързватъ по-здраво членоветъ отъ единъ и същъ народъ, но полека-лека се асимилиратъ и други чужди народности въ държавата и съ това се засилва още повече владѣщата народностъ.

Това се е съзнавало още отъ най-старо време. Старитъ римляни налагайки латински езикъ на всички поданици въ обширната римска империя, сполучиха да преобърнатъ или претопятъ много чужди народности; днешнитъ „романски народи“ като французи (отъ галии и германско племе), испанци (отъ ибери, келти), румъни (отъ даки, славяни) по произходъ не сж ни римляни, ни италийци, а днесъ говорятъ наречия, които смѣтаме като произлѣзли отъ латински езикъ. Даже и не всички италски народи сж говорили първомъ латински, защото латински езикъ говорило само едно отъ многото италски племена и то. въ една малка областъ Лациумъ, която става зародишъ за голѣма римска империя.

Веднажъ установенъ единъ книжовенъ езикъ, колкото и да се мѣнява следъ това, лесно можемъ проследи историята му, стига само да има отъ него писменни паметници, запазени презъ цѣлото време на неговото битие. Но ако чрезъ разни исторически преврати бжде прекъсната литературата

на единъ народъ, тогава се затруднява изследването на езиковата история, понеже нѣма на какво да основемъ нашитѣ изследвания. Тѣй е станало и съ българския езикъ.

Сродство между езицитѣ. Индоевропейска челядь. Прародина.

Имайки предъ видъ голѣмото множество наречия, що намираме въ всѣки езикъ, изследването на тия наречия има за главна целъ да обясни тѣхния произходъ, както и да ги сведе къмъ едно пранаречие или единъ първиченъ езикъ. А понеже и между инакъ различни езици забелѣзваме известни еднаквости, то изследването може да се разшири по-нататъкъ съ целъ да се установи родството между езицитѣ. Начинътъ или методата, посредствомъ която би се постигнала тази целъ, е сравнение между езицитѣ — оттамъ сравнително езиковознание, което даде блѣскави резултати. Възъ основа на филологически сравнения днесъ вече нагаждаме първичния видъ на оня праезикъ, отъ който сж произлѣзли всички европейски и много азийски езици.

„Индоевропейско езиковознание“. За основателъ на сравнителното езиковознание се смѣта нѣмскиятъ филологъ Гг. Ворр. Обаче модерното сравнително езиковознание, ако и да признава голѣми заслуги на Боппа, има вече други по-научни методи за изследване езицитѣ, а така нареченитѣ новограматичи (Leskien, Brugmann, Osthoff, Herm. Paul, Delbrück) установиха два твърде важни принципа, възъ основа на които се развиватъ и мѣняватъ езицитѣ; тия принципи сж:

1) Последователностъ на фонетичнитѣ промѣни: „измѣнението на звуковетѣ става по строги звукофизиологични закони“.

2) Постоянно взаимодействие между форми и думи въ езика (аналогия, асоциация, изравнение).

Тия принципи намѣриха общъ приемъ у повечето европейски филолози, защото наистина тѣ обясняватъ почти всички промѣни въ езика.

Противници се явиха: Sayce (Англия: Принципи на сравнителна филология) Ascoli (Италия: . . .), Jespersen (Дания), М. Вгéal (Франция).

Новограматичитѣ свеждатъ всички промѣни въ езика върху несъзнателни действия на говорнитѣ органи, докато тѣхнитѣ противници, наопаки, твърдятъ, че всичко въ езика става съзнателно, понеже човѣкъ съзнателно употрѣбява езика. Истината е и тукъ посрѣдъ: много промѣни въ езика ставатъ несъзнателно, но и много други пкъ се дължатъ на човѣшка воля (образуване нови думи, избирание или предпочитане едни форми предъ други). Главна

заслуга на младограматичната школа: обърна се по-голям внимание върху фонетиката и се разви особена наука: експериментална фонетика; главенъ неинъ представителъ Rousselot (abbé).

Въз основа на звукофизиологични опити се установи, че изговорътъ на звуковетъ въ езика не само е различенъ споредъ разнитъ езици, не само споредъ разнитъ наречия отъ единъ езикъ, но и между всъки единъ индивидъ отъ единъ и същи народъ и говоръ: човъшкитъ говорни органи, колкото и да сж еднакви, винаги има разлика отъ човъкъ до човъкъ, и тая разлика се отразява въ говора (зжби, езикъ, небце — все различни). И ако известно отклоняваще се отъ общата норма учленяване бжде по-очебийно, то може, щомъ бжде възприето отъ повече индивиди, да стане общо. (Азъ забелъзвамъ напр. особено отворено *e* у нъкои студентки, мѣне, тѣбе, врѣме — което не е свойствено на българския книжовенъ езикъ, но което се възприема като модно). Ако, значи, изговорътъ на гласнитъ може да бжде различенъ въ устата на днешното поколѣние, то не можемъ да откажемъ, че такива разлики ще си е имало открай време — оттамъ и промѣната на звуковетъ. И ако заедно съ звуковетъ ний очевидно, волно или неволно все едно, мѣняваме и формитъ, па мѣняваме и значението на думитъ, нѣма защо да се чудимъ, че такива промѣни ще сж ставали още отъ първо време на езиковото творчество—оттамъ и това разнообразие днешно на говори, наречия, езици и праезици.

Това разнообразие сега е тъй голъмо, че ако не броимъ говори и наречия, а само отдѣлни езици, то могатъ да се наброятъ до 1500 разни езици на свѣтътъ — сродни и несродни.

Що е то праезикъ, езикъ, наречие, поднаречие, говоръ, подговоръ?

Какъвъ е критериятъ при опредѣляне понятието езикъ? Понеже тукъ разбираме „говорими езици“, то имайки предъ видъ практическо опредѣляне на понятието езикъ, ще кажемъ, че особенъ езикъ е оная, или онова наречие, което се е отдалечило до толкова отъ другитъ сродни говори или наречия, че не може вече да се разбира, безъ да бжде предварително изучено. Обаче и тукъ има изключения, произлизащи отъ политически и държавни причини. Тъй напр. южно-славянскитъ езици сръбски, хърватски и словенски сж толкова близки единъ къмъ други, че се разбиратъ не тъй мъчно; следователно, би трѣбвало да бждатъ не езици, а наречия отъ единъ и същи югославянски езикъ. Обаче историческата сждба на тия народи ги е отдѣлила тъй, че всъки отъ тѣхъ си има отдѣлно име, съставя отдѣлна държава, отдѣлна народност, развилъ си е отдѣлна писменность и култура, а

това всичко е достатъчно основание за тия народи да смѣтатъ говора си за отдѣленъ езикъ, колкото и да е близъкъ до другитѣ два. Разликата между български и сръбски напр. е много по-малка, отколкото е между пруски и баварски; обаче пруски и баварски сж само наречия отъ единъ нѣмски езикъ, който въ сжщностъ не сжществува като говоримъ езикъ, а се употрѣбява само писмено, а германскитѣ наречия, колкото и да сж отдѣлени, понеже нѣматъ писменностъ, никой не смѣта за отдѣлни езици. Споредъ това отдѣленъ езикъ ще търсимъ и тамъ, дето може той да съедини въ едно политическо, национално и културно цѣло известни групи хора, които го говорятъ.

Имайки предъ видъ голѣмото множество езици, явяватъ се нѣколко въпроси:

1) Дали тѣзи езици, колкото и да сж различни сега, сж произлѣзли все отъ единъ праезикъ, или отъ нѣколко;

2) Какъ биха се класифицирали тѣ?

1. Първиятъ въпросъ не е още решенъ, както не е решенъ и въпросътъ за човѣшкитѣ раси: дали произлизатъ една отъ друга, или сж настанили самостоятелно въ разни мѣста. Но и да приемемъ расово единство за човѣшкия родъ, не сме принудени да приемемъ и езиково единство, защото, споредъ както обяснихме произхода на езика, твърде е възможно да произлѣзатъ на разни мѣста разни езици изведнѣжъ — сетне чрезъ приближение и отдалечение да се явятъ прилики и разлики между тѣхъ.

2. Класификацията на езицитѣ е тѣй сжщо една проблема още не решена; не е решена и мжчна за решаване е тя, защото още не знаемъ напълно всички видове езиковни строежи, нито пъкъ е установено още родството между всички езици. Въ науката владѣятъ два вида класификация на езицитѣ; една се основава върху вътрешния строежъ на думитѣ и формитѣ — морфоложка класификация, друга има за основа сродство между езицитѣ.

Споредъ първата класификация различаваме три групи езици:

I. Самокоренни или изолирани (раздѣлни) езици: алтайски [! вм. китайски].

II. Приставни или аглутинирани езици — китайски [! вм. алтайски].

III. Гъвкави или флективни езици — индоевропейски и семитски — АВ... кор.; abc... флек.

I. ABCD. KKK.

II. Aa, Bde, Cabc. Корени немѣнливи, приставки мѣнливи — лар-лер [оконч. за мн. ч. въ тур.: ага — агалар, но бей — бейлер].

III. ab, bad, cde. Корени мѣнливи, приставки мѣнливи: вед-вод, η α, рек-рок, κιν-κινη; китаб, кятиб, мектеб, мектюб, мюлк, емляк, мемлекет, мамелюк.

φεύγω, ἔφυγον, πέφυγα; (τυγχάνω, ἔτυχον-τέτυχα), πίνω, ἔπινον, πέποιθα:

sprech-en, sprach-, gesproch-en. Spruch-sprich!
legen-lag, trink-trank-getrunken...

рек-рок — ρѣкѣ-рѣци, нес-нос — ниса-ти, — насыти
tang-o, tetigi, tactum, tego-toga

cado-cecidi — do-dēdi — da tum — capio-cēpi — captum, accipio.

Тая класификация се захвърля вече, понеже споредъ нея се струпватъ несистемно разнородни и твърде далечни езици.

Втората класификация, основана върху сродството на езицитѣ, не може тъй също да се нарече ни точна, ни съвършена, понеже още не е установена органичната връзка между езицитѣ, обаче има това предимство, че по-лесно се прилага: щомъ за единъ езикъ се установи, чрезъ сравнение, че прилича на еди-коя си група езици, той се и причислява къмъ нея.

Споредъ генеаложката разпредѣлба на езицитѣ имаме напр. следнитѣ групи езици.

I. Индоевропейски гѣвкави езици — къмъ които спадатъ всички славянски езици и нашиятъ български езикъ.

II. Уралоалтайски приставни езици (фински, монголски, турски, татарски, маджарски и пр.), но родство между тѣзи езици не е още доказано (турски и маджарски, напр. иматъ само строежни успоредици, ала най-главни особености сж звуковата хармония, запоставенъ изразъ, еднакви окончания за единствено и множествено число, нѣма родъ и т. н.).

III. Семитски езици (еврейски, арабски, финикийски, египетски, коптски и пр.) гѣвкави — трисъгласкови корени.

IV. Индокитайски езици и пр. — отдѣлни корени.

Отъ тия групи езици насъ ни интересува на първо мѣсто индоевропейската група, защото къмъ нея спада и нашия български езикъ.

Преди се мислѣше (Шлайхеръ), че първата група езици представятъ първобитното състояние, 2. — второто, 3. — най-новото, но сега владѣе друго схващане, именно, че тая класификация не говори нищо за старината на езицитѣ, а дава само едно практично разпредѣление, колкото да имаме понятие за видоветѣ езици, съобразно съ тѣхния строежъ. Днесъ се приема вече, че китайския езикъ не е замръзналъ въ своето първобитно състояние, както се мислѣше преди, а, наопаки, той е дошелъ до

сегащото си развитие, след като е преминал флективното състояние. Примѣръ за това е английският езикъ, който въ своето развитие като че върви въ пѣтя на китайския езикъ— да образува едносложни думи и да изказва разнитѣ отношения не посредствомъ запоставени суфикси и окончания, а посредствомъ предпоставени помощни думици. Тоя сжщи пѣтъ следватъ и другитѣ европейски езици (френски, нѣмски, български). Тукъ се потвърждава онова френско изречение: *Les extrêmes se touchent* — отдего се е захванало, тамъ се и свършва. Впрочемъ, не само езикътъ, който дава такъвъ примѣръ отъ кржгово движение, а цѣлия човѣшки битъ, цѣлата наша прехвалена цивилизация прави сжщи кржговрати — като че ли да се върне къмъ старото. Да вземемъ държавния строй; най-напредъ всѣки човѣкъ си живѣе, дето намери и както може, не грижейки се за други, освенъ (може би) за жена и деца; може би, казвамъ, защото е имало време, когато и тия грижи не е ималъ свободниятъ човѣкъ; за деца и потомство се грижилъ не той, а жената: тя е пазила децата, тя е била постоянна жрица на семейното огнище, тя е създавала традиция, тя е основала къща и домъ. Отсетне човѣкътъ засѣдва и той къмъ тоя домъ и тѣй се образува семейство, челядь. Челядта се развива въ родъ, родътъ става племе, племето си намира (или му се налага) главатаръ, който го води на бой за плячка, или само за земя, и ако си намѣрятъ добра земя, засѣдватъ на нея, образуватъ държава, разрастватъ се въ народъ, а тоя народъ по стара традиция пакъ жадува за плячка и пакъ нови войни и пожари, докато или загине, покоренъ отъ други народи, или пѣкъ победоносно разшири държавата си за смѣтка на други. Тѣй върви и до днесъ, при всичката висока култура, съ която се хвалимъ ний, човѣцитѣ земни. Но въ сжщо време у хората се развива все повече туй старинно чувство, наречено индивидуализъмъ; развива се то сега не естествено, както си го е имало у най-първитѣ хора, които сж живѣели всѣки за себе си, като животни, а се развива сега отъ стремежъ къмъ лична свобода: всѣки гледа да бжде, колкото се може, по-малко засегнатъ отъ държавни и семейни окови.

А щомъ личниятъ стремежъ къмъ абсолютна свобода се усилва, то краенъ резултатъ не може да бжде други, освенъ разпадане на държава и семейство, връщане назадъ къмъ пълненъ индивидуализъмъ. . .

Да се спремъ сега върху първата група езици, що я нарекохме индоевропейска.

Индоевропейски езици.

Отъ всички групи езици най-добре е изучена индоевропейската челядь езици, защото сравнителното езиковедие до

сега се е водило главно съ цель да се установи родството между многото и разни езици отъ тая челядь. И следъ толкова сравнителни изучавания днесъ вече можемъ каза, че е установено доста наздраво, кои езици влизатъ като членове отъ тая голѣма челядь, ако и да не сж тѣ всички подробно изследвани.

Съотношението на индоевропейскитѣ езици се разгледва въ сравнителната граматика, която ни учи, че тѣзи езици преди 4—5 хиляди години сж представляли наречия или даже говори отъ единъ и сжщи езикъ, които съ време чрезъ разселби и чрезъ примѣси отъ други не индоевропейски езици се отдалечили тѣй единъ отъ други, че въ ново време трѣбваше чрезъ сравнения помежду имъ да се доказва тѣхното родство. Обаче още не е всичко обяснено, не само относително тѣхната граматика, но и тѣхното взаимно положение. Сравнителното езиковедение и днесъ още има да решава доста задачи отъ принципиаленъ характеръ около индоевропейскитѣ езици, та затова и нѣма съгласие между езиковедцитѣ по много въпроси; тѣй напр., самото име на тия сродни езици още не е установено; тѣ се наричатъ още съ разни имена:

- 1) индогермански (Герм.);
- 2) индоевропейски (по-общо) — най-правилно;
- 3) ирански (англ.);
- 4) арийски (отъ агуа. сродникъ) — сродни езици.

Индоевропейската раса заема първо мѣсто въ културната борба и, можемъ каза, навредъ стои най-горе по умствено развитие отъ всичкитѣ други човѣшки раси. Названието индоевропейски за тѣзи езици произлиза отъ тамъ, че главната маса отъ тия народи живѣе въ Европа и въ Индия. Покрай него се употрѣбява още и названието индогермански езици, което значи, че най-крайнитѣ народи отъ тая раса, народи, които ограничаватъ тоя дълъгъ пластъ езици, сж индийци отъ изтокъ и германци отъ западъ. Това название произлѣзе, докато още се не знаеше, че индоевропейци има и по-назападъ отъ германцитѣ; това сж келтитѣ (въ Brétagne, Wales, Ирландия), които говорятъ тѣй сжщо индоевропейски. Покрай това название често се чува и названието арийци, арийски езици, което има да показва, че потеклото на индоевропейскитѣ езици трѣбва да се предполага въ Индия, понеже агуа на санскритски (староиндийски) значи съплеменникъ. Но повечето учени употрѣбяватъ това название само за азиатския клонъ отъ индоевропейскитѣ езици, а нѣкои (като Бругманъ) даже не за всичкитѣ, а само за староиндийски и зендски (староперсийски).

Тъй като германцитѣ не сж най-крайниятъ народъ отъ това племе, защото келтитѣ, за които се не знаеше до скоро, какъвъ народъ сж, келтитѣ живѣятъ по-назападъ отъ германцитѣ (въ Bretagne, Wales, Ирландия), то названието индогермански не е твърде на мѣсто и не се вече употрѣбвява както преди. Сега повечето учени употрѣбвяватъ, второто название индоевропейци, а за езицитѣ индоевропейски. Покрай това название твърде често се чува и названието арийци, арийски езици, което има да показва, че потеклото на индоевропейцитѣ трѣбва да се предполага въ Индия, тъй като ага (áya) на санскритски значи съплеменникъ, едноплеменникъ.

За потеклото на индоевропейцитѣ и за мѣстопроизходението на езикътъ имъ има днесъ две теории, които и дветѣ иматъ за защитници прочути учени. Първата и по-старата отъ тѣхъ си води началото още откакъ се узна сродството на индоевропейскитѣ езици¹⁾. Споредъ него, люлката на арийцитѣ била централна Азия, западно отъ Белуртагъ и близо до високата поляна Памиръ — която преди години окупираха руситѣ. На това мѣсто, казватъ, живѣлъ едно време единъ народъ, на който езикътъ не билъ ни индийски, ни гръцки, ни германски, ни славянски, а съдържалъ само въ зародишъ тѣзи езици, които се развили отпосле, щомъ се разцепилъ първоначалниятъ народъ и захваналъ да се изселва отъ първото си отечество.

Откакъ се установи, че тъй нареченитѣ индоевропейски езици сж сродни помежду си, оттогава и води началото си модерната сравнителна филология. Но съ този установенъ фактъ се не изчерпватъ въпроситѣ, които има да разрешава; защото днесъ за днесъ знаемъ хубаво, че езицитѣ: индийски, персийски, арменски, гръцки, албански, латински, келтски, германски, литославянски сж сродни помежду си, че тѣ всичкитѣ произхождатъ отъ единъ праезикъ; но тогава пита се:

- 1) Где се е говорилъ първоначално този езикъ;
- 2) Какъ сж се разселили народитѣ отъ първоначалната си родина;
- 3) Кой отъ днешнитѣ езици стои най-близу до стария праезикъ;
- 4) Какво е родственото отношение на тѣзи езици помежду имъ — т. е. кой езикъ съ кой си прилича повече.

¹⁾ Най-напредъ посочи това сродство Friedrich Schlegel, нѣмски поетъ и литераторъ, братъ на прочутиятъ критикъ W. Schl. — Fr. Schl. издаде на 1808 г. едно половинъ поетическо, наполовинъ филологическо дѣло, подъ заглавие „Sprache und Weistheit der Inder“, обърна вниманието на тогавашнитѣ филолози да сравняватъ езицитѣ — отъ тогава още води началото си сравнителната филология.

5) Какво е специално отношението на славянския праезикъ къмъ другитѣ индоевропейски езици.

Понеже индоевропейскитѣ езици се говорятъ сега въ Европа и Азия, то може да бжде въпросъ, дали въ Европа или Азия е праотечеството имъ.

1. Когато се тури основа на сравнителното езикознание, ученитѣ смѣтаха за необоримо доказана истина, че първоначаленъ индоевропейски езикъ билъ санскритскитъ и следователно и първата люлка на индоевропейското племе трѣбва да се търси въ Азия. Причината бѣше, че на индийския езикъ има запазени най-стари писмени паметници. Първи, който дигна гласътъ си противъ това мнение, бѣше английскитъ ученъ Latham, който на 1862 г. издаде едно съчинение подъ заглавие „Елементи на сравнителното езикознание“. Своего мнение Latham основа главно върху това:

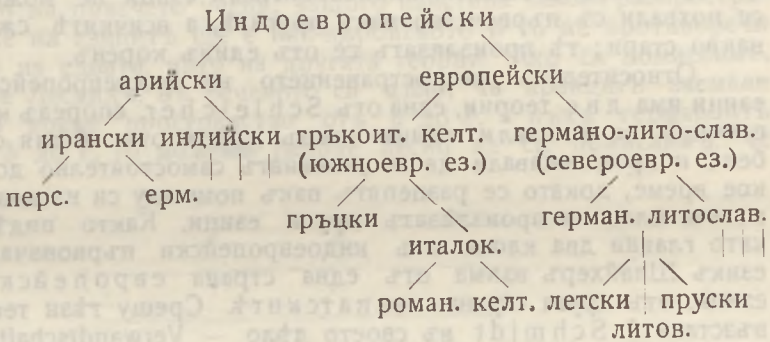
1) Че литославянскитъ езикъ прилича на азиатскитѣ (арийски) езици;

2) Че европейскитѣ езици отъ индоевропейския клонъ сж повече, по-разнообразни и по-разпространени.

Следователно, по-вѣроятно е, че отъ Европа — именно Литва сж се простирали.

До преди нѣколко десетки години, когато захванаха да се занимаватъ съ санскритския езикъ, много учени бѣха наклонни да приематъ, че санскритскитъ езикъ трѣбва да се нарече баща на всички индоевропейски езици, защото ужъ притежава най-стари звукове и форми. Истина е, че санскритскитъ езикъ, наспротивъ другитѣ индоевропейски езици, се показва много старински; истина е, че той има отъ всички други индоевропейски езици най-стари писмени паметници, ала отъ това не следва, че можемъ и смѣемъ да го вземемъ за първоначаленъ езикъ, защото и той се е развивалъ заедно съ другитѣ индоевропейски езици успоредно. Днесъ за днесъ, както приематъ повечето учени, а между тѣхъ и единъ отъ най-добритѣ познавачи на индоевропейскитѣ езици, който е написалъ и най-хубавата граматика за тѣхъ, Brugmann, професоръ отъ Лайпцигския университетъ (Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen) — както приематъ такива просвѣтени умове като Brugmann — ще приемемъ и ние, че индоевропейскитѣ езици сж еднакви по старина и сж, тъй да се каже, само братя помежду си, а не че сж произлѣзли единъ отъ други. Ние не можемъ да ги произведеме единъ отъ други, защото не знаемъ историята имъ, защото не знаемъ развитието имъ. Както имаме много примѣри, че нѣкои езици се развиватъ твърде бързо, а други много бавно, то щцото нѣщо трѣбва да предполагаме и за миналата история на индоевропейскитѣ езици, та да не се лъжемъ, отъ старината на единъ езикъ да заключаваме, че той

надминава другитѣ, защото много пжи старовременни езици не принадлежатъ и на старовременни народи. Та какво криво заключение щѣхме да извадимъ, ако сравнѣхме българския и сръбския езици относно формитѣ имъ, и щомъ видимъ, че въ сръбския има много повече падежни форми, да кажемъ тутакси, че сръбскиятъ народъ е и по-старински отъ българския. Не ще ли бжде невѣрно заключението? Невѣрно ще бжде, защото както сръбскиятъ, тъй и българскиятъ езици произхождатъ отъ единъ и сѣщи славянски езикъ, може би едновременно, а разликата се появила само съ течение на времето, и то въ това, че българскиятъ езикъ се развивалъ по-бързо, а сръбскиятъ по-бавно. Но при всичко това, пакъ употрѣбаватъ и до днесъ още тъй нареченото родословно дърво на индоевропейскитѣ езици, което излѣзе най напредъ отъ Шлайхера, употрѣбаватъ именно таблица, въ видъ на родословно дърво, не за да покажатъ, кой езикъ отъ кой произлиза, а да покажатъ, кои езици стоятъ по-близу единъ къмъ други. Споредъ това родословно дърво, ето какъ се разпредѣлятъ индоевропейскитѣ езици:

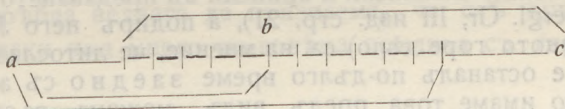
Brugmann въ своя Grundriss взема подъ внимание тѣзи 8 главни индоевропейски езици, или клона, както ги нарича той, и не признава никакво родословно дърво, а само ги взема подъ този редъ: 1) арийски клонъ (индийски, персийски); 2) арменски клонъ; 3) гръцки; 4) албански; 5) италски; 6) келтски, 7) германски; 8) балтійско-славянски.

Покрай морфологичния дѣлежъ на езицитѣ има и друго, наречено генеалогическо — споредъ родството на разнитѣ народи. Въ този случай, т. е. кога се приеме генеалогическия дѣлежъ, трѣбва да се приеме въ сѣщо време, че езикъ и народъ е сѣ едно и сѣщо — което въ повечето случаи трѣбва да се приеме. И за това дѣление на езицитѣ нѣма още установено мнение, защото и дѣлението човѣш-

кия родъ на племена не е още установено: едни искатъ да ги дѣлятъ споредъ шарката на кожата, други споредъ черепътъ, а трети споредъ космитъ. — Както и ди стои въпросътъ за дѣлението на човѣшкия родъ, намъ малко ще ни помогне това, защото ний ще излѣземъ отъ единъ общо-славянски езикъ, който е само клонъ отъ голѣмата арийска фамилия езици. Тази арийска, или както я наричатъ още, индоевропейска фамилия, се състои отъ много сродни езици, кои вече мъртви, кои още живи, които се говорятъ не само въ цѣла Европа, но и въ голѣма часть отъ Азия, въ Америка, Африка, Австралия. Народитъ, които говорятъ индоевропейски езици, стоятъ най-горе отъ всички други народи по култура и по питомностъ. Тѣй като езицитъ, които наричаме индоевропейски, сж сѣ сродни помежду си, то се появи отдавна въпросътъ, кой езикъ е баща на всичкитъ индоевропейски, т. е. отъ кой индоевропейски езикъ сж произлѣзли днешнитъ индоевропейски езици. Макаръ да е въпросътъ много интересенъ, ала не е лесенъ за решаване, едно, защото времето е затрило всѣка дира отъ онзи взаименъ животъ на индоевропейскитъ народи, а друго, защото ни единъ отъ днешнитъ индоевропейски езици не може да се похвали съ първенство надъ другитъ, а всичкитъ сж еднакво стари; тѣ произлизатъ сѣ отъ единъ коренъ.

Относително разпространението на индоевропейскитъ езици има две теории, една отъ *Schleicher*, споредъ която езицитъ се це пили единъ следъ други отъ общия стѣмбелъ и продължавали да се развиватъ самостоятелно до нѣкое време, докато се разцепятъ пакъ помежду си на два или повече клона и произлѣзатъ други езици. Както видѣхме, като главни два клона отъ индоевропейски първоначаленъ езикъ Шлайхеръ взима отъ една страна европейскитъ езици, отъ друга страна — азиатскитъ. Срещу тѣзи теории възстана *J. Schmidt* въ своето дѣло — *Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen*, като каза, че народитъ, които се селили и заселявали разни земи, не познавали никаква граница между Европа и Азия, както за право такава граница нѣма и днесъ, та не можемъ само на това основание, че еднитъ индоевропейски езици се говорили въ Европа, а другитъ въ Азия, да ги дѣлимъ, казва, на два клона. Освенъ това, казва, никой не може да ни докаже, че днешнитъ индоевропейци сж дошли въ сегашнитъ си мѣста сѣ съ цѣпене, а не сж се преливали едни въ други, като вълни, и се смѣсвали по този начинъ помежду си. По край това има, казва, и друго, именно, че много народи изчезнали заедно съ езика си или се абсорбирали отъ други, тѣй щотъ ни липсватъ нѣколко звена за подпълната верига на индоевропейскитъ езици. Та за това, индоевропейскитъ езици могатъ да се разглеждатъ помежду си само като отдѣлни

езици или може и да се сравняватъ, ала да се не отдава голѣмо значение на границитѣ помежду имъ, нито пъкъ да се произвеждатъ единъ отъ други, както до преди: между езицитѣ, казва J. Schmidt, нѣма бащи, нѣма деца. Съ това си дѣло, противъ Шлайхеровата родословна теория, J. Schmidt стана основателъ на друга една теория, наречена вълнообразна, която и тя отъ своя страна тѣй сжщо намѣри противници. Като помиритель на тия две теории се яви А. Лескинъ, проф. по славистика въ Лайпцигския университетъ, съ своето наградено отъ Саксонската академия дѣло: *Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen. Leipzig 1876*. Споредъ Лескина разпространението на езицитѣ и народитѣ става по два начина: или частъ отъ народъ остава първото си жилище и се преселя далечъ, та се отдѣля съвършено отъ първоначалната бащина земя (цепенето на Шлайхеръ), или пъкъ се разпространява цѣлия народъ съ завладѣване и тогава се предава и езикътъ му на около въ видъ на вълни (вълнообразна теория на Шмидъ), но си запазва цѣлостта. По този начинъ Лескинъ съедини едната и другата теории и спечели съ това признанието на повечето учени, защото наистина такова разпространение на езицитѣ ще е най-вѣроятното и то не противоречи нито на едната, нито на другата теории. Ако си помислимъ, казва Лескинъ, въ реченото си дѣло, че арийцитѣ заемали едно време пространство отъ *a* до *b*, а пъкъ германцитѣ отъ *b* до *c*, то можемъ твърде лесно да си помислимъ, че

тѣ съ време, кое съ преселения, кое пъкъ съ постепенно разпространение, преминавали едни въ други, т. е. арийцитѣ между германцитѣ, а германцитѣ между арийцитѣ, и образували неутрална зона, която получила следъ време самостоятеленъ типъ и произлѣзълъ даже и самостоятеленъ езикъ, да кажемъ славо-литовски, който обема въ себе си свойства и отъ германски и отъ арийски. И наистина можемъ по този начинъ да си тълкуваме произхождението на всичкитѣ днешни индоевропейски езици, защото ни въ единъ отъ тѣхъ не е запазенъ чистия типъ на първоначалния индоевропейски езикъ, а всичкитѣ съдържатъ смѣсъ поне отъ два индоевропейски езика.

Като се попитаме, какъ стои славянскиятъ езикъ нахъмъ другитѣ индоевропейски езици, не можемъ получи отговоръ

нито отъ Шлайхеровото родословно дърво, споредъ което европейскитѣ езици се отдѣлятъ съвършено отъ азийския, нито пъкъ отъ новата сравнителна граматика на Бругмана, дето индоевропейскитѣ езици сж наредени безъ никаква подчиненостъ единъ отъ други. Споредъ Шлайхера, най-близу до лито-славянскитѣ езици стои германски: но съ кой другъ езикъ се допира лито-славянскитѣ езици отъ друга страна — това Шлайхеръ не каза на времето си. Този въпросъ ни разясни много добре неговиятъ ученикъ J. Schmidt въ дѣлото си „Über die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen“, въ което учениятъ нѣмски филологъ, опрѣниъ на предишни догадки, изказани отъ Ворр-а въ сравнителната му граматика, доказва, че славянскитѣ езици, заедно съ литовския, се допира отъ друга страна съ арийскитѣ езици (индийски, ирански). Доказателството му се основава върху това, какъ измѣняватъ разнитѣ индоевропейски езици онзи празвукъ *к*, който има разни застъпници въ сегашнитѣ индоевропейски езици. Докато въ групитѣ гръко-итало-келтски и германски тоя звукъ си остава непромѣненъ, то въ литославянски, а тѣй сжщо и въ арийски (индийски, ирански) тоя сжщия звукъ минава въ *с*, *с* (*s*); сравни: гръцки *ἑκατόν*, латински *centum* (чети *kentum*), герм. *hundert* — славянски *съто*, лит. *sintas* [!], санскритски *зандски* [!] *çata* (чети *śata*) [!]; тѣй сжщо гръцки *δέκα*, латински *decem* (*dekem*) — славянски *десать*, санскритски *зандски* [!] *daśan* [!]; *кардіа*, *cors*, *herz* || *širdis*, *sirds*, *seyr* (preuss.) *срьдце*, *sirt* *arm.* Отъ тази

lit. let.

общностъ между славянски и арийски въ предаванетоъ на звукъ *к* Ворг (Bergl. Gr, III изд. стр. 21), а подиръ него J. Schmidt (въ цитираното горе дѣло) сж на мнение, че литославянскитѣ езици ще е останалъ по-дълго време заедно съ арийскитѣ езици. Като имаме това предъ видъ, можемъ възъ основа на родството между индоевропейскитѣ езици да видимъ, какво положение ще заематъ славянскитѣ езици между другитѣ индоевропейски езици. И виждаме, че славянскитѣ езици (като цѣлокупна единица) стои най-близу до литовски, литовски стои най-близу до нѣмски (германски), германски — съ келтски, келтски — съ италски, а италски се свързва пакъ съ славянски. Че азиатската група индоевропейски езици стои доста близу до славянската, покажа още Ворг на времето си. И наистина, ако сравнимъ славянскитѣ езици напр. съ санскритския, забелѣзваме освенъ известната общностъ помежду имъ относително индоевропейското *к*, но и словното богатство, па и самото измѣнение на думитѣ е твърде подобно. Сравни *тѣ* — санскритски *tas*; азъ — *aḥam*, *зандски* — *azem*; *мене*, *тебе* — *зандски* *mana*, *tava* и пр.

гърлени изобщо;

nd, hima (snég)

hiems

χεϊμών

vah

got. viga

lih

laigon, got.; но

zend. zima

zēmà

z. vaz

везж

vežù

lé·žti

lizati

Ascoli: Vergl. Lautlehre d. Sanskrit, gr. u. lat. — 1872
установи пъкъ ония случаи, дето к остава непромѣнено
въ зендски (и санскрит.); тамъ е непромѣнено и въ сла-
вянски.

В opp, Kuhn, J, Schmidt (Verwandtschaftsverhältnisse)
приематъ, че литославянски стои по-близо до арийски, възъ
основа на едно фонетично явление $k' \sim c \cdot \infty \infty$.

Но трѣбва веднага да признаемъ, че отъ друга страна
литославянски има много по-голѣма прилика съ германскитѣ
езици:

1) фонетично: общо изпадане на едновременнитѣ назали:

got. leik, lit. lugus, лице — санскр. līngam

heidhr, skaidrus, чистъ — канд.

καυδο [!]

καυταρος [!]

beidan—ertragen бѣда —

πεινθ — fendo

2) общо изгубване на aspirata:

brôthr, brolis, братръ, — bhrâtar;

germ. medo medus медъ — madhu, μέθυ;

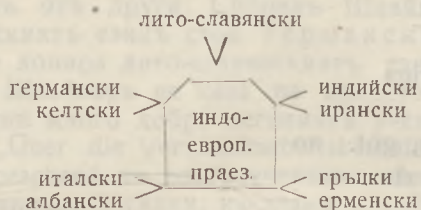
mige migla мъгла — migh, mēghas (облакъ) δμήχλη

3) m въ окончания става n:

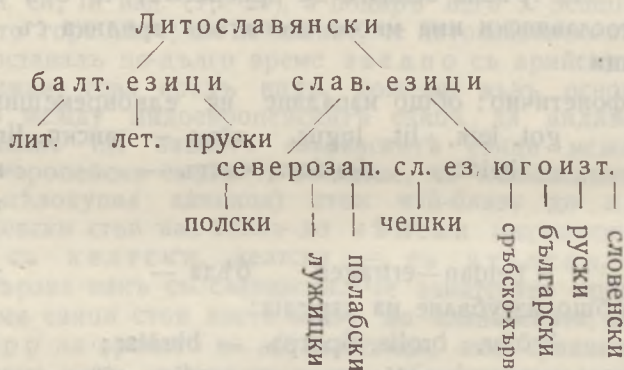
than-a (hunc) tan тъ tam

istum

Ето сега какъ си представяме схематически отношението на индоевропейскитѣ езици споредъ родството имъ:

Този редъ се получава, като се гледа само подобие то и връзката между индоевропейскитѣ езици, безъ да се обръща внимание на хронологичното имъ единство. Споредъ горната схема литославянскиятъ клонъ заема срѣда между германски отъ една страна и индо-ирански — отъ друга. Съ време литославянскиятъ езикъ се раздѣлилъ на два клона: 1) балтийски езици, 2) славянски езици. Както балтийския, тъй и славянския клонъ се раздѣля тъй сжщо на по-малки гранки; тъй отъ балтийски наставатъ езицитѣ: 1) литовски, 2) летски, 3) пруски (старо-пруски); а отъ славянската челядь произлизатъ най-напредъ две гранки; северозападни и югоизточни славянски езици, които отпосле даватъ познатитѣ днешни славянски езици или наречия.

Споредъ Шрадера (Die Indogermanen и пр.) старитѣ жилища на индоевропейцитѣ (т. е. смѣтайки 3000 год. пр. Хр.) се простирали въ дълга площъ отъ р. Рейнъ (Германия) до западни Туркестанъ. Шрадеръ изключва: Индия, Иранъ, Мала Азия, Балканския п-въ, Апенинския и Пиринейския п-въ,

както и ц'ѣла Франция, Англия, Ирландия, Северна Русия и Уралъ. Въ тия си жилища индо-германцитѣ не сж били чисти отъ другоплеменни народи, а сж се смѣсвали, тѣй че още тогава не сж били чиста раса, както обикновено се приема. Защото, както антрополозитѣ доказватъ, смѣсь между европейскитѣ човѣшки раси имало, още преди да се появятъ сегашнитѣ познати намъ раси. Това се вижда отъ намѣренитѣ въ Европа (Франция, Белгия, Германия) доисторични черепи, които не представятъ никакво единство, а смѣсици. Па и посетнешни културни предмети (сждове, оржжия) показватъ тѣй сжщо разнообразие, което се обяснява съ нееднообразното население (ако предметитѣ сж автохтонни).

Въ тая си първична родина, особено като се има предъ видъ голѣмата площъ, на която сж живѣели, индоевропейцитѣ сж говорили вече нѣколко наречия, отъ които произлизатъ сетнешни езици. Ако не други разлики, то една е била безъ друго развита още въ ранно време, именно изговора на палатално *к*, което въ нѣкои езици си оставало пакъ *к*, а у други преминавало въ съскавъ звукъ *с*, та имало вече две групи наречия, отъ които произлѣзли дветѣ днешни езикови групи индоевропейски: *к*-групá и *с*-група.

грѣц.	инд.
лат.	иран. перс.
келт.	лит.
герм.	слав.

праезично; *k'mtóm*

centum, decem, cor	çatám — инд., зенд.
ѣхатбу, дѣка, кардѣа	zsintas [!] лит.
(кимбр.) брит. (cant	š
келт. (cet — келтски	сѣто — слав.
(по-преди kent)	
готски hund, taihun — h	

К-група

ак' — остъръ,
лат. acus, acidus (остъръ кисълъ) cor
гр. ἄκρος (остъръ) καρδία
герм. ahil (осиа), hairto, herz

С-група

ир. ašru šrad
лит. aštrūs širdis
слав. остъръ, срьдце
алб. аѣте (трѣпчпвъ)
ерм. aseín [!](игла) sirt

тѣй се измѣнява и палатазно *g'*.

g'en, g'ne, g'no — зная:

γν-γνώσκω

gnosco — posco

ар. jānati — знае
лит. žinoti

ирланд. ad-gen (познах) gnāt—познат

готски kann, kennen

ich kenne

Шомъ приемаме още за най-старо време диалекти, то едва ли можемъ да говоримъ за езиково единство у индогерманскитѣ езици, както напр. M. Müller отхвърля понятието прагермански езикъ, както и прафранцузки, защото французкия и провансалски сж вървѣли още отъ старо време.

2. Отъ първобитния езикъ се отдѣлятъ най-напредъ иранци (индийци и перси), когато индоевропейцитѣ били скотовъдски, а не земледѣлски народъ, защото у европейскитѣ езици има общи [земледѣлски] термини, каквито нѣма въ иранскитѣ езици; сетне фригийци и арменци, които презъ Балканския полуостровъ минаватъ въ Азия, следъ тѣхъ идатъ гърци, тракийци и илирци, пакъ по Балканския полуостровъ, дето си оставатъ. Твърде рано се отдѣлятъ и келтитѣ, за да идатъ къмъ западъ (Франция и Ирландия), следъ тѣхъ италийци и най-сетне се раздвоили германци и славяни.

3. Кой отъ днешнитѣ индоевропейски езици стои най-близу до стария праезикъ? Въпросътъ е мжченъ за отговоръ, защото всѣки отъ днешнитѣ живи (па и мъртви) езици отъ индоевропейската челядь е запазилъ по нѣщо отъ старина, колкото се отнася до словното богатство. Колкото до звуковетѣ, имайки предъ видъ напр. промѣната на гърленитѣ звукове съ съскави и шушкави, ще трѣбва да признаемъ, че к-група (гр. лат. герм. келт.) представя по-старъ стадий отколкото џ-група (инд., пер., ерм., лит., слав., алб.). А по запазената писмена традиция, по езикови паметници първо мѣсто заема староиндийския, за това и той прави впечатление на най-старъ индоевропейски езикъ.

4. Приликата между индоевропейскитѣ езици може да се изрази тѣй: иранската група (инд. и перс.) си приличатъ повече, отколкото напр. славянски и германски. По-голѣма прилика има тѣй сщо между келти и германци, между литовски и славянски. Обаче, още не е установено, дали тия прилики трѣбва да се свеждатъ къмъ старинно родство, или сж произлѣзли отъ сетнешно съседство. Тѣй дори и твърде голѣмата прилика (въ словното богатство) между литовски и славянски се тълкува като отсетнешни заемки, тъкмо тѣй се тълкуватъ и многото общи думи между германци и славяни.

Когато е дума за родството на индоевропейскитѣ езици, за да представятъ това родство схематично, си служатъ съ различни образи: 1) Шлайхерово родословно дърво (сега го захвърлятъ).

1) Индийски клонъ.

Подъ индийски клонъ разбираме нѣколко езеци и наречия, които се говорятъ по Индия. Турятъ тоя клонъ на първо мѣсто, защото отъ него има запазени най-стари писмени паметници, именно четири книги, наречени Веди, съдържащи стари свещенни пѣсни (особено първата книга, наречена Ригведа, която съдържа лиляда химни въ 10,000 стихове), отъ които нѣкои стигатъ дори до 2000 год. пр. Хр. Езикътъ на Ведитѣ се нарича [ведически] санскритъ¹⁾ и е различенъ отъ езика, що е въ другитѣ произведения на индийската стара литература (Râmâyana и Mahâbhârata), който [!] се нарича пракритъ (народенъ, припростъ, естественъ). На санскритски езикъ е написанъ и други единъ сборникъ отъ петъ книги и нареченъ петокнижие (Панчатантра), съдържаща най-стари басни и приказки, които преминаватъ (кои устно, кои писмено) у много азийски и европейски народи (напр. Есоповитѣ басни). На санскритски е написанъ и единъ сборникъ отъ законитѣ на Ману (живѣлъ 600 год. пр. Хр.), първиятъ писменъ законникъ у индоевропейцитѣ. На санскритски има твърде много философски съчинения, защото философията се развива въ Индия твърде рано и вече преди Христа има 6 разни философски системи, които се движатъ все около теорията за душата и нейнитѣ странствувания—значи религиозна философия.

Старата индийска литература ни е сапазила наистина твърде старинни езикови форми, но пакъ погрѣшно е да се твърди, че Ведитѣ представятъ нѣкогашенъ индоевропейски праезикъ, защото сравнителната филология доказва, че въ други индоевропейски езици се намиратъ тѣй сжщо стари, дори и по-стари форми, както напр. въ литовски, старобългарски и пр. Санскритскиятъ езикъ сега не се говори; употребяватъ го брахманитѣ като свещенъ езикъ, а вмѣсто него има развити 9—10 индийски наречия, твърде отдалечени едно отъ друго, та ги смѣтатъ дори за отдѣлни езици. Къмъ индийскитѣ наречия спада и циганскиятъ езикъ, защото нашитѣ цигани сж преселени отъ Индия презъ Египетъ — отъ тамъ гюпци.

Индийското писмо произлиза отъ финикийското, но е доста преправено; пише се отъ лѣво къмъ дѣсно и е силabisно, т. е. буквитѣ изразяватъ не отдѣлни звукове, (както нашето), а срички. Възприето е отъ арамейската азбука 800 год. пр. Хр.

2) Ирански клонъ (старо-персийски).

Староперсийскиятъ (или както го [!] наричатъ още зендски) ни е запазенъ въ стари клинописни надписи, писани

¹⁾ Samscrita — истъшенъ, изяшенъ, елегантенъ.

презъ 4—5 вѣкъ пр. Хр. и то на три разни езици (персийски, мидийски и асиро-вавилонски) и въ единъ сборникъ отъ свещенни химни — Авеста, писани съ финикийско писмо (отъ дѣсно на лѣво) и служащи за обредни пѣсни на Заратустровитѣ последователи, отъ които и днесъ има запазени подъ име парси (живѣли по-преди по рѣки Сърдаръ и Амударъ, а сега въ Индия, забѣгнали отъ мюсюлманитѣ). Отпосле Авеста била преведена на по-ново персийско наречие (партянски, пехлеви) и наречена Зендавеста [1].

Къмъ иранския клонъ спадатъ, освенъ персийски и зендски, още: кюрдски, авгански, белуджистански, а нѣкои причисляватъ къмъ него и езика на старитѣ скити (около Черно море).

Персийска литератури: Шахнаме (царска книга), Поема отъ Фирдузи, Гюлистанъ отъ Саади, 1000 г. пр. [вм. следъ!] Хр,

Перситѣ употрѣбавали преди клиновото писмо, но сега употрѣбаватъ арабско писмо, а езикътъ имъ е днесъ примѣсенъ съ много арабски и др елементи.

Индо-иранския клонъ езици е твърде важенъ за сравнителната граматика, понеже както индийски, тъй и персийски сж запазени въ много стари паметници. Особено въ индийския сж запазени твърде стари падежни форми (8 падежа).

3) Славянски клонъ.

Славянскитѣ езици и народи заематъ голѣма площъ отъ срѣдна и източна Европа и по сродство стоятъ най-близу до балтийскитѣ. Както литовскитѣ, тъй и славянскитѣ живи говори сж запазили много старински черти, ала старата история на славянскитѣ езици учимъ отъ писменитѣ паметници, останали намъ отъ времето на Кирила и Методия и писани на езикъ, който говорили балканскитѣ словѣни презъ IX вѣкъ, и по-точно опредѣлено, ония словѣни, които отсетне приели името българи. Този езикъ отсетне става книжовенъ и у други славяни (чехо-моравци, хървати, словенци, сърби и руси), вследствие на което се и промѣнява у тѣхъ и тъй пролизатъ разни редакци и отъ него.

4) Балтийски клонъ.

Състои отъ три езика: 1) пруски (старопруски) вече се не говори, а известенъ само по единъ старъ катехизисъ отъ XVI вѣкъ; 2) литгвски [1] и 3) летски — говорятъ се въ днешна Литва (въ западна Русия [писано преди голѣмата война?]) и нѣщо въ източна Прусия).

Макаръ и литовскитѣ езикъ да ни е запазенъ писмено отъ късно време (XVI вѣкъ, нѣкои черковни книги и кате-

хизиси), но и народнитѣ говори отъ този езикъ сж твърде старински, особено откъмъ видословна страна, та служатъ много хубаво на сравнителната граматика.

Литовско-пруската или балтийската езикова група стои най-близко до славянската и, както се приема обикновено, било е време, когато е имало една обща лито-славянска езикова група.

5) Германски клонъ.

Старогерманскиятъ езикъ ни е запазенъ отъ IV вѣкъ следъ Христа, въ превода на Библията отъ Вулфила и то на готски, т. е. на езикъ, що говорѣли източнитѣ [!] готи по Дунавската равнина. Азбука видоизмѣнена грѣцка + руни. Освенъ това, германскиятъ езикъ ни е запазенъ и въ тѣй нареченитѣ руни (тайно писмо). Рунитѣ сж видоизмѣнено латинско писмо и се е употрѣбавало дори до XII в. следъ Христа.

Днешнитѣ германски езици се дѣлятъ на три главни групи: нѣмски — въ днешна Германия (горно-нѣмски и долно-нѣмски), 2) скандинавски или нордски (въ Швеция, Норвегия, Дания, Исландия) и 3) англо-санксонски (въ Англия) [!].

Отъ горно-нѣмското (hochdeutsch) произлиза днешниятъ книжовно-нѣмски езикъ който се не говори вече никжде като народно наречие.

6) Келтски клонъ.

Едно време келтската група езици заемала голѣма частъ отъ западна Европа, но сега има само нѣкои гнѣзда, останали още въ Великобритания (Ирландия и Шотландия) и Франция (Бретания). Бритски говори.

Гелски говори

Стари писмени паметници нѣма, а само нѣкои надписи отъ VIII—IX вѣкъ — съ латинско писмо.

7) Италски клонъ.

Въ Италия имало едно време нѣколко индоевропейски езици или наречия, отъ които има твърде оскъдни паметници, защото още отъ III вѣкъ преди Христа взима връхъ едно отъ тия наречия, именно латинското отъ Лациумъ (Latium) и не само заглушава всички останали, но се и налага на много не латински племена, отъ дето произлизатъ всички днешни романски езици: италиянски, фран-

цузки (провенсалски), испански, португалски, реторомански (въ югоизточна Швейцария) и румънски.

Латинската азбука произлиза отъ гръцката — съ нѣкои видоизмѣнения.

8) Албански или илирски клонъ.

Днешнитѣ албанци (тоски и геги) сж непосредствени югъ сев.

потомци отъ нѣкогашнитѣ илирци (или както ги наричатъ още тракоилирци); но езикътъ имъ днесъ не е чистъ, а смѣсенъ съ латински, гръцки, български и турски. Като се извадятъ тия смѣсиции, каквото остава, смѣтатъ го за тракоилирско.

Албанскиятъ езикъ ни е запазенъ отъ много късно време — едва отъ XVII вѣкъ (единъ катехизисъ), писанъ съ особено курсивно писмо, което Гайтлеръ смѣташе за основа на българската глаголица.

9) Гръцки клонъ.

Най-стари езикови паметници отъ гръцкия езикъ сж дветѣ Омирови поеми Илиада и Одисея, съставени отъ народни пѣсни (рапсодии), въ които се отразяватъ две стари гръцки наречия: ионийско и еолийско; но отсетне се примѣсватъ и други гръцки наречия (атическо). Старогръцки писмени езици има отъ VII вѣкъ преди Христа; отъ най-напредъ всѣко гръцко племе пише на свое наречие (ионийци, атиняни, дорийци, аркадци, еолийци), но отсетне взима връхъ атинското наречие, което става общогръцки книжовенъ езикъ (*κοινή*), и то още отъ V в. преди Христа. Гръцкото писмо е заето отъ финикийцитѣ, само нѣщо видоизмѣнено (обърнати букви, обърнато писане и нѣколко букви прибавени).

Къмъ гръцкия езикъ принадлежи и нѣкогашното македонско наречие [!].

10) Армѣнски клонъ.

Днешнитѣ арменци сж преселени отъ Балканския п-въ и то въ твърде старо време; споредъ това тѣхниятъ езикъ стои въ известна връзка съ тракоилирския езикъ. Ерменскиятъ езикъ ни е запазенъ сравнително отъ по-ново време — отъ V вѣкъ следъ Христа въ преводни черковни книги, чието писмо е преправено гръцко писмо (курсивъ); приспособилъ за арменския езикъ Св. Месропъ, арменски първоучителъ.

За културното състояние на древнитѣ индоевропейци сждимъ по думитѣ, що ги намираме въ днешнитѣ сродни езици. Вижъ за това Шрадеръ, Sprachvergleichung und Urgeschichte, както и „Die Indogermanen“ (руски Индоевропейци [1]).

Че индоевропейцитѣ сж били скотовѣдци и сж впрѣгали кола, заключаваме по общитѣ суми за „добитъкъ“ и „хомотъ“: слав. гокѣдо, иран. gâo, ерм. kov, герм. Kuh, гр. βόϋς, лат. bōs;

инд. ávi-, герм. ou, гр. ὄϊς, лат. ovis, овъца; герм. swin, гр. σϋς, лат. sus, свинiа; инд. ráϋи (скотъ), лат. pecus, гот. faihu, нем. Herde, слав. чрѣда (крѣдо), инд. yugá, герм. [got. juk, нем. Joch], гр. ζυγόν, лат. jugum, слав. нго, лит. jungas — лат. anser, χήν, инд. hamsa, гжсъ (но вѣроятно дива).

Познавали общо питие отъ медъ: мѣдъ, герм. Met, гр. μέθυ (вино).

Казва се обикновено, че индоевропейцитѣ сж живѣли заедно още въ каменния периодъ, понеже нѣкои тѣхни сѣчива напомнятъ на камъкъ:

герм. sax (мечъ и кжсъ ножъ) = [лат.] saxum (камъкъ).

Hammer по нордски значи чукъ и камъкъ, камъи отговаря на гр. ἄκρων, което значи наковалня, но въ сжщо време вече познавали и медъ — поне сждейки по думата aes — гот. aiz (руда), ehern (желѣзо и мѣдень), инд. ayas.

Европейскитѣ езици иматъ общи думи и за земледѣлие (въ ирански нѣма):

ἀροτρον, ἀρόω, arare — рало —

sero, sēn, сѣж, sēnen, сѣма

granum, korn, зръно

ἀρπη, sarpere — срѣпъ

molere, μύλη — (Mühle) — млинъ

Halm (трѣвка), culmus, χαλαμός — слама

Acker — агер, ἀγρός

Иматъ общи думи за готвене¹⁾, печене, за млѣко, сирене, за нѣкои сждове²⁾, облекла, кжща и домъ³⁾, брое-не⁴⁾ и много други понятия:

unus, ὄνη (едно око у заръ), eins ннъ —

duo δύο, dvāu дъва, twai (тохарски vé ∞

vi-ginti)

tres τρεῖς, trayas, трини, drei (т. tril)

quatuor, τέσσαρες, catvāras, четъри, fidvor got. (т. štvar!)

1) coquo, [гр. πέσσω], pesso, [ст. инд.] pac. backen [!] пжк

2) segum сѣироватка, ἐρός, sāra

τυρός — [ст. иран.] tūrya сыръ

соль: sal, ἄλς, [!] Salz,

3) domus δόμος, dāma (инд.), домъ

4) fores, φύρα [нѣм.] Tür, [гот.] (dair), двъръ, dvar (ир).

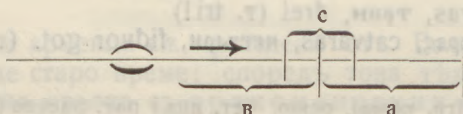
qu[i]nque πέντε, pánĉa, пѦть, fünf
 sex, ἕξ, šaš (инд.-ир.) шѦсть, sechs
 septem, ἑπτά, saptá, sieben, сѦдмѦ
 octo, ὀκτώ, aštáu [съ t], got ahtau (acht), ос-мѦ
 novem, ἑννέα, nava, niup (неуп (zehn) де-кѦть д вѦ. N отъ 10
 decem, δέκα, daça, taihun (zehn) де-сѦть
 hiems, χειμών, инд. hima, зима
 nix, νίφει (вали снѦгъ), spaëg. снѦгъ, snaiws (Schnee)
 is, Eis, ирански isu — инѦи вѦ. исѦи —

Разширение или разселба на индоевропейцитѦ

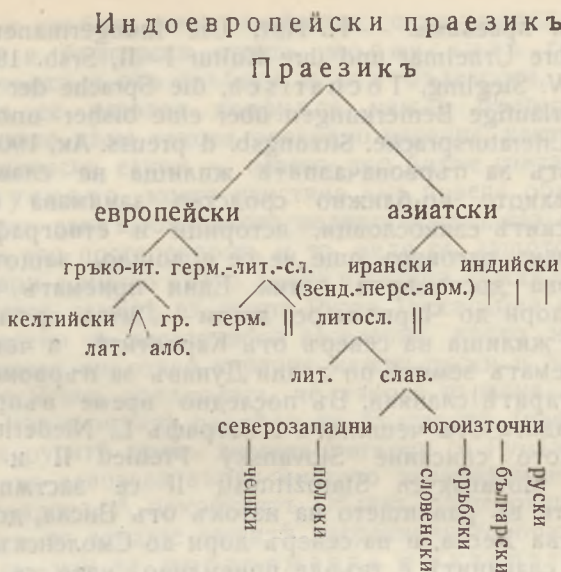
Въпросътъ за разселбата на индоевропейцитѦ е занимавалъ сжцо твърде много учѦнитѦ, за това се и явиха разни теории по него. Шлайхеръ твърдѦше, че разнообразието на индоевропейскитѦ езици произлиза отъ тамъ, че индоевропейскитѦ народи се цепили (чрезъ преселване) отъ първичното си жилище, и следъ като се отдалечатъ отъ своитѦ събрата и живѦятъ известно време сами, промѦнятъ и езика си. — Spaltungstheorie.

Следъ него дойде J. Шмидъ, пакъ нѦмски филологъ, който каза: не, индоевропейскитѦ народи не сж се цепили, както твърди Шлайхеръ, а сж се ширили полека-лека, както се ширятъ воднитѦ вълни — на вси страни, тѦй че най-далечнитѦ отъ центъра вълни (народи) ще иматъ и най-разнообразенъ езикъ; това е тѦй наречената вълнообразна теория (Wellentheorie).

Следъ тия двама учѦни дойде професоръ Лескинъ (Лайпцигъ) и ги помири, като каза, че народитѦ (и езицитѦ) могатъ еднакво да се разпространяватъ и чрезъ цепене и чрезъ вълнообразни движениѦ. ТѦй напр. ако народъ а се отцепи отъ цѦлия о, други народъ пѦкъ в може да се движи вълнообразно, и кога настигне първия народъ, ще образува съ него единъ преходенъ езикъ с, който ще съдържа свойства и отъ единия и отъ другия.

смѦсена теория.

Бругманъ [различава] 8 клона: 1) арийски (инд.-перс.) 2) аренски, 3) гръцки, 4) албански, 5) италски, 6) келтйски, 7) германски, 8) балтославянски¹⁾.

Оставяме на страна въпросътъ за първоначалната люлка на индоевропейския праезикъ и за неговото разширение, понеже тоя въпросъ засѣга епоха твърде отдалечена и отъ най-старата история на кой-да-е отъ европейскитѣ народи; оставяме на страна и нѣкогашната литославянска взаимность като въпросъ, който досѣга, истина, по-близу славянскитѣ езици, но който ни отвлича тъй сжщо далечъ отъ всѣка история и традиция; но въз основа на толкова достовѣрни данни, които ни дава сравнението на славянскитѣ езици съ литовско-летски, приемаме за доволно доказано, че литовци [балтийци] и славяни сж живѣли нѣкога-си дълго време заедно, следъ като другитѣ имъ сродни народи били отдѣлени отъ тѣхъ. Сега остава само да се проведе това сродство открай докрай въ езика и тъй да се възстанови образътъ на нѣкогашния литославянски праезикъ. Това е крайна задача на славистиката, която ще бжде когато и да е решена сигурно въ положителна смисълъ; но преди това славянската наука има да реши по-прѣки задавки, именно да обясни взаимнитѣ отношения помежду славянскитѣ езици, та да можемъ следъ това и да си представимъ първоначалния видъ

¹⁾ [Остави се това повторение поради нѣкоя малки разлики въ текста и схемата, както и заради отклонението отъ обикновеното днесъ схващане, особено за арменцитѣ. *Б. Ред.*]

на славянския праезикъ. — Н. Hirt, Die Indogermanen, ihre Verbreitung, ihre Urheimat und ihre Kultur I—II, Srsb. 1905—7. E. Sieg und W. Siegling, Tocharisch, die Sprache der Indoskythen. Vorläufige Bemerkungen über eine bisher unbekannt indogerm. Literatursprache. Sitzungsbd. d preuss. Ak. 1908, 39 т.

Въпросътъ за първоначалнитѣ жилища на славянитѣ, както и за тѣхното по-ближно сродство занимава открай време славянскитѣ езикословци, историци и етнографи, но до положителенъ отговоръ още не се е дошло, защото липсватъ за това достовѣрни данни. Едни приематъ югозападна Русия дори до Черно-море, други — Литва, трети ограничаватъ тия жилища на северъ отъ Карпатитѣ, а четвърти най-сетне приематъ земитѣ по долни Дунавъ за първоначални жилища на старитѣ славяни. Въ последно време въпросътъ наново се повдига отъ чешкиятъ етнографъ L. Niederle, който въ чешкото списание *Slovanský Přehled* II и после въ *Věstník Slovanských Starožitností* II се застъпва за Карпатитѣ и то въ равнището на изтокъ отъ Висла, до Днепъръ и до река Десна, и на северъ дори до Смоленскъ. Това изходище за славянитѣ е твърде приемливо, като се вземе предъ видъ, че днешнитѣ славянски краища се намиратъ сѣ около него, т. е. като че еднакво се подигнали напредъ по цѣлата периферия на това си старо обиталище.

Като оставимъ за страна първоначалнитѣ жилища на славянитѣ и се попитаме, какъ стоятъ славянскитѣ народи сега помежду си, виждаме, че тѣ заематъ голѣма частъ отъ срѣдна и източна Европа и съ разнитѣ си племенни разклонения представятъ една верига, всрѣдъ която стоятъ като заградени отворедъ два неславянски народи: маджари и румъни. А сравнимъ ли славянскитѣ езици по между имъ, ще видимъ, че и тукъ се повтаря, даже въ по-ясни чѣрти, онова сжщо явление, което се забелѣзва у индоевропейскитѣ езици: постепененъ преходъ отъ единъ езикъ къмъ други, отъ единъ говоръ къмъ други. При сродството на славянскитѣ езици най-добре се обистинява теорията на J. Шмита за вълнообразното разпространение на езицитѣ. Това вълнообразно разпространение на славянскитѣ езици прилича повече на кржгове, разположени въ едно колело, въ самия центъръ на което нѣма вече славянски народъ, защото мѣстото го заели други народи (маджари и румъни). За да си представимъ сега родството и постепенния преходъ на славянскитѣ езици, нека си помислимъ, че тия кржгове влизатъ единъ въ други тѣй, че между всѣки два кржга има едно общо пространство, дето се говори смѣсено наречие. И наистина, между руски и полски езикъ има бѣлоруско наречие, което има черти и отъ руски и отъ полски езикъ; между полски и чешки има лужичко-сръбско наречие [ед. ч.], между чешки и словенски стои словашко наречие, между сло-

венски и сръбски стои кайкавско-хърватски, а между сръбски и български стоят моравският говори, които имат чърти и отъ сръбски и отъ български. Постепенния преходъ се разваля донѣкжде между български и руски езикъ, дето нѣма такова преходно наречие, както между другитъ славянски езици — освенъ ако бихме считали за такова малоруското, което наистина има повече общи черти съ български езикъ, отколкото великоруското. Но въ сжщностъ липсува тая постепенностъ и то, види се, защото между руси и българи е имало дълго време населени чужди народи, както и до днесъ земитъ въ южна Русия (Бесарабия и Добруджа) сж населени съ неславянско население, което не е дало да се образува преходно наречие между руски и български.

Но Ягичъ предполага, че такова наречие ще е имало между нѣкогашнитъ прадѣди на българитъ (панонскитъ словѣни) и руситъ презъ днешна Унгария (и Румъния). Това си твърдение основава върху многото географични названия въ Седмиградско. А покойниятъ Облакъ бѣше отишелъ и още нататкъ, та земаше нашитъ погранични говори (съ ч—ц намѣсто *щ—жд*) за продължение на карпатското малоруско наречие (гл. Arch. XVII 603). Ягичъ особено подържа тая постепенностъ у славянскитъ езици, та и не приема за тѣхъ дори никаква дѣлидба, понеже нѣма строга разлика между единъ славянски езикъ и други и понеже свойствата на единъ се преплитатъ съ свойствата на други (вж. неговитъ Streitfragen: Verwandtschaftsverhältnisse innerhalb der slavischen Sprachen, Arch. f. sl. Phil. XX, 16, още: VIII, 134). Истина е, че съседнитъ славянски езици иматъ винаги толкова общи чърти, щото е мжно по нѣкой пжтъ и да ги отдѣлишъ единъ отъ други, но то, мисля, не пречи да си ги групираме пакъ тѣй или иначе — както групираме и говоритъ отъ единъ и сжщъ езикъ. Други е въпроса, какъ да смятраме славянскитъ езици — за езици ли, или за наречия. Тогава си има мѣстото и она протестъ противъ разнитъ дѣлидби на славянскитъ наречия, понеже тия дѣлидби обикновено предполагатъ езици, а не наречия. И наистина, имайки предъ видъ огромната разлика, шо владѣе между нѣмскитъ или френски наречия, ще бжде по-право да наричаме славянскитъ езици не езици, а наречия. Само обстоятелството, че почти всичкитъ славянски племена иматъ вече дълга история задъ себе си, основали сж си и обработили самостояйна литература, може да оправдае названието славянски народи и славянски езици. Иначе, ако бѣха съединени всички въ една държава, ако имаха всички единъ книжовенъ езикъ, едва ли щѣше нѣкой да говори за отдѣлни славянски езици, а щѣхме да имаме само наречия. Но и тѣй да бѣше, пакъ, щомъ наченемъ да изучаваме тия наречия, ще бжделъ принудени да ги класифицираме тѣй или

иначе, за да имаме по-ясен преглед върху имъ. За това, изследвайки сравнително днешнитъ славянски езици, ще трѣбва да ги туриме въ какъвъ-годе редъ, за да имаме по-ясен прегледъ върху тѣхното взаимно родство, ще трѣбва съ една дума преди всичко да ги класифицираме.

Общи съчинения по езикознание.

Освенъ Paul, Prinzipien der Sprachgeschichte и Whitney, Leben und Wachstum der Sprache — обраб. отъ Лескинъ, но има и друга по-обширна още отъ Д-ръ J. Jolly: Die Sprachwissenschaft, 1874. Fr. Müller, Wissenschaft der Sprache [!]. W. v. Humboldt, Über die Verschiedenheit des menschl. Sprachbaues und ihren Einfluss auf die geistige Entw. d. Menschengeschl. изд. отъ A. Pott (1876) съ предговоръ върху значението на Хумб. за общото езикознание (Wilh. v. H. und die Sprachwiss.). G. v. Gabelentz, Die Sprachwissenschaft, Leipz. 1891, по нови D-г Kr. Sandfeld Jensen норвежець [!] Die Sprachwissenschaft, излѣзе като 472 т. на библиотека „Aus Natur und Geisteswelt“ Leipz. (бѣха го превели студенти по препоръка на проф. А. Тодоровъ — Баланъ). Кратко, сбито и повече филологическо отколкото философско. D-г L. Sütterlin, Werden und Wesen der Sprache, Leipzig 1913).

* * *

Albert Dauzat, La philosophie du langage. Paris, 1917.

Доста популярно изложение на принципалнитъ въпроси по езикознанието, съ примѣри повече отъ френски езикъ. Държи се повече о французкитъ филолози (Meillet, Bréal, Rousselot), но цитира и много нѣмски.

Le langage est l'instrument de la pensée.

Le langage est un fait social (дава голѣмо значение на соц. факторъ).

Le langage est un ensemble de sons articulés.

Развитие на писмото. Взаимни отношения между езикъ и писмо. — Противъ свѣтовенъ езикъ

Разлика между писменъ и говоримъ езикъ. Писмото не бива да се отдалечава много отъ говора. Одобрява фонетиченъ правописъ—доколкото е възможно. Поддържа, че за поезия много е нужно да нѣма разлика между писменъ езикъ и говоръ.

Признава новограматическата школа.

Изобщо борави съ много нѣмски имена и съчинения.

* * *

За културата на индоевропейцитѣ и за тѣхната пра-
родина:

O. Schrader, Sprachvergleichung und Urgeschichte.³ 1906.
" " Die Indogermanen — на руски... Индо-
европейци [!]. Спб. 1913.

" " Reallexicon der indog. Altertumskunde 1901.
V. Hehn, Kulturpflanzen und Haustiere in ihrem Übergang
aus Asien nach Griechenland und Italien sowie in das übrige
Europa. Ново издание отъ Schrader, Berl. 1912.

* * *

Karl Vossler, Positivismus und Idealismus in der Sprach-
wissenschaft. Heidelberg, 1904.

Възстава противъ модерното схващане развитието на
езика: Езикътъ не е организъмъ, нито може да се разгледва,
както се разгледватъ организмитѣ въ науката; езикътъ е
продуктъ на ефекти; той се твори отъ всѣкиго и винаги,
твори се неволно, обаче винаги новосъздаденото излиза изъ
кръга на вътрешнитѣ наши душевни чувства и вълнения. И
щомъ новосъздаденото се възприеме и отъ други, то пре-
става да бжде частенъ продуктъ или „особенъ стилъ“, а
става общо достояние. Изобщо Фослеръ иска да основе цѣ-
лото езикознание върху естетична основа: Alle Elemente
der Sprache sind stilistische Ausdrucksmittel. — За много ези-
кови елементи можемъ наистина да приемемъ тоя факторъ
като създателъ и будителъ, ала не всичко въ езика е създа-
дено отъ него. А той, Фослеръ, приписва всичко на афекти:
не само синтакса, но и морфология, та и фонетичнитѣ
промѣни му са стилни отклонения — първомъ случайни, сетне
по аналогия.

Отъ сѣщия Фослеръ има и друга книжка: Sprache als
Schöpfung und Entwicklung, eine theor. Untersuchung mit prakt.
Beisp. Heidelberg, 1905.

Фослеръ продължава да развива своето схващане по
езика, следъ като обяснява пакъ нѣкои понятия, спира се
върху френски езикъ и дава много примѣри за езикови про-
мѣни вследствие на стилни похвати.

И тукъ грѣшката му е, че за воля на своя естетически
принципъ Фослеръ занемарва много други влияния въ езика,
които тѣй сѣщо произвеждатъ промѣни. Той, впрочемъ, съ
нѣкои натѣгвания гледа да сведе всички фактори къмъ
„стилъ“, и тогава дори и ударението му е „стилъ“. Но книж-
китѣ му сж написани ясно и доста убедително.

* * *

D. Caracostea, Wortgeographisches und Wortgeschichtliches vom Standpunkte der Homonymität. Mitteil. d. rum. Inst. Univ. Wien I. 79—137.

Дава нѣколко примѣри отъ румънски езикъ, дето думитѣ се губятъ или замѣняватъ поради еднозвучностъ. За мене бѣше само това интересно, какъ Каракостя обяснява румънското *sută* — съто (сто). Доказва, че *sută* е зето отъ славянски, следъ като латинско румънскитѣ думи за 5 и 100 се изедначаватъ фонетично. Приемайки обаче думата *sută* за славянска, Каракостя търси да я обясни и фонетично, понеже, каже, *u-to* въ тая дума затруднява етимологията; би трѣбало да бжде *sotă*. — Той съ право предполага, че румънитѣ ще са взели думата отъ род. пад. мн. ч. *сотъ*, но какъ да обясни удареното *о* → *и*? Нему трѣбва дума съ неударено *о* и тогава предполага **sutar* „стотникъ“, образувана по *pinda* — *pindar*. Споредъ мене, нѣма нужда да се прибѣгва до предполагаеми думи, а да си се излиза просто отъ *сътъ*, както хубаво се досеща автора, само да се има предъ видъ, че едносложни, та дори и двусложни думи въ род. падежъ губятъ своето ударение.

* * *

A. Meillet, Aperçu d'une histoire de la langue grecque. Paris, 1913.

Съ обилна библиография по гръцки езикъ. Meillet разгледва най-напредъ отношението на гръцки къмъ останалитѣ индоевропейски езици, подире минава къмъ гръцки, обаче не разгледва подробно звукове и форми, а само общо и се спира главно върху *κοινή*, за да обясни появата му и развитието му, но пакъ засѣгайки малко точки. — Важното въ тая книга на Meillet е мнението му, че езицитѣ не бива да се разгледватъ като уединени организми, а винаги въ връзка съ други съседни езици, защото всички езици сж повлияни отъ чужди (вж. и неговата встъпна речъ: *L'état actuel des études de linguistique générale*). Така сжщо и гръцкиятъ езикъ е зель много елементи отъ онова племе, което е населявало Егейското крайбрѣжие преди гърцитѣ.

* * *

Fr. N. Fink.

Die Klassifikation der Sprachen. стр. 26. Marburg 1901.

Това не е нѣкоя филоложка класификация, а нѣкаква психоложка или медицинска: дѣли езицитѣ споредъ температура на разнитѣ народи и различава

народи съ сангвиниченъ темпераментъ,

„ „ холериченъ „

„ „ флегматиченъ „

„ „ меланхоличенъ „

Разбира се, че взима съвсемъ разни езици и народи въ едно.

Съвсемъ побъркана работа и неубедителна.

* * *

Prof. Dr J. Baudouin de Courtenay.

Vermenschlichung der Sprache, ein Aula-Vortrag gehalten in Dorpat (2. III. 1892) Hamburg. 1893.

Езикътъ става тогава езикъ човѣшки, когато захващатъ да взематъ участие заедно съ гъркляна и др. говорни органи: езикъ, небце, зъби, устни. Въ развитието на езика се забелзва постоянно движение отъ гъркляна къмъ по-предни органи.

* * *

J. S. Bardin, Qu'est-ce qu'un mot?

I. La physiologie du langage } Paris 1912.

II. La psychologie „ „ }

Две малки брошурки, отъ които само първата заслужва внимание: застъпва мнение, че езикътъ се развива отъ движения, придружени съ рефлексни звукове: *Le geste crée le mot; le mot est une fonction du geste. Le mot, c'est un geste sonore.*

Втората му брошура не струва.

* * *

Zur Frage üb. d. Ursprung der perfectivierenden Function der Verbalpräfixe. Nebst Einleitung über das Zusammenwirken des syntaktischen und phonetischen Factors. Inaug. Diss. v. Carl Recha. Dorp. 1893.

Много фонетични измѣнения ставатъ и по синтактиченъ пѣтъ.

Пѣ-преди редупликация, сетне, когато захващатъ да се употрѣбватъ предлози, редупликацията изгубва своето значение и функцията ѝ минава върху предлога.

cusurri — incusurri — incurri — decurri.

Книжката е пълна съ цитати отъ Делбр., Steint., Paul, Whitney и пр., и е сичко добре обосновано.

Изпърво нѣмало времена, а само начини, отъ които се развили сетне времена.

несвършенъ — свършенъ видъ —> минало време, бждно време и тъй нѣма, а се употрѣбва сегашно.

* * *

Karl Otto Erdmann,
Die Bedeutung des Wortes. Leipzig. 1900.

Говори най-много за многозначението на думитѣ, т. е. че всѣка дума има нѣколко значения, но това не пречи да се разбираме, защото всѣко значение си изпъква на своето мѣсто отъ околнитѣ думи и отъ предмета, за който се говори.

Има много подробности по дефинициитѣ на разни понятия и пр., но всичко това засѣга само немския езикъ.

* * *

A. Meillet, Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes. Paris, 1903. То е кратка сравнителна граматика на индоевропейскитѣ езици, а по-обща негова работа е:

L'état actuel des études de linguistique générale. Leçon d'ouverture du cours de grammaire comparée au Collège de France 1906.

* * *

Твърде поучно и увлѣкателно написано е друго едно френско съчинение отъ M. Moncalm, L'origine de la pensée et de la parole, Paris, 1900. Но повече за четене отколкото за теоретична подготовка.

* * *

Р. Гутманъ. Трата и замѣна въ языкѣ. Къ вопросу о такъ называемомъ „языковомъ разложеніи“. Юрьевъ, 1900.

Възстава противъ мнението, подържано отъ Humboldt-а, Ворг-а, Курциуса и пр., че новитѣ езици сж разпаднали, разложени по отношение на старитѣ. Подържа, че новитѣ аналитични езици не сж нищо изгубили, а само сж замѣнили едно изказване съ друго — постпозитивно съ препозитивно.

Има много фамилни имена на слав. мир, вой и пр. (за да покаже, какъ езикътъ скратява изразитѣ, кога може да се изкаже съща мисль съ по малко думи).

Има много литература и цитати.

* * *

Р. Гутманъ, Трата и замѣна въ языкѣ. Къ вопросу о такъ называемомъ „языковомъ разложеніи“. — Юрьевъ, 1900.

Нѣма разложение — а развитие и замѣна между стари и нови форми за изказване.

Романскитѣ езици представятъ резултатъ отъ езиково творчество, чийто материалъ е латинскиятъ езикъ.

Въ индоевропейскитѣ езици се забелѣзва постоянна замѣна между постпозитивни, суфиксни елементи съ препозитивни, префиксални.

Въ руски езикъ вѣроятно ще се развие членъ, както въ българския.

Приема и той, че за леснота въ изговора постоянно става мѣстене на артикуляцията къмъ предната частъ на устата.

Говори доста за собствени имена — дава голѣмъ списъкъ на сложни собствени имена, които приема за първични.

Дава доста голѣма литература по въпроса.

Наблѣга много, че въ езика се прилага принципътъ за пестене сила, и физиологически и психологически.

„Икономическій принципъ сберженія труда“.

* * *

D-r L. Sütterlin (prof. an. d. Un. Freiburg).

Werden und Wesen der Sprache, Leipzig 1913.

Твърде хубаво написана книга върху езика; засѣга всички въпроси и ги обяснява ясно, кратко и обективно.

„Нѣма защо да съжالياваме за старитѣ форми, защото, новитѣ имъ замѣнници изказватъ сжщото, само по други начинъ“.

Поддържа, че е по-добре латиница отъ готика.

Нѣма защо да се употрѣбятъ главни букви за обикновени сжществителни.

Свѣтски искусственъ езикъ е нѣщо излишно, щомъ може за тая цель да се употрѣби единъ отъ живитѣ езици.

* * *

А. Ветуховъ, Языкъ, поезія и наука Харьковъ 1894, стр. 32.

То е рефератъ върху мислитѣ на Потебня по езика, и то споредъ студията на Овсяно [!]-Куликовскій: „А. А. Потебня, какъ языковѣдъ и мыслитель“, Кіев. Стар. 1893. Юль, авг. и сент.

Главна мисль:

Езикътъ се твори отъ народа като поезія — въ образи, основани върху сравнение, а сетне тия образни думи се подемаатъ и въ прозаическата речъ и ставатъ органъ на научна мисль.

Подобна мисль поддържа и Karl Vossler въ книжката си *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft*, Heidelberg, 1904: *Alle Elemente der Sprache sind stilistische Ausdrucksmittel.*

* * *

Върху книгата на Потебня „Мысль и языкъ“ е основана и студията на професоръ Д. Овсяннко-Куликовскій, Языкъ и искусство, Спб. 1895 стр. 71. (излѣзла като № 8 на „Русская Библ.“ издание Г. Юровскаго).

Засѣга всички въпроси, що сж въ свръзка съ развитието на езика, но отива много далечъ, като взима езика за основа не само на словесното искусство, но и на живописъ, ваение и архитектура.

* * *

В. Сорокинъ, Нашъ языкъ учебно-педагогическіе этюды. Спб. 1889.

I. Нашиятъ езикъ. Общи думи върху произхода на езика.

II. Жизнь словъ — по Бреала и Дермщетера [!] *La vie des mots. Sémantique.*

III. О развитіи дара слова у дѣтей — отъ слушине. Дава и нѣкои съвети, какъ да се развива правилно езикътъ у децата.

* * *

Д. Н. Кудрявскій, Введение въ языкознание. Юрьевъ. 1913 (издание второ)

Доста хубаво изложени всички въпроси по езикознание.

* * *

В. А. Богородицкій¹⁾, Лекціи по общему языковѣдѣнію. Казань, 1911.

Отъ всичко по малко, но за мене нищо задоволително.

Обръща по-голъмо внимание върху звукофизиологията и върху промѣната на звуковетѣ.

* * *

А. И. Томсонъ, Общее языковѣдѣніе, 2 изд. 1910 Одесса.

Доста голѣмо — стр. 448. Засѣга всички въпроси, но особено подробно разглежда звукофизиологията — (съ картини).

* * *

J. Vendries, *Le langage — Introduction linguistique à l'histoire.*

Paris 1921. — Излѣзла като книга подь общо заглавие *L'évolution de l'humanité*, урежда Hemi Berr.

Твърде хубаво съчинение по езика — написано възь основа на много автори — френски и нѣмски, по нѣмски начинъ. доста вдълбено.

¹⁾ Заслуж. проф. Каз. ун.

Х.

ПРОИЗХОДЪ И РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРСКИЯ КНИЖОВЕНЪ ЕЗИКЪ

Писменъ езикъ отъ XV до XIX вѣкъ

Тѣзи лекции сж продължения отъ лекциитѣ по историята на българския езикъ, продължение, което се налага, като се има предъ видъ, че българскиятъ езикъ се непрестанно развива. До сега сме разгледали развитието на старобългарски, сръднобългарски и новобългарски по книжовнитѣ извори. Между сръднобългарския и новобългарския периодъ обикновенно остава една празнина, която не е до сега разгледана, защото не е имало доста материалъ за тази епоха. Въ тѣзи лекции ще покажа, какъвъ е билъ книжовниятъ езикъ на тази епоха и до колко българския народенъ езикъ се отразява въ него. Преди обаче да разгледаме този езикъ отъ падането на българското царство подъ турцитѣ, ще кажемъ презъ какви фази минава българския книжовенъ езикъ, ще направимъ единъ кратъкъ исторически прегледъ на развитието на българския писменъ езикъ.

Когато въ IX. вѣкъ се въвежда християнството, и българскиятъ езикъ като става книжовно оржие на българскитѣ славяни, той е билъ твърде богатъ отъ къмъ фонетична и морфологична страна, до толкозъ, че въ много отношения представлява видъ на старославянския езикъ. Мнозина филолози мислятъ, че този езикъ е общъ за всички славяни, толкозъ много стари форми има въ него. Затова старобългарската граматика служи за основа не само на нашия езикъ, но и на всички други славянски езици.

По този начинъ българскиятъ езикъ презъ първитѣ 150 години отъ приемане на християнството (отъ 864 до 1014 година), ако и да е пострадалъ въ граматично отношение, въ лексикално и фразеологично отношение той отива много напредъ, т. е., ако откъмъ граматична страна той отива назадъ, то трѣбва да се признае единъ напредъкъ на българския езикъ въ обогатяване съ много термини, които и сега употребяваме не само

ний, но и другитѣ славянски езици, напр. руски. Писатели като Климентѣ, Иванѣ Екзархѣ, презвитерѣ Козма и други влагатъ по нѣщо въ общия складъ на българската речъ и по този начинъ се получава езикъ, способенъ да изрази всички нюанси на мисълта, като включва въ себе си всички богослужебни и други термини на грѣцкия езикъ. Тази творческа работа извършиха писателитѣ презъ първото българско царство. Тѣ придадоха на езика голѣма изразностъ. Малкото морфологични промѣни, които ставатъ съ него презъ тѣзи 150 години, слабо го отдалечаватъ отъ другитѣ славянски езици. Той държи още първо мѣсто съ богатата книжнина и дава духовна храна на сърби, руси, хървати и дори на неславянски народи. Така продължава до 1014 година, до онази нещастна битка при Бѣласица, когато първото българско царство пада подъ Византия. Презъ следнитѣ 167 години робство, българската книжнина заглѣхва и съ това заглѣхва книжовния животъ на българитѣ, — нѣмало отъ где да излизатъ просвѣтени лица къмъ българскитѣ краища. Но щастието на България пакъ проигра. Презъ 1181 година Асѣнъ и Петъръ освободиха българското царство и основаха второто българско царство, съ столица Търново. Тази столица става духовенъ центъръ на българския народъ, отъ гдето излизатъ лъчи къмъ всичкитѣ български земи. А и другитѣ български центрове пакъ проявяватъ своя животъ (Охридъ и други). Почва се пакъ литературна дейностъ.

Какъвъ е езикътъ на тази българска книжнина? Той се основава на онзи български езикъ, който се употрѣбява презъ първото българско царство, но съ нѣкои отстѣпки отъ него, които му сж наложени отъ времето и мѣстото, гдето се премѣсти центъръ на българската книжовностъ. т. е. отъ падането на първото българско царство до освобождението има 167 години и като се има предъ видъ, че презъ първия периодъ отъ IX до XII вѣкъ така сжщо се е развивалъ българскиятъ езикъ, може да се мисли, че българския езикъ и сега е направилъ твърде голѣми крачки напредъ. Значи, има първо 167 години, една пропастъ, една мрътва епоха, когато нѣма никаква книжовна дейностъ. Следъ това се установява второто българско царство и почва книжнина, но въ други центрове. И не може да не се мисли, че нѣма голѣма разлика: не е било вече говорено онова, което се говори въ първия центъръ, въ Прѣславъ. Имало е разлика и то фонетична. И тази разлика се изразява въ паметницитѣ, писани презъ втория периодъ на българското царство. Като посочваме тази разлика въ така нареченитѣ срѣднобългарски паметници, ние говоримъ вече за втория периодъ, който се отличава съ нѣкои особености въ правописа, а така сжщо и въ употрѣбата на формитѣ. Тукъ ще характеризираме главно разликата между първия и втория периодъ.

Щомъ почватъ да се пишатъ книги презъ второто българско царство, веднага разликата изпжква. Вече ж и љ не се употрѣбаватъ така правилно, както презъ първия периодъ. И това е именно главната и сжществена разлика между паметниците, писани презъ първото и второто българско царство. Дветѣ носовки се пишатъ въ всички случаи, когато стоятъ слѣдъ твърди съгласни (г, к, х, в, п, и пр.). Обаче щомъ дойде да стоятъ слѣдъ нѣкоя палатална съгласна, веднага се вижда отклонение отъ правописа на старобългарскитѣ паметници, а именно, че двѣтѣ носовки се замѣнятъ една съ друга. А правилото за замѣната на тѣзи двѣ носовки може да се изкаже така:

1) Следъ меки съгласни (смекчени съгласни) к', л', н', р', в', м', въ тѣзи паметници не се пише вече ж, а се употрѣбва само љ. Напр. старобългарското *мољж* не се пише вече така, а *мољљ*. За изговора нѣма да говоря, защото той може да е билъ единъ и сжщъ; измѣня се само правописа; вмѣсто *милостинж* пишатъ *милостинљ*, на мѣсто *недѣљж* пишатъ *недѣљљ*. Винаги се предпочита љ на мѣсто ж: *воурж* — *воурљ*; сливатъ се двата падежа [асс. и гр. sg] и по този начинъ се идва до изпадане на падежитѣ.

2) Следъ шушкови съгласни: ж, ч, ш, жд, както и следъ ц, се пише само ж; по този начинъ на мѣсто *жѣтка* се пише *жѣтж*; на мѣсто *шѣла* пишатъ *шѣлж*; *штѣдѣти* — *штѣдѣтж*. Става замѣна, която зависи отъ съгласната, що стои предъ носовката. Колкото за носовката, писана следъ ј, имаме разни правила. Нѣкои предпочитатъ ж, други љ. Нѣкои паметници въ това отношение сж последователни и пишатъ винаги ж, а други пишатъ љ: едни пишатъ *жти*, други — *љти*, а други *ѣти*, *ѣти*. Въ други случаи *жж* го пишатъ *љжж*, а други *љж*, *љжж*. Разбира се замѣната на носовкитѣ не е носила винаги промѣна на изговора. Това се срѣща въ македонскитѣ паметници, гдето искатъ да изразятъ особенъ изговоръ. Имамъ изговоръ или в ж же, или други съ ј [новоблг. макед. јъже, јаже, јоже]. По този начинъ виждаме двойно писане въ зависимостъ отъ това, кой изговоръ искатъ да изразятъ. По това се различава книжовния български езикъ въ XII вѣкъ.

Има и друга една разлика, която бие на очи, именно употрѣбата на *ѣ*. Въ писмения български езикъ следъ XII вѣкъ *ѣ* се употрѣбвава разширено, т. е., освѣнъ че се употрѣбва на всички етимоложки мѣста, известни намъ отъ старобългарския езикъ, но още и намѣсто љ следъ съгласна. И така се получава писане, което веднага се различава; въ всички паметници писани следъ XII вѣкъ виждаме тѣзи правописни белези. Напр. пишатъ *волѣ* намѣсто *вољ*. Намѣсто *ѣ* въ родителенъ падежъ на сжществителнитѣ меки основи отъ м и ср. р.: намѣсто *кони* — *конѣ*. Намѣсто *ѣ* пакъ *ѣ* и въ множествено число на сжществителнитѣ срѣденъ родъ меки основи *морѣ* — *морѣѣ*.

Или глаголитѣ, които свършватъ на -ати: кланати сѧ—кланѣти сѧ. Ето една правописна маниера, която е свойствена на сръднобългарскитѣ паметници. То е, че искатъ да изразятъ йотуано а следъ чиста съгласна. Така че като изговарятъ вола, коня, това най-подхожда да пишатъ съ ѣ (както сега е „кланямъ се“ и пр.). Това движение къмъ звука ѣ е карало книжовницитѣ да избиратъ този знакъ.

Освѣнъ тѣзи особености, които засѣгатъ езика главно звуково, сръднобългарския периодъ се различава отъ старобългарския по нѣкои отстъпки досежно формитѣ (именни и глаголни). Главнитѣ отстъпки отъ тази страна сѧ тѣзи, че между именнитѣ форми се развива до голѣма мѣра аналогията или смѣсването между разнитѣ склонения, а откъмъ глаголни форми се забелѣзва изчезване на нѣкои старинни форми, на първо мѣсто двата аориста, които се употрѣбаватъ много по често въ старобългарскитѣ паметници; следъ XII тѣ се срѣщатъ като архаизми.

Изтъкнахме разликата между старо-българския и сръднобългарския периодъ. Освенъ по правописа, тѣзи два периода се различаватъ и по нѣкои морфологични промѣни. Вече не се употрѣбаватъ онѣзи старински форми както въ старобългарски, а само нѣкои отъ тѣхъ, напр. не се употрѣбаватъ, както се каза, и тритѣ аориста, а само третиятъ.

Сега щомъ се прекъсва старобългарската книжина презъ 167 години, не можеше да се възстанови старобългарскиятъ езикъ така, както бѣше по-рано; той се възстанови само на половина. Самитѣ български книжовници презъ сръднобългарския периодъ трѣбваше да държатъ смѣтка за говоримия български езикъ. Вече се употрѣбаватъ въ него нѣкои форми, които сѧ близу до новобългарски. Но съ това ние не искаме да кажемъ, че българскитѣ писатели отъ сръднобългарския периодъ се държатъ о народната речъ. Напротивъ писателитѣ отъ сръднобългарския периодъ се държатъ повече о старобългарския писменъ езикъ, а само тукъ тамъ отстъпятъ на народната речъ. Така че книжовната речъ отъ XII до XV вѣкъ е въ сѣщность по-близу до старобългарски отколкото до живата народна речъ. Това забелѣзваме най-добре отъ онѣзи сръднобългарски паметници, въ които покрай старобългарскитѣ форми идватъ нови, или пкъ старитѣ се употрѣбаватъ неправилно. Отъ тази неправилна употрѣба на старобългарскитѣ форми вадимъ заключение, че писмениятъ езикъ е билъ доста много отдалеченъ отъ народната речъ; не сѧ писали, както сѧ говорили. Заключаваме, че старитѣ форми сѧ били книжовни, а новитѣ форми сѧ били повече народни. Така още въ XII. вѣкъ ние забелѣзваме въ сръднобългарскитѣ паметници, че тукъ-тамъ идватъ форми за първо лице единствено число на -ме: моиме. Тази форма е необикновена за сръднобългарския писменъ езикъ, защото обикновено въ кни-

жовния езикъ тя е на -мъ. Отъ това може да се заключи, че въ народната речъ се е говорило вече -ми, а формата съ -мъ е била стара. Така сжщо отъ подобни грѣшки се заключава, че презъ сръднобългарския периодъ не е имало разлика между именителенъ и винителенъ падежъ женски родъ, т. е. тѣзи думи, които свършватъ на ж, се пишатъ често безъ „юсъ“, а съ а. Това показва, че още въ XIII вѣкъ, отъ когато сж тѣзи грѣшки, не е имало разлика между водж и вода; дали се изговаря съ ж или а за именителенъ и винителенъ падежъ, за насъ това не е важно. Това се вижда отъ примѣри: блага „часть избра“; „избра“ иска винителенъ падежъ, а той пише именителенъ падежъ (трѣбва да е съ жж); къ третия годинж; „въ ножница своя“ (и дветѣ форми сж въ имениг. падежъ вм. винит.); цѣла кѣрка мжж (цѣлейки всѣка рана); вечера творѣши; къ сжбота. И други падежи не се употрѣбаватъ така правилно. Напр. дат. мѣстенъ падежъ: вм. къ кафеа пишатъ къ кафеа, защото къмъ иска дателенъ падежъ; или оутанлъ сж нси отъ прѣмждри и разоумни (трѣбваше—нихъ). Отъ това се вижда, че народния говоръ употрѣбява не стари форми. За това могатъ да се наведатъ хиляди примѣри: оудари къ вода (нѣма да влизаме тукъ въ подробности, дали може да има влияние тука ударението—въ кодъ ж става а; или паметникътъ е отъ централнитѣ говори, гдето ж твърде рано се изяснява). Всички тѣзи примѣри сж изключение, защото въ XV, XVI даже въ XVII вѣкъ се употрѣбаватъ стари форми. Но отъ тѣзи изключения се вижда, че народнитѣ говори вървятъ напредъ, а книжовнитѣ оставатъ назадъ. Това е винаги така: книжовниятъ езикъ е винаги по-консервативенъ. Само сръбския книжовенъ езикъ е идентиченъ съ народния. Особено грѣцкиятъ и английския книжовенъ езикъ сж много далечъ отъ народния.

Съ нѣколко паралели ще покажемъ, кое може да се смѣта въ сръднобългарскитѣ паметници за книжовенъ езикъ, кое за народенъ. Почти въ всички сръднобългарски паметници употрѣбаватъ второ лице единствено число отъ глаголитѣ на -ши; само тукъ тамъ има форми на -шъ. Отъ това се заключава, че -ши е наследена форма отъ старобългарски, която е изчезнала: въ XIIIв. народната форма е молишъ, а книжовната е молиши, която се употрѣбява много повече отколкото молишъ. Въ 3. л. ед. ч. формитѣ съ -тъ се употрѣбаватъ много повече. Но покрай тази форма се срѣща и форма безъ -тъ, която е народна форма: „молитъ“ и „моли“. ІѢмоу се употрѣбява много често. Но покрай тази форма се срѣща и формата моу. И понеже тѣзи паметници, въ които найрано се срѣща моу, сж отъ XIIIвѣкъ, заключаваме, че „моу“ е била народна форма, а іѢмоу е книжовна. Така сжщо покрай формата иго, тукъ тамъ се срѣща и формата го. И понеже днесъ казваме го, тази форма ще да е била свойствена на XIII вѣкъ още. Писателитѣ употрѣбаватъ мчы, но покрай него се срѣща

нѣ, а отъ тукъ тамъ и нѣѣ. Тѣзи последнитѣ форми сж народни, а особено последнята; тѣ сж пакъ отъ XIII вѣкъ. Помощния глаголь с ѣ м ѣ се употрѣбвява все исм-н-(ѣ), но идва и форма исѣмѣ, а даже и сѣмѣ, въ XIV — XV вѣкъ. Така покрай исн иде и си. Ёстѣ е книжовна форма, но покрай нея се срѣща и ѣ (Троянската притча). Така е сжцо съ другитѣ помощни глаголи. Писателитѣ пишатъ ѡщѣж, ѡщѣши, ѡщѣтѣ, но въ XIV вѣхъ иде и форма щж, щѣшѣ, щѣ(тѣ) и се употрѣбвява съ сжщата целъ, както днесъ.

Това се вижда и при употрѣбата на инфинитивъ. Старобългарскитѣ паметници употрѣбвяватъ форми съ ти, а сега покрай тѣхъ се употрѣбвяватъ форми съкратени на -тѣ, -тѣ. Напр. видѣти, но и видѣтъ. Първата е книжовна, втората е народна. За произхода ѣ нѣма да говоря. Тя навѣрно иде отъ супинъ. Въ други случаи не се прави разлика между инфинитивъ и супинъ. Вече супинъ не се чувствува като такъвъ. Пише се: задѣтѣ и понесѣтѣ кръстѣ (отъ XIII вѣкъ) — въ старитѣ текстове стои понесѣтѣ, гдето супинъ има смисълъ; тукъ срѣднобълг. писачъ употрѣбилъ трето лице ед. ч., само че не турилъ да. Сжцо: „аще приидетѣ Илии спасѣтѣ его“. Това е стара форма, обаче въ паметници отъ XIII вѣкъ стои иначе: „аще приидетѣ Илии спасѣтѣ его“. Вижда се, че писеца не е схващалъ значението на супинната форма. Сжцо: „ведошѣ съ Исѣомъ ина два злодѣѣ ѡбикѣтѣ“. Въ старитѣ текстове стои ѡбикѣтѣ. Писателя не е могълъ да схване тази форма и я мисли за трето лице множествено число. Вижда се, че супинъ вече не се употрѣбвява. Той се употрѣбвява въ служба на инфинитивъ, презъ XIII, XIV и XV вѣкъ.

Това се отнася особено за онѣзи форми, които днесъ не употрѣбвяваме въ български езикъ. Напр. мин. причастие на (в)ѣ-ши вече нѣма въ XIV, даже въ XIII вѣкъ. Така виждаме въ паметници отъ XIII вѣкъ на мѣсто причастие, както е било въ по-старитѣ текстове — „шѣдѣше дѣла и прѣѡбрѣте“. Въ този паметникъ отъ XIII вѣкъ, шѣдѣше по своята форма е за множествено число; обаче виждаме, че субектътъ е въ единствено число, т. е. трѣбва да е шѣдѣ. Отъ гдето е това шѣдѣше? Това е, защото въ по-старитѣ текстове стои шѣдѣ же. Има-ло, значи, частица же; може би по слухъ, или кой знае какъ, почнали да схващатъ шѣдѣше. То е вече вследствие на това, че не се вече схващало значението на причастието. Като така, явява се неправилна форма. Или напримѣръ въ Вратчанското евангелие отъ XIII вѣкъ виждаме такова нѣщо: клѣзѣше Симонъ извлѣче; тукъ извлѣче е единствено число, а причастието е множествено число. Въ по-старитѣ текстове стои клѣзѣ же, което е правилно, после кой знае какъ, по слухъ може би, влиза неправилната форма. Това е защото не е имало усѣта за употрѣбата на тази форма. Така при употрѣбата на причастието се явяватъ такива примѣри, гдето причастието се схваща като глаголь: ѡткѣщакѣ иѣ и рече. Въ старо-

българскитѣ паметници и е излишно. Това е защото причастието не е сжщински глаголѣ, защото това означава: като отговори... Като е така, и е излишно; но понеже писателя го схваща като глаголѣ, той употрѣбѣва и. Или шкдѣ къ морѣ и кръзи ждицѣ. И тукъ имаме пакъ причастие, и пакъ е излишно: като идешъ въ морето, хвърли вждица. Писателя туря и, защото той схваща причастието като глаголѣ. Така сжщо: възрѣкъ на небо и кѣгослови „като погледна на небето, благослови“, значи, пакъ не трѣбва и.

Говоримиятъ езикъ най-добре изпжква въ онѣзи случаи, когатои маме записки отъ преписвача. Като преписва нѣ-коя книга, писателя казва на края, какъ, где и пр. я е преписвалъ. Въ тѣхъ авторътъ излиза съ своя езикъ, съ свои думи и казва това, което мисли. Така виждаме въ една записка на паметникъ отъ XIII — XIV вѣкъ, именно въ Хлудовъ Паремейникъ (сборникъ който съдърѣжа паремии — четения отъ стария завѣтъ). Като преписва писателя тѣзи четения, казва въ края на книгата: написа сѣ книж сѣ... въ дни Жидроника Палеолога и при сѣи мѣ кирь Михаилъ цѣи: ... Чк медъ зце и на черовѣ корѣ е нѣ благъ е“ (— защото медътъ макаръ да е на церова кора — благъ е). Чк (чк) е пѣрви пжтъ въ историята на българския езикъ, употрѣбенъ смислено. Интересно е това чк, което замѣня стария изразъ ико...; „понеже не пише дѣхъ сѣи, нж

рѣжа грѣшна. Ег и фтасѣ ѿ работы да спомѣнкѣте и мене грѣшнѣго и родитѣлѣ ми“. Егъ е дума несвойствена на старитѣ текстове, употрѣбена тука на мѣсто „кога“. Сжщо фтасѣте пакъ е нова дума. Любопитно е, че Срезневски, който издаде тази записка, не е разбралъ какво значи тази дума, кога е писалъ това: еги втасѣте ѿ... На края писателя продължава: „а кас вѣ да преститѣ“; вж. цѣлата записка въ I. томъ на тази „История на бѣлг. езикъ“ (София 1919) с. 221. Вижда се въ една само записка, колко нови работи могатъ да се откриятъ. Обикновено щомъ кажатъ нѣщо оригинално, писателитѣ винаги сж подъ влияние на народния езикъ. По тѣзи грѣшки се вижда, кои думи и кои форми се употрѣбѣватъ презъ този периодъ. Въ една грамота на Иванъ Александра виждаме, че се употрѣбѣва форма w цюмъ, вече нова форма на мѣсто w чѣмъ.

Въ края на XIV вѣкъ, когато се свѣршва срѣднобългарския периодъ, можемъ каза че книжовния езикъ е билъ много близу до днешния. На старобългарската писменостъ се туря край. Българския царски родъ, боляри и други биватъ избити и закарани въ робство. Това става и съ българскитѣ писатели. А тѣзи, които сж останали живи, напушатъ своята родина и отиватъ въ свободнитѣ околни държави, въ Сърбия, Румѣния и Русия. Тогавашнитѣ наши дейци отиватъ тамъ и развиватъ литературна дейностъ, която може да се вземе като продължение на литературната дейностъ въ България. Много отъ познатитѣ ученици на Евтимия: Григорий Цам-

блакъ, Киприянъ, Владиславъ Граматикъ и други, се прибиратъ въ околнитѣ страни и ставатъ тамъ видни черковни дейци и писатели. Понеже идѣха отъ страна, която даде вѣра и писменостъ на тѣзи народи, тѣ иматъ голѣмъ авторитетъ. Ето защо въ Сърбия и Русия се явява ново побългаряване на тогавашния писменъ езикъ. Като се има предъ видъ това обстоятелство, че българскитѣ писатели отиватъ въ околнитѣ страни, ще трѣбва, кога се говори за сръднобългарски книжовенъ езикъ, да имаме предъ видъ и тѣзи писатели, макаръ да не сж работили въ България.

Въ Сърбия сръднобългарскитѣ езикъ се отразява само върху правописа. Въ Русия така сжщо се отразява до нѣкжде (употрѣбявали не само ъ, но и ъ). Това е най-главната разлика отъ българскитѣ паметници. Въ Русия до толкова се отразява сръднобългарската редакция, че презъ XV — XVI вѣкъ почватъ да употрѣбяватъ и ж, покрай ѡ. Обаче нѣма толкозъ важно значение за насъ продължението на българския книжовенъ езикъ въ Сърбия и Русия. Много по-важно за насъ е продължението на сръднобългарския езикъ въ Румъния. Тамъ сръднобългарскитѣ езикъ хваща корени и се употрѣбява съ сжщитѣ особености, както въ България. Така той се употрѣбява тамъ още 1—1½ вѣкъ. Тамъ има много произведения, които показватъ, че тая земя е била подъ книжовното влияние на България 2 — 3 вѣка. Ще се занимаемъ съ тази книжнина на кратко; ще кажемъ за нея нѣщо до толкозъ, до колкото тя е важна за историята на нашия езикъ.

Преди да мина да говоря за това пренасяне на българската книжнина задъ Дунава, ще разгледаме въпроса, който засѣга българския езикъ въ края на XIV и въ началото на XV вѣкъ. Това е въпросътъ за реформата на Евтимия, Търновския патриархъ. Края на българския книжовенъ езикъ съвпада съ края на българското царство. Знае се сждбата на всички книжовници и първенци. Знае се сжщо легендата за Евтимия, разказана и отъ Цамблака. Тамъ се разказва, какъ се раздѣля Евтимий отъ народа и отъ другитѣ първенци, които отиватъ въ Мала-Азия на заточение, а Евтимий навѣрно отива къмъ Станимака (сев. Македония, както мислятъ нѣкои). Това се заключава отъ тамъ, че има традиция, че Евтими е погребанъ въ Бачковския манастиръ. Напоследъкъ се намѣри единъ ржкописъ въ Ловечъ, въ който се казва, че Евтимий е погребанъ въ Станимака, обаче не се знае на кое мѣсто. Можемъ съ доста голѣма положителностъ да кажемъ, че Евтими е свършилъ живота си въ Бачковския манастиръ, но какъ именно и кога, не се знае. Има разни предположения. Нѣкои мислятъ, че въ 1414 година, споредъ нѣкаква таблица, други мислятъ, че е умрѣлъ въ 1402 година, а други 1416 година — нѣма установена дата.

Насъ ни интересува въпроса, до колко Евтимий е пре-

образувалъ черковнитѣ книги и съ това е въздействувалъ на книжовния езикъ. За живота на Евтимия има сравнително малко данни. Почти всичко, което се знае, а особено за неговата дейность относно поправката на черковнитѣ книги, черпимъ отъ похвалното слово, което е написано отъ Григори Цамблакъ като Киевски архиепископъ. Най-добро издание е въ книгата на Калужняцки, професоръ въ Черновецъ: E. Kaŕuŕniacki „Aus der panegyrischen Literatur der Südslaven“. Това е една книга съ нѣколко слова за Евтимия, Св. Петка, Св. Филотея и други. Колкото за други съчинения могатъ да се посочатъ доста. Мнозина се занимаваха съ този въпросъ, а най-вече професоръ Сырку: „Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV в.“, „Време и животъ на патриарха Евтимия“ томъ I-и Спб. 1899. Обаче както Сырку, така и други не сж дошли до окончателенъ резултатъ. Твърде хубаво е съчинението на Радченко „Религиозное и литературное движение въ Болгаріи въ эпоху передъ турецкимъ завоеваніемъ“ (Кіевъ 1898). Калужняцки написа единъ предговоръ къмъ изданието, въ което сж турени всички творения на Евтимия: Werke des Patriarchen von Bulgarien Euthymins (Wien 1901).

У насъ за Евтими писа Хр. Ив. Поповъ — „Евтимий, последни Търновски български патриархъ“, (1901) издаде по случай 500-годишнината отъ смъртта на Евтимия. Тѣзи трудове за живота на Евтимия не се отнасятъ до въпроса, който насъ занимава. Най-много се занимаватъ съ проповѣднишката дейность на Евтимия, дейността му като патриархъ и пр. Колкото за поправката на книгитѣ се казва твърде малко. Но до колкото сж познати и до колкото можемъ да сждимъ отъ самитѣ рѣкописи, които сж писани следъ Евтимия по Търновска редакция, можемъ да заключимъ следното: Реформата на Евтимия се състои главно въ това—да се поправятъ текстоветѣ на черковнитѣ книги, съобразно съ грѣцкитѣ текстове. Да се поправятъ всички не добре преведени книги, които сж били изпърво не добре преведени, или чрезъ преписване покарени. Това е най-главната реформа на Евтимия. Между книгитѣ, които сж били поправени, можемъ да кажемъ, безъ друго, че били поправени Новия заветъ, Псалтира, Триода, Октоиха и Типика. За тѣзи три книги има изрични указания, че били поправени отъ Евтимия. Въ послесловието на единъ рѣкописъ, сръбски преписъ въ Иерусалимъ, въ тамошната черква, се казва м. другото, че на 1374 година ний „ “ преписалъ отъ изводъ, та че наредилъ изъ „типикомъ и октоихомъ“ и проч. отъ сжщински български изворъ. Отъ това се вижда, че на 1374 година реформата на черковнитѣ книги е била вече свършена, и второ, че тритѣ важни черковни книги октоихъ, типикъ и триодъ били вече поправени. Безъ съмнение, преди тѣзи книги ще сж били поправени и други важни книги, като новия завѣтъ, псалтира и пр. И така, като прие-

мемъ, че въ тази година реформата на черковнитѣ книги е била вече свършена, ще трѣбва да приемемъ, че тази реформа е станала преди Евтими да стане патриархъ. И тогава много вѣроятно е да се приеме, че тази реформа е станала тогазъ, когато Евтими е билъ въ онази постница, която основалъ Теодоси Търновски, следъ като напусналъ Килифарево. Теодосий поради размирнитѣ времена се е преселилъ тукъ. Тука той ималъ книжовна школа, въ която сж били събрани ученици и сътрудници при поправката на черковнитѣ книги.

Като установихме положително, че реформата на Евтимия е поправянето на тѣзи текстове, трѣбва да се спремъ на въпроса, до колко Евтимиевата реформа е докосвала и правописа. Тогазъ сравнявайки ръкописитѣ, писани следъ Евтимия, било въ Търново, било въ Влашко, и имайки предъ видъ това, що казва Константинъ Костенечки въ своя правописенъ трактатъ, ние можемъ да установимъ следното:

1) Евтимиевата реформа се е докосвала преди всичко до това, че е установила ударения въ черковнитѣ книги. До преди него се употрѣбаватъ ударения, обаче не така последователно. Следъ Евтимия ръкописитѣ, писани въ Търново или подъ Търновско влияние, иматъ вече ударения.

2) Освенъ ударението реформата съдържа правила за употрѣбата на следнитѣ букви, които сж задавали мжчнотия на тогавашнитѣ писатели, понеже сж били еднозвучни. Следъ реформата на Евтимия е установено различие между следнитѣ еднозвучни знаци: между *i*, *n*, *ŷ*; установена е разликата между употрѣбата на *ѣ*, *ѣ* и *и*. Установена е разлика между *а* и *ѡ*, между *оу* и *ю*; установена е разлика между *ѣ* и *ѣ* и ' (паерчикъ), който означава отсъствие на *ѣ* и *ѣ*.

3) Установена е употрѣбата на нѣкои съгласни: *з* и *с*; *т* и *ѳ*; употрѣбата между *о*, *о* и *ѡ*. Навѣрно е установено правило за употрѣбата на титлитѣ — съкращенията. Вѣроятно е установено разлика въ употрѣбата на знаковетѣ (препинателни)

Дали всички тѣзи точки, които казахме, сж били установени и точно опредѣлени, не можемъ да кажемъ съ положителност. Това, което срѣщаме у Константина Костенечки, е тъмно. Можемъ да предполагаме, че е имало правописни правила отъ Евтимия, но какви сж тѣзи правила, дали тѣ сж издадени отъ него, като правописенъ трактатъ, мжно можемъ да твърдимъ, Ето що казва Константинъ Костенечки за тѣзи правила. Константинъ не е билъ непосредственъ ученикъ на Евтимия. Такъвъ билъ нѣкой си Андроникъ. Константинъ почва съ въведение, като се обръща къмъ търновскитѣ и светогорски отци да му простятъ за грѣшкитѣ, които се намиратъ въ трактата му.

Извадки изъ трактата на Константинъ Костенечки направи G. Daničić: „Knjiga Konstantina filozofa o pravopisu“. Starine I, 1869 год.; издаденъ е отъ В. Ягичъ въ „Изсладования по рускому языку“ I Спб. 1885 — 1895, 1 с. 383—487.

Константинъ Костенечки се обръща преди всичко къмъ

Стефанъ Лазаревича и говори за неговата голѣма любовъ къмъ книжовниците и прочее.

Като говори за Евтимия, той казва, че Евтимий се явява като свѣтило не само въ Търново, но и къ Марица, даже въ Скитски земи (навѣрно Добруджа), Загорието (область къмъ Вратца). На този славенъ учителъ билъ ученикъ нѣкой си Андроникъ, който билъ отъ Романскитѣ области. Следъ Евтимия угасва свѣтилото, казва той. Не само около Търново просвѣщаваше Евтими, но той просвѣщаваше и околнитѣ страни Евтими; бѣше въ тѣзи страни най-изкусенъ.

После казва това, което дава да се разбере, като че нѣма писани правила отъ Евтимия. Имало правила, обаче Евтими не ги е писалъ така обширно, за да може да ги използва К. Костенечки. И тукъ той като че прави укоръ на Евтимия: „но нито той не се погрижи да направи трактатъ, както това направиха въ грѣцката книжина“. После казва, че ако е искалъ царя, то Евтими щѣлъ да напише тѣзи правила. Отъ тѣзи думи на Константинъ Костенечки можемъ да заключимъ това, че патриархъ Евтимий не е писалъ изрични правила, а само е училъ, какъ да се пише. Това е най-вѣроятно, защото иначе все щѣше да остане нѣщо отъ неговитѣ правила, ако ги бѣше писалъ. И така, отъ това свидетелство, което е най-обширно (защото има други сведения, обаче, въ тѣхъ се споменава много малко), ние можемъ да бждемъ увѣрени, че Евтимий се грижелъ да се пише правилно, обаче да твърдимъ, че е писалъ правила, не можемъ. И тогава ще обърнемъ внимание на два белега, по които може да се познае, че тази или онази книга е писана следъ Евтимия.

На първо мѣсто книгитѣ писани отъ Евтимия се отличаватъ по това, че иматъ правилно ударение. И преди Евтимия се употрѣбляваше ударение, обаче то бѣше не на всички думи, а само тукъ-тамъ, повече като знакове върху гласнитѣ, отколкото фонетично ударение. Така че можемъ да кажемъ: следъ Евтимия се установяватъ акцентни знаци въ българската книжина.

Втори признакъ, който отличава книгитѣ следъ Евтимия, се състои въ употрѣбата на тъмнитѣ гласни ъ и ѡ. Тѣ почватъ да се употрѣбватъ по едно правило изказано така: ъ се употрѣбва, за да изкаже само звукъ ъ (тъмна гласна), било отъ ъ, било отъ ѡ. Пишатъ напримѣръ тѣкмо, тѣменъ, но не се прави разлика помежду имъ [стб. тѣкъмо, но тѣмно]. Ъ се употрѣбва само за знакъ: той е само еровъ знакъ безъ звуково значение. Така че на края на думитѣ се пише винаги ѡ, т. е. ще пишатъ не само господѡ, вчитѣлѡ, но и сждѡ, когъ и т. н. Или въ срѣдата на думитѣ: тѣмъѡ (значи ѡ не се чете). Този правописъ обаче не може да се нарече Евтимиевъ, понеже се срѣща и въ книгитѣ, писани преди Евтимия. Но Евтимий като че санкционира

това правило. Отъ где заключаваме, че този правописъ е санкциониранъ отъ Евтимия? Заключаваме първо отъ тамъ, че Костантинъ Костенечки, който е билъ възхитенъ ученикъ на Евтимия, отъ после става основателъ на нова правописна школа въ Сърбия, която употрѣбява двата ера, както ги намираме у Евтимия, явява се основателъ на Ресавската правописна школа въ Сърбия. Щомъ се знае, че школата е основана отъ Константинъ Костенечки, той е препоръчалъ и тази реформа.

Когато следъ падането на България българската книжина се пренасыа задъ Дунава, то забелѣзваме, че повечето преписи, направени въ Влашкитѣ земи, иматъ този правописъ. Ржкописитѣ, писани въ Влашко, се познаватъ по това, че употрѣбаватъ двата ера; по този правописъ сж печатани и черковнитѣ книги въ Влашко. Едно само противоречи на това течение, което се явява въ време на Евтимия, противоречи онзи превратъ, който става съ български езикъ следствие на Евтимиевата реформа. Това ме кара да изкажа съмнение, дали този правописъ е препоръчанъ отъ Евтимия. Забелѣзваме въ книгитѣ на Евтимия и на неговитѣ ученици голѣмъ консерватизъмъ въ употрѣбата на думи и изрази, консерватизъмъ, който като че бѣга отъ новизми, служи си съ най-стари думи, както можемъ да видимъ отъ дѣлата на Константина Костенечки, Григория Цамблакъ и Владислава Граматикъ. Убеждаваме се въ това, че тѣзи привърженици на Евтимия употрѣбаватъ много старински езикъ, гледатъ да не употрѣбаватъ думи отъ живия народенъ езикъ. Ако този консерватизъмъ приложимъ къмъ правописа на ероветѣ, то не бихме очаквали правилата, защото той отива въ разрѣзъ съ старата традиция, защото като се явява той, употрѣбата върви макаръ неправилно, но все пакъ върви противъ старата традиция. Това трѣбва да кажемъ, за да обяснимъ противоречието.

Колкото и да билъ авторитетенъ Евтимий у насъ и въ чужбина, ние, които оценяваме реформата му, ще кажемъ, че тя е била въ ущрѣбъ на тогавашния народенъ езикъ. Защото тенденцията била да се оправятъ черковнитѣ книги. Като се има предъ видъ тази тенденция, то оправката не е могла да стане иначе, освенъ като се върне старинския ликъ на езика. Всички сж били убедени, че преписвачитѣ вмѣкватъ свои форми и изрази. Като се излиза отъ това гледище, понятно е, че поправенитѣ книги ще бждатъ отдалечени отъ народния езикъ до толкозъ, до колкото и самия говоръ е билъ отдалеченъ отъ стариятъ езикъ. Значи, съ реформата на Евтимия българския книжовенъ езикъ се отдалечава много повече отъ народния; получаватъ се поправени черковни книги, обаче на книжовния езикъ се дава тласъкъ назадъ. Внушава се на книжовнитѣ да пишатъ старобългарски, а отъ тамъ пълна реакция въ езика на сръднобългарскитѣ писатели. И както бива обикновено, тази реакция се забелѣзва повече въ уче-

ниците на Евтимия, отколкото у самия него. Тогавашните писатели отиватъ до тамъ, че гледатъ като-че-ли да замъгляватъ стила си; получава се стилъ, който се отличава отъ стила на дотогавашните български писатели. Тази тъмнота произлиза отъ тамъ, че се стараятъ да се изразяватъ старински, и отъ тамъ, че тѣ сж учили езика отъ книги, усвоили сж книжовенъ стилъ, стилъ, който не имъ е билъ природенъ, а сж го образували въз основа на стари ржкописи и въз основа на гръцки преводи. Тѣ все сж гледали да копиратъ византийския начинъ на изразъ. Отъ тамъ тази тъмнота въ училищитѣ на Евтимия, отъ тамъ този тѣхенъ високопаренъ езикъ.

Поправката на българскитѣ книги докара поправката на сръбскитѣ и руски книги. Тази промѣна става повече въ Сърбия и Русия отколкото въ България, защото наскоро следъ Евтимиевата реформа се прекъсва книжовната дейностъ въ България. Тази поправка не е, както казахме, такава, че книгитѣ да бждатъ приближени до говоримия сръднобългарски езикъ: поправката на книгитѣ е въ такъвъ духъ да се възстанови въ тѣхъ стария езикъ и стария правописъ. И понеже по тогавашното схващане онѣзи книги сж били по-правилни, които сж имали по-старински езикъ, то се знае, че писателитѣ сж гледали да подражаватъ на тази тенденция и да пишатъ на старински езикъ. Това се отразява и върху писателитѣ въ Сърбия и Русия.

Ще изложимъ възгледитѣ на единъ отъ тѣзи представители на книжнината следъ Евтимия, Константинъ Костенечки, представителъ, който минава за граматикъ въ нея епоха, именно „Грамматикъ“, или „Философъ“, както го казватъ.

Схващанията на Константинъ Костенечкия не отговарятъ на нашитѣ схващания. Той не схваща работата така, че езика да бжде реформиранъ, та да бжде приближенъ до народния езикъ. Константинъ схваща реформата въ тоя смисълъ, да се запазятъ всички онѣзи букви, които се употрѣбаватъ презъ по-старата епоха, да се запазятъ като общи белези наследени отъ старината, и дава правила, какъ да се употрѣбаватъ тѣзи разни знаци, за да не се пилѣли божественитѣ писания. За да говори така, не може да има други причини, освѣнъ въ онази консервативна метода, която се отразява и въ книгитѣ на Евтимия.

За родното мѣсто на този бележитъ писателъ не се знае нищо положително. Иречекъ говори за него въ своята „История на българитѣ“. Той мисли, че е роденъ отъ Костенецъ (при изворитѣ на Марица). Ягичъ, който говори за историята на сръбската и хърватската книжнина, мисли, че Константинъ Костенечки е роденъ въ Кюстендилъ. Шафарикъ е по-близу до истината, защото каза, че той (К. Кост.) се пише повече Костенечскы, а пише се сжщо и Костенскы. Тази втора

форма трѣбва да е съкратена. Можемъ да приемемъ мнението, изказано отъ Шафарика, че е роденъ отъ Костенецъ. Въ единъ пасажъ се казва: „Единомуу странномуу трѣновскимухъ странѣ поклѣкъ се съвѣршити...“ И понеже този страникъотъ Търновскитѣ страни е Константинъ, можемъ да кажемъ, че той е роденъ отъ Търново. Обаче може да се мисли, че е работилъ въ Търново, а е роденъ на друго мѣсто.

Той е писалъ сжцо „Животъ на Стефанъ Лазаревича“ и „Трактатъ по правописа“ („Сказаніе изъвявлено о писменехъ“). Преписи отъ този трактатъ има твърде много, и можемъ да кажемъ, че всички сж писани на сръбска редакция. Единъ отъ тѣзи преписи е Карловачкия преписъ, който е пѣленъ и съдържа всички правила на Константина Костенечки. Следъ като се изброяватъ най-напредъ всички букви, а тѣ сж около 40, а освенъ това 24 различни знаци, употрѣбжавани въ разни времена и разни ржкописи, после следватъ съ черно мастило (онѣзи сж писани съ червено), които не се употрѣбаватъ правилно. Тѣ сж ѣ, ѡ, ѣ и т. н.. После следва съдържанието на самото съчинение въ което се трактува за правописа въ 40 глави: „Сказание какъ да се пише, та да не се разтлѣватъ черковнитѣ писания чрезъ преписване“ и пр.

Въ първата глава говори за Стефанъ Лазаревича и Евтимия, като ги славослови. После се казва въ третята глава, че ходилъ въ Иерусалимъ, че миналъ много земи, че видѣлъ много езици хубави и се увѣрилъ, че езика на славянитѣ билъ хубавъ, но нѣмало грижа да се пише правилно. Съжалява, че три отъ буквитѣ съвсемъ сж се загубили: ѣ, ѡ, ѣ, а пѣкъ 12 букви незнаятъ гдѣ да употрѣбаватъ, не могатъ да ги употрѣбаватъ правилно: ѣ, з, з, и, і, ѣ, ѡ, ю, ѣ, ч, ѡ.

Въ четвърта глава той казва, че старобългарскиятъ езикъ иде отъ смѣсване на разни езици. Това мнение да се изкаже въ XVII—XVIII вѣкъ, когато почватъ вече да идатъ книги отъ Русия и другаде, е твърде лесно обяснимо. Обаче въ XV вѣкъ да се дава първенство на руския езикъ, не знаемъ какъ да си обяснимъ това. Езика, на който сж преведени българскитѣ канонически книги, е руски; той мисли, че сж преведени не на български, а на руски езикъ. Тѣзи, които най-напредъ сж искали да преведатъ книги на словѣнски езикъ, явно е казва той, че тѣ не сж могли да взематъ ни българския, ни сръбски езикъ. Защото, чуди се той, какъ може тази тънкота на гръцки, сирийски, еврейски и други езици, да се предаде съ такъвъ дебелашки езикъ, ни съ високия и тѣсенъ сръбски гласъ може да се предаде (навѣрно иска да изрази това, което ние днесъ наричаме квантитетъ въ сръбския езикъ). Така че споредъ него Кирилъ и Методи избрали „тънчаишии и краснѣишии роушки и іезыкъ“. Къмъ него на помощъ идва български, сръбски, словенски, хърватски, а често и чешки езикъ. Защото, казва той, други езикъ не може да изрази напр. гръц-

ε, защото, казва, ако се напише съ ε, не ще бжде турски изговоръ. Или отъ гръцки езикъ взема за примѣръ думата **κρέσς**, [нгр. *κρέας* „месо“ С. М.] която дума се изговаря съ **κ**. И забелѣзва, че това произношение било по простогръцки, защото въ книжовни езикъ нѣма **κ**. Отъ влашкия езикъ дава за примѣръ думата **βκ**; коя дума иска да изрази тукъ, не може да се каже. [Очевидно е, че Константинъ Костенечки е мислѣлъ за румънския (влашки) глаголъ „пия“ — *bé* = „βκ“, отъ лат. *bibo*; вж. още у Б. Ангеловъ и М. Геневъ, „Стара българска литер. въ примѣри. . . София, 1911, С. 536-7. S. Mladenov, *Geschichte der bulgar. Sprache* (1929) с. 20, С. М.] На края допуца, че **κ** може да се изговаря като ε просто, обаче, трѣбва да се пише на своето мѣсто.

За **κ** казва, че е „свършително писмо“ и се пише, за да отдѣли една дума отъ друга. Съ това, казва, не се грѣши, обаче грѣшатъ като употрѣбаватъ паерчика; обаче думата **κν** жѣ трѣбва да се пише така, защото думата **κν** жѣ значи друго. Най-после пакъ казва, че думи като **φινикс**, **κινнарис**, **доукс** трѣбва да сж безъ **κ**. Вѣроятно иска да каже, че гръцкитѣ думи трѣбва да се пишатъ безъ **κ**, а трѣбва да се пишатъ съ паерчикъ. За ероветѣ у него малко е казано, той не знае по кое правило да се води, като че ли се води по шеста правописна школа (вж. „Извори и помагала за историята на българския езикъ“, глава V отъ тая книга, т. I (София, 1919) стр. 198 сл.

Минава къмъ звукъ ε и казва, че трѣбва да се прави разлика между **и** и ε. Казва, че **и** се пише въ сръбския езикъ, и това е право; [срв. за „ієзыкъ“ и „езыкъ“ *Gesch. d. bulg. Sprache* с. 21. С. М.]. Трѣбва да се различаватъ **ѣ** и **ю**; значи, въ това време се правѣли много грѣшки съ писането на **ѣ** и **ю**. Въ евангелия отъ XII вѣкъ се срѣщатъ много замѣни на **оу** съ **ю**. Тамъ пишатъ: „прилючисе“, „люкавъ“, а даже нѣкъде го пишатъ обратно **и**. Замѣната, може би, е графична, защото **оу** лесно би могло да стане **и**. Това върви презъ XII, XIII, XIV вѣкъ. Мѣсятъ се тѣзи букви и следъ гласни: „оученіоу“, а трѣбва да се пише съ **ю**, **вм. оу**. Не трѣбва да се пише, казва, „оуже“, а **юже**; трѣбва да се различаватъ тѣзи две думи, защото, когато кажемъ „юже“, то значи „догѣ вре“ (дойде вече — вижда се влиянието на сръбския народенъ говоръ), а когато кажемъ **оуже**, то значи **жже** (вжже).

Като изрежда всички букви, той иде до **ж** и **л**. Ако въ български се пише „юже“, така трѣбва да се пише, казва той, ако **пък** българитѣ пишатъ съ **ж**, трѣбва въ сръбски да се пише пакъ така. Той съвѣтва, когато е въ български или въ сръбски **оу**, да се означава съ **бу**, а когато е въ български, да се пише **оу**. Това, разбира се, е излишно правило. Съ това свършва въпроса за тѣзи две гласни.

После той се спира върху разнитѣ видове **о** и понеже има **о**, **о**, **о**, **о**, то трѣбва да се намѣри за всички мѣсто.

И казва, че първото трѣбва да се употрѣбвява въ началото на думитѣ и т. н. ѿ да се пише, когато се изказва множествено число: облакъ—ѿблаци, мнѿгѿ; после препоръчва този знакъ за грѣцкитѣ имена и пр.: **Ѡѿѿдорѣ**. Обаче за женски родъ не трѣбва да се пише така, а **Ѡеодора**; **Ѡ**ко трѣбва да се пише съ една точка въ първото Ѡ, очи съ две точки въ широко Ѡ (**Ѡ**)!

Въ глава XI говори за разнитѣ ударения, които се употрѣбвяватъ и които трѣбва да се различаватъ точно едно отъ друго, за да не се разтлѣватъ божественитѣ писания. Върху всички тѣзи правила нѣма да се спираме, защото тѣ едва ли сж се следвали отъ неговитѣ съвременници.

Въ глава XII и XIII говори за титлитѣ, и отъ неговитѣ думи се вижда, че той не имъ дава голѣмо значение; не говори за тѣхъ толкозъ, както за разнитѣ знаци, които трѣбва да се употрѣбвяватъ

Между глава XVII и XXV е вмѣстено нѣщо, което не се отнася до правописа, а до методиката за изучаване на азбуката. Този дѣлъ носи заглавие „**Ѡ оучении отроци**“ Тѣзи поучения сж твърде мжчни и непонятни. Даже и Ягичъ самъ казва, че не разбира какво иска да каже Константинъ Костенечки. „За да се научатъ децата по-лесно на азбуката, трѣбва да напишатъ най-напредъ всички букви отъ азбуката така, че най-напредъ да се изразятъ всички букви отъ грѣцката азбука, а после да се прибавятъ 13-тѣ сжщински славянски звуци. Че трѣбвало най-напредъ да се научатъ да казватъ азбуката напредъ, после назадъ и после разбъркано, така както употрѣбвяваха у насъ въ килиитѣ. После, като научатъ буквитѣ, трѣбва да се научатъ да сречатъ, да научатъ словетѣ. И той дава да се научи най-напредъ молитвата. „утр. молитва“ за. мо. ли. твъ. св. ти. х. ѿ. те. цѣ. Като научатъ словетѣ, даватъ имъ се цѣли думи да четатъ. После се даватъ съвети за цифритѣ, какъ да съкращаватъ и др. Обаче преди да почнатъ да учатъ децата, предъ самата азбука трѣбва да се пише: „крѣсте помагай“, а не „крѣсте боже помагай“, което било богохулство. При все това употрѣбвяватъ и следъ него тази последната фраза, която се запазва даже и до сега. При изучаването трѣбва да се обрѣща внимание на правописа, казва той. Отъ 26 до 30 глава говори за нѣкои черковни работи, за пости и прочее. Въ 37 глава говори за грѣцкитѣ ударения и букви както и за нѣкои точки отъ стилистиката, заети навѣрно отъ нѣкой грѣцки авторъ, говори за варваризми, за соликизмо и т. н. Въ 38, 39 и 40 глава Константинъ Костенечки завършва своето съчинение, като се надѣва, че ще се спасятъ божественитѣ списания отъ раслѣние. . . .

Като разгледахме цѣлото съчинение на Константинъ Костенечки, видимъ отъ една страна заключение, че той се грижи за управянето на езика и правописа, но сжщевременно то-

вари този правописъ съ таквизъ мжчни правила, че го прави невъзможенъ за следване отъ онѣзи, на които предписва тѣзи правила. Той като че ли иска да узакони всички онѣзи предразсждѣци и правописни правила, събрани отъ вѣкове, които не оправиха, а повече затрудниха правописа. Дали за това, поради мжчнитѣ правила, или защото е чужденецъ въ Сърбия, виждаме, че той не е добре приетъ тамъ. Той става наистина реформаторъ на сръбския правописъ, но въ назадничавъ смисълъ. Не се знае, коя е причината, че се поражда у неговитѣ съвременници антипатия, и тѣ почватъ да възставатъ срещу него. И само благодарение на голѣмата негова близостъ до Стефанъ Лазаревича е могълъ да се спаси отъ изгонване изъ Сърбия. Може би друго нѣщо е озлобило сърбитѣ, а това е, че той възстава срещу тѣхнитѣ нрави и обичаи. Той мисли, че сръбския народъ и интелегенция стоятъ по-долу отъ българския и често ги мѣмрѣлъ. Изтъква единъ тѣхенъ обичай — побратимяване, да си пиятъ единъ другиму кръвѣта, за да запечататъ своето побратимство. Възстава противъ това, че употребявали черковнитѣ сждове за обществени нужди. Той навѣрно иска да изтъкне обичая подъ названиее оброчица.

Друго едно съчинение, което не съдържа граматични правила, обаче съдържа твърде ценни сведения за Сърбия и другитѣ балкански страни, това е съчинението „Житие на сръбския деспотъ Стефанъ Лазаревича“. То е знаменито книжовно дѣло въ средневѣковна Сърбия: въ „Гласник Српског Ученог Дружества“ кн. 42 (1875) го издаде В. Ягичъ и т. н. Това житие не е така обикновено житие, а биография въ модеренъ смисълъ на думата, даже и историческо съчинение, защото освенъ че К. К. е описалъ живота на Стефанъ Лазаревича, но е записалъ много исторически събития. Съчинението е написано по поржка на сръбския патриархъ Никона въ 1431 година, 4 години следъ смъртта на Стефанъ Лазаревича. Колкото и да казва Константинъ Костенечки, че е писалъ съчинението на поржка на Никона, ние можемъ да бждемъ увѣрени, че К. Костенечки е писалъ това житие отъ благодарностъ къмъ Стефанъ Лазаревича. Житието съдържа много важни сведения за Сърбия и за другитѣ околни държави. Това съчинение върви донѣйде въ следи на Евтимия, до тамъ че е писано въ видъ на житие, но модернизирано. За друго съчинение на Константинъ Костенечки не знаемъ, и навѣрно не е писалъ друго.

Минаваме къмъ другъ единъ писателъ на онова време, пакъ последователъ на Евтимия, не непосредственъ неговъ ученикъ, но последователъ, както и Константинъ Костенечки. Това е пакъ единъ българинъ, познатъ подъ името Владиславъ Граматикъ. Колкото малко знаемъ за Константинъ Костенечки, толкозъ, и по-малко знаемъ и за Владиславъ Граматикъ. Ние не знаемъ даже отъ де е роденъ, но по онова, що знаемъ

за неговия животъ, можемъ да мислимъ че е роденъ въ северозападнитѣ българи краища, може би въ Скопско. Билъ е дълго време дяконъ въ мѣнастира „св. Богородица“ — Жеглиговския мѣнастиръ, въ Скопска Черна-Гора. Колкото за книжовната му дейность, можемъ да кажемъ, че той не е писалъ оргинални произведения, а повече е копираля.

Отъ него има оставени четири сборника. Два отъ тѣхъ сж въ Рилския мѣнастиръ, единъ въ Загребската академия на наукитѣ и единъ въ Румянцовския музей. И четиритѣ съдържатъ статии отъ разни грѣцки автори, а сжщо и жития отъ Евтимия и други българи писатели. Сборницитѣ сж писани твърде внимателно, съ дребно красиво писмо и тукъ тамъ има бележки отъ страни като обяснение на текста, отъ които се вижда, че Владиславъ Граматикъ е билъ високо образованъ мжжъ за онова време, но и човѣкъ съ широки познания не само по черковнитѣ работи, но и въ други области, защото често дава сведения изъ астрономия, космография и др.

Първия сборникъ се намира въ Загребската академия на наукитѣ. Писанъ е въ 1469 година. Описа го Daničić въ Starine, книга 1. После дава допълнение, къмъ Даничичъ, Сперански въ министерския „Сборникъ за Нар. Ум.“ 16 и 17 томъ. Въ този сборникъ Владиславъ Граматикъ казва, че е писалъ тази книга за Димитъръ Кантакузинъ, сръбки писателъ въ това време.

Втория сборникъ се намира въ Рилския мѣнастиръ; писанъ е въ 1473 година; описанъ е у Е. Спространовъ и у Л. Стояновић, подъ № 5572.

Третия сборникъ се намира въ Рилския мѣнастиръ; писанъ е въ 1479 година. Описанъ е пакъ у Е. Спространова и у Луба Стояновић, № 5575.

Четвъртия сборникъ е въ Румянцовския музей, писанъ е въ 1481 година; сведения се намиратъ пакъ у Л. Стояновић.

Тѣзи сборници не сж изучени добре; трѣбва да се види, кое отъ тѣхъ е оргинално, кое е преводъ.

По съдържание тѣзи сборници малко се отличаватъ. Повечето съдържатъ жития, панигириди и други. Важно е въ тѣзи сборници онова, което е турилъ Владиславъ Граматикъ въ видъ на „глоси“, отъ страна на книгата. Глоситѣ сж събрани въ министерския „Сборникъ“, 16 и 17 томъ, отъ руския ученъ Сперански.

Въпросътъ за произхождението на Владиславъ Граматикъ още не е обясненъ. Не се знае, дали е сърбинъ или българи. Понеже всичко, което е писалъ, е отъ сръбска редакция, то мнозина мислятъ, че е сърбинъ. Азъ мисля, че той не е такъвъ, защото не е доказателство това, че като пише по сръбска редакция, е сърбинъ. Азъ мисля, че е роденъ отъ североза-

паднитѣ български краища, защото е прекаралъ въ Скопска Черна-Гора въ мѣнастиря Жеглиговски, а понеже тамъ сж живѣли и живѣять сега българи, и той трѣбва да е българинъ. Има други доказателства, че той е българинъ. Въ сборника отъ 1479 година, който е въ Рилския мѣнастирь, има една записка, въ която се казва, какъ е написана тази книга и пр.: *Исписа се сѣа бжствена книга рекомыи Панигирикъ послѣдѣннымъ въ двацѣхъ Владиславомъ Граматикомъ въ всецѣстнѣмъ мѣнастири прѣскетыи владичице наше кѣце иже в подкриліи Чръныи-Горы къ прѣдѣлкѣ Жеглиговскѣмъ въ дни великаго и самодрѣжавнаго цара мѣусѣманскаго Мехмедъ бѣга. . . . Ѡ създаніи мира сего къ лѣто 5415 (6986) къ мѣсеца апріла к самыиъ великыи петѣкъ. . . . Тѣзи думи самыиъ не сж нищо друго освѣнъ членувана форма. Че това е така, се вижда отъ по-последшнитѣ думи: къ тодже лѣто и вѣрѣме тоурци прѣимише Скѣдръ (тукъ ꙗ иска да изрази а) Ѡ Бенедикъ мѣсеца прѣдреченнаго апріла д (4) на самою тоу недѣлю цѣтѣносною за соутра. Тука освѣнъ членната форма, интересенъ е и предлога на, защото ако бѣше сѣрбинъ, не щѣше да пише така. Тѣзи членни форми показватъ, че писателътъ е отъ български произходъ. Отъ гдето точно, не може да се каже; навѣрно отъ Скопско, гдето ж е = оу и л = ѣ; това е само разликата между българска и сръбска редакция на староцърковно-славянски езикъ.*

Има трети деецъ, който сжщо пише на сръбска редакция и който е сжщо последователъ на Евтимия. Това е Видинския митрополитъ *Йоасафъ*, въ 1392 година станалъ такъвъ, по причина на една вражда между Цариградската митрополия и Търново. Йоасафъ Бдински е българинъ; това се вижда отъ едно негово произведение; това се вижда най-добре отъ неговото житие на св. Филотея, за която е писалъ и Евтимий, но и Йоасафъ прибави нѣкои работи, които Евтимий не е могълъ да спомене, още повече, че въ това време мощитѣ на тази светица сж били пренесени отъ Цариградъ въ Търново въ мѣнастиря „св. Богородица“. Въ времето на Йоасафа въ 1395 година, когато Търново пада, Видинския царъ е помолилъ да се пренесатъ мощитѣ на Филотея, отъ Търново въ Видинъ. За тази работа отива Йоасафъ и други лица, които пренасятъ мощитѣ отъ Търново въ Видинъ. Въ това житие има нѣкои интересни сведения, които сж много важни за онова време.

Други двама последователи на Евтимия сж Киприянъ, Киевски и Московски митрополитъ, и Григорий Цаблакъ. За Киприяна нѣма да говоря много, защото той се занимава повече съ черковни работи. Може да се забележи това, че е българинъ, че е близъкъ роднина на Цаблакъ (навѣрно чичо), и че напусналъ Търново въ 1384 година,

Много по-важенъ, а сжщевременно много по-влиятелна личностъ е Григорий Цаблакъ, най-видниятъ и най-голъмиятъ ученикъ на Евтимия. Той като Киприяна работи вѣнъ отъ

България, обаче до смъртта си запазва българската редакция. Нему се дължи онзи обратъ, въ руската книжнина да се пише съ български правописъ. Тамъ почватъ да употребяватъ носовкитѣ, даже почватъ книги да се явяватъ съ носовки.

Колкото за народността на Цамблака, има разни мнения между ученитѣ, поради това че той е действувалъ вънъ отъ България, въ Сърбия, Русия или Влашко. При това името му е необикновено, което говори за неславянски произходъ. Обаче ние можемъ да бждемъ увѣрени, че той е българинъ отъ Търново, защото още отъ времето на царя Иоанъ Александъръ се говори за фамилията на Цамблака, между които има и единъ великъ примикирий, за което се споменава въ късенъ преписъ на „Синодика на Борила“. Сжщата фамилия има и въ Цариградъ. Може да се предположи, че тази фамилия е Византийска и че после се преселила въ България. Колкото за самото име, казватъ го Цамблагъ, Савлакъ и т. н. Какво е византийското произношение, не се знае. По името Самвлакъ нѣкои румънски учени искатъ да предположатъ, че е румънецъ, че това име иде отъ Самъ-влахъ. Обаче това е насилена етимология. Нѣкои искаха да го искаратъ „полувлахъ“; Цамблакъ отъ Semivlach, наполовина влахъ!

Цамблакъ е прекаралъ първитѣ си години въ Търново като близъкъ ученикъ на Евтимия, когото нарича въ своето похвално слово, *сѹчителъ сѣлѣнни* — ревностенъ. После навѣрно става монахъ въ мѣнастиря „Св. Троица“. Следъ падането на Търново, той напуска България и заминава въ Сърбия. Кога е напусналъ Търново, не се знае положително, дали преди да дойдатъ турцитѣ или следъ това, обаче въ своето слово говори за избиване на първенцитѣ и другитѣ ужаси въ Търново, та трѣбва да се предположи, че е билъ очевидецъ, но може би това да е разказано отъ очевидци. Въ Сърбия спира въ Дечанския мѣнастиръ, на който става егуменъ. Тамъ пише нѣколко жития и после житието на Стефанъ Дечански, а сжщо житието на Св. Петка, въ което е особено важенъ пасажа, гдето се описва пренасянето на мощитѣ отъ Търново въ Сърбия. Следъ нѣколко време отива въ Св. Гора и после въ Цариградъ, гдето чрезъ свои роднини той се приближава до патриарха и когато трѣбвало да се прати мисия до влашкия владика, за да се изравни нѣкакъвъ споръ, пращатъ Цамблака. Той отива въ тогавашната влашка столица Сучава, въ Буковина. Какъ се е изравнилъ спора, не се знае, но навѣрно Цамблакъ се е ползувалъ отъ почести, които му даватъ основание да остане тамъ, и става пресвитеръ на Влашката черква — нѣщо като върховенъ надзорникъ на всички духовни работи. И понеже се споменава въ нѣкои негови проповѣди и слова тази титла пресвитеръ и егуменъ пантократоровъ, нѣкои румънци предполагатъ, че той е билъ егуменъ на мѣнастиръ Нямцу, който сжществува и днесъ и който се казва Панто-

краторъ. Това мнение е изказано отъ румънеца Мелхиседекъ, а сѣщо и отъ единъ руски ученъ Яцимирскій, който написа голѣмо съчинение, за да докаже м. др., че Цамблакъ е билъ егуменъ на мѣнастира Нямцу. И понеже се намира въ лѣтописитѣ на този мѣнастиръ, че имало нѣкой си монахъ съ име Гавриилъ, той вади заключение, че това ще да е Цамблакъ, който си е промѣнилъ името. Той намира известна прилика между почерка на Цамблака и на тогози игумена.

Въ 1406 година Цамблакъ заминава за Русия, гдето го повиква неговиятъ роднина Киприянъ, който е билъ на умирање. Навѣрно Киприянъ го е повикалъ, защото вече е билъ на умирање и защото е мислилъ да го направи свой наследникъ. Цамблакъ трѣгва за Русия, но не стигва до Киевъ, защото още на границата на Русия, въ Литва, го срѣщатъ отъ Киевъ хора, които му казватъ, че Киприянъ умрѣлъ. Той остава въ Вилно, гдѣто съ своитѣ дарби се приближава до Витолдъ, литовски князь, който го праща въ Цариградъ въ 1414 година, за да уреди нѣкои въпроси за Киевския митрополитъ, за да се смѣни дотогашния митрополитъ Фотий. Обаче Цамблакъ не сполучилъ въ мисията си, върналъ се въ Литва и тогава Витолдъ събира тамошнитѣ епископи, които избиратъ за Киевски митрополитъ Цамблакъ. Вследствие на това излиза отъ Цариградъ заповѣдъ, съ която Цамблакъ се отлъчва отъ черквата. Навѣрно за това отлъчване се разпространява слухътъ, че Цамблакъ е приелъ уния съ католицитѣ. Ние можемъ да бждемъ увѣрени, че Цамблакъ не е отстѣпилъ отъ православната черква. Можемъ по неговитѣ съчинения да сджимъ, че той е билъ явенъ врагъ на католическата черква, защото въ едно свое съчинение той напада всички, които се водятъ съ католицитѣ. Всички тѣзи въпроси още не сж изяснени добре.

Колкото за неговата литературна дейность, можемъ да кажемъ, че той е писалъ много съчинения. Наброяватъ се около 26 съчинения — жития, проповѣди и полемични съчинения. Той е действувалъ да се въведе българското пѣние въ Русия. Тукъ-тамъ се споменуватъ нѣкои Цамблакови тропари. Дали тѣ сж негови произведения, не се знае. Все пакъ Цамблакъ се явява авторъ на черковни пѣснопѣния въ Русия. И този въпросъ е още тъменъ.

Другата заслуга на Цамблакъ е, че той въвежда въ Русия почитьта на българската св. Петка (св. Парашкева), чийто животъ той популяризира въ Русия и, тѣ (руси) почватъ да я почитатъ така, както я почитатъ въ цѣлия Балкански полуостровъ. Важно е, че той съ своитѣ съчинения става основателъ на една литература въ Русия, която добива много голѣмо разпространение, именно житийната и панигирична литература, която литература е донѣкжде оригинална българска литература. Той влива нови струи, защото оживява руския езикъ съ нови думи, а сѣщо може да се каже, че той повлиява особено

върху малоруския правописъ, защото следъ него се явяватъ въ малорускитѣ печатни книги много българизми.

Като имаме предъ видъ тѣзи деятели, можемъ да кажемъ следното за характеристика на тази епоха, а сжщо като резултатъ на Евтимиевата дейность.

Въ края на XIV вѣкъ, до идването на турцитѣ, Търново е не само политическата столица на България, но и духовенъ центъръ на всички българи. Тамъ е концентрирана българската книжнина. Българскитѣ книги се прѣскатъ не само по всички краища на България, но и въ Сърбия, Русия и Влашко. Следъ падането на Търново, тѣзи български писатели отиватъ въ разни страни и по този начинъ като че българската литература се разлива по три посоки: Сърбия, Румъния и Русия, и съобразно съ това българскитѣ писатели, които действуватъ и въ тѣзи три страни, пренасятъ българската книжнина.

Предполагаме, че въ първо време езикътъ не е билъ промѣненъ въ тѣзи мѣста. Това е станало после. Интересно е, че въ Сърбия веднага почватъ да пишатъ сръбски, въ Русия пишатъ смѣсено наречие (Киприянъ), нѣкои по български, нѣкои по руски, до като въ Румъния всички български книжовни деятели пишатъ чисто български. По този начинъ би трѣбвало следъ падането на България да се изследва българската книжнина въ тѣзи три страни, а сжщо какъ се развива българскиятъ езикъ въ своето отечество. Интересно е да се изследва всичко това, за да се види, какъ българскиятъ езикъ се развива после подъ влияния отъ Русия и Сърбия. Значи, почва се дейность обратно къмъ България. После може да се види до колко българския езикъ остава непожтнатъ отъ руското влияние.

Българския книжовенъ езикъ въ Русия и Сърбия продължава да се развива подъ влияние на двата езика, развива се руска и сръбска редакция. Обаче тамъ се употрѣбява единъ езикъ, който не се отличава по своето словоно богатство отъ българския езикъ, а се отличава само по своя правописъ. Въ Русия не направо следъ XV вѣкъ почватъ да пишатъ руски, защото българската редакция се държи още дълго време, особено въ Малорусия, гдето до XVII вѣкъ се употрѣбява тази редакция и още се бори руска съ българска редакция. Щомъ като имаме това предъ видъ, че въ Русия българскиятъ езикъ продължава да се употрѣбява, нашата задача е да се установи, какъ се развива българския езикъ въ Русия, па и въ Сърбия.

Насъ по ни интересува, какъ се развива българскиятъ езикъ въ своята сжщинска, българска редакция въ България, и вънъ отъ България — Румъния. За развитието на българския езикъ въ България ще говоримъ по-после. Сега ще кажемъ нѣколко думи, каква роля играе българскиятъ езикъ въ Румъния и какъ се развива тамъ. Българскиятъ езикъ се употрѣбява и у онѣзи българи, които намираме въ Трансилвания, дако-българи,

които после се порумънчаватъ, и днесъ има само следи отъ тѣхъ. Наричатъ се „шкяи“ (отъ Sclavi). Разбира се, тѣ се различаватъ отъ румънитѣ по религия, по нрави и т. н. Този фактъ, че тѣ приематъ езика на румънитѣ, иде да покаже, че това става и съ българитѣ, които сж били въ Румъния. Защото въ Румъния е имало българско (славянско) население, което не е било малко. Днесъ има много дири отъ славянски имена въ румънския езикъ. Вж. тукъ гл VIII.

Като се има предъ видъ факта, че следъ XIV вѣкъ, даже и въ XVII вѣкъ българскиятъ езикъ се употрѣбява като книжовенъ у румънитѣ, явяватъ се нѣколко въпроси, които не могатъ да се отдѣлятъ отъ въпроса за книжовния езикъ въ Румъния. Това сж въпроситѣ: 1) какво е станало, за да се употрѣбява български езикъ въ Румъния; 2) дали този езикъ е пренесенъ отъ самъ Дунава или е езикъ на българитѣ, които сж живѣли тамъ; 3) ако е имало тамъ българи, отъ где водятъ началото си румънитѣ, които после ставатъ мнозинство въ тая земя, дали тѣ сж тамъ отъ край време, или сж преселени; 4) кое население въ Румъния е по-старо, дали славянското или румънското; и най-после 5) въпроса, отъ где сж се вземали самитѣ румъни, въпросъ, който не засѣга въпроса за българския езикъ, колкото обстоятелството, че въ Румъния се приема българския езикъ като книжовенъ.

За произхода на румънитѣ има главно две теории. Една, която поддържа, че румънитѣ сж отъ времето на римското покоряване на Дакия, отъ времето на Траяна, отъ първия вѣкъ следъ Христа. Смѣта се, че румънското население не е нищо друго, освенъ римски колонисти, че римлянитѣ докарвали тукъ затворницитѣ и ветеранитѣ. Тази теория се поддържа отъ Тунманъ 1774 година, Юнгъ въ съчинението „Die Anfänge der Rumänen“ 1886; напоследъкъ той издаде и друго съчинение: „Römer und Rumänen“ 1887.

Другата теория е въ това, че румънитѣ сж били преселени отъ самъ Дунава, че по-рано сж били на Балканския полуостровъ и после се преселили въ Румъния: Миклошичъ, Engel, Tomaschek (особно добъръ познавачъ на Балканския полуостровъ). Значи, румънитѣ сж преселени отъ самъ Дунава, че по рано сж живѣли въ Тракия, Мизия и Македония. Но ни единъ отъ тѣзи автори не може да каже, защо е станало това преселение; навѣрно то е станало по политични причини.

Отъ где заключаваме тогава, че били преселени отъ самъ Дунава? Отъ това, че днесъ въ Македония има цинцари, които говорятъ наречия отъ романски езикъ. Казватъ, че това население е останки отъ нѣкогашното римско население; разбира се, не може да се откаже тогава, че е имало преселници отъ самъ Дунава. Въ номенклатурата на България има латински названия. Заключаваме, че отъ това население, което после било пославянчено, една частъ ще да е минала задъ Ду-

нава. Това именно виждаме, — че румънското население се е запазило далеч от Дунава, а пък това, което е било близу до Дунава, е преминало отгатакъ рѣката. Може да се предположи, че това население въ Мизия и Тракия не е било така плътно и затова се пославянчило, а въ Македония, като поплътно, сж останали останки отъ него. Има учени, които казватъ, че романското население на Балканския полуостровъ било много гжсто, че римскитѣ пълководци говорили по римски на всички хора, които срѣщали на полуострова.

Наистина населението на Балканския полуостровъ е било романизиувано, обаче то не е било така силно да надделѣ навредъ. Въ селата това население е имало своя езикъ. Независимо отъ това, презъ срѣднобългарския периодъ между областитѣ отъ самъ и отгатакъ Дунава, независимо отъ населението, което е било отъ самъ и отгатакъ Дунава, се забелѣзва известна общность въ тѣхнитѣ отношения. Като че областитѣ на Балканския полуостровъ се смѣтатъ съ тѣзи отгатакъ Дунава като части на една държава. Това е било особно въ случаи, когато българскитѣ владѣтели сж могли да получатъ по-широки граници за своята държава. За XIII вѣкъ се казва даже, че между българи и румъни е имало такава общность, че българитѣ и румънитѣ се борили заедно, за да се освободятъ отъ Византия. Тази общность върви до XIV вѣкъ; а и по-после, като се пренесълъ българскиятъ езикъ тамъ, тѣзи два народа като че живѣятъ единъ общъ животъ, толкозъ повече че книжовниятъ езикъ е обединявалъ тѣзи два народа. Ето защо като говоримъ за българския книжовенъ езикъ задъ Дунава, ние можемъ да говоримъ като за областъ, въ която естествено се развива български езикъ. Защото следъ XIV вѣкъ Румъния се населява отъ много повече население, изгонено отъ България следъ турското нашествие, което население още повече поддържа българскиятъ езикъ въ Румъния. Така че българскиятъ езикъ се развива въ Румъния, като на българска почва.

Като се има предъ видъ употрѣбата на нашия книжовенъ езикъ презъ три вѣка, ние можемъ да съжаляваме, че сждбата е решила, българскиятъ езикъ да се загуби тамъ и да се замѣни съ румънски. Това е, може би, вследствие на нашето народно равнодушие, което се забелѣзва и днесъ въ България и което ни струва много скжпо, именно че българитѣ много малко държатъ на своята народность. Само така можемъ да си представимъ, защо българскиятъ езикъ, следъ като е билъ употрѣбяванъ толкозъ много време, отпосле се загубва. Това можемъ да си обяснимъ между другото и съ обстоятелството, че българитѣ не сж въ своята народность така твърди, както другитѣ народи на Балканския полуостровъ.

За българската книжина въ Румъния има твърде много съчинения. Има статия отъ Л. Милетичъ и Д. Агура въ министер-

ския „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“ (София 1893) книга IX: „Дакорумънитѣ и тѣхната славянска писменостъ“. Романски — „Влахобългарската книжнина“, въ „Известия на славянския семинаръ“, година първа. После има издадени и много грамоти [отъ Милетичъ въ СбНУ IX, XIII, XVI—XVII, XXV и отъ др.]

До кога е траялъ българския книжовенъ езикъ въ Румъния? — Даже до 1450 година се употрѣбѣва безъ промѣна на своята българска редакция. Това се вижда явно отъ грамотитѣ, които сж запазени отъ това време. Обаче следъ тази дата българския книжовенъ езикъ се поддава отъ една страна на влиянието на сръбски езикъ, а отъ друга страна на влиянието на малоруски. Ние можемъ да кажемъ, где се явява руското и где сръбското влияние. Сръбското влияние се явява въ Влашко, а руското влияние се явява въ Молдова. Защо това? Защо се замѣня българскиятъ езикъ? Може да се предполага двойко: Милетичъ казва, че българскиятъ езикъ се развива въ Румъния, защото тамъ населението е било българско, и че то подкрепяло литературата.

Азъ вадя заключение, че българскиятъ езикъ се развива като български, само докато е имало живи българи отъ България, които владѣятъ български езикъ, както трѣбва. Щомъ това население измира, щомъ се минава 50—60 години, нѣма вече кой да поддържа чистотата на българския езикъ. За това се явява влияние отъ другитѣ славянски страни, защото румънитѣ сж гледали да поддържатъ славянската писменостъ, тѣй като тѣ сж нѣмали още своя книжовностъ. Тѣ взематъ писци отъ другитѣ славянски земи и продължаватъ славянската книжовностъ, но подъ влияние на руски и сръбски писци или писатели, защото български писци е вече нѣмало. По такъвъ начинъ, вижда се, че следъ 1450 година се развива въ Молдава руски правописъ, а въ Влашко се явяватъ грамоти, писани на сръбска редакция. Това влияние на сръбски се дотолкова много засилва, че следъ време почватъ да наричатъ всѣки славянинъ, който иде отъ самъ Дунава, съ името сърбинъ, до толкозъ тѣ забравятъ българитѣ.

За извори, по които се узнава българския книжовенъ езикъ задъ Дунава, могатъ да се посочатъ твърде много румънски грамоти, защото отъ XIV до XVII вѣкъ, румънскитѣ канцеларии си служатъ съ славянски езикъ: всичко, що е могло да се пише, се е писало на славянски. Тѣзи грамоти, каквито могатъ да се наброятъ съ хиляди въ румънскитѣ архиви, сж били предметъ на изучаване отъ мнозина. Такива има издадени най-напредъ отъ Венелинъ: „Дакославянскія грамоты“ 1840 год.; В. Априловъ издаде нѣколко грамоти въ 1849 година; Шафарикъ—въ своята история на литературата, Миклошичъ, Палаузовъ, Сырку въ „Археолог. замѣтки“, Флорински, Милетичъ и Агура „Нови влахо-

български грамоти отъ Брашовъ“, министерския „Сборникъ“ XIII книга. Има много грамоти обнародвани въ вестници и списания; напр. въ в. „Отечество“, издаванъ въ Букурещъ. Отъ тѣзи грамоти ще се намѣрятъ много примѣри за промѣната на българския езикъ, а тогава такива се явяватъ у българитѣ задъ Дунава; защото колкото и да мислимъ, че въ грамотитѣ се употрѣбява книжовенъ езикъ, все пакъ този книжовенъ езикъ доколкото е билъ запазенъ отъ писцитѣ, толкозъ той се запазва, а колкото отива къмъ XV и XVI вѣкъ, въ него се явяватъ неправилности, които сочатъ не на естествено развитие, а на разпадане, защото виждаме такива неправилности, които сведочатъ за незнание на живия говоръ. Писателитѣ като че не знаятъ да говорятъ езика. Има смѣсане на родове и числа, такива грѣшки каквито никой българинъ нѣма да направи. Вижда се, че писаритѣ се влияятъ отъ влашкия езикъ.

Въ Румъния българскиятъ езикъ се употрѣбява като черковенъ и като книжовенъ. Останали сж твърде много паметници, които показватъ, какъ се е употрѣбявалъ българския езикъ като черковенъ, които сж описани отъ Яцимирски „Славянски и руски паметници въ румънскитѣ библиотеки“; описва ржкописи, които той е видѣлъ и проучилъ. Тѣзи ржкописи сж преписвани отъ сръднобългарски или руски ржкописи. За такива ржкописи говори Яцимирски и въ съчинението си за Григорий Цамблакъ. Той говори за нѣкой си Гавраилъ въ манастиръ Нямцу, за когото (Г.) той мисли, че е Григори Цамблакъ. Това обаче не е вѣрно, не съответствуватъ даже годинитѣ. Тази черковна литература е важна за историята на църковно-славянския езикъ. Обаче за насъ сж по-важни грамотитѣ, които съдържатъ не само материалъ за историята на българския езикъ, но и за историята и живота на Румъния, за условията, при които сж работили българитѣ и т. н.

Като се има предъ видъ, че тамъ има отъ една страна черковна литература, отъ друга страна гражданска, ще трѣбва да се спомене едно съчинение, което е ни черковно, ни свѣтско, именно „Поучения“ на единъ влашки войвода, нѣкой си Нягой воевода, който е писалъ за сина си Теодосия и дъщеря си Ангелина.

Затова ще говоримъ особено за него, който е изключение отъ всички сръднобългарски паметници въ Румъния. Това съчинение се намира въ нашата Народна библиотека (София), макаръ не цѣло, около 98 листа. То представлява ржкописъ отъ XVI вѣкъ навѣрно писанъ отъ самия Нягой или отъ нѣкой неговъ писаръ; вж. и въ I томъ отъ тая книга, с. 259—260.

Въ това съчинение намираме твърде хубави бащиински съвети, съ които Нягой иска да подготви сина си за владетель на държавата. Нягой воевода е живѣлъ въ края на XV, или въ началото на XVI вѣкъ (около 1520 — 26 година е билъ влашки войвода, и е направилъ много черкви и мо-

настири). И днесъ е известно у народа името „Нягой вода“. Това съчинение е твърде много интересно и затова мнозина сж писали за него. Професоръ Лавровъ писа въ „Чтенія въ Императ. общ. исторіи и древн.“ и т. н. 1896. За него писа и Сырку. Сжщо писа и Романски за българската книжнина Румъния и едно нейно произведение въ „Извѣстія на славянския семинаръ“, томъ 1. Яцимирски: „Валашкій Маркъ Аврелій и его поученія“, въ „Извѣстія“ [отдѣленія русскаго языка и словесности] на Руската академия, томъ 10.

Откъмъ езикъ то е срѣднобългарска редакция, не особено чиста: вижда се влиянието на сръбската редакция. Въ този паметникъ нѣма още новобългарщини; употребява нѣколко пжти сравнителна степенъ, употребява и други синтактични волности, които сж били причинени отъ това, че този влашки войвода не е знаялъ чисто български езикъ.

До къмъ 1450 г. влахобългарскитѣ грамоти представятъ срѣднобългарски езикъ, горе-долу правиленъ откъмъ правописъ и форми. Но пакъ забелѣзваме въ тѣзи грамоти даже до 1450 г. нѣкои новобългарски свойщини. Напр. една грамота отъ 1390 г.: по тѣхѣзи блгга. Вижда се една неправилностъ, произлѣзла подъ влияние на живия български говоръ. Или въ друга една грамота отъ 1407 г.: ѿ прѣчиста богородица. И тази грамота е писана отъ българинъ. Или „ѿ господство ми“, намѣсто господства. Въ една грамота отъ 1409 г. се срѣща: сѣна господства ми Миѣанла коѣкодж (намѣсто -и). Въ една грамота отъ 1418 г.: „человѣкъ ѿ долна рѣкѣ рекше сирак; често се срѣща хѣто, ниѣто пакъ подъ влияние на живия български говоръ. Имало е и такива говори, въ които така сж казвали (кт=хѣт). Въ милостинюмъ кожимъ е употребено окончание за твор. пад. м. р. намѣсто ж. родъ. Предполага се, че въ XIV и XV вѣкъ е било възможно да се употребява това окончание. Значи, има неправилности въ грамотитѣ, които могатъ да се обяснятъ отъ живия български говоръ до известна епоха, подъ влияние на българи, които сж служили като писари при влашкитѣ канцеларии.

Но после идатъ неправилности, които не можемъ да обяснимъ съ живия говоръ. Защото въ една грамота отъ 1499 г. се срѣща: понеже заклѣше прѣд гѣа ми. Това не може да се обясни съ влиянието на живия български говоръ, а е влияние отъ сръбски езикъ [!]. Въ една грамота отъ 1501 г. се казва: обѣщахмо и счинихмо. Това е влияние пакъ на писаръ, който е билъ сърбинъ [или отъ северозападни български краища. С. М.] Но колкото се отива къмъ XVI вѣкъ, толкозъ повече се срѣщатъ форми, които показватъ сръбско или малоруско влияние или влияние, което може да наречемъ влашко влияние, защото се вижда въ нѣкои грамоти незнание на сръбски или малоруски езикъ. Въ една грамота отъ 1504 г. се казва: понеже имъ е стара очинѣ и дѣ-

тинѣ. Това не може да бѣде писано отъ българинъ, сърбинъ или малорусинъ, а отъ човѣкъ, които малко познава славянскитѣ езици. Или другъ примѣръ: *Додоухъ гбо ми инкѣкъ законъ кѣ. болкри да закѣ (намѣсто да закълне).* Такива примѣри има много. Въ друга една грамота се казва: *ѿ (сѣли вм. -а) зокѣми Рѣхов,* неправилностъ, която може да направи човѣкъ, който не знае славянски езикъ. Или: *на стоѣ проскомидню; съ своѣмѣ сѣтѣ.* Виждаме изобщо, че колкото се отива къмъ XVI и XVII вѣкъ, толкова по-често ставатъ примѣритѣ, отъ които се вижда, че писаритѣ не сж били родомъ българи, даже не сж били родомъ славяни и сж учили езика, за да могатъ да пишатъ грамоти. Така че лека-полека българскиятъ езикъ загасва и отстъпва мѣсто на неправилното писане, което румънскитѣ канцеларии сж взели отъ руски и сръбски.

Но българскиятъ езикъ е билъ не само употрѣбяванъ въ канцеларитѣ, но употрѣбяванъ отъ всички хора, които искатъ да пишатъ каквото и да е, напр., въ единъ тевтеръ, за който говори професоръ Милетичъ въ министерския „Сборникъ“, 13 кн. подъ заглавие: „Нови влахобългарски грамоти отъ Брашовъ“, се виждатъ толкозъ голѣми неправилности, че даже родоветѣ се бъркатъ: за единъ мотикъ, за единъ прасъ и т. н. По този начинъ става нужда да се реформира този езикъ, който служи за основа на писаритѣ отъ Сърбия и Русия. Това обаче, не става, а румънитѣ почватъ да употрѣбватъ своя роденъ езикъ, като пишатъ съ кирилски букви. Това става въ XVII в. Така че въ XVII вѣкъ се явява една успоредна книжовностъ: отъ една страна влахобългарска книжнина, а отъ друга страна се развива сжщинска влашка книжнина съ кирилско писмо. Това трае до XVIII в., а въ черковнитѣ книги до 1860 г. се употрѣбвява кирилско писмо. Обаче покрай него въ гражданската литература си пробива пжтъ и латиницата, която отначало е шарена, наполовина славянска, наполовина латиница, докато най-сетне въ половината XIX в. славянскитѣ букви биватъ напълно измѣстени съ латински букви.

Българитѣ падатъ подъ турска власть, и като е така, не може да се издигне едно срѣдище книжовно, което да обединява духовно всички българи. Следъ като българскитѣ области биватъ покорени подъ турцитѣ, книжовниятъ езикъ като че почва да се подхранва отъ съседнитѣ на България страни, които още продължаватъ да живѣятъ духовенъ животъ и съ това заедно се развива книжнината. И спроти това, какъ и догде се простира сръбската държава и книжнина, така се е простирало сръбското книжовно влияние въ България. Не може да се мисли, че съ самото идване на турцитѣ се почва сръбското книжовно влияние. Дълго време преди това българскитѣ области приематъ сръбската редакция, защото сж били подъ сръбска поли-

тическа и духовна власт. Българската политическа и духовна власт по време на първото българско царство се е простирила твърде далеч. Въ западнитѣ области обемала Призренъ, Дебъръ, днешно [преди 1913 г.] Сръбско и пр. Всичко това е било подъ политическата власт на България. Но презъ XIII и XIV в. Сърбия разширява своята власт надъ тѣзи области. Най-напредъ се основава сръбска архиепископия въ Жичкия манастиръ въ 1219 г., отъ св. Сава. Това срѣдище бива после премѣстено въ Ипекъ въ 1222 г., гдето го премѣства св. Сава, понеже се е боялъ отъ съседството на унгарцитѣ. Тамъ архиепископията остава до падането на сръбското царство и дълго време следъ това. До 1346 г. духовниятъ сръбски глава се казва архиепископъ, а следъ това получава име патриархъ. Това трае и до днесъ даже. Сега сръбската патриаршия е въ Карловци. Това става, откакъ Арсеній Черноевичъ се премѣсти въ Карловци. Имайки предъ видъ, че областта на сръбската патриаршия се простирила доста на широко,—обемала е българскитѣ области Скопско, Нишко, Кратовско, Кюстендилско и Самоковско, може да се предполага и какъ е вървѣла не само сръбската духовна власт надъ българскитѣ области, но и сръбската редакция, защото и безъ това се употрѣбява черковниятъ езикъ по сръбска редакция. Ето защо, още въ 13. в. се явяватъ рѣкописи, писани въ български области, обаче на сръбска редакция. [По-право е да се говори не все за „сръбска“ редакция, но за северозападнобългарска или сръбско-българска редакция, въ която се отражаватъ особености на преходнитѣ у-говори (съ у вмѣсто стб. ж) въ пограничните области по Тимошко, Моравско и северна Македония. Вж. по тоя въпросъ: Изъ единъ западнобългарски апостолъ отъ XIV вѣкъ (съ уводни бележки върху названието „сръбска редакция“) отъ Ст. Младеновъ въ „Списание на Българската Акад. на наукитѣ“ кн. XXXVIII кл. истор.-филол. и филос. общ. 20 (София 1929, стр. 124—144), срв. особено бележитѣ върху Свѣрлижкото евангелие отъ 1279 г., за което И. И. Срезневски изтъква, че е писано „въ землѣ Болгарской власти и писцомъ, занятымъ болгарскими дѣлами“ къ лѣтѣ 5715 [9787—5508=1279] и ги стоахоу гръци подъ градомъ Търнокомъ, и то къ градъ Свѣрлижъ къ дни ѿрѣ Ивана! Езикътъ е западнобългарски (еги, „когато“. срв. коги, сегизъ-тогизъ и под.) С. М.]. Това трѣбва да се свърже съ духовната власт, която е била тогава сръбска.

Видинската митрополия въ 1381 г. минава подъ ведомството на Цариградъ, т. е. презъ това време, когато се явява разногласие между Видинъ и Търново, Видинскиятъ царъ Страцимиръ се отказва отъ Търновската патриаршия и отива подъ Цариградъ. Отъ тогава нататкъ се употрѣбява сръбска [северозападнобългарска С. М.] редакция покрай българската. Но преди това даже въ Видинъ се употрѣбява [т. н.]

сръбска редакция. Това се вижда отъ грамотата на царя Страцимира, писана до Брашовскиятъ българинъ въ 1365 г., която е отъ сжщата редакция. Иоасафъ сжщо пише на сръбска [!] редакция (житието на Филотея). Бдински сборникъ отъ 1360 год., съставенъ за Видинската царица (намира се въ Гандската библиотека) е писанъ на сръбска [сев.-зап. бълг.] редакция. Този сборникъ съдържа жития на прочути светици. Още въ 1348 г. въ Видинско се употрѣбѣва сръбска редакция [!]. Това се вижда въ една записка, печатана въ министерския „Сборникъ“ [!! А по на ю.-западъ отъ Видинъ къмъ Нишъ въ Свърлигъ — западно-български презъ 1279. год! С. М.] Сръбската редакция се възприела твърде леко, защото разликата между сръбски и български книжовенъ езикъ е била въ това време нищожна. Звуково български и сръбски се различавали главно по носовкитъ. Правописъ и всички други особености си оставатъ сжщитъ.

Охридската архиепископия попада заедно съ македонскитъ области подъ гръцка власт, после пакъ подъ българска, а после въ XIII и XIV в., когато сръбската власт се простира и въ Македония, Охридската архиепископия пада подъ сръбска духовна власт. Обаче сръбската редакция се въвежда едва въ XV и XVI в., когато идватъ турцитъ; тѣзи български области, които сж били по-рано въ властта на Охридската архиепископия, и сж били за малко сръбски, после сж минали въ турски ржце. До 1768 г., докогато трае Охридската архиепископия се употрѣбѣва сръбска редакция. Така, че можемъ каза, Охридската архиепископия следъ XV в. възприема сръбска редакция. И понеже областта на Охридската архиепископия се простира много на изтокъ отъ Съръ („Сересъ“) и Струма, то и областта на сръбската редакция се простира до тѣзи граници. Така, че като се има предъ видъ това разширяване на сръбската политическа и духовна власт въ тѣзи земи, разпространението на сръбската редакция става обяснимо по тѣзи причини. После [т. н.!] сръбската редакция се разпространява и въ други мѣста: Вратца, Рилския мѣнастиръ и пр.

Така че, като имаме предъ видъ сега, какъ се явява и разпространява сръбската [т. е. северозападната българска! С. М.] редакция, можемъ възъ основа на документи да кажемъ следното: сръбската редакция почва да се употрѣбѣва въ българскитъ земи още въ края на XIII вѣкъ и после все повече и повече се явяватъ надписи, ржкописи и пр., писани така и по на изтокъ. Отъ 1334 г. имаме надписъ въ Рилския мѣнастиръ на една кула — Хрельова кула. Отъ 1392 г. имаме надписъ въ една черква св. Апостоль до с. Рила. Сръбска редакция се срѣща въ 1361 г. на едно евангелие. Въ единъ надгробенъ надписъ отъ 1379 год. въ Охридската митрополия се срѣща пакъ сръбска редакция. Сръбска редакция се намира въ една записка отъ Слѣпчан-

ски манастир, обнародвана у Љ. Стојановић въ съчинението му „Записи и надписи“, № 9059. Има даже сръбска [!] редакция и въ Шуменъ (Златарски: „Периодическо спис. на Бълг. кн. друж.“ 61, 726 сл.) въ една записка отъ 1415 год. Имаме на сръбска редакция единъ законникъ въ Охридската митрополия. Владиславъ граматикъ пише на сръбска редакция. Въ Драгалевския манастиръ има сжщо записка отъ 1409 г., издаде я Љ. Стојановић. Въ Щипъ въ 1515 г. се пише на сръбска редакция; отъ 1558 г. въ с. Бухово, Софийско, се срѣща сръбска редакция; сжщо въ Тетовски манастиръ отъ 1565 г. Записка на сръбска редакция намираме даже въ Елена, единъ старъ служебникъ (Периодическо списание, кн. 65). Сръбска редакция има въ Котелъ въ една записка, въ едно евангелие отъ 1645 г. (намира се въ народната библиотека подъ № 49).

Въ XVII в. сжщо виждаме записка отъ с. Дерменъ-дере, имаме записка отъ Калоферъ и пр. Освенъ това, твърде много черкви иматъ надписи на сръбска редакция. И колкото може би и да е неприятно [!] това разпространение, трѣбва да се признае. А причината за това е загинването на България, загинването на българските книжовни центрове; българитѣ посѣгатъ за помощъ тамъ, гдето я намѣрятъ.

Отъ употрѣбата на сръбската редакция по българските земи лека-полека се изработва единъ езикъ, който се употрѣбвява въ западнитѣ наши краища и който не е ни български, ни сръбски, езикъ, който въ основата си е пакъ онзи книжовенъ български езикъ, употрѣбвяванъ отъ сърби и българи, но понеже билъ употрѣбвяванъ за популярна целъ, за писане на простонародни дамаскини, то получава примѣсъ отъ съответнитѣ народни говори. И понеже такива дамаскини се явяватъ най-напредъ въ западна България, въ тѣхъ се вижда влияние на западнитѣ български говори. Това става въ XVI и XVII в., въ времето, когато се явява като че ли повече охота у българитѣ къмъ книжнина и духовни знания. Тогава се явяватъ такива книги, които и днесъ се намиратъ по Западна България и които показватъ, какъвъ е билъ простонародниятъ езикъ, който се употрѣбвявалъ паралелно съ черковния тогавашенъ езикъ. Така, че се явява единъ видъ двойственостъ. Отъ една страна се употрѣбвява сръбски езикъ съ всичкитѣ му старинни форми, както се употрѣбвява въ сръбскитѣ черкви, отъ друга страна, покрай този езикъ се развива единъ простонароденъ книжовенъ езикъ, който служи за писане на простонародни дамаскини. И този простонароденъ езикъ се отличава не само по това, че приема въ себе си много простонародни черти и съ това правописътъ му е опростенъ, но съдържа всички онѣзи звукове и знакове, каквито имаме въ сѣщинския тогавашенъ черковенъ езикъ. Вижда се, че въ запазенитѣ дамаскини не се употрѣбвяватъ знакове *z*, *u*, сжщо и носовки безъ съмнение, а сжщо и двата ера.

Ерѣтъ е писанъ така, че не се знае, дали е ѣ или е ѡ. Този простонароденъ книжовенъ езикъ отпосле става основа за голѣма литература не само въ западна България, но и въ срѣдна и въ източна, основа на голѣма проповѣднишка литература, която и днесъ остава богатъ изворъ за историята на нашия книжовенъ езикъ. И понеже повечето произведения сж известни подъ названието дамаскини, то най прилѣга да се нарече тази литература дамаскинска литература и да я свържемъ отъ една страна съ влиянието на сръбската редакция въ западно-българскитѣ области, а отъ друга страна съ срѣдно-българската традиция, която все си е останала тукъ-тамъ по българскитѣ мѣнастири, които даватъ потикъ за все по-голѣмо разширение на тази литература. Особено пѣкъ силенъ потикъ се получава откъмъ тази страна, когато се явяватъ словата на знаменития грѣцки проповѣдникъ Дамаскинъ Студитъ нареченъ, дяконъ Солунски, който презъ XV в. е написалъ много простонародни проповѣди на грѣцки езикъ, отъ които много биватъ преведени на български езикъ. Имайки предъ видъ, че Дамаскиновитѣ слова криятъ въ себе си дири отъ сръбска редакция, то трѣбва да се предположи, че словата на Дамаскинъ Студитъ сж били преведени на сръбска редакция. Дали въ сръбска или въ българска земя е станало това превеждане, това е второстепенъ въпросъ. Безъ друго, Дамаскинъ Студитъ е преведенъ на редакция, която не може да се нарече чисто българска. Има единъ сръбски преводъ въ Св. Гора (намира се въ Народната библиотека), обаче дали това е първи преведенъ дамаскинъ, това не се знае. Все още този въпросъ не е добре изученъ.

Споменахме нѣколко бележки, написани на сръбска редакция, които могатъ да се увеличатъ. Тѣзи бележки сж обнародвани у Л. Стојановић: „Записи и надписи“, гдето между другото сж вмѣнати и български надписи. Л. Стојановић намира нѣколко ржкописи записки, въ които личи сръбска редекция, но въ сжщностъ тѣ не сж писани отъ сърби, а отъ българи. Това личи отъ нѣкои особености въ морфологията, макаръ че личи сръбска [сев. зап. бѣлг.] редакция.

Паисиевата история, като минавала отъ ржка наржка, колкото повече се преписва, толоква повече се вмѣкватъ българизми, докато въ XVIII в. се образува единъ езикъ, който е чудна смѣсица отъ сръбски и български. Въ първо време, презъ XVI в., като че ли българи и сърби съзнаватъ, че иматъ общъ книжовенъ езикъ и когато сж принудени да пишатъ на руска редакция, тѣ като че ли се извиняватъ, че не сж могли да намѣратъ сръбски или български, а руски изворъ. На този сръбско-български езикъ се пишатъ твърде много съчинения, които на първо време сж по-близу до сръбски, отколкото до български езикъ. Така че този езикъ можемъ да раздѣлимъ: въ първия периодъ сърбизми има повече, а въ втория по-

малко. Тиквешкия ржкописъ, нареченъ така отъ издателя му Начо А. Начовъ въ министерски „Сборникъ, за нар. умотв.“ кн. 8, 9, 10 е писанъ на сръбскобългарска редакция. Той съдържа повече апокрифни статии. Така сжщо единъ ржкописъ, който съдържа сръбскобългарска редакция, е ржкописа, за който съобща Никола Начевъ въ сжщия министерски „Сборникъ“, кн. 16—17, така наречения Аджарски ржкописъ, защото е намѣренъ въ с. Аджаръ; билъ притежание на Чирпанското читалище. Има другъ сборникъ, който доскоро бѣше въ Скопската българска митрополия. За него ни съобща Радченко „Замѣтки о рукописи, хранящейся въ Скопской митрополіи“ отъ 1668 г. Такъвъ ржкописъ, писанъ на сжщата редакция е ржкописа, за който съобща В. Ставревъ въ в. „Дневникъ“ въ 1906.: „Единъ ржкописенъ български паметникъ отъ 1674 г.“ Ставревъ не дава текста, обаче, отъ това, което съобщава, излиза, че е отъ рода на западнобългарскитѣ дамаскини. Единъ такъвъ паметникъ се намира въ Народната библиотека подъ № 509 (Гл. проф. Б. Цоневъ: „Описъ на ржкописитѣ въ Софійската Народна библиотека“ 326).

По какво се познава, че нѣкой ржкописъ е писанъ отъ българинъ? По това, че покрай сръбскитѣ форми се намиратъ форми, които напомнятъ българския езикъ. Напр., Аджарския ржкописъ е писанъ на твърде старински езикъ. Напр., тамъ пишатъ жѣдна. Това не може да е писано отъ сърбинъ, защото въ всички сръбски говори е жѣдна. Или напр., въ Тиквешкия ржкописъ, гдето е доста добре запазена българската редакция, срѣщаме форми: золь, тежокъ, тогда, пастѣхъ, рѣхо.

За втората епоха вече нѣма никакво съмнение. Тамъ веднага ще се види, че паметникътъ е писанъ отъ българинъ.

Тѣзи паметници сж преписани отъ разни писачи и въ всѣки преписъ се прибавя по нѣщо българско. Така полека се създава една сръбско-българска редакция, въ която преодоляватъ български звукове и форми, а езикътъ е пакъ черковнославянски, въ този смисълъ, че нѣма онова, което отличава българскиятъ езикъ отъ други славянски езици, напр. нѣма членна форма.

По този начинъ се създаватъ втора редица сборници, които можемъ да наречемъ дамаскини, защото повечето сж отъ Дамаскинъ Студитъ, дяконъ Солунски. Такива сборници сж писали мнозина. Обаче, за жалостъ, ние не можемъ да свържемъ тази литературна дейность съ лица. Данни за тѣзи дамаскинари нѣма. А дамаскини могатъ да се наведатъ твърде много. Такива е писалъ напр. попъ Тодоръ отъ Вратца. Напр., № 325, писанъ въ 1767 г., намира се въ Народната библиотека. На 1797 г. пише нѣкой си монахъ Никифоръ въ Рилския мнастиръ, на полународенъ български езикъ. Такъвъ е единъ сборникъ, писанъ отъ 1740 г. въ Самоковъ, № 327 въ Народната библиотека, писанъ отъ нѣкой си Йосифъ. За такива

сборници съобщава Качановски въ „Памятники болгарскаго народнаго творчества“ въ 1882 г., единъ сборникъ, който съдържа западнобългарски пѣсни и приказки, събрани отъ него; издание на руската академия. Въ началото на сборника говори за българското народно творчество, говори за българската книжнина преди освобождението, говори за тѣзи сборници-дамаскини, за които споменахме, и дава извадки отъ тѣхъ, именно единъ отъ Рилския манастиръ: „Слово ради самодики бродници“. Той дава извадки и отъ другъ дамаскинъ, намѣренъ въ с. Рила: „Слова за Коледа и Георгьовденъ“. Тѣ сочатъ на дамаскини, писани на сръбскобългарска редакция.

Такъвъ дамаскинъ е онзи дамаскинъ отъ Хаджи Йоанъ писанъ въ 1750 г. въ Самоковъ. Такъвъ писалъ и нѣкой симонахъ Никифоръ въ Бѣлово въ 1768 г. Другъ сборникъ е този на монахъ Теофанъ Рилски Непотрѣбни отъ 1780 г., писанъ въ Татаръ-Пазарджикъ. Такива сборници могатъ да се отбележатъ още твърде много. Тази литература е доста разпространена, и постоянно се намиратъ нови сборници.

Ако, обаче, искаме да кажемъ повече за тѣзи дамаскинари, за тѣхния животъ и дейность, ние не можемъ да намѣримъ сведения, защото въ тѣхнитѣ трудове се казватъ тѣхнитѣ имена и най много ще се каже нѣкоя дата, или най-после село или градъ, гдето е преписванъ или писанъ. Следъ време, като се прибере нашия книжовенъ имотъ, ще можемъ да научимъ нѣщо повече за тия твърде важни за онази епоха дейци, важни, защото се издигатъ въ онази тъмна сръда като сжщински просвѣтители на епохата. Само тѣ пишатъ или превеждатъ, но тѣ не сж по-малко важни отъ послешнитѣ наши дейци, които пишатъ съзнателно горе-долу научни съчинения. Тѣ сж, можемъ да кажемъ, предтечи на оногва, който излѣзе после съ едно научно съчинение, гдето изследва родословието и историята на българския народъ. Тѣ сж предтечи на нашия възродителъ Паисий Хилендарски. Защото и Паисий излѣзе отъ тѣхната сръда. Паисий колкото и да е славенъ по своята история, той не е нищо друго, освенъ дамаскинаръ, съ тази разлика, че той, може би, не е преписвалъ дамаскини, а е работилъ за българската история, обаче, по езикъ и писмо той не може да се дѣли отъ тѣхъ. Първоначалниятъ оригиналъ сочи къмъ онѣзи произведения, които наричаме дамаскини, писани въ западна Бѣлгѣрия преди него, на сръбска редакция. Не трѣбва да се мисли, че тѣзи дамаскинари сж били слѣпи преписвачи. Напротивъ, отъ много записки се вижда, че тѣ сж работили съзнателно за пробуждане на българския народъ.

За единъ отъ тѣхъ можемъ да кажемъ повече. Това е онзи дамаскинаръ, който може да минава за най-плодовитъ. Това е духовникъ Йосифъ, нареченъ Йосифъ Брадати. За този Йосифъ Брадати споменава още Гильфердингъ, а сж-

що и Григоровичъ, както и Сырку. Единъ отъ нашитѣ стари книжовници, Д. Мариновъ се опита да внесе повече свѣтлина за този рилски монахъ. Той писа статия въ министерския „Сборникъ“, кн. 18 подъ название: „Иеромонахъ Йосифъ Брадати (Приносъ къмъ историята на българската литература)“, СбНУ. XVIII стр. 99—131. [вж. напоследъкъ характеристиката на Йосифа Брадати у Бояна Пеневъ, История на новата българска литература т. II (София 1933) стр. 193—203 С. М.]. Наистина, не е ново това, което той (Д. Мар.) съобщава (споредъ както му съобщилъ Неофитъ Рилски, а Неофитъ Рилски билъ монахъ въ Рилския манастиръ, пъкъ Мариновъ е билъ послушникъ ученикъ при него). Неофитъ Рилски казалъ, че Йосифъ Брадати е роденъ въ Елена и произхождалъ отъ онзи родъ, отъ който билъ и Йорданъ Брадата, обесенъ въ Търново, понеже билъ замѣсенъ въ възстанието на капитанъ Мамарчева. Разбира се, че Йосифъ Брадати живѣе 70—80 години по-после. Отъ сжщия родъ е д-ръ Браделъ, който преди да иде въ Русия се казвалъ Брадата. Дали е вѣрно това предположение, не се знае, но ние можемъ да твърдимъ, че той е живѣлъ въ Рилския манастиръ 50—60 години, живѣлъ като монахъ и после като иеромонахъ, после е билъ духовникъ и като такъвъ е ходилъ въ България като представителъ на Рилския манастиръ и е изповѣдвалъ християнитѣ. Преди това той е живѣлъ въ Рилския манастиръ въ една отъ постницитѣ. Знае се това, че той е билъ въ манастиря въ 1740 г., а това се вижда отъ една записка отъ негова ржка, отъ единъ ржкописъ въ Рилския манастиръ, гдето се казва, че се прави постница и се споменава единъ игуменъ Герасимъ, клисаръ Вадимъ, и др. По друга записка може да се потвърди, че Герасимъ и Вадимъ сж били на чело на манастиря въ 1740 г. Това може да се каже, за да имаме една дата предъ видъ, а тази дата се явява 22 години преди Паисия. А и преди тази дата сж писани дамаскини, обаче, за тѣхъ нѣма още данни. Значи, преди Паисия имало много дамаскинари.

Единъ сборникъ на Йосифъ Брадати се намира въ Българската академия на наукитѣ подъ № 22, съдържа 288 листа четвъртини. Този сборникъ е билъ въ ржцетѣ на нѣкой си иеромонахъ Романъ въ Габрово. Може-би този монахъ е билъ въ Рилския манастиръ. Сборникътъ съдържа твърде много слова и производи, преписи, или преведжани, както се казва, отъ гръцки. Дали Йосифъ Брадати е знаялъ гръцки, не може да се каже. Мариновъ казва, че е знаялъ гръцки; въ сборника се казва, че е преведенъ отъ гръцки. Сборникътъ е пълненъ съ „глоси“, бележки. Тѣ сж твърде поучителни за насъ, изучвайки онова тъмно време, а толкозъ по-важни сж били за онова време, когато не е имало друго, освенъ тѣзи сборници. Йосифъ Брадати намира тукъ поводъ да говори, че хората не ходѣли на черква, че женитѣ се много кичели,

че вѣрвали въ магии и пр. Като се иматъ предъ видъ тѣзи бележки, вижда се у този Йосифъ Бради известна оригиналностъ, а въ сжщото време известно съзнание да внесе нѣщо ново въ нашата книжнина.

За други дамаскилари не можемъ да кажемъ нищо, освенъ за попъ Тодоръ отъ Вратца, отъ когото има твърде много сборници въ Народната библиотека, въ Синодалната библиотека, въ Рилския манастиръ и пр. Единъ твърде продуктивенъ попъ, който самъ преписвалъ, а може би е продавалъ преписанитѣ сборници, защото въ нѣкои дамаскини се срѣща: „Тази книга купихъ отъ попъ Тодоръ“ и понеже тѣзи записки сж отъ околнитѣ мѣста на Вратца, излиза, че той е работилъ въ Вратца и околността. Много отъ тѣзи дамаскини се откриватъ сега.

Ще трѣбва да представимъ връзката между тѣзи дамаскилари и Паисий, тази връзка, която малцина съзнаватъ. Защото мнозина сега казватъ, че възраждането почва съ Паисия. Паисий не може да изпъкне изведнѣжъ отъ тази тъмна епоха. Трѣбва преди него да е работено нѣщо, което става основа, на която Паисий да работи. Тази основа сж дамаскинитѣ и тѣхъ не трѣбва да оставимъ на страна. Тѣхнитѣ писачи трѣбва да присъединимъ къмъ онѣзи български дейци, и тогава ще разберемъ, какъ е могълъ да дойде такъвъ даровитъ човѣкъ като Паисий. И като сравнимъ езика на Паисий съ езика на тѣзи дамаскини, виждаме, че той е писалъ тъкмо на такъвъ езикъ. Не е вѣрно сжщо, че Паисий е основателъ на руското влияние въ нашия езикъ. Това е следствие на туй, че въ повече отъ преписитѣ на Паисиевата история прозира руски правописъ. Така се пише напр. намѣсто ѡ — ѡ, намѣсто ѣ — е. Правописътъ се влияе отъ околната срѣда, понеже преписитѣ сж повечето отъ XVIII в., когато въ България владѣе руска редакция въ повечето отъ нашитѣ краища. За да докажа, че въ Паисиевата история нѣма такова влияние или го има въ твърде слабъ размѣръ, ще кажа, че най стариятъ преписъ отъ тази история, напр. преписътъ отъ 1765 г. отъ свещ. Стойко Владиславовъ въ Котелъ, сетне епископъ Софроний Врачански, има твърде малко русизми. Тамъ личи повече сръбска редакция. Сжщо така твърде малко русизми има и въ единъ преписъ, направенъ въ Самоковъ въ 1771 г., а следъ тази дата почватъ да се явяватъ повече русизми. Това показва, че колкото се върви къмъ стария текстъ, толкозъ по-малко русизми има. Най-после, ако вземемъ сжщинскиятъ първописъ, онзи който се намира въ Зографския манастиръ и който е обнародванъ отъ проф. Йорданъ Ивановъ, можемъ да бждемъ сигурни, че Паисий не е писалъ на руска редакция, а е писалъ на езикъ, на какъвто пишатъ дамаскинаритѣ въ западна България, на такъвъ, на какъвто пише Йосифъ Брадати или попъ Тодоръ Врачански (защото има други попъ Тодоръ

отъ Пирдопъ), т. е. онѣзи двама представители на дамаскинарската школа, отъ които има най много дамаскини и които работятъ преди Паисия.

Затова, безъ да искаме да накърняваме славата на Паисия, ще кажемъ, че той е билъ първоначално дамаскинаръ, както другитѣ негови предшественици. Дали и той е писалъ дамаскини, не можемъ да кажемъ, не сж намѣрени такива, но че той е отъ школата на дамаскинаритѣ, се вижда по неговия правописъ.

Съ това искаме да се установи факта, че когато се говори за Паисия, трѣбва да се говори за деятель, който пише научно горе-долу. За това Паисий не трѣбва да се смѣта за начинателъ на новата българска литература, а трѣбва да бжде начинателъ на по-друга епоха въ нашата книжнина, че работи вече на нучна почва. Той не може да бжде родоначалникъ на новобългарската книжнина, защото дълго време следъ него нѣма никаква нова българска книжнина. Всичко следъ него е пакъ дамаскини. До 1824 г. даже, когато се почва модерното образование, нѣма нищо друго, освенъ дамаскини. Той като че ли стои уединенъ между тѣзи две епохи преди и следъ него. Щомъ е така, за да не бжде така уединенъ и за да разберемъ свръзката преди и следъ него, трѣбва имаме предъ видъ дамаскинаритѣ. Тогава той се свързва съ предишната и последвана епоха, а това е важно.

Паисий, казва, че е отъ Самоковската епархия. Колко години е работилъ въ Самоков, не се знае, но тамъ навѣрно е училъ при тѣзи дамаскинари, които сж преписвали на сръбка редакция. Като се вземе ржкописа на Паисия и се сравни съ единъ отъ тѣзи западно български дамаскини, не ще се види голѣма разлика по езикъ, писмо и т. н. Въ послешнитѣ преписи като че има известна правописна школа. Може това да е било така и въ чистия преписъ на Паисий, който не е запазенъ. Но черновката иде да покаже, че между правописа на Паисия и този на дамаскинаритѣ нѣма голѣма разлика, напр. главнитѣ букви не се употрѣбаватъ. Отъ препинателнитѣ знаци употрѣбаватъ само точка, но често я турятъ, гдѣто съвсемъ не трѣбва. Много рѣдко употрѣбаватъ запетая. Сжщо така употрѣбаватъ точка за съкратителенъ знакъ: тък.мо. Сжщо такъвъ знакъ пишатъ и надъ гласната и въ иже и др.

Буквитѣ, що намираме въ черновката, сравнени съ тѣзи, които намираме въ западно-българскитѣ дамаскини, за чудо, иматъ голѣмо сходство. А се и отличава: дамаскинаритѣ пишатъ а, а Паисий пише а; в се пише еднакво: в. в се пише еднакво у еднитѣ и у другитѣ. Сжщо тѣй еднакво се пишатъ г, т, д. Въ е има разлика: въ дамаскинитѣ пишатъ е, а Паисий е. Сжщо такава буква има и въ дамаскинитѣ, но се употрѣбва по-рѣдко. ж въ дамаскинитѣ

се пише подобно на ж у Паисия; з се пише еднакво з, з, и се отличава (і, і — у дамаскинитѣ, и — Паисий); к е еднакво к. л сжщо еднакво, както и м, н. о се отличава: ѿ у дамаскинитѣ, ѿ, ѿ у Паисия. п е еднакво, р сжщо; п, р (у Паисий р). Еднакво се пише с, т, ү: с, п, ѝ, ѝ. ц се пише еднакво, обаче, чето у Паисия се срѣща ц съ извита долня часть покрай ц. ф се пише различно въ дамаскинитѣ и у Паисия. ч сжщо различно у дамаскинитѣ, и различно у Паисия. ш, ш, ѣ, ю се пишатъ все еднакво: ш, ш, ѣ, ѣ, ю, ю. Другитѣ букви, които се употрѣбаватъ по-рѣдко, вече се различаватъ: Пасий пише ѡ, докато дамаскинаритѣ не употрѣбаватъ тази буква. Това е, защото Паисий, когато пише своята история, си служи съ руски извори, отгдето я взема; това е значи русизъмъ у Паисия; ѡ се отличава сжщо така въ дамаскинитѣ и у Паисия. Навѣрно Паисий го е училъ отъ руски или срѣбски извори.

Като имаме предъ видъ толкозъ голѣмото сходство, не трѣбва да казваме, че това явление е случайно. Паисий е училъ отъ онѣзи сжщитѣ дамаскини да чете и пише, било въ Рилския мѣнастиръ или около мѣнастиря. Той навѣрно се е училъ у нѣкой рилски попъ или калугеръ [вж. по тоя въпросъ отдѣлна статия отъ проф. Б. Цоневъ „Отъ коя книжовна школа е излѣзълъ Паисий Хилендарски“ въ сп. „Славянски гласъ“ год. X. стр. 165—174. С. М.]

Ако разширимъ сравнението по нататъкъ и вземемъ и видимъ, какъ пише Паисий и какъ пишатъ дамаскинаритѣ, ще видимъ пакъ голѣмо сходство. Обаче, не всички страници отъ Паисиевата история сж писани на еднакъвъ езикъ. Докато въ дамаскинитѣ владѣе единъ езикъ, Паисий не пише на единъ и сжщъ езикъ. Паисий пише на нѣкои мѣста на народенъ езикъ, а на други на — книжовенъ езикъ. Това зависи отъ изворитѣ, отъ които се е ползувалъ. Ако самъ е съчинявалъ, той пише по народенъ езикъ, но ако заема отъ чужди извори, той си служи съ книжовенъ езикъ; ако е преводъ, има по-книжовенъ езикъ, ако е отъ самия него, вижда се по-народенъ езикъ. Едно отъ дветѣ предисловія е писано на черковно-славянски езикъ, той намира у Орбини единъ предговоръ, който му се харесва, и го турилъ. Този предговоръ, може-би, да е туренъ отъ нѣкои преписвачи.

Има свръзка между историята на Паисия и западнобългарскитѣ дамаскини. Изложихъ по-рано характера на българския езикъ въ западнобългарскитѣ дамаскини, и сега ще го сравнимъ съ езика, който се употрѣбява въ Паисиевата история. Откъмъ езика нѣма голѣма разлика. Езикътъ на западно-българскитѣ дамаскини е смѣсица отъ старъ и новъ, отъ чуждо и свое. Различаваме три, четири и повече съставни елементи или пластове. Основата на този езикъ е черковно-книжовенъ езикъ, който се употрѣбява въ Сърбия и западна

България. Това е основата на този езикъ, съдържащъ въ себе си български и сръбски елементи. Формитѣ и думитѣ сж български, само звуковетѣ сж промѣнени. Покрай сщтинското книжовно влияние на сръбския черковенъ езикъ, който е билъ черковенъ и въ западнитѣ български краища, виждаме влияние и отъ езика на западнобългарското население. Виждаме, че тукъ-тамъ прозира изговоръ такъвъ, който е билъ свойственъ на българскитѣ свещеници по западна България, които си служили съ сръбски черковни книги. По подражание на сръбскитѣ свещеници тѣ изговарятъ ероветѣ, напр., по сръбски начинъ. Такива дири има въ дамаскнитѣ.

Покрай тия книжовни влияния отъ сръбски, ще трѣбва да имаме предъ видъ книжовното влияние на руския черковенъ езикъ. Понеже тия дамаскини сж писани презъ 17. и 18. в., когато се въвеждатъ книги отъ руска редакция въ нашата черковна служба, то въ тѣхъ руското влияние е доста силно. Напр., а се изговаря като а следъ ж, ч, ш: начала или началникъ; аористъ III. л. мн. ч. пишатъ съ а: рѣша, отидоша. Покрай тая форма се употрѣбвя формата на -ха: рекоха, отидоха; аористъ на -ша е книжовна, форма минала пакъ отъ руско-черковнитѣ книги. Единъ елементъ, който се смѣсва въ езика на дамаскнитѣ и го прави още по-пѣстъръ, е елементъ отъ по-ново време, вмѣкнатъ отъ дамаскинаритѣ, отъ автори и преводачи на тия простонародни проповѣди, то сж елементи; вмѣкнати изъ българскитѣ говори.

Езикътъ на дамаскнитѣ не представлява единство отъ тая страна, откъмъ това, което можемъ да наречемъ народни елементи, защото дамаскнитѣ се пишатъ отъ разни лица, употрѣбвяватъ се въ разни мѣстности и съ това се внасятъ въ тѣхъ и разни елементи отъ български езикъ. Дамаскнитѣ сж народни книги и сж вземани отъ градъ на градъ, преписвани сж отъ разни свещеници и учители, които сж внасяли разни елементи. Напр., дамаскинътъ № 322 отъ 1756 г. (намира се въ Народната библиотека), писанъ отъ попъ Тодоръ и преписанъ отъ изводъ на Врачанския духовникъ Йосифъ: тукъ се кръсто сватъ два елемента, езикътъ на попъ Тодоръ и езика на Йосифъ. Въ говоръ на Йосифа се срѣщатъ старински думи отъ старобългарски и сръднобългарски паметници, употрѣбвява ги като общопознати думи. Този, който е писалъ, искалъ да запази старинския езикъ, но се поддава на простонародния езикъ, та се явява по такъвъ начинъ смѣсица въ думитѣ и формитѣ и въ звуковетѣ. ѣ се предава винаги съ е, тъмна гласна се предава по разни начини: съ ѣ, съ ѡ, съ а и пр.: сѣщестко, гѣсѣница, стрѣжѣтъ, неправилна форма вмѣсто стрегуть. Навредъ като че иска да прокара една руско-сръбска фонетична основа. Това се отнася до кореннитѣ срички, ж въ кореннитѣ срички се предавасъ ѣ, а въ много случаи и въ окончанията на глагола и др., често пѣти се предава видѣѣ, хѣщѣ, волю Божию.

ж е предадено по новобългарски съ ѝ, особено въ коренни срички: чѣдо, начело, приелъ, тигота, скещиникъ, князъ, и пр. Покрай ѝ се срѣща и форма по руски начинъ на изказване, напр. началникъ, поставиша, изидоша. и пр. Срѣщаме и жѣденъ, жѣтва. ж=ъ, отъ ж следъ замѣна на староб. ж съ ж!

Двата ера љ и љ се предаватъ по разни начини, съобразно съ това, кое влияние надделяв, черковносръбско или народно влияние, љ се предава пакъ съ љ, безъ разлика на положение, напр., тѣкмо, мѣзда, полѣзна и пр. Тукъ имаме и влияние на сръбски езикъ, напр., полазно изговарятъ като съ а, сѣщо наракъ, мазда и пр. Сръбско влияние имаме и въ това, че намѣсто ѝ стои ја: достоянъ. Имамe употребено пакъ по сръбски начинъ а вмѣсто ѝ (отъ љ): киноткорацъ, прѣлащени, отачетко, прѣластк — несвойствено на български езикъ И днесъ свещеницитѣ въ Сърбия изговарятъ љ като а, вж. Новаковичъ, „Гласник“ кн. 44.

Меко л следъ устни в, в, п, м, се спазва: това се дължи на сръбско или руско влияние, ако не е старинна черта.

Мѣсятъ се елементи отъ сръбска и руска редакция. Единъ звукъ е предаденъ по разни начини.

И формитѣ се влияятъ отъ тритѣ елемента: отъ черковнославянския езикъ отъ една страна, по сръбска и по руска редакция, и отъ друга, отъ народни говори. Отъ една страна се употребява старъ, а отъ друга новъ езикъ. Напр.: сѣтъ радостю, рускосръбска форма, но паралелно съ нея се употребява: сѣтъ радостъ съвсемъ по български. Единъ пжтъ пишатѣ сѣтъ страхомъ, други пжтъ пишатѣ сѣтъ страхъ; въ вечнѣю мѣкс, но сѣщо пишатѣ: къ вечна мѣка; неговѣ колю, но и негова кола; по всю вселенноую, но и по вся вселенна; много чада, но сѣщо много(у) чѣда.

Това сѣщо забелѣзваме и при изказване на множ. число: родители — родители, апостоли — апостоле, чули — чуле, слишали — слишале, сподобилѣ се и познали и пр., единъ пжтъ по народно, другъ пжтъ по книжовно.

Мѣстоименната форма паралелно се употребява: го, но паралелно съ това го, ю — ја, ихъ, нихъ — ги, нѣци — неци. По-после формитѣ се употребяватъ твърде пѣстро: виждѣ, хоцѣ, но покрай това: да откъпа, да стана, да ида и пр. Трето лице мн. ч. покрай еѣ, еѣтъ употребяватъ и сѣ, сиречь сѣ, сж. са. Често пжти се срѣща сѣдъ. За забелѣзване е, че въ оригинала на Паисия се срѣща сѣщата тази форма. Това показва пакъ, че той се е училъ при сѣщитѣ дамаскинари. Срѣща се сѣщо: есмъ, есъмъ, съмъ, самъ, значи по четири разни начини изразена една и сѣща дума. Второто лице пишатѣ съ ши или шъ: оумѣриши, прохѣдиши, идѣши, покрай това можешъ, идѣшъ и т. н. Първо лице мн. число има три форми съ: -мъ, -ме, -мо (свойствена на сръбски и на северозападнитѣ български говори), а сѣщо и мы: радимъ,

пелѣчимъ, но и новитѣ форми видиме, имаме. За трето лице мн. число се употрѣбѣва ю или оу, както по черковнославянски: ѡтъ—ютъ, идѡтъ—бѣдѡтъ; прохѡждѡтъ, люблѡтъ. Покрай тѣзи старински форми имаме съвсемъ нови форми съ а или ѡ; люблѡтъ, хѡдатъ, скѣрватъ. Сжщото виждаме въ изказването на аористната форма, а особено въ 1. л. мн. ч.: -хѡмъ е стара форма, а -хѡмѣ е нова. Тѣзи две форми вѣрвятъ паралелно: рѣкохѡмъ—рѣкохѡмѣ, а сжщо и трето лице мн. ч.: съ ша стара форма, а съ хѡнародна: пойдѡша, но и пойдѡха. Тукъ имаме и смѣсена форма: станаша добри.

Това нѣщо виждаме и въ всички други форми. Наречия, предлози, междуметия се употрѣбѣватъ въ разни форми. Покрай како употрѣбѣватъ какъ, егда — кога, тѣни — залѣдо, ксѣгда — ксѣкога, толико — толкока. Това даже забелѣзваме и днесъ. И сега употрѣбѣваме руски думи покрай народнитѣ бѣлгарски форми.

И синтактичнитѣ форми се употрѣбѣватъ паралелно въ западнобѣлгарскитѣ дамаскини: видѣ жерткѣ ткоѣго братѣ ѡкѡлѣ. Но сжщевременно се употрѣбѣва дателенъ падежъ съ предлога на: „хѡчетъ да речетъ на болнитѣ“; „да не упадетъ въ руце убищамъ“. Покрай това употрѣбление виждаме такова, което не вѣрви по стария синтаксисъ: благодатѣ и чѡлокѣколюбѣ гѣ нашѣмѣ исѣ хѣ. Вижда се тука сбѣркване на падежитѣ. Сжщо така: ради едина дѣша погнѣшѣю. На нѣкоя мѣста употрѣбѣватъ и стари и нови падежи: на мнозѣ по блѡгоугодно спѡдобѣнѣша се блѡгодатѣ; многѣ залѡбѣ; испѣлѣни се дѣша радѡстѣ и кесѣлѣ (трѣбѡва да бжде род. падежъ).

Така че, безъ да навеждаме още други примѣри, вижда се каква смѣсица владѣе откъмъ употрѣба на букви, думи и синтактични форми, което е произлѣзло отъ влиянието на рускосрѣбската редакция и отъ влиянието на народнитѣ говори. Съ това се представя езика на дамаскинитѣ. Ще дадемъ единъ паралелъ между него и езика на Паисия.

Разликата въ езиково отношение между западнобѣлгарскитѣ дамаскини и Паисия е, че у Паисия забелѣзваме едно по-голѣмо руско влияние. Русизми се срѣщатъ у него по-често, защото си служи по-често съ руски източници.

Ако се спремъ върху правописа на Паисия, ще видимъ, че той употрѣбѣва само единъ еръ и го пише ѣ, ѡ, така че не се отличава, дали е ѣ или ѡ. Въ Котленския преписъ е употрѣбенъ само ѡ. Дали въ чистия екземпляръ се употрѣбѣва само ѡ, не се знае. Разбира се, за насъ е безъ значение, какво става въ Паисиевитѣ преписи. За насъ е важно, че автографътъ на Паисий стои твърде близко по езикъ и правописъ до дамаскинитѣ. Освенъ това той употрѣбѣва ѣ, а че нѣкой пѣтъ го замѣня съ а. Той пише прѣлѣстѣ, вѣпрѣки, лѣвѣ, но сжщевременно пише въ тѣзи случаи а: ѡтмѣщенѣ, чѣтѣмѣ, нѣмѣмѣ, прѣмѣщенѣ. Но сжщевременно у Паисия има

единъ плюсъ, че ъ често пжти се предава чрезъ ѳ, а намѣсто љ се употрѣбѣва ѳ. Така че виждаме той да пише не само конѣчно, коначно, но и конечено; ползно, полѣзно, но и полезно пакъ подѣ руско влияние: събрахъ, свбрахъ, но и събрахъ, което е пакъ отъ руско влияние [или зап. бѣлг. народно. С. М.]. Тѣзи примѣри сж много. Покрай двойното писане, отъ руско или сръбско влияние се употрѣбѣва и трето писане, отъ народнитѣ говори: „въспетъ, воспетъ и воспетъ“.

Такава двойственостъ се забелѣзва и въ употрѣбата на носовкитѣ: ж се предава или чрезъ ѣ, или чрезъ а, както ѡ се предава чрезъ ѳ или а. Затова срѣщаме не само ѡкѣдѣ, но сжщо сѣ, сѣтъ, сѣ. Срѣща се князъ, но и князь.

Той употрѣбѣва ѣ и ѡ обикновено съвсемъ неправилно. Това е пакъ подѣ влияние на неговитѣ извори. Пише напр., начало, начало; началникъ, началникъ. Причината е, че Паисий на млади години, като се училъ по дамаскинитѣ, пише начелникъ и пр., а когато почва да се ползува отъ рускитѣ извори, той пише началникъ, начало и пр. Предлози той употрѣбѣва: къ, ка, ко; съ, са, со. Първото е книжовно, второто е черковносръбско, а трето е руско влияние или диалектично влияние.

Любопитно е, че той твърде често употрѣбѣва ѣ намѣсто етимологично а: къмъ, намѣсто камъ; пкъ, намѣсто пакъ; пише сѣмъ, като иска да каже самъ; сѣмомнѣно намѣсто самомнѣно, сѣмовластно намѣсто самовластно.

Двойственостъ виждаме и въ изразяването на рѣ, лѣ. Той пише рѣ, ре, ре или безъ ѣ — р; лѣ, ло, ле: грѣки, греки грки; вѣлгарѣ, болгарѣ, влгарѣ; слѣзи, слѣзи, слзи; грѣделикъ (дума, която дамаскинаритѣ употрѣбѣватъ твърде често), грѣделикъ или грѣделикъ. Първото е черковнославянско, второто е руско влияние, а третото като че е негово изобретение. Тази неопитностъ въ граматиката отива до тамъ, че не може да изрази меки съгласни. Паисий често пжти пише ла, ма, ра, намѣсто лѣ, мѣ, рѣ: кола божиа, погѣбламъ, оставлатъ, зѣмла, краля мацарскаго; грѣкина, кола мина, смиракалъ (това е свойствено на дамаскинаритѣ). Това има да кажемъ, що се отнася до фонетиката и графиката на Паисия.

Какви форми употрѣбѣва Паисий? Паисий употрѣбѣва сжщо така смѣсени форми както дамаскинаритѣ. Глаголнитѣ форми се употрѣбѣватъ ту по старобѣлгарски, ту по новобѣлгарски; ту по старобѣлгарска, ту по руска редакция. Така, че тука се явява пѣстрота, както въ дамаскинитѣ. Напр. за множ. число у сжществителнитѣ срѣщаме окончание и: окчари, окчарѣ, копачѣ, копачи, нѣщо, което се вижда като ново. Имаме примѣри отъ множ. число на и: сѣрбие, рѣбие, араѣтне, нѣщо прибавено отъ неговия самоковски говоръ Любопитно е, че покрай обикновенитѣ причастия, той употрѣбѣва такива, които

е вземалъ отъ своя говоръ. Намѣсто *раненъ* употрѣбѣва *ранѣтъ*, написатъ и пр. Отъ друга страна, намѣсто *чоутъ* употребява *чѣнъ* и т. н.

Глаголнитѣ форми сжщо така сж различни. Употрѣбѣва ту народни форми, ту черковни форми: да ти *скажѣ*. Употрѣбѣва второ лице на *-иши*, но и на *-ишъ*: *познаѣши*, но и *срамнишъ*. Сжщо за трето лице употрѣбѣва *-тъ*, но често не се употрѣбѣва. Сжщо употрѣбѣва ту *-мѣ*, ту *-мъ*. Употрѣбѣва *боудоутъ*, *ѹмѣютъ*. Употрѣбѣва покрай това и *оу*, *ѣ* вмѣсто *ж*, както въ сръбската редакция: *Ѣофанѣ мнѣтъ* и *кажоутъ*. Аористнитѣ форми множ. число окончаватъ ту на *-хомъ*, ту на *-хмѣ*. Множественитѣ форми за 3. лице множ. число окончаватъ ту на *-ша*, ту на *-ха*: *дойдоша*, но и *кдигнаха*. Причастия: *дквигнулъ*, но и *покъхналъ*.

Сжщо така двойственостъ има и въ употрѣбата на синтактичнитѣ форми: *послаъ койскѹ*; *въсприаша светѹю(-я) въкру(-а)*; *къ странѣ Ѣлбасанскою*, *послалъ койска безбройною*; *такокою заповѣдъ*; по приведе^ннѣм, намѣсто дателенъ употрѣбенъ творителенъ падежъ; *ѿ скороѣ вѣгана палъ шлемъ его*. Изобщо и тукъ виждаме сжщо такива паралелни форми, както и въ дамаскинитѣ. У Паисия покрай руското влияние се срѣща и сръбско, особено въ употрѣбата на нѣкои сърбизми, напр., Паисий употрѣбѣва думата *кърло*, *лепо*, *натрагъ* (намѣсто *назадъ*), *ратъ*, *ске*, *ска*. Сърбизъмъ е, гдето употрѣбѣва *ѣ* намѣсто *ѣ*: *кнѣзъ*, *Нѣмана*, *господнѣ*, *кралѣвство*.

Разлика между дамаскинитѣ и Паисия има и въ тава, че у Паисия се забелѣзва *л*, което навѣрно е взето отъ рускитѣ извори. При това у него има повече русизми: намѣсто *ъ* — *о*, намѣсто *ь* — *ѣ*. Но паралелно съ черковносръбскитѣ особености се срѣщатъ и народни форми и звукове, напр., за първо лице ед. число сег. вр. употрѣбѣва *-оу*, но и *-а*. И други форми има употрѣбени по разни начини: *слоканѣ*, но и *славанѣ*, *славенѣ*, *слокѣнѣ*. Изобщо се забелѣзва у Паисия употрѣба на *ѣ* по сръбски начинъ (преди Вука). Той пише „нѣговъ“ и пр. сжщо, както сръбскитѣ писатели. Изобщо вижда се борба между книжовночерковния езикъ и народнитѣ говори.

Изобщо, като сравнимъ езика на Паисия, не може да не дойдемъ до заключение, че той е миналъ школата, презъ която сж минали книжовницитѣ въ западна България (главно югозападна България, която е била тогава книжовенъ центъръ). Затова, като говоримъ за важността на Паисия, като възродителъ на българския народъ, ни най-малко не можемъ да оспоримъ тая важностъ, обаче, ние не можемъ да се отнесемъ така къмъ него, както се отнасятъ други книжовници къмъ него — като къмъ родоначалникъ на новата българска книжнина. Ние не можемъ да го отдѣлимъ отъ другитѣ дамаскинари. Тѣ се отличаватъ, може-би, по това, че не сж писали истории.

Още преди Паисия е имало не само дамаскини, но и други нѣкои съчинения или записки, чието съдържание изказва индивидуалностъ и патриотизъмъ, както българската история на Паисия. Ето едно отъ тѣхъ, което може да се смѣта напълно като паметникъ отъ новата българска книжнина, понеже въ него изпжква субективното мнение на писателя. Това сж запискитѣ на попъ Петъръ отъ с. Мирково, писани около 1730 г. Тѣ сж писани, значи, 30—40 години преди Паисия. Паметникътъ е писанъ по на изтокъ, отколкото другитѣ паметници, и описва събития отъ 1620 год. Паметникътъ се намира въ една сбирка, която можемъ да наречемъ Дринова, понеже е подарена отъ него на Народната библиотека. Въ „Периодическо списание“ на Бълг. книж. друж. кн. III стр. 1—19 (София 1882) се обнародваха тѣзи записки: „Български лѣтописенъ разказъ отъ XVIII в.“ отъ М. Дриновъ. Той смѣта езика на тѣзи исторически бележки за Тетевенско наречие.

Записката за потурчване на Чепинскитѣ български се сжщо важна не само по своето съдържание, но и по своя езикъ и правописъ. Езикътъ е източно наречие и правописа не е такъвъ, като въ западнитѣ български дамаскини, а като този на попъ Петра. Тукъ се употрѣбява ж. Този белегъ е характеренъ белегъ за друга група дамаскини, която можемъ да наречемъ срѣднобългарски или централнобългарски дамаскини. Записката може да се нарече попъ Методиева. Обнародвана е отъ Ст. Захариевъ въ 1870 г. въ Виена. Тази книга на Ст. Захариевъ има твърде разнообразно съдържание. Той описва Татаръ-Пазарджишката каза въ всѣко отношение. Между другото той дава и тази записка, която преписалъ отъ единъ по-старъ ржкописъ, който сега е загубенъ. Отъ тая записка се вижда, че се описватъ исторически събития, и като така, не може да се дѣли отъ историческитѣ съчинения. И ако трѣбва да се смѣтне началото на новата българска книжнина отъ Паисия, тѣзи записки не трѣбва да влизатъ тамъ, а това не може да бжде така. Въ тѣзи записки нѣма срѣбско влияние. Тѣ сж писани самостойно. Тукъ се срѣща единъ знакъ, който е характеренъ за българската книжнина: ж се употрѣбява въ всички случаи, когато трѣбва да се изрази звукъ ж (з). Тѣ сж навѣрно писани отъ хора, които сж имали свръзка съ срѣднобългарската традиция. Тѣ употрѣбяватъ срѣднобългарски правописъ, доколкото той може да се приложи върху новобългарски езикъ; [вж. записката на попъ Методия Драгиновъ за потурчване на чепинскитѣ български въ I. томъ на тази „История на бълг. езикъ“ (София 1919) стр. 309—310].

Имайки предъ видъ тѣзи записки, имайки предъ видъ сжщо и много други дамаскини, въ които сж употрѣбявали ж, идваме до заключение, че въ една областъ въ българско-

то отечество, област която, заема градовете около Сръдна-гора, сръдна Стара-планина и източните Родопи се развивала българска книжнина, основана върху сръднобългарската традиция. Тръбва да се приеме, че въ тѣзи градове и села е живѣла сръднобългарската книжнина, незасегната още отъ сръбската черковна книжнина. Въ тази област днесъ намираме още и дамаскини, писани на новобългарски езикъ, въ които наистина се съглежда сръбско правописно влияние, но за разлика отъ западните български дамаскини, въ тѣхъ срѣщаме и знакъ ж, какъвто не се срѣща въ западнобългарските дамаскини.

Книжовните произведения, които срѣщаме между Стара-планина, Сръдна-гора и Родопите, сж дамаскини, които стоятъ въ свръзка съ сръднобългарските паметници. Тѣзи дамаскини се отличаватъ твърде много отъ западнобългарските; отличаватъ се твърде много по своя езикъ, който е източнобългарски и е твърде близъкъ до днешния нашъ литературенъ езикъ.

Нѣма да изброяваме всички тѣзи дамаскини, защото тѣ сж твърде много. Ще споменемъ само нѣкои отъ тѣхъ, които сж по-важни. Такъвъ е Троянски дамаскинъ, въ който най-често отъ всички други се вижда свръзката между старата българска книжнина и новобългарската. Той се намира въ Българската академия на науките и е подаренъ отъ нѣкой си Троянски родолюбецъ. Въ една записка се казва, че билъ наследенъ отъ прадеди, хора, все отъ Троянъ. Съдържа само 189 листа, голѣма четвъртина. Въ него се срѣщатъ записки, обаче, тѣ не сж важни. Най-старата е отъ 1770 г. отъ нѣкой си монахъ. Дамаскинътъ съдържа 17 слова и жития. Върху него вижте по-подробно „Български Прегледъ“ год. I кн. 8: Б. Цоневъ, „Новобългарска писменостъ преди Паисия“; [вж. още у сжщия, „Славянски ржкописи въ Българската академия“ въ „Сборникъ на Българската академия на науките“ кн. VI (София 1916) стр. 62—68 (съ снимка); „История на бълг. езикъ“ т. I (София 1919) стр. 285—287. С. М.].

Графиката на тѣзи дамаскини. Тѣ се отличаватъ по това, че употребяватъ двата ера, различаватъ ги, било да означаватъ съгласна, било да изказватъ звукъ ж: бѣде, бѣде. Но покрай двата ера употребяватъ ж и ѡ. Употребяватъ с повече писмени знаци, отколкото въ западнобългарските дамаскини. ж се употребява за ж (з) (бжде); ѡ се употребява, за да означава повече ѡ, но често пжти се употребява, за да означава звукъ ѡ, а други пжтъ, за да означава ѡ. Този навикъ да употребяватъ тѣзи знаци дава да се разбере, че това е писмена традиция. Примѣри: мѡжѡтъ, но други пжтъ мѡжѡтъ; вѡдж, но други пжтъ вѡдѡ, бѡдѡ и вѡдѡ. Ерѡтъ често пжти се пише на края на сжществителните жен. р. вѡждѡ.

Обаче, и тукъ не може да се откаже сръбско влияние. Често пжти намѣсто ж се употрѣбява ъ: мѣка, оулѣзоухъ, зная, молю, пришѣствие, сваки християни, помазаше, донесоше, — това сж все сърбизми [или по-точно особености на северозападнитѣ български говори отъ пограничната или преходна областъ; срв. по-горе на стр. посоченото за названието „сръбска редакция“ и за Свърлижкото евангелие отъ областъта между Нишъ и Видинъ. С. М.] Сръбското влияние се вижда най-добре въ евангелскитѣ цитати. Напр.: каагбелокенъ греды (є вмѣсто ѡ) въ име гйи; „въ начелѣ, съмрътъ, тръжьство“ и пр.

Изобщо Троянския дамаскинъ по своя езикъ и графика стои въ свръзка съ сръднобългарскитѣ говори, а отъ друга страна отъ къмъ евангелски цитати и пр. стои въ свръзка съ сръбски езикъ.

Черковнославянщинитѣ, които се срѣщатъ въ дамаскина, сж твърде малко въ сравнение съ народния езикъ. Тѣ сж много по-малко, отколкото днесъ чуждитѣ думи въ български езикъ. Вижда се, какъ още въ 17 в. се заражда езикъ чисто български. И този езикъ, ако не бѣше дошла онази реакция, която повърна българския езикъ отъ естественото му развитие, ако не бѣше дошло руското влияние, щѣхме да го имаме като много чисто български езикъ. И руското влияние, колкото и да е полезно, въ това отношение, че даде на българската книжнина да се запознае съ руската, отъ друга страна тикна книжовния български езикъ назадъ.

Такива дамаскини има още два: Ко прищенски и Люблянски. Коприщенскиятъ е издаденъ въ „Български старини“ кн. 2, издаденъ отъ проф. Л. Милетичъ. Троянскиятъ дамаскинъ е много по-правиленъ откъмъ езикъ и правописъ, отколкото другитѣ два дамаскина.

Люблянскиятъ дамаскинъ издаде С. Аргировъ въ министерски „Сборникъ за нар. умотв.“ кн. 12 и 16—17.

Другъ единъ дамаскинъ сжщо така важенъ е Протопопински дамаскинъ. Той се получи наскоро (чет. 1912) въ Софийската народна библиотека и е твърде добре запазенъ и написанъ. Писанъ е въ 1698 год. за Протопинския мѣнастиръ, както това се вижда отъ една записка въ сжщия дамаскинъ. Где е това село, не се знае. Азъ мисля, че самиятъ Пирдопъ се е казвалъ по-рано с. Протопопинци. [Тѣзи лекции сж отъ 1914 г. По-сетне Б. Цоневъ се е отмѣтналъ отъ това съвѣршено правилно схващане, та въ „История на българския езикъ“ т. I (София, 1919) стр. 287 бележи въ скоби, че Протопопинци е „вѣроятно днешното село Попинци, Панагюрско“. С. М.] Книгата е донесена отъ Пирдопъ заедно съ единъ сръднобългарски Пирдопски апостолъ. Любопитно е, че този дамаскинъ прилича на другъ единъ дамаскинъ, наре-

ченъ Люблянски дамаскинъ. Както въ Люблянския дамаскинъ, така и въ Протопопинския се забелѣзва два вида писмо. Единъ видъ бързописно писмо и друго полукурсивно. Като се сравнява съдържанието на тѣзи два дамаскина, вижда се голѣмо сходство. Дамаскинътъ е на чисто български езикъ, не се отличава никакъ отъ днешния български езикъ. Срѣщатъ се старински думи като напр., кѣк намѣсто кѣмъ. Вижда се предлога къ удвоенъ, както и съсъ.

Дамаскинътъ има 235 листа, съдържа 21 слова и жития. За него по-подробно вж. „Годишникъ на Софийския Университетъ“, кн. VIII—IX: „Единъ важенъ дамаскинъ отъ XVII в.“; описанъ е подробно отъ проф. Б. Цоневъ.

Друга школа е източнобългарската. Различава се отъ другитѣ две школи, че въ нея виждаме вече руско влияние и то въ много по-голѣма мѣра, отколкото въ другитѣ две школи. Въ другитѣ две школи има руско влияние, обаче, то се губи между сръбското влияние. Това сж трета група дамаскини, произлѣзли отъ източна България.

Шомъ е дума за руско влияние, трѣбва да се проследи въпроса, отъ кога захваща то въ българската литература. Защото като говоримъ за дамаскини съ руско влияние, трѣбва да кажемъ, че у Паисия сжщо има руско влияние, обаче, не се знае откога то почва въ българската литература. Затова ще трѣбва да се иде много назадъ. Още въ XIII в. има книги, писани подъ руско влияние.

Такъвъ паметникъ е Вратчанското евангелие, за което вече говорихме; [вж. Б. Цоневъ, „История на българский езикъ“ (София, 1919) стр. 217—218, и посочената тамъ литература; издание отъ сжщия: „Врачанско евангелие“ („Български старини“ кн. IV) София 1914. С. М.]. Това евангелие е уединено и нѣма покрай него другъ паметникъ, по който да заключаваме, че е било мощно това влияние. Този паметникъ трѣбва да се спомене, защото е най-старъ, въ който има дири отъ руския книжовенъ езикъ. Така, че това евангелие трѣбва да се тури като начало на руското влияние въ България.

Въ описа на Хлудовата сбирка отъ А. Поповъ между другото се говори за единъ ржкописъ № 160, въ който се виждатъ дири отъ руско влияние. Този ржкописъ не е отъ българска, а отъ сръбска редакция. За да се види, че Врачанското евангелие не е съвсемъ уединено, трѣбва да се спомене единъ миней отъ 13—14 вѣкъ. Разпоредбата на този миней е като въ рускитѣ миней, обаче, въ него има и съответни руски светци. Тамъ има служба на св. князь Владимиръ и други. Освенъ това, Поповъ привежда и нѣкои други сжщински русизми: надеже, ворона и др.

Руско влияние срѣщаме и въ единъ ржкописъ, който се намира въ Дечанския манастиръ, пасанъ въ 1402 г. Това е

единъ прологъ, въ който има русизми: *свѣтоѣ, свѣтитѣство,* предлогъ *ко* и др.

Книга, въ която има руско влияние, срѣщаме въ 1408 г. Това е книга отъ нѣкой си Дяконъ Григорий, писана по поръжка на сръбския деспотъ Ст. Лазаревић. Влиянието се вижда явно. За този паметникъ споменава Сырку: „Очерки изъ исторіи литературныхъ сношеній болгаръ и сербовъ въ XVII в.“

Друга книга съ руско влияние отъ 1420 г., пакъ отъ сръбска редакция, е оная, за която споменава Љ. Стојановић въ „Записии надписи“, подъ № 227. Въ нея явно се вижда руско влияние; *се, ко* и пр. Руска редакция се забелѣзва и въ единъ черковенъ надписъ до гр. Крагуевацъ отъ 1425 г. Този надписъ првежда Љ. Стојановић въ „Записи и надписи“ № 237.

Руска редакция се вижда въ единъ черковенъ надписъ отъ 1452 г. въ Ипекъ, както се вижда въ „Записи и надписи“, обнародвани пакъ отъ Љ. Стојановић, подъ № 299. Тамъ пишеть: *деспота Гюрѣ,* и пр.

Въ една записка отъ 1517 г., която привежда Антонъ Стоиловъ въ своя прегледъ на ржкописната сбирка въ Зографския мѣнастиръ, личи руско влияние. Той навежда и друга записка отъ 1666 г., въ която личи руска редакция, но това е паметникъ отъ XVII в.

Руска редакция се вижда въ друга една записка отъ Хилендарския мѣнастиръ и споредъ описанието на Сава Хилендарецъ отъ 1685 г.

Като официално употрѣбено писмо отъ руска редакция може да се приведе писмото на Пекския патриархъ, обнародвано въ „Споменикъ“ кн. 38. Въ това писмо отъ 1611 г. патриархътъ пише на руска редакция. Отъ тогава руската редакция все повече и повече се засилва, както въ България, така и въ Сърбия, и става официална редакция за Ипекската патриаршия, после за Охридската патриаршия, после за всички. Въ 1641. г. Пекскиятъ патриархъ се отнася съ официално писмо къмъ руския императоръ Михаилъ Теодоровичъ, като го моли да пусне старцитѣ отъ сръбскитѣ мѣнастири да събиратъ помощи отъ Русия. Това е доста важно, за да се види, какъ вече се засилва руското влияние; това позволение е твърде важно, за да се разбере и руското влияние въ България. Отъ тогава трѣгватъ разни български и сръбски калугери изъ Русия да просятъ книги за мѣнастиритѣ и за черквитѣ. Съ това се замѣнятъ тогавашнитѣ ржкописни и печатни книги отъ влахобългарска и сръбска редакция. Въ „Споменикъ“ 38 кн. се описва, какъ въ 1643 г. отива една експедиция отъ монаси въ Русия. Тя трѣгва съ разни мощи за руския императоръ и пр.

Следъ това не сж рѣдки документитѣ, отъ които личи, че отношенията между балканскитѣ народи и Русия ставатъ все по чести и че тамъ главно се носятъ руски печатни кни-

ги. На 1669. г. Светогорскитѣ монаси молятъ да имъ се помогне, защото турци и френци ги много притѣснявали. Вж. „Starine“ кн. 4, съобщава Новаковичъ. По тѣзи въпроси вж. сжщо „Гласник на сръб. учено дружество“ 58 и 60 кн.: „Отношения на ипекския патриархъ къмъ Русия“.

Заотношенията между руси, българи и сърби говори сжщо В. Ламански. Той казва, че книжовното влияние отъ Русия било по-силно въ Сърбия, отколкото въ България. Това е, защото сърбитѣ се събуждатъ по-рано и търсятъ помощъ въ Русия. Ламански казва, че независимо отъ това въ последно време руското влияние е по-силно въ България, отколкото въ Сърбия, защото между българитѣ има повече руски възпитаници. По този въпросъ вж.: „Руското влияние въ езика и Богоровата реакция“ статия отъ проф. Ив. Д. Шишмановъ въ „Български прегледъ“ год. VI, книга II.

Сборници съ руска редакция има доста много. Сборникъ отъ производи отъ 17. в. подъ № 317 въ Софйската народна библиотека. Пакъ тамъ се намира единъ катехизисъ. За него говори Аргировъ въ „Периодическо списание“ 44 кн. подъ заглавие: „Единъ български ръкописъ отъ 17. в.“. И тамъ владѣе източно наречие, а правописътъ е черковно-славянски-руски. Обаче, въпросъ е, доколко може да се смѣта, че този паметникъ е отъ 17. в., защото езикътъ е новобългарски, а на такъвъ се пише въ 18. в.

Другъ сборникъ отъ 18. в. въ Народната библиотека подъ № 333 пакъ на български народенъ езикъ, обаче, черковнославянски правописъ. Другъ сборникъ е № 344, писанъ въ Шуменъ. За него съобщи най-напредъ списание „Искра“ год. IV. После дава извадки Милетичъ „Повѣстъ за падане на Цариградъ“ въ министерския „Сборникъ“ кн. XII. Другъ сборникъ подъ № 485 въ Софийската народна библиотека съдържа простонародни слова отъ Ив. Златоустъ.

Тѣзи сборници сж навѣрно преписи отъ руски извори и съ това въприематъ свойщини отъ тѣзи руски подлоги. Преводи на дамаскини идатъ все отъ сръбски краища, идатъ отъ Атонъ, обаче отъ Русия не идатъ.

После, въ края на XVII в. се явяватъ вече и писмовници, въ които е прокаранъ руски правописъ, но и черковнославянски езикъ, както се употрѣбява въ Русия и Сърбия. Единиятъ писмовникъ е отъ 1670. г., а другия отъ 1674. Тѣ навѣрно сж преписи отъ руска подлога. За да се препишатъ писмовницитѣ, въ които личи руски езикъ и правописъ, то значи, че българскитѣ книжовници сж смѣтали руско-черковнославянския езикъ като официаленъ.

Любопитно е, че въ източна България се преписватъ нѣкои западнобългарски дамаскини. Но понеже се преписватъ въ източна България, въ тѣхъ е наложенъ руски правописъ.

Такъв единъ преписъ отъ дамаскинъ, направенъ въ Татаръ-Пазарджикъ въ 1768 г., съдържа явни следи отъ черковно-славянски езикъ. Самиятъ дамаскинъ по-рано е билъ писанъ отъ Йосифъ Брадати. Такъвъ е сжщо единъ сборникъ, преписанъ отъ нѣкой си попъ Върбанъ отъ Татаръ-Пазарджикъ,

Така е станало съ преписитѣ на Паисиевата история, които, колкото повече се преписвали въ източна България, толкозъ повече се подлагатъ на черковнославянски правописъ. Напр., преписътъ отъ 1765 г., Котленския преписъ, съдържа още сравнително малко русизми, но другъ преписъ отъ 1774 г., направенъ въ Елена, съдържа много повече русизми. И колкото повече напредъ вървимъ, толкозъ повече преписитѣ получаватъ черковнославянски особености. Вижда се, какъ руско-черковнославянскиятъ езикъ и правописъ влияе върху книжовницитѣ.

Като говоримъ за тритѣ области, въ които като че ли се явяватъ три книжовни огнища въ ново време, не трѣбва да се мисли, че тѣзи области трѣбва рѣзко да се отдѣлятъ една отъ друга. Не сж изключени случаитѣ, когато въ западна България се намиратъ преписи на руски черковнославянски езикъ, а сжщо и обратно въ източна България преписи съ сръбски правописъ. Напр., единъ сборникъ отъ 1752 г., писанъ въ Татаръ-Пазарджикъ, съдържа проповеди на народнобългарски езикъ, превеждани направо отъ грѣцки: въ него виждаме, че владѣе сръбски правописъ, не се употрѣбаватъ носовкитѣ, ѣ, и употрѣбява само ѡ. Едно е сигурно, че книжнитѣ произведения, въ които се отразява руското влияние, сж понови. Инакъ не може да бжде. Докато българитѣ бѣха отдѣлени отъ външния свѣтъ, не имъ оставаше друго, освенъ да преписватъ отъ старитѣ книги, или да се ползватъ отъ сръбски. Обаче, щомъ Русия си създаде авторитетъ между славянитѣ, влиянието на руски езикъ стана по-голѣмо. По такъвъ начинъ се образува въ България и Сърбия единъ езикъ, който въ основата си бѣше руско-черковно-славянски, а покрай това се наслояватъ елементи отъ народния езикъ. И понеже основата е една и сжща у българи и сърби, то презъ XVIII и XIX в. се образува единъ езикъ, толкозъ сходенъ, че се струваше, че е единъ и сжщи и за тритѣ народности. Така, че ако гледаме отъ панславистично гледище, можемъ да кажемъ, че въ XVIII в. бѣше постигнато онова, което наричаме общъ славянски езикъ, поне за православнитѣ славяни.

Така бѣше, докато не се яви реакция противъ този езикъ. Тя се яви най-напредъ въ Сърбия. Доситей Обрадовичъ почна да пише на единъ по-чистъ народенъ езикъ. Отъ тогава се почва и борба за книжовенъ езикъ, която се свършва съ Вуковата реформа. По този начинъ сърбитѣ се отдѣлятъ отъ онзи общъ книжовенъ езикъ, който дотогава употрѣбяваха. Този езикъ продължава да се употрѣбява отъ българитѣ, гдето го

смѣтатъ за официаленъ. Дамаскинаритѣ пишатъ на свой народенъ езикъ, обаче тѣ оставатъ уединени, не можаха да го наложатъ на книжнината, защото книжовницитѣ употрѣбяваха черковноруска редакция. Така че въ България имаше отъ една страна книжовници, които пишатъ книжовно и употрѣбяватъ книжовенъ черковнославянски езикъ, и попове и даскали, които искаха да пишатъ за народа и употрѣбяватъ простъ народенъ езикъ.

У насъ черковнославнското влияние владѣе презъ цѣлия XVIII в. и презъ половината на XIX в. Следъ това почва да се явява реакция противъ него. Яви се Беровичевъ букваръ за българскитѣ училища, известенъ подъ името „Рибенъ букваръ“, въ който се употрѣбява чистъ български езикъ. Това е първиятъ опитъ да се приложи простия народенъ езикъ за училищата, защото преди него имаше книги на чистъ народенъ езикъ, обаче тѣ като че ли сж продължение на дамаскинитѣ. Следъ това повече и повече се явяватъ учебници на български езикъ, докато дойде Богоровъ, който се залавя съ голѣмо усърдие да чисти българскитѣ езикъ.

БЪЛГАРСКА СЕМАНТИКА

1. Предметът и задачи на семантиката

Думата означава една или повече значения, които се различават по своята семантика. Това означава, че една и съща дума може да има различни значения в различни контексти. Например, думата "куче" може да означава домашно животно, а думата "вода" може да означава течност или да се отнася до водни ресурси.

ИСТОРИЯ НА БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИКЪ

Б. СПЕЦИЯЛНИ ЧАСТИ

Този раздел съдържа специални части на българския език, които са обект на изследване в семантиката. Тези части включват:

1. Именни части (субстанции, качества, количества, местности, време, число, род).
2. Прилагателни части (свойства, качества, количества, местности, време, число, род).
3. Местоимения (лични, притежителни, указателни, отрицателни, възвратни).
4. Числителни части (количествени, порядкови).
5. Родови части (мъжки, женски, неопределен).
6. Степени на сравнение (позитивна, сравнителна, суперлативна).
7. Степени на сравнение (позитивна, сравнителна, суперлативна).
8. Степени на сравнение (позитивна, сравнителна, суперлативна).
9. Степени на сравнение (позитивна, сравнителна, суперлативна).
10. Степени на сравнение (позитивна, сравнителна, суперлативна).

БЪЛГАРСКА СЕМАНТИКА

1. Предметъ и задача на семантиката.

Думата семантика води своя произходъ отъ гръцката дума *σῆμα*, знакъ. И на български даже се употрѣбвява тази дума: „Такава му е симата“ — казватъ за нѣкого. Освенъ знакъ думата *σῆμα* значи още белегъ, значение, признакъ. Отъ този гръцки коренъ се съставя думата семаселогия — наука за значението на думитѣ. А пъкъ френскиятъ филологъ Michel Bréal я нарича семантика, което е все сжщото.

Лекциитѣ, които ще чета, ще съставятъ частъ отъ цѣлокупната наука, която е застѣпена въ нашия университетъ — историческа българска граматика. Защото историята на единъ езикъ е напълно изучена, когато езика се разгледа отъ всички страни. И ако разгледахме до сега звуковетѣ, формитѣ, редътъ на думитѣ въ българския езикъ, то, разбира се, трѣбва да разгледаме и значението и произхода на тѣзи думи.

Думитѣ искатъ да се разгледатъ отъ нѣколко страни. Можемъ да разглеждаме:

1. звуковата страна на думитѣ и ще имаме фонетика или звукословие.

2. формитѣ на думитѣ, ще имаме наука морфология или видословие.

3. редътъ на думитѣ — ще имаме синтакса, словоредъ.

4. художествената страна на думитѣ; ще имаме стилистика.

5. съставъ и произходъ, и

6. значение на думитѣ.

Семантиката издирва произхода, а заедно съ това и състава и значението на думитѣ.

Какъ разбираме предмета на тази наука?

Всички думи въ единъ езикъ сж или домашни или заети отъ други езици, или пъкъ новосъставени. За да проследимъ историята на една дума, трѣбва преди всичко да установимъ, къмъ коя отъ тѣзи три категории ще спадне. Думата може

да е чужда, но да е съставена въз основа на домашни елементи. Това узнаваме, сравнявайки други думи въ съответния езикъ, за да видимъ, дали тази дума отговаря по коренаси на други домашни думи. Разбира се, не винаги сме щастливи да узнаемъ произхода на думата, защото езикътъ има много стари заемки, които тъй сж се слѣли съ домашнитѣ думи, че е мжчно да установимъ, кое е чуждо и кое домашно. Следъ като установимъ произхода на дадена дума, по-нататкъ имаме два пжтя: или можемъ да изследваме развоя на думата 1) по книжовенъ пжтъ, т. е. гледаме какъ се употрѣбвява въ разнитѣ книжовни паметници; или 2) по диалектиченъ пжтъ, т. е. гледаме какъ се употрѣбвява въ разнитѣ говори на съответния езикъ. За историята на всѣка дума се основаваме върху нейната форма преди всичко, т. е. установяваме, дали формата е останала една и сжща отъ край време, или се е промѣнила и какъ се е промѣнила, сиречь гледаме външния съставъ на думата, външнитѣ елементи на думата какви сж. Но сжщевременно можемъ да вникнемъ въ вжтрешното значение на думата и да установимъ, дали думата съдържа сжщото значение, каквото е имала въ стария нашъ езикъ, или го е промѣнила и какъ го е промѣнила.

Нека вземемъ за примѣръ думата князь. Би могло цѣла статия да се напише за нея. Ние можемъ да говоримъ за нейната външна страна, — дали тя има своя форма отъ старобългарско време. Ние установяваме отъ нашитѣ старобългарски паметници, че тя се срѣща подъ форма *кнѣзь*. Виждаме голѣма разлика: сега е едносложна, а тогава е била трисложна; съдържа е звукове, които сега нѣма. Питаме се, какъ се е развила формата на думата, за да дойде до сегашния изговоръ. Срѣщаме я въ срѣдно българскитѣ паметници *кнѣзь* и *кнѣзь*. Виждаме я промѣнена двусложна и *з* промѣнено въ *з*. Отъ XVI вѣкъ *к* не се изговаря, коренната гласна *ѣ* става *ѣ* — думата става едносложна — *кнезь*. Трѣбва сега да допустнемъ, че думата почва да се изговаря *кнезь*. Но днесъ думата не се изговаря така, а се изговаря *князь*. — Станалъ е значи единъ преломъ. И като потърсимъ, отъ де иде този преломъ, ние виждаме, че не употрѣбяваме днесъ думата като наследена, а като дума заета отъ славянски езикъ, който не отговаря на нашия говоръ, именно отъ руския езикъ. Новата дума прилича на българската, но въ изговора на коренната гласна има промѣна, която не е свойствена на българския езикъ. Значи, князь е стара дума, но съ руски изговоръ. Туй е до формата. Да видимъ историята на значението на думата. Старобългарското *кнѣзь* не значи тъкмо онова, което придаваме на тази дума. Старобългарската дума значи повече църковенъ началникъ. Докато достигне народнитѣ говори, тя се е измѣнила и е понижила своето значение. Отъ старото значение на началникъ, сега тя значи просто

кметъ. И сега въ Видинско казватъ на кмета кнез. Като издирваме произхода на думата, ще дойдемъ до друго едно значение. Думата произхожда отъ германската *kiping*, което не значи нито кметъ, нито църковенъ началникъ, а царь. Можемъ да проследимъ историята на думата назадъ и да видимъ нѣкога и какъ е могла да мине въ старобългарски като *кѣнѣзь*. Тогава настѣпваме въ сравнително езиковѣзание, и казваме, че *kiping* има сжществени съставни части, за да даде нашето *кѣнѣзь*: и дало *к*; *in* — *н*; *g* — *з*. И така установяваме сжщинския прозходъ на думата.

По тоя начинъ можемъ да проследимъ историята на много думи въ български езикъ; и ще видимъ, че тази история се развила двояко. Промѣнитѣ докосвали и формата, и вътрешното значение на думата. Тѣ като че вървятъ заедно, защото съ измѣнението на формата върви и измѣнение въ значението.

Другъ примѣръ. Думата *началникъ*. Въ старобългарски тя се пише *началникъ*. Самиятъ фактъ, че думата не се изговаря тѣй, както трѣбва да се изговаря, че тя има *а* вмѣсто *ѣ* (*н*), дава да мислимъ, че тукъ има сжщо единъ преломъ. Виждаме, че думата не е вървѣла правилно, за да дойде отъ старобългарския си първообразъ. Думата е заета отъ другъ езикъ, отъ руски езикъ, на който е присжщо това измѣнение. Но както първата дума, и тази дума е останала у народа, макаръ не въ сжщото значение — останала е *челникъ*, което не значи вече началникъ, а *кехая*. Тѣй е ставало съ всичкитѣ думи, които сж оставали у народа, а се изоставяли отъ интелигенцията. Отъ де е взета тази дума? Тукъ ще видимъ една умствена творческа работа на нашитѣ стари книжовници. Тя е преведена отъ гръцката *ἀρχων*, и буквално е преведена. Тукъ нѣма заемка, а преводъ. Тѣ сж я превели имайки предъ видъ нейния съставъ, понеже тя е съставена отъ думата *ἀρχή*, начало. Виждаме, че *началникъ* е книжовна дума, която става после народна; когато литературата се прекъсва, думата остава въ народа, но съ понижено значение.

Другъ примѣръ: *кржгъ*, *кржгъ*, се срѣща и въ старобългарскитѣ книги съ сжщото значение, каквото и днесъ ние разбираме. Но тя се употрѣбява книжовно и диалектично. Въ книжовно отношение тя си запазва пакъ сжщото значение, въ народнитѣ говори тя върви по свой пжтъ, както по изговоръ, тѣй и по значение. Отъ *кржгъ* е станало *кръгъ*, сетне „*къръ*“. Въ народнитѣ говори заедно съ звуковата страна се мѣнява и значението. Защото до като *кржгъ* въ книжовния езикъ значи *кржгла* площъ, въ народния говоръ означава *уредъ*, на който плещятъ *хлѣбъ*, *уредъ*, който има и *кржгла*, и четвъртата форма.

Въ старобългарски се употрѣбява думата *влѣхкъ*, множествено чигло *влѣсви*. Въ старобългарския езикъ *влѣсви*

значи мждреци, философи. А днесъ какво значение има влъхвъ въ народная говоръ? Тя значи съвсемъ друго — значи разбойникъ, крадецъ. Интересно е да сезнае, какъ, отъ где е могло да дойде отъ мждрецъ на крадецъ. Въ това ще ни помогне етимологията на думата. Ние виждаме, че тази дума иде отъ коренъ, който не значи нито мждрувамъ, нито крада, но значи нѣщо, което седи посрѣдъ. Тя произлиза отъ коренъ, който значи шепна, именно *vilka* (влъ-снѣжти). Затова думата крие две значения въ себе си, за щото както ония, които се наричали мждреци, сж правили магии, шепнали сж, вършили сж нѣщо тайно, тѣй сжщо вършатъ нѣщо тайно и ония, които крадатъ. Тѣй че „тайно“ е действието, което съединява тия две значения. Съ време едното отъ тия две значения изчезва, остава само ироничното и то остава като единствено. [За тая дума се е мислѣло, че е старогерманска, или финска, вж. повече у Ст. Младеновъ, СбНУ XXV (VII) 39—40; „Сборникъ въ честь на Ив. Д. Шишмановъ“ 80—82; „Сборникъ въ честь на В. Н. Златарски“ с. 151—156 С. М.]

Ето по тоя начинъ можемъ да изследваме много думи въ българския езикъ.

2. Значение на семантиката.

Важността на семантиката се състои въ това, че отъ нея познаваме, какъ народа си е допълнялъ и допълня словното богатство, кои думи е заемалъ отъ други народи и кога и какъ си е образувалъ думи. Историята на думитѣ ще ни поучи сжщо така, отъ де е взелъ народа чуждитѣ думи, които употребява, и съ кои народи е ималъ културни връзки. Споредъ историческата сждба на българския народъ, виждаме и разни слоеве въ езика: най-стари, по-нови и най-нови. Когато се запознаваме съ словното богатство на старобългарския езикъ, ние се очудваме на голѣмото разнообразие на чужди думи, които е притежавалъ тоя езикъ, и които после, при пропадането на литературата, пропаднали. Въ ново време тия думи трѣбваше наново да се заематъ или отъ нѣкои западни езици, или пъкъ, и то най-много отъ руски езикъ. Ние ги вземахме готови, защото въ началото, когато се бързаше да се пресади европейското съдържание у насъ, нѣмаше хора да подбиратъ ония думи, които сж годни, по-благозвучни, или по-съобразни съ нашия езикъ. Затова именно езикътъ се напълни съ несвойствени думи на нашия езикъ. Тѣй ще е било и заемането въ старо време, когато, следъ покръстването, трѣбвало е да се превеждатъ много книги за черковна употреба. Съ време, разбира се, негодното се углажда, и по този начинъ се получаватъ думи, които ставатъ после общо богатство и които всички книжовници употребяватъ.

Заедно съ историята на думитѣ откъмъ тѣхния произходъ,

ние ще изучаваме думитѣ и споредъ тѣхния съставъ. Това е важно за самата имъ история. Но то има практическо значение. Както узнаваме, какъ народътъ постѣпва образувайки думитѣ си, и ние можемъ да използваме тоя начинъ за образуване на нови думи.

Литература. Трѣбва да признаемъ, че семантиката е съвсемъ занемарена, или по-добре да кажа, никакъ не захвашана, както трѣбва. Наистина, разглеждайки думитѣ и формитѣ на думитѣ въ езицитѣ, ние прибѣгваме къмъ значението на думитѣ. Но специално съ значението на думитѣ досега твърде малко сж се занимавали; а тѣй сжщо твърде малко сж се занимавали съ живота на думитѣ изобщо, съ тѣхното съдържание, тѣхното пѣтуване отъ народъ въ народъ. А това е сжщо така интересно, както и другитѣ страни на думитѣ. Семантиката е нова наука и едва въ последно време почна да се отдѣля отъ общата граматика. За това по тази наука има твърде малко съчинения, които биха ни дали материалъ за изследване на нашия или чужди езикъ.

Пръвъ, който написа специално съчинение за историята на думитѣ, и то на думитѣ въ френския езикъ, бѣ Arsène Darmsteter, който издаде съчинението си „La vie des mots étudiée dans leurs significations“, Paris 1889. После издаде „Traité de la formation des mots composés dans la langue française“, Paris 1894. Макаръ тия две дѣла да иматъ свои недостатъци, а именно, че авторътъ отива много далечъ съ прилагането на емпиричния методъ, но тия две дѣла заслужаватъ всѣко внимание, защото изследватъ историята на думитѣ, тѣй както не е била изследвана до тогава. Darmsteter не дава никакво ново название на своето съчинение. Другъ французинъ даде названието — той е Michel Bréal. Въ 1897 г., той написа една твърде хубава статия въ „Revue des Deux Mondes“, а именно „Une science nouvelle — la sémantique“. Той допълни тая своя статия съ съчинението „Essai de Sémantique“.

Друго цѣлокупно дѣло по тая наука нѣма, но мога да ви посоча съчинения, дето се срѣща нѣщо за това, що наричаме история на думитѣ. Тѣ сж ония съчинения, които разглеждатъ въпроси по езикознанието:

Hermann Paul, „Prinzipien der Sprachgeschichte“ (отъ гл. IV нататъкъ).

M. Müller [Vorlesungen über] „Die Wissenschaft der Sprache“.

R. Kleinpaul — „Das Leben der Sprache“.

W. Whitney — „Leben und Wachstum der Sprache“.

За всѣки славянски езикъ би трѣбвало да има специално съчинение. Материялтѣ е на лице. Той се черпи отъ речницитѣ. Тѣ сж основа на семантиката. Напримѣръ такъвъ е речникътъ на Миклошича [Lex. Pal.-slov., Etym. Wört.] и др.

Български дѣла: Матовъ Д. въ IX кн. на министерския.

„Сборникъ за нар. умотв.“ разглежда българскитѣ думи, които сж влѣзли въ грѣцкия езикъ; г. Романски писа за латинскитѣ думи въ българския езикъ, а г. Младеновъ — за германскитѣ думи въ нашия езикъ.

За да можемъ да се занимаваме съ думитѣ на единъ езикъ, трѣбва да знаемъ какви думи има този езикъ. Като е дума за българския езикъ, трѣбва да установимъ, какво словно богатство представлява българскиятъ езикъ и после отъ где иде това словно богатство — дали то е наша собственостъ или е заето готово отъ другаде, т. е. да знаемъ, какъвъ е речникътъ на езика, съ който се занимаваме. Всѣки народъ употребява думи, които сж или негови или чужди. Речникътъ на единъ народъ се състои отъ пластове думи, наслоени въ разни времена и отъ разни народи, споредъ това въ какви земи и до какви народи е живѣлъ той. Българскиятъ езикъ съдържа покрай своитѣ думи още и много чужди думи, които нашиятъ народъ е заемалъ отъ край време, та до днесъ. Заемкитѣ можемъ да проследимъ отъ онова време, отъ когато българитѣ не сж били отдѣлени отъ славянскитѣ народи както днесъ. Отъ туй време има останали много думи, които намираме въ всички славянски езици и коренитѣ на които сочатъ било къмъ германски, било къмъ литовски, било къмъ другъ нѣкой индоевропейски езикъ. Въ славянския езикъ има заемки отъ литовски, отъ нѣмски, отъ фински, отъ готски, латински, грѣцки, арабски, турски и пр. Тѣзи всички съставни пластове, като че ли се налѣгатъ единъ други и често пѣти отъ единъ и сжщъ езикъ два или три пѣти е заемано; даже една и сжща дума е заемана нѣколко пѣти и понеже е заемана въ разни времена, има и разни изговори, форми. Па освенъ това има да различаваме за всѣки славянски езикъ:

- 1) народенъ или диалектиченъ езикъ и
- 2) литературенъ езикъ.

Народниятъ езикъ има своитѣ заемки, обаче заемки отъ по-старо време, и като че ли заемки общи и за другитѣ славянски езици, докато пѣкъ литературнитѣ езици на всички славянски народи вървятъ пакъ по своя пѣтища, сиречь покрай общата основа, заета отъ стария езикъ, има заемки отъ ония културни народи, подъ чието влияние е развита тая или оная литература. Така, ако изследваме чешкитѣ заемки, тѣ нѣма да бждатъ като нашитѣ, а най-вече нѣмски, а сетне латински и после може да има и отъ другитѣ езици. Така изследваме и нашия езикъ. Ще видимъ, че има заемки, които сж влѣзли въ народнитѣ говори, после други — въ книжовния езикъ. Виждаме, че докато нашитѣ говори се състоятъ отъ думи, които съдържатъ много повече пластове, повече заемки отъ други народи, нашата литература, като че ли черпи своитѣ заемки отъ едно мѣсто — отъ руската литература, а посрѣд-

ствомъ нея заема и други чужди думи — нѣмски, френски, английски и други чуждици въ руската литература.

Заеитѣ тѣй или инакъ думи, следъ като се употрѣбаватъ известно време, ставатъ нераздѣлна съставна частъ отъ езика и служатъ за всѣкидневна употрѣба. Колкото и да се стремимъ да не употрѣбяваме чуждицитѣ, тѣ се налагатъ; налагатъ се затова, защото тѣ идатъ заедно съ съответнитѣ нови понятия, идатъ заедно съ новитѣ предмети, които употрѣбяваме въ ново време. И каквото и да правимъ, колкото и да ни е мжно, ние не можемъ да ги избѣгнемъ. Не можемъ да избѣгнемъ думата телефонъ, защото е дошла заедно съ самиятъ уредъ. Сега ние можемъ да се опитаме да я преведемъ, но преводътъ отъ първо време ще бжде малко смѣшенъ. Работа е на всички поколѣния, следъ като асимилиратъ чуждитѣ названия, да ги отхвърлятъ и да ги замѣстятъ съ наши.

Както за всѣки езикъ, тѣй и за нашия трѣбва да констатираме, че много думи, които употрѣбяваме днесъ, сж отъ чужди произходъ. Въпросъ е само отъ какъвъ произходъ сж тѣзи чуждици. И на първо мѣсто се налага да проследимъ този лексикаленъ съставъ на българския езикъ още отъ онова време, отъ когато се е отдѣлил българскиятъ езикъ отъ другитѣ славянски езици. Питаме се: отъ кое време сж тѣзи думи и отъ кои народи сж заети? И се налага на първо мѣсто да констатираме онѣзи чужди думи, които има въ славянскитѣ езици отъ онуй време, отъ когато не се е билъ отдѣлил българскиятъ езикъ отъ другитѣ славянския езици. Питаме се: въ старославянско време какви чужди думи има, които сетне сж минали и въ другитѣ славянски езици? Въпросътъ е твърде мженъ за разрешение, защото засѣга епоха предисторична, защото засѣга думи, които мжно можемъ да отдѣлимъ отъ общия индоевропейски езикъ, защото въ славянскиятъ езикъ има думи сродни съ нѣмски, английски, романски и други езици, даже съ индийски и персийски. Разбира се, работа на подробно изследване е да се отдѣлятъ тия думи. Въпросътъ е мженъ, защото колкото вървимъ назадъ до онова време, толкова по-мжно се очертаватъ разликитѣ между езицитѣ. Има много думи, които сж сродни още и сега. Напримѣръ, родственитѣ названия и до днесъ сж сродни за всички индоевропейски езици. Може ли да каже нѣкой, че думата братъ е чужда или наша, когато се срѣща у всички индоевропейски народи, когато въ старобългарски се пише братръ, което много отговаря на латинската дума *frater*? За тази дума и за много други казваме, че не сж заети, а сж наследени отъ индоевропейско време. Нѣкой пжтъ може да се сбърка въ изследванията и предположенията. Разбира се, въ такива случаи много пжти се намѣсва шовинизма, заблудението и други причини; и нѣкой нѣмецъ може да се яви и да доказва, като се има предъ видъ сходството, че известна дума въ славянски е

заета отъ нѣмски, или пъкъ нѣкой славянски филологъ да поддържа, че тя е славянска. Има нѣкои думи спорни между най-безпристрастнитѣ филолози. Напримѣръ думата плугъ се употрѣбява въ славянски и въ други езици, на нѣмски гласи Pflug. Може да се доказва, че отъ нѣмски е минала въ славянски, но има и причини да се твърди обратното. Разбира се, нѣмскитѣ филолози се основаватъ на своя фонетика, славянскитѣ на своя — славянска фонетика. Думата може да се изкара отъ славянски коренъ плъз-, пълз-, още повече, че въ плуга има съставна частъ която се нарича плазица. Добре, но ние българитѣ, па и другитѣ славяни, различаваме плугъ отъ рало — ралото е дървено, плугътъ — желѣзенъ. Това пъкъ иде да ни убеди, че думата е заета отъ нѣмски, т. е. отъ народъ, който употрѣбявалъ желѣзно рало. И тогава получаваме вѣроятността, че думата е нѣмска. Разбира се, ние нѣма да влизаме въ голѣми подробности.

3. Заемки отъ литовски езикъ.

Говорейки за заемкитѣ на български и на славянски езикъ, на първо мѣсто трѣбва да говоримъ за такива заемки, които идатъ отъ най старо време. Питаме се, кои сж тѣзи стари народи, съ които славянитѣ сж живѣли въ сѣседство и отъ които сж могли да взематъ словно богатство. На първо мѣсто се явява оня народъ, който и днесъ е въ сѣседство съ славянитѣ и който по-рано е съставялъ плътна единица съ славянството. Това сж литовцитѣ и летитѣ. Литовскиятъ езикъ е най-сроденъ и най-близъкъ съ славянския езикъ, защото славянитѣ, следъ като се отдѣлили отъ другитѣ индоевропейски народи, продължили дълго време да живѣятъ въ близко сѣседство съ литовцитѣ. Ето защо и най-голѣми заемки въ него време трѣбва да сж били отъ този народъ. И наистина въ литовски има много думи, които напомнятъ славянски думи.

Блато на литовски гласи *baltis* [! *balà* С. М.]. И понеже не сме въ състояние да приведемъ славянската дума да отговаря на нѣкой славянски коренъ, обикновено я смѣтаме заета отъ литовски. [обща дума! вж. E. Berneker, *Slavisches etymolog. Wörterbuch* I 80. С. М.]

Вѣньць, литовски *vainikas*. И тая дума ни се иска да я смѣтаме литовска, като *к* е минало въ *ц*. Но тукъ се явява въпросъ, дали тая дума не е обща на литовски и славянски. Защото венець много лесно може да се приведе къмъ вити, отдето има вой (напримѣръ въ повой), тогава ще имаме *voj* (*vaj*)—*nikas*; ой ще даде *ь*, *к* ще мине въ *ц*, а *as*, като суфиксъ изчезва и на славянски дава *ъ*. Не можемъ да

кажемъ, че думата е заета, но че е обща, и че въ литовски си остава съ стария изговоръ, а по славянскитѣ звукови закони *ai* отговаря на славянското *oi*, равно *ъ*; *к* става *ц*, *с* отъ *as* изчезва, което окончание на славянски дава *ъ* (*ь*). Но има много мѣсто за споръ.

Глава — литовски *galvą*. Би се полъгалъ човѣкъ, че думата е заета отъ литовски. Но можемъ да кажемъ, че и тая дума е обща за двата езика. Когато се отдѣлили славянскитѣ отъ литовцитѣ, у българскитѣ славяни наставка единъ звуковъ законъ, който у литовцитѣ не се прилага. Той е прехвърлянето на гласната, която стояла предъ плавнитѣ *р* и *л*. Тѣй че у българскитѣ и др. славяни станало глава вмѣсто *galvą*.

Galva	{	<i>galvą</i> (литов.).	г л о в а [пол.]—г о л о в а (руски)
		<i>golva</i> — глава [ю. сл., чехослов.]	

Тѣй че и за тая дума не можемъ да кажемъ, че е заета. За нѣкои думи може да се твърди това, напримѣръ:

Липа, на литовски *lėpa*. И понеже думата липа е отдѣлна и не можемъ да я сведемъ къмъ нѣкой славянски корень, ние казваме, че тя е заета. [! срод., вж. E. Berneker Slav. etym. Wört. 723; срв. и нѣм. *Li-nde*, ст. нѣм. *li-nta* и т. н. С. М.]

Лѣико — литовско *lunkas*.

Остънъ.— Литовски *astinas* [!], което значи бодъ, а ние по-отсетне разбираме уредъ, съ който каратъ добитъка. Тукъ вѣроятността, че думата е заета отъ литовски, се състои, че въ литовски имаме корень, който да отговаря по своето значение на думата. Ние имаме думата *остъръ*, която много прилича на литовската, само че има *р*. Ако думата бѣ образувана на славянска почва би трѣбвало да има *р*. [и лит. *aštrūs*. С. М.]. Голѣма е, значи, вѣроятността за заемане на думата [!].

Купа, копа, копенъ е тѣй сжщо дума заета. Но понеже имаме куп и коп явява се въпросъ — дали е заета отъ литовската кора — 60 снопа. Вѣроятността, че копа е отъ кора, е голѣма, защото копа не е свързана съ нѣкой славянски корень [!] К о п а, значи, трѣбва да е отъ литовски корень, когато пѣкъ купъ е заета отъ нѣмски, защото на нѣмски имаме *Naufen*, купъ, а и може да даде на славянски *у*. [Лит. *kaupas*, слав. купъ, нѣм. *Naufen* и т. н. сж сродни думи, отъ индо-европейски корень* *kou-* (**qeu-*); вж. м. др.: Ст. Младеновъ: Старитѣ германски елементи въ славянскитѣ езици, СбНУ XXV (VII) 69—70. С. М.]

Пѣта — литовски *pentis*.

Племѣ — литовско *plėmė* [!] Питаме се: дали е заемка отъ

литовски или пъкъ е старо наследство, или дали литовцитѣ не сж я взели отъ славянитѣ. Тя е отъ славянски произходъ, отъ корена плод-ъ. Pleme стои вмѣсто pledme. Тукъ вземаме на помощъ мѣнитбата на *o* въ *e*, и приемаме, че думата е славянска, само съ разлика, че коренната гласна е промѣнена и съгласната *d* е изчезнала, както обикновено изчезва *d* и *m* прѣдъ *n* и *m*.

Сватъ — литовски *svotas*. Думата иде отъ свой. Коренътъ свой може да стане сва-, понеже дългото *o* може да мине въ *a*. Въ литовски не владѣе тоя законъ, и си остава *svo*-.
Svotas: Сватъ.

Че думата сватъ е лесно да се произведе отъ свой, показва това обстоятелство, че има една дума, която се употребява въ нашитѣ източно-български говори — свяко. То не е нищо друго, освенъ отъ свой — своіакъ — свиако — и свако.

Жлъна, литовски [лет.] *dzilna* „жлъна“ се срѣща въ нашитѣ западни македонски говори и означава онова, което наричатъ жълтурка. Явява се съмнение, дали тая дума не е съставена възъ основа на славянски коренъ, дали жлъна не стои вмѣсто жлътна, като *m* е изчезнало предъ *n*. Но ако литовцитѣ сж я заели, тя би трѣбвало и утѣхъ да гласи съ *ж*, а не съ *dz*, защото иматъ звукъ *ж*. Тѣй че можемъ да кажемъ, че думата е зета отъ литовски. [Въ сжщность лет. (лотишко, латвийско, а не литов.) *dzilna* и общослав. **žьlna* сж сродни думи; вж. А. Leskien, Die Bildung der Nomina im Litauischen (XII. томъ на Abhandlungen der philol.-histor. Classe der Königl. Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften, № III, Leipzig 1891), с. 366; славянскитѣ съответствия на праслав. **žьlna*, **гыlna*, вж. у F. Miklosich, Etymolog. Wörterbuch der slavischen Sprachen (Wien 1886) с. 408: „старословен.“ жлъна (видъ птица), слов. *žolna*, сърбохърв. *župja*, чеш. *žlupa*, пол. *żolna*, рус. желна, малорус. жолна, джонва, жонва съ горнолуж. и долнолуж. съответствия, безъ бълг. жълна! И Миклошичъ казва накжсо: „vergl. *želūt*“. С. М.]

4. Заемки отъ нѣмски езикъ.

Нѣмцитѣ сж живѣли отъ край време въ сѣдство съ славянитѣ и сж дали много думи на славянитѣ. Разбира се, имаме предъ видъ предивсичко старобългарскитѣ езикъ, въ който сж влѣзли много готски и германски думи.

Боукы, отъ дето и произхожда думата буква, прилича много на нѣмското *Buche*, което значи букъ. И сега *Buch* на нѣмски езикъ значи книга. Отъ де е произлѣзло това название? Това е затуй, защото въ старо време (поне така тълку-

ватъ нѣмцитѣ), старитѣ нѣмци преди да се научатъ да пишатъ употребявали рабоши отъ буково дърво и на тѣзи рабоши изрѣзвали своитѣ смѣтки. Отъ тамъ произлѣзло названието *Vische*, което първоначално значело буково дърво, рабошъ, но после и на писаното на пергаментъ или хартия казвали *Visch*. Такова сжщо значение има и въ старобългарски, защото *воукы* значи букъ, книги, а после и „буква“.

Велъбждъ произлиза отъ *elephantus*, но у насъ е дошло чрезъ нѣмско посрѣдство. Тя е латинска или по-право гръцка дума, която на готски е *ulbandus* и отъ тая се развива на славянски велъбждъ, гдето *ul* е дало по наподобяване *велъ*, голѣмъ, великъ.

Влахъ, както ние наричаме нашитѣ северни съседи, е преминала отъ германски. Ние наричаме нашитѣ съседи по името на едно келтско племе *volcae*, което име наистина ще даде правилно фонетично *влахъ*, посрѣдствомъ нѣмското *walch*.

Краль е отъ нѣмското *Karl, Carolus*.

Хъѣжа, която се срѣща въ по-старитѣ паметници подъ формата *хъѣзъ*, е отъ *hus* (сегашната нѣмска дума е *Haus* кжща), дето и дълго е дало *чъ*.

Хждогъ (отдето художникъ) произлиза отъ [гот.] *handugs*— мждъръ, вещь, способенъ човѣкъ. *hand* дава *хжд*, и въ *ugs* минава въ *о*, защото е кратко.

Шлѣмъ произлиза отъ нѣмската дума *Helm*, която нѣмцитѣ употребяватъ и днесъ.

Чоуждъ, въ старо-български имаме (ш)оуждъ. Тази дума напомня названието на нѣмското племе, „тевтони“ *Teud* или *thud*, което отначало значи изобщо племе и после нѣмско племе; — нѣмското *deutsch*. Вѣроятно славянитѣ съ това искали да означатъ нѣщо, което не е тѣмъ принадлежало, а на чужденци, на нѣмци, и за това чуждъ е означавало нѣщо нѣмско, — чуждо.

Отъ германски произходъ сж после много думи, ако не и повече, които започватъ съ сричката *го-*.

Гобина, гобъзъ сжществителни и глагола *огобъзити* сж. Този коренъ означава изобилие. Тѣзи думи водятъ своя произходъ отъ готската дума *gabigs*, което значи сжщо изобилень. Тукъ *ga-* е преминало съвсемъ правилно на славянски въ *го-*.

Гонозити, запазвамъ, отговаря на готската *ganasjan*

Гонъе(з)нжти, гонезити оздравявамъ, дигамъ се отъ болестъ, прилича на готското *ganisan*, което е сегашното нѣмско *genesen*.

Говѣѣж е отъ *gavia m*, [ужъ отъ *ga-weihian*, а въ сжщность слав. дума, сродна съ лат. *faveo, foveo*, армен. *goven* и др.; вж. Ст. Младеновъ, Старитѣ германски елементи и т. н. СБНУ XXV (VII) стр. 45—46, С. М.]

Готовъ е отъ старо-нѣмското [!] *gatavs* [! вж. СбНУ XXV (VII) 49—50 С. М.]

Гораздъ, дума, която се употрѣбява въ старобългарски и значи великанъ, голѣмъ, произлиза отъ готската дума *garazd*, което значи якъ, силенъ, здравъ, а сжщевременно и опитенъ. Има и собствено име Гораздъ.

Коусити (въ смисълъ опитвамъ; отъ тамъ — искусство, искусство) отговаря на нѣмското *kiusan*, което значи избирамъ. Нѣмцитѣ не я употрѣбяватъ сега отдѣлно, но е останала въ *Kurfürst*, *erkoren* и др. Интересно е, че после тази дума се слива съ славянския коренъ *кжс-*, който значи *кжсамъ*, и въ народнитѣ говори сж смѣсени тия два корена. Напримѣръ казватъ „касни си“, вмѣсто *кусни си*.

Всички думи, които въ старобългарски свършватъ на *-асъ*, сж отъ нѣмски произходъ.

Кладасъ кладенецъ, е отъ нѣмското *kalding*, което пѣкъ е отъ *kalt* — студень, хладень [срв. *студѣнница*. С. М.]

Пѣнаасъ, монета, пари. И сега се употрѣбява въ народнитѣ говори пенеци, въ смисълъ на метални украшения, по тѣлото. Думата е отъ старонѣмското *penning*, отъ дето е нѣмското *Pfennig*.

Кѣнаасъ е отъ *kinging*, ъ е отъ краткото *и*, а отъ *in* и *s* отъ *g*.

Оусераасъ се срѣща въ старобългарскитѣ паметници и означава обеща. Тя отговаря на нѣмското *Ohrring* (халка за ухо), старонѣмското *ausingring*, което е дало на старобългарски *оусераасъ*.

Орждиѣ — нѣмско *arunda*.

Мъто отговаря на нѣмското *Maut*.

Пила — старонѣмски *file*.

Папежъ, папа — дума, която се срѣща въ нѣкои панонски паметници, е отъ нѣмското *babes*, гръцката *παππας*.

Мъзда — отговаря на нѣмското [гот.] *mizdo*, което значи заплаца, плаца. [Думитѣ сж сродни; срв. гръц. *μισθός*, ст. инд. *mīdhá* отъ *mīzda* — (тур. отъ перс. *миждѣ*, *мижде* и т. н., вж. СбНУ XXV (VII) 86—87. С. М.)]

Кѣблъ се срѣща въ нѣкои македонски говори (коблъ) и значи кофа, крина. Отъ тамъ е коб(у)лица, уредъ, съ който се носятъ коблитѣ. Тя е отъ нѣмското *Kübel*.

Мънихъ отговаря на старонѣмското *munich*, която означава пакъ сжщото — монахъ.

Лихва е отъ нѣмската *leichvan*, заемамъ—*cera leihen*, — заемъ.

Лѣкъ е отъ готското *lêkeis* (е е дълго). [Тая заемка е повече отъ съмнителна; вж. противъ нея у Ст. Младеновъ, Стар. герм. елем. СбНУ XXV (VII) 78—79, *Zur slavischen*

Wortforschung в Archiv für slavische Philologie XXXIII (1911) 12 сл., Студии по славянско и сравнително езикознание, в „Годишникъ на Софийския университетъ“ истор. филол. фак. XIII—XIV (София 1920) стр. 81—83. С. М.]

Хор жгъ, знаме, прѣпорець, е отъ старонѣмското *hring* а прѣтъ. [вж. обаче СбНУ XXV (VII) 133—134. С. М.]

Истѣба е отъ нѣмското *stube* стая.

Клѣтъ отговаря на нѣмското *hlethra*; отначало значи шатра, а после стаичка.

Говорихъ, кои думи сж влѣзли въ български отъ нѣмския езикъ. Разбира се, най-напредъ изброихъ ония думи, които сж влѣзли въ най-старо време. Следъ това отъ нѣмски езикъ пакъ сж влизали думи. Тѣй напримѣръ презъ срѣднитѣ вѣкове въ България, и то повече въ западнитѣ краища, дошли саксонски рудокопи и внесли много термини по рударството, тѣй напримѣръ *штуб*, употрѣбява се въ Кратовско и означава прахъ, дребни вжгища. Тази дума е отъ нѣмската *staub*, прахъ. [ст.горнонѣм. *stupi*, got. *stubjus*].

Утман е дума, която се срѣща пакъ въ западнитѣ краища и въ смисълъ на лошъ човѣкъ, вагабонтъ, скитникъ. Тя е отъ нѣмската дума *Hüttemann*—човѣкъ, който живѣе въ колиба. *Hut* е значело колиба, въ която живѣе рудокопъ; *hutmann* рудокопъ, вѣроятно тѣзи „утмани“ сж правили лошо впечатление на нашитѣ хора, и за това думата е останала да означава лошъ човѣкъ [срв. пол. *huta* „рударница“, отъ нѣм. С. М.]

Шоле се употрѣбява пакъ въ западнитѣ говори и означава чаша, както и нѣмската *Schale* [южно-нѣм. съ о вм. а С. М.]. Отъ тази дума има въ източнитѣ краища шолѣц.

Стап се употрѣбява въ македонскитѣ говори и е отъ нѣмската дума *Stab*, тояга, бастунъ.

Освенъ тия думи, които сж минали въ срѣднитѣ вѣкове, различаваме и трети пластъ думи, отъ най-ново време, които дойдоха у насъ при освобождението посредствомъ руската администрация въ време на окупацията. Такива има много въ военната терминология, понеже тая терминология се зае отъ руситѣ, които пѣкъ бѣха я заели отъ нѣмцитѣ.

Фелдфебелъ е нѣмска дума *feldwebel*, която нѣмцитѣ сега не употрѣбватъ, но по-рано тѣ сж я употрѣбвали и тогава е минала у руситѣ, *feldwebel*, преведено значи оня, който чисти полето [!].

Ефрейторъ отъ *efreiter* [Gefreiter!] освободень. Гарнистъ, флангъ, шпалиръ сж все нѣмски думи. („гарнистъ“ е съ руско а отъ безусловно о въ „горнистъ“, а то („горнистъ“) производно отъ нѣм. Horn „рогъ, тржба за свирене“. „Гарнистъ“ е просто „тржбачъ“. С. М.]

„Цейгхаузъ“ е отъ Zeughaus, кжща, дето се държатъ военни вещи.

Шпалта наричатъ въ печатниците дългитъ колони, които после се дѣлятъ на страници; тя е отъ нѣмската дума Spalte.

Въобще нашата военна и занаятчийска терминология сж изпълнени съ нѣмски думи. Съ време тия термини ще трѣбва да се очистятъ.

5. Заемки отъ гръцки и латински езикъ.

Отъ гръцки и латински има много думи, заети въ разни времена. Преди всичко такива думи сж навлѣзли отъ онова време, когато се основавала българската книжнина. Българската книжнина се основа напълно подъ гръцко влияние. И всички ония термини, които първоначално е трѣбвало да възприеме българскиятъ народъ, когато възприелъ християнството, сж били гръцки. И въ първо време въ преводитъ на евангелието се употрѣбаватъ много гръцки термини, които отсетне се превеждатъ на български, замѣнятъ се полека лека. Самата дума евангелие е гръцка. После черковнитъ термини: дяконъ, ерей, епископъ, икономъ, игуменъ, демонъ, дяволъ, господъ, архиерей, ангелъ, архангелъ, апостолъ, амвонъ, олтаръ, акатистъ, анафора, сиречь нафора, антиминосъ, антихристъ, ароматъ, аспида, динарий отъ латинско denarius, елей, дискосъ, икона, калугеръ, килия, кивотъ, клиръ, легионъ, монастиръ, митрополитъ, октоихъ (осмогласникъ), панагия, (пресветая), параклисъ, патрахилъ, панихида, пасха (еврейска), (попъ, макаръ че нѣкои искатъ да кажатъ, че е отъ нѣмски), псалтиръ, питропъ (епитропъ), полилей (многосвѣщникъ), прокименъ (прогласъ), прологъ, проскомидия, смирна, синодикъ, скитъ, стихъ, стомахъ, тимиянъ, титла, трапеза, триодъ, хартия, хоръ, хитонъ, фарисей, философъ, и мн. др.

Тѣзи думи сж минали още отъ старо време въ нашиятъ езикъ и съставятъ най-старъ пластъ гръцки думи, минали въ българскиятъ езикъ. Отсетне, следъ като се установи българската книжнина, въ български езикъ сж влизали думи отъ гръцки било посрѣдствомъ книга, било посрѣдствомъ съжителство, напримѣръ: дискосъ, потиръ, керамида, аспри, авлия, аязма, саванъ, високосъ, дисаги и т. н. Сега тѣзи думи, които тѣй сж вродени, тѣй сраснали съ нашия езикъ, често не можемъ да замѣнимъ съ други, защото сж свойствени на всички български говори.

Но тукъ трѣбва да различаваме втори пластъ думи, които сж минали отъ гръцки въ български, първоначално сж латински.

Панукла се употрѣбѣва въ западнитѣ говори, значи чума. На грѣцки е *πανούκλα*, а то е отъ латинска дума *papucula*, кукла, була.

Пондила се употрѣбѣва твърде рѣдко и то въ македонски говори. Тя означава обградено мѣсто срещу огнището въ стаята на бедни семейства, дето стои добитѣка. На грѣцки е *ποντίλα* и означава сѣщото мѣсто съ малко измѣнение. Произлиза отъ латинската *pontilis* = нѣщо направено като мостъ, което може да служи за преграда; тя е отъ *pons, -tis* мостъ.

Русалия („русалка“, русалска недѣля) е отъ грѣцката *ρουσάλια*, а тя е отъ латинската *rosalia* (отъ *rosa*), пролѣтень празникъ.

Саламура е на грѣцки *σαλαμούρα*, и на латински пакъ *salamiga*, солена вода отъ *sal, salis* соль.

Скала отъ грѣцки *σκάλα*, латинското *scala*.

Спуза „сгурия“, е отъ грѣцката *σπούζα*, а то е отъ латинската *sprodiun*. *d* е минало на грѣцки въ *z*, а отъ тамъ е българското *з*.

Щерна, резервоаръ за вода, е на грѣцки *στέρνα*, на латински *cisterna*.

Туфа, на грѣцки *τούφα*, на латински *tufa*. На латински значи китка, а на български малки дръвчета или храсти, които растатъ близу едно до друго като китка.

Тухла е отъ грѣцката *τούβλου*, множествено число *τούβλα*, отъ която форма навѣрно е произлѣзла нашата дума. На латински *tegula*, значи пакъ тухла. Въ сръбски и хърватски тая дума, съ промѣнено малко значение, гласи *sigla*, понеже е възприета по други пѣтъ, именно посрѣдствомъ *segula* на романскитѣ [!] езици [срв. обаче нѣм. *Ziegel* съ т. н. *Lautverschiebung* отъ лат. *tegula*! С. М.]

Варка, на грѣцки *βάρκα*, на латински *barca* ладия.

Високос-на година произлиза отъ латинското *annus bis-(s)extus*, година, която има две шестици, защото има 366 дена. А пакъ, просто погледнато, изглежда, че иде отъ нашата дума високъ.

Вула, е отъ грѣцката *βούλα*, а латинската *vula*, заповѣдъ.

Вулгия, кожена торба, овчарска чанта, е отъ грѣцката *βουλίγα*, латински *bulga*.

Има още грѣцки думи, които сж влѣзли въ български, но, разбира се, всички думи нѣма защо да изброяваме. Заемкитѣ отъ грѣцки езикъ сж твърде много, защото българскиятъ народъ откакъ е на Балканския полуостровъ, е въ културно общение съ грѣцкия. Има много думи, които сж минали отъ български въ грѣцки, но нашитѣ заемки сж повече.

6. Заемки отъ латински езикъ.

Латински думи има отъ твърде ранно време въ български — още отъ онуй време, когато българитѣ, заселили се на Балканския полуостровъ, влѣзли въ сношение съ романизиранитѣ балкански народи. Може нѣкои да сж влѣзли въ славянски или български езикъ още отъ Маджарско и Панония, но тѣ мжно могатъ да се отдѣлятъ отъ ония, които сж влѣзли после въ българския езикъ. Такива думи, които сж влѣзли въ старо време, можемъ да смѣтнемъ следнитѣ:

Кметъ, произлиза отъ *comes, comitis*, винителенъ падежъ *comitem*, отъ която форма е произлѣзло и нашето кметъ. Разлика въ значението, разбира се, има. Сега значи глава на село, а *comes* значи графъ.

Мъша е дума, която не се употрѣбява въ българскитѣ говори, но се срѣща въ нѣкои панонски български паметници. Произлиза отъ латинската *missa*, служба.

Миса се употрѣбява покрай горната дума и значи блюдо; тя е отъ латинската *mensa*, маса; сжщо отъ тамъ е думата месалъ.

Л ж ща, копие, е латинската *lansea*; а п дало ж, с — щ.

Коледа, (стб. *колда*), която сега различно се изговаря въ различнитѣ български говори; отъ лат. *Calendae*; така наричали римлянитѣ 25-я день на всѣки месецъ. Отъ тамъ е календаръ и други.

Къмотръ се употрѣбява въ панонскитѣ български паметници и значи кумъ; тя е отъ латинската *compater*, събаща, побацимъ.

Комъка е отъ латинското *comuniо*, приобщение, причащение. Книжовниятъ езикъ употрѣбява думата причаствие, но въ народнитѣ говори си остава комка.

Крамола иде отъ латинската *carmina*, пѣсень, магьосническо изречение.

Кораб(л)ъ е отъ латинското *carabus*.

К ж пони, везни е отъ *сапрапа*.

Поганинъ е латинската *paganus*, която отначало е значила селянинъ, но после нечестивъ човѣкъ, езичникъ. Това значение е получила, навѣрно, тогава, когато селянитѣ сж били още езичници. Тогава тя е била преминала и въ български.

Палъмникъ и паломникъ е дума, която я нѣма въ книжовнитѣ паметници, но се употрѣбява въ народнитѣ говори. На български тя значи багабонтинъ, а първоначалното значение е хаджия, руското паломникъ. Паломници се наричали кръстоносцитѣ, които не сж оставили добри спомени у нашитѣ

българи, затова и думата се е запомнила съ такова лошо значение.

Оцѣтъ, оцетъ е отъ латинската дума *acetum*.

Клеврътъ значи слуга или по-право съслужникъ. Тя е отъ латинското *collibertus* съсвободенъ. Тя е минала навѣрно чрезъ гръцко посрѣдство.

Клисурѣ е отъ латинското *clausura*, затворъ, а на български затворено мѣсто.

Мента отъ латинското *mentha*, на гръцки *μίνθα*.

Оризъ, отъ латинското *ariza*.

Латински сж названията на месецитѣ.

Кесаръ е отъ латинското *Caesar*, гръцки *καίσαρ*. На славянски—цѣсаръ, после съкратено цѣсаръ, и най-после царъ.

Има гръцки думи, които съ възприети отъ латински. Напримѣръ, босилекъ е на латински *basilicum*, на гръцки *βασιλικός*. Ако бѣ възприета отъ гръцки, β би трѣбвало да даде *в*.

Бѣкълъ е отъ латинската *bucula*.

Быволь е латинската *bibalus* на гръцки гласи *βούβαλος*.

И тукъ оставането на *б* ни кара да мислимъ, че е възприета отъ латински.

Каната е народна дума и не се срѣща въ книжовнитѣ паметници. Тя е отъ латинската *capata*, половината врата.

Катинарь и катанецъ, куфаръ, сж отъ латинската *catena*, верига. Може би, романизиранитѣ народи да сж употрѣбавали *catenarius* покрай самата *catena*, и отъ тамъ сж българскитѣ думи.

Коминъ и камина произлизатъ отъ латинската дума *campus*, което значи коминъ и въ сжщото време и мѣсто, дето кладатъ огънь. По-стара е думата коминъ, а камина е послешна заемка и съ друго значение.

Камбана е послешна заемка отъ латинската дума *campana* широко блюдо. Камбана е взета чрезъ гръцко посрѣдство, защото и на гръцки е *καμβανα*. По-стара заемка отъ камбана е споменатата по-горе дума *к жпони*.

Луканка е отъ латинската *lucanicum*.

Майсторъ е латинската дума *magister*, дошла чрезъ гръцко посрѣдство.

Пулѣ малко магаренце, е дошла отъ латинската *pullus* съ сжщото значение. На гръцки се срѣща *πούλλι*, но въ значение на младо животно.

* * *

За латинскитѣ думи въ българския езикъ мога да ви посоча и отдѣлна студия, именно студията на г. Романски. [*Lehnwörter lateinischen Ursprungs im Bulgarischen*, въ Вайган-

довитъ „Jahresberichte des Instituts für rumänische Sprache“ XV (Leipzig 1909) с. 89—132; срв. и критиката на М. Vasmer въ Краковския „Rocznik slawistyczny“ (Revue slavistique) t. III с. 271—283 и другитъ работи на М. Фасмеръ, особено: „Греко-славянскіе этюды III: Греческія заимствования въ русскомъ языкъ“, въ „Сборникъ Отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ“, LXXXVI Спб. 1909. С. М.]. Въ тая студия г. Романски посочва, кои думи смѣта за латински, кои сж вземани нѣколко пѣти и отъ де сж вземани.

Най-много латински думи сж миналч отъ Балканскитъ римляни, отъ римскитъ колонисти, които сж населявали Балканския полуостровъ, отъ румънитъ и албанцитъ, после отъ гръцки, а нѣкои отъ турски. Понеже сж много пѣтищата, презъ които може да мине думата, то мжчно е да се установи дали нѣкоя дума е дошла отъ румънски или отъ албански, или отъ турски езикъ. Защото има сега нѣкои думи, които не се изговарятъ днесъ така, както сж се изговаряли прѣди вѣкове. За нѣкои думи може да се установи достовѣрно, напримѣръ ако думата на гръцки е имала β, което на български е дало в, може да се каже, че е минала чрезъ гръцко посрѣдство. Но, може да се каже положително, че голѣмо множество отъ латински думи сж свойствени и на другитъ балкански езици; свойствени сж не само на румънски, но на албански, на гръцки, на сръбски, пѣкъ ги има и въ турски езикъ; т. е. като че ли отъ единъ резервоаръ сж се черпили всички тѣзи думи. Така напримѣръ роба отъ латинската *roba* е обща за всички балкански езици. После общи сж пиперъ — отъ латинското *pipere*; паланка, малкъ градъ, е дошла първоначално отъ латински; на италиянски е *rallansa*, малко градче, пунктъ дето се събира мити; бродъ. Сакъ, въ смисълъ сакъ за ловене риба, е отъ *saccus*, чувалъ; сапунъ е отъ латинско *sapo, -nis*. Табла е отъ латинското *tabula*. Дисаги, бисаги е отъ латинското *bissaccia* (двойна торба); но би у насъ е станало ди по гръцкото *δύο*. Болта, въ значение на магазинъ, е отъ *volta* сводъ, сводестъ магазинъ; може би тази дума да е възприетата отъ турски, дето е била приведена къмъ болъ.

Камара се срѣща въ говорятъ въ смисълъ на купчина и е по-стара заемка, а камара е отъ италиянската *camera* въ значение на събрание.

Фурка е отъ латинска дума *furca*, което на латински и италиянски не значи това, което ние разбираме, а значи вила, чаталъ. У насъ е дошло до това значение, защото първоначално фурката е била въ видъ на четалъ (и сега се употребяватъ такива въ Босилеградско) и после когато уредътъ се е измѣнилъ, останало все сжщото название.

Фурна е отъ латинското *furcus*, пещъ.

Капара е отъ латинското *sarapeus*. Капитанъ е отъ *saritanus*, главатаръ. Кочия е отъ италианското *coccio*, бричка. Корда е отъ *corda*, вжже, връвъ; а ние даваме специално значение на думата и означаваме само връвъ за музикаленъ инструментъ

Магия е отъ италианската *magia*, която има сжщото значение. Кестенъ, която е въ нѣкои говори се употрѣбвява подъ формата *кѡстенъ* и даже *кастенъ*, е дума, която отговаря на латинската (роман.), италианска и пр. дума *castanea*. И формата „костенъ“ може да се посочи като дошла отъ италиански, а кестенъ е подъ влиянието на турски, защото у турцитѣ тя гласи съ *e*. Креватъ краватъ иде сжщо първоначално отъ латински, дето има дума, която гласи *grabatus*. [!] Тукъ има известна промѣна на думитѣ. Ако бѣше дошла направо отъ латински, тя би гласела така, както е, но имаме дума, която е тамъ заета посрѣдствомъ грѣцки. На грѣцки я има и гласи *κράββατος*.

Кошуля, „риза“, дума която се употрѣбвява въ западнитѣ български говори, иде отъ лат. *casula*, което значсжщото. Тая е стара заемка. По кой пжтъ е вървѣла, мжно е да се установи.

Котелъ е сжщо стара заемка въ *catillus* (*a* кратко дава *o*).

Манѣа е отъ италианското *mangia* [гл. *mangiare* „ямъ“ !]. Тя е твърде разпространена въ всички балкански езици.

Бял-мжж — нѣкой-си я изкарвалъ отъ *belle-mange*, останало отъ кръстоносцитѣ, но това е едно предположение, а други доказателства нѣмаме. [Въ сжщностъ по народна етимология отъ тур. коренъ *bulçamak* 'разбърквамъ'; вж. подробно у Ив. Д. Шишмановъ СБНУ IX 617—618. С. М.].

Мантия е отъ *mantum*. Тя навѣрно е дошла посрѣдствомъ грѣцко *μάτιον*.

Много отъ нашитѣ облека иматъ латински названия. Напримѣръ: *дубѣ*, *ѣибѣ* е дума отъ италиански, отъ *giubba* но тя е преминала посрѣдствомъ турски. *Кафтанъ*, *кафтанѣия*, е отъ *caffetano*.

Бандера, която се изговаря и *пандера*, е италианската *bandiera*; и дветѣ наши думи водятъ къмъ сжщата дума, но и тукъ сж различни пжтищата, по които е минала думата, за да дойде у насъ. Първата е минала направо отъ западъ и запазила своето *б*, а втората е чрезъ турско посрѣдство и се изговаря съ *п*. *Фасулъ* е отъ *phaseolus*, която дума е възприета чрезъ грѣцки, дето гласи *φασόβλι*. *Флоринъ*, която се употрѣбвява въ народнитѣ говори, е отъ *florin*, (която е отъ *flos,-ris*, цвѣте, защото на монетата е имало отпечатана лилия); тая е една флорентинска златна

пара, отъ дето иде италианската *fiogino*. Тази монета се харчела и между балканскитѣ народи. Въ нѣкои говори ѝ казватъ и рулина. Сега на дребни пари, които даже не вѣрватъ, казватъ фурлини.

7. Заемки отъ турски езикъ.

Турскиятъ езикъ е тѣй много повлиялъ на българския, че бихме могли да кажемъ, че отъ чуждитѣ думи въ нашиятъ народенъ езикъ най-много сж турски. Ние, книжовницитѣ, употребяваме много думи, които сж взети отъ руски или нѣкои западни езици, а твърде малко турски. Но въ народния ни езикъ турскитѣ думи сж въ по-голѣмо количество. Това е лесно понятно, защото турцитѣ сж владѣли надъ българитѣ цѣли пѣтъ вѣка и презъ туй време сж предавали на българския езикъ думи, които днесъ още не могатъ да изчезнатъ, защото сж употребявани дълго време и защото сж възприети заедно съ понятия или съ веществени предмети. Ето защо турски думи имаме по всички клонове на стопанството и обществения животъ. Можемъ тукъ да разпредѣлимъ думитѣ по значението имъ, като думи употребявани за военни термини, думи употребявани въ търговията, думи, употребявани въ сждебното ведомство и т. н.

Говорейки за заемки отъ турски, трѣбва да захванемъ отъ онова време, когато българскитѣ славяни или славянитѣ изобщо, влѣзли въ допиръ съ турски племена въ Азия или въ южна Русия и сж взели, при сношението, нѣкои думи отъ турски. Тия думи сж различни отъ по-сетнешнитѣ (които бихме могли да наречемъ османски думи), защото сж възприети отъ турски племена, доста различни отъ османскитѣ турци. После, имаме втори пластъ турски думи, които дохождатъ заедно съ Аспаруховитѣ българи, или онова племе, което образува българската държава. Най-сетне трети пластъ думи, който е най-голѣмъ. Той захваща отъ 14 вѣкъ, когато турцитѣ (османски) завладѣли Балканския Полуостровъ.

Първиятъ пластъ думи сж такива, каквито сж своиствени и на дугитѣ славянски езици, защото сж влѣзли най-напредъ. Такива сж: *клобукъ*, *дума*, която се срѣща и на чешки въ значение на шапка. Употрѣбява се само въ нѣкои наши говори, но въ други смисълъ; *клобуц* и наричатъ мѣхурчета, които се образуватъ, когато вали едъръ дъждъ. Второ значение е получила отъ послешната турска форма *калпакъ*, *кожена шапка*. *Калпакъ* е отъ третия пластъ заемки, когато *клобукъ* — отъ първия. Други думи сж: *копръ*, *крагуи*, (*ястребъ*), *брѣшлянъ* [индпевроп.!), *телѣга* (е сжщо така първа заемка на талига; първата е заета отъ чувашки, а втората отъ османски), *тлъмачъ*, *шоуръ* (*шурей*) и др.

[Съвсемъ невѣрно е твърдението, че старобълг. *шуръ*, нблг. *шурей* диял. *шурек*. рус. *шуринъ*, чеш. *šourek* и т. н. било турска заемка. Думата е старинна индоевропейска и се сравнява съ стироинд. (санскр.) *śyalá-s*; вж. още К. Brugmann, Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen I, 2-о изд. (Strassburg 1897) стр. 204, 290, 428, С. М.].

Такива думи, заети отъ първо време, Миклошичъ наброява около 60.

Отъ втория пластъ, отъ Аспаруховитѣ българи, сж: санъ (въ смисълъ на чинъ) сам(н)чиа — домакинъ, икономъ, бисеръ, болиаринъ (стои въ свръзка съ турската дума *болъ*, много) [1]; бжбрекъ; бѣлѣгъ, бѣлчоугъ (не се употрѣбява сега, 1) [вж. обаче у Н. Геровъ, Рѣчникъ на бълг. яз. I 38 „белчюгъ“ като народна дума. С. М.] но се срѣща въ пометнитѣ отъ XVI вѣкъ и значи прѣстенъ, халка); тояга; катунъ има двойно значение: катунъ значи шатъръ, дето живѣятъ цигани, а въ сжщото време значи и циганинъ; срѣща се въ народнитѣ пѣсни: Катунъ черни цигани; споменува се въ пометнитѣ отъ XIV вѣкъ. Лѣля (леля) [и тази дума не е Аспаруховска-турска, ами общославянска, срв. и новоирн. диял. *laia*, „лелякъ, вуйчо...“ С. М.]; сокачъ (готвачъ, въ български е останала само производната дума сокачка, голѣма лѣжица, съ която бъркатъ). [Коренътъ въ *сокачи* е слав., а само наставката е турска. С. М.].

Казахъ, че нѣкои думи, понеже сж вземани въ разни времена, сж запазили разни форми; посочихъ нѣкои, сега ще споменемъ и тѣзи: чрътогъ е турска дума и значи стая, хубаво наредена. Тая сжщата дума, която после сме възприели — чердакъ.

Пашеногъ е сжщата послешна дума баджанакъ.

Шатъръ е сжщо отъ старо време, а сегашната дума е чадъръ, и др.

Шафарикъ, който говори сжщо така за заемкитѣ отъ турски [фински], навежда още много думи, но за които не може да се докаже точно отъ де идатъ. Тѣй напримѣръ Шафарикъ смѣта думитѣ: кумиръ, капище, мѣлня, исполинъ и др. за фински; [вж. Ст. Младеновъ, Мнимитѣ фински думи въ българския езикъ, „Сборникъ въ честь на Ив. Д. Шишмановъ“ (София, 1920) с. 74—95].

Като оставимъ на страна тия стари заемки и разгледаме новитѣ, то ще видимъ, че въ разнитѣ български области, различно количество турски думи се употрѣбяватъ. За забелѣзване е, че въ източнитѣ краища се употрѣбяватъ много повече турски думи, отколкото въ западнитѣ. Това е затова, защото въ източнитѣ краища сж се заселили много турци, и българитѣ сж били принудени да говорятъ турски, когато въ за-

1) Въ Кукушъ: бѣлчѣкъ=халка на вратата [показ. отъ И. Маноловъ?]

паднитѣ—турцитѣ, понеже сж били много малко, сж говорили български. Ако имаме предѣ видѣ срѣдата, бихме могли да кажемѣ, че днесѣ за днесѣ има срѣдно 800 или повече турски думи, които употрѣбѣя срѣдно нашето население. Но разбира се, има краища, дето ще се намѣрятѣ много повече отъ 800 — до 5,000, на други мѣста пѣкъ нѣма това количество. Тия думи заематѣ различни области отъ културата и бихме могли да ги групираме споредѣ това. Така, турски сж много военни термини, напр.

Алай, байракѣ, барутѣ, беклеме (укрепление), беделѣ, билюкѣ, таборѣ, бурия (трѣба), елчия (пратеникѣ), кавга, калѣчѣ, кама, маждракѣ, метеризѣ, небетѣ (дежурство), низаминѣ (новобранецѣ), нишанѣ (мишенка), ордия (корпусѣ), сезинѣ, сербезѣ, табия, сандѣкѣ, тертипѣ, санджакѣ, хаберѣ, хазна и други. Разни чиновнически термини като: каймакаминѣ, мидюрѣ, паша, юзбашия, онбашия. С ж д е б н и термини: давия, (сѣдба), емза (подписѣ), илямѣ (присѣда), икрамѣ (почитѣ), инкярѣ (струвамѣ бѣхѣ), кефилѣ (порѣчителѣ), кефилинѣ, мезличѣ (сѣветѣ), сайбия, хатѣрѣ и др. Термини за трговия: альшѣ-веришѣ, бакалинѣ, борчѣ, вересия, еспапѣ (стока), гюнлюкѣ, дара, денкѣ (товарѣ), дюкянѣ, кярѣ, зарарѣ, (загуба), зянѣ (загуба въ смисѣлъ на повреда), кирия, мааза, манѣгрѣ (турска медна пара), мющерия, ортакѣ (сѣдружникѣ) пазарѣ (употрѣбѣява се почти въ всички европейски езици), пей (задатѣкѣ), пишманѣ, пешинѣ (пари отнапрелѣ въ брой), ракамѣ, рафтѣ, рехимѣ (залогѣ), сарафинѣ (мѣнячѣ), сенетѣ (записѣ), сефте, табакѣ, занаятѣ, тефтерѣ, темесукѣ (записѣ) терзия (шивачѣ), теслимѣ, тесте, трампа (замѣна), файда (лихва), халачѣ (който дрѣнка памукѣ, памукчия), хакѣ (право, заплата), халѣ (сѣстьяние), халалѣ, хамалинѣ (носячѣ), харамѣ (когато се проклева), и др.

Изобщо, твѣрде много е напълненѣ нашиятѣ езикѣ съ турски думи, но тѣ съ време ще изчезнатѣ, защото у българина има сѣзнание да ги чувствува, че сж турски, и ги замѣства полека лека съ свои, когато не е така съ сѣрбина, който ги смѣта, че сж сѣрбски и ги употрѣбѣява като такива.

Вѣ български езикѣ има турски думи, които означаватѣ я денета. Напримѣрѣ:

Баклава, мезе (закуска), песметѣ, петмезѣ, маджунѣ, хайверѣ, шербетѣ (дума, която не можемѣ преведе правилно на български), хардалѣ (синапѣ), сакѣзѣ (дѣвка), мая (подкваса), ищахѣ (апетитѣ, охота, похта, инакѣ прилича много да е отъ нашия глаголѣ ища), и др.

Отъ турски има твѣрде много думи, които означаватѣ дрехи. Напримѣрѣ:

Коланѣ, чаршафѣ, (бихме могли да го преведемѣ съ платнище), дюшекѣ (постилка), елекѣ, каплама (подплата съ

кожа), астаръ (подплата), килимъ, яка (навратникъ), пешкиръ (убрусъ), [коренъ въ бърша, обърса!] пискуль и др.

Твърде много термини има за уреди и инструменти, сгради. Напримѣръ:

Бина, темелъ [отъ грѣцки θεμέλιον!], дюшеме (подъ), калканъ (стена, която дѣли една кѣща отъ друга [!]), капакъ, канатъ катъ (етажъ), капия има двойно значение (1. врата и 2. ножница, кания), кубе араб. дума (сводъ), макара (скрипецъ), одая (стая), оджакъ пенджера (прозорецъ), первазъ (рѣжбъ), перс. дума; регіаг пергелъ (шестало, защото влиза шестъ пѣти въ окръжността), перде (завеса), еренде, салхана (г. Теодоровъ-Баланъ я превежда съ кланица, но то не означава точно салхана. Кланница въ народния езикъ значи самия добитѣкъ за клане, както казваме браница, събрани овце. Би могло да се нарече клалница, менгеме (стискало), мереметъ (поправка), сандѣкъ (може да се преведе съ ковчегъ, ракла); въ народния говоръ обаче се прави разлика между сандѣкъ, ковчегъ и ракла, сѣндѣкъ отъ турски; сандѣка е ракла, направена отъ цѣли стени, боядисана и нашарена; сандѣкътъ е гражданска направа, а раклата — селска), сапъ (дрѣжка на ножъ, на брадва и др., които могагъ да се замѣсгятъ съ черенъ, топоришка и т. н.; сарай¹⁾ (палатъ); инакъ изглежда да не е турска, защото подсеща за рай; [! etym vulg. С.М.] синджиръ (верига; но у насъ думата верига е приела специално значение — верига — на която връзватъ котела надъ огнището. Само на дребния синджиръ казватъ верижка); софраима двойно значение (1. синия 2. трапеза), таванъ (дума, която едва ли бихме могли да преведемъ съ наша дума. За модернитѣ кѣщи употрѣбаватъ плафонъ, но има разлика между таванъ и плафонъ. Плафонъ се разбира само стената надъ главата ни, а таванътъ е мѣстото между плафона и покрива. Бихме могли да употрѣбимъ думата потонъ за всичко, за сѣщинския таванъ и това, що закрива стаята); шише (стъкленица), чадъръ (дума, която не може да замѣнимъ съ българска дума, особено за малкия чадъръ. За голѣмия чадъръ употрѣбяваме думата шатъръ; тя е сѣщо турска дума и е заето още отъ аспаруховитѣ българи. Шатъръ е повечето книжовна отколкото народна, и означава палатка, а подъ чадъръ разбираме простъ чадъръ); темелъ (основа); първоначално грѣцка, но ние сме я взели отъ турцитѣ), тель (дума, която не можемъ да преведемъ на български; бихме могли да кажемъ провлакъ или жица, но не може така да се предаде точното значение! Тая дума ще остане дълго време въ нашия изикъ, защото е едносложна, кратка и не може лесно да се замѣни): тенеке (сѣщо не може да се замѣни), халка (дума, която може да се замѣни съ прѣстенъ или гривна, споредъ това, дали е по-малка или по-голѣма

¹⁾ Сарай въ турски езикъ е персийска дума: sérâi = palais.

халката), черчеве (рамка за прозорецъ, кржжило). Ханъ (хотелъ, но съ своето значение едва ли може да се замѣни. Ще остане дълго време въ народния говоръ, защото, както тель, е кратка дума). Кула е сжщо турска дума и сжщо мжно може да се замѣни. Тя е влѣзла още въ XIV вѣкъ. Ченгелъ може да се преведе съ кука, макаръ да има специално значение на български. Чертогъ е минало отъ турски още отъ аспаруховитѣ българи; има втора заемка — чердакъ — отъ османскитѣ турци (с. 331). Чердакъ на български бихме могли да преведемъ съ горница или съ тремъ.

Има турски думи въ български, които означаватъ градинарски понятия. Напримѣръ:

Асма (лоза), бахча (градина), емйшь (овоция), тютюнъ, гюбре, дюлюмъ (увратъ) и др.

Други разни понятия има, които се изразяватъ съ турски думи. Напримѣръ:

Басъ (облогъ), бея (нешастие, напасть), бой (ръсть), болъ (много, голѣмо количество, изобилие), инатъ (опоритость), кадъръ (способностъ), каилъ (благодаренъ), кефъ (дума, която не можемъ да преведемъ), сой (родъ), джинсъ, тепе (могила, особена шапка), мюжде (дума, която не можемъ да преведемъ точно на български), меракъ (сжщо мжно преводима дума); бихме могли да я замѣнимъ съ наклонность, любовь къмъ нѣщо и др.

* * *

Говорейки изобщо за турскитѣ думи въ българския езикъ ще трѣбва да се спремъ и върху цѣлото влияние на турския езикъ върху българския. Защото не само отдѣлни думи, които сж влѣзли въ българския езикъ, но има и цели фрази, които сж преводи на български отъ турски. Фразитѣ сж български, но сж преведени отъ турски. Ето напримѣръ, народътъ казва: „пие тютюнъ“. Виждате една нелогичность — тютюнътъ не може да се пие, и въ книжовния езикъ се употрѣбява „пуши тютюнъ“. Народътъ употрѣбява турцизмъ, защото турцитѣ употрѣбяватъ глаголътъ ичмек = пия.

„Поминувамъ се“ (а сжщо и поминъкъ) е преведено отъ турски. Дошла е отъ турския глаголъ гечинмек.

„Не ми отърва“ казватъ търговцитѣ, когато не имъ дадатъ цена. И това е преводъ на турската дума куртурмаз. Такива фрази не се срѣщатъ нито въ руски, нито въ сръбски или други славянски езикъ, а само въ турски и български езикъ.

„Много здраве“ е отъ турското чок селям, защото е фраза, която не се употрѣбява въ никой околень или далечень езикъ, освенъ въ турски.

„Отъ Бога да намѣришь“ е отъ турската фраза алахтан булсун.

„Удрямя телеграфъ“ е също отъ турски; турцитѣ употрѣбаватъ глагола вуруйорум.

„Хвълямя прошение“ е отъ турски: „арзухал ат-дѣм“. Турцитѣ иматъ право да казватъ, че „хвърлягъ“ прошение, защото прошенията наистина се хвърляли: когато пашата пътувалъ изъ провинцията или минавалъ низъ пътя на конь, тогава турцитѣ сж му хвърляли прошенията си.

„Отъ тебе по-добъръ да нѣма“, „отъ тебе по-добъръ да не е“ е отъ турското: „сенден даѣ ей олмасън“.

„Той ще стане човѣкъ“ или „нѣма да стане човѣкъ“ е пакъ отъ турски, „адам оладжак“ или „адам олмааджак“. Не можемъ да мислимъ, че турцитѣ сж взели тия фрази отъ българитѣ, защото българитѣ сж били принудени да говорятъ дълго време турски.

„Туй-онуй“ е отъ турското шуну-буну.

„Кое-кое“ е пакъ турското кими-кими. — Кими млѣкце, кими сиренце.

„Далъ-зелъ“ е отъ турското „(адам) алмъш-вермиш“.

„Доде му до хаки“ е турското „хакъндан гелди“, (дойде му онова, което заслужава).

„На тебе да остана....“ е турското: „сенде калзим“.

После, думата „невестулка“, както наричатъ едно малко млѣкопитаяще, което наричатъ и батюва булчица, е отъ турското гелиндже (млада невѣста) (гелин снѣха, невѣста).

„Камилско птиче“, както наричатъ страусътъ, е отъ турското деве-кушу. Че е преводъ отъ турски, се вижда и отъ употрѣба на птиче, вмѣсто „птица“.

Тѣй също намирамъ турско влияние въ употрѣбата на обратата „нали“ (не ли, нѣ-ли), но не настоявамъ тѣй много, че има турски произходъ, защото може да е произлѣзло и на българска почва, защото го има и у другитѣ славянски езици. Има още много фрази, но ще споменемъ следнитѣ:

„Развалямъ пари“ казваме; а какъ могатъ да се развалятъ? То е пакъ турцизъмъ и иде отъ „пара-бозмак“.

„Играя на книги“ (вмѣсто на карти).

„Ще ядешъ бой“ е пакъ отъ турски — отъ „даяк йееджен“.

Пословици

Цѣли пословици има преведени отъ турски, и не можемъ да кажемъ, че сж преведени отъ български на турски, защото тия пословици много повече прилѣгатъ да се употрѣбаватъ на турски, отколкото на български. Освенъ това тия

пословици се намиратъ дори у перситѣ и арабитѣ. Тѣй чия тия пословици сж вѣроятно отъ турски.

„Бездѣнна крина, празенъ хамбаръ“ = „дибисиз килѣ — бош амбаръ“; на турски тази пословица е много постройна и много по-звучна. Именно: звучността, ритѣма и римованостѣта сж важни доказателства.

„Време бreme продава“ е отъ „заман саман сатар“, (време слама продава), като се мисли, че бременето е онова, що се носи за проданъ и, споредъ времето, ще се продаде скжпо или евтино.

„Каквато глава, такъвъ брѣсначъ“, — „бѣйлѣ баш — бѣйлѣ траш“ е на турски. Виждате, че турската пословица е по-ритмична и по-гладка.

„Който пада самъ, не плаче“ е отъ турското „кенди дюшѣн агламаз“.

„Кжща безъ жена и мжжъ безъ пари огнь да ги гори“. „Много мина, малко остана“ е отъ „чок гечти, аз калдѣ“.

„Много стока очи не вади“ — „артък мал, гъоз чикармаз“.

„На заяка бѣжъ, на хрѣтката дрѣжъ“ „Ако не тече, капе“ е отъ „акмазсе, — дамлар“.

„Отъ тебе сефте, отъ Бога берекетъ“ казватъ търговцитѣ. И то е отъ турски: сенден сефте, алахтан берекет“ и др.

Влияние отъ турски забелѣзвамъ въ онова *м*, което се употрѣбява при повторенето. Напримѣръ ножчета — можчета, пестиль — местиль. Втората дума винаги почва съ *м*. И по турски така се повтаря.

Турско влияние съглеждамъ въ употрѣбата на дателния падежъ предъ думата, която определя, напримѣръ на тоя човѣкъ майка му, на моя майка свекрѣва и др. Въ турския езикъ дателния [род.!] падежъ като опредѣление се туря винаги предъ съществителното; напримѣръ: султанлар — бахчелари бахчиитѣ на султана. И въ народнитѣ ни пѣсни срѣщаме като нѣщо обикновено: На гората листитѣ „ормалнѣн [род.!] япракларѣ“, на полет тревата, „ованѣнъ оту“. Това явление (gen. possess. отпредъ) си има индоевропейски успоредици, напр. англ. *Ruth's love was better than seven sons'* „любовѣта на Рутъ бѣ по-добра отъ (тая) на седемъ синове“; лат. *necessitatis inventa antiquiora sunt quam voluptatis* „изобретенията на нуждата (отъ нужда) сж по-стари отъ ония на удоволствието“; срв. особено староинд: *vrkšasya cchâyâyâm munir asîdat* — „на дървото въ (подъ) сѣнката монахѣтъ седѣше“; *Gangâyâs tirê* „на Гангъ на брѣгѣтъ“; *âcâryasya ghrê* „на учителя въ кжщата“, *aham sârthasya pêtâ* „азъ (съмъ) на дружината (търговска, караванъ) вождъ“, *Nalô-*

pâkh. XII. 128 (ed.³ Ворр), староперс. Aršâmahyâ pitâ Ariyarâtna „на Аршама баща (му е) Ариарамна“ и мн. др. С. М.]

Отъ турски езикъ съ минали много мелодии и пѣсни. Едни пѣсни сж превеждали, а на други сж вземали мелодията и сж я приспособявали на български. Интересно е, човѣкъ музикантъ да потърси и познае, кои български пѣсни сж минали отъ турски. Такива пѣсни иматъ известенъ ориенталски мотивъ, малко на мане прилича. Азъ съмъ увѣренъ, че има много такива. Напримѣръ, пѣсенъта „Ахъ, другари, чуите мене, може би, за сетенъ пжтъ . . .“ има турска мелодия. После, турска мелодия иматъ пѣснитѣ: „Откакъ се е, мила моя, майкс-ле, зора зазорила“ или „Царъ царува въ Цариграда, Бѣла Рада въ Будинъ-града . . .“ или: „Махни се помакъ, ще дойде юнакъ . . .“, „Хаджи Минчо турчинъ ортакъ не рачи“ и др. Преди освобождението, преди да излѣзе сбирката на Славейкова отъ граждански и любовни пѣсни, българскитѣ граждани употрѣбяхаха турски и грѣцки пѣсни. Грѣцкитѣ останаха на заденъ планъ, когато се яви распрята, но турскитѣ останаха да се пѣятъ. Турски пѣсни, не само като мелодии, но и сжщински турски пѣсни, съ тѣхния текстъ, се употрѣбяхаха още дълто време, даже следъ освобождението.

Най-сетне трѣбва да признаемъ и това, че турскиятъ езикъ е влияялъ и върху българския глаголъ. Сравнявайки нашия глаголъ съ другитѣ славянски глаголи, забелѣзваме единъ контрастъ въ тоя смисълъ, че докато падежнитѣ форми въ българския езикъ сж изчезнали, то глаголнитѣ форми, напротивъ, сж обогатени. Нашиятъ глаголъ е най-богатъ отъ всички модерни европейски езици, защото никой европейски езикъ нѣма такива форми за опредѣленостъ или неопредѣленостъ, както българскиятъ езикъ. Туй именно богатство тълкувамъ като влияние отъ турски. Може да се види чудно, но трѣбва да се признае. Отъ де заключаваме това? Именно отъ това, че съседнитѣ езици по своето богатство на глагола сж съвсемъ противоположни на нашия. По богатство на глагола само турскиятъ езикъ прилича на нашия. Нито сръбски, нито румънски има такъвъ богатъ глаголъ, както български и турски. Значи, тая прилика не ще да е случайна. После, има и друго. По богатство на глагола се различаватъ и нашитѣ наречия: източното има по-богатъ глаголъ, западното — по-беденъ. Въ източнитѣ български говори има повече глаголни форми, когато въ западнитѣ — по-малко глаголни форми. А туй богатство на глаголнитѣ форми въ източнитѣ говори се тълкува отъ това, че източнитѣ българи сж живѣли по-дълго време и въ по-близко съседство съ турцитѣ, докато западнитѣ българи сж били по-далечъ отъ компактната турска маса, която е живѣяла въ източнитѣ краища, и дотолкова сж били далече, че не сж говорили турски, а сж натрапвали своя езикъ на турцитѣ. Следователно, и това не може да бжде

случайно; туй иде да повтори, че турският езикъ е повлиялъ съ своето богатство на глаголнитѣ форми върху българския. За това влияние на турския глаголъ върху българския може да четете моята ректорска речъ отъ 1911 г.: „Опредѣлени и неопредѣлени форми въ българския езикъ“. Има я напечатана и въ университетския „Годишникъ“.

Влиянието на турски е било тъй мощно до началото на деветнадесетия вѣкъ, па дори и до втората половина на сщия вѣкъ, щото цѣлото българско гражданство е говорило турски езикъ като матерния си. Дотолкова е било свикнало то на тоя езикъ, че българскитѣ книжовници били принудени да обясняватъ своитѣ думи, които се янасяли, когато пишели, съ турски думи. Такива обяснения срѣщаме, напримѣръ, въ книгата на Кипиловски „Кратка история“, на руски езикъ съставена отъ И. Кайдановъ, преводъ отъ руски, издадена въ 1836 г. [„Кратко начертаніе на всеобщата исторія“. Въ Будимъ, 1836. лѣто]. Понеже употрѣбява нѣкои думи, днесъ вече книжовни, и понеже знае, че българитѣ нѣма да го разбератъ, той ги обяснява съ турски. Така обяснява той думата ваяние съ марангоз-лукъ, върховни — съ най-башъ, музика — съ чалгаджилъкъ, независимостъ, — кендинбашалъкъ, неизбеж — съ „детумунотиажъ“, оръжие — съ селяхъ и др.

Но нашата интелигенция тъй бързо израстна, че захваща по-лека лека да избѣгва турскитѣ думи, да ги замѣства съ наши или чужди — нѣмски, френски и др. При това, можемъ да отбележимъ като радостенъ фактъ, че нашитѣ книжовни хора знаятъ да различаватъ турскитѣ думи отъ българскитѣ. Сръбската интелигенция, която употрѣбява почти толкова турски думи, колкото нашата, ги употрѣбява като свои и дори е въ състояние да се препира, че сж чисто „прави“ сръбски думи. . . Нашиятъ усѣтъ ще ни подпомогне да изчезнатъ съвършено турскитѣ думи отъ нашия езикъ. [Съ тая глава отъ „Българска семантика“ хубаво се допълня донѣкъде казаното за езиковитѣ взаимности между българи и турци; вж. по-горе, обща частъ гл. VIII с. 177—191. С. М.]

8. Влияние на руския езикъ.

До сега ви говорихъ за чужди думи въ българския езикъ и то предимно — въ народния езикъ. Сега ще се занимаемъ съ влиянията върху българския литературенъ езикъ. Говорейки за това, на първо мѣсто трѣбва да говориме за влиянието на руския езикъ върху българския. Рускиятъ езикъ е далъ намъ не само руски, но и думи отъ западно-европейскитѣ езици. Ние ще трѣбва да се занимаемъ съ вички думи и да видимъ, какви елементи сж постѣпили въ нашия езикъ отъ руски. Преди всичко, трѣбва да кажа, че отъ всички славянски народи, рускиятъ, следъ като възприе християнството отъ българитѣ, следъ като възприе българската лите-

ратура, задържа българският език като литературен; и нашият език оказа най-силно влияние върху руския език. Хървати, чехи и словенци, които бѣха възприели българския език за книжовен, го отхвърлиха, следъ като се настани римо-католическата вѣра у тѣхъ. Следъ това българският езикъ изчезна у тѣхъ. Съвсемъ малки следи останаха отъ българския езикъ у тия народи. Въ Хърватсто и днесъ се се чете въ нѣкои черкви по глаголически книги, но инакъ не сж останали никакви следи.—Много по дълго време се задържа българският езикъ у сѣрбитѣ, у които до XVIII вѣкъ се употрѣбваше по сѣрбски начинъ, сѣрбска редакция; а отъ XVIII вѣкъ почнаха да го употрѣбватъ по руска редакция, чакъ до Вуковата реформа. Съ известната Вукова реформа, която даде предимство на чисто сѣрбския езикъ, се премахна влиянието на българския езикъ. И днесъ личи само въ сѣрбската черква, а въ книжнината е доведенъ до минимумъ. — Не тѣй стана въ Русия. Съ встѣпането си въ руската книжнина, българският езикъ не остѣпи дълго време на руския езикъ. Подъ мощното покровителство на руската черква, той се разви и получи свѣтска употрѣба, и стана добра подлога за руския книжовенъ говоръ. Той цѣвти и вирѣе до днесъ, защото днесъ рускиятъ езикъ, въ голѣмата си частъ, е смѣсенъ съ български елементи.

А въ туй време въ Българня нѣмаше книжнина, нѣмаше литературни центрове и българскиятъ езикъ даже рискуваше да се изгуби съвсемъ отъ лицето на земята. Но презъ 15-и и 16-я вѣкъ дохожда на помощъ рускиятъ езикъ за да спаси отъ погиване нашия езикъ. Наченвайки отъ 15-я вѣкъ не само научни и литературни произведения, но и самитѣ езиковни елементи се черпѣха отъ руска книга и отъ тогава почнаха да се внасятъ въ българския езикъ руски елементи. Следъ като се установи български книжовенъ езикъ, веднага този езикъ бива наводненъ отъ много руски думи. Защото, трѣбва да се признае, че като се почне отъ възраждането на българския народъ, до день днешенъ, българскиятъ писатели като че не могатъ безъ руска литература, безъ руска книга. Всички наши писатели сж се възпитавали или въ руски училища, или съ руски книги. Руската литература е била добра кърмачка на нашата. Чрезъ нея българската интелигенция възприе и западната литература. Нашитѣ преводачи, колкото и да превеждатъ бързо отъ западнитѣ езици, но превеждатъ въ повечето случаи все отъ руски, а не отъ западно-европейски езици. Имайки предъ видъ това силно влияние на руската литература върху българската, можемъ да си представимъ, какво голѣмо ще бжде влиянието на руския езикъ върху книжовния ни езикъ. — Преди освобождението думата русинъ, която се замѣняше съ дѣдо Иванъ, съ благоговение се произнасяше; дѣда Ивана си въобразяваха като единъ спасителъ

на България. Със освобождението на България, руското влияние се разлѣ тѣй обилно по всички посоки на нашия държавенъ строй, че българската земя заприлича на руски край. Днешната ни вещественa култура, външния видъ било на нашата войска, било на учреждения, носи дири отъ руската окупация. Това е външното влияние. Но най-силно е руското влияние върху езика. Езикътъ, българскиятъ литературенъ езикъ гъмжи и до днесъ съ руски думи, които ние не мислимъ за руски, защото ги употребяваме мало и голѣмо. Самиятъ нашъ правописъ, макаръ да се извърши неговото уреждане въз основа на старобългарски, е копие на руския правописъ. Ние сме въвели на времето много излишни букви за нашия правописъ. Знаете, каква бърканица произвежда употребата на ж, з, в, ъ. Ако бѣхме нареждали нашия правописъ независимо, нѣмаше да му натрапимъ тия излишни букви, които употребяваме днесъ. Ние сме гледали нашиятъ правописъ да бжде близко до руския. — Руското влияние относително веществената външна култура, относително влиянието върху нашата войска, и предимно въ литературата и нашия книжовенъ езикъ, трѣбва да се обясни твърде широко. Ние нѣма да се занимаваме съ тѣзи влияния, а ще се занимаемъ само съ влиянието на руския езикъ върху нашия книжовенъ езикъ, съ рускитѣ думи които сж останали въ българския езикъ, които не сж малко. Цѣлата наша научна, сѣдебна, военна терминология криватъ въ себе си чисто руски или по руски образецъ изковани думи. Тази кованица често я срѣщаме, напримѣръ: вмѣсто выстрелъ военнитѣ казватъ изстрелъ. Такива опити да се побългаряватъ думи сж правени винаги.

Като разглеждаме тия думи, които сж взети въ разнитѣ времена отъ руски езикъ въ български, трѣбва да имаме три гледища. Трѣбва да ги разгледаме по произходъ, по форма и по значение. Тия руски думи сж тѣй много, че се налага една групировка, и азъ мисля, че тая групировка е най-добра: — по произходъ, по форма и по значение,

По произходъ рускитѣ думи въ български езикъ могатъ да се раздѣлятъ на четири групи.

Първа група сж народно-руски, като напримѣръ: богатиръ, барабанъ, блини, водка, всадникъ, вяло, брожение, казначей, лесничей, орудие, разрядъ, столовая, сходенъ, сухари, и др.

Втора група сж старобългарски и черковно-ставяански. Тѣ сж твърде много. Такива сж: броня, браня, беда, велможа, вития, внезапенъ, вселена, жезълъ, нѣдра, одежда и много други. Тѣ сж отъ книжовенъ произходъ и сж взети готови изъ старобългарски отъ руситѣ, но поправени споредъ звуковетѣ на руски езикъ.

Трета група обхваща пакъ книжовни руски думи, които рускитѣ книжовници сж превели, за да изразятъ нѣкои нови

понятия и нѣкои модерни термини, идящи отъ западна Европа. Трѣбва да знаемъ, че руситѣ възприеха науката отъ западъ. И, когато се възприемаше тая наука, названияята или се вземаха готови или се изковаваха. Тѣй напримѣръ: впечатление не е нищо друго освенъ нѣмското Ein-druck (впечатление). Влияние е терминъ, който руситѣ сж превели, за да изразятъ фр. influence или нѣм. Einfluss (in-fluence; Ein-fluss = в-лияние). По сжщия начинъ сж преведени представление отъ Vorstellung, неизбѣженъ отъ in-évitable, необходимъ отъ unum-gänglich (не-об-ходимъ, и въ сжщность много безсмисленъ терминъ). Дани отъ латинското data, чувствувамъ отъ нѣмското ehren (отъ Ehre чeсть), у-единение отъ Ein-samkeit, срѣдоточие отъ Mittel-punkt, състояние отъ Zu-stand, свойство отъ Eigenschaft, превъзходителство отъ excellence и др. По такъвъ начинъ сж преведени много научни термини въ XVIII и въ началото на XIX вѣкъ на руски езикъ. Такива сж: кислородъ, водородъ, въодушевление, въображение, изобретение, изражение, качество, количество, краснописание, обстоятелственъ, обстоятелство, оржие, отсѣствие, присѣствие, производъ, пищеварение, предшественикъ, равновесие и много други.

Четвърта група съставятъ ония думи, които по произходъ сж отъ други неславянски езици, но у насъ сж дошли чрезъ руски. Такива има най-много отъ френски и нѣмски и по значение сж повече военни. Такива думи сж напримѣръ: авангардъ, ариергардъ, флангардъ, батерия, депо, депеша, граница, портепей, парадъ, редутъ, флота, флангъ, фуражъ, лагеръ, ландшафтъ (руситѣ я употрѣбаватъ като своя), лозунгъ, мащабъ, ротмистъръ, фелдфебель, ефрейторъ, фелдшеръ, шинель, флагъ, шнуръ, щемпелъ, шпори и др.

Количеството на рускитѣ думи въ българския езикъ

Какво е точното число на рускитѣ думи въ българския езикъ, мжно е да се каже, защото трѣбва да се броятъ една по една, а има и известна мжнотия. Преди всичко съмнителни сж такива думи, които се употрѣбаватъ въ нашитѣ народни говори. Мжно е за такива думи да се каже, че сж руски. А такива думи има много, Напримѣръ горница, руситѣ я употрѣбаватъ като черковнославянска. Има я и въ нашитѣ народни говори. Ние не знаемъ сега, дали оня писателъ, който я е внесълъ въ нашия езикъ, я е взелъ отъ старобългарския, народнобългарския, или отъ руския езикъ. Такава дума е зной, въ смисълъ на потъ. Но вие всички би трѣбвало да знаете, че тази дума я има въ народнитѣ ни говори, напр. въ с. Айватово (Солунско) зной = потъ. Но не можемъ да знаемъ, дали оня, който я е употрѣбилъ въ българска книга, я е взелъ отъ български говори или отъ руска

книга. Такава дума е и икра, хайверъ. Сжщо така и ней е свойствена на много български говори и значи скрежъта по стъклата [и дървята]. Шопитъ му казватъ и ня. И за нея не може да се каже, дали е взета отъ руски или отъ народнитѣ говори; такива думи сж и косо, кара гуй, крутъ, ланити. После и думата мужикъ се употрѣбява въ народнитѣ говори. Тамъ тя означава човѣкъ, който се срамува или е уединенъ. Казватъ, напримѣръ, мужиче въ човѣкъ. Такива думи сж и ождамъ, ожидание, окно, отава, палець, палата, пастухъ, пастиръ, пискунъ, и много други. Тия думи привеждамъ, защото мнозина ги считатъ за руски, когато ги има въ народнитѣ говори. Напримѣръ нѣкои (Г. А. Кжджиевъ) привеждатъ като руски думитѣ: сало, рѣсници, рило, да пружа, приплодъ, плѣвелъ, самострѣлъ, стволъ, сулица, токъ, топоръ, хмѣлъ, чапъ и други. Явява се съмнение, дали да ги считаме за руски или български. Това зависи отъ пѣтя, по който сж минали, за да дойдатъ въ книжовния ни езикъ.

Разбира се, въ повечето случаи българскитѣ писатели сж си служили съ руски извори, но понеже тия думи ги има въ българскитѣ говори, ние не можемъ да ги считаме руски. Азъ приведохъ много думи отъ руско-българския речникъ на Г. А. Кжджиевъ, които сж преведени като руски. Но смѣтаме ли само рускитѣ думи, които сж влѣзли въ нашия писменъ езикъ, то ще можемъ да наброимъ 400 думи народно руски.

Не лесно може да се опредѣли сжщо така и числото на черковно-славянскитѣ думи, преминали отъ руски въ българския езикъ. Руситѣ смѣтатъ за черковно-славянски думитѣ, които у насъ сж доста обикновени. Напримѣръ, руситѣ смѣтатъ за черковно-славянски думитѣ: Богородица, владика, гражданинъ, време, ношь, здраве, злато, глава, година, гробница, дѣсница, лѣвица и др. Всички тѣзи ги смѣтатъ за черковнославянски, можете да се сѣтите защо. Защото иматъ характеръ на български. Напримѣръ, здраве по народно руски трѣбва да бжде здоревье, злато ще е золото, гражданинъ е българска дума, защото има жд; на руски трѣбва да бжде горожанинъ. Тѣй щото тия думи, нѣма съмнение, сж чисто български. Има и други думи, които сж чисто черковнославянски, които сж познати у насъ като книжовни думи, и като такива сж влѣзли отъ руски, макаръ да ги има въ нашитѣ паметници. Каквото и да казваме, има у насъ една самостойна традиция по тѣй нареченитѣ дамаскини (Троянски, Люблянски и др.), въ които срѣщаме много старобългарски думи, които живѣятъ и днесъ, предавани отъ уста въ уста. Тѣй напримѣръ, когато нѣкоя бабичка говори: благочестие, възкресение, благословение, тя ги говори като възприети отъ дѣдо и баба, като черковни думи, и възприети не чрезъ руско влияние, а чрезъ дамаскинитѣ, защото въ дамаскинитѣ

тѣзи думи сж обикновени. Такива сж: благословенъ, блаженъ, дихание, достойние, напасть, знамение и други. Споредъ това, какъ ще броимъ такива думи, дали ще ги броимъ за български или за думи, влѣзли отъ руски, числото ще порастне или ще спадне съ нѣколко стотици. Защото можемъ да смѣтаме, че много черковнославянски думи сж дошли отъ дамскинитѣ. Азъ смѣтамъ, черковно-славянскитѣ думи, които сж дошли чрезъ руски, до 700.

Сега минаваме къмъ третата група думи. Тѣ сж западно-европейскитѣ думи. Числото на западноевропейскитѣ думи не може да се опредѣли точно, докато се не събератъ сведения за всѣка една отъ тѣхъ, та да установиме: кой и кога е употребилъ известна дума. Сигурни можемъ да бждемъ, че сж взети отъ руски, само за една категория западноевропейски думи — за ония, които криятъ въ себе си дири отъ руска фонетика, и за това ще бждемъ сигурни, че думата е взета отъ руски. Напримѣръ, герой е взета отъ руски, защото въ никой отъ западнитѣ езици не се пише съ *g*: тази дума е отъ грѣц. *hēros*. Ние ако бѣхме я взели отъ западъ, би трѣбвало да я предадемъ съ *x*, а не съ *g*, което е свойствено само на руската фонетика. Гимна, както се срѣща въ книгитѣ преди 20—30 години, е сжщо западна дума [грѣц.] *х и м н а*, дошла чрезъ руско посрѣдство. После галстукъ е отъ нѣмската *Halstuch* (кърпичка за вратъ), минала у насъ чрезъ руско посрѣдство.

Други западноевропейски думи, които криятъ въ себе си руска фонетика, сж: популяренъ, защото чуждото *l* у руситѣ е меко, когато у насъ е по-твърдо. Канцелярия (сега вече я изговаряме съ *a*) е сжщо руско произношение. Революция (тукъ вече може да предположимъ, че думата е минама отъ френски), [но *ц* не е френ.! С. М.]. Сжщо ляписъ перпендикуляренъ. и др. Самата форма и самитѣ звукове, които срѣщаме въ тия думи, показватъ, че тѣ сж заети отъ руски, макаръ да сж западноевропейски.

Много военни термини можемъ да смѣтаме като заети отъ руски, понеже една и сжща военна терминология се употребява въ руски и български; а нашата военна терминология е приспособение на руската военна терминология.

Но покрай тия думи съ руски свойства, има и много други западноевропейски думи, заети пакъ отъ руски, но изговаряни тѣй, както бихме ги изговаряли, ако ги бѣхме взели отъ западно-европейскитѣ езици. Но като знаемъ, че нашата нова литература, научна и учебна, даже и художествена, има своитѣ извори въ руската, нѣма да сбъркаме, ако допустнемъ, че голѣмо число чужди думи сж минали отъ руски езикъ. Такива думи можемъ да смѣтаме между 800 и 900.

Най-сетне, числото на рускитѣ думи въ българския езикъ ще зависи отъ това, дали вземаме всичкитѣ наши писатели,

или вземаме по-добритѣ писатели, които употрѣбватъ по-малко руски думи, или пъкъ ония, които употрѣбватъ повече. Въ първия случай би трѣбвало да броимъ за български такива думи, които единъ добъръ стилистъ не би употрѣбилъ. У нѣкои наши писатели срѣщаме, напримѣръ, бродяга; тая дума се употрѣбва отъ нѣкои, но всѣки вижда, че тя е русизъмъ и по-добритѣ писатели я избѣгватъ. Такива думи сж и верхомъ, вмѣсто на конь, будто-бы, воглаве (начело), вотъ вмѣсто ето, виражения — вмѣсто изражения, запахъ, конечно, мерзавецъ, неужели, оборотъ, окрестность, опека, очередь, постороненъ, промежуткъ, трубка и др. Това сж думи, които вече малко се употрѣбватъ въ нашия езикъ, които и писателитѣ избѣгватъ. Тия думи трѣбва ли да ги смѣтаме като книжовни или не?

Но приемайки една срѣда въ всичко това, което ви казахъ, можемъ да изброимъ приблизително рускитѣ думи въ българския езикъ, като сметнемъ тѣхното число до две хиляди, заедно съ западно-европейскитѣ, заедно съ старобългарскитѣ, които сж бали наши и сетне отъ руски заемани, а тѣй сжщо заедно съ чисто народнорускитѣ думи. Туѣ число е твърде внушително. То е толкозъ по-внушително, че другитѣ славянски езици нѣматъ ни една десета отъ това число. Тѣй напримѣръ, Т. Маретичъ, хърватски професоръ, изброява рускитѣ думи въ хърватски до 137. Разбира се, другитѣ славянски езици иматъ много повече пъкъ европейски думи, но въ всѣки случай 2,000 думи сж много. Въ това число има много изрази по наука, сждебно ведомство, военна терминология, литература, администрация и др. Ако не сме се влияли отъ руската литература, тѣзи думи щѣха да се замѣстятъ съ чисто български, ако не всички, то поне половината. Но, отъ друга страна, не трѣбва да съжالياме за факта, че нашиятъ езикъ е наводненъ съ рускитѣ думи, защото ползата, която е принесълъ рускиягъ езимъ, е нецене-нима. Не може да става сравнение между щетата, която е добилъ българскиятъ езикъ, като е взелъ руски думи, и ползата, която е добилъ той отъ това, като е могълъ тѣй добре да се възползува отъ руската литература. Нашиятъ езикъ се е образувалъ чрезъ руския: за много понятия, за които не сме имали думи и форми, писателитѣ сж ги вземали отъ руски. Разбира се, нашиятъ езикъ се е обогатилъ съ много думи, за които ние сме имали български думи или форми, но нашитѣ писатели не сж ги знаели. Имайки предъ видъ тия русизми, трѣбва никой пжтъ да не забравяме, че ползата, която е принесла руската литература, е много голѣма. Защото чрезъ руския езикъ и литература ние се издигнахме интелектуално много по-скоро, отколкото бихме се издигнали чрезъ френската или нѣмската. Ние трѣбва да благодаримъ на практическия духъ на българина, че е могълъ да се възползува

отъ руската литература. Чрезъ руската книга възприехме много културни понятия, запознахме се лесно съ руската и европейската мисълъ, — съ една дума, народниятъ интелектъ се разви въ кжсо време, а това е полза, която е много по-важна отколкото тия варваризми. Тия думи ще ги асимилираме съ време. Тъй че, когато се говори за полза отъ руската литература, трѣбва да оставяме на страна политиката, и никои не трѣбва да отрича тая полза.

Разглеждайки рускитѣ думи въ българския езикъ и имайки предъ видъ тѣхната форма, забелѣзваме, че думитѣ, минали отъ руски на български, представляватъ две категории:

Първа категория думи сж ония, които по отношение на звуковъ съставъ, минавайки на български, сж останали безъ промѣнение.

Втора категория сж ония думи, които сж промѣнили тѣй или инакъ своя изговоръ и сж се промѣнили споредъ звуковитѣ закони на българския езикъ, сж се приспособили къмъ българската фонетика. Дветѣ категории трѣбва да ги изследваме.

Първата категория сж много повече отъ втората, което е едно доказателство за близостта на двата езика, на руски и български. Това е първо, вследствие на фонетичното сродство между двата езика, а още и отъ това, че двата народа сж правили взаимни фонетични отстъпки: руситѣ сж възприели едно време непромѣнени български думи, и ние после възприехме непромѣнени руски. Отъ тамъ се явяватъ три групи думи съ еднакъвъ изговоръ, както въ руски, тѣй и въ български.

Първа група сж еднакви поради естествено фонетично сродство между руски и български.

Втора група сж такива думи, които сж еднакви поради спазване въ руски на българскиятъ изговоръ отъ онова време, когато сж ги възприели руситѣ отъ българския езикъ.

Трета група сж еднакви затова, защото у тѣхъ е спазенъ рускиятъ изговоръ, когато сж минали отъ руски въ български.

I. Фонетичното сродство, може би, знаете, въ какво се състои. То е въ това, че много звуци еднакво се изговарятъ и въ руски, и въ български. Всички гласни, напимѣръ, се срѣщатъ, поне се пишатъ еднакво. Само четири гласни има различни; тѣ сж двата юса, *ѣ* и *ѝ*. При това тѣ по-рѣдко се срѣщатъ. Сжществена фонетична разлика съставя и руското пълногласие. А между съгласнитѣ звукове и въ тѣхнитѣ мѣнитби сходството е още по-голъмо. Сжществена фонетична разлика има само въ руското *ц*, *ж*, вмѣсто *щ* и *жд*. После друга разлика представя и руското акане и др.

Ето напริมъръ, колко е голѣмо фонетичното родство между български и руски. Мога да ви приведа много думи, напрімъръ: вселена, важенъ, всеобщъ, достоенъ, достоинство, дружество, действителенъ, знамение и т. н. Тѣ сж еднакви по фонетика, еднакви по правописание, еднакви по всичко.

Втора група представляватъ ония думи, които минавайки отъ старобългарския книжовенъ езикъ въ руски, сж запазили българския си изговоръ, не сж се промѣнили по руската фонетика. А такива има много. Тѣ сж всички думи, които сж запазили своето българско *ра, ла, ре, ле*, а не сж получили руско пълногласие. Тѣй че такива думи могатъ да се отдѣлятъ всѣкога отъ сжщинскитѣ думи и да ги смѣтаме български; тѣй напрімъръ, заглавие е заета въ руски, защото иначе би трѣбвало да гласи за-го-ловие. Драгоцененъ е сжщо така българска дума, заета чрезъ руски, защото иначе би трѣбвало да гласи дорогоцененъ. Едностраниенъ би трѣбвало да гласи одностороненъ, охлаждение — охолождение, отвратителенъ — отоворотителенъ, превратенъ — переворотенъ, прекращение — прекорощение, властелинъ — волостелинъ, привлекателенъ — приволокателенъ и много други. Въ която руска дума видите *лира, ла ре, ле*, безъ пълногласие, бждете увѣрени, че е заета отъ български. Тѣй сжщо такъвъ родъ думи сж ония, които сж запазили своето бълг. *щ* и *жд*. Напрімъръ: гражданинъ, одежда, просвѣщение, предубеждение, и др. Всички тия думи сж запазили своя старобългарски изговоръ въ руски и преминали въ български съ сжщата непромѣнена форма.

Трета група заети отъ руски думи съ еднакъвъ изговоръ на български и руски съставятъ ония, въ които надделѣва руска фонетика. Не всички думи, които сме взели и вземаме отъ руската литература, съобразяваме съ българската фонетика, а нѣкои възприемаме съ руската фонетика. Ние постѣпваме, както едно време сж постѣпвали руситѣ. Напрімъръ, когато руситѣ вземали „гражданинъ“ или „надежда“, тѣ ги запазили, както иска българската фонетика. Сега ние ваемаме тия думи назадъ готови съ българска фонетика. Обаче, сега ние вземаме и руски думи, и ги възприемаме съ руски изговоръ. Разбира се, ние сме възприели и български думи съ руска фонетика, защото руситѣ нѣкои български думи сж промѣнили споредъ своята фонетика, и сега ние ги възприемаме съ руска фонетика. Ако разгледаме такива думи, ние ще намѣримъ нѣколко подгрупи, въ които ще видимъ явно неприлагането на българскитѣ звукови закони. Въ тоя ясно се вижда, какъ руската фонетика е повлияла върху българския книжовенъ езикъ и е внесла нѣщо аномално въ него.

Такива думи, въ които е запазена руска фонетика, сж нѣколко групи.

1. Ония думи, които съдържатъ носовки. Известно е, че ж и ѝ се изговарятъ въ български като ж и е, но ние виждаме въ много думи, заети отъ руски, тия две гласни да се изговарятъ тъкмо както въ руски: ж — като у, ѝ — като я.

Напримѣръ, намѣсто мжт- (въ мжтенъ) ние изговаряме мут- въ възмущение, възмутителенъ и др. Ако приложиме българската фонетика, би трѣбвало да изговаряме възмѣщение, както изговаряме мжтенъ. Имаме въ старобългарски чѣдо и сега изговаряме чедо, обаче, изговаряме и пишемъ домочадие вмѣсто домочедие, което ясно показва, че думата не е съставена у насъ, нито пъкъ сме я взели отъ старобългарски; сжщо така грѣшимъ въ изчадие, че даже се чува да казватъ и чѣдо. Ето виждате, какъ е пострада българската фонетика въ полза на руската. А такива думи има доста. Напримѣръ: благоухание, когато народната фонетика иска благожхание, безмятеженъ, вѣроятенъ, неприятенъ, необятенъ, непонятенъ (понятие), понятенъ, занятие, изященъ (изящество) и пр. Всички горни думи иматъ -ат- — отъ пасивното причастие; би трѣбвало да се изговарятъ -ет-, но никой не говори така, а думитѣ сж взети готови и сж запазили руска фонетика. После грѣшиме сжщо така въ: начало, началникъ, началство, развязка, завязка, разрядъ, порядъкъ, изряденъ, князь, княжество, мужикъ, имущество, телятинъ и др. Тѣй сжщо имаме а въ думитѣ, които идатъ отъ старобългарската дума чѣсть, дума, която ние сега изговаряме частъ. Самата дума частъ, която сега употребяваме у насъ, би трѣбвало да гласи „честъ“, но тя е била измѣстена отъ думата честъ отъ старобългарскат чѣсть. Така грѣшимъ и въ производнитѣ отъ частъ: участь, частенъ, причастенъ, непричастенъ, участъкъ, причастие, участие и др. Други думи съ руски изговоръ на носовкитѣ сж: орудие, препятствие, пружина, упругъ, тяжесть, тяготение, протяжение, супостатъ, супруга, трубка, уши (старобългарски е жз-), язва (вмѣсто езва отъ ѡзва), ядро (отъ ѡдро), всемоуцъ и други.

Втора група думи, въ които виждаме нарушена българската фонетика въ полза на руската, съставятъ ония думи, въ които старобългарскиятъ ѝ запазилъ руски изговоръ и въ думитѣ дошли у насъ и то противъ изговора на книжовната ни речъ. Намѣсто бѣдѣръ имаме бодѣръ. Въ западнитѣ македонски наречия се изговаря бѣдѣръ, което е по чистата българска фонетика. Вмѣсто брѣни — броня, вмѣсто вѣплъ, ли — вопли. Сжщо така погрѣшно е трогателенъ, трогнатъ, което е отъ старобългарския корень трѣг-; звонко, звонка, звонки иматъ пакъ руски изговоръ, защото въ старобългарски е звѣн-, както имаме тоя корень въ звѣнецъ, звѣнкамъ; медлено, което е отъ старобългарски мѣдлити, (пре)-лестенъ, пре-лестъ,

когато въ старобългарски е било лъст-, който коренъ ние употребяваме въ прѣлъстявамъ, лъскамъ. Мечта, мечтателенъ е сжщо така съ руски изговоръ на старобългарската мъ чѣта (въ старобългарски се пишело съ ъ, но у руски се установило съ ъ и отъ тамъ се е появило е). Сжщо така говоримъ мерзавецъ, когато въ старобългарски имаме коренъ мръз-. После: остервение, което пакъ има срещу си стрѣв-, както имаме по чиста наша фонетика стрѣвница (мечка). Скверенъ, сквернословенъ, оскверненъ иматъ сжщо така руски изговоръ, защото имаме ер вмѣсто р ъ (ъ р), както е въ старобългарското сквърнѣ, който коренъ е запазенъ въ скърнавѣ (човѣкъ). Сжщо така: степенъ, прикосновенъ, сонмище, точно (когато имаме въ старобългарски т ѣ ч ѣ н о, отъ корена т ѣ к; сѣрбитѣ и тѣ сж го взели отъ руситѣ, но сж го посѣрбили и изговарятъ т а ч н о), усопший, срещу старобългарското оуспѣшии, и други.

Трета група думи, дето е пакъ нарушена българската фонетика въ полза на руската, съставятъ многото думи, въ които старобългарското ѣ се изговаря по руски като е, безъ да се гледа, че стои подъ ударение и то предъ твърда сричка. Напримѣръ, пишемъ бесѣда, а изговаряме беседа; би трѣбвало да да се изговаря бесѣда. Срѣдство, изговаряме срѣдство, а то би трѣбвало срядство, както казваме сряда, дума отъ сжщия коренъ. Завѣса изговаряме завеса, вмѣсто завѣса. Макаръ изговора з а в е с а да изглежда чисто български, но той е заетъ, защото на народно български имате з а в ѣ с к а, кѣрпа, съ която се забраждатъ женитѣ. Ние сме отвикнали отъ четенето на ѣ като я; ѣ като я изговаряме само въ чисто народнитѣ думи, а другитѣ изговаряме съ е. Такава дума е сжщо д ѣ в а, която изговаряме „дева“ вмѣсто дѣв а, както, напримѣръ, казваме п о д ѣ в к а. По сжщия начинъ грѣшимъ, като изговаряме е въ: крѣпость, крѣпя, вѣдомость, дѣло лицемѣръ, лѣнность, нелѣпность, обѣдъ, завѣтъ, смѣлъ, смѣлость, отвѣсно, оцѣнка, отвѣтъ, привѣтъ, побѣда, цѣнно, драгоцѣнно (на български имаме безцянъ камѣкъ), свирѣпъ, нѣга (на български имаме име Нягуль), разцветъ (изговаря се разцветъ, макаръ, че изговаряме цвятъ), размѣръ, рѣзка, успѣхъ, чрѣзъ, вѣтва и др.

Всички тия думи сж запазили руския изговоръ на е и сж нарушили българската фонетика съ тоя гласежъ.

Четвърта група думи, влѣзли въ български отъ руски, при които тѣй сжщо е нарушена българската фонетика, сж такива, които съдържатъ меке л. Такива думи, като влѣзли въ български езикъ, задържали своето л. Дето срещнеме такива думи въ нашия езикъ, можемъ да бждемъ увѣрени, че сж минали отъ руски. Тѣй напримѣръ, казваме: забавление, обявление, представление, наставление, управление, заявление, престѣпление, удивление и т. н. Всички иматъ л, защото сж отъ руски дошли. Тѣзи думи можемъ да ги употребяваме като наши,

било като избѣгнемъ това *л*, напримѣръ, вмѣсто „увѣдомлявамъ“ — увѣдо м я вамъ, вмѣсто „възлюбленъ“ — възлюбенъ, намѣсто представлявамъ — представямъ, вмѣсто употребявамъ — употребя(ва)мъ; било като ги замѣстваме съ по-български думи, напримѣръ, вмѣсто „давление“ — натискъ, вмѣсто уподобление — уприличаване, вмѣсто увѣдомление — известяване, обаждане и други. Тѣй че въ такива случаи можемъ да се лишимъ отъ такива русизми, които не съответствуватъ на днешната българска фонетика.

Пета група думи, дошли отъ руски въ български съ такъвъ изговоръ, който не е свойственъ на българската фонетика, сж такива думи, които сж запазили свойството на руското пълногласие. Ние казваме остороженъ, постороненъ, които думи сж руски, съ руско пълногласие. Употребяваме очередь, макаръ че можемъ да замѣнимъ тая дума съ българската редъ. Сжщо така изговаряме „оборотъ“, на български трѣбва да казваме обратъ.

Шеста група сж ония, въ които се е запазило руското изговаряне на предслав. *tj* и *dj*.

Напримѣръ, казваме госпожа вмѣсто госпожда. До XIV вѣкъ се употребявало у насъ госпожда. Въ Търново въ една стара кжца се среща надписъ, въ който се пише за нѣкоя госпожда Бойка (едно време българитъ разбирали подъ господжа игуменка). Сжщо така грѣшимъ въ: невѣжа, невѣжество, вмѣсто невѣжда, невѣждество; казваме труженикъ, вмѣсто тружденикъ, задача вмѣсто задата, печка—вмѣсто пещь(-ка), и т. н. Сжщо така грѣшимъ въ думи, които изговаряме съ тѣй нареченото акане. Напримѣръ казваме „казак“, когато е козакъ, хазяинъ, когато е хозяинъ, „хазайка“, когато е хозайка, параходъ вмѣсто пароходъ, и др.

Ето тия думи, които приведохъ, сж прокарани въ българския езикъ и съ тѣхъ е прокарана въ български езикъ руска фонетика.

Втора категория думи отъ руския езикъ (споредъ подраздѣление отъ гледна точка на формата). — Побългаряване.

Разбира се, не всички думи сж запазили своята руска фонетика, но трѣбва да се признае, че българскитѣ книжовници си даватъ трудъ да преимначаватъ думитѣ така, че да се приближаватъ до българската фонетика. Така напримѣръ, въ много думи сме замѣнили предлозитѣ *со-*, *во-* съ *съ-*, *въ-*, напримѣръ: казваме сътрудникъ вмѣсто сотрудиникъ, създаение — вмѣсто создание, съвсемъ — вмѣсто совсѣмъ. Сжщо така сме замѣнили предлозитѣ въ думитѣ: съединение, съдействие, състояние, съпротивление, съразмѣрность, въз- (вмѣсто воз-) дихание, възвание, възмездие, възнаграждение и други. Тѣй сжщо сме преимначили *вы* — съ *из-*. Напримѣръ, израже-

ние — вмѣсто „выражение“. Такова побългаряване върви въ всички посоки. Тѣй сѣщо замѣняваме руското *о* съ *ѡ* въ рускитѣ думи, които иматъ старобългарското ѡ. Така казваме не до имъкъ вмѣсто руското недоимокъ, скотовъдецъ — вмѣсто скотоводецъ, вълшебникъ — вмѣсто волшебникъ, тълпа — вмѣсто толпа, мълва — вмѣсто молва, мълниенъ — вмѣсто молниенъ, тържище — вмѣсто торжище и други. Сѣщо така „памятникъ“ замѣняваме съ паметникъ. Сѣщо така сме преиначили окружие въ — окръжие, окружный съ окръженъ, преступление съ — престѣпление, цѣломудрие съ — цѣломудрие, путешествие съ — пѣтешествие, наступление съ — настѣпление, правосудие съ — правосѣдие, рукоположение съ — рѣкоположение, судопроизводство съ — сѣдопроизводство и т. н. Ние отиваме до тамъ въ побългаряването, че го употрѣбяваме дето не трѣбва. Напримѣръ, казваме „лжчъ“, когато правилно е лъчъ; защото думата иде отъ [е сродна съ!] латинската дума *lux*, *sis*. После пишатъ и употрѣбяватъ „сѣжзъ“; но ние не можемъ да употрѣбяваме *ж*, защото нѣмаме вече понятие за нея буква, която изчезнала въ български.

Друга преправка, която се срѣща въ рускитѣ думи, то е избѣгването на руското пълногласие. Казваме, напримѣръ, углавенъ — вмѣсто уголовенъ, преломъ — вмѣсто переломъ, щастие съ *шт* — вмѣсто щастие (счастие).

Трѣбва да забележимъ, че побългаряването на руски думи почна отъ онова врѣме, когато започна да владѣе въ българската книжина източниятъ български изговоръ, т. е. отъ 1844 г., годината, когато Иванъ Богоровъ издаде своята „Първичка Българска Граматика“. До преди това време рускитѣ думи се пишеха безъ никаква разлика: *ѡ* и *ѡ* се предаваха съ *о* и *е*, *ж* и *а* — съ *у* и *я*, предаваха се по руски или черковнославянски. Тѣй че въ тогавашната българска книга обикновено бѣше да се пише мужъ вмѣсто мжжъ, пестро вмѣсто пѣстро, полно вмѣсто пълно, и т. н. Разбира се, при прокарване на такава една фонетика, ясно бѣше, че рускитѣ думи, които щѣха да се приематъ, щѣха да останатъ непромѣнени.

Колкото и да замѣстваме рускитѣ думи, пакъ ще останатъ много, които ще носятъ дири отъ руския езикъ. Но това разбира се, ще върви до тогава, докато можемъ да изковемъ български и да замѣнимъ съ тѣхъ рускитѣ.

Причастия. Рускитѣ думи сѣ внесли и нѣкои нови форми въ българския езикъ. Като казваме нови, разбираме такива, които дотогава не сме употрѣбявали. Тѣ сѣ стари, употрѣбявани въ старобългарски, но за новобългарски тѣ сѣ нови.

Въ новобългарски се внесе отъ руски причастия за сегашно и бѣдаще време, както действително, тѣй и страдателно. Известно е, че отъ старобългарски въ нашитѣ народни говори сѣ останали само причастия на *-лъ-*, *-ла-*, *-ло*, и *-нъ-*, *а-на*, *-но*; [*-тъ*, *-та*, *-то*] всички други причастия сѣ изчезнали. Но, сега въ

нашия книжовенъ езикъ намираме примѣри за употрѣба на петъ вида причастия. Напримѣръ: *настоящъ*, *пишущъ*, *входящъ*, *цвѣтущъ*, *заведующъ*, *противолежачъ*, *всезнающъ*, *последующъ* и много други, а това сж все руски причастия, които сж донесли и свои звуци. Тия всички причастия употрѣбяваме и то употрѣбяваме тѣй, че можемъ да образуваме по тѣхенъ образецъ други причастия на българска почва, [като се излиза отъ глаголната основа въ 3. л. мн. ч. сег. време; и така: *всезнаящъ* вм. „всезнающъ“, *следващъ* вм. „следующъ“, *търгуващъ* вм. „търгующъ“, *цвѣтящъ* вм. „цветущъ“ и т. н. С. М.]. Тия причастия, значи, внасятъ новъ элементъ, словотворенъ элементъ въ българския езикъ. Сега не ни е тѣй мжно да образуваме нови причастия. Отъ руски сме взели и причастия на *-имъ* и *-емъ*. Напримѣръ: *мнимъ*, *незibleмъ*, *непроницаемъ*, *неотчуждаемъ*, *неоспоримъ*, *непреодолимъ*, *неминуемъ* и *двуги*. Напразно ще търсите тия причастия въ българскитѣ говори.

Прилагателни. Азъ ви казахъ, че причастията, дошли отъ руски, придаватъ словотворни елементи въ български. Понеже нѣкои отъ тѣхъ иматъ значение на прилагателни, ние се ползуваме и образуваме прилагателни по образца на тия причастия. Тѣй ние казваме: *видимъ*, *невидимъ*, *търпимъ*, *нетърпимъ* и пр. и употрѣбяваме тия думи повече като прилагателни, отколкото като причастия. Други причастия, които употрѣбяваме като прилагателни, сж *напримѣръ*: *бивши*, *свършивши*, *узнавши* и пр.

Друга форма, минала отъ руски, е сравнителната и превъзходна степенъ съ известнитѣ фрази: *младши*, *старши*, *нисши* *висши*, и други. Това сж все старобългарски форми за степени, минали чрезъ руски въ български.

Преминали сж сжщо отъ руски прилагателни отъ мъжки родъ на *ой* въ смисълъ на съществителни. Напримѣръ: *рядовой* (сега *редникъ*), *часовой*, *боевой*, *вестовой* и пр. Имаме дори прилагателни отъ женски родъ: *столовая* и др.

Въведени сж тѣй сжщо и нѣкои падежи, които въ български ги нѣма. Така *напримѣръ*: въ кратцѣ, *отчасти*, *помоему* (*дателенъ падежъ*), *словомъ*, *волею неволею*, въ частности, въ *родѣ*, и др. Тѣй сжщо: *бѣгомъ*, *шагомъ*, *кругомъ* и други.

Въведени сж много синтактични изрази, които ги има и въ други европейски езици, *напримѣръ*: *вследствие на*, *въ изпълнение на* —, *въ течение на* —, *въ зависимостъ отъ* —, *по преимущество*, *на основание*, *имамъ възможность*, *нѣмамъ възможность*, *хвърля се въ очи*, *не подлежи на съмнение* и др. *Руситѣ* сж ги взели отъ нѣмски, а ние отъ тѣхъ.

Остава да разгледаме думитѣ, *влѣзли* отъ руския езикъ *откъмъ* значение, т. е. да *видимъ*, *доколко* рускиятъ езикъ е повлиялъ върху значението на *думитѣ*, които *употрѣбяваме*

днесъ въ книжовния езикъ. Ще видимъ, че рускиятъ езикъ е влияялъ дотолкозъ на нашия, че много думи сж добили друго значение, отколкото въ българскитѣ народни говори. Явяватъ се думи съ две значения: едното на народнобългарския говоръ и другото руско. Нѣма защо да казваме, че има много думи, които еднакво звучатъ на руски и български, но тѣхнитѣ значения не сж смѣсени. Напримѣръ руситѣ казватъ на планината гора, и ние имаме думата гора, но съ друго значение. Руситѣ казватъ „быстрый“ и разбиратъ бързъ, и ние имаме тая дума, но разбираме прозраченъ, и други. Но ние ще говоримъ за такива думи, които сж влѣзли въ нашия говоръ и сж отритнали нашето значение на думитѣ. Тѣй напримѣръ, ако употрѣбяваме думата „могила“ въ значение на гробъ, както се употрѣбява въ нашия книжовенъ езикъ, ще имаме такава грѣшка, че ние придаваме руско значение на думата. Нашето значение е издигнато мѣсто, което може да бжде и да не бжде гробъ. Знаете, какво значи въ народно български думата конецъ; но ако я употрѣбяваме въ смисълъ на край, ние ѝ придаваме руско значение. Завеждамъ на български значи вода нѣкого отъ едно мѣсто на друго, но въ книжевния езикъ се употрѣбява въ друго значение: завеждамъ нѣкое вѣдомство, завеждамъ журналъ, дневникъ и други. Наставямъ на народно български значи притурямъ, прибавямъ, а когато я употрѣбяваме думата въ смисълъ на „наставление“, тогава я употрѣбяваме подъ руско влияние. Позоръ употрѣбена въ народнитѣ говори не значи ни най малкото онова, което ние разбираме подъ тая дума, а значи зрелище. Въ една народна пѣсенъ, напримѣръ, се казва „излѣзла е царица позоръ да гледа“. Поводъ подъ влияние на руския езикъ е получила значение, смисълъ на причина, но въ народнитѣ говори подъ поводъ разбиратъ просто оглавникъ, тур. юларъ.

Вие виждате, като следите тѣзи думи, че разликата между двѣтѣ значения е тази, че на български думата значи нѣщо конкретно, а на руски нѣщо по-абстрактно. Почти винаги е тѣй. Напримѣръ, употрѣбяваме думата печаль и разбираме тжга, но въ народнитѣ говори печаль значи печалба. Приказъ е дума известна на всички и значи заповѣдъ, но въ народнитѣ говори приказъ значи приказка; „за чудо и за приказъ“ — казватъ. Приставъ има двойно значение: въ народния говоръ значи селски слуга, а въ книжовния езикъ разбираме друго. Превратъ е дума, която се употрѣбява въ нашитѣ вѣстници и отъ руската переворотъ; употрѣбява се въ значение на държавенъ превратъ; въ народнитѣ говори означава превърнато вино. Пустъ на български значе запустѣлъ, а подъ влиянието на руски се употрѣбява въ смисълъ на празенъ. Преследвамъ подъ влияние на руски се употрѣбява въ смисълъ на гоня нѣкого съ

известна целъ. Но, може би, вамъ не ви е известно, че въ родопскитѣ говори тази дума се употрѣбѣва въ съвсемъ друго значение; тукъ тя значи приставамъ: „преследвашъ ли ме, Янчице?“ съ срѣца въ една народна пѣсенъ въ смисълъ на „приставашъ ли ми, Янчице“? [сиречъ ще ме последвашъ ли, ще вървишъ ли съ (следъ) мене“?]. Равенъ на народно български значи гладкъ, съ гладка повърхностъ, а подъ влияние на руското значение—еднакъвъ. Разхождамъ се значи народно български разшѣтвамъ се, но подъ влияние на руски значи, че двама души трѣгватъ въ разни посоки. „Ние се разхождаме въ това отношение съ васъ“ казватъ нѣкои, като разбиратъ, че се разиждатъ. Суша на български значи засуха, а подъ влиянието на руски значи—земя, континентъ. Свѣсть, со-вѣсть на народно български значи съзнание; подъ влиянието на руски добива значение на това, което ние разбираме въ книжовния езикъ [етическо понятие, нѣм. Gewissen!]. Слогъ въ нашия езикъ значи граница между две ниви, а подъ влиянието на руския получила и второ значение — на сричка. Сложенъ въ народнитѣ говори означава пжтъ, който не е много стрѣменъ, или пкък когато казватъ за човѣкъ „този човѣкъ е сложенъ“, искатъ да кажатъ, че той е добъръ и се спогажда лесно. Но отъ руски тая дума е добила и трето значение—въ смисълъ на съставенъ. Сказка на народнобългарски значи слово, речъ, а подъ влияние на руски е придобила значение на приказка. Сухаръ има двойно значение: на народно български значи сухи клоне, а подъ влияние на руски — сухъ хлѣбъ. Станъ на народно български значи станъ за тъкане, а подъ влияние на руски — лагеръ. Споръ въ нашия езикъ значи изобилие, а въ руски — препирня. „Боже на спори“, казватъ. Товаръ на български значи това, което товарятъ на добиче да носи, а подъ влияние на руски значи стока. Управа подъ влияние на руски значи управление, но по народно български значи упра-вля. Урокъ на български значи урочасване, а подъ влияние на руски е добило значение на нѣщо, което се дава за учене.

9. Българска лексикография.

До миналия пжтъ ви говорихъ за чужди думи въ българския езикъ, като искахъ да ви представя, че българското словно богатство не е лишено отъ чужди елементи, както всѣки други езикъ, и ви посочихъ, отъ де сж заети тия елементи. Бихъ могълъ да ви говоря, какви свои елементи е предалъ българскиятъ езикъ на другитѣ езици, но то не влиза въ предмета на семантиката.

Сега ще кажемъ нѣколко думи и за българската лексико-

графия. Тръбва да захванемъ отъ 1770. г., която съвпада съ онова време, когато захваща българското възраждане, защото първия речникъ, въ който се явяватъ български думи и фрази, е именно една книга, излъзла въ 1770. г. въ Москополъ, въ Албания. Тя е една гръцка книга наречена *Λεξικὸν τετραγλωσσον* (четириезиченъ речникъ), която издалъ папа хаджи Даниилъ отъ Москополъ [съставенъ дѣлъ на книгата му „Уводно учение“ (*Εἰσαγωγικὴ διδασκαλία*)]. Тя е книга, която е напечатана въ четири колони и всѣка колона съдържа по единъ езикъ: гръцки, македоно-влашки, български и албански. Едни и сѣщи думи, едно и сѣщо съдържание е въ всѣка колона. Тоя речникъ претърпѣ нѣколко издания. Въ 1802. г. е препечатенъ въ Венеция, въ 1814 г. — въ Лондонъ съ малки измѣнения, въ 1841г. — въ Солунъ, въ Солунската печатница на хаджи папа Теодоси. Този речникъ има на времето си твърде голѣма важностъ, защото пръвъ запозна чуждия свѣтъ съ българския езикъ. Който искаше на времето да знае, какво нѣщо е български езикъ, можеше отъ тамъ да види. Но българската частъ е твърде неудовлетворително изложена, понеже българскитѣ думи сж записани съ гръцки букви; и понеже гръцкитѣ букви не прилѣгатъ за българскитѣ звукове, то затова сж записани така, че понѣкога не се досѣща човѣкъ, какво иска да каже. Българскитѣ думи сж взети отъ македонскитѣ говори, но тия български думи сж предадени много неудовлетворително съ гръцкото писмо. Така е писано *νέπото* вмѣсто *небото*, *σάνζετο* вмѣсто *слънцето*, *σρέσтите* вмѣсто *звездитѣ*, *ρήβιτε* вмѣсто *рибитѣ* и други. Или напримѣръ фразата *ετην σε ιατιν η ετην ραλωτατ* едни се ядатъ, а други работятъ. При тия недостатѣци, колкото и да можеше речникътъ да послужи на любители, които искаха да се запознаятъ съ нашия езикъ, трѣбваше последнитѣ да се отнасятъ критично къмъ него, а пѣкъ критично по онова време не можеха да се отнесатъ, защото други издания нѣмаше на български езикъ.

Като второ дѣло на българската лексикография, втори български речникъ, е малкото речниче на Вука Караджичъ отъ 1822. год. Той е една малка книжка, въ която се съдържа едно малко речниче отъ 243 думи отъ Разложко и една малка българска граматика [съ народни пѣсни отъ Разлогъ и две евангелски притчи, въ прочутия „Додатак“; вж. по-долу с. 376].

Следъ Вуковото речниче се интересува руската академия на наукитѣ за българския езикъ, и прати Венелина въ 1829. г., да събере материали за българска граматика и речникъ, но тогавашнитѣ събития попрѣчиха на Венелина да извърши своето дѣло. Той не можа да намѣри добъръ приемъ и да направи своитѣ изследвания. Той можа да обиколи само нѣкои мѣста отъ северо-източна България, пѣтува въ Силистренско и събра думи и фрази и народни пѣсни. Но отъ тия материали не можа да издаде очаквания речникъ. Написа

и граматика, но и тя остана въ ръкопись. Отпосле се видѣ, че и тя не е такава, каквато трѣбва да бѣде. Тѣй че и тогава не излѣзе никакъвъ речникъ, макаръ че руската академия бѣше готова да го издаде. Може би подъ влиянието на Венелина, Анастасъ Стояновичъ Кипиловски излѣзе съ едно предизвестие, че ще издаде „Лексиконъ славяно-руски“, преведенъ на славяно-български и грѣцки езикъ. Въ последствие и той не издаде такъвъ речникъ. После Василий Неновичъ съобщи, че ще издаде „Лексиконъ българо-влахо-руски“, но и той не излѣзе.

После това Неофитъ Рилски се залови сериозно да напише българо-грѣцки рѣчникъ. Той събра голѣмъ материалъ, но и този речникъ не излѣзе. Не трѣбва да съжаляваме, че не е излѣзълъ, защото той е събралъ материалъ не отъ народния езикъ, е отъ руско-славянска книга и съдържа черковно-славянски езикъ отъ най-старо време до неговата епоха; народно български думи нѣма [много]. И да бѣше излѣзълъ тоя речникъ, нѣмаше да има никаква придобивка за българската лексикография. Почти въ сѣщото време почна своя речникъ Найдень Геровъ, който въ 1853. година излѣзе съ приносъ въ „Известия на руската императорска академия“, като обеща още, че речникътъ ще бѣде издаденъ въ четири тома. И наистина, това издание последва, но едва въ 1895. г. [1 т.] Въ това време тукъ и тамъ се появиха малки речничета за български езикъ. Тѣй напримѣръ, въ книгата на Бр. Цанкови „Българска граматика“ на нѣмски езикъ отъ 1852. г. има на края едно речниче на български, вече народни, думи. После сбирка отъ български думи намираме въ сборника на Безсоновъ „Българскія народныя пѣсни“ 1855. г., дето има приложено едно малко речниче отъ български думи. Българско речниче се срѣща и въ единъ английски учебникъ за български езикъ отъ 1859 г. Най-сетне, въ сбирката на С. Верковича „Народне Песме Македонски Бугара“ има сѣщо така малко речниче. Сѣщо такава има и въ сбирката на Братя Миладинови. Но тѣ всички сѣ толкозъ малки, че не могатъ да се нарекатъ речници на български езикъ.

Между нашитѣ лексикографи видно мѣсто заема известния нашъ писателъ и граматикъ И. А. Богоровъ, който издаде въ 1869. година френско-български речникъ, а на 1871. год. издаде българско-френски речникъ. И двата речника на времето си бѣха дѣло похвално отъ всѣка страна, особено френско-българския речникъ, който, може да се каже, и до днесъ служи на мнозина, защото тамъ сѣ обяснени твърде добре френскитѣ думи на български. То бѣше 1869. г., когато Богоровъ още не бѣше се пристрастилъ къмъ своитѣ неологизми. Сѣщиятъ Богоровъ захвана, въ 1881. г., вече голѣмъ обяснителенъ речникъ, но не го изкара до края, а изкара буквитѣ А, Б, В и Г, нѣщо 64 страници; но въ него се съдържа много неологизми. И г. А. Теодоровъ-Баланъ въ една

своя рецензия въ „Наука“ год. I кн. IX—XII казва, че отъ 1117 думи, които има въ тоя речникъ, липсватъ 700 думи български, които би трѣбвало да влизатъ въ речника. Тукъ нѣма да изброяваме думитѣ, които има въ народнитѣ сборници, сжщо нѣма да ви занимавамъ съ различнитѣ речници, които сж излѣзли у насъ било френски или нѣмски и други, защото нито единъ отъ тѣхъ нѣма научна основа: събрани сж нашитѣ книжовни думи и сж изтълкувани на френски или нѣмски, а нѣщо научно, което да даде ново въ нашата наука, нѣма.

Сжщинска печалба въ туй отношение сж двата речника — на Дювернуа и на Н. Геровъ. А. Дювернуа, руски ученъ, дойде въ България и събира материали; после събира отъ български и руски библиотеки. Той почна своята работа въ 1878. г., а издаде речника си въ 1885[—1889 г.], който речникъ, макаръ да не обема всичкото словно богатство на нашия езикъ, за времето си е похвално дѣло. Недостатъцитѣ на тоя речникъ се състоятъ въ това, че нѣма една система при предаването на думитѣ. Въ речникътъ влизатъ книжовни думи, областни и старински думи, и то съ такъвъ езикъ, съ какъвто сж намѣрени. За това сж смѣсени и всички правописи. Но тоя речникъ има едно предимство надъ речника на Герова, а именно, че има за всѣка дума посочено мѣсто, отъ дето е взета, докато въ речника на Герова именно това нѣма. Геровъ не доживѣ да издаде до край своя речникъ; доиздаде го Панчевъ, неговъ роднина. Неговиятъ речникъ, макаръ да съдържа толкозъ думи, колкото има речникътъ на Дювернуа, има тоя недостатъкъ, че не посочва своитѣ извори. Той черпи народнитѣ думи отъ народнитѣ говори. Въ речникътъ на Дювернуа има повече книжовни думи, когато въ речника на Герова сж повече народни думи. Освенъ това има и другъ недостатъкъ въ речника на Герова; той е, че тамъ е прокаранъ единъ старински правописъ, който задържа я [= стб. ѿ], ж, ѱ и други старобългарски букви. Той обосновава своя правописъ въ предговора си, но неговата теория за писане на тѣзи букви не струва днесъ.

Българскиятъ езикъ има нужда отъ три вида речници: единъ за областнитѣ думи, другъ за книжовнитѣ и трети за старинскитѣ думи. Трѣбвало би нашитѣ лексикографи да вървятъ въ тия три посоки. На първо мѣсто има нужда отъ единъ книжовенъ български речникъ. Българската академия е длъжна да има предъ видъ това. Тя трѣбва да работи за постигане на тая цель.

Другъ въпросъ, който е свързанъ гѣсно съ въпроса за българския речникъ, и който трѣбва да предшества издаването на речника, е въпросътъ за българския правописъ. Българската академия трѣбва да установи по-напредъ единъ правописъ, защото сега правописътъ ни най-малко не е нѣщо постоянно. Има твърде много недостатѣци, които трѣбва да се премахнатъ.

10. Семантични принципи.

Следъ като разгледахме състава на българския езикъ откъмъ лексикална страна, следъ като видѣхме, че българскиятъ езикъ се състои отъ думи, които не сж само отъ домашенъ произходъ, но има и отъ други езици, сега пристѣпяме къмъ въпросътъ за значение на думитѣ, пристѣпяме да се занимаемъ тѣкмо съ това, което е предметъ на семантиологията или семантиката. Ще да видимъ, отъ какво зависи значението на думитѣ и какъ въобще се разклонява това значение.

Всѣка една дума има две страни: външна и вътрешна страна. Външната страна е онази, която се възприема чрезъ нашитѣ сътива; звуковата страна на думата е нейната външна страна, а онова, което се разбира, значението именно, е нейната вътрешна страна. Имайки предъ видъ това, че думитѣ иматъ две страни, вътрешна и външна, има и две разглеждания на думитѣ: можемъ да ги разглеждаме откъмъ форма, можемъ да ги разглеждаме по значение.

Понеже ние тукъ разглеждаме главно значението на думитѣ, трѣбва да видимъ, въ каква връзка стои формата на думата съ нейното значение. Разглеждайки думитѣ откъмъ тѣхния съставъ, откъмъ тѣхното производство, на първо мѣсто виждаме, че думитѣ се състоятъ отъ части, отъ които на първо мѣсто стои тѣй наречениятъ коренъ, сетне стоятъ разнитѣ прибавки къмъ тоя коренъ, разни префикси и суфикси и после разни окончанія, които съставятъ все части отъ думата и влѣкатъ следъ себе си нѣкое значение. Значението на думитѣ е свързано съ тѣхния съставъ. Но има и друго значение на думитѣ, което не е свързано съ тѣхния съставъ, понеже думата, употребявана дълго време, получава разни значения, независимо отъ нейния съставъ. И наистина, както всички други езици, тѣй и нашиятъ езикъ има много думи, които иматъ много значения. Думата е една и сжща, а значенията много. Да вземемъ за примѣръ думата „носъ“. Всѣки знае, какво значи тя, когато я чуе. Но кажемъ ли „Носъ „Добра надежда“, ние не мислимъ вече човѣшки носъ, а ивица земя, владена въ морето. Или пъкъ кажемъ ли „носъ на корабъ, на обуща“, сжщо така мислимъ съвсемъ друго. Само прибавянето на нѣкои думички или чертици придава друго значение на думата: получаватъ се разни значения на думата, които сж следствие на това, че думата се употребява преносно. Изговорътъ на думата остава сжщия, но само че преносно ѝ се придаватъ разни значения. И човѣкъ би казалъ тогава, че това е отъ бедностъ на езика. Какъ така, при толкозъ различни значения да се употребява една и сжща дума? Би трѣбвало за всѣко значение отдѣлна дума. Въ езика може да има и по-опредѣлени думи. — Може да се каже, че

голъма часть отъ думитѣ иматъ преносно значение. Нека покажа единъ примѣръ, който ще ви доосвѣтли по това, което казахме за преносното значение на думитѣ. Да видимъ, на примѣръ, глагола държа. Какво значи той? — Първо, значи държа нѣщо въ ржка. Това е конкретното значение на думата, и първо за него се сѣщаме, когато я чуемъ. Обаче, покрай това главно значение на думата, тя има и много други значения. Тѣй на примѣръ, ние казваме: „той не държи пари въ джеба си“ и разбираме, че той харчи паритѣ си. Или казваме: „държатъ го цѣль день гладенъ“; тукъ не значи, че сж държали нѣкого за ржка, както бѣше конкретното значение, но че не му давали да яде. Или казваме: „той държи два чифлика, два дюкяна и т. н.“ въ значение, че нѣкой притежава или се ползува отъ тѣхъ. Пакъ преносно значение имаме въ изразитѣ: „краката ми не държатъ“, „това поле държи цѣль часъ ходъ“, „тая стока ме държи скжпо“, „не можешъ се държа насрѣща му“, „той не държи дума“, „той не държи смѣтка“, „држѣ на лѣво“, „тая дреха държи топло“, „държи се на голѣмо“, „държи мѣстъ, като камила“, и други. Тѣй че въ тия видове значения употребяваме една и сжща дума, единъ и сжщи глаголь съ сжщитѣ ония форми, които употребяваме, когато искаме да се изкаже конкретното значение на думата. И бихме си помислили тогава, че това е отъ бедността на езика. Но въ културнитѣ езици най-много се срѣщатая преносна употреба на думата. Преносната употреба на глагола „държа“ може да се посочи въ френски, нѣмски и други езици, въ сжщитѣ или въ други значения. И трѣбва да кажемъ, че това преносно значение се употребява не отъ беднотия на езика, а отъ економия. То е следствие на постоянната употреба на думата и на това, че ние просто си играемъ съ езика и думитѣ; може би, това правимъ, за да се икономиса умствена енергия, когато можемъ да си послужимъ съ една и сжща дума въ различни случаи и сме увѣрени, че ще бждемъ разбрани. Нашиятъ български езикъ е пѣленъ съ такива думи, които иматъ преносно значение, покрай конкретното значение.

Разглеждайки значението на думитѣ и какъ се развива това значение, ние трѣба да разгледаме, какъ се е явило първото значение на думата. Ние не сме винаги сигурни, дали значението на известна дума е конкретно; може би и то да е преносно. Стига да ви посоча нѣколко думи и да видите, че има много преносни думи, въ основата на които лежи винаги една конкретна дума. На примѣръ „грижа“ произлиза отъ глагола гриза, ядъ — отъ ямъ: нѣщо което яде човѣка отвжтре; печаль е отъ пек + ѣль = печаль. Тѣй шото много думи, които мислимъ, че сж преносни, се убеждаваме, че първоначално сж били конкретни понятия, въ основата имъ стои конкретенъ глаголь. Не може да бжде инакъ, за-

щото първоначално езикътъ е съдържалъ конкретни понятия, и сетне се развили абстрактнитѣ понятия. Имайки предъ видъ тия значения на думитѣ, трѣбва да се занимаемъ на първо мѣсто съ въпросътъ за развитието на разнитѣ конкретни значения на думитѣ, а сетне — какъ се развили абстрактнитѣ. Тогава ще имаме две гледища: да разгледаме граматичнитѣ форми на думитѣ и заедно съ това и тѣхното значение, сиречь, откъмъ граматична семазиология, и на второ мѣсто откъмъ стилистична семазиология, т. е. да разгледаме думитѣ откъмъ тѣхното преносно значение, независимо отъ тѣхнитѣ форми, да видимъ какъ се употрѣбаватъ като метафори.

А. Корени.

Разглеждайки думитѣ откъмъ тѣхния съставъ, на първо мѣсто ще трѣбва да разгледаме въпроса, какъ се развива значението на разнитѣ корени. Понеже българскиятъ езикъ е отъ рода на онѣзи езици, които се наричатъ гъвкави, нѣкои гласни отъ корена се мѣняватъ. Ще имаме да разгледаме въпроса, отъ какво зависи тая мѣнитба на корена и дали е свързана съ нѣкое значение на думата. Тогава се натъкваме на единъ въпросъ, който за сега не е удовлетворително разрешенъ, защото ние виждаме разни мѣнитби на корена, но не сме сигурни, отъ какво произлизатъ тия мѣнитби. Можемъ да установимъ всѣкога тия мѣнитби, но не знаемъ, защо ставатъ тѣ. Ние можемъ да установимъ, че има две причини за тия явления: динамични и асимилационни. Нѣма да ви говоря на широко, въ какво се състоятъ мѣнитбитѣ на корена. Въ славянскитѣ езици, както и въ всички индо-европейски езици, коренната гласна подлежи на промѣна. Коренната гласна може да бѣде различна въ всички корени. Вие знаете, че отъ корена рок- има и коренъ рек-. Коренътъ въ основното си значение е единъ и сжщъ, но понеже имаме разни коренни гласни, то естествено е, че, съ промѣната на гласнитѣ, мѣни се и значението на глагола. Не е установено, защо именно и кога непременно ще се олучи *o* или *e*, но можемъ да кажемъ горе-долу, че туй се получава тогава, когато се промѣни *o* по асимилационни причини въ *e*, — когато *o* дойде въ такова съседство, че тѣ влияе върху него да се промѣни въ *e*; взимайки за основно положението рок-, вториятъ коренъ ще бѣде произведенъ затуй, защото можемъ да обяснимъ по-лесно преходъ отъ *o* въ *e*. Възъ основа на самия славянски езикъ можемъ да си представимъ, че *o* е минало въ *e*, защото трѣбва да приемемъ твърда коренна гласна. Сетне отъ тоя коренъ се развива, вследствие на асимилационно влияние, коренъ *e*, и тогава се получаватъ два успоредни основни корена. И понеже има две гласни, получаваме и различни значения. И значението е тѣй, че коренътъ съ *o* озна-

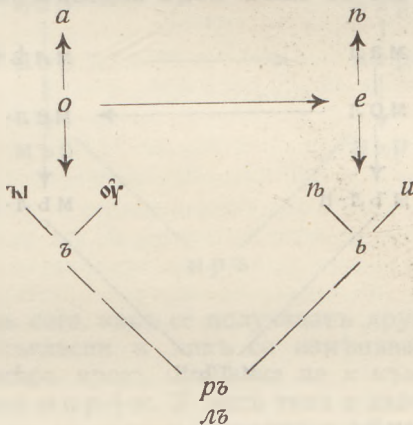
чава съществително, а коренъ съ *e* — глаголъ; значи, единиятъ е съществителенъ коренъ, а другиятъ — глаголенъ. Напримѣръ, рок - е съществително, както го имаме въ чешки езикъ въ смисълъ на срокъ (време), въ про-рокъ, въ у-рокъ и др. Но въ рече, речете и др.—коренътъ означава глаголъ. Питаме, можемъ ли да налучиме причината, защо се явява единъ пжтъ *o*, други пжтъ *e*. Можемъ да кажемъ, че глаголниѣ форми сж причината да се промѣни *o* въ *e*; глаголниѣ форми сж, които предизвикватъ тая мѣнитба, защото следъ *o* сж следвали следъ разнитѣ коренни звукове все меки звукове —ешъ,—ете и т. н. и тѣ сж влияли на предходното *o* и сж го промѣнили въ *e*. Така се е получилъ коренътъ рекуспоредно съ рок-. Че е тѣй, можете да видите и отъ други подобни думи. Напримѣръ: водъ, хороводъ, изводъ, преводъ сж все съществителни, когато вед-ж има значение на глаголъ. Пакъ по сжщата причина имаме нос-, преносъ, вносъ, износъ—сж все съществителни, когато нес-ж, -ешъ, -емъ и т. н. — глаголи. Тия два корена можемъ да наречемъ срѣдни корени, защото отъ тѣхъ могатъ да се развиятъ други чрезъ степенуване.

Съ течение на времето, когато се образуватъ други корени, за да се получи друго значение, се повишава или понижава коренната гласна, било *o*, било *e*. Това повишаване или понижаване наричаме степенувка, и понеже става повишаване и понижаване на гласната, то не можемъ вече да кажемъ, че сжщата причина влияе, както въ първия случай. Тукъ вече не влияятъ асимилационни причини, а динамични—причини, може би, свързани съ ударението, съ ясниа или тъменъ изговоръ на гласната, съ по-силното или по-слабото изговаряне и др. Напримѣръ, гласната *e*, ако се изговори още по-слабо, може да дойде до *ь*. Отъ рек- получаваме рѣц-и. Може отъ сжщия коренъ да се получи дума съ по-силна гласна отъ *e*, именно ъ въ рѣчъ. Тука вече *e* се повишава къмъ по-силна гласна — ъ. Понеже имаме у коренитѣ повишаване и понижаване, стжпка нагоре или надолу, следствие на това се явяватъ и разни значения: рѣци е повелително наклонение, а рѣчъ има съществително значение, но различно отъ онова на рокъ. Тѣй че, ето по тоя начинъ се развиватъ разнитѣ значения у корена, които значения се отдаватъ на причини на първо мѣсто динамични и на второ мѣсто — асимилационни. Както напримѣръ отъ *o* може да се развие *e*, вследствие на асимилационни причини, тѣй сжщо може да се развие отъ *ь* — *ь*, или наопаки отъ *ь* — *ь*. Сжщо *o* може да мине въ *e*, но и *e* може да мине въ *o*; побикновения ходъ е отъ *o* къмъ *e*. — Но това, което не може да се докаже, е движението между повишенитѣ гласни. Щомъ гласно *e* се повиши до ъ или *o* въ *a* и се получи дълго *a*, дълго *e*, тогава може да става такава асимилационна про-

мѣна, както става между долнитѣ гласни, — *ѡ* и *ѡ*, *о* и *е*. Това не е твърдо установено и не може да се установи на български и славянски езици.

* * *

Има известна правилност въ мѣнитбитѣ на коренитѣ, макаръ да не се знае точно, защо сж станали. Ние виждаме отъ коренъ *о* по асимилационни причини се развива коренъ *е*. Отъ коренъ *о* чрезъ стѣпка надолу се получава коренъ *ѡ*, а отъ коренъ *е* стѣпка надолу — *ѡ*. Чрезъ стѣпка нагоре получаваме отъ *о* — *а*, а отъ *е* — *ѡ*. Отъ *ѡ* може да се получи *ы* или *ѡѣ*, степенни гласни, щомъ се предположи, че *ѡ* е основа на корена. Сжщо така отъ *ѡ* може да се развиятъ *ѡ* и *и*. Ето схемата

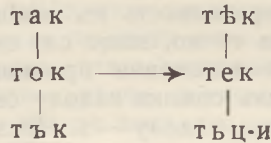

Дветѣ носовки *ж* и *л* нѣма защо да ги разглеждаме, защото тѣ сж равни *ж* — на *о^H*, а *л* — на *е^H*. Така ще имаме корени *мжк-*, а и *мѡк-ѡкѡ*, *тжг-* и *тѡг-*.

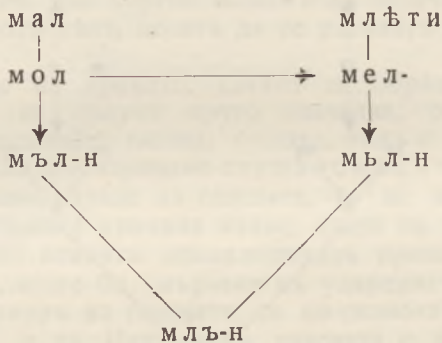
Трѣбва да забележимъ, че въ втората стѣлбца сж меки гласни, въ първата — твърди, че ако *о* се лесно мѣнява въ *е*, то не е така съ другитѣ степенни гласни; тѣ обикновено се мѣняватъ едни съ други — меки съ меки и твърди съ твърди.

Мога да ви посоча за примѣръ нѣколко корени, които мѣняватъ значението си споредъ коренната гласна. Да вземемъ напримѣръ коренъ *ток-*, който е сжществителенъ, и тек-, — глаголенъ. Отъ първия имаме притокъ, потокъ, — сжществителни, а сжщо и глагола точити, но той е второстепененъ глаголъ. Има разлика въ значението: точити значи причинявамъ да тече. Отъ *ток-* се образува по степеновка нагоре *так-* въ протакати. Отъ *тек-* имаме *тѣк-* и *тѣци* отъ степе-

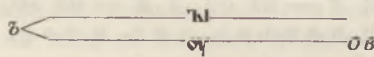
новка нагоре и надолу. Би трѣбвало да имаме отъ ток- надолу тък-, но не е запазена, защото не всички корени сж запазили своитѣ производни думи и не всички основни корени сж произвели всички ония думи и корени, които би могли да се произведатъ. Схемата е:

Или да вземемъ коренъ съ езична съгласна—мел-. Той има успореденъ на себе си мол-, въ смисълъ на сжществително мелене или орждие за мелене; напимѣръ подмолъ е камъкътъ, който се слага подъ воденичния камъкъ и др. Схемата е:

ѣ дава ѣ или оу, а споредъ това, дали следъ него следва не нѣкоя съгласна, ами гласна, получава се ов.

Напимѣръ: д ѣ х —

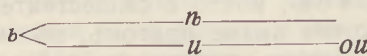
{

д ѣ х а т и

{

д оу х ѣ [у-дав-ити!]

Кога ще се получи ѣ, кога оу, това не може да се каже.

Напимѣръ: в ѣ и —

/

п о в о й

в ѣ и

—

в и т и

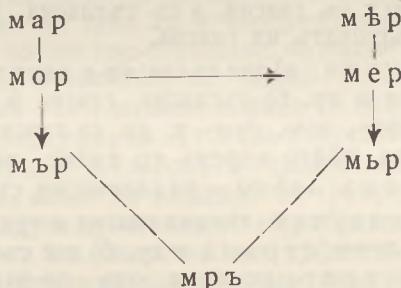
—

в ѣ н ѣ ц ѣ

Но не само споменатото дава разни значения на корена. Разни значения получава коренътъ и отъ разни приставки, било къмъ кореннитѣ съгласни, било къмъ кореннитѣ гласни. Напримѣръ, когато къмъ корена се прибавя назална съгласна, получаваме друго значение, напримѣръ лег- и лѣг-, сед- и сѣд-. Или ако се редуплицира коренътъ, сѣщо така си промѣня значението (пел-: пе-пел) и др.

* * *

Сега ще видимъ, че освенъ мѣняването на кореннитѣ гласни, значението се мѣни и чрезъ разни прибавки. Съ единъ примѣръ ще ви посоча това. Да вземемъ корена мор-, твърде известенъ коренъ и твърде плодороденъ. Успореденъ на него е мер-. Схемата отъ степенуването ще е:

Ще видимъ сега, какъ се получаватъ други корени чрезъ прибавяне на съгласни и какъ се измѣнява значението на корена. Напримѣръ чрезъ прибавка на *к* къмъ основния коренъ получаваме мор + *к*. У насъ това е дало мрак-, вследствие на метатеза въ степенуване, у руситѣ — морок-, [обморокъ], а у поляцитѣ е запазено мрок-. Значението е пакъ малко различно отъ първоначалното, но не се е отдалечило много. — Може да се прибави съгласна *з*, ще имаме мор + *з*. У насъ дава мраз-. Сѣщо отъ него коренъ имаме мърс- и т. н. — По този начинъ виждате, че могатъ да се увеличатъ коренитѣ. Мжчно е да се опредѣли, въ кои случаи се прибавя съгласната *к* и кога съгласната *з*. Ние не можемъ да влѣземъ въ семазиологичнитѣ причини на това, и не можемъ да знаемъ, какво значение се придава на думата, когато се притуря *к*, и какво — когато се притуря *з*; това не може да се опредѣли, защото е правено въ онова време, когато думата е имала, може би, друго значение, отколкото сега. Ние можемъ само да констатираме, че много корени се образуватъ по тоя начинъ. [По тоя въпросъ за т. н. разширение и вариация на индоевропейскитѣ корени има богата литература; вж. м. др. книгитѣ на Р. Persson, у К. Brugmann и др. С. М.]

Следейки така коренитѣ, ние ще констатираме само, че въ днешнитѣ славянски езици има различни корени, които могат да се разпрѣдѣлятъ съобразно съ това, колко гласни и съгласни има въ тѣхъ. Тогава констатираме разни категории корени.

I. Еднозвучни, които иматъ само една гласна. Тѣ сж твърде малко. Такъвъ е коренътъ *и* отъ глагола *и-ти*. Другъ е коренътъ *у*, но той не се срѣща освенъ съ предлози *об-,из-* и др. Напримѣръ *оу-ти, об-оу-ти* (об-у-вка), (на-в-уща).

II. Двозвучни, отъ които ще имаме: а) съгласна и гласна. Напримѣръ *ни-ти, бы-ти, да-ти, мы-ти* и др; такива корени има доста. Обаче малко корени има съ обратното разпрѣдѣление на звуковитѣ. б) гласна и съгласна, напр. *ес-мь* или *оук-* и др. Тѣзи корени сж малко, защото славянскитѣ езици иматъ единъ фонетиченъ законъ, споредъ който се пази да не почватъ думитѣ съ гласна, а съ съгласна, защото обикновено думитѣ свършватъ на гласна.

III. Тризвучни: а) две съгласни и една гласна—*кры-ти, ста-ти, плоу-ти* и др. б) съгласна, гласна и съгласна, напр. *вед-, нес-, рек-, гон-, чьн-, дьм-* и др. с) гласна и две съгласни, напр. *алк-ати*, който коренъ го имаме на славянски латински и въ лакомъ; *алд-иш* — на славянски, старобълг. латински.

IV. Четирезвучни: а) една гласна и три съгласни, напр. *стла-ти, *стол-ти, страна* и др. б) две съгласни, гласна и съгласна, напр. *врат-*, което е отъ по-напрешно *ворт*; *влак-* което е по-напрешно *волк-*; *брѣг-*, (отъ **берг-*), *влад-* отъ *волд-* и др. в) съгласна, гласна и две съгласни. Тѣ се твърде често употрѣбаватъ, обаче все сж такива, че първата съгласна следъ гласната е назална. Напримѣръ: *сѣг-* (посѣгамъ), *вѣд-* (вѣхна), *кжт-* (кжца), *бжд-* и др. Има твърде малко думи, въ които сж запазени две сжщински съгласни. Такива сж *джд-ъ, ношт-ъ, нокт-ъ* и др.

V. Петозвучни: а) три съгласни, гласна и съгласна, напримѣръ, *страх-, страд-, стлѣп-*, и др. Но виждате въ примѣритѣ, че все има збнната *т*; изглежда, че тя е вмъкната после, б) две съгласни, гласна и две съгласни. Напримѣръ *прд-* (преда), *прѣг-* (впрѣгамъ), *кржг-*, *звѣзд-трѣст-* и т. н.

Тѣзи сж групитѣ, които може да има. Разбира се, нѣма защо да ги изброяваме всички. — Ако питаме за числото на коренитѣ въ славянскитѣ езици, мжно ще се отговори, защото различно се схваща понятието коренъ. Нѣкои схващатъ корена само отъ два звука; тогава, разбира се, ще имаме много малко корени. Ако имаме такова разграничение, каквото азъ ви казахъ, тогава ще изброимъ около 1600 корена въ славянскитѣ езици тѣй, както ги изброява Йос. Добровски. Миклошичъ ги изкарва до 800; той махва ония, на които като

махнемъ известни съгласни, могатъ да се приведатъ къмъ други. Другъ единъ руски ученъ, Микуцки, изкарва славянскитѣ корени до 200.

Б. Основи.

Преминаваме къмъ другата съставна частъ на речта, именно къмъ тѣй наречената основа. Относително значението на основата може да имаме по-голѣма опредѣленостъ. Основитѣ по своето значение могатъ да се дѣлятъ на два вида: именни основи и глаголни основи. Отъ самия видъ на основата можемъ да познаемъ, дали означава име, или означава глаголъ, т. е. дали се скланя или се спрѣга. Това сж главнитѣ видове основи, които се получаватъ чрезъ прибавяне къмъ корена на нѣкои суфикси, които ѝ придаватъ вербално или номинално значение. Да вземемъ за примѣръ коренъ вид-. Този коренъ самъ по себе си е неопредѣленъ. Но ако имаме формата видъ, тогава ние се сѣщаме, че имаме номинална дума. Ако бжде видѣ, познаваме, че имаме работа съ глаголна форма. Ако къмъ тая глаголна основа се притури другъ суфиксъ, напримѣръ, суфиксъ *н*, тогава получаваме видѣн-, нѣщо което може да бжде и глаголъ и съществително. Или ако кажемъ видѣние, може да кажемъ сж увѣреностъ, че тукъ имаме съвсемъ друга дума, защото е прибавенъ суфиксъ, който е свойственъ само на имена, но тия суфикси можемъ да отдѣлимъ всѣкога отъ номиналнитѣ или отъ вербалнитѣ основи. Имамъ и вербални суфикси.

В. Суфикси.

Колкото се отнася до значението на самия суфиксъ, това е въпросъ на разбиране не само въ нашата филология, но и въ другитѣ идноевропейски езици. Защото суфикситѣ, по своето дълговѣчно употрѣбление, сж тѣй кръстосани относително значението, че не можемъ да знаемъ първоначалното значение на всѣки отдѣленъ суфиксъ. Рѣдко има суфикси, които да сж опредѣлени. Повечето сж полуопредѣлени или даже неопредѣлени. Нѣкои казватъ, че всички тия частици сж били корени едно време, били сж самостоятелни думици. Това поддържатъ Бругманъ, Делбрюкъ и други. Това може да се предположи, но не може да се докаже. Други отиватъ по-нататъкъ и казватъ, че тѣзи частици, които се прибавятъ, за да се образуватъ основитѣ, сж били мѣстоимена. Такива учени сж повече. Между тѣхъ е и Гримъ. А отъ нашитѣ филолози това поддържатъ Раковски и Ц. Гинчевъ. Последниятъ въ списание „Трудъ“ излѣзе съ своитѣ „Писма за издирване на коренитѣ въ българския езикъ“. Въ тия писма главната тенденция бѣше, че всички думи сж произлѣзли отъ мѣстоимена. Той казва даже,

че всички звукове могат да бждат мѣстоимена. Напримѣръ, „буквата“ *а* е мѣстоиме, защото я има въ *а-зъ*; *б* може да бжде мѣстоимение, защото, като устна съгласна, е равна на *в*, а *в* е мѣстоимение *о-въ,-ва,-во*. *г* е равно на *к*, а *к* е мѣстоимение въ *къ, къ, кой*; *д* е равно на *т*, а *т* е мѣстоимение въ *тъ, та, то*; *е* е мѣстоименно, защото го има въ *его, ему*; *з* е равно на *с*, а *с* е мѣстоимение, защото имаме *съ, си, се* и др. По тоя начинъ могат да се изкарватъ всички думи като мѣстоимена, и Ц. Гинчевъ ги изкарва. Думата не е нищо друго освенъ сборъ отъ мѣстоимена. Ние не можемъ да одобримъ тази теория. Могатъ много суфикси да се изкаратъ за мѣстоимена, но други пъкъ не могатъ.

Тукъ нѣма да се занимаваме съ всички суфикси. Суфикситѣ въ българския езикъ можемъ да ги раздѣлимъ на народни, домашни, и чужди; както имаме думи домашни и чужди, тъй и суфикси имаме домашни и чужди. Често пжти такива суфикси, които мислимъ, че не трѣбва да дѣлимъ отъ нашитѣ, сж дошли отъ чужди думи. Напримѣръ, суфиксътъ *-ак*. Имаме образувани отъ него думи: юнакъ, сливакъ, пешакъ, сиракъ и др. Но ако вземемъ думата калпакъ, трѣбва да признаемъ, че въ тая дума имаме чуждъ суфиксъ. Наша длѣжностъ е да отдѣлимъ ония думи, които сж съ домашни суфикси, отъ ония, които сж образувани чрезъ чужди суфикси. Или, напримѣръ, суфиксътъ *-ан-* го имаме въ Драганъ, Първанъ, Божанъ и др. като домашенъ суфиксъ, но въ: фистанъ, филджанъ, тиганъ и други ние не можемъ да кажемъ, че той е нашъ. Или суфиксътъ *-ик*, имаме отъ него образувани езикъ, душникъ и др. Но въ бегликъ, чифликъ и др., той не е нашъ. Явява се нужда да раздѣлимъ суфикситѣ по значение, но никой до сега не е разгледалъ суфикситѣ откъмъ семазиологичната имъ страна. — Можемъ да раздѣлимъ суфикситѣ на употребителни и неупотребителни или на продуктивни и непродуктивни, защото не всички суфикси еднакво се употребяватъ за образуването на нови думи. Нека вземемъ, напримѣръ, суфиксътъ *-ар-*. Сега отъ него можемъ да образуваме нови думи, защото е твърде продуктивенъ и твърде опредѣлителенъ; той крие въ себе си личностъ, която се занимава съ нѣщо, или която е свързана съ нѣкой предметъ. Напримѣръ отъ овча образуваме овчаръ, отъ говедо — говедаръ и др. Можемъ да образуваме и нови думи съ тоя суфиксъ, напримѣръ, отъ граница — граничаръ и др. Нека вземемъ и суфикса *-ер*, който се различава само по гласната отъ първия. Макаръ че отъ тоя суфиксъ имаме образувани много думи, отъ него не могатъ да се образуватъ нови. Напримѣръ, съ него имаме образувани думитѣ: вечеръ, бисеръ, деверъ, дънеръ, стожеръ, кошеръ и други, обаче не можемъ нови думи да образуваме. Наспроти първиятъ суфиксъ, той е мъртъвъ

суфиксъ, непродуктивенъ, когато първиятъ можемъ да наречемъ живъ, продуктивенъ. Или можемъ да ги наречемъ годни и негодни.

Г. Сложни думи

Трѣбва да видимъ и какъ сж образувани думитѣ по своя съставъ, сиречь, дали сж тѣ еднословни или сложни. Когато казваме за една дума, че е сложна, разбираме, че е съставена отъ две основи или два корена. Такива думи въ езика има доста. Едно време се употрѣбявали повече сложни думи, отколкото днесъ, но и днесъ се намиратъ твърде много. Отъ край време, откакъ се основава българската книжнина, се употрѣбявали сложни думи и то първо подъ влияние на гръцката книжнина. За нѣкои сложни думи можемъ да кажемъ, че сж нарочно преведени отъ гръцки, макаръ че ги имаме на български. Така напимѣръ имаме: злословити, благословити, челоуѣкоубиецъ и други преведени направо отъ гръцки. Въ първо време нашитѣ книжовници сж употрѣбявали по-малко сложни думи. Тѣ сж употрѣбявали гръцки сложни думи наредъ съ наши еднословни думи съ сжщото значение. Но после почватъ да превеждатъ гръцкитѣ сложни на български. Напимѣръ гръцката дума *βλασφημία*, хула се срѣща въ нашитѣ книги — *класѣмина*. Отначало сж употрѣбявали паралелно съ гръцката дума и българската хула. Но после превеждатъ гръцката съ хоульное глаголаніе, за да се избѣгне хула, народно българска. Тѣй сжщо *γασφράκιον*, каса, хранилище, употрѣбяватъ я подъ форма газофилакия, а сжщо употрѣбяватъ и хранилище, а отсетне думата съкровищъное хранилище. Това произлиза отъ туй, че първитѣ наши преводачи сж знаели народния езикъ, и сж писали на речъ жива, а въ XIII вѣкъ се е избѣгвалъ народния езикъ и затова сж се превеждали много сложни думи. Така се образуватъ сложнитѣ думи въ нашия езикъ. Най-много сложни думи има въ разнитѣ химни къмъ св. Богородица, които сж преведени отъ гръцки. Тя се нарича благомѣдра, живоносна, подсолнечна, неизкусобрачна и др. Много сложни думи има и въ Манасиевата хроника отъ XIV вѣкъ, която се намира въ Ватиканската библиотека. Като се описва тамъ хубостъта на Елена, казва се, че била доброобразна, добровежда, голѣмоока и други.

Много малко думи сж останали въ народнитѣ гозори отъ тия старобългарски сложни думи. Такива сж богородица, лицемѣръ и други. Много сложни думи, които сж изчезнали въ народнитѣ говори, ние възприехме чрезъ руски наново.

Групировка на сложнитѣ думи

Сложни думи наричаме ония, въ чийто съставъ влизатъ две или повече мѣнитбени думи, т. е. такива думи, въ които

се виждатъ самостоятелни елементи. Тѣй напримѣръ въ слѣднѣо гледъ ясно личатъ две отдѣлни думи. Туй опредѣление ви давамъ, защото разнѣ се схващатъ сложнитѣ думи. Миклошичъ смѣта за сложни и ония думи, които сж съставени отъ предлози, напримѣръ *безуменъ* и др. Но ние не трѣбва тѣхъ да ги смѣтаме за сложни, защото предлозитѣ сами по себе си не сж самостоятелни мѣнитбени думи. Миклошичъ и Ягичъ групиратъ сложнитѣ думи по начинъ, който ми се вижда не твърде практиченъ. Напримѣръ, Ягичъ ги дѣли на атрибутивни, посесивни, копулативни, атрибутивни, детерминативни и др. Това разпредѣление не е ясно и не е въ връзка съ състава на думитѣ.

Азъ бихъ могълъ да ги раздѣля инакъ, имайки предъ видъ това, че нѣкои сложни думи у насъ не сж съставени, а съчетани синтактично. — Ще вземемъ една група, които сж съединени синтактично, които сж съчинени — съчинени сложни думи; и втора група съставени сложни думи, съставени посрѣдствомъ фонетична връзка. — Въ първата категория ще бждатъ такива думи, които сж съединени било по родъ, било по падежъ, било по каквато и да е синтактична връзка, а втората група е отъ такива думи, на които съединителната връзка е на лице: между дветѣ думи има една частица или звукъ *о* или *е*, което съединява дветѣ половини.

І. Съчинени сложни думи.

Ще имаме нѣколко вида съчинени сложни думи:

а) Съчинени по родъ. Напримѣръ: *Великденъ*, *везденъ*, *Петровденъ*, *Никулденъ* (*Никул* — е старинно прилагателно), *Игнажденъ* (старо-българското *Игнащъ-денъ*), *Еньовденъ*, *синь-камъкъ*, *мрътва-костъ*, *Крали-Марко*, *Сланъ-каменъ*, *стари-сватъ*, *кривъ-дѣдо*, *живо-сребро*, *кози-рогъ* и др. Може да се съчинятъ и две прилагателни, напримѣръ: *синь-зеленъ*, *бѣль-червенъ*, *синь-котленъ*, *живъ-умрѣлъ*, *младъ-зеленъ*, *съненъ-махмуренъ*, *живо-здро*во и други.

б) Съчинени по падежъ. Напримѣръ: *богумиль*, *братучедъ*, *изтокъ-слънце* (вмѣсто: *слънца*), *изгрѣвъ-слънце*, *заходъ-слънце*, *заникъ-слънце*, *петъ-десетъ*, *шестъ-десетъ*, *седемъ-десетъ*, и т. н. (*петъ*, *шестъ* и т. н. съ родителенъ падежъ стб. *десѣтъ*) и други.

в) Сложни съчинени думи съ глаголна връзка. Обикновено глаголътъ бива повелително наклонение. Напримѣръ: *слети-коса*, *кърпи-кожухъ*, *троши-глава*, *клови-дърво*, *клати-шапка*, *повлечи-царвулъ* и друго. — Къмъ тая категория ще спаднатъ и ония сложни думи, дето сж съеди-

нени две глаголни форми въ повелително наклонение. Напримѣръ: стани-седни, иди-доди, кажи-речи, тропни-скокни, и други.

д) Сложни думи, съчетани помежду си съ логична, стилистична или естетична връзка. Напримѣръ: изворъ-вода (вмѣсто изворна вода), филдишъ-гребенъ, самуръ-калпакъ, китеникъ-дръвче и други. Виждате, че вмѣсто прилагателно се употребява съществително. Азъ мисля, че такова употребление е подъ влияние на турски езикъ. Турцитѣ така могат да образуватъ сложни думи. Може да сж се образували и на наша почва, защото сърбитѣ, напримѣръ, казватъ и тѣ бугар-кабаница. Къмъ тая категория ще спаднатъ и думи, които сж произлѣзли отъ сравнение, напримѣръ: педя-човѣкъ — лакътъ-брада и др.

II. Съставни сложни думи

Съставни сложни думи сж ония, у които има на яве съединителенъ елементъ. Можемъ да ги раздѣлимъ на:

а) Безсуфиксни, напр. дългобрадъ, бѣлобрадъ, звездоброй, едночедъ, златовръхъ, самовила и др., и

б) суфиксни, напр. звездоброецъ богоборецъ, и др.

Можемъ да ги раздѣлимъ и споредъ отдѣлнитѣ думи, които влизатъ въ сложната дума, на:

а) съществително и съществително; напр. срѣдорѣкъ, срѣдокосъ, кръстопжтъ, носорогъ, и др.. Тѣ иматъ значение на съществителни. Други иматъ значение на прилагателни, напр. патконогъ, среброглавъ и др.

б) прилагателно и съществително, напр. бѣлобрадъ, бѣлокосъ, бѣлогрждъ, бѣлоликъ, черноокъ и др.

в) прилагателно или съществително съ глаголъ, напр. бързорекъ, бързогледъ, кривогледъ, сладкодумъ, пѣснопой, търнокопъ и др.. Иматъ значение на съществителни или прилагателни. — Само на бързо посочвамъ това разпредѣление, безъ да влизамъ въ подробности.

Изчезване на думитѣ въ езика

Въпросътъ за значението на думитѣ въ българския езикъ, както ви казахъ по-напредъ, не е разследванъ, както и въ другитѣ езици. Мога да ви посоча единъ опитъ за изследване на българскитѣ думи. То е „Приносъ къмъ българската на-

родна етимология“ отъ г. Д-ръ Ив. Д. Шишмановъ [СБНУ IX 443—646]. Френскиятъ ученъ Дармстетеръ въ своето съчинение, споменато вече, разглежда въпроса за живота, за раждането и за умирането на думитѣ. Той намира, че причина за изчезването на думитѣ е тѣхната фигурна употреба. Ние трѣбва да прибавимъ още културния факторъ: колкото единъ народъ напредва, толкозъ повече се обогатява неговиятъ езикъ и обратно. Примѣри можемъ да вземемъ отъ нашата история. Думитѣ могатъ да изчезнатъ, когато имаме за едно значение нѣколко думи, а сѣщо и поради еднозвучие (частъ и чѣстъ).

[Подъ надсловъ „Българска семантика“ или „Българска семазиология“ покойниятъ нашъ ученъ чете на своитѣ слушатели — въ продължение на четвъртъ столѣтие — Българска етимология. И както напр. Н. Hübschmann'овата „Armenische Etymologie“ съдържа преди всичко прегледъ на заетитѣ думи (отъ персийски, сирийски и грѣцки), така и Цоневата кратка „Българска семантика“, сир. „Българска етимология“ дава най-напредъ — и съ право — прегледъ на българскитѣ заемки отъ германски, латински, грѣцки, турски и руски, па, следъ кѣси бележки за българската лексикография, преминува къмъ науката за словообразуването въ българскиятъ езикъ, изложено твърде накжсо, безъ посочване на съответна книжнина и за голѣма жалость — безъ учението за суфикситѣ (приставкитѣ) въ българскиятъ езикъ отъ най-старо време до днесъ. Тая близна се попълня донѣкъде отъ казаното за новобългарскитѣ суфикси въ многоценнитѣ „Диалектни студии. I. Поправки и допълнения къмъ Милетичевата книга „Das Ostbulgarische“ на покойния въ „Сборникъ за народни умотворения, наука и книжнина“, изд. Българското книжовно дружество въ София, кн. XX (София 1904). Върху тия кригични бележки (стр. 22—26), ако и пѣтемъ написани, се обръща тукъ особено вниманието на благосклонния читателъ. Посочва се освенъ това само още казаното за българскитѣ суфикси въ Миклошичевото „Учение за образуване на основитѣ въ славянскитѣ езици“ (F. Miklosich, Vergleichende Stammbildungslehre der slavischen Sprachen, II. томъ отъ „Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen“ (Wien 1872) и на край нека бжде простено писачу на тѣзи редове да спомене и главата за образуване на думитѣ въ своята „История на българскиятъ езикъ“ (Stefan Mladenov, Geschichte der bulgarischen Sprache въ „Grundriss der slavischen Philologie und Kulturgeschichte, herausgeg. von R. Trautmann und M. Vasmer, Berlin—Leipzig 1929. С. М.]

II.

ИСТОРИЯ НА ЗВУКОВЕТЪ ВЪ БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИКЪ

1. Срѣднобългарска фонетика

Като разглеждаме историята на българский езикъ, ние тукъ оставяме на страна историята на старобългарския езикъ като позната вече намъ и пристъпяме направо къмъ срѣднобългарския езикъ.¹⁾ Разбира се, и тукъ ние нѣма да изгубваме отъ предъ видъ и старобългарския езикъ, защото туй, което ще разглеждаме въ срѣднобългарския езикъ, трѣба да държимъ въ свръзка съ старобългарския езикъ, за да не изгубимъ целта, която преследваме, — да изведемъ срѣднобългарския езикъ отъ старобългарски, както ще обясняваме и извеждаме новобългарски езикъ отъ срѣднобългарски, и по такъвъ начинъ да представимъ единството на българския езикъ презъ всичкитъ му епохи.

Фонетиката на срѣднобългарския езикъ можемъ да я раздѣлимъ на 3 части, за да можемъ по-лесно да разгледаме фонетическитъ явления на езикътъ. Тукъ ни се изпрѣчватъ много мъчнотии, най-главната е тая, че ни липсватъ непосредствени данни, и сме принудени да вадимъ живото произношение на срѣднобългарски езикъ отъ мъртвитъ букви, подъ които се крие това произношение.

1) Ще разгледаме, какъ се употрѣбаватъ буквитъ, сирпо кое правило се тѣ употрѣбаватъ като писмени знакове,

¹⁾ [Това изоставяне на старобългарската фонетика и морфология въ лекциитъ на проф. Б. Цоневъ, като титуляръ на катедрата по история на българский езикъ, се обяснява съ крайно миролюбивия характеръ на покойния и съ неговата отстжлчивость предъ обстоятелството, че титулярътъ на катедрата по сравнително славянско езикознание чете отъ край време лекции върху старобългарския тъ езикъ вмѣсто уведенъ курсъ по праславянска граматика. С. М.]

2) Ще видимъ, какъ сж се произнасяли тия мъртви букви, и

3) Ще се постареемъ да покажемъ, каква органическа връзка има между звуковетъ на старобългарския езикъ и ония на неговия наследникъ — сръднобългарски.

Тукъ ние ще разгледаме само ония писмени белези, които най-вече характеризиратъ сръднобългарския езикъ. Тѣзи белези сж сжщитѣ, които характеризиратъ и старобългарски и новобългарски езикъ, именно: **ѣ, ж, ѡ**. Следъ тѣхъ ще обърнемъ внимание и на ероветъ (**ъ, ѡ**).

Употрѣбление **ѣ, ж** и **ѡ** въ сръднобългарски езикъ

До скоро време славиститѣ не щѣха да вѣрватъ, че тия белези се употрѣбаватъ въ сръднобългарски езикъ по нѣкое правило. По тая причина сръднобългарски езикъ и не привличаше никакъ тѣхното внимание. Тѣй, безъ особено внимание, го езаминалъ и Миклошичъ, а и много други слависти¹⁾.

Но ако се вземемъ по-внимателно въ правописанието на сръднобългарскитѣ паметници, ще видимъ, че тия знакове се употрѣбаватъ по известни правила, и, което е още по-важно, тѣхното писане е основано на живия тогавашенъ говоръ и че тѣхното писане е обосновано и съ старобългарското правописание. Затова изучаването на тия граматически белези е особено важно за насъ; туй ще ни даде възможностъ да намѣримъ свръзката между сръднобългарски и старобългарски езикъ; само съ изучаването на сръднобългарски езикъ може да се постигне това, така че последниятъ не е тѣй безъ важностъ, както сипредставляватъ повечето: тоя езикъ се е говорилъ презъ цѣли 5 столѣтия и не е билъ съвсемъ безъ правила. Много явления въ новобългарски езикъ не бихме могли да си обяснимъ безъ посръдството на сръднобългарски езикъ. Да вземемъ напр. днешното (новобългарско) шъпа. Тази форма никакъ не отговаря на право на стб. шѣпа, защото трѣбваше да имаме шепа; но ако вземемъ посръдстващата сръднобългарска форма шѣпа, лесно можемъ си разтълкува нашето шъпа: стб. ѡ по сжществуващото правило въ сръднобългарска езикъ е минало въ ж, а това въ новобългарска законно дало ѡ.

¹⁾ Може би Миклошичъ да не е схваналъ добре сръднобългарското писане, но по-вѣроятно е това, че той не се е интересуваъ много да погледне по-живо на тоя езикъ, като не е щѣлъ да дири свръзка между старобългарски (по него старословенски, „altslovenische Sprache“) и сръднобългарски, съ което би извелъ сръднобългарскиятъ езикъ отъ старобългарски: а това не бѣ въ желанието му, бидейки убеденъ, че стариятъ [Кирило-Методиевъ] езикъ не е старобългарски, а „старословенски“, езикъ на неговитѣ [Миклошичовитѣ], прадѣди.

А. Употрѣбление на **ѣ**. Този знакъ се пише въ срѣднобългарскитѣ паметници на своето мѣсто, сир. въ всички случаи, дето той се употрѣбѣва, дето се е писалъ въ старобългар. езикъ; тѣй, старобългар. и срѣднобългарски: лѣпота, стрѣха, нѣкѣи, рѣка, ржцѣ и пр. Неправилно: помѣнѣ — стб. поманѣти. Освенъ това, **ѣ** се пише и вмѣсто старобългарско **и**: следъ съгласна; напримѣръ:

1) им. п. ед. ч. отъ сжщ. имена на **и**: волѣ, баснѣ, милостынѣ, книгынѣ, бурѣ, распрѣ и пр. (вм. воли, басни и пр.). Както се вижда отъ примѣритѣ, съгласнитѣ, следъ които **ѣ** стои вмѣсто стб. **и**, сж сжщитѣ, следъ които въ днешния българ. езикъ най-често се срѣща йотация, която не е свойствена на новобългар. езикъ.

2) род. п. ед. ч. м. и ср. р. у имената на мека съгласна: царѣ, учителѣ, морѣ, конѣ и пр. (вм. цари, учителя...).

3) въ глаголитѣ, които въ стб. езикъ окончаватъ на **и**ти, следъ мека съгласна: оставлѣти, забавлѣти, равнѣти, явлѣти и пр.

4) **ѣ** се пише вмѣсто **и** следъ **ч**: чѣша (срѣщаме и чаша), чѣйти, чѣсъ и пр. Безъ съмнение въ тия случаи **ч**-то е било меко, както и старобългарското (чюдо, чаша и пр.).

Това писане на **ѣ** въ показанитѣ случаи е така консеквентно прокарано въ срѣднобългар. паметници, щото не може по никакъвъ начинъ да се каже, че то е произволно, а се пише по известно правило, както ще видимъ по долу, и то възъ основа на живия говоръ.

Б. Употрѣбление на **ж** и **ѡ**. Тѣзи знакове се употрѣбѣватъ:

1) тамъ, дето се употрѣбѣватъ и въ старобългар. езикъ, когато сж следъ чиста съгласна; 2) следъ съгласна, която съдържа „**ј**“ (ж, ш, щ, жд, ј и џ) тѣ се пишатъ по друго едно правило: тукъ всѣко **ѡ** минава въ **ж**. Така напр. рѡка, дѡбѣ, зѡбѣ, пѡтъ и пр.; пѡтъ, глѡдати, рѡдѣ и пр. (р, д, з, п, л и пр. сж чисти съгласни, затова **ж** и **ѡ** стоятъ на мѣстото си); но: жѡтѡ, шѡпа, жѡдати, шѡтати, ѡзѡкъ, приѡти, доушѡ (р. п. ед. ч.), змиѡ (сжщо), жшѡ (ѡшѡ), дрѡжѡтъ, грѡшѡ (прич.) и пр. (вм. жѡтѡ, шѡпа и пр.). Има и нѣкои отстѣпления отъ туй правило, — то сж случаетѣ когато **ж** и **ѡ** стоятъ следъ „**ј**“; ѡзѡкъ, покрай ѡзѡкъ; ѡж, покрай ѡѡ и пр. Но тѣзи отстѣпления сж незначителни, та не могатъ да ни побъркатъ да установимъ правилото; тѣхъ можемъ да си обяснимъ съ диалектичнитѣ особености на срѣднобългар. езикъ, — вѣроятно единъ и сжщъ звукъ въ различнитѣ говори се е произнасялъ различно; новобългарскитѣ наречия ни даватъ пълно право на такова предположение:

Стб. ѡзѡкъ дало въ срѣднобългар. ез. ѡзѡкъ или жѡкъ
Стб. диалектично ѡзѡкъ, и срѣднобългар. ѡзѡкъ

(Сравни новобългарски диалектични: јазик, јѣзик, јѡзик) језик, език. Болон. Пс., Слѣпч. Апост., Деч. Пс., Берл. Сбор., Зогр. четвероев., Хил. четвероев., Ев. на Іоанъ Алекс. пишатъ вмѣсто стб. ѡ сѣ ж (следъ ј): жзыкъ, змиж (р. п.) вож (стб. воѡ); а Григор. Парем., Григоровичъ Тр. — сѣ ѡ вмѣсто стб. ѡ следъ ј: жзыкъ, змиѡ (р. п.), коѡ (вм. воѡ вин. п. мн., им. п. вои).

Произношението на тия думи, вѣроятно, е съдържало отенткъ на йотация, но тази йотация е била тѣй слаба, щото сж я изоставяли писачитѣ.

Това разцепване на срѣднобълг. паметници по отношението на писането на ж и ѡ на две групи си има причината въ живото произношение. Има паметници пѣкъ, които държатъ срѣда между тия две групи.

Употрѣблението на ж и ѡ следъ мекитѣ, палатални съгласни: Следъ мекитѣ съгласни: б', в', д', л', н', р', п', т', ч', въ срѣднобълг. паметници никой пѣтъ не може да стои ж, а винаги ѡ: всѣко стб. ж се мѣнява на ѡ, а всѣко ѡ си остава. Туй правило е много консеквентно прокарано и нѣма почти никакво изключение.

Примѣри: стб. вољж	(вин. п.):	срѣднобълг. воѡ
„ земљж	„	земѡ (и землѡ)
„ главньж	„	главнѡ
„ притъчж	„	притчѡ
стб.	всьж:	срѣднобълг. всѡ
„ 1. л. ед.	творж	„ творѡ
„	хвалж	„ хвалѡ
„	гонж	„ гонѡ
„	любљж	„ любѡ
„	плачж	„ плачѡ
	и пр.	

Следъ като показахме правилото за употрѣблението на ж, ж и ѡ намъ, се представя въпросътъ: каква звукофизиологическа вжтрешна стойностъ сж имали тѣ въ срѣднобългарски езикъ?

Относително произношението на ж можемъ да предпологаме две произношения: 1) като *ia* и 2) като *e*. Разбира се, че тия две главни произношения могло е да иматъ разни „нюанси“ — отъ *ia* — *iã*, *'a* — *'ã*, но въ всичкитѣ случаи въ основата — *a* — звукъ; отъ *ie* — *ě*, *ê*, *é*, *è* и пр.

Други звукове за ж не можемъ да предпологаме.

Но кое е това произношение, което може да отговаря както на старобългарската фонетика, така и на днешното (новобългарско) произношение на ж?

Ако ние дѣлимъ българскитѣ писмени паметници още

отъ най-старо време (IX. в.) на две групи — споредъ разцеплението на **ѣ** въ *ia* и (*i*)*e*, то се поражда въпросъ, какъ е било възможно единство на езика въ едно най-старо време?

За да си разяснимъ това, ние трѣбва да извадимъ двойното произношение на **ѣ** отъ едно по-старо единствено произношение. Въ тоя случай ние би трѣбвало да прибѣгнемъ въ областъта на сравнителното изследване, най-напредъ въ областъта на славянскитѣ езици и сетне въ областъта на индоевропейското езиковъзнание.

Преди всичко ние ще трѣба да констатираме произношението на **ѣ** въ сръднобългарския езикъ на основание на неговитѣ паметници.

Като сравняваме писането на **ѣ** въ сръднобългарскитѣ паметници (като *ia* и *e*), виждаме, че болшинството отъ паметниците е на страната, дето се произнася *e*, и ако вземемъ подъ внимание още това обстоятелство, че **ѣ** никога [!] не стои вмѣсто **ѣ**, а напротивъ, **ѣ** стои вмѣсто **ѣ**, — можемъ да утвърждаваме, че **ѣ** дето се явява вмѣсто **ѣ** (стб) следъ мека съгласна, не се пише защото тъй се е говорѣло, но се е пишело, защото тамъ трѣбва да е звучалъ „e“-звукъ [!]. Това наше предположение можемъ да подкрепимъ съ следнитѣ нѣколко основания, които намираме: 1) въ самитѣ сръднобългарски паметници, 2) въ сравнението на последнитѣ съ живитѣ новобългарски наречия и въ историческото развитие на сръднобългарски езикъ.

Като разискваме тоя въпросъ, ние ще обръщаме внимание на думитѣ, които сж писани съ **ѣ** вм. **ѣ** въ краяъ на думитѣ: волѣ, конѣ и пр.

Първото основание състои въ следното:

1. Въ много сръднобългар. паметници виждаме, че вмѣсто стб. **ѣ** стои *e*; прим. отъ Берл. Сб. (Starine кн. V): въ свѣтѣ (м. п.).

И обратно, вм. *e* — **ѣ**: въ навѣхъ (вм. навехъ, м. п. мн. ч. отъ III скл. Етимологичното значение на тая дума е тъмно; въ апокрифическитѣ книги, дето тази дума се употрѣбява: быль въ навѣхъ, означава нѣщо като лоши духове; съ подобно значение тази сжщата дума се срѣща и въ днешнитѣ български наречия: Прилеп. навѣи, да баѣатъ отъ навѣи; кюстенд. навѣи, навѣиакъ); трапѣза (вм. трапеза отъ гр. трапеза), клеветѣта (вм. клевета) и пр. Всичкитѣ тия примѣри показватъ, че произношението и въ първиятъ и въ вториятъ случай е едно и сжщо. Срав. още: въ Ватик. сборникъ — Миньрва, Бръжеида и пр. Тѣзи погрѣшки сж толкова по-изобилни, колкото паметникътъ е по-новъ. Замѣната на тритѣ знака **ѣ**, *e*, **ѣ** показва ясно тѣхната физиологическа тждественость.

2. Но какъ да разгълкуваме **ѣ** на краятъ въ формитѣ: конѣ, волѣ, царѣ, полѣ, кланѣти сѣ и пр.?

Източнобългарските наречия въ тоя случай като че говорятъ въ полза на произношението на **ѣ** като **я**, понеже въ тѣхъ днесъ всѣко акцентовано **ѣ** се слуша 'а. Тукъ, обаче, трѣбва да бждемъ предпазливи въ нашитѣ заключения и догадки, защото други новобългарски наречия — разложкиятъ говоръ и др. говорятъ тѣкмо противното. Срещу сръднобълг. форми: волѣ, конѣ, полѣ и пр., разложкото наречие ни представя: воле, коне, поле, скеле, недеде; така сжщо, х оде — (вм. ходѣа) отъ сръд. бълг. ходѣ (вм. стб. 1. л. ед. ч. хождж) прѣко посръдствуващата форма ходѣж, носе — отъ носѣ, прѣко носѣж (вм. стб. носѣж*).

Такива примѣри срѣщаме доста много: 1) въ „Сборникъ отъ бълг. народни пѣсни“, отъ С. И. Б. и 2) въ Вуковия „Додатакъ к Санкт-Петербуржскимъ сравнител. рѣчницитема. . . с особитимъ огледима бугарскогъ језика“. (Забележително е, че Вукъ Караджичъ много точно е схваналъ фонетичнитѣ особености на разложкия говоръ; на основание на нѣколкото пѣсни отъ сжщия говоръ, които му били съобщени отъ нѣкой разложанинъ, Вукъ се опиталъ да състави граматиката му. Това е пръвъ опитъ за новобългар. граматика; вж. погоре с. 354).

Както виждаме, *е* следъ мекитѣ съгласни може много добре да стои вмѣсто **я** въ едно нб. наречие, което е твърде разпространено. Това ни дава основание да тълкуваме и да диримъ въ писането на **ѣ** вм. **я** въ края на думитѣ *е*-тово произношение, а не **я**, сир. и сръднобългар. форми волѣ, конѣ и пр. сж се изговаряли: воле, коне и пр., а не вол'а, кон'а и пр.

3) Трето доказателство черпимъ отъ това, че произношението на стб. **ѣ** като *е* не се противи на стб. **ѣ**.

Знаемъ, че **ѣ** въ старобългар. езикъ има двойно употрѣбление: 1) следъ чиста съгласна (*б, в, л, д, п* и пр.) и 2) следъ палатална или гърлена (*ж, ч, ш, г, к, х, жд, ј*); въ първия случай **ѣ** си остава, а въ втория — се мѣнява въ 'а: *якъ* (чешк. *яку* — какъвъ), но *всѣкъ* (*всѣ + якъ*), *ядоу* — *всѣде*, *ямо* — *сѣмо* (= *сѣ + ямо*), *ядро* — *нѣдрз*, *ямъ* (*Вид-ed*) — *объдъ* и пр. Споредъ Миклошича и други нѣкои, които се занимаватъ съ старобългар. фонетика, и въ единия и въ другия случай трѣбва да търсимъ единъ и сжщъ звукъ, а Миклошичъ видѣхмъ какъвъ звукъ предполага за **ѣ**.

Сжщо такъвое правилото за писане **ѣ** и въ сръднобългарски езикъ, само съ тази разлика, че, додето това правило за стб. ез. е ограничено само за коренитѣ, въ сръднобългарски

*) Днешното писане: *ходѣж*, *видѣж* (*х о д я*, *в и д я*) и пр., доколкото го обосноваватъ на стб. етимология, е неправилно, защото въ старобългар. ез. не сжществуватъ форми: *видѣж*, *ходѣж* и пр. (стб. форми сж *киждж*, *хождж* и пр.).

езикъ то се разпространило и въ окончанията на думитѣ. Това разпространение трѣбва да тълкуваме като продължение на старобългарското правило, а това е възможно само ако сж действували сжщитѣ причини.

Можемъ да приведемъ още едно, четвърто, доказателство въ полза на произношението на **ѣ** като *e* и з общо: въ българската литература сжществува една традиция, която навѣрно ще да води началото си отъ твърде ранно време, споредъ която **ѣ** се счита за *e*-звукъ. Тази традиция се е предавала отъ вѣкъ на вѣкъ презъ всичкиятъ исторически животъ на българската писменостъ непрекъснато до днесъ; тази традиция е развила даже навикъ у българина отъ източнитѣ наречия да чете **ѣ**-то като *e*, привсе че го произнася като **ѣ**. Днешниятъ обичай да считаме **ѣ** като *e* не е влияние на църк. слав. ез., то е много по-старо: въ новобългарскитѣ паметници отъ 17. и 18. вѣкъ виждаме, че **ѣ**=*e*, писачитѣ постоянно ги смѣсватъ: **ѣ** пишатъ вм. стб. **ѣ**, *e*, **ѣ**, *ь* (*e*). Но вмѣсто стб. **ѣ** никога не виждаме да се пише **ѣ**, както не виждаме и **ѣ** да стои вмѣсто **ѣ**.

Отъ всичко това заключаваме, че **ѣ** въ срѣднобълг. езикъ въ всички случаи е било *e*-звукъ.

Но сега се поражда въпросъ: отде въ новобълг. езикъ се появява сжщото произношение **ѣ**, както и старобългарското — волѣ, конѣ и др.?

Това произношение на новобълг. езикъ като че поражда едно съмнение въ предположението ни за срѣднобългарското произношение на **ѣ** (вмѣсто **ѣ**) като *e*.

Този въпросъ може да се разреши споредъ това, какъ гледаме на срѣднобългарския езикъ, — като на общъ езикъ на цѣла България или само като отдѣлно наречие.

Ако срѣднобългарскиятъ езикъ, такъвъ, какъвто го намираме въ паметницитѣ, е билъ общъ, то ние ще трѣбва да обяснимъ и да изведемъ днешното *ia* (*'a*) отъ срѣднобългарското произношение на **ѣ** като *e*, сиречь днешния *a*-звукъ да изведемъ отъ срѣднобълг. *e*-звукъ. Ако ли пъкъ срѣднобълг. езикъ (тоя отъ паметницитѣ, дето **ѣ** стои вм. **ѣ**) не е билъ общи тогазъ разбира се, въпросътъ се разрешава съвсемъ лесно.

Какъ е станало промѣнението на срѣднобългарското **ѣ**=*e* въ новобългарско *'a*?

Новобълг. езикъ, както и всичкитѣ езици, се стреми да изравни формитѣ си. Аналогията играе силна роль въ тоя случай: споредъ риба, сила, езикътъ е измѣнилъ и воле въ — вол'а, която дума е отъ сжщиятъ родъ. Аналогията въ българския езикъ е тѣй повлияла, щото е измѣнила съвсемъ физиономията му и му е дала съвсемъ нова, модерна форма.

Освенъ това, както бележи Цанковъ въ своята „Българска граматика“, а Миклошичъ потвърждава това, произношението на *и* не е чисто *ia*, а е нѣщо срѣдно между *e* и *'a*; затова бележи: *volè*, което е близко до Шуменското вол'ъ=воль (*ъ* — ни *и*, ни *и*).

Също таквъ звукъ е било възможно да е билъ оня, който въ срѣднобългарския езикъ се бележи съ *ѣ*. Ако вземемъ това произношение въ внимание и ако го изведемъ като такъво, което е произлѣзло отъ срѣднобългарски езикъ, трѣбва да предполагаме, че *ѣ*=*е* въ произношението си е било общо за всичкитѣ краища на България. Разложкото наречие въ тоя случай подкрепя онова, което доказва шуменското наречие, което по своитѣ архаизми стои много близко до срѣднобълг. езикъ.

Миклошичъ предполага, че за стб. *ѣ* трѣбва да приемемъ звукъ, който отговаря на френското *é* (*e fermé*), звукъ, който въ произношението си се приближава къмъ *a*. [! наопаки: *è* (*e ouvert* „отворено“) се приближава къмъ *a*! И Разложкото *è* за *ѣ* се бележи още у Вука Ст. Караджичъ тъкмо съ *è*. С. М.]

Основание за това Миклошичъ намира въ фонетиката на днешното словенско наречие, дето се говори: *vtèti, bèl*; мадж. *tészta* (тѣсто); *cseger*; въ тия случаи на мѣстото на *ѣ* се слуша дълъгъ звукъ, който може да се предаде съ съчетанието *ea* (Vergl. Grammat., Lautlehre, 46). Биларски въ съчинението си: „О среднеболгарскомъ вокализмѣ“ (първо издание въ Спб. 1858 г.), като разисква върху въпросътъ за *ѣ* (106 стр.), казва, че той се произнасялъ като руското *я*, като се махне й от ацията, приблизително както нѣмското *ä* (*Mädchen*). Такъво произношение Биларски приема и за срѣднобългарски, и именно тука е неговата грѣшка.

1) Отъждествението на *и* и *ѣ* въ глаголическата писменостъ, въ която се бележатъ съ единъ и същъ знакъ, говори ясно за близкото произношение на *ѣ* като *'ä*.

2) *ѣ* следъ гърленитѣ *г, к, х* въ стб. ез. се преобрѣща въ *a*, като омекчава гърленитѣ въ палатални: *ж, ч, ш* (*слъхѣти—слъшати, *млѣкѣти—млѣчати). Глаголитѣ на *-а*-ти отиватъ въ спрежението си по същата група на ония на *ѣ*-ти:

видѣ-ти, 2. л. ед. ч. — видиши

слъш(ѣ)ати — слъшиши.

Ясно се види, че *ѣ* въ *слъхѣти е било *a*-звукъ. Иначе не бихме имали слъшати; тѣй сѣщо: *бѣгѣти—бѣжати, *стоѣти—стоати, *Vста* — въ слав. ез. — сто), трѣкѣти—трѣчати.

Такъво сѣщо явление забелѣзваме въ имперфектъ: *рекѣахъ—речаахъ, *жегѣахъ—жежаахъ. Напротивъ следъ чиста съгласна *ѣ* си остава: чистити—чистѣахъ. — Сѣщото става и

при прилагателнитѣ: дрѣв-ѣ-нѣ, но пѣсѣчанѣ (*пѣсѣкѣнѣ), стѣклѣнѣ — но гноянѣ (*гноѣнѣ), и сщцствителнитѣ: словѣнинѣ, но *градіанинѣ — гражданинѣ.

Това а въ изброенитѣ случаи не може да се получи, ако въ **ѣ** не се е съдържалъ а-звукъ.

Като говоримъ за **ѣ**, ние тукъ имаме предъ видъ това **ѣ**, което произхожда отъ *e* (праезично), което промѣнява гърлените г, к, х въ ж, ч, ш; **ѣ** което произхожда отъ *oi*, което промѣнява г, к, х въ з, ц, с, тукъ оставяме настрана, защото е много рѣдко, срѣща се само въ окончаніята и е много промѣнливо. Обстоятелството, че това **ѣ** и днесъ се изговаря въ една голѣма маса отъ славянски говори като **и** (полски и български), по-лесно можемъ да тълкуваме като произлѣзло отъ едно *ea*, който звукъ предположихме за старобългарско **ѣ**.

Друго едно доказателство, че **ѣ** = *ea*, вадя отъ руския езикъ, дето сщцо срещу стб. **ѣ** стои често *я*.

Стб. дрѣвѣнѣ	—	рус. деревяннѣ
„ словѣнинѣ	„	словянинѣ (славянинѣ)
„ всѣѣкъ	„	всякій
„ прѣмѣ	„	прямый
„ дѣдѣ	„	дядя

Това произношение на **ѣ** като *я* въ руски езикъ покрай обикновеното произношение като *e*, трѣбва да тълкуваме като остатъкъ отъ нѣкогашното произношение на **ѣ** като *ia* (Микл. Lautlehre, стр. 54).

Още едно доказателство: начертанието на **ѣ**, ако е лигатура, която означава нѣкакъвъ особенъ дифтонгъ, по-скоро можемъ да го разложимъ на (глаголическо) *и*, *і* и *л*, отколкото на *ѣ*, защото нигде не виждаме писано: оученѣ, иманѣ, вм. оученье, иманье. Ако тълкуваме тази лигатура така, то и това иде да докаже, че **ѣ** въ произношението си е било близо до *ia* (*'a*). — Ако **ѣ** въ начало е имало такъво произношение, то се поражда въпросъ, какъ се е разцепило посетне произношението му на две — на *а* и *е*?

Това расцепление тълкуваме тѣй, че *ь* се е прегласило въ *e* въ западнитѣ български наречия, а пѣкъ въ источнитѣ си останало съ старото произношение.

Тоя прегласъ — отъ **ѣ** въ *e* е много по-лесенъ отколкото обратниятъ — отъ *і* въ *и*. Такъвъ сщцо прегласъ на *и* въ *і* виждаме въ чешки езикъ, дето двойния квантитетъ е билъ причина да се прегласи *ь* въ *e* или *і*: město — místo (у насъ: място — местò), а *и* — въ *e*: vůle, koně, pně (воли, коня, пьни), т. е. виждаме, че не само *ь* се преглася въ *e*, но всѣко *и* минава въ *e*; така сщцо въ полски езикъ: miasto, kolano, biały

— безъ прегласъ поради следващитѣ твърди срички, но: *siedli* (но *siadli*), *jezdzič* (но *jachač*). Обратенъ прегласъ нѣма.

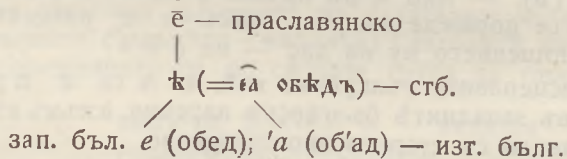
Съ такъвъ прегласъ можемъ да разтълкуваме разцеплението на *ъ* въ *и* (источно българско наречие) и въ *е* (западно българско наречие).

Днешното произношение на *ъ* като *и* въ источно бълг. наречия само въ тия случаи, дето то стои споредъ старобълг. правописание, ясно показва, че то е останало по непрекъснатата традиция отъ най-старо време, когато се е произнасяло като *и*.

Ако предположимъ, че български езикъ въ най-старо време е правилъ разлика въ произношението на *ъ* само квантитативна, безъ да е била въ сжщото време и квалитативна, и отъ тази разлика да се е развило двойното произношение, — като *ia* ('*a*) — отъ дългото *ъ* (*ê*) и *e* отъ краткото (*ê*), то следва, че и отъ еквивалентнитѣ му въ тоя случай *e*, *ъ* = *e*, — отъ дългитѣ именно *e*, *ъ* би трѣбвало да имаме *и* вм. *e*, а това нигде не се срѣща въ източнитѣ говори. — Произношението на *цъ* въ зап. бълг. говори (Шопско) като *ца* покрай *це*: *цани*, *цапим* (стб. *цѣплиж*), *цав* (*цѣвъ*), така сжщо показва, че *ъ* въ тоя случай едно време имало и тамъ *a* звукъ, — иначе не би могло да се запази тукъ.

Друго едно, ако и изолирано доказателство, ни дава името на столицата Сръдецъ (Сръдьць). Това название Иречекъ произвежда отъ *Триѣдѣтъца*. Ако действително е така, то непременно, когато се е писало Сръдецъ, трѣбва да се е произнасяло Сръдець, защото отъ *Триѣдѣтъца* се дожда много по лесно до Сръдець, както и обратно, когато произношението Сръдець едва би наумило за едно такъво съзвучно преименование на българската столица. [По въпросътъ за бълг. *ѣ* вж. по-подробно у самия Б. Цоневъ, „Уводъ въ историята на българския езикъ“, СбНУ XVIII 385—389, доказателства въ 11 точки; и стр. 389—398. С. М.]

Развитието на различнитѣ звукове отъ *ъ* въ български езикъ можемъ да представимъ тъй:

[югоизт. бълг.] об'ади обеди (*ъ* = *e* предъ мека сричка сев. ист. бълг. наречие)

Произношение на *ж* и *ъ* въ сръднобългарски езикъ

Видѣхме, че въ сръднобългарски езикъ тѣзи два знака се употрѣбаватъ както въ старобългарския езикъ, само когато стоятъ следъ чиста съгласна; следъ *ж*, *ш*, *ј*, *жд*, *шт* —

постоянно [!] се пише ж, а следъ б', в', д', л', м', н', р', ч'... — постоянно [!] љ.

Но какво е било произношението на тия два звука?

Произношението на ж и љ въ срѣднобългарски езикъ, до колкото можемъ да се основаваме на срѣднобългарскитѣ паметници, има съмнение, че не е могло да бжде носово: тѣзи звукове се произнасятъ като чисти гласни, ж като а или ѝ, а љ като чисто е навсѣкжде.

Доказателствата за това произношение сж многочислени, които можемъ да черпимъ отъ срѣднобългарски паметници, дето ж стои намѣсто а или ѝ, а љ — намѣсто е.

Въ Манас. Хроника (Моск. сб.), която е ималъ предъ видъ Биллярски, срѣщаме: нж вмѣсто на (предл.), пагоубж вмѣсто пагоуба (им. п.); въ Бѣлград. ев : мжда — вмѣсто мзда, съще вмѣсто сяще, нѣсжмъ вмѣсто нѣсмъ, лжжа вмѣсто лъжа; По год. Пс.: противж вмѣсто протива, същество вмѣсто сжщество.

Миханович. сб. Гръцкѣѡ воѡ (Гръцкѣѡѡ воѡ), ржда-нии вмѣсто раждани и т. н.

Това взаимно замѣняване на ж, а, ѝ явно издава физиологическата имъ тѣждественостъ, вследствие на което писачитѣ ги бъркатъ въ употрѣблението, сжщо тѣй както ги смѣсватъ и днесъ наши писачи.

За замѣнението на љ съ е така сжщо има безчислени примери; љ се замѣнява твърде често даже съ ѡ; Берл. сб.: тѡ доушѡ вмѣсто тѣѡ доушѡ; къ скѣтѡ вмѣсто въ свѣтѣ предл. п, распетие вмѣсто распатиѣ; отъ земле вмѣсто отъ земѡѡ.

Следъ като разгледахме сжщината и употрѣблението на ж и љ въ срѣднобългарски езикъ, трѣбва сега да разгледаме и разрешимъ тоя въпросъ: има ли нѣкаква органическа свръзка между звуковетѣ, както тѣ се употрѣбаватъ по току що изказаното правило въ срѣднобългарски езикъ, и между сжщитѣ звукове, както се употрѣбаватъ въ старобългарски езикъ?

Такава свръзка непрѣменно я има, употрѣблението на ж и љ не е случайно.

За да проумѣемъ тая свръзка, достатъчно е да си припомнимъ промѣнението на ѡ следъ платалитѣ ж, ч, ш въ а въ старобългарски езикъ, защото сжщото почти аналогично явление се повтаря и при назалитѣ ж, љ, което може по-нагледно да се представи въ тая пропорция.

трѣпѣти : бѣжати = жѡтѡ : жѡтѡ

е а

а както обѣдъ : ѡдъ = срѣд. бѣлг. волѣ : стб. колѡ

така колѡ : колѡѡ = колѣ : колѡ

(ѣ) (ѡ) (ѣ) (ѡ)

Единството на българския езикъ откъмъ ж и ѝ.

Тоя въпросъ си задаваме предъ видъ на разнообразието, което съществува въ произношението на тѣзи звукове въ днешнитѣ български наречия. Нѣма да говоримъ тукъ за тѣхното произношение въ старобългарския езикъ, въ който тѣ сж се произнасяли назадно, което нѣщо е доказано вече съ живи факти. Това, което е още съмнително, то е: какъвъ е билъ гласния звукъ, който е предшествовалъ назалниягъ елементъ? Ако вземемъ предъ видъ днешното словенско наречие, въ което ж = о, то можемъ да предположимъ за ж — *on*, но въ българскитѣ наречия срѣщаме освенъ о още четири гласни елемента: *a*, *é*, *ъ*, *oa*, които сж констатирани вече всичкитѣ въ българскитѣ наречия.

Като се основаваме на това, каквото казва Миклошичъ за произношението на този назалъ като *on* — защото въ новословенски езикъ ж = о, което се получило следъ изпадане на назала, то трѣбва споредъ днешнитѣ български наречия да предполагаме четири или петъ различни произношения за ж — *on*, *an*, *ъn*, *én* и *oan*, т. е. тъй както приема Миклошичъ за произношението на ж въ днешния словенски езикъ, дето ж = о, така можемъ да предполагаме и ние нѣколко различни произношения на старото ж възъ основа на днешнитѣ застъпници на ж въ български езикъ. — А тогава де остава единството на български езикъ?

Jagić (Arch III) мисли, че ж за български езикъ трѣбва да се чете *an*. Поводъ за това му сж дали нѣкои примѣри, въ които *a* стои намѣсто ж. Jagić е взелъ подъ внимание нѣкои български паметници отъ 17. — 18. стол, издадени отъ него въ „Starine“, дето на мѣстото на ж често стои *a*, „Додатъкътъ“ на Вука, а освенъ това и нѣкои днешни български наречия дали на Jagić'a въ тоя случай основание да мисли, че старитѣ българи произнасяли ж като *an*. Източнобългарското произношение на ж като *ъ* Jagić тълкува като вторично, произлѣзло отъ първоначално *a* чрезъ отслабване на това *a* въ *ъ*. Но *a* не може да потъмнява на всѣкъде; въ източнобългарското наречие то потъмнява само когато нѣма ударение. Jagić не знае това, че днешното източнобългарско главо не отговаря на главо, а на главож, т. е. че всѣки ударенъ *ъ*-звукъ въ источна България отговаря пакъ на *ъ* звукъ, но никой пакъ на *a*. Въ същата грѣшка падналъ и Миклошичъ, който казва, че съществителнитѣ имена отъ ж. р. въ български езикъ окончатъ на *ъ* (ъ). Такива примѣри сж полъгали Jagić'a и сж му дали основание да приеме за произношение на ж — *an*. Но отъ едно *an* можемъ ли да си изтъкуваме различнитѣ новобългарски звукове за ж?

Не можемъ; защото, следъ изпадането на назалниягъ елементъ, би се получило за предшественикъ на днешнитѣ

различни произношения на ж едно *a*, отъ което въ новобългарски езикъ не можемъ никоѣ другъ звукъ да изваждаме освенъ пакъ *a*.

Трѣбва да излѣземъ, значи, отъ друга нѣкоя гласна, отъ която да можемъ да произведемъ всичкитѣ гласни на днешнитѣ български наречия, които застѣпватъ ж. Като разгледаме българскитѣ наречия, виждаме, че въ днешнитѣ български наречия се съгледва нѣкаква зависимостъ, или по-добре, хармония между употрѣблението на ж и *з*; именно: дето ж = *a*, тамъ и *з* = *a*, дето ж = *з*, тамъ и *з* = *з* (ѣ), дето ж = *o*, и *з* = *o*, дето ж = *oa*, тамъ и *з* = *oa*, дето ж = *ѣ*, тамъ и *з* = *ѣ* (Тетевенски говоръ).

По този признакъ даже бихме могли да раздѣлимъ българскиятъ езикъ на 5 наречия:

1) Източнобългарско: ж = *з*, *з* = *з*: пѣть, дѣб, вѣн, пѣли, сѣн.

2) Срѣдищнобългарско (което обема географически. Срѣдна България): ж = *a*, *з* = *a*: пат, мака, рака; танко, ван, бачва.

3) Родопско: ж = *o*, *з* = *o*, ж = *oa*, *з* = *oa*: рока, потъ, кошта, мокнеше, потопах, вон; поат, добоар.

4) Дебърско: ж = *o*, *з* = *o*: пот, мож, мока; сон, корша, молча.

5) Тетевенско: ж = *ѣ*, *з* = *ѣ*: гѣба, мѣж, скѣп; сѣн, лѣжа, жѣтва (источно-българско жѣтва, срѣднобългарско жѣтка).

Като вземемъ предъ видъ, че въ всичкитѣ български наречия произношението на ж се води по *ъ*, като вземемъ още предъ видъ, че най-разпространено е произношението на ж (*з*) като *ѣ* (*з*), то трѣбва да предполагаме отъ всичкитѣ тия новобългарски застѣпници на старобългарски ж за гласния му елементъ именно тоя звукъ (*з* = *ѣ*). Тоя звукъ, като тѣменъ, неопредѣленъ, могълъ е да варира по българскитѣ говори ту въ чисто *a*, ту въ *o*, ту *e* и пр. Много по-мѣчно можемъ искара всички тия звукове отъ нѣкоѣ чистъ гласенъ звукъ. Вѣроятно произношението на ж като *ъ* въ старобългарския езикъ е било общо, поне въ най-старата му епоха, и въ това произношение (*ъ*) именно трѣбва да търсимъ единството на българския езикъ откъмъ ж.

Неясно е само това, дали новобългарскитѣ застѣпници на ж — *a*, *o*, *ѣ*, *oa* сж се явили отъ старобългарско ж преди или следъ изчезването на носовия елементъ при тоя (*ъ*), съ други думи, дали нѣкогашъ въ българскитѣ наречия сж съществували посрѣдстващитѣ форми *ан*, *он*, *ен*. Това е въпросъ, който не е доказанъ още, понеже нѣма исторически данни.

стъкло, мзда (μισθός). Това въ коренитѣ. Въ суфикситѣ си остава **к** — не се замѣнява съ **ъ**; тѣй, суфикситѣ **·ънь**, **·ъць** новоб. **-енъ**, **-ецъ**) се пишатъ почти все тѣй (съ **к**).

2) **к** въ коренитѣ се замѣнява съ чистъ вокалъ **е**: день (дънь), весъ (въсь), песь (пъсь). Тукъ **ь** не могълъ да отпадне.

3) **ъ**, **к** се замѣняватъ взаимно, дето иматъ еднакво произношение (това бива най-често въ коренитѣ); **ъ** замѣнява **к**, даже когато последниятъ нѣмалъ никакво произношение: дъни и дъни (произнасяло се, навѣрно, дни).

За произношението на **ъ**, **к** въ сръднобългарски езикъ има криво мнение. Произношението на **ъ** е било въ сръднобългарския езикъ сѣщо както и въ новобългарския, а навѣрно такъво трѣбва да е било и въ старобългарския езикъ. За произношението на **к** има повече съмнение. Мислятъ, че **к** се е произнасялъ като **'к** (= **ьъ** — мекъ **ъ**). Наистина може да се предположи това за различие въ произношението на **ъ** и **к**, т. е. че **к** се отличавалъ отъ **ъ** до толкова, че **ь** е билъ сѣщия **ъ**, но по-мекъ. Това може да се предполага — за старобългарския езикъ, но за сръднобългарския и за новобългарския езикъ — не може.

Въ сръднобългарски **ъ**, казахме, се произнасялъ, както и въ старобългарски и въ новобългарски, но **к** се разцепя на две: въ единъ случай се произнасялъ като **ъ** (**ж=ъ**), а въ други като **е**, — като **к** въ коренитѣ, а като **е** въ суфикситѣ, т. е. правилото за употрѣблението му е сѣщото, както и въ новобългарски. Това можемъ да заключаваме отъ сръднобългарскитѣ паметници, дето намираме, че въ коренитѣ **к** навсѣкжде се замѣнява съ **ъ**, а въ суфикситѣ или се замѣнява съ **ъ**, ако губи произношението си, или съ **е**, ако пази произношението си. Кривото мнение за меко произношение на **к** произлиза отъ туй, че по исторически причини на **к** се дава служба за омекчение — когато въ старобългарскитѣ езикъ не е ималъ такава роль, а е билъ цѣлъ звукъ. Това употрѣбление на **к** — като знакъ за мекость е дало поводъ да мислятъ тѣй за употрѣблението му; повечето, които сѣ писали за **к**, казватъ, че **к** е ималъ произношение **'ъ = ьъ** (тѣй мисли и г. А. Теодоровъ). Като изброимъ всичкитѣ случаи съ **к** въ новобългарския езикъ, виждаме, че въ коренитѣ се произнася или като **ж**, **ъ** (**ъ**), или като **е**; друго произношение нѣма. Всичкитѣ случаи, дето **к** = **'ъ** (= **ьъ**), сѣ безъ ударение; напр. въ Сливенско говорятъ буд'ън (старобълг. (бод'ънъ)), което въ старобългарски езикъ трѣбва да се е произнасяло нѣкакъ палатално. Като виждаме, че въ **к** новобългарския езикъ има приблизително таково произношение, то може да се заключи, че и въ сръднобългарския езикъ **к** е ималъ приблизително таково произношение — въ нѣкои случаи като **'ъ=ьъ** (въ прилагателнитѣ на **кнъ** — **'ън** и въ нѣкои наречия). Но това предположение е криво, защото **к** тѣй се произнася само когато

нѣма ударение; а ние нѣмаме [въ сев. изт. говори!] ни единъ случай, дето ударението да пада на *к* и той да се изговарякато 'ъ (ъ); остѣн (старобълг. остѣнъ), а не ост'ѣн, овѣн, дѣн и пр. [срв обаче въ Рупчосъ и др. съ 'ѣ!] А ударението има таквази важность въ източнобългарскиятъ езикъ, щото само то показва истинското произношение на една гласна.

Но можемъ да се запитаме: нѣма ли — покрай формената тѣждественость на новобългарски форми като конѣтъ, денѣтъ, както ги пишатъ днесъ, и сжщитѣ въ ст. български, конѣтъ, днѣтъ — и нѣкаква общность въ изговорѣтъ, та ако я има, да може да се оправдае туй писане?

Въ новобългарския езикъ (Ловчански говоръ) срѣщаме четири случая, въ които *к* подъ ударение изглежда да запазва старото си произношение; тѣ сж: ден'ѣтъ (ѣ), тр'н'ѣтъ (ѣ), п'н'ѣтъ (ѣ), с'н'ѣтъ (ѣ). Ако въ тѣзи думи сж се запазили въ сегашния български говоръ по непрекъснатата традиция старобългарски форми, тогава, действително, тѣхното писане така било би оправдано.

Въ по-сетнешнитѣ паметници се пише денетъ, сир. *e* вм. *ь*, както работъ (*o* вм. *ѣ*). Тѣй щото, ако искахме да се основаваме въ писането възъ историческото развитие на езикѣтъ, трѣбало би да пишемъ: денет(ѣ), а не денѣтъ, както пишемъ д(е)нес (нар.), а тази последната форма има сжщата етимология, както денѣтъ, — д(е)нес = день + съ, и най-напредъ еднакво нѣщо сж означавали и дветѣ тия форми; съ време последната се откъснала отъ групата на сжщественитѣ и се изолирала (окаменила), като наречие, като запазило старото си произношение. Такива сжщи, окаменѣли, сж и формитѣ: есенес, ношес, зимас и пр. Формата д(е)нес ни дава яко основание да мислимъ, че и денѣтъ, пенѣтъ, конѣтъ, тр'нѣтъ и пр. сж се произнасяли нѣкогажъ: денет, конет, тр'нет и пр., което и доказватъ паметницитѣ (Днѣтъ!). Но сега е питане, какъ отъ формитѣ денет, конет, с'нет и пр. сж се развили ден'ѣтъ, с'н'ѣтъ, кон'ѣтъ и пр.? Това промѣнение е ново явление въ българския езикъ и е причинено отъ аналогията, която въ този случай е подвела сжщественитѣ отъ м. р. и отъ дветѣ основи подъ една форма — на *ѣт*; тѣй, споредъ: роб'ѣтъ, кол'ѣтъ, вол'ѣтъ — и гр'н'ѣтъ, с'н'ѣтъ, кон'ѣтъ, ден'ѣтъ. Това изравнение се забелѣзва още въ старобългарския езикъ: тр'нѣтъ, с'нѣтъ — споредъ законѣтъ, — само че тукъ, вследствие отвърданяването на *ь*, *ѣ* направо замѣства *к*.

И така, днешнитѣ форми денѣтъ, с'нѣтъ и пр. не можемъ да извеждаме на право отъ старобълг. денѣтъ, с'нѣтъ, при сѣ че, може би, въ произношението си да иматъ много общо (ако мислимъ, че *к* въ старобългарскиятъ езикъ = 'ѣ), а следователно и нѣма основание да се пишатъ тѣй (денѣтъ, с'нѣтъ, конѣтъ и пр.).

Нѣкои маловажни особености въ срѣднобългарската фонетика Звукъ ъ.

Въ срѣднобългарския езикъ ъ, ѱ = *и*. Въ паметниците се пише по традиция, затова и го бъркатъ много съ *и*.

Срѣднобългарския консонантизъмъ малко измѣнения е претърпѣлъ. Най-важни отстъпления сж:

1) Отсутствието на I-epentheticum: *земль*, *оставѣти*, *изба-вѣти*. Доколкото (л') се пише — то е по традиция. Това неупотрѣбяване на I-epentheticum е едно приближение на срѣднобългарския езикъ къмъ новобългарския. — Изчезването на I-epentheticum, както и на ъ, започва много рано, още отъ XII. в.

2) жд, шт (въ нѣкои гл. 1. л. ед. ч) = д, т: видѣ (отъ видж, ѣж по известно правило се замѣстя отъ ѣ) вм. виждѣ, стб. киждѣ, платѣ (=платж) вм. плаштѣ. Изпадането на ж, ш е следствие влиянието на аналогията отъ другитѣ лица, които нѣматъ жд, шт, а д, т: видиши, платиши и пр.

2. Новобългарска фонетика

До като срѣднобългарскиятъ езикъ, въ онази своя фонетическа и морфологическа форма, както го представихме накратко миналия семестъръ, продължава да се употрѣбява като литературенъ, то народниятъ езикъ отива по своятъ пътъ, развива се и се промѣнява все повече и повече, тъй щото, докато българскитѣ книги се пишатъ почти на сжщия езикъ отъ 12.—15. в., то българскиятъ народенъ езикъ направя голѣмъ напредъкъ презъ тѣзи 3 вѣка и получава модерната си форма. Споредъ това и разгледването на третия периодъ отъ българскиятъ езикъ ще има и различна цель и задача; докато среднобългарскиятъ езикъ разглеждахме споредъ писменитѣ паметници, останали отъ този периодъ и докато народниятъ говоръ прозираше въ тия паметници твърде малко, то новобългарскиятъ езикъ се явява като най-непосрѣдственъ предметъ за наблюдение, защото се намираме най-близу до него, защото сме, съставяме членове на сжщия народъ, чийто езикъ разглеждаме. Споредъ това задачата ни би се струвала нѣкому по-лесна, щомъ имаме работа съ новобългарския езикъ, който е всѣки пътъ предъ очитѣ ни. Тъй е на първи погледъ, но разглеждането на новобългарски езикъ представя други мжноти. Мжнотиитѣ не се състоятъ тука вече въ това, че говоримъ за езикъ, който не можемъ да чуемъ вече, не говоримъ за езикъ употрѣбяванъ преди 5—6 вѣка, а се състоятъ въ огромниятъ материалъ, който представлява новобългарскиятъ

езикъ за изучаване. Защото, ако искаме да го изучимъ всестранно, трѣбва да вземемъ предъ видъ всичкиятъ обемъ на днешниятъ български езикъ, всичкитѣ му форми и звукове, всичкитѣ му отдѣлни думи и да ги проследяваме исторически. Като помислимъ сега, че такава една задача се усложнява двойно и тройно, щомъ се взематъ въ внимание всичкитѣ новобългарски наречия — тутакси усѣщаме голѣмата трудностъ, съ която е свързано разглеждането на третиятъ периодъ отъ българския езикъ. Да видимъ сега: кога и какъ захваща новобългарскиятъ езикъ?

Третиятъ периодъ на българскиятъ езикъ начева съ едно много важно историческо събитие, начева съ падането на България подъ турцитѣ — па ако щете, начева съ новата история. Това съпадение на българското нещастие съ западноевропейското възраждане — защото именно въ това време захваща *renaissance*'a, — това едновременно залѣзване на едно величие и изгрѣване на друго, може да подаде материялъ за много мрачни размишления, но за човѣкъ, който разгледва само развитието на езикътъ, такива рѣдки събития служатъ повече за граница между две различни епохи на единъ езикъ. Па и съ падането на българската независимостъ начева новъ периодъ на българскиятъ езикъ — начева новобългарскиятъ езикъ. При всичко че се казва и повтаря често, че политическитѣ събития водятъ следъ себе си и промѣнения въ езикъ на онзи народъ, дето произхождатъ тѣ, при всичко че и за българския езикъ това не можемъ да отказваме, все пакъ да не си мисли нѣкой, че съ падането на България се ражда на единъ пѣтъ новобългарскиятъ езикъ, защото съ езицитѣ ставатъ по нѣкой пѣтъ наистина бързи промѣни, ала пѣкъ езикътъ не е като онова баснословно птиче фениксъ — да се възроди отъ пепельта си изведнѣжъ. Езикътъ се мѣнява бавно-бавно, ала постепенно и непрестанно; па тѣй сѣщо и българскиятъ езикъ не е взелъ модерната си форма изведнѣжъ, а полека-лека и не току следъ политическото падане на българскиятъ народъ, а нѣколко вѣка преди и нѣколко вѣка после се начева и продължава този преходъ отъ сръднобългарски къмъ новобългарски. Истина, човѣкъ като сравнява сръднобългарскитѣ паметници съ новобългарския народенъ езикъ и си мисли при това, че сръднобългарскитѣ писци сѣ писали, както ние сега пишемъ, на чистъ народенъ езикъ, той ще забележи веднага огромната разлика, но като вземе предъ видъ, че новобългарскиятъ езикъ има сегашниятъ си видъ още въ XVI вѣкъ — слисва се отъ бързата промѣна, която ще види между единъ и сѣщи народенъ езикъ въ разстояние на 2 вѣка. Ала това на пръвъ погледъ необикновено явление губи своята чудноватостъ, щомъ вземемъ на умъ, че сръднобългарскитѣ паметници не съдържатъ чистъ народенъ езикъ, а само смѣсъ отъ старобългарски и до

нейде сръднобългарски. До XIV в. пишатъ именно все тъй, както се е говорило въ XII в., безъ да взематъ въ съображение българския народенъ езикъ — отъ тамъ привидната не-обикновена разлика между сръднобългарски и новобългарски.

Падането на българската независимостъ вземаме за граница между втория и третия периодъ на българския езикъ, не само затова, че туй събитие има голѣма важностъ за нашия политически животъ, а и затова, че съ падането на българската държава пада и българската писменостъ, изчезва българския книжовенъ езикъ, заедно съ изчезването на българскитѣ книжовници и българскиятъ езикъ остава да живѣе само у народа.

Тукъ-таме още се преписватъ сръднобългарски черковни книги, даже се явяватъ и печатни, ала всичко това, като че безъ душа, безъ съзнание. Нѣма вече никакъвъ центъръ, никакво духовно сръдище за българския народъ, а всѣки мѣнастиръ, всѣка черква се грижи само за себе си, и си доставя отдето може черковни книги; тъй виждаме, че презъ времето отъ XV. в. дори до XIX. в. въ разнитѣ български мѣнастири и черкови се употрѣбаватъ разни редакции — книги: тукъ български, тамъ сръбски, тамъ руски, а пъкъ на много мѣста славянскитѣ биватъ съвсемъ отритнати и замѣстени съ грѣцки. То се знае, че при такова безглавие, въ каквото се намира българския народъ, следъ като му прогонватъ и убиватъ всичкитѣ видни мъже, то се знае, че хитритѣ гърци се възползуватъ и захващатъ да си присвояватъ една по една българскитѣ черкви, захващатъ даже да се разполагатъ съ цѣлия български народъ като съ свое притежание.

Политическата и духовна история на българския народъ презъ последнитѣ 4—5 вѣка представя действително печална картина. При погледа на тоя отпадъкъ и разстройство, които съсипватъ нашия народъ и материално и морално, двойна скръбъ ни обема, като помислимъ, какво бѣше политическото и литературно-духовно състояние на българския народъ преди покорението му отъ турцитѣ. Той имаше политически и духовенъ центъръ, Търново, гдето владѣеше мждъръ и ученолюбивъ монархъ Иоанъ Александъръ, ревностенъ и ученъ патриархъ Евтимий, заедно съ много трудолюбиви помагачи литератори. И тъкмо когато се бѣше отново съживила българската книга; тъкмо когато царъ Александъръ отъ все сърдце залѣгаше да се пишатъ книги, а достойниятъ патриархъ даваше правила за езика на тия книги, тъкмо когато българската литература бѣше тръгнала къмъ пѣтя да стане и тя свѣтла както другитѣ европейски литератури, — ето че дохождатъ ония злокобни събития, които турятъ цѣлия Балкански полуостровъ въ огънь и кръвъ и които унищожаватъ до край духовния животъ на българския народъ. За литературната деятелностъ въ България не му е

мѣсто да говоримъ тукъ, но за доказателство на това, че въ последното (срѣднобъл.) време е имало въ България мжже, които биха развили голѣми дарби при мирни условия, навеждаме това, че съ падането на България се явяватъ у съседнитѣ славянски народи, (Сърбия и Русия), както и въ Румѣния писатели все по произхождение българи, и то сжщи ученици на патриархъ Евтимий Много отъ тия българи взематъ съ време и видни мѣста въ тия страни и ставатъ прочути не само като писатели, но и като черковно-обществени дейци. Тие сж: Киприанъ, Григорий Цамблакъ, Константинъ Философъ, Владиславъ Граматикъ и пр., мжже все познати по своята деятелность, кое въ Русия, кое въ Сърбия, а по произхождение все българи. При удобенъ случай ще ви изложа накратко историята и биографията на тѣзи прочути мжже, а тѣй сжщо ще се постарая да изложа литературната деятелность въ Румѣния до въвеждането на румѣнския езикъ въ черковитѣ и училищата. (вж. по тоя въпросъ по-горе въ общата часть на тази „История“, отд. X, стр. 257—285. С. М.).

Обща характеристика на новобългарски въ сравнение съ срѣднобългарския езикъ.

Като сравняваме срѣднобългарски съ старобългарски, виждаме, че разликата се състои най-много въ промѣната на звуковетѣ, до като формитѣ си стоятъ въ главни черти, или сж промѣнени до толкова, до колкото го изискватъ това звуковитѣ промѣни. Като сравняваме пъкъ новобългарскиятъ езикъ съ срѣднобългарския, виждаме, че отношението е друго, разликата състои не въ звуковетѣ, а въ формитѣ; т. е. като знайме произношението на срѣднобългарски и го сравнимъ съ новобългарското произношение, не виждаме никаква разлика. Ала относително формитѣ, и то именно склонението, разликата е огромна: въ срѣднобългарския употребяватъ сѣ още падежитѣ, при всичко че ги бъркатъ тукъ и тамъ, но по всичко се вижда, че двата главни падежа, родителенъ и дателенъ ги има още, и писателитѣ желаятъ да ги употребяватъ правилно, защото имъ е присжщо. Ако по нѣкой пжтъ срѣщаме погрѣшки, то трѣбва да ги припишемъ на фонетична причина. Тѣй напр. до кога лико *зимѣ* или *хоры доиджѣ*, както четемъ въ една грамота отъ И. Асѣния II (отъ 1218 г.), бихме тълкували на пръвъ погледъ думитѣ *кога* и *зимѣ*, като чисти номинативи и бихме рекли, че въ 13. вѣкъ. вече не различавали падежи въ българския езикъ. Но щомъ се вземе по-хубаво въ наведения примѣръ, щомъ вземемъ предвидъ срѣднобългарското произношение, тутакси ще разберемъ че *кога* и *зимѣ* сж само правописни погрѣшки, а не и доказателство, че въ 1218. г. въ българския езикъ нѣмало родителенъ падежъ. Защото споредъ срѣднобългарското произ-

ношение родителния падежъ отъ сжщ. ж. р. мек. осн. е равенъ на именителния, та писецътъ е могълъ лесно да напише *коа* намѣсто *кож* (= *коѡа*) и *зѡмѣ* нам. *зѡмѡ*. А пъкъ че тия две фории (*коа*, *зѡмѣ*) сж наистина родителенъ падежъ, виждаме отъ следващото подире име сжществително жен. р. *хорѡи*, което задържало старата си генитивна форма, тѣй като основата му е чиста. Такива примѣри, като наведения, значи, не могатъ да ни разубедятъ отъ мнението, че въ сръднобългарски си имало още падежи. Тѣ само ни показватъ пжтя, по който е вървѣло разпаднето на формитѣ. Главното ни внимание значи, трѣбва да е обърнато къмъ изучаване формитѣ и произхождението имъ.

Като гледаме сега българския езикъ и го сравняваме съ сръднобългарския езикъ, виждаме голѣмъ скокъ, виждаме, че по сръдната нѣщо липсва, което да ни даде непрекъснатата последователностъ между втория и третия периодъ на българския езикъ, а такава последователностъ е нуждна, тѣй като знаемъ, че езикътъ не прави скокове, а върви постепенно напредъ. Такава свръзка между сръднобългарския и новобългарския има, и тя ще ви се покаже, когато захванемъ да говоримъ за новобългарската морфология.

За по-лесно разглеждане на българския езикъ, ще го раздѣлимъ на три главни огдѣла:

Фонетика		Всичкитѣ въ свръзка съ сръднобългарски и съ прегледъ на живитѣ български наречия.
Морфология		
Синтаксисъ		

Преди да захванемъ разглеждането на новобългарската историческа граматика, мѣсто му е, струва ми се, тукъ да кажемъ нѣколко думи за границитѣ на българския говоръ, за класификацията на българскитѣ наречия, както и за числеността на българския народъ.

Безъ да говоримъ за минала българска слава и държава, безъ да се хвалимъ сега съ това, че едно време нашия народъ се разполагалъ на много по-широка земя и наричалъ свое отечество не само Балканския полуостровъ, но и Влашко, Богданско, цѣла Сърбия, Седмиградско и цѣло Маджарско, ние днесъ за днесъ сме принудени да признаемъ за българския народъ, че той днесъ заема по-малко пространство отколкото преди 6—7 вѣка. На брой сме несъмнено нараснали, ала по мѣсто — не сме. Истина, по реченитѣ страни се намиратъ още и днесъ прѣснати българи, но главната маса е ограничена сега съ Дунавъ, Тимокъ и Морава, и колкото съплеменници наши обитаватъ задъ тия три рѣки, тѣ не съставляватъ дѣлъ отъ българското общо-политическо тѣло. Доколкото можемъ да се облегнемъ на до сега (90-тѣ години на 19. в.!) излѣзлитѣ статистики и разграничения на българския говоръ, границитѣ на родния нашъ езикъ и народъ могатъ се опредѣли така: на

северъ имаме естествена граница Дунавъ, на изтокъ — Черно-море, на западъ границата захваща съ устието на Тимокъ и върви по течението му до самитъ му извори, които сж на северъ отъ Нишъ. Като минава презъ Нишъ, границата върви по източния клонъ на Морава, наричана отъ самитъ сърби „Бугар-Морава“, днесъ преименувана отъ сърбитъ на „Източна Морава“, минава презъ Лъсковецъ, Враня и отива презъ Скопска Черна-Гора, Шаръ-планина, Дебърско, Стружко, Корча, Костурско. Отъ тамъ се спуща малко надолу къмъ югъ, та минава презъ Шатиста и пакъ възвизва нагоре презъ Вериа [Беръ], и отъ тамъ се спуща къмъ Солунския заливъ. Отъ Солунъ до самитъ Цариградски стени върви горе-долу по морския брѣгъ, при всичко че населението въ тия краища е твърде много смѣсено, — особено крайбрѣжията на Архипелагъ сж населени повече съ гърци, а българското население захваща сѣ нѣколко километра по-навътре. Точната граница на изтокъ, както и на западъ не може тѣй лесно да се опредѣли, защото липсватъ още много данни за това.

Но въ общи черти сжщинската граница нѣма да се различава много отъ тази, що описахме сега. Туй сж границитъ на българската народност, граници, които обематъ повече отъ 250 хил. кв. клм. пространство, и които трѣбва да бждатъ, кога и да е, и държавни граници; — това поне е свещенъ идеалъ на всѣки българинъ, който се възхищава отъ славата и величието на своето отечество. Извънъ тия граници българци живѣятъ по всичкитъ съседни държави, но, въ по-събрани маси, наши еднородци има най-много въ Бесарабия, въ южна Русия и Маджарско. За числото на българитъ можемъ тѣй сжщо само приблизително да говоримъ. Любопитно е, какъ това число растѣше и падаше въ научния свѣтъ споредъ сведенията, които се получаваха за българитъ; отъ 800 [600!] хиляди, както си ги мислѣше най-напредъ Шафарикъ, българитъ по-растнаха у иностраннитъ учени на 6 милиона, а у нашитъ на 7, даже на 8 цѣли милиона. Днесъ за днесъ, като гледаме всичко по-трѣзво, трѣбва съ усмивка да признаемъ, че последната цифра е прекалена: живи българци нѣма 8 милиона, а, както се приема въ последно време [къмъ края на XIX. и почетъка на XX. в.!] отъ всички учени, нашия народъ брои 5 до $5\frac{1}{2}$ милиона души, отъ които 5-тѣхъ милиона живѣятъ като компактна маса въ описанитъ горе граници, а останалитъ сж прѣснати по съседнитъ страни. Петъ милиона е сѣ внушителна цифра на Балканския полуостровъ; па както е жилавъ и държеливъ нашия народъ, тая цифра ще расте заедно съ народното самосъзнание, държавата ще крепнѣе и българското отечество ще бжде винаги важенъ факторъ между своитъ съседи. Па и географическото положение на България посрѣдъ Балканския полуостровъ е тѣй сгодно за политическа, икономическа и интелектуална деятелностъ, щото всѣки отъ насъ трѣбва да

се надѣва и вѣрва въ хубавата бждностъ на българското общо отечество.

Петътѣхъ милиона българи на Балканскиятъ п-овъ говорятъ споредъ различнитѣ краища, въ които живѣятъ, малко-много различни говори. Ние нѣма да се занимаваме съ подробната история на всички тия говори, но ще гледаме, преди да захванемъ историята на общия български езикъ, да приведемъ тия български говори въ една общностъ или единство, сиречь да покажемъ, какъ стоятъ тѣ единъ къмъ другъ и какво имъ е отношението къмъ съседнитѣ славянски говори.

Преди всичко нека дадемъ една обща характеристика на българскитѣ говори, сиречь, главнитѣ характерни белези, общи на всичкитѣ български говори, белези, по които ще можемъ лесно да отличимъ винаги български езикъ отъ съседниятъ намъ славянски езикъ — именно отъ сръбски. То се знае, че сръбскитѣ езикъ съ своето особено ударение и съ произношението на ж, љ и њ, както и по своитѣ характерни звукове ѱ и ѱ, стои твърде отдалеченъ отъ българскитѣ говори, та за единъ избранъ човѣкъ той не може да се смѣсва съ българския езикъ, нито пъкъ български говори да се теглятъ къмъ сръбски, особено щомъ се иматъ предъ видъ всичкитѣ признаци на единиятъ и другиятъ езикъ; но тъй като нашитѣ съседи често грѣшатъ, като взиматъ много пжти само единъ едничкъ признакъ, случайно общъ съ сръбския езикъ, и тутакси теглятъ този или онзи български говори къмъ сръбски езикъ — то е нужно да знаемъ да отличаваме хубаво нашитѣ говори отъ сръбскитѣ, едно, за да се не заблуждаваме въ дадени случаи, друго, да знаемъ да пазимъ и защищаваме своето си.

Главната характерна черта на българския езикъ е преди всичко формална, сир. досѣга морфологията на езикътъ. Преди всичко, новобългарскитѣ езикъ нѣма склонение, когато въ сръбски старото склонение речи си е съвсемъ запазено. Друго, българскитѣ езикъ, по всичкото си пространство, употребя членъ, — когато въ сръбски езикъ ни диря нѣма отъ това; трето, българскитѣ езикъ не познава старата глаголна форма, наречена инфинитивъ, — когато въ общия сръбски езикъ тази форма си я има още, при всичко че употреблението ѝ полека-лека и тамъ отслабва. Тѣзи три белега сж главно отличие на всичкитѣ български говори, и по тѣхъ само ако се водимъ, нѣма кой да вадимъ криви заключения.

Освенъ това, българскитѣ говори се отличаватъ лесно отъ сръбскитѣ и по фонетиката или произношението на звуковетѣ. На първо мѣсто откъмъ тази страна трѣбва да търсимъ произношението на ж. Въ всичкитѣ, речи, български говори произношението на ж се изравнило съ произношението на љ, — то значи, както се изговаря ж, тъй се изговаря и љ почти въ всичкитѣ български говори. Казваме почти, защото имаме предъ видъ изключителното произношение на този

звукъ въ ония български говори, дето ж задържало началното си произношение и дето се изговаря различно отъ ѝ (напр. трънския говоръ ж = у; ѣ = ѝ). Въ този случай контрастътъ, който виждаме между сръбски (ж = у, ѣ = а) и български, не ще позволи никому да смѣсва двата езика. Другитѣ фонетични признаци не сж общобългарски, — затова ги оставяме.

Като втори фонетиченъ белегъ на българскитѣ говори може да наведемъ ударението, което, при всичко че е различно въ разнитѣ български говори, ала не е ни въ единъ тѣхъ като сръбското. Първо и първо, българскиятъ езикъ нѣма квантитетъ, а въ сръбския си го има; второ, докато сръбското ударение се отбелязало систематически за единъ слогъ (къмъ началото на думата), то ударението на българскитѣ говори или си останало старото или се е промѣнило на други, ала не на сръбски начинъ.

Класификация на българскитѣ говори.

Както всѣки езикъ, тѣй и нашиятъ български езикъ се дѣли на разни говори, много или малко различни единъ отъ другъ. Като наученъ предметъ за изследване тия говори трѣбва да се турнатъ въ какъвъ-годе редъ: за да можемъ да имаме по-лесенъ прегледъ надъ тѣхъ, трѣбва да се класифициратъ. Всѣка класификация има своитѣ мжнотии, ала класификацията на говори има много повече. Мжнотията при дѣлидбата на говори се състои въ това, че покрай говорнитѣ разлики и трѣбва да се има предъ видъ и разположението на говоритѣ или тѣхното географско разпространение. За класификацията на българскитѣ говори напиримъ, освенъ че е нужно преди всичко да намѣримъ единъ общи дѣлидбенъ белегъ, но и ясна географска граница между говоритѣ. Като имаме това предъ видъ, разгледваме главнитѣ разлики между българскитѣ говори и гледаме, коя отъ тѣхъ ще отговаря най-много поне за първа дѣлба на българскитѣ говори. За основа на това разгледване ще ни служи това, що е обнародвано до сега за българската диалектология, а главно бележитѣ на В. Григоровича въ книгата му „Очеркъ ученаго путешествія по Европейской Турци“, Казань 1848 г., и статията на К. Иречекъ въ VIII кн. на Соф. Периодическо списание (Помашки нѣсни отъ Чепино), защото както Григоровичъ, тѣй и Иречекъ се впуцатъ по-дълбоко въ разликитѣ между българскитѣ говори и ги дѣлятъ на две: източни и западни български говори. Иречекъ определя даже и границата между източно- и западно-български: тя захваща при устието на Искъра и следва горе-долу течението на тая рѣка до изворитѣ ѝ въ Рилската планина; Раховско и Врачанско, Софийското поле почти цѣло и Самоковско принадлежатъ къмъ западната областъ; Никополско, Плѣвенско, Ловчанско, Орханйско и Срѣдна гора — къмъ източ

ната. Ихтиманско и Вакарелско се намиратъ на срѣдата подъ влиянието на източниятъ Панагюрски и на западниятъ Самоковски говоръ. Отъ Рилската планина на югъ западната областъ обхваща Разлогъ при горна Места, отстъпва после въ долината на Струма и я следи къмъ морето (с. Пер. сп. VIII, 84). И ние ще приемемъ отъ наша страна не само раздѣлението предложено отъ Григоровича и Иречека (и преди тѣхъ още отъ Х. Костовичъ, въ неговата Аритметика, Букурещъ 1845 г.), а ще приемемъ и границата, която опредѣля Иречекъ, само съ това измѣнение, щото на северъ да не захваща съ устието на Искъръ, а съ устието на Витъ, защото между Искъръ и Витъ се говори западно-български (* = e). Съ тая граница се раздѣля българското общо отечество на две почти равни половини и говоритѣ въ източната половина се наричатъ източни, а говоритѣ въ западната половина отъ речената граница — западни. Съ това получаваме значи първа дѣлба на българскитѣ говори, а сега остава само да видимъ, кой говоренъ признакъ ще вземемъ за отличителенъ белегъ между тѣхъ. Заради това ще разгледаме всичкитѣ отличителни признаци, които могатъ да се наведатъ като разлика между източно- и западно-български, та да видимъ, кой отъ тѣхъ е най-характеристиченъ, сиречь кой най-много отговаря на условията, които се изискватъ отъ единъ основенъ критерий за дѣлба или класификация на говори. Отличителнитѣ белези между източно- и западно-български споредъ Григоровича сж тѣзи седемъ:

1) Старобългарски ж се изговаря на западъ, казва, като а (рака, пат, ида), а на изтокъ като ъ (рѣкъ, пѣт, идъ).

2) 1. л. сег. вр. ед. ч. ж на западъ минава въ еи, а на изтокъ въ а (ѣ).

3) * = на западъ е, на изтокъ 'а.

4) Въ западнитѣ наречия в става по нѣкой пжтъ на м: рамна, мнуче; а х — ѳ: зедоѳ.

5) Въ западнитѣ говори звуковетѣ в, д, л и х, казва, се испущатъ (гла'а т, има'а [гла'а; ж'т о]), а въ слогътъ ср се вмѣква т: стрebro.

6) Бждно време се образува на западъ съ ке, а на изтокъ съ ща.

7) 3. л. ед. ч. на западъ задържа старото т: ходит, на изтокъ това т изчезва (ходи).

Къмъ тия седемъ признака Иречекъ прибавя още и следнитѣ седемъ:

8) Източ. нар. затъмняватъ всѣко а безъ ударение въ ъ.

9) " " " " о " " въ у

10) " " " " е " " въ и

11) Източнитѣ наречия поглѣщатъ нѣкои самогласни безъ ударение (трѣбва, писвамъ), докато западнитѣ пазятъ, „пълногласието“ (требува, писувам).

12) Възвратното мѣстоимение **са** става на изтокъ **са** (или глухо **сă**), на западъ **се**.

13) Западнитѣ наречия иматъ самогласно **р — л** (к р в, дрво, слзи, слнце), когато на изтокъ **р** и **л** се изговарятъ съ **ъ**: крѣвъ, дърво, сълзи, слънце.

14) На изтокъ **жд** и **шт**, на западъ **г', ч, к** и **к'**.

Който познава отъ малко малко българската диалектология, тутакси ще забележи, че половината отъ горнитѣ признаци не заслужватъ да се навеждатъ като такива, защото сж или твърде маловажни, или пъкъ защото не обематъ всичкитѣ говори, на които се приписватъ. При всичко това ние ще ги разгледаме всичкитѣ редомъ и ще укажемъ на тѣхното достоинство, като имаме предъ видъ винаги наведената горе граница между източно- и западно-български.

1. Произношението на **ж** не може да се земе за главна разлика между източнитѣ и западнитѣ говори, защото се не произнася вредомъ на западъ като **а**, нито пъкъ вредомъ на изтокъ като **ъ**. Това на страна, че тая старобългарска гласна има както на западъ, тѣй и на изтокъ покрай дветѣ си главни произношения (**а**, **ъ**) още и други (на западъ **о**, **ън**, **он**, **е**, **у**; на изтокъ: **о**, **оă**, **ê**), но ако вземемъ само двойното ѝ произношение (**а** и **ъ**), пакъ виждаме, че то не дава никаква граница между българскитѣ говори, по причина че произношенията му се кръстосватъ. Доколкото можемъ да се облегнемъ на досега [края на XIX в.] напечатанитѣ материали, ето напимѣръ де и де въ Западна България се произнася **ж** като **ъ**: Софийско, Кулска околия, Костурско, Воденско, Солунско, Леринско*). На изтокъ пъкъ **ж** се изговаря като **а** въ цѣла Сръдна-гора (Пирдопъ, Златица, Перушица и др.) и тукъ-тамъ по Родопитѣ (Устово, Мин. сб. I 35, 149; Чепино Мин. сб. I, 38). Щомъ като е тѣй, **ж** не може да служи за разлика между източно- и западно-български.

2. Тѣй е и съ вториятъ наведенъ признакъ: на много мѣста въ западна България нѣма **м** въ 1. л. сег. вр. ед. ч. (Софийско, Кулска окол., Разложко, Велешко, Леринско), до като пъкъ нѣкои източни говори иматъ **м** въ речената форма (Ахъръ-Челебийско, Рупчосъ, Чепино, Шуменско: люлям, играм, говям, лям, сям Пер. Сп. Бр. VII—VIII. 111., Ловчанско: прем, кра м, [знам] кла м и пр.

3. Третиятъ признакъ, сиречь произнасянието на **ѣ**, отговаря най-много на условията, каквито се изискватъ отъ подобни признаци: той дѣли наистина българскитѣ говори точно споредъ турената горе граница и тѣй рѣзко, щото нѣма говори въ източна България, които да показватъ произношение

*) При това нека бжде речено, че **ж** се изговаря въ реченитѣ мѣста не вредомъ като **ъ**, а само въ кореннитѣ срички, а въ суфикситѣ си се изговаря пакъ като **а**.

е за ъ, нито пъкъ можемъ да намѣримъ сѣщи западни говори съ произношение 'а за тазни гласна. По това си свойство този признакъ заслужва да се приеме за дѣлидбена основа на българскитѣ наречия и да земемъ отъ всичкитѣ други нѣкои, които, както ще видимъ, все по една или по друга причина струватъ.

4. Четвъртиятъ признакъ нито е важенъ, нито пъкъ е свойство само на западнитѣ говори — да мѣняватъ в на м и х на ф, защото на изтокъ е съвсемъ обикновено да казватъ ра м н а намѣсто равна, сѣ м н а се намѣсто сѣ в н а се и пр., а тѣй сѣщо на м е р и ф, д о к а р а ф (М. сб. III. 145,) намѣсто намѣрих и пр.

5. Не само на западъ, но и на изтокъ изпусчатъ съгласни между гласни: г л е ' а м, и м а ' а намѣсто г л е д а м ъ, и м а х а.

6. Измѣнението на старобългар. *хъштеть* тѣй сѣщо не може да се земе за отличителенъ белегъ между българскитѣ наречия, защото, както се употрѣбява този глаголъ въ разнитѣ български говори като частица за бждно време, има толкова различни форми, щото напраздно би било всѣко дѣление на новобългарски говори споредъ този признакъ. Тѣй напр. покрай *к'е* въ западна България говорятъ още че, к'у, к'ем, чем, па даже ште (Мин. сб. II. 222), а на изтокъ покрай ще още: ше, же, жда, за, са. Споредъ това и този признакъ губи своето значение.

7. Колкото за *т* въ 3. л. сег. вр. ед. ч. наистина въ източна България го нѣма, но то не е общо и въ западна България, защото виждаме, че се говори безъ *т* въ цѣло Софийско, Трънско, Самоковско, Дупнишко, Воденско, Костурско Граховско, Щипъ, Велесъ, Леринъ и т. н.

8, 9 и 10. Потъмнението на *а*, *о* и *е* въ източнитѣ наречия не е общо явление, сиречь не въ всичкитѣ говори на изтокъ отъ горенаведената граница се изговарятъ високитѣ гласни *а*, *е*, *о*, кога сж безъ ударение, като *ъ*, *и*, *у*, защото голѣма частъ отъ тия говори не затъмняватъ никой пжтъ реченитѣ гласни; тѣй сѣщо и родопскитѣ говори изговарятъ всѣки пжтъ *а* като *а*.

11. Тся признакъ е тѣй маловаженъ, щото едва ли заслужва да се споменава.

12. Истина, въ повечето източни говори *сѣ*, а тѣй сѣщо и *мѣ*, *тѣ* се изговарятъ на м ъ, т ъ, с ъ или м а, т а, с а, ала това произношение не е общо, защото въ Сръдна-гора се чува и чисто м е, т е, с е.

13. Колкото за *р* и *л* между съгласни, българскитѣ говори тѣй много се разиждатъ, щото не можемъ ги сгрупира никакъ връзъ произношението на *р ъ* и *л ъ* + cons. Самъ Иречекъ, като казва, че въ западна България имало самогласни *р* и *л*, признава, че такива сѣщо самогласни *р* и *л* има и въ източна България (Сръдна-гора); а щомъ е тѣй, то и този признакъ пада.

14. Четиринасетия признакъ не е никакъ на мѣсто, защото

се не е взело предъ видъ, че цѣла северозападна България, а тѣй сжщо и голѣма часть отъ Македония говорятъ *шт* и *жд* намѣсто *шт*, *жд* а не *к'* или *г'*. А гдето се чува тукъ тамъ по северозападна България *к'* и *г'* намѣсто очаквано *т'* и *д'* (брак'а цвек'е), то не е чуждо явление и на источнитѣ говори.

Отъ всичко туй не можемъ друго да заключимъ, освенъ че *ъ* е единствениятъ най-сгоденъ и характеристиченъ признакъ за отличителна разлика между българскитѣ говори споредъ границата, която наведохме горе.

Ние видѣхме, че всички други белези, които биха се навели за дѣлидбени, не издържатъ критика, сир. по една или друга причина се оказватъ несѣстоятелни; само произношението на *ъ* отговаря на всичкитѣ условия и то ще ни послужи да раздѣлимъ българскитѣ говори на две части: на източни и западни говори. Туй ще ни бжде главната раздѣлба за сега, а възможно е покрай нея да вземемъ и други второстепенни дѣлби; тѣй напр. между источнитѣ говори съглеждаме, че произношението на *ъ* не се води по еднакви закони: докато въ североизточна България и северна Тракия *ъ* звучи само тогава като 'а, кога е съ ударение и стои предъ твърда сричка, то въ югоизточнитѣ (родопски) говори тази гласна се произнася въ всѣко свое положение като 'а. Споредъ това бихме могли да разцепимъ источнитѣ говори на две: североизточни и югоизточни говори. Тѣй бихме раздѣлили источнитѣ говори споредъ *ъ* и за това бихме имали добро основание. Но кога изучва човѣкъ тия говори и ги сравнява помежду имъ, не може да не забележи, че въ източна България, сир. на изтокъ отъ границата за *ъ*, има три обсега източни говори, които макаръ че не можемъ да раздѣлимъ на една обща основа, но виждаме, че ги има, защото съглеждаме разлика по между имъ. Тази разлика се състои отъ една страна въ произношението на гласнитѣ, отъ друга — въ богатството на формитѣ. Споредъ това различаваме три обсега източни говори:

1) Североизточни говори: високитѣ [!] гласни *а, е, о* минаватъ, кога сж безъ ударение, въ *ъ, и* и *у*; *ъ* се изговаря споредъ положението си ту като 'а, 'ъ (м'а^тсту, м'ъ^тста), ту като *е* (мѣстиш); *ж, ъ* = *ъ*.

2) Срѣдногорски говори: високитѣ гласни *а, е, о* се изговарятъ ясно както съ ударение, тѣй и безъ него; ударено и предъ твърда сричка *ѣ* = 'а (ц'ват, л'ато); неударено *ѣ* и *ѣ* предъ меки срички, = *е* (цвѣте, цвет'а); *ж, ъ* = *а*.

3) Родопски или югоисточни говори: ударено и неударено *ѣ* и въобще *ѣ* въ всѣко свое положение = 'а, *ea* (меасту, меаста, нидеал'а); *е* безъ ударено = *ea*, рѣдко *и*, ударено *ж, ъ* = *oa*. Освенъ това главната разлика между родопскитѣ и другитѣ източни говори се състои въ това, че тѣ

употрѣбятъ нѣкои падежи, каквито въ другитѣ източни говори нѣма (чилеакатуг, чилеакутуму, чилеацеамтеам; жеанеатухи, жеанеамтеам), после има троенъ членъ въ родопскитѣ говори (ат, та, ту; ас, са, су; ан, на, ну; теа, сеа, неа) Като се вземе предъ видъ, че коренното ж, кога е съ ударение, гласи различно въ източнитѣ говори, можемъ въз основа на това произношение да предприемемъ още по-подробна дѣлидба на източнитѣ говори, именно да ги разделимъ на четири обсега.

- 1) Североизточни: ж, њ = ѝ.
- 2) Срѣдногорски ж, њ = а.
- 3) Родопски ж, њ = ѡ̄а.
- 4) Тетевенски ж, њ = ѣ.

То се знае, че и тритѣ наведени дѣлидби иматъ своитѣ достатѣци, а ще ги има всѣка една класификация на тия говори, защото българскитѣ говори на изтокъ отъ границата за ж сж много близки помежду си, та много тѣхни свойства се кръстосватъ.

Още по-мжчни за класифициране сж западнитѣ български говори, едно че сж по-малко изучени, друго че и колкото сж, не могатъ да се турнатъ помежду имъ никакви граници нито откъмъ фонетична, а нито откъмъ формална страна. И наистина, човѣкъ би рекълъ напримѣръ, че произношението на щ и жд би могло да се вземе за разлика между говоритѣ, които се говорятъ въ северната частъ на западна България и южната, сиречь да се каже, че въ северо-западнитѣ (Софийскитѣ) говори старославянскитѣ звукове тј и дј гласятъ *шт* и *жд*, а въ югозападнитѣ (македонскитѣ) тия звукове гласятъ *к'* и *г'*. Но въ действителностъ този признакъ не можемъ взе за главна разлика, защото 1) въ цѣла Македония не казватъ *к'* и *г'*, 2) *к'* и *г'* намираме и въ Софийскитѣ говори, макаръ и намѣсто отпослешно тј и дј (брак'а, цвек'е, люг'е). Другъ дѣлидбенъ признакъ би търсилъ човѣкъ въ ударението, което е наистина различно въ западнитѣ говори, та споредъ него бихме получили четири обсега западни говори:

- 1) Софийски (неопредѣлено волно ударение: ∪ ∪ ∪ ∪).
- 2) Източномакедонски (неопредѣлено ограничено ударение — Воденско) ∪ ∪ ∪ ∪).
- 3) Южномакедонски (второсрично или Костурско ударение) ∪ ∪ ∪ ∪).
- 4) Западномакедонски (третосрично или Прилепско ударение) ∪ ∪ ∪ ∪).

Трета разлика между западнитѣ говори се състои въ това, че югозападнитѣ български говори (македонскитѣ) изпусчатъ често интервокални съгласни: гле'ам, не'еста, ко-

гато северозападнитѣ български говори задържатъ тия съгласни: гледам, невеста. По-систематична дѣлидба на тия говори, както и на всичкитѣ български наречия, ще имаме само тогава, когато бждатъ изпитани по-тънко всичкитѣ български говори. Но и следъ това основната дѣлидба на българскитѣ говори споредъ ѣ на две ще си остане пакъ непожтната, ще остане непожтната и

Общността на новобългарската фонетика или гласословие.

За звуковетѣ въ новобългарски езикъ изобщо.

Преминаваме къмъ разглеждането на звуковетѣ въ новобългарки, за да видимъ, какви и какви отдѣлни гласове служатъ за изказване българската речъ и какъ стоятъ тия гласове къмто старобългарската фонетика. Разглеждането на звуковетѣ въ новобългарски езикъ ще става, значи, възъ основа на старобългарски и ще се взиматъ при това предъ видъ всичкитѣ български наречия. Това сравнително разглеждане на българската фонетика ще обема главно онѣзи явления, които представятъ по-голямъ интересъ или сами по себе като любопитни, или пъкъ затова, че трѣбва да се знаятъ при оправянето на българския езикъ и правописанието му.

Като сравнимъ новобългарската фонетика съ срѣднобългарската, увѣряваме се веднага, че фонетическитѣ явления въ новобългарския езикъ, взетъ въ най-чистото си произношение, не сж тѣй различни отъ срѣднобългарскитѣ. Наистина въ срѣднобългарски се употребятъ повече звуковни белези отколкото звукове има въ новобългарски езикъ, ала щомъ знаемъ срѣднобългарското произношение, тия многото букви, що ги виждаме въ срѣднобългарскитѣ паметници, нѣма да ни отвърнатъ отъ мнението, че въ двата последни периода (срѣднобълг. и новобълг.) общия български езикъ има едно и сжщо произношение. Разликата се състои само въ отдѣлнитѣ новобългарски наречия, които развили това или онова особено произношение, и се отличаватъ както отъ общобългарското, тѣй и отъ срѣднобългарското. Тѣзи особености на българскитѣ наречия ще съставляватъ предметъ на разглеждане и тѣхъ ще сравняваме както съ общобългарската фонетика, тѣй и съ срѣдно- и старобългарската. Като казвамъ „общобългарска фонетика“, искамъ да се разбере най-правилния фонетиченъ строй на българския езикъ, сиречь най-правилното произношение, произношенне, съ други думи, което се доближава най-много до срѣднобългарското произношение: а = а, ѳ = е, ѣ = ѣ, о = о, и = и, ж = ѣ или а, љ = е, ѱ = у и пр., споредъ което и съгласнитѣ си се изговарятъ всѣка споредъ свойственото си произношение.

Тази общобългарска или идеална фонетика се не различава от сръднобългарската. Главната разлика между сръднобългарски и новобългарски състои, както ще видимъ още, въ морфологията или видословието.

За да можемъ да назначаваме всичкитѣ звукове, които сж присъщи на българския говоръ, стигатъ тия 28 букви и то шесть гласни: *а, е, и, о, у, ъ* и двадесетъ и две съгласни: *б, в, г, д, ж, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ш, ч, ѝ, џ, с*. При тѣзи отдѣлни 28 звука трѣбва да се прибави и единъ умекчителенъ знакъ *'*, който поставенъ предъ гласна или следъ съгласна означава мекото ѝ произношение *'а = ъа, 'о = ъо, 'у = ъу, 'ъ = ъъ, б' = бѣ, в' = вѣ, д' = дѣ, г' = гѣ, л' = лѣ, н' = нѣ* и пр.

Забележка. Знакъ *'* се препоръчва едно съ това, че е общоупотрѣбителенъ знакъ за мекота, друго, че отговаря много по-добре на българското меко произношение и най-сетне и затова, защото *ь*, който би го замѣстилъ споредъ сегашното ни правописание, не е само знакъ, а е цѣла буква, сиречь назначава още и цѣлъ звукъ. Освенъ това тоя сжщия знакъ се употрѣбѣя още въ старобългарски; сравни *кол'и, кон'и*.

Както гласнитѣ, тѣй и съгласнитѣ се дѣлятъ споредъ тия или ония тѣхни свойства. Главни дѣления сж две, а именно:

I. Твърди гласни: *а, о, у, ъ*; меки гласни: *е, и*.

II. Високи гласни: *а, е, о*; ниски гласни: *ѣ, и, у*.

Както едната, тѣй и другата раздѣлба си има своитѣ основания. Меки звукове се наричатъ винаги тѣзи, които се произвеждатъ съ едно било силно, било слабо взаимно действие на езикътъ и небцето. И наистина, при мекитѣ гласни *е* и *и* това действие може всѣки да опита, когато при произношението на *а, о, у* и *ѣ* такава действие нѣма. Съвсемъ сжща разлика дѣли и мекитѣ съгласни отъ твърдитѣ.

Втората раздѣлба на гласнитѣ на ниски и високи има тѣй сжщо своето основание, както въ физиоложкото производство на тия звукове, тѣй сжщо и въ едно свойство на много източни говори, споредъ което неударени *а, е, о* се чуватъ по-ниско и то именно като *ѣ, и, у*.

Тѣй сжщо и за съгласнитѣ има различни дѣлидби, отъ които ще наведемъ само две, и то една споредъ органитѣ, които съдействуватъ при производството имъ, а тѣй сжщо и друга споредъ това, какво е напрѣгането на тѣзи органи: силно или слабо.

Споредъ първата дѣлба имаме: устни — *б, п, в, ф*; з ж бни: *д, т*; гърлени: *г, к, х*; носни: *м, н*; езични: *р, л*; съскави: *з, ц, с, ѝ*; шушкави: *ж, ч, ш, џ*.

Споредъ напрѣгането на съставнитѣ органи имаме:

слаби съгласни: б, в, д, г, з, с, ж, ц,
 | | | | | | | |
 усиленни съгласни: п, ф, т, к, ш, щ, ч.

Съгласнитѣ *р, л, н, м* и *х* оставатъ по сръдѣ, сиречь нѣма насреща имъ ни слаби, ни усиленни съгласни.

Между гласнитѣ и съгласнитѣ заема сръдно мѣсто звукъ *і*, който ще наречемъ по дугла сень, едно защото и въ другитѣ езици тоя звукъ се нарича тѣй, и друго защото въ нашия български езикъ тоя звукъ, кога стои следъ гласна, е наистина или половинъ *и* (краі, край отъ краі) или половинъ *е* (ниі — ние).

Отъ съединението на тая полугласна *і* съ гласнитѣ получаваме тия лигатури: *іа, іи, ію, іу* и *іъ*, отъ които повече сж употребителни още въ старобългарски.

Следъ това преминаваме къмъ отдѣлното разглеждане на гласнитѣ или къмъ вокализъмъ, следъ което ще разгледаваме съгласнитѣ или консонантизмътъ на български езикъ.

А. Вокализъмъ.

И тѣй, въ новобългарския езикъ има, както видѣхме, шесть различни гласни: *а е и о у ѝ*. Споредъ туй вокалната система въ новобългарски е много упростена наспротивъ старобългарската. Известно е че въ старобългарски има 11 различни гласни (*а, е, и, о, ѳ, ѡ, ѣ, ѡ, ѣ, ѡ, ѡ*). Отъ тия гласни сега само първитѣ шесть ги има и въ новобългарски, а последнитѣ петъ ги нѣма вече. Кога сж изчезнали тия гласни, точно не знаемъ, но което знаемъ, то е, че съ начеването на сръднобългарски езикъ се начева и модерния български вокализъмъ: *ж* и *ж* губятъ носовото си произношение, *ѣ* се изговаря като *и*, *ѡ* като *е* или *'а*. а пкъ *к* приема звукъ на *е* или *ѣ*, или пкъ преминава въ омекчение на предходния звукъ само (конъ — кон').

Споредъ това новобългарскиятъ вокализъмъ води началото си отъ XII. вѣкъ, сиречь начева заедно съ вториятъ периодъ на българския езикъ. Ето защо казваме тогава, че новобългарскиятъ вокализъмъ се не различава много отъ сръднобългарския, сиречь каквито различни гласни има въ сегашния български езикъ, толкова имало и въ сръднобългарски, но книжовницитѣ употребяли и тогава по традиция повече букви отколкото били нужни, както и днесъ още владѣе тозъ обичай, да се употребятъ излишни гласни (*ж, ѡ, ѡ*). Па не само по вокализъмъ, но и по консонантизмъ новобългарскиятъ езикъ се не различава почти никакъ отъ сръднобългарски, както ще видимъ — тѣй щото цѣлата фонетика изобщо лежи на сжщи основи, на които е основана сръднобългарската. А дето има

да говоримъ при всичко това за новобългарска фонетика, то е първо, за да минемъ подъ редъ всичкитѣ периоди на българския езикъ, разгледанъ отъ всички страни, и второ — което има тука най-голяма важностъ — да видимъ, какъ се употребяватъ старобългарски гласни въ разнитѣ новобългарски наречия. Общобългарската, сиречь идеалната бълг. фонетика е съвсемъ сжща и днесъ, както и въ срѣднобългарски: тамъ, дето изговарятъ ясно и хубаво гласнитѣ, изговарятъ ги съвсемъ тъй, както си мислимъ, че сж били изговаряни въ срѣднобългарски. Ала въ различнитѣ български наречия има и различни произношения на гласнитѣ, и за тия особени произношения именно ще трѣба да говоримъ, като имаме предъ видъ отъ една страна старобългарската и срѣднобългарската фонетика, отъ друга страна произношението на българския книжовенъ езикъ, какъвто трѣбва да бжде той на книга и въ уста. Нашето разгледване на новобългарската фонетика ще върви тъй, щото освенъ че ще гледаме да констатираме, какъ стои тозъ или онзи новобългарски звукъ накъмъ старобългарски, но ще гледаме въ сжщо време, до колко назначението на тия звукове въ новобългарски книжовенъ езикъ отговаря на практическитѣ и научни изисквания, та споредъ това ще даваме насоки за оправянето на българския книжовенъ правописъ.

Гласна а.

Като замѣница на старобългар. *а* тази гласна стои въ повечето български наречия на своето старо мѣсто и се изговаря чисто, ясно тъй, както се изговаря изобщо славянското *а*. Само въ североисточната половина [!] отъ българскитѣ говори произношението на тази гласна зависи кое отъ положението *й*, кое отъ ударението, и споредъ това приема ту едно, ту друго произношение.

Всѣкиму отъ васъ е познато, че източнитѣ българи не изговарятъ ясно гласната *а*, щомъ тя не носи ударение; казватъ напр. чисто и ясно *п̀атки*, но ще кажатъ *п̀т̀а̀к*, *п̀т̀т̀р̀а̀к*, *п̀т̀т̀р̀а̀н* и пр. Споредъ това се казва, че всѣко *а* безъ ударение звучи въ източнобългарски като *ъ*. Че неударено *а* въ източнобългарски е наистина *ъ*, познава се по такива думи гдето се е случило съвсемъ ново мѣстене на ударението (отметъ) като: *п̀т̀ѝц̀* намѣсто *п̀а̀ѝц̀*, *д̀т̀ѝм̀* намѣсто *д̀а̀ѝма̀*, *н̀т̀п̀р̀т̀ѝ* намѣсто *н̀а̀п̀р̀а̀в̀ѝ*. Това е вече отдавно познато, но причината на това явление въ източнобългарския езикъ на-да-ли ще бжде всѣкиму известна. Тъй като въ нашата задача при изследванието на новобългарската фонетика влизатъ и разясненията на фонетичнитѣ явления, то ще си дадемъ трудъ тукъ и тамъ да обяснимъ всичко онова, което ни се струва по-лесно за обяснение, било затова, че

сж го обяснили вече други, било затова че му намираме сами нужното обяснение. За тъмното произношение на всѣко неударено **а** въ източнобългарски напр. ще кажемъ, че то зависи отъ едно общо физиологическо свойство на източнитѣ говори и произлиза отъ тамъ, че източниятъ българинъ изговаря неударенитѣ гласни съ полузатворени уста, сиречь кога изговаря неударени гласни, източния българинъ си държи устата въ положение на *и*, отъ тамъ *ъ* намѣсто *а*, *и* намѣсто *е*, *у* намѣсто *о*: *ъ*, *и*, *у* произлизатъ наистина, кога съ уста приготвени за *и*, човѣкъ изговори *а*, *е*, *о*.

Друга модификация на звукъ *а* въ източнобългарски става, кога този звукъ се намира следъ шушкови съгласни (*ж*, *ш*, *ч*, *џ*) и *і*; тогава се мѣнява по нѣкой пжтъ на *е*. За да се измѣни такава **а** въ **е**, нужни сж две условия: първо, трѣбва това **а** да е съ ударение и второ, трѣбва следната сричка до него да съдържа мекъ (палаталенъ) звукъ. Щомъ има тѣзи две условия, всѣко старо-българско или чуждо **а** минува въ **е**: жаби — жеби, шаѣкъ — шеѣкъ, іами — іеми, мерѣани — мерѣени, гълчани — гълчѣени и пр. Причината на това промѣнливо произношение на *а* зависи отъ положението му между два палатални звука: за да се изговори *ж* (въ жаби), нужно е най-напредъ да си опреме езикътъ о небцето, щото да си затворимъ на това мѣсто устата, следъ това за да изговоримъ пѣкъ **а**, трѣбва да си отворимъ съвсемъ устата, а пѣкъ зарадъ следниятъ мекъ звукъ (*и*) е нужно пакъ да си докараме устата въ положение, както бѣха при *ж*. Именно затова сега, за да се не мѣнява положението на устата въ една и сжща дума три пжти, източниятъ българинъ преглася **а**-то, сир. прави го и него палаталенъ звукъ, както сж и другитѣ (*ж-и*) и тогава произношението става покомодно. Не ще съмнение, че това прегласяне има первоначалната си причина въ бързото говорене, защото само кога се говори бързо, се усѣща нужда за таково изравнение на гласнитѣ.

Несилното *а* се подлага на разни промѣни въ българскитѣ говори; тѣй напр. въ източнитѣ говори отъ ако — ко, амй — ми, ала — ла, или — лу; Анаста — Наста, Арангел — Рангел, арслан — рѣслан, или му се притуря едно паразитно *і*: аз-яз, агне-ягне. Това последното се случва още въ старобългарския езикъ, гдето въобще не се търпи дума съ начално **а**, оттамъ ѡвѣкъ, ѡгнѣць, ѡсика, ѡгода и пр. намѣсто абѣкъ (лит. *obulas*, старон. *arhol*), агнѣ (лат. *agnus*) и пр. Тѣй като вече въ старобългарски има двойни форми: агнѣ и ѡгнѣ, то не е чудно да ги има и днесъ. Любопитно е само едно явление съ началното **а** въ българскитѣ говори, което ни дава да разберемъ разнитѣ писания на старобългарски **ѡ** и **ѡж** въ сръднобългарски. Известно е, че въ сръднобългарски думата ѡзвѣкъ напр. се срѣща на три начина писана: ѡзвѣкъ, жзвѣкъ и ѡзвѣкъ, които

при писането, произнесени споредъ срѣднобългарска фонетика, даватъ: *язик*, *азик* и *език* — три произношения, които съвсемъ съвпадатъ съ тройното положение на думи съ начално *ia* въ новобългарските наречия; защото както въ срѣднобългарски се произнасяло, види се, *язик*, *азик* и *език*, тъй и днешъ чуваме: *ягне*, *агне* и *егне*, *Јана*, *Ана* и *Ена* (Пирдоп, Мин. Сб. 22) Последното произношение е отъ едно срѣдно 'а'на, каквото го намираме въ родопските говори наистина: *ea=и* (*аз* и *еаз*) — Мин. сб. VI 16. Звукъ *a* стои въ много български говори, които можемъ да наречемъ срѣдишнобългарски говори, защото завзематъ срѣдната частъ на цѣлокуна България, звукъ *a* стои въ тия говори освенъ намѣсто старобългарско *a*, но и на мѣсто *ж*, *ч* и *к* (въ коренни срички). Това явление си тълкуваме тъй, както се тълкува сръбско-хърватското *a* на мѣсто *ч* и *к*. Јагіс нарича сръбско-хърватско произношение на *a* намѣсто *з* и *ь* „подмладена вокализация“ (Rad кн. XVII). Щомъ излизаме и ние отъ общобългарско *з* намѣсто *ж*, то имаме по-големо право да наречемъ това явление съ същото име, при всичко че то не е за всички български езикъ общо, както е въ сръбско-хърватски. Защото относително замѣната на *ж* и *з* чрезъ *a* българските говори се дѣлятъ на две: едни говори замѣняватъ *ж* и *ч* въ *a* навсѣде, други замѣняватъ тия старобългарски гласни само въ окончанията, а въ коренитѣ запазватъ другото произношение.

Тукъ трѣбва да приброимъ и онова *a*, което се употрѣбява споредъ досегашното българско правописание въ членитѣ форми на имената отъ мъжки родъ: *краятъ* = *краіат*, *добриятъ* = *добриіат*, *стола* (*столътъ*), *коня* = *кон'а* = (*кон'ът*). Това криво писане *краятъ*, *стола* има своето оправдание само въ произношението на ония български говори, които изговарятъ *з* като *a*. Но като се вземе предъ видъ, че днешното писане *стола*, *краятъ* е произлѣзло съвсемъ независимо отъ ония говори (защото отъ друга страна се пише пѣкъ: *градътъ*, *конътъ*), не можемъ да не признаемъ, че това *a* въ реченитѣ членни форми си нѣма мѣсто, че то стои намѣсто етимологическо *ч*: *столъ(т)*, *краі(т)*.

Старобълг. ѣ.

Колкото за *ѣ* въ източнитѣ говори, можемъ да кажемъ съ общи думи, че тази старобългарска гласна се третира въ тия говори, като да е меко *a* или *ja*, сиречь тъй както всѣко меко *a* (или *a* следъ шушкови съгласни и *ja*) се преглася по източно въ *e*, тъй и *ѣ* се преглася подъ сжщитѣ условия въ *e*; *вѣра* = *в'ара*, мн. ч. *вѣри* вм. *в'ари*; *лѣто* = *лѣто* = *л'ато* прил. *летен* вм. *л'атен*. Този прегласъ¹⁾ на *ѣ* не е общъ на сич-

1) Прегласъ наричаме това измѣнливо произношение на *ѣ* затова, защото излизаме отъ първоначалното българско произношение на тая гласна

китѣ източни говори, а само на североизточнитѣ, докато югоизточнитѣ (напр. родопскитѣ) говори задържатъ произношението 'а, ја или ea за ꙗ въ всѣко негово положение: веари, меасец, деате.

При думи като бѣса, цѣпа трѣба да се излиза отъ понапрежнитѣ бес'а, цѣп'а—отъ тамъ прегласътъ на ꙗ (вѣсити, цѣпити). Тѣй сжщо пред, сред, свен предполагатъ нѣкогашни: прѣдѣ, срѣдѣ, скѣнкѣ. Колкото за наречията: де, добре, эле — тѣ се пишатъ още въ старобългарски: гдѣ, добре, змѣ, а пакъ за другитѣ наречия блазѣ, твѣрди, тамѣ, наместѣ, на самѣ, както и нѣколко дуални форми (две рѣцѣ, раменѣ, крилѣ, коленѣ), въ които се чува е наместо 'а, — мжно е да се каже, защо се е прегласило ꙗ. Възможно е самото положение на ꙗ (въ окончанието) да е водило и различно произношение съсъ себе си, както виждаме това още отъ стб. колꙗ и коли, толꙗ и толи. Въ наречието на седмиградскитѣ българи, което е по всичко източно, виждаме въ всичкитѣ случаи съ крайно ꙗ написано е: be (вꙗ), de (дꙗ-ти), dve (дꙗꙗ), izgoré (изгорꙗ), izlé (излꙗ), obré (обрꙗ-), sede (сꙗꙗ), umre (оумрꙗ-) — инакъ: beseada, deal, measto, sveat, veara и пр. Miklosich: Die Sprache der Bulgaren in Sienbenbürgen 142.

Щомъ се вземе предъ видъ този прегласъ, щомъ знаемъ, че въ североизточна България се чува много често намѣсто ꙗ—е, разбираме лесно, че знакътъ ꙗ е излишенъ за книжовното наречие. И наистина, споредъ едно изчисление — което може всѣки да направи — едва осмата частъ отъ думитѣ, които пишемъ сега съ ꙗ, показватъ произношение 'а за ꙗ, а въ всичкитѣ други случаи ꙗ се изговаря въ североизточна България сѣ като е. Предъ видъ сега на западнобългарското произношение на ꙗ, което гласи постоянно като е, можемъ за общобългарския книжовенъ езикъ да вземемъ е за основна буква и съ нея да означаваме всѣко ꙗ, а само въ ония малко думи, дето се чува по североизточнобълг. 'а съ ударение, да поставяме на това е едно значе ꙗ, съ което да предаваме книжовното произношение на нѣкои ꙗ. Споредъ това да пишемъ: верен, вери, летен, летѣ, ала: вѣра, лѣто, вѣрна, лѣтно и пр.

Ето сега само въ кои коренни думи ще се пише назначено ѣ:

бѣг	брѣг	врѣва	дѣл
бѣл	брѣст	врѣсък	дрѣмка
бѣс	блѣсък	гнѣв	дрѣн
бесѣн	-вѣдам (запо-	грѣх	зѣв, -зѣвам
блѣн	вѣдам)	-дѣвам	зрѣл
блѣх	вѣра	дѣду	колѣно

което разгледахме вече и което бѣше 'а или ia; разбира се тогава, че произношението е ще е прегласъ на къмъ 'а.

клѣн	мрѣна	рѣпа	стрѣха
лѣв	нѣм	рѣдѣк	тѣх
лѣк	нѣ-коі	седѣнка	тѣм
лѣто	обѣд	сѣкой	трѣба
с-мѣна	пѣна	сѣнка	трѣсък
мѣра	пѣсък	слѣз	хлѣнка
с-мѣса	прѣз - море	слѣп	хрѣн
мѣсто	прѣнос	смѣх	цѣл,
мѣх	плѣва	смѣтка	цѣпка
млѣко	плѣн	срѣда	цѣр.
млѣскам	плѣсък		

Следъ това аориститѣ: влѣзох, влѣкох, повѣхнах, рѣзах, сѣкох.

Глаголитѣ клѣкам, лѣгам, сѣдам, стѣгам, мѣтам, впрѣгам са мо кога следъ коренната съгласна следва тутакси гласна (твърда); инакъ се пише *е*: да седна, да легна, да метна и пр.

Подиръ това инфинитивната основа и аориститѣ отъ глаголитѣ по III старобълг. спрежение, щомъ *ь* носи ударение: търпѣ ща (търпѣх), въртѣ ща, въртѣх, горѣ ща, горѣх, гърмѣх ща, гърмѣх, а тѣй сжщо нѣколко глаголи отъ I спр. на *р* и *л*: мрѣ ща, мрѣх, врѣ, врѣх, спрѣ ща, спрѣх, млѣ ща, млѣх.

Отъ това изброение на думитѣ съ *ѣ* се вижда ясно малкото имъ число наспротивъ другитѣ думи съ *ь*, защото въ наведеното число думи не спадатъ напр. месецъ, стена, мнение, теме, плесен, песен, пет, белег, мрежа, пенез, девер, беден, беда, победа, повреда, ведро, време, звезда, звезден, зеница, тество, реч, сещам се и много други. Освенъ това, то се знае, че въ гореизброенстѣ думи съ *ѣ* не въ всичкитѣ имъ производни се пише *ѣ*, а само въ ония, дето се чува *'а* съ ударение, сиречь кога е *ѣ* ударено и следва подиръ него твърда сричка; тѣй ще се пише: бѣл, бѣла, бѣло, бѣлна се, Бѣла — ала: бели, белизняяв, белея се, белило, белуша и пр. Не трѣбва ни дума, че съ такова означение на *ѣ*, се получава освенъ по-лесно правило за *ѣ*, но и се указва на ония, които не знаятъ, де се произнася *ѣ* като *'а* и съ това се постига едно общобългарско произношение.

Щомъ приемемъ да пишемъ *е* намѣсто *ѣ*, както сме вече отдавна приели да означаваме и *ѣ* и суфиксно *ѣ* съ *е*, тогава ще имаме четири старобългарски гласни (*ѣ*, *ѣ*, *ѣ*, и *ѣ*), слѣдни сѣ въ единъ звучаъ *е*; това го изисква общобългарското произношение, което трѣбва да намѣри право въ едно общобългарско правописание.

Гласна е.

Отъ гореказаното се разбира, че отъ старобългарскитѣ *ѣ*, *ѣ*, *ѣ* и *ѣ* произлиза единъ общобългарски звукъ *е*, който си се изговаря пакъ тѣй, както старобългарско *ѣ*.

Отдълнитѣ произношения като *и* и *'з* не сж общобългарски, но тъй като се чуватъ въ една голѣма часть на България, ще гледаме да обяснимъ причинитѣ на такова произношение. Тукъ е дума пакъ за онѣзи източни наречия, които не изговарятъ гласнитѣ ясно, докато срѣд(ищ)нобългарскитѣ източни говори си задържатъ и тукъ правилното, общобългарското произношение. Познато е, че, споредъ ударението, въ източнитѣ говори се чува тилѣ и тѣли. Това потъмняване на *е* въ *и* зависи отъ сжщи причини, отъ които и потъмняването на *а* въ *з*, сиречь, източниятъ българинъ държи устата си въ положение на *и*, кога изговаря неударенитѣ гласни — оттамъ произношение *и* намѣсто неударено *е*. Ала всѣко неударено *е* не минава въ *и* въ източнитѣ говори; не, има много *е*-звукове, които се изговарятъ като *'з* и то пакъ по сжщи причини, само съ тази разлика, че отъ нѣкогашни безакцентни кратки *е*-та се произнася сега *и* въ повечето източни говори, до като намѣсто едновременни дълги *е*-та се чува сега въ сжщитѣ говори *'з* звукъ.

Но както *и*, тъй и *'з* (намѣсто *е*) си стоятъ физиологически твърде близу.

Звукъ *'з* намѣсто общобългарско *е* се чува най-често въ суфикситѣ *ен*, *ел*, *ер* и *еі*: грѣбен, пѣпел, дѣвер, рѣпей се изговарятъ грѣб'ън, пѣп'ъл, дѣв'ър, рѣп'ъі.

Предъ видъ на това, че съгласнитѣ *н*, *л*, *р* и *і*, на които свършватъ тия суфикси, иматъ свойство въ сръбски да удължаватъ гласната предъ тѣхъ си, предъ видъ на това, че българското ударение до скоро време е вървѣло на едно съсъ сръбското, лесно ще можемъ да си обяснимъ произношението на *е* като *'з* въ източнобългарски: това произношение ще е остатъкъ отъ нѣкогашната дължина на *е*. Това се потвърждава отъ сравнението на думитѣ съ окончателната *ен*, *ел*, *ер* и *еі* съ съответнитѣ думи въ сръбски (гл. М. Сб. кн. IV стр. 488—492); това се потвърждава и отъ ония случаи, дето звукъ *'з* стои намѣсто *е* въ отдѣлни думи като: при'ѣк, запл'ѣс, мен'ѣ, теб'ѣ, себ'ѣ, неб'ѣс, 'злхѣ, ш'ѣснаест, п'ѣтнаест, д'ѣсна. (вм. десна), н'ѣка, хѣл'ѣ, м'ѣка, пам'ѣт, оп'ѣт, раст'ѣг. пом'ѣн, пен'ѣзи, гр'ѣда, р'ѣса и пр. Срещу това *'з* въ наведенитѣ думи стои въ сръбски дълго *е*: запѣк, чак. пeбés, јѣла, па'мѣт, пенѣзи, грѣда и пр. (ср. М. Сб. IV стр. 491—492).

Освенъ това сжщи звукъ *'з* се чува въ нѣкои югоизточни български наречия и намѣсто *-ен* (*-ѣнѣ*) въ прилагателнитѣ (глад'ѣн), както и намѣсто *ен* въ сжществителнитѣ на *-инѣ* (циган'ѣн), както най-сетне и намѣсто сжщо *ин* въ прилагателнитѣ притежателни (баб'ѣн).

При всичко че сръбското ударение тукъ показва кратко *е* или *и*, но предъ видъ на съгласната *н* въ суфикситѣ *ен* (*ѣнѣ*) и *ин* можемъ и тукъ да приложимъ квантитетното

обяснение и да кажемъ, че причината за произношението на *e* и *и* като 'ѣ стои въ съгласната *н*.

Колкото за 'ѣ въ известни форми и то :

1) 1. sing. и 3. pl. отъ глаголитѣ по III и IV: вид'ѣ, ход'ѣ, вид'ѣт, ход'ѣт, [мѣл'ѣ, мѣл'ѣт].

2) Имената отъ женски родъ на меки основи: вѣл'ѣ, дѣн'ѣ.

3) Членната форма на мекитѣ мжжки основи; кон'ѣт — то въ всичкитѣ тия форми произношението на едно общо-българско *e* като 'ѣ въ източнобългарскитѣ говори е произлѣзло отъ единъ видъ аналогия, т. е. казвало се е първоначално: виде, воле, меле (сравни срѣднобългарското *видѣ*, *колѣ*) тѣй както и конет (сравни още въ старобългарски *дѣнѣтъ*), па отпосле споредъ твърдитѣ основи като: идѣ (*идѣ*), рибѣ (*рыбѣ*), тронѣт получили се: вид' + ѣ = вид'ѣ, вол' + ѣ = вол'ѣ, кон' + ѣт = кон'ѣт.

Предъ видъ на това, че звукъ 'ѣ не е общобългарски, а стои въ повечето случан намѣсто *e* или 'а, то нѣма и защо да го назначаваме въ общобългарскитѣ книжовенъ езикъ или да измисляме нароченъ знакъ за него. Общобългарски е донейде тоя звукъ 'ѣ само въ членѣтъ на мекитѣ мжжки основи кон'ѣт и тамъ ще го назначаваме, както го изисква правилното и еднообразно писане на реченитѣ форми, сиречь както пишемъ столѣтъ (стол-ѣт), добри-ѣт, краи-ѣт и пр., тѣй ще пишемъ и отъ кон' членната форма кон'ѣт.

Колкото за родопското *ea* намѣсто всѣко неударено *e* или *и*: хѣдеанеа, пауѣеа, жѣнеанеа и пр., то мжчно може да му се намѣри обяснение, то е може би преголѣма генерализация на единъ и сжци законъ.

Произношение 'ѣ намѣсто *e* се срѣща и въ другитѣ славянски езици (полабски, долнолужички, бѣлоруски), както показва това професоръ Jagić въ Archiv für sl. Philologie V (Die Umlauterscheinungen bei den Vocalen *e*, *ê* und *ę* in den slavischen Sprachen). Даже и руското произношение на всѣко неударено *e* (приятель=прият'ѣл') се приближава твърде много до източнобългарското 'ѣ. Но въ малоруското наречие намираме хубава аналогия съ източнобългарското 'ѣ наместо *e*; както източнобългарскитѣ греб'ѣн, дев'ѣр и пр. стоятъ намѣсто едновременни: гребен, девѣр и пр., тѣй и малоруски се казва: камин, перстин, матир, гребин намѣсто камен, гребен и пр. — а пкъ известно е, че дълго *e* дава въ малоруски *i* [i] (Миклошичъ, Vergl. Gr. I, Vgl. Lautlehre 356).

Общобългарско *e* намѣсто *и* намираме въ императивната форма за 2. л. мн. ч. отъ глаголитѣ на III. и IV. разредъ: молѣте, ходѣте, тѣрпѣте намѣсто едновременни: молитѣ и пр. То се знае, че тукъ нѣмаме органическо промѣнение на *и* въ *e*, а само аналогично приложение на суфиксѣтъ *ете* = *ѣте* отъ глаголитѣ по I. и II. разреди: несѣте, викнѣте (*кѣкнѣте*) като общи суфиксъ за всичкитѣ глаголи отъ всичкитѣ пѣр-

ви четири разреди (освенъ ония на имена по I: би, пи, чу и пр.). И тукъ, както на много мѣста въ новобългарски, виждаме изравнение на формитѣ — най-мощното разрушително срдство въ историята на всѣка морфология.

Гласна ъ (ы).

Съ произношението на и се слива въ новобългарски и произношението на старобългарската гласна ъ. Почти въ всичкитѣ новобългарски говори нѣма вече ни диря отъ старото произношение на ъ. За търновскитѣ *нѣ, вѣ* нам. вин. пад. *нѣ, вѣ* споменахме вече, че тѣ не трѣбва да се тълкуватъ отъ старобългарскитѣ *нѣ, вѣ*, а отъ старобългарски вин. пад. *нѣ, вѣ*, каквито се срѣщатъ и сега въ мак. говори: *не, ве*; отъ тия сега *не, ве* се развили вследствие на безтонность търновскитѣ *нѣ, вѣ* точно тѣй, както въ сщия говоръ казватъ *мѣ, тѣ, сѣ* намѣсто общобългарски *ме, те, се*. Но при туй пакъ не трѣбва да оставимъ безъ внимание едно особено произношение на ъ, произношение, което като че стои съвсемъ близу до старобългарското. Това произношение въ нѣкои Солунски села (Сухò, Зарево и Висока), които и по другитѣ си говорни свойства се струватъ като че сж задържали много старински остатъци, това произношение на ъ, споредъ както го намираме забелѣзано най-напредъ Пер. сп. XIX и XX стр. 258, се равнява на общобългарското произношение на ъ. Ето и думитѣ, които сж забелѣзани до сега съ това особено произношение: *сѣн* (*сѣнѣ*), *кѣтка* (*кѣтѣтка*), *пѣтай* (*пѣтанѣ*), *нѣи* (*нѣи-и*), *вѣи* (*вѣи-и*), *мѣшка* (*мѣшѣшка*) *мѣшница* (*мѣшѣшница*). После мн. ч. *нивѣ* (*нивѣи*), *окѣ* (*окѣи*), *рекѣ* (*рекѣи*). Освенъ тия още Шапк. сб. 430: *благѣи* *бѣлькѣи* (*бѣлькѣи*) — отъ Киречь-кьой. — Истина, тия примѣри сж още малко, за да повѣрваме, че нѣкогашно ъ се запазило редовно съ произношение ъ въ реченитѣ села, но все пакъ тѣ ни даватъ да разберемъ, че старото произношение на ъ не е още пропаднало безъ следи. А това произношение ще се е държало още дълго време въ другитѣ български говори, защото презъ цѣлиятъ срднобългарски периодъ постоянно употрѣбятъ ъ, както трѣбва, и само рѣдко-рѣдко го замѣняватъ съ и.

Гласна о.

Старобългарско о си остава безъ промѣнение по всичкото пространство на българскитѣ говори. Само въ ония наречия въ Източна България, дето високитѣ гласни се произнасятъ, кога сж безъ ударение, тъмно, тамъ и о безъ ударение потъмнява въ у. За забелѣзване е, че и въ тѣзи наречия о, кога стои въ зв. падежъ, задържа чистото си произношение (Пѣтко, сѣстро), макаръ и безъ ударение. Причината е, по всѣка вѣроятность,

продълженото или провлѣчено произношение на тая съгласна въ речената форма.

о следъ палатали не минава въ *e*, а си остава въ повечето български говори пакъ *o*: *огн'ове*, *нождове*, *син'о*. Въ такива случаи не трѣбва, разбира се, да излизаме отъ старобългарски *огнѣкѣ*, *синѣ* и пр. и да си мислимъ старобългарското *и* като прегласено въ *ко* = руско *ѣ*, а просто на просто винаги трѣбва да знаемъ, че въ новобългарски езикъ, кога при мека основа се притуря *o*, това *o* си остава безъ измѣнение: *огн'ове*, *син'о*. При това нека се забележатъ като общобългарски: *мое*, *твое*, *свое*, *наше*, *ваше*, *кое*, *чие* (*мою*, *вашо* и пр. сж диалектични); къмъ тѣзи още и ония прилагателни отъ ср. р., които въ старобългарски езикъ сж познати като прилагателни на *и* или *ни*: *овче сирене*, *краве масло*, *козе месо*, *гъше перо* и пр. *намѣсто овчо* (диалектично), *коз'о* и пр. Старобългарски и новобългарски *o* = *ъ* (диалектично): *нѣщ*, *нѣщви* (гл. Пер. сп. XV 409). Колкото за Дебърскитѣ *зняя*, *снога нам. зная*, *снага*, трѣбва да ги произвеждаме отъ особени диклектични *знѣя* или *знѣм* и *снѣга* *намѣсто* общобългарски *снага*, *зная* и пр.

Старобълг. *оу*.

Най-малко измѣнения сж станали съ старобългарския звукъ *оу*, който по всичкото пространство на българскитѣ говори си задържа едно и сжщо непромѣнено произношение. Ако има тукъ-таме отдѣлни случаи, дето *намѣсто оу* стои днесъ друга гласна, или обратно *у* замѣстя нѣкоя друга старобългарска гласна, това замѣняване става повечето въ окончанията, до като кореннитѣ *оу*-гласни си стоятъ непожтнати — освенъ ония познати случаи, дето старобългарско *ю* (*у*) се преглася въ новобългарско *и*: *блидкав*, *либе*, *клич* *намѣсто* *бл'удкав* и пр. — които впрочемъ си се говорятъ — а пкъ *либе* е даже общобългарско.

Старобългарско *оу* или *ю* въ окончан. за зв. пад. сега се чува повечето пжти, по аналогия на другитѣ вокативни форми — *o* или *e*: *смноу* — *сине*, *коню* — *кон'о* и пр.

За *у* *намѣсто я* ще се каже на друго мѣсто.

Нека се забележи, че повечето новобългарски наречия обичатъ *у* *намѣсто o* въ окончанията на нѣкои наречия или частици: *колку*, *толкуз*, *многу* или *млогу*, *кату*, *аку* и пр.

За общобългарския звукъ *ъ*.

Този звукъ, произношението на който за общобългарски езикъ е всѣкому познато, обема въ себе си освенъ старобългарското *ъ*, но и *ж*, *ь* (коренно). Това сливане на три едно

време различни гласни въ една едничка — *ѝ* се извършило въ всичкитѣ български говори. Защото, като изключимъ цариградскитѣ и нему подобни западнобългарски говори, въ всичкитѣ други български наречия произношението на *ж*, *ѣ* и, срѣдисловно *к* сж се изравнили. Дѣ какъ сж изравнени, имахме случай да споменемъ, когато бѣше дума за единството на българския езикъ откъмъ *ж*. Тамъ казахме, че се различаватъ шестъ произношения на този звукъ (*ж*), които произношения вървятъ сѣ успоредно съ произношението на *ѝ*:

- А. *ж* = *к* = *ъ* — източна България
- Б. *ж* = *к* = *а* — срѣдна "
- В. *ж* = *к* = *оа* — югоизточна "
- Г. *ж* = *к* = *ѣ* — тетевенски говори
- Д. *ж* = *к* = *о* — дебърски "

Тукъ забелѣзвамъ пакъ, че това правилно изравнение на *ж* и *ѝ* става въ повечето новобългарски говори само въ кореннитѣ срички, до като за произношението на *ж* и *ѝ* въ разнитѣ окончания и суфикси всѣки български говоръ си държи особенъ пѣтъ; тѣй напримѣръ, онази форма, въ която най-често дохожда *ѝ* като суфиксна гласна, именно членната форма за имената отъ мъжки родъ един. ч. (общобѣлг. *ѝт*) се срѣща и въ най-близки говори различно. Главнитѣ произношения на тази форма сж три: *ѝт*, *ат* и *от*, ала да се разграничатъ тия три произношения споредъ българскитѣ говори — е невъзможно за сега. Човѣкъ би рекълъ, че споредъ произношението на *ѝ* би трѣбвало да се равнява и произношението на членътъ, сиречь тамъ, гдето *к* = *а* — *ат*, гдето *к* = *ѝ* — *ѝт*, гдето *к* = *о* — *от*. Тѣй е наистина въ общи черти взето, ала не винаги се посрѣща произношението на членната форма съ произношението на *ж* или *ѝ*. — Ето напр. за източна България струва правилото, че *ж* = *ѝ* и *ѝт* = *ѝт*, ала въ Шуменъ, Лѣсковецъ, Разградъ, Русчукъ, Бабадагъ, Лозенградъ и пр. — градове все въ източна България, членътъ за м. р., се чува *от* или *о* — точно тѣй, както и въ краища като: Кукушъ, Воденъ, Костуръ, Охридъ, Струга, Дебъръ и пр.

Правилното произношение на *ѝт* споредъ *ѝ* и *ж* намираме въ Дебъръ и отчасти въ срѣдна България, сиречь въ тия предѣли се посрѣща произношението на членътъ съ общото замѣнение на *ѝ*.

Като установимъ това на страна, за да го установимъ по-здраво, следъ като се изследватъ подробно българскитѣ говори, ще минемъ сега къмъ разглеждането на общобългарския или по-добре източнобългарскитѣ звукъ *ѝ* и ще споменемъ тука преди всичко нѣщо отъ бележкитѣ на М. Дриновъ, напечатани въ Arch. f. sf. Phil V стр. 370-375. Споредъ тия бележки, а и споредъ частни наблюдения, трѣбва да споменемъ, че произ-

ношението на звука *з* не е сѣ еднакво по източна България, а се разпада споредъ наречията на двойно произношение: на дълбоко *з* (Копривщица) и обикновенно *з* (общобългарското). Освенъ това М. Дриновъ казва още, че въ източна България правятъ разлика въ произношението на ударено и неударено *з*. Това, мисля, трѣбва още изпитване, за да се приеме като истина, защото твърде е възможно, цѣлата разлика да стои само въ по-силното и по-слабо произношение на *з*, тъй както има въобще разлика между всѣка гласна, произнесена съ ударение или безъ ударение. А пъкъ за доказателство, че и неударено *з* се изговаря пакъ като *з*, нека служи това, че въ източна България дори и неударено *а* приема звукъ *з*: пѣнѣцъ, да има, нѣпрѣвѣй, устѣвѣй — а пъкъ че това неударено *а* е наистина *з*, се вижда отъ произношението: пѣнца, дѣимъ, нѣпрѣвѣй, устѣвѣй и пр.

Следъ като разгледахме на кратко общитѣ свойства на звуковетѣ *з*, *ь* и *ж*, сега да разгледаме всѣки отъ тѣхъ отдѣлно, за да видимъ, дали покрай показанитѣ общи свойства нѣматъ и нѣщо друго за забелѣзване.

Относително *з* напр. трѣбва да кажемъ, че въ нѣкои и други думи се прегласило въ общобългарско *о*: кой (кѣи), той (тѣи), този = тойзи (тѣи-зи) тогава (тѣгда), ношви (нѣшкѣи), току (тѣкѣи), любовъ (любѣвѣи), упование (супѣвание); освенъ това отъ различното произношение на *з* въ истъщенъ и истощенъ се получаватъ две различни понятия отъ единъ и същъ коренъ тѣщъ.

Общобългарско е тъй сжщо положение то на *з* предъ крайната съгласна въ такива думи, гдето старобългарски се пише *ч* въ окончанието на думата следъ две съгласни: старобългарски рекъчъ — новобългарски рекъл; старобългарски космъчъ — новобългарски косъм; тъй сжщо: сѣкъл, влѣкъл, могъл, топъл, пѣстър, ъгъл, едър, добър, чехъл, вѣтър, бистър, восък, осъм, огън, мисъл, несъл, пасъл, расъл, копър, одър и пр. Тукъ трѣбва да си мислимъ, че *з* е вторично, сир. отъ после вметнато за по-лесно произношение, а не че крайното старобългарско *ч* или *ь* си промѣнило мѣстото.

Тукъ трѣбва да кажемъ нѣколко думи и за положението на *з* при слитнитѣ или плавни съгласни *р* и *л*. Формулата, съ която Миклошичъ означава тия споредъ него сонантни *р* и *л*, е *rrt*, което показва, че е дума за онова *р* и *л*, което се намира между съгласни, или, както го наричатъ още, сонантно *р* и *л*; тъй като споредъ разнитѣ български наречия срѣщаме и разни произношения, то е нужно преди всичко да изброимъ тия разни произношения, и после да укажемъ на най-правото отъ тѣхъ за общобългарскиятъ писменъ езикъ. Преди всичко нека споменемъ, че произношението на думитѣ съ междусъ-

гласно *p* и *л* е наистина различно споредъ българскитѣ наречия, различно е даже въ едно и сжщо наречие, ала никоѣ пжтъ не е различно, или произволно въ една и сжща дума и въ едно и сжщо наречие, споредъ както се струва на мнозина чужди и наши езикословци, а се води по строги, постоянни правила; сиречь, ако въ едно [сев. изт.] българско наречие казватъ напримѣръ дърво, тамъ не казватъ сжщевременно и дрѣво или дървник, защото, доколкото можемъ да сждимъ по досегашнитѣ народни материяли, различни произношения на *pъ* и *лъ* има само споредъ различнитѣ наречия. Такива произношения различаваме четири:

- 1) произношение както въ старо- и сръднобългарки:
тгѣт — сръд[иш]нобългарско [центр. бълг.]
- 2) „ „ вокално *p*: тгт — северозападна Бълг.
- 3) „ „ *зр* (ър, ор, ер): тѣгт — Македония и нѣкои Родопски говори.
- 4) „ „ промѣнливо: *зр* и *pъ*: тѣгт и тгѣт — северо-изт. и югоизточна България.

Отъ тия четири произношения първитѣ три сж постоянни и затова нѣма какво да говоримъ за тѣхъ, освенъ да приведемъ по единъ примѣръ и да кажемъ, че споредъ първото се говори *pъ*ви, споредъ второто — *p*ви, споредъ третото — *pъ*ви (покрай *пер*ви, *пор*ви, или *поар*ви). Колкото за четвъртото произношение, трѣбва да се поспремъ повечко, за да го обяснимъ по-отблизу, тѣй като това произношение като че се налага за общобългарско или книжовно. Па и наистина има право да бжде такава, защото има за принципъ благозвучието. И действително, за да се яви промѣнливо произношение *зр* и *pъ*, е послужило за основа стремлението на източнобългарскитѣ говори къмъ по-лесно говорене, защото наистина е по-лесно да изговори човѣкъ дървник отколкото дървник, тѣй както е по-лесно отъ друга страна да се изговори дърво отъ дрѣво. Щомъ като е тѣй, тогава трѣбва всинца да прегърнемъ това произношение, защото преди всичко благозвучието трѣбва да стои на първо мѣсто при уреждането на общобългарско произношение. Още повече, като имаме предъ видъ твърде лесното правило за източното произношение на *pъ*, правило, което гласи на просто, че кога следъ *p* следва само една съгласна, изговаря се *зр*, кога следватъ две съгласни — изговаря се *pъ* — нѣма какво да ни прѣчи тогава да говоримъ и пишемъ:

гърб — грѣбняк	хѣрт — хрѣтка
гърмеж — да грѣмна	штѣрк — поштѣрклѣл
сърбин — сръбкия	смѣрт — смѣртник
гъркия — грѣцки	дѣрт — дрѣтляк
държа — дрѣжка	гърне — грѣнци, грѣнчарин

гърло — гръклян	сърбам — да сръбна
сърдя се — сръдня	фъркам — да фръкна
зърно — зрънце	да въртя — да врътна
бъркам — да бръкна	върба — връбница

Тъй сѣщо отъ една страна: сърп, пърч, бърз, твърд, щърб, върх — отъ друга: кръст, връст, бръст, прѣст.

Изключение правятъ само тия думи: кръв, връв, стрѣв — навѣрно по влияние на членното *т*: *крѣвта*, *врѣвта*, *стрѣвта*: освенъ това още: трѣн, трѣне, дрѣж и врѣз (= върху).

Къмъ казаното правило за положението на *ѣ* се повели нѣколко думи, които първоначално иматъ *рж*, а не *ръ* въ старобългарски: стърк (стържкъ), гърди (грѣди), обърч (обържкъ), да къртя (крѣт-), пѣргав, тѣрса (тѣржкъ), натѣртам (тѣржтъ) и диалектичнитѣ кѣрг (кѣржкъ) и тѣрба (тѣрѣба); освенъ тия намираме *ѣр* пѣкъ намѣсто старобългарското *ръ* въ думитѣ чѣрво (чѣрко), дѣрво (дѣрко) и цѣрвули (цѣркили).

Каквото казахме за *ръ*, съвършено сѣщото струва и за *лъ*, сиречь произношението на *лъ* се води пакъ по сѣщитѣ правила, по които и произношението на *ръ* особено въ думитѣ съ повече отъ единъ слогъ:

да мълча — да млъкна	хълтам — да хлътна
дължина — длъгнест	кълцам — да клъцна
да пълзя — оплъзнал	гълтам — глътка
жълтея — да се жлътна	дълбок — вдлъбнат
дълг — задлъжнѣл	жълт, вълк, тлъст и пр.

Изключение правятъ едносложнитѣ думи: плѣх, плѣтъ, глѣч, злѣч, млък! и длѣж (надлъж).

Относително произношението на *лъ* споредъ наречията струва пакъ приблизително сѣщото раздѣление, което приехме за *ръ*, само съ тази разлика, че въ югозападнитѣ говори нѣма произношение *ел*, както има *ер* намѣсто *ѣр*, а пѣкъ отъ сръд[иш]нобългарскитѣ говори разложкиятъ не произнася никакъ *л*-то, а слива всѣко старобългарско *лъ* въ единъ и сѣщи звукъ *ѣ*: жѣт, вѣна (жѣлт, вѣлна).

Колкото за Кратовското *соунце* и пр., ще кажемъ, че то предполага предишно произношение *солнце*, което сега се намира на пѣтъ да се прегласи и стане, може би, съвършено *у*, както въ сръбски.

Разликата между *ръ-ръ* както и между *лъ-лъ* изчезва съвсемъ изъ българскитѣ говори тъй, както вече въ старобългарски се проявява и надделява твърдото произношение. Това изравняване между *ѣ* и *ь* при съгласнитѣ *р* и *л* ще е било начало, следъ което *ѣ* и *ь* се изравняватъ изцѣло въ кореннитѣ срички, или по-добре въ ония срички, дето сѣ постоянни гласни, дето не отпадатъ.

Познато е, че въ повечето — да не кажемъ всичкитѣ — български говори **к**, ако не е „вметната“ гласна, сиречь, кога не отпада, се изговаря точно тѣй, както и **ч**: пѣстрѣ = пѣстър, стѣкло = стѣкло. Сѣщо такава изравнение срѣщаме и въ сръбски езикъ — но тамъ е всеобщо, сиречь безъ разлика на положение **к** се изговаря постоянно еднакво, както и **з**. За да се изравнятъ **ч** и **к** не е било мжчно, тѣй като произношението имъ въ югославянскитѣ езици е било почти еднакво. Чудното е, защо въ български езикъ не се изравнили повсемѣстно, а **к** се раздвоило на две съвсемъ различни произношения **з** и **е**. Какъ е станало това раздвоение, мжчно е да се каже, но което е сигурно, то е, че двойното произношение на **к** се забелѣзва още въ най-старитѣ български паметници, сиречь още отъ X. вѣкъ, защото намираме отъ една страна тѣмница, мѣзда — отъ друга отицѣ, концецѣ (Suprasl.). Отъ това двойно произношение на **к** (като **ч** и **е**) заключаваме, че вече въ 10. вѣкъ се изгубва онова старо произношение на **к** (като омекчено 'з), та ще бжде много погрѣшно да идемъ сега да го възстановяваме въз основа на нѣкои новобългарски съвсемъ провинциални произношения.

За **к** говорихме и по-преди, за това нѣма тукъ да се простирамъ. Ще споменемъ само още едно общо свойство на двата ера, именно, че тѣ и въ новобългарски тѣй, както и въ всичкитѣ други славянски езици, отпадатъ всѣки пжтъ, щомъ може думата и безъ тѣхъ да се изговори. Общо правило за това отпадане е, че **ч** и **к** изчезватъ винаги, щомъ сж въ отворена сричка, а пжкъ въ затворена сричка тѣ оставатъ и често минаватъ въ чисти гласни **о** и **е**; **к** — **е** всѣкога въ суфиксни срички: остен, овен, оцет, гладен, слепец, рѣжен и пр.

Съ произношението на **ч** се слѣло въ новобългарски и произношението на **ж**. Това сливание е тѣй правилно проведено, щото въ всичкитѣ почти български наречия произношението на **ж** се води по произношението на **ч**: Дето **ч** = **з**, тамъ и **ж** = **з**; дето **ч** = **о**, тамъ и **ж** = **о**; дето **ч** = **оа**, тамъ и **ж** = **оа**; дето **ч** = **а**, тамъ и **ж** = **а**. Споредъ това разбираме, че за назначението на старобългарски **ж** въ нашиятъ писменъ езикъ не можемъ другъ знакъ да употрѣбяме, освенъ сжшиятъ, който ни служи за **ч**. Въ този случаи ние оставяме на страна както нѣкои западни говори, дето **ж** = **у**, тѣй сжщо и ония сравнително малко южни говори, въ които **ж** запазило своето старо произношение. Последнитѣ ни служатъ само за хубаво доказателство отъ една страна, че казаното произношение било до скоро свойствено на български езикъ, отъ друга, че това произношение имало за вокаленъ елементъ **з**, а не други нѣкои звукове. Ето всичкитѣ до сега обнародвани думи съ назално **ж**, споредъ произношението на Солунскитѣ села Сохò, Висока и Зарево, както и споредъ костур-

ския говоръ: ангула (*жгоула, ѓгоула*), заблъндявам (= залъгам), да бѣнда, вѣнже, вѣнзел, вѣнглен, вѣнтѣк, грѣнди, гѣмба, гѣнгам, гѣнглив, гѣнска, другѣнде, гѣлѣмб, длѣмбоко, дѣмб, желѣнд, индица (*ждица*), зѣмб, кѣмпим се, кѣмпина, кѣнделя, кѣндрав, клѣмбо, крѣнг (*кржгѣ*), кѣнт, лѣнк, лѣнкав, мѣндѣр, мѣнда, мѣнжот, мѣнтно, мѣнка, никѣнде, обрѣнч, отвѣнде, паянк, пѣнт, пѣнд'а, пѣндарин, порѣнчам, пѣмп, прѣнт, прѣнчка (*пржтѣ*), рѣмб, рѣнка, скѣмп, секѣнде, сѣнт (*сжтѣ*) — Бранцигово, сѣмбота, сѣнд, сѣндим се, сѣнсед, тѣмпан, трѣмба, чумбрика. Освенъ това два sluая съ неорганично *ж*: бѣнзе (*вѣзѣ*) и мѣнгла — които оправдаватъ писането въ нѣкои старо-и срѣднобългарски паметници на *ж* намѣсто *з*: *мжгла, мжзда*. Отъ наведенитѣ думи съ назално *ж* се вижда, че почти всичкитѣ случаи съ коренно *ж* се запазили въ българскитѣ наречия и красноречиво потвърдяватъ южнобългарското происхождение на Кирило-Методиевиятъ езикъ.

Тѣй като говоримъ за носното произношение на *ж*, не не ще бжде эле да се приведаватъ тука думитѣ съ *ж* = *ен*, както се чуватъ пакъ въ сѣщитѣ български говори: браточенд, бренкам, гренда, глендам, говенда, девент, десент, десенто, ендро, ензва, ерембица, жентва, заенц, на зенто: зент, имен, коленда, ленща, менко, менсо, месенц, наренждам, (*рждж*), оглендало, памент, пента, пренда, пент, пиленто, ренд, свентец, сментана, теленто, тенжина, ченсто, ченст, чендо. Неорганически: блендав (*вѣд-*) и венѣтр (*вѣтрѣ*). Като общобългарски остатѣци отъ назално произношение ще споменемъ: за *ж*: мѣнкам — сравнете сръб. мукати, рунтавъ — рутава, тѣнти (*тжтнѣти*), зѣмбак (*зжжѣ*), брѣнта (*пржтнн*), [!], да се надрѣнди, (*тржтѣ*), зѣнкам (*зжжѣ*). За *ж*: насвиндено желѣзо (*свѣнжти*) брѣмчи (*вжжати*), рѣмжи (*ржт-*), врѣнкам (*вжж-*), да ленча (*о-жлѣнжати*), втрѣнчено (*тржт-*), шантавъ (*шжжати*), стѣнжен (*стжжнѣ*); освенъ това въ умалителнитѣ форми на -енце: теленце (*тжж*), момченце и пр.

Като оставимъ сега това изключително произношение на *ж* на страна, като не гледаме на нѣкои и други случаи, гдето, *ж* = *у*, а именно: лукав, да пукна (*пжж-*), чубрица, гнус, нужда, понуда, трудна (*тржд-*), утроба, тупан, ругла (*жоржгла*), крут (*кржтѣ*), другам (*тржж-*), да кусна (*кжжѣ*), срещу, противу, между — всѣко *ж* се изравнило въ произношението си съ *з*. Това изравнение струва особено за *ж* въ коренни срички, докато въ окончатията *ж* не винаги следва произношението на *з*. За разнитѣ български произношения на *ж* = *з* говорихме; видѣхме, че за да намѣримъ единството на българския езикъ откъмъ *ж*, трѣбваше да сравнимъ петѣхъ главни български произношения на *ж* = *з* (*з, а, о, оа* и *ѣ*), отъ което сравнение заключихме, че за общобългарско произношение на *ж* трѣбва да излизаме отъ едно *з*, (на мѣсто по-напрешно *зѣ*),

което споредъ разнитѣ български наречия получило и разенъ гласежъ.

Като знайме това, понятно ще ни бжде, че за общобългарско назначение на ж въ нашиятъ писменъ езикъ сме длъжни да приемемъ сѣщи знакъ, какъвто употрѣбяваме и за ч и да назначаваме както старобългарско ж, тъй и старобългарското ч, а тъй сѣщо и старобългарското ѡ = ч съ единъ и сѣщи знакъ — з, само съ едно ограничение, което има своитѣ добри основания

Единъ отъ принципитѣ, които трѣбва да ни ржководятъ при установяването на българския писменъ езикъ, е и благозвучието. Истина, благозвучието е повече пжти нѣщо релативно, ала въ този случай има обща, абсолютно вредность, защото всѣки ще признае, вѣрвамъ, че звука з не е отъ най-благозвучнитѣ — напротивъ за чуждо, не българско ухо той е даже твърде неприятенъ. Щомъ е тъй, налага ни се длъжность, ако не съвсемъ да махнемъ този звукъ, то поне да ограничимъ колкото се може употрѣбението му въ нашиятъ писменъ езикъ. А туй е възможно въ всичкитѣ суфикси и окончания, гдето би трѣбвало да стои ж — тъй като отъ една страна въ окончанията не можемъ да пишемъ пишемъ з — защото сме навикнали да го не произнасяме — а отъ друга страна и самитѣ най-чисти и звучни български наречия ни показватъ въ окончанията и суфикситѣ произношение на ж като чисто а (въ цѣла западна България, Срѣдна-Гора, Родопитѣ и югоисточна България). Като вземемъ при това още предвидъ, че писането на а вмѣсто ж въ казанитѣ случаи се е вече отдавна удомило въ нашиятъ писменъ езикъ, не остава друго освенъ да приемемъ и препоржчае и ние тая практика и да пишемъ глаголитѣ въ 1. л. ед. и 3. мн. сег. вр., тъй както и аористното и имперфектното окончание хж — сѣ съ а: да викна, паднах, да бъда, бера, да берат, викнаха и пр. Съ такава писане освенъ че прилагаме по-звучното и по-общото българско произношение, но и не отиваме противъ тенденцията на българския писменъ езикъ, който отдавна е приелъ да пише: топлина, душа, дѣска, сольта, при всичко, че крайното а въ такива думи се чува по [сев.]източнобълг. като чисто з: топлинѣ, душѣ, дѣскѣ, солтѣ. На това сѣщо основание трѣбва да се пише и: винаги, веднага, тъй, както пишемъ тази, защото първитѣ две думи съдържатъ едновременни винителни форми на ж: кѣнжигѣ, кѣднѣ-гл. Съвсемъ на сѣщо основание би трѣбвало да пишемъ и „тай“ вмѣсто тъй, защото и тази дума не е друго, освенъ тж-и, сиречь старъ винит. пад. отъ та + мѣстоимението или по добре прибавка и-ј, което ј навѣрно ще да е отъ по-напрешно е = ж, т. е. първоначалната форма на сегашното тъй ще е била срѣднобългарски тжж = тье = тѣе = тъй; ала на такава про-

изводство никой не мисли, затова писането тѣй може да си остане и за напредъ, както си е останало туй намѣсто тѣе.

Съ това свършваме разгледването на гласнитѣ въ новобългарски. Ако сравнимъ сега старобългарскиятъ вокализъмъ съ общиятъ новобългарски, виждате голѣма разлика, виждаме, че 11-тѣхъ старобългарски гласни се сливатъ само въ 6, които обематъ въ себе си всичкитѣ други. Нагледно ето какъ си представяме старобългарскиятъ и новобългарскиятъ (срѣд-нобѣлг.) вокализъмъ:

ж } — а	ѣ } — е	и } — и	
д }	к }	и }	
	ѡ }	ж }	оу — у
о — о	ь }	ъ }	
	ь }	ь }	

И тѣй, новобългарскиятъ вокализъмъ е много опростенъ и докаранъ до най-обикновенна форма, сиречь до най-обикновенитѣ звукове. Може нѣкой да търси между тия шестъ гласни *a, e, и, o, y, ѝ* и звукътъ на старобългарското **ѣ**. Него не турихме като особенъ звукъ, защото и не е таквъ; **ѣ** се произнася днесъ или като *e* или като *я*, или все едно '*a*'. Както едното, тѣй и другото произношение не ни дава право да вземаме това **ь** като особена буква, защото *e* си е *e*, а пъкъ *я* или '*a*' не е друго освенъ омекчено *a*, каквото е '*y*' = *ю*, каквото е *ю*, *ѡ* = '*o*', каквото е *ѡ* = '*ѡ*', за които меки звукове не казваме и не трѣбва да казваме, че сж отдѣлни, а че са прости *a, y, o* съединени съ *i(ѡ)*.

Промѣни на гласнитѣ следствие отъ тѣхни взаимни влияния

Срѣщане гласни съ гласни

Следъ като говорихме за всѣка гласна отдѣлно, редъ е сега да кажемъ нѣщо и за нѣкои явления, общи на всичкитѣ гласни, сиречь да кажемъ, какво става, кога се срещнатъ две гласни въ българския езикъ. Ще бжде речъ, значи, за онѣзи явления съ гласнитѣ, които сж познати подъ названията: хиатусъ или зѣвъ, асимилация или изравнежъ и контракция или сливъ.

Когато при образуване думи или форми се случи да се събератъ две гласни една до друга, то може да се случи едно отъ дветѣ:

1) или тѣзи две гласни си оставатъ така, безъ всѣко измѣнение, и си се изговаря всѣка за себе си: златоуст, тризѣльник — и тогава имаме хиат или зѣв; срв. благообра-

зен, дълбокоумен, — новообразувани думи; въ най-стария езикъ такъвъ хиатусъ се не търпи.

2) или се вмѣта помежду имъ нѣкоя съгласна, за да бжде произношението „по-лесно“ и тогава казваме, че съ това вмѣтане „се избѣгва хиатътъ“.

И едното, и другото е свойствено на българския езикъ; едното и другото води началото си още отъ най-старата епоха на езикътъ ни, и предполагамъ, че сте имали случай да се запознаете съ тия свойства на гласнитѣ въ старобългарската фонетика. Тукъ, ако говоря за тѣзи познати явления, то е, за да изтъкна още единъ отъ признацитѣ, които отличаватъ нашиятъ езикъ предъ другитѣ славянски езици отъ една страна, и славянскитѣ езици предъ останалитѣ индоевропейски — отъ друга.

Както показва сравнението на славянскитѣ езици откъмъ тази страна съ другитѣ индоевропейски, излиза, че славянскиятъ езикъ не търпи никакъ хиатъ, а се стреми чрезъ вмѣтане на съгласни да избѣгне произношението на две гласни една до друга¹⁾; съгласнитѣ, които се вмѣтатъ, сж най-често *j*, подирь *v* и *n*. Тѣй напр. докато латинския езикъ търпи групировката на гласнитѣ въ думи като: *meus, tuus* или *mea, tua* и др., то старобългарски, а заедно съ него и всичкитѣ други славянски езици, представя форми *моа, твоа*; м. р. *мои, твои* намѣсто *моѣъ, твоѣъ*. Тѣй произлизатъ: *ржковатъ* намѣсто *ржко-атъ*; *вкъкъ* намѣсто **вкы-к-къс*; *овоукъ* отъ **овоу-к-къс*; *Юванъ* отъ *Юавууъ* и пр.

Това общославянско и старобългарско първоначално свойство—да се избѣгва хиатътъ, отслабва следъ време, тѣй щото и въ самиятъ нашъ най-старъ езикъ не сж рѣдки примѣри кито: *дѣиши, моѣ, добраа, ведѣахъ, глѣдаахъ* и пр. Отъ такива примѣри доаждаме до заключение, че онова старо свойство на славянскитѣ езици, споредъ което гласнитѣ се раздѣлятъ едни отъ други съ съгласни — отдавна изчезнало изъ нашиятъ езикъ, и днесъ за днесъ, като гледаме, колко често се случватъ гласни до гласни въ новобългарския езикъ, можемъ каза, че българскиятъ езикъ не само, че не избѣгва хиатътъ, но го даже и нарочно предизвиква чрезъ изпущане на междугласни съгласни, за което може всѣки да се увѣри отъ своето наречие. Днесъ за днесъ говорятъ и въ най-чиститѣ български наречия чисто и ясно: *пиа* намѣсто *пиѣ*, *пееш* намѣсто *пеѣш*, *моѣ* намѣсто *моѣе*. — Още повече: *таа* намѣсто *таѣа*, *копаа* намѣсто *копаѣа* и пр. Познато ви е срѣднобългарското писане *моа, каати сѣ, бол-*

¹⁾ Отъ това стремление на славянскитѣ езици да не произнасятъ нѣколко гласни една до друга произлиза и монофтонгизмътъ или приведането на индоевропейскитѣ дифтонги въ монофтонги, което отличава тѣй сжщо славянскитѣ езици предъ другитѣ.

ти *са*, *ржкож* и пр. намѣсто по-старитѣ *моа*, *клати са*, *боати са*, *ржкож* — това хиатно или, по-добре да кажемъ, зѣвно произношение, общо на всичкитѣ сръднобългарски паметници, минава и въ новобългарски и го виждаме удържано още въ много наши наречия.

Най-далеко въ това отиватъ пакъ ония български говори, които и по другитѣ си говорни признаци стоятъ по-близу до сръднобългарски езикъ — имено сръдногорскитѣ или централни български говори. Източнитѣ говори показватъ по-йотирано произношение. Какъ трѣбва да постѣпимъ и въ този случай при уреждането на едно общобългарско изговаряне и писане, ще ни кажатъ пакъ западнитѣ български говори, които откъмъ тази страна държатъ златна сръда, която трѣбва да уловимъ, ако искаме да сполучимъ правото и правилното. Споредъ западнитѣ говори хиатъ се търпи само, кога е между твърда и мека гласна, а се избѣгва всѣки пжтъ, кога е между две твърди гласни; споредъ това съчетания *ae*, *ai*, *oe*, *oi*, *ee*, *ii*, *ia*, *иъ*, *io*, *ea*, *ue* могатъ да си се пишатъ безъ всѣка йотация (*играеш*, *баилка*, *мое*, *твои*, *пеш*, *примам*, *търговиа*, *бедниѣт*, *Българиио*, *живеат*, *чуеш*), докато съчетания като *aa*, *oa* и пр. трѣбва да се раздѣлятъ съ *i*: *играя*, *броя*.

Като имаме предъ видъ, че хиатътъ се търпи още отъ най-старо време въ българскитѣ паметници; като знаемъ, какъ това свойство се развива до крайностъ презъ сръдниятъ периодъ на български езикъ и достига и въ новобългарски; имайки на умъ при това и другитѣ славянски езици, които всички строго пазятъ онова древно „вмѣтане“ на *j*, за да унищожаватъ хиатътъ, вадимъ още едно доказателство въ полза на твърдението ни, че новобългарски езикъ има непосредствени органически връзки съ старобългарски чрезъ сръднобългарски.

Отъ хиатътъ се развива асимилация, а отъ нея после контракция. Едното и другото се извършва още презъ първитѣ два периода на български езикъ.

Тѣй отъ <i>ae</i>		а отъ <i>aa</i>
чрезъ асимилация става <i>aa</i> ,	чрезъ контракция става <i>a</i> (дълго)	
отъ <i>живааго</i>	<i>живааго</i>	<i>живаго</i>
„ <i>бывааетъ</i>	<i>бывааетъ</i>	<i>бываетъ</i>
„ <i>добрѣ-емь</i>	<i>добрѣ-емь</i>	<i>добрѣмь</i>
„ <i>кажшиемь са</i>	<i>кажшиемь са</i>	— <i>шимь</i>
„ <i>хвалашин</i>	<i>хвалашин</i>	<i>хвалашин</i>
„ <i>доброуемоу</i>	<i>доброуемоу</i>	— <i>броуемоу</i>
старобългарски		сръднобългарски.

Колкото за подобни примѣри отъ новобългарски езикъ, могатъ да се приведатъ много като *горнитѣ*, а освенъ *тѣхъ*

и други сжщи новобългарски; защото новобългарски езикъ, освенъ че приелъ всичкитѣ случаи съ контракция отъ срѣднобългарски, но произвелъ и други. Тѣй напр. старо- и срѣднобългарското окончание *и* (*иѣ*) се слѣло въ новобългарски въ *и* или просто *е*: отъ *молиниѣ*, *цвѣтиѣ*, наставка: *молен'е*, *цвет'е* или просто: *мóлене*, *цвѣте*.

Колкото за асимилация и контракция въ новобългарски можатъ да се приведатъ сжщитѣ примѣри, които приведохме за старо- и срѣднобългарски. Но има и други случаи, собствено производство на третия периодъ отъ нашиятъ езикъ, и тѣхъ трѣбва да приведемъ, щомъ говоримъ за контракция; тѣй напр. старо- и срѣднобългарско окончание за им. пад. *иѣ* = *иѣ* се слива сега въ *и* или просто *ѣ*; *молиниѣ* става *молене*, *листинѣ* — *листе*, *лозинѣ* — *лозе* и пр.; то се знае, че и тука ударението следва общиятъ принципъ и се мѣсти, щомъ гласната, на която е стояло по-напредъ, стане чрезъ контракция дълга; сравн. *лозѣ* — *лòзе*, *дървó* — *но дърве*; *горѣ* — *гòри* и пр.

копѣи — *кòпам*; сръб. *питају* — бълг. *пѣта'ѣж* — *пѣтам*.

Чрезъ контракция наставка и членътъ за мн. ч. *те*, отъ *тиѣ* или *тиа*.

Забележка. За да можемъ да разберемъ, какъ може *те* да стане отъ *тиѣ* и отъ *тиа*, нека забележимъ, че *е* — *a* = *é*, *ee*!

ти е отъ таи аналог. споредъ сиа —; чаку — че-áко;
тѣ — та-é; бѣ — ба-е

Разликата между контракцията въ новобългарски отъ срѣднобългарски състои въ това, че въ срѣднобългарски контрахираната гласна е винаги дълга, а пъкъ въ новобългарски такава гласна се не отличава ни по квантитетъ, ни по квалитетъ отъ всѣка друга гласна. Но да се не мисли пъкъ, че отъ всѣка а с и м и л а ц и я произлиза к о н т р а к ц и я. Тукъ трѣбва да отличаваме два слоя: първиятъ, наследенъ отъ срѣднобългарски, и вториятъ, образуванъ на чисто новобългарска почва.

Действия на гласни върху гласни.

Асимилация — изравнение на гласнитѣ.

Една отъ най-честитѣ фонетични промѣни въ българскиятъ езикъ е изравнението или асимилацията на звуковетѣ изобщо, биле тѣ гласни или съгласни. Това явление е присжщо не само на български, не само на славянски, но и на индоевропейски, па и на всички други езици; то е общо и води началото си отъ тамъ, че говорнитѣ органи търсятъ по-лесенъ изговоръ. За да разберете това, имайте предъ видъ, що

казахъ за промѣната на ъ въ е . . . ; в'арен — верен, ч'аши — чеши.

На асимилацията се дължатъ много промѣни въ българския езикъ, отъ самото му начало до днесъ. Самата мѣнидба на коренитѣ, известна подъ име Ablaut, отгласъ, или по-добре изводство, има за своя причина въ много случаи пакъ асимилацията: плоть — плеть; вж. по-горе стр. 359 сл.; затова и примѣритѣ, които бихме изброили като следствия на асимилацията, биха се разпредѣлили на две групи: стари и нови. За старитѣ говорихме, а именно за асимилацията въ старобългарски и срѣднобългарски, а ония, които не сж слушали за старобългарски и срѣднобългарски, ще иматъ възможность да слушатъ.

Тукъ на кратко ще групираме тия примѣри или по-добре категории.

Сжщността на асимилацията състои въ изравнение, уподобяване на два съседни звука подъ взаимно влияние, и споредъ това, кой звукъ на кой се уподобява, различаваме прогресивна и регресивна асимилация или напредно и назадно изравнение: Родоп. Г. Броди двѣас — прогресивна; глѣат, 'гл'аат Охридско — регресивна. Повече асимилации ставатъ регресивно, т. е. задната гласна действува върху преднитѣ; тѣй и съ съгласнитѣ.

мале мѡ! мале ма!
 → ←
 моѡ — моо — моа

Асимилацията на гласнитѣ бива въ повечето случаи, когато гласнитѣ стоятъ непосредно една до друга, но има случаи, когато гласни се асимилиратъ и въ по-далечно положение, на примѣръ въ б'ала — бѣли.

Съ асимилацията на гласнитѣ е тѣсно свързана и тѣхната контракция, сливане: понеже съ асимилацията се получаватъ две еднакви гласни, тѣ въ новия случай се сливатъ въ една, която може да бжде дълга, но може и да изгуби дължината си.

Асимилация прогресивна → въ старобългарски алго отъ алго; плеатѣа'еа — Родопско,

оа = оо: тоо пак, Разложки, М. Сб. VIII, 41. Слав. гори V. тоо свѣт М. Търново П. Сп. 24.

ае = аа: петнаас, дваас Г. Броди.

ае = аа: отишлаа, седналаа Пловдивско; М. сб. XII, 59.

еа = ее: седе^ае, пи^ае и пр. по зап български с. Жилинци

Кюстендилско, [в.] Вѣсти 1900, 83, велее, Прилепско Ачковъ. — а(в)о: оо въ с. Велмевци, Битолско: килоо, блудкоо, блоослов, П. Гжбевъ, Трудъ IV.

Асимилация регресивна: ← кост^ьии, мѣ^ьнии

ea = 'aa: гл'аат — Охридско; Р'ѣсенъ: б'а — беа Китанчевъ, Съчинения 130 [ч е е к вм. чо(в)ек!] декато кеме, там каа дадеме; не к'аа, к'еа Разложко. М. сб. VIII, 41. плета'а.

oe = e: за те за това, за тое Пр'ѣку-Дримъ Охридско-Стружко, Шапкарровъ I, 27 и Дебърско, Мсб. XI, 38, Галичникъ. иа — 'аа: кж съаа (си я) вид'ал; М'ааиле, Перуш, М. сб. 9, 76, ъа, ък = e, но: дин'а а градат, градиле сж е; с пузлатен'аа калем. М. сб. XII, 59 Пловдивско, да т'аа сладко, ѝ = ea.

ao = aa: годинаава, Прилепско, Цепенковъ М. сб. X, 112; Ловеч нѣ край! да се договеди да не иди. Пл'ѣвенско (селата: даадем, даазема).

ao = уъ = уу: чѣркуутж с. Конопчии, П Сп. 18,406; п'азуутж, нѣгуутж, пр'аскуутж; oa = oo: стоот, броот, доідоо Прил'ѣпъ, Ачковъ.

oi — ui = уу: Димуути; негуути.

Асимилацията и контракцията на гласнитѣ е развита у много български говори както на западъ, т'ѣй и на изтокъ. Срѣща се като наченемъ отъ Дебърско, Охридско, Воденско, Разложко, Родопско, Пловдивско, Троянъ, Копопчии и пр.

Особено е развита въ Троянъ, дето се чуе: т'ърг'уом, ц'ъл'уом, в'икн'ом — Иван'ом майка — Ивануу мумче, р'ѣк'ом, пл'ѣт'ом, куч'ята, лив'ата — т'ан (срв. Зайчар! к'ан) отъ т'аен „т'ѣхенъ“

Даже: видет г'ом, чут г'ом, кв'ом туй, дуброо, злоо; Петкоо лош, доброо да помагаш [„Петко е лошъ“; „добро е да помагашъ“].

Лабиялизация и палатализация.

Асимилация на гласнитѣ става и подъ влияние на съгласни, които действуватъ върху имъ т'ѣй, че ги приравняватъ къмъ себе си. Такива съгласни могатъ да бждатъ *i* (*j*), *v*, *m*. Да не говоримъ тукъ за обикновения източнобългарски прегласъ на *ѣ* предъ *й* (п'ей, недей, клей и пр.), защото известно е, че *ѣ* се влияе изобщо отъ вс'ѣкоя мека съгласна (срв. пеш, свеш, срешта и пр.); (ой = уй); ай — 'ай (ѣй) — кр'ѣй, но види се, че това е било повече разпространено, защото го има и въ В. Търново: крий огън'ъ Г'жбевъ М. Сб. 13. Османъ-Пазарско, Ески-Джумайско, М. сб. VI, 75.

ой — уй: туй, онуй, луй, двуйца, Етрополе, П. Сп. XIV. 317.

1) *и* предъ устни $\overset{п}{в} = 'у;$

2) *о* „ „ „ $\overset{л}{й} = у;$

3) *а* „ „ „ $\overset{л}{й} = е;$

4) *ѣ* „ „ „ $\overset{л}{м} = у;$

5) *ѣ* „ „ „ $\overset{л}{і}, ж, ч, ш.$

Въ езика на седмиградскитѣ българи тази асимилация е прокарана съвсемъ последователно, така че вс'ѣко *ои* изобщо се изговаря *уй*: муи, твуи . . .

іуме, іумане, Ахърчел. Шишковъ; шупар, |е|г'упци, шубрак, прѣшупф;
 кл'умам, з'унгия; б'уул [биволъ], тѣт'ув'ъни, прист'улка, свит'ул-
 ник, — 1) и предъ устни съгласни и предъ л: жувак, Жѣруна,
 да се нажубурча, поіуф, Търновско, Сливенско повоі (по-
 вив) г'ут'увá, Търновско, Пирдопско, предъ р! с'урмах; а предъ
 й: (въ Разложко) дѣй (дай), крѣй, знѣй! нѣй! ъ предъ м:
 осум, седум, сум, . . . да засунам Шапкаровъ V, 175. отъ
 звѣн-; да се суне Лерин. VI. 169: свѣн.

Асимилация — Стѣгане. Изпадане на гласни.

Contractio — въ сложното склонение: аго, его, — иго,
 другито — его (Микл. I, 375). Прегласъ ѣ — въ е, но и други
 случаи: хубуу—колко [коликѡ], удрям [оудр-]—о отъ Imperf. и Aor.

четохме, четѣхме—още троян. пр.: обрѣтохмы вм. — хомъ миурдиа.

о или у въ повечето случаи у глаголи на в ам, напри-
 мѣръ въ тѣй нареченото условно време: питвам, четвам и пр.
 нам. увам. . . молвам тѣй сжщо, а не: ивам.

Въ събуд'вам, подкан'вам тѣй сжщо -увам, а не -ивам,
 както Миклошичъ Die Sprache der Bulgaren in Siebenbürgen.

Изпадане на в въ vokalischer Anlaut: одà, [удѣ], осѣк,
 оліа, и др.; і: агне, абѣлка, аіце.

Замѣна.

За редукията на а, е, о, въ ъ, и, уговорихме, та нѣма
 защо пакъ да споменаваме, че въ много български говори
 високитѣ гласни а—е—о — минаватъ безъ ударение въ
 низки ъ—и—у.

Тука ще бжде дума за такава замѣна на гласнитѣ, която
 се срѣща и въ иначе яснозвучни говори; тѣй напр. ако по-
 край обикновеното топло срѣщаме по българскитѣ памет-
 ници или наречия тепло, виждаме явно, че тукъ звукове о
 и е се замѣняватъ единъ съ други и тогава казваме, че о стои
 намѣсто е — ако излизаме отъ е като основна гласна; или
 наопаки, ако приемаме о за основна, казваме, че я замѣнява
 е. Такива замѣни има доста въ българския езикъ и бихме ги
 раздѣлили на две главни групи: стари и нови, споредъ
 това, дали сж засвидетелствувани отъ българскитѣ писмени
 паметници или не.

стежер —

плот — плет,

топло — тепло

тънко — тенко

тъмно — темно

попел — пепел

oley — елей

охтика — ехтика

одва — едва

още — (іоще) (еще)

олово — елово

озеро — езеро

↓
 (мѣстность въ Епиръ)

цоб — цеб

попер — папер	дроб — дреб
юфтин — ефтен	нокът — некът
осен — (ясен)-(есен)	полин — пелин
дошел — дошъл	папер — по-често
одолее, надолу	топърва — тепърва
лила Ил. 123 — оделѣ	добел — дебел
добен — дребен	Веркович, 161
добрь — дебрь	

даже: келко, телко нам. колко, толко отъ Костуръ Мсб. VI, 14.

Колкото за тълкуването на подобни замѣни бихме приели пакъ две причини като основни: фонетични и психологични — както изобщо за всичкитѣ мѣнидби на звукове.

Контракция (сливане).

1) у глаголитѣ на *ам*: стб. събираитѣ — новобълг. събирате (отъ събирате). 2) у прилагат. м., ж. и ср. родъ *и—а—о*: добри-дел, Люти-брод, кози-рог, тѣй сжщо: Илин-ден, Маринден. 3) у оконч. за род. вин. пад. *аго* (отъ *агго*) — *доброга* (въ светого нѣма слив., защото е по мѣстоим. скл.); 4) у мн. ч. ср. р. сжществит. на етата, еата — 'аата — ата (още се усѣща — а!) 5) у глаголи: *смет*, *Самок. не уем*, *Разложко.* — *хубу*. [вм. *хубуу* отъ *хубаво*]. 6) отдѣлни думи: *о-мā! мō! мале, мā! мō! та* е *луда мō!—бē — бае!* (има и *бā!*) — Търн.; *опасан — опасанъ — опасанъ*; — *внезапно — к'нвзапнъ*, *свако — кръстобразно*.

Тодоръ — Тудоръ | 1320 не е на бълг. почва, защото го има и въ срѣдногръцки *Θόδωρος*

чифуте са много бажливи Соф. Мсб V, 89

та се сички юди от моя свирка умāхъ } Веда славена
Орфенъ юнакъ

Нит се умā, нит на земя падна
лист^е, здрав^е

полāло = полаило с. Плѣвна, Драмско Мсб. XIV 158.

Досегашнитѣ примѣри за асимилация и контракция бѣха все такива, дето гласни стоятъ една до друга — или открай време, или пѣкъ вследствие изчезване на съгласни помежду имъ.

У Микл. и Лаврова се смѣта за сливане и: *цвете, лозе* и пр.; то не е контр., а друго — именно отвърдение, следъ испадане на *ь* — още отъ 17. в.: *листе, чакане, сѣяне*.

Посрѣдна асимилация — презъ съгласни:

Може да се сѣчатъ отъ старобългарската граматика, че покрай *дѣкѣ* се срѣща писано и *дѣкѣ* (разбира се въ стари и правилни паметници); покрай *бѣдѣти* има и *бѣдѣти*, покрай *пѣтица* има и *пѣтица* — понеже вторитѣ форми се срѣщатъ въ нѣкои инакъ правилни паметници (Зограф.), заключаваме, че писането на *ь* — ще е било основано върху живия говоръ, дето се е случила посрѣдна асимилация.

Дири отъ такава асимилация срѣщаме днесъ въ следнитѣ случаи: да се сѣпна — сѣпнѣж — сѣпнѣж —

да везма — вѣзѣмж — вѣзѣмж —

дештерѣ — Павл. библ. 1720

дилѣку Воден, утдиличѣн — Л[ове]ч — милѣчку Воден миничък — миник берем, бери Тетев. еми [и Видинъ]

керемида — киримида —, килим'авка (κιλίμακι), патрахил
стомона, жѣлѣд, тава Самок. Катарина,

още въ Тихонрав. дам. 17 в.: тава нѣма да стане
хаѣалък зѣлак перо жѣраво Коприц. Мсб, 14, 165, надделее.

Съкращение на гласнитѣ.

Въ новобългарски езикъ, особено въ източнитѣ говори, става често съкращение на гласнитѣ, сиречь въ известни случаи, когато е възможно, гласната се не изговаря цѣла, а на половина. Обаче нѣ всичкитѣ гласни се съкращаватъ, а само *e*, *и*, *o*, *y*, до като *a* и *ѡ* се не съкращаватъ направо, а следъ като минатъ презъ една отъ първитѣ четири гласни, *e* и *и* съкратени даватъ *й* (= *j*): знайш ли, знайме, пийме, мойте, свойте; *o* и *y* съкратени *в* *у* (половинъ *y*): ела у домѣ, наудѣ; дори: утиде дѣ уре—да в рѣ! Съкращението става, само когато гласнитѣ сж безъ ударение. Това явление е твърде обикновено, ала се не забелѣзва при говоренето, защото съкратенитѣ гласни си оставатъ съ изговора си пакъ близу до несъкратенитѣ, тѣй че ако изговора „мойте“, „твойте“, на мѣсто „моите“, „твоите“, не е твърде различно отъ първичната форма.

Това свойство е ново явление и датира едвамъ отъ 18. вѣкъ, ако сждимъ по случаетѣ отъ съкращение на *e* и *и*, що ги срѣщаме въ нѣкои дамаскини. . .

Премѣтка (метатеза).

1) рѡ -лѡ — ѡр -ѡл — ; рж -лж — ѡр -ѡл —

гърло, вѣлк, гърди, кѣлбо — общо;

провинц.: гърдина, въртѣ, къртуна, къркѣ [кракѣ],

обратно:

стърна, карвай, [пурдавам] портукал—протукал, Жеравна прудавам отъ продавамъ на прутакал;
и пр.] мратинци — Ломско Жива Стар. I. 32

3) мен, теб; не, к'е, ще, може, щѣше: ричи му да н'чука, к'умрит! ъъ, н'умират (Охридско), мож' да не доде, щеш' да падне. Отъ заповѣдна форма 2. л. мн. ч.: не ходет' там.

И: 1) Пакъ повече въ чужди думи: куна [икона], талианец.

2) воденчар — възгланца, Иван'ца; даже и ударено: уд'ѣнца, пѣнца, изчезва;

3) отъ нѣкои частици: ми, ти, си, ли, ами, отъ заповѣдна форма: дрѣши, дунѣс, беш! внѣс, хѣ взр-си!

И: додѣ, дошол (старо); подѣ, да пѣда — въ род.; борна.

тоз, такоз, таз, толкос пак^и, дур^и

О: пашка [Воденъ] Мсб IV, 158

свен

о точки [отѣчки сев. зап. Бѣлг. Видинъ!]

тидоха Родоп. Мсб V. Сол. Кн. I. 42 — Киречкѣй забикалям;

ов-: на вам, вака; он-: на нам, нака; о)не а е а, о)нова,

о)нжзи — Род. Демирѣ-Хисарѣ, Мсб III. там, дет, сам (сѣмо), кам, далек

Срѣдисл. — натвар, [твар вм. товарѣ и у Ив. Вазовѣ „Паисий“! С. М.]; наготви.

за б р а в и х; т в ѡ, вм. това: докле, кутро, напкунѣ, б и в л и.

о: начално: 1) вошка, скоруша, скѣмина, Рахово, Раховица;

2) срѣдисл.: сурватка, бугродица;

3) краесл. окол', кѣт'; отъ срѣденѣ родѣ: дебѣл'ту;

защ, заш' не збориш. Охр. Мб. XI. 19.

— у глаголи на увамѣ, обикновено щомѣ е безѣ ударение: струвамѣ, царувамѣ купувамѣ, но следвамѣ вм. следувамѣ. || — а: уд(а)р'ам, озар'на.

Втурване, вмѣтане.

Вмѣтането на гласни става, за да се улесни изговорѣтъ, било въ предисловието, било въ срѣдисловието. И понеже всѣко наречие си има отъ кѣмѣ тая страна свои особености, сир. различни случаи отъ вметнати гласни, то би трѣбвало да се говори за тѣхѣ, когато се изучаватъ тия наречия по отдѣлно. Тукѣ ще споменемѣ само нѣколко примѣра, за да можете по тѣхѣ да потърсите и други, изследвайки бѣлгарскитѣ наречия.

Тѣй напр., ако нѣйде се казва мѣчину, облачину, намѣсто общобѣлг. мѣчно, облачно, имаме работа съ вметнато *и*. Тукѣ би могѣлъ да каже нѣкой, че гласната *и* отговаря на старобѣлгар. *ѣ*, обаче едва ли бихме били въ право, ако предполагаеме, че *ѣ* се е запазилъ тѣй неотстъпно още отъ онуй време, когато се е изговарялъ.

Най-често се втуря гласната *ѣ* въ бѣлгарския езикѣ, за да улесни изговора на ония думи, дето въ края остаятъ две

или три мъчни изговорими съгласни, следъ като крайното *ъ* или *ь* изчезнало:

космъ^ъ, бѣстръ^ъ, воскъ^ъ, хътръ^ъ . . . рѣкъ^ъ | истрахъ мѣ і | да
се испаси, измирно | Измир-

Б. Консонантизмъ.

Откъмъ съгласнитѣ общобългарскиятъ езикъ останалъ вѣренъ не само на сръднобългарски, но и на старобългарски: мѣняването на съгласнитѣ — доколкото го не въспиратъ други по-силни влияния — си става по сжщия начинъ, както и въ старобългарски. Тѣй напр. мѣняването на гърленитѣ въ съскави и шушкави си е пакъ въ сила, само че малко ограничено чрезъ аналогията, която се стреми къмъ тамъ, щото да произвежда колкото се може по-малко различни промѣни, сиречь стреми се да запази първоначалнитѣ звукове.

Ний ще преминемъ на кратко явленията, които характеризиратъ новобългарский консонантизмъ.

Преди всичко ще споменемъ общобългарското неизмѣнно правило, споредъ което съгласната, щомъ е въ окончанието, се изговаря усилено (твърдо), безъ да се гледа на това, дали е тя първоначално усилена или слаба: боб = боп, мед = мет, лед = лет, нож = нош и пр. Причината, разбира се, не е друга, а сжщата, каквато се приема и за другитѣ езици, именно, че езикътъ не търпи продължителни съгласни въ окончанието на думите, а ги съкратява. Ала съгласната си излиза всѣки пжтъ пакъ на лице, щомъ дойде следъ нея гласна: бобът, меден, ледове, ножове.

Тѣй сжщо и онова общо свойство на съгласнитѣ, наречено асимилация, произвежда своитѣ познати действия: збираш, распус, беридба, женидба, исток, фтори, велиден, одбор и пр. При това нека забележимъ, че асимилицията става както въ старобългарски, регресивно, сиречь следната съгласна действува на предната и я мѣнява, а рѣдко обратно.

Устни съгласни: б, в, м, п.

Най-важното при тѣзи съгласни е, че тѣ могатъ да стоятъ непосредно до *ј*, безъ да иматъ нужда отъ омекчително или лабиално *л*: кжпя се, сабя, земя, избавям, наспротивъ старобългарски: кжплж сѧ, сабля, земля, избавляти. Това отсжствие на лабиално *л*, или, както го нарича Миклошичъ, *l-epentheticism*, е въ сжщо време и едно отъ отличията на българския езикъ предъ другитѣ югоизточни славянски езици (руски, сръбско-хърватски и словенски); то отличава даже сръднобългарски езикъ отъ старобългарски покрай другитѣ отличителни белези. Ако проследимъ исторически появлението

и исчезването на *l-epentheticum*, ще се увъримъ най-напредъ, че то не е общославянско свойство, защото го намираме само въ югоисточнитѣ славянски езици. При това въ единъ отъ тѣхъ, именно въ български, захваща да изчезва още отъ найрано време; тѣй напр. Зо гр.: *приметъ*, *прѣломъ*; Клоц. *зѣми*, *прѣломъ*; Супр.: *оставенъ*, *благослокенъ*, *дрѣви*, *лѣмении*; Сав. кн.: *прослакенъ*, *пакение*, *земля*.

Разбира се, туй сж отдѣлни и твърде малко случаи, ала отъ после въ сръднобългарскитѣ паметници неупотрѣбението на лабиално *л* зема връхъ и тогава случитѣ съ лабиално *л* ставатъ по-малко въ сравнение съ случитѣ безъ *л*, до като въ новобългарски езикъ лабиално *л* въобще нѣма вече, ако не броемъ нѣколкото остатъци въ Западна България: сабля, земля, капля.

Мжно е да се каже, какъ е изчезнало това по-преди вметнато, или сѣ едно препроизведено, *л*. Предъ видъ на това, че то се употрѣбя само предъ *j* + гласна, а предъ нейотирана гласна се не употрѣбява, то отъ всѣка основа на устна съгласна произлизатъ две: чиста и лабиализирана: *люб-ити* и *любл-ж*. До едно време се употрѣбаватъ и дветѣ основи, но отъ после захваща да се дава предимство на чиста основа, до като другата се изгубва съвършено. Това изчезване на втората основа напр. ни се струва съвсемъ понятно въ случаи като: *люблж*, *любиши*, *любитъ* и пр., дето лабиално *л* доажа само въ 1. л. ед. ч., а въ всикитѣ други лица и числа не доажда. Навърно сега сж повлияли случитѣ безъ *л* на онзи съ *л* и виждаме, че се казва въ сръднобългарски вече *любл*, а не *люблж*, *люблж*. Тѣй си тълкуваме и другитѣ случаи, дето е имало омекчително *л*.

За изчезването на лабиалното *л* би могла да се наведе и фонетична причина и тогава трѣбва да допуснемъ чуждо влияние върху български езикъ. Познато е напр., че румънскиятъ езикъ не търпи меко *л'* и го мѣнява все на *j*: *кралк* — *krai*, *люблж* — *iubesc*. Твърде възможно е сега подъ сжщото влияние, подъ което и румънски мѣнява *лj* на *j*, да е захваналъ и български езикъ да напуца употрѣбението на лабиалното *л*. Истина, противъ това говорятъ многото случаи въ български езикъ съ меко *л*: *люб'а*, *блюдо*, *людие*, *лѣто*, *л'агам* и пр., ала има и два примѣра, дето *лj* явно преминало въ *j*: имеш намѣсто *лѣмшик*, тояга нам. толјага [!].

Тѣй като откъмъ всѣка друга страна българскиятъ езикъ си останалъ на самостоятелна почва и се не влияе твърде отъ другитѣ езици (зѣми само предъ видъ туй, че отъ онзи езикъ на финскитѣ [!] българи не останала никаква диря въ български езикъ), то можемъ и тукъ пд съ голѣма сигурность да твърдимъ, че исчезването на лабиалното *л* ще е произлѣзло отъ общото стремление на езикътъ къмъ еднообразие и леснота, споредъ което стремление пада на всѣкжде втората

лабиална основа и си оставя сѣ първата чиста. По сѣща причина се говори: позлатен намѣсто позлащен, т. е. пакъ чистата основа *позлат-*, тѣй сѣщо роден намѣсто рожден, ходех намѣсто хождах, тикати намѣсто тѣцати, проводяам намѣсто проваждам и пр.

Зжбни: д, т.

Безъ да се простирамъ да говоря подробно за разнитѣ свойства на зжбнитѣ съгласни, ще се помжча тукъ да ви обясня онова явление съ тѣхъ, което отличава български езикъ отъ другитѣ славянски езици. Тукъ мисля това прегласяне на *д* и *т* въ *жд* и *шт* всѣки пжтъ, щомъ се намѣрятъ предъ *ј*. Тѣй като е това явление общо на старобългарский езикъ, то нѣма да обяснявамъ, какъ се получава отъ *dj*—*жд* и *tj*—*шт*, защото вече въ старобългарски се тълкува и обяснява това. — Кога е дума за новобългарски *жд* и *шт*, веднага пада на умъ югозападното българско произношение *г', к'* намѣсто *жд*, *шт*. Затова при разглеждането на *dj* и *tj* трѣбва да гледаме не толкозъ да обясняваме *жд* и *шт* — тая работа е за въ старобългарската фонетика, а повече да си разтълкуваме онова на първи погледъ много чудно явление съ македонскитѣ *г'* и *к'*. Чудно казвамъ, не защото представятъ известна мъчностъ въ разяснението, но защото привеждатъ много наблюдатели въ противоречие. Тукъ трѣбва само да ви спомена, че произношението *к' г'* намѣсто *tj, dj* е едно отъ най-мощнитѣ оржжия на ония, които защищаватъ панонското присхождение на старобългарский езикъ. Разбира се, че това оржжие се разбива тукъ такъ си, щомъ се знае обстоятелството, че не въ цѣла Македония говорятъ *г'* и *к'*, а именно въ онзи край, дето по всѣка вѣроятностъ Кирилъ и Методий сж могли да научатъ славянски, въ онзи край се не говори *к'* и *г'* или, ако се чува въ нѣкои и други думи, не е общо свойство. Отъ къмъ тази страна значи нѣма защо да се безпокоимъ. Друго нѣщо е, когато е въпросъ за единството на българский езикъ и народъ отъ къмъ звукове, сиречь когато се пита за происхождението на македонскитѣ *г' к'* намѣсто *tj* и *dj*. Този въпросъ би могълъ вече да бжде наистина обеспокоителенъ за нѣкои скрупульозни родолюбци, които мислятъ може би, че, единството на българския народъ зависи отъ два нищо и никакви звука. Има тука много по-силни връзки между българитѣ отсамъ и отатъкъ Рила, има тукъ освенъ езикътъ още и дълъгъ исторически животъ, име, и надъ всичко отгоре братско чувство на взаимностъ, което е по-мощно и отъ най-рѣзкитѣ фонетически дисхармонии, та нѣма защо да ни е страхъ, ако *г'* и *к'* не происхождатъ непремѣнно отъ старобългарскитѣ *жд* и *шт*. Твърде жалка би била тя, наистина, тая национална връзка, която би се държала само съ два нещастни звука *жд* и *шт*. Като сме увѣрени,

че народното съзнание решава въ национални въпроси всичко, като знеаме, че то ще ни държи винаги въ едно, можемъ смѣло да гледаме въ очитѣ на истината и да я признаемъ. Македонскитѣ *к'* и *г'* нѣматъ нищо общо съ общобългарскитѣ звукове *шт* и *жд*, освенъ че сж произлѣзли отъ едни и сжщи старославянски съчетания *tj* и *dj*; то значи: македонскитѣ *к'* и *г'* трѣбва да си тълкуваме като произлѣзли не отъ старобългарскитѣ или общобългарскитѣ *шт* и *жд*, а отъ праславянскитѣ *tj* и *dj*, които направо преминали въ гърлени [!] палатали *к'* и *г'*. Това доказваме ето какъ:

Знае се, че въ старобългарски езикъ *шт*, *жд* не произлизатъ само отъ *tj* и *dj* (скѣшта, межда), а произлизатъ тѣй сжщо и отъ *скj* и *зgj* (иштж, глождж), както и отъ *смj* и *здj* (прошткавити, виждати); тия отъ различно произхождение *шт* и *жд* се пишатъ по старобългарски писмени паметници сѣ еднакво, безъ да се гледа отъ какво съчетание сж произлѣзли, а то значи, че въ старобългарски езикъ всѣко *ш* напр. произлѣзло отъ *tj*, отъ *ktj* (рѣщи), *skj* или *stj* е имало все еднакво произношение, произношение, каквото го има още и до днесъ въ общобългарски езикъ. Ако сега бѣше било въ югозападнитѣ български или македонски говори едно време тѣй сжщо *tj*, *ktj* *skj*, *stj* = *шт*, отъ което *шт* да се е развило отпосле по нѣкоя фонетична модификация *к'*, то щѣхме да имаме сега въ македонскитѣ говори намѣсто всѣко стб. или общобългарско *шт* — *к'*; а нее тѣй: тамъ дето въ Македония говорятъ *к'* и *г'*, говорятъ ги с а м о на мѣсто по-стари *tj* [*kt'*] и *dj*, ала ни кой пжтъ намѣсто *skj* и *zgj*, нито намѣсто *stj*, *zdj*. Съ други думи, въ югозападно български говори ще се каже напр. свек'а, мег'а намѣсто скѣщи, ме ж д а, защото въ този случай имаме съчетание *tj*, *dj*, ала въ сжщитѣ говори нѣма никой пжтъ да чуемъ ик'еш намѣсто ищшш, нито гок'авам намѣсто гощакжж, защото последнитѣ два случая иматъ друго присхождение и споредъ това такива случаи иматъ и съвсемъ друго произношение въ македонски говори; именно, такова *ш* се изговаря като *шч* или *шт*, а *жд* като *жц* или *жд*. Ето защо звукъ *шт* се срѣща твърде често между материалитѣ отъ ония македонски краища, въ които инакъ *ш* отъ *tj* [*kt'*] гласи *к'*. Тѣй намѣсто общобългарската дума ч о в ѣ щ и н а и македонецътъ казва пакъ ч о в ѣ щ и н а или — чоешчина, напр. пазарище — пакъ пазар-ище или -шче, тѣй сжщо: гробища, пушат, уще, треци и пр. Защото всички тѣзи случаи съдържатъ *ш* отъ *skj* или отъ *stj*: човешкина *искъшни *пазарнски, *треск'итъ *пѣстж и пр.

Това показва, че макед. *к'* се е образувало още въ онзи периодъ на български езикъ, когато имало още разлика въ произношението на *ш* отъ *tj* [*kt'*] и *skj*, *stj*. Кога е било то, дал и въ сегашното българско отечество или още въ по-предишнитѣ

жилища на българославянския народ — не можемъ каза положително. Туй, което можемъ да твърдимъ, е, че *к'* стои много близо до *tj* отъ колкото *щ*, следователно *к'* е по-старо отъ *щ*. Споредъ това *к'* ще се е образувало, може би, още въ онази отдалечена епоха, когато българскитѣ славяни сж живѣели на отдѣлни племена съ малко-много различни говори, отъ които и македонското наречие съ произношението си *к'*, *г'* ще е съставяло една частъ.

Макаръ че македонскитѣ говори отстѣпятъ именно въ произношението на най-характеристичнитѣ звукове *tj* и *dj*, никой нѣма праао да ги дѣли отъ българскитѣ; защото, като оставимъ *tj* и *dj*, тѣ не сж друго освенъ чисти български говори. А тѣй сжщо погрѣшно ще бжде, ако иде нѣкой да ги смѣсва зарадъ *к'* и *г'* съ сръбскитѣ говори, защото *к'* и *г'* стаятъ истина доста близу до сръбскитѣ *ћ* и *ђ*, ала се различаватъ още и по туй, че македонскитѣ *к'* и *г'* сж гърлени, а сръбскитѣ — небни палатали[!].

Покрай старото *к'*, *г'* (намѣсто *щ*, *жд*) има, както въ македонскитѣ говори, тѣй сжщо и въ другитѣ български наречия друго едно *к'* *г'* пакъ отъ *tj*, *dj*, ала образувано въ поново време: брак'а, цвек'е намѣсто общобългарски братиѧ, цвѣте. Такова произношение е свойствено освенъ на западнобългарскитѣ говори, но и на нѣкой източни (Трѣвна, Котелъ и пр.). Произхождението му е съвършено сжщо, както и на македонското *г'* и *к'*: меко произношение на жбнитѣ, вследствие на туй прегласъ отъ *д' м'* въ *г' к'*, сиречь палатални жбни минаватъ въ палатални гърлени[!]. Разликата състои само въ старината на едното и на другото *г'* и *к'*: докато македонското *г'* и *к'* (мег'а, свек'а) е много старо, по-старо и отъ общобългарскитѣ *жд* и *шт*, то вторичното *г'* и *к'* (отъ общобългарскитѣ *д* и *м'*, или *dji*, *tji*) се е образувало, тѣй да се каже, въ наше време, т. е. следъ като се явило съкратенно произношение *ie*, *ia* намѣсто по-напрешни *иѧ*, *иѧ* или *иѧ*, *иѧ*; оттамъ намѣсто общобългарското братиѧ съкратено брат'а, отъ това — брак'а; намѣсто сватиѧ — сват'а — свак'а; попадиѧ — попад'а — попаг'а; цветие — цвет'е — цвек'е; людие — люд'е — люг'е и пр. Това омекчение на *д'* и *м'* отива въ единъ български говоръ до тамъ, че се получаватъ отъ гърлено-палаталнитѣ *г'* и *к'* — небни палатални *dj* = *ђ* и *ć* = *ћ*; напред' = *parceć*; назад' = *paзаć*; цвек'е = *sveće*; пъг' = *pać*.

Относително замѣняванието на мекитѣ *д'* и *м'* въ новобългарскитѣ наречия владѣе голѣмо разнообразие, та не може да се опредѣли ни географически, ни хронологически различието между разнитѣ говори. Това разнообразие достига най-голѣмо пѣстрота въ замѣнението, или предаването на помощната частица *ще* въ новобългарскитѣ говори. За обра-

зуване бждно време разнитѣ български говори употрѣбятъ разпо преиначена тази частица *ще*; тѣй, покрай правилнитѣ, а и най-употрѣбителни *ще* и *ке*, произхождението на които е все отъ старобългарскитѣ глаголь *хѣтѣти* или *хѣтѣти*, срѣщаме още; *ше*, *же*, *жда*, *жа*, *ша*, *за*, *са*, *зда* отъ една страна и *к'е*, *к'ем*, *к'у*, *к'ум*, *ке* отъ друга страна и най-сетне *че*, *чем* отъ трета. Не ще съмнение, че първата група произлиза все отъ *ште*, чрезъ разни вариации въ произношението и то заради туй, защото при образуването на бждното време никой вече не мисли на първоначалното значение на частицата. При това се намѣсва и съюзътъ *да*, който при бързото говорене или се изпуска съвсемъ или преиначава произношението на *ште*. Нека забележимъ, че *за* (*за*), както се употрѣбя между друго и въ банатския български говоръ, Миклошичъ го тълкува чрезъ *възм* — тълкуване, може би, вѣроятно, като вземемъ предъ видъ, че въ сѣщия говоръ се произнася по нѣкой пжтъ *е* на *а = ъ*: *зѣми*, *гѣдам*. Втората група е произлѣзла пкъ отъ *ке* съ разни вариации; тѣй *к'ум* е образувано споредъ сум [сѣмъ!], а *к'у* останало следъ изпадането на *м*. Питане е сега, дали това *к'* намѣсто *щ* е старо (македонско) или ново (отъ *ти*). Предъ видъ на туй, че това *к'е* се срѣща и въ такива говори, дето *щ* си се употрѣбява споредъ българския фонетиченъ законъ, бихъ рекълъ, че *к'е* ще е ново-образувано отъ *хѣтѣти*, сиречь отъ 3. л. ед. ч. **хѣтитѣ* или *хѣтиет* (както спиет, вриет), отъ което *х'ет*, *к'ет*, *к'е* (както отъ цветие — цвек'е, братиа — брак'а). Ала най-мжчна за обяснение е третята главна форма за *ще*, именно *че*, която се чува тѣй сжщо въ такива говори, дето общобългарското *щ* си е пакъ *шт* (Софийско). Тукъ бихме могли да предполагаме влияние отъ нѣкои северозападни говори (Бѣлоградчишко, [помалко] Ломско, [не и!] Видинско), дето почти редовно срѣщаме *ч* намѣсто *щ*: *плачам*, *врачам* и пр., което *ч* навѣрно ще е чуждо, сиречь пренесено отъ съседнитѣ сръбски говори, а възможно е това *че* да си е самостоятелно развито отъ глаголи *чнѣж*, 3. ед. *чнѣтъ* — *чнет* — *чне* — *че*, защото сжщиятъ глаголь се употрѣбя още въ старобългарски за образуване бждно време: *начнѣж гворити*. Въобще мжчно е да се обясняватъ форми, които отъ много употрѣбение, както и отъ междусобно заемане и влияние, се тѣй изтъркали и смѣсили, щото се отдалечили твърде много отъ първиятъ си видъ.

Г, К, Х.

Както въ старобългарски, тѣй и въ новиятъ български езикъ най-главното при тѣзи съгласни е тѣхното мѣняване, щомъ дойдатъ предъ меки гласни. Мѣняването имъ става и въ новобългарски по сжщитѣ правила, сиречь споредъ гласната, предъ която стоятъ, ту въ *ж*, *ч*, *ш* (предъ *е* и *ѣ = ѳ*), ту

въ *з, ц, с* (предъ *и, ъ = oi*). Но това първоначално мѣняване на гърленитѣ съгласни е тѣй разнебитено отъ действието на аналогията, щото не винаги се пази старото правило; тѣй на-примѣръ, звателнитѣ падежи отъ мжжитѣ имена съ основа на *з, к* или *х* не винаги мѣняватъ тази основа: рак — раче, ала и рако, юнак: юначе, ала и юнако; сироман — сиромано, враг — враго и пр.; тѣй сѣщо множествено число отъ прилагателнитѣ имена почти никой пжтъ нѣма промѣнено *з, к, х*: друг — други (друзи или други е диалектично), дълъг — дълги, як — яки и пр. А въ императивъ, дето би се очаквало подобно мѣняване, се извършва друго, а именно намѣсто съскави се чуватъ само шушкови: речи, речете, печи, печете, течете, (помози, вързи — живѣятъ само диалектично).

За забелѣзване е мекото произношение на съгласната *к* въ окончанието и то въ ония говори, които сж запазили още старото меко произношение на съгласнитѣ въобще; тѣй произношение калпак', клашник' на-примѣръ е съвсемъ обикновено въ Котленския говоръ. Това меко произношение на крайното *к* отива въ банатския български говоръ до тамъ, че се образува отъ него небна съгласна, която бележатъ на латински съ *ċ*: челѣк' = čelċc; язык' = jazċc; вълк' = vċlc и пр.

Другитѣ явления въ консонантизмътъ оставатъ сѣщи, както въ старо- или срѣднобългарски, или ако има нѣкои малки особености, тѣ сж лесно обясними. Изобщо се вижда, че новобългарскиятъ консонантизмъ се не измѣня никакъ наспротивъ старобългарския или срѣднобългарския, а пкъ малкото измѣнения водятъ началото си пакъ отъ по-стариятъ периодъ на езикътъ. Разлика въ консонантизмътъ се съгледва въ отдѣлнитѣ не мѣродавни български говори, а пакъ общиятъ, правилниятъ български езикъ стои отъ къмъ съгласнитѣ все на сѣща степенъ, както и по-стариятъ български езикъ. — Тѣй асимилацията на съгласнитѣ, както и другитѣ взаимни действия се управятъ по сѣщи правила, както и въ старобългарски и срѣднобългарски. Сѣществената разлика между новобългарски и другитѣ му два периода състои главно въ морфологията или видословието — та споредъ това въ новобългарски не сж измѣнили толкова звуковетѣ, колкото формитѣ на думитѣ. За това трѣба да разгледаме какъ стоятъ формалнитѣ измѣнения, какъ сж формитѣ въ стариятъ български езикъ и какъ сж въ сегашния.

Асимилация на съгласни.

Това явление съ съгласни е твърде старинно; то води началото си още отъ праславянскиятъ езикъ, ала се усилило отъ онуй време, когато изчезватъ ероветѣ, които сж дѣлили съгласнитѣ.

1. Най-обикновена форма асимилация е оприличаване на слабитѣ и устни съгласни, т. е. взаимна замѣна между

{ б, в, г, д, ж, ц, з, с съ
 { п, ф, к, т, ш, ч, с, ц

Тѣй че оприличаване има въ български езикъ още отъ твърде ранно време: *истокъ, къскръсе, распати* — не само съ предлозитѣ *из, раз, въз*, но и въ много други случаи, а следъ това: *фтори, пчела, фчера*; *зѣнци, слатко, сифчо, глокче, офче, ношче (нохче), дѣш падна, нож* | *зѣб-го* боли *зѣп-му* извадили *дѣш* вали, *дѣш* падна, *дѣж* да влачи и наопаки: *оддѣ*

рз, рж ∞ рс рц: мърси го бърса — | *косидба*
 лз, лж — | пълзи | *женидба*
 дълци, дърцава, . . . пързелям се, стърца, . . .

2. Изравнение:

дн = нн: *панна, дванни* (два дни), *тринни*
сенна, виннѣш | *иннигѣ* [еднегѣ
 едногѣ].

двойни форми у нѣкои предлози: *от* и *од, във* — *фѣф, въз* — и *вѣс, врѣз* — *врѣс*.

А отъ замѣната на съгласнитѣ въ края на думитѣ, именно отъ замѣната имъ отъ слаби на усиленни: *белег* = *белек*, *бѣбрег* = *бѣбрек* *залаг*^к — *ц, залѣк* — *зальци* и др., ставатъ нѣкои звукови промѣни, за които трѣбва да поговоримъ на особено. За тая замѣна мога да цитирамъ и особена статия отъ покойния Д. Матовъ, печатана въ Псп. 44.: „За взаимната замѣна на яснитѣ и тъмнитѣ съгласни“. Но тая статия не изчерпя промѣнитѣ, а засѣга повече крайнитѣ съгласни у думитѣ и то повече въ чужди думи, (*г'уфек-с* и, *чифлик-с* и, *калпас-и* и пр.), а то има много други случаи, които спадатъ все въ сжщата категория.

За да имаме прегледъ върху многочисленитѣ такива асимилации (замѣни) на съгласнитѣ, раздѣляме примѣритѣ на две категории:

Замѣна въ основата: намѣсто слаба — усилена, или обратно; причина: усилено изговаряне на слаби съгласни въ края, но и народна етимология:

тѣй освенъ *белеци, бѣбреци, бѣрлок-тъ-*,

витек Марко — но множ. ч. *витеси*

зальк — зальци; мозък — мозъци; жит — житове; лакъд'ът,
 нокъд'ът, комад'ът, κομάτιον; џеб-п-, оцед'ът; зеленчуг-к'ът,
 овез'ът; паик-г-, пая-жина; ручег, талаз-и, θάλασσα, харц'ът, борц'ът

ж и з следъ р и л и се чуютъ като џ и s, фонет. значи пакъ слаби и усиленни:

а) сълси, пълси, онси, бърсаі, дърџава, бърци, дълцина

б) св, хв = сф, хф = ф: сфеш, сфетка се; сфирка; (твърде старо: сфѣщъ, просфѣщаеъ Норов. пс. Срезн. Юс. 61. фала, фана—(фърли, фърка не е отъ хв, а отъ друго—фърла отъ къ-къркнѣти — къ-кърканти — фърка звукоподражатоно.

г) въ отдѣлни думи: дундест-тунт-; стундест—т рунти прекия — брека Враца — желник — чели-; бухна — пухна, глиган — кликан, брижди — пришти, (прищеше кл. изъ Пресл. дв. 7); бкълче — пкълче, бродар — продар Тикв. рк. 71 (Н. Начовъ); жубуркам — џубуркам, гънгал — кънгал, огрехнала — окрехнала (круша — от рожба — Геровъ); гънка — дънка Ахъч. Мсб. I, 27; гъркор | къркор, дърд — търти, дърдори — търтори, шурна — чурна, гъгна — гкъна — гътам — отъ кътам „кътнаха се колата“ Вълчи. Тр. — непокътнат; искабоса — искабоса (Ст.-Загора); у Геровъ отъ изгабам = сѣщо—; боболек — пополек = грозде, „кваси-брада“, Свищ. къкри и гъгри — у Герова — (заръва) рѣвам — рѣфам, жаснах се — џаснах се — џаснат — (у-)жаснат; шопка — чопка (уста на стомна, Сестримо); пенга и бенк(а) (Охр. Шапк. VIII, 214, намръштен — намръжден, бабукчия — папукчия, „омърлушен“ — окешен и окежен (кежо, кежавъ) Д-ръ Мирковичъ, Н.Пр. 1900, омеопатия; пужо и пушо — Д. Матовъ П.сп. 44; жижък — џиџък — бѣл кремък за вар Брезникъ; прѣштина ще е отъ „брѣждина“ — виното брѣжди, = трѣпчи, Сливенъ; џоглаво и чоглаво; гадам — гатам още стб. — (както круша — груша), трусам — друсам, шта- жда- здажи- ша- жа- за-; вѣв- фѣф-

Освенъ тия замѣни между слаби и усиленни съгласни срѣщатъ се по българскитѣ говори още и замѣни между други съгласни, били тѣ сродни или не; тѣй напр. става замѣна между устни *вн* и *мн*; *п* и *ф*; обратно и *мн*—*вн*: *помна* и *повна*, стрѣмно — стрѣвно, питомен-вен, петимна-вна, земник — зевник, пламна-^{ик} — плавна-^{ик}, гѣмно — гѣвно, темница — тевница, симна — *сивна* перо у трава го фърли, Ярлово, Шапк. I, 9; *вн* — *мн*: *съвна-мна*, *коливо-мо*, *главн'а-мня*, *овни* — *омни*, *равна* — *рамна*, *внук* — *мнук*. *главня* — *гламня* с. Радилово, Пещ. П.сп. г. V 202; *птиче* — *фтиче*, *рѣфам* — *рѣпам*, *файтон* — *пайтон*, *сфѣнгер* — *спонгия* — Сърско, А. баба попад.

бн и *вн*: *раскобниче-вн* — *билка*, *Коприщ*. М.сб. 14, 47;

мн — *мл* — *вн*: *много* — *млого* — *вного*, *мнит* — *млит* *ми*

се, Маргити се помлело, Трънъ; отъ тл, дл — кл-гл: тлъст — клъст, тлес — кл — тлъстига — клъстига, длето — глето, длъб — глъб, окъ — старо; млуци — млуче, Днм. Хис., IV, 41. Гор. Дж. ехти (още 14 в. IV 58; *длеги* — глеги Дим. Хис. IV, 107.

кт = *хт*: нхтѣ, лахти. дохтур- [*и*: дофтор!]; бухти — хтѣ, хтитор).

сч, шч, жч = *хч*: нѡхче, нохчи, похчи, мехчина, Рухчук Рухчев, кихца под михца — прѡхци (отдето: прафци Вод.

М.сб. IV, 144; *сх'*люлката, *сх'*сстата, Тихонрав-д-нъ *сх'*мърето; захити и закити Слав. хленчат и кленчат р. клянчить = моляха — Ратай, 89 хилав — килав; пазуха — пазука, Превала, Берк. М.сб, 8, 188 — гълкне Ахъчелеб. Шишк. Род. Ст.

б — *м*: боровинки и моровинки — нар. етим. морав. В. Търн. Димитр. Кн. Б. 22.

вл — *мл*: извлак — измлак. Ваз. Вид. и Ч. 44.

дн — *гн*: гнес — Драмско М.сб. VII речн. изобщо *д, т* — *г* — *к*: вежги, нашкви Ахъчелебийско, Слав. Г. 3—4, 44.

х — *ф*: освенъ фала, фащамъ, за които казахме, че *ф*-то е отъ *в*, а не отъ *х*, тукъ привеждамъ още: *сх'*люлката, *сх'*мърето, *сх'*сстата; фурна — хурна, фурка — хурка, цъфти — цъхти, цъфнало — цъхнало, дръфца — дръхца, фуста — хуста, ф'онзи день — хонзи день, в-, фтори — хтори М.сб. VI, 57; Дим. Хис.; фабрика — хаврика, тифус — тихус; нафура — нахура, захичи — зафичи, похта — пофта, охтика — офтика, буф — бувот, бухалъ Цѣпенк. М.сб. VIII, 181; кух — куф, искуфялъ; особено въ глаголи: дудо*ф*-фа, — клад'афа, думафа — Шумен.; -ва тухла — туфла, хорѡ — фурѡ, фучи — хучи, хуня — фуня, лахуса — лафуса и пр. — нохти — нофти Разл. V. 77; хракам — фракам, пофракали го пришки Ж. Ст. III, 165; отхаждам — отваждам Орх. М. Сб. IV, 58.

с, з — *ш, ж*: чесън — чешен, глезен — глежен, Л. Пал., Ж. Ст.; стрелна — штрелна = бръзна Слив. чужди — чузди; щърк — стърк, Соф, убр. Начевъ, Тикв. 43; се'ида, ш'с-ида, срещнал — среснал, Самок, П.сп. 28, 619; школо — сколо, селското сколие, Охр. Шан. 8, 102 гимзй — гимцй. Нехтел — нестел; званйца — чваница, даже Теод. Преслав. дв. = „пиршество“.

И *ј* претърпѣва известни измѣнения по българскитѣ говори. Тѣй освенъ че изпада често, което ви е вече известно, ами преминава и въ други съгласни, обикновено въ *х*; то се срѣща най-често въ родопскитѣ говори: нехи, хи; нехин, нехино, змех, кѡх отъ кај = каде, Разл. V, 80.

И обратно пѣкъ *х* преминава въ *ј* и то даже по-често, отколкото другата замѣна: вејне, сѣјне, т'ајнугу селу — Перущ. М. сб., IX, 76. — Даже и въ опредѣлени форми винаги: даваја, збираја — *ibid* 75; от Јулбе града, Конушко, М. сб. IX, 56.

[Јулбе ^хвм. Хул'бе отъ Фул'бе, а то съ лабиялизация отъ турски Филибе „Пловдивъ“ С. М.]; върнаѣме се чухъ въ Ка-

лоферъ; накијваме — Ж. Сп. III, 35; общобългарско е вејка отъ вежка; ср. р. вѣхà = сжщо значение „бобовина“ (покрай другото).

Любопитенъ е прехода на *ia* въ *г'а*, както се срѣща въ нѣкои югозападни говори: Стог'ан, одаг'а, кехаг'а, со нег'а, тиг'е бог'а-цуги, г'еребица, пог'ас — Рупчосъ, Ш. Ст. Милад. 324, 26. 82, 401 и пр.; г'ас, саг'а — г. Костуръ.

Тукъ виждаме хубаво потвърждение на словенското изговаряне *j* намѣсто *dj* чрезъ *zj*: мег'а — меја; обратно: нејде, — нијде, мејдан, Јорги.

Любопитна е тѣй сжщо замѣната на *j* въ *nj* = *n'*, която се срѣща въ западнитѣ говори: земја — земн'а; Дамјан — Дамн'ан, темјан — темн'ан.

p — *л*: призливо вагре — призливо; а тамъ има черно вагре сапикасливо и призливо — Орх. М. Сб. V, 14; да фѣлла, -рла

л — *p*: г'улле — г'урле; телал — телар — Копр. VIII, 100 и Тикв. А.;

ж — *p*: баре — бажем, Гер.; дори — доже, Микл.; какви годер години, Кутил. Ж. стар. III, 346; ожурено — ожужено, Крушево; небаре отъ небоже, Кичево, Крушево, М. Сб. II, 186, Шапк. VIII, 237.

в — *л*: слободен; *p* — *л*: Глигор.

дт, *тц* = *цц*: свици, врацѣа, бл'уци.

тч — *чч*: киччица, браччи; — свѣччи;

тс = *цц*: уцѣам, уцѣн;

жж = *жж*: ижжѣднѣх, приж жѣлта нива, вѣж жѣлто!

шс = *сс*: дрѣс-съ! с-си вървим.

хто | *кт* = *хт*; *сч*, *шч* = *хч* | : охтоих, ахтапод — нохте, лахте.

Изобщо въ говора има толкова разни звукови асимилации, колкото разни комбинации могат да се срещнатъ отъ съгласнитѣ звукове. Тия асимилации трѣбва на отдѣлно да се изучаватъ за всѣки говоръ. Любопитни примѣри у П. Гжбевъ по говора въ В. Търново, М. Сб. 13; за с. Конопчии — П. Сп 18, само, че той ги изброява твърде несистематично и некритично, излизайки често отъ несигурна основа: *x* на *k*, ветѣк; нази, вази — отъ *s*.

Премѣтка на съгласни.

Въ нѣкои думи срѣщаме праметнати сричкитѣ или съгласнитѣ замѣнени една съ друга по мѣсто: могила, гомила; забовари, заборави.

Но преди да говоря за такива отдѣлни случаи, нужно е да спомена нѣкои общи метатези, свойствени на новобълг. говори; тукъ нѣма да говоря за старитѣ премѣтки, напр.

на *дж*—*жд*, *ти*—*шт*, защото тия звукови явления ставатъ още много стотини години преди да се образуватъ новобълг. наречия. Тукъ ще е дума само за премѣтки, които нѣма въ староб. и срѣднобългарски: *рѣ-ър*, *лѣ-ъл*; *свѣт-цвѣт* [*сѣвна*, *цѣвтя*, по *-звѣн*; *цвол* отъ *ствол*, *цволи* Казанл.

Тѣй напр. ако намѣсто староб. с т ъ к л о сега казватъ нѣгде ц ъ к л о — имаме работа очевидно съ метатеза на звукъ *ст*—*тс*; то сѣщо се срѣща особено въ соб. имена: Цано — Стана, Цаню, Цоню—Стойну, Цона—Стойна и тн. *све* най-вече въ североз. Бълг.; *свабда* у Микл. I 385, (Винга), но и Слав. Български причи, Дебърско, Лаз. Димитровъ: *дров*—*двор*; *фролини* — *флорини*; Шапк. III, 87; *ихлѣ*—*елха*, Бончевъ 153, б ъ х л а; *крилос*—*клирос*—*хлѣрос*; Дупнишко, Кочариново пацерок — п а р о ж о к, — когато соф. *ламбатин*, *Перушица*, Мсб. X. 49; *суфган* — *фустан*, *Чирпан*, Бълг. княж. Димитр. 9. удзи намѣсто узди отъ *Костурско*, с. *Дѣмбене*, Шапк. I, 23; *кнок*'и нам. *тонки*, *Деб.*, Шапк. V 265; *брѣшна* л—*брѣшлян*, *Перушица*, Мсб. X. 59; *прѣшнел* — *прешлен*, често *Търн. П. Гжбевъ* Мсб. XIV; *згълвиквам*—*залгвиквам*. Да *зѣголна* душа — *залогнам*, *Прил.*; *камилавка*—*калимавка*; I *притча*—II *причта*—*прици*; докато за *чч*—*щи*; *гавран*—*гарван*; *тѣврѣз*—*трѣзвѣ*, Mikl. Lautl. I, 385,

Метатезата на съгласни се срѣща често въ чужди думи, които не могатъ лесно да се схванатъ—*генелар*, *фервал*—*риворвел*, каквито споменахме доста, когато говорихме за *на*—*родната* етимология — като факторъ за мѣнитбата на звуковетъ.

Отпадане и изпадане на съгласнитѣ.

Нѣма да говоримъ тукъ за известнитѣ отпадания на *д* и *т* напр. предъ *н* и *л*, свойствени не само на старобългарски, но и на други югоизточни славянски езици, а нѣма да бжде тукъ дума и за отпадането на крайното *т* у нѣкои форми, защото за тѣхъ по-прилѣга да се говори въ новобългарската морфология. Тукъ ще споменемъ само тѣзи примѣри за отпадане на съгласни, които ни сж известни отъ новобългарски и тѣ говори, или пъкъ сж засвидетелствувани отъ нѣкои новобългарски паметници. Примѣритѣ могатъ да се групиратъ тѣй или иначе, т. е. било споредъ самитѣ съгласни, които отпадатъ, било споредъ положението имъ. Азъ бихъ ги групиралъ споредъ положението на две категории:

1) отпадане съгласни а) въ начало, *сѣкой* — *дигам* — б) *всрѣдъ*, в) въ край — на думата — *мос*. Като отдѣлна категория бихъ взелъ: 2) отпаднали съгласни — между две гласни. Освенъ това и тукъ би могло да се прокара разлика между примѣритѣ, що се срѣщатъ въ общобългарския езикъ и сж, тѣй да се каже, узаконени вече или биха могли да се узаконятъ като правилни въ книжовния езикъ, и примѣри, които иматъ

за насъ важность като диалектични свойщини на този или онзи говоръ. Азъ ви обръщамъ, както и другъ пжтъ, вниманието върху такива примѣри, които и въ книжовния езикъ сж употрѣбавани — па вѣрвамъ, че и вие сами ги познавате.

За *j* да не говоримъ — защото известни ви сж вамъ примѣри като: агне — ѿгне, абълко — абълка, аз — ѿз, агоди — ѿгоди и пр.

б. дюла (бдюля).

в. секи, сэкой, сѣ, сичко, сэкъде — довец, довица, кусни си! зѣ, зимам — зѣх, торник с. Лешко; ѡсѣк, рапчѣ Свищ. удѣ, уденица, име (вие), улѡви [волове!], уйници Ст. Заг. Ил. 53, ѡнешѣ — Тихонрав. дамаск. ѡсѣк, юска.

и: ченѿца, челѿ, челѿинска стена.

д: нес, неска, штерка, штица.

к: дето, дѣ, тѿтур [ктиторъ]. У велиден не е изчезнало к, а то си е прилагателно — стб. *кѣли*.

х- особено предъ *p*, *л*: лѣп, лѣб, рѣн, Ристос, рид, ленче, липала, арно, аїдук, оро — с. Лешко — Хр. Стоиловъ: исарашова, вуйна (хвоина), Самок. Мсб. II. 107, амбар, арач.

Отпадъкъ въ срѣдословие

Освенъ известнитѣ: облак, областъ...

в: да стора, дигна; растолило се дървото, Соф; затори, отори, дѡри, М.сб. IV, 6, Добричко; дѣру — родоп., пѣро Солунско М.сб. IV, 123. гоздей, храсти; како, такѡс, какото Соф. с ой, т ой Родоп. Коприщица нѣма в!

кумсту, бугасту, царсту трѣба-е (трѣбѡтъ не е добъръ примѣръ); средѣл, възланица — върѣл — върѣли, върѣ си! биѣул, напраѣи, остаѣи, глаа, вѡлой, столой, кучѣтата! устайх му го, забраѣхми, хубаѣу — хубуу — чѣркуѣ, кѣут, прау, чоѣче! Маркуй-кули; продаам — —;

Само по себе си се разбира, че *д* и *т* отъ зв. *шт* — *жд* се не изговарятъ всѣкой пжтъ, когато стоятъ предъ съгласна: сношна вода, надежно, горешници, срешнах, къшни, сърце, празник, тога-ва, кога [стб. *тъгда*, *къгда*].

д	л	д:	Прилеп. Кюстенд. — грозје — Г. Дж. Зпб. <i>сѣлба</i> , добице, пусна, погѣлна(т), крѣсник, зависник.
т	н		

стр — *ср*: срѣмно, сража, срашно, сесра — Калоферъ Троянъ; бисра Дим. Хис. М.сб. IV,

105; деца Враца — Хасковски, Ил. 73; Харманл. Неврокоско [Лавровъ] Обз. *мѡе* (може).

общо: дваесе, триесе, дванаесе; каца (кадица), с. Лешк. глеам, дѡа, кѡе общо въ Македония [и сев. зап. Видинъ; сев. източ. *кай* отъ *кае* вм. *каже*. С. М.] ашлайса, калайса, имало *йно* време.

х:ди'ам, ки'ам, муа, меана—бегаа, плакаа и пр. с. Лешко, Хр. Ст.; Пòт руй Г. Джум, М.сб. XII, 72. *лио* отъ лихo!

нататъшно; зàтнала китка (отъ Лешко, М.сб. XII, 76).

други съгласни: *взтре*.

Твърде често отпадатъ носнитъ съгласни *н* (и *м*) предъ съгласна, та напомнятъ общото изчезване на носовкитъ въ новобългарски, особено въ думи като:

да опъна, опъвам, загъна, загъвам, потъна, потъвам, издъна, издъвам; срѣща се още: разсъва се, истивам, загивам, на—, за—, за—, за—, кавам се, начевам, зевам, приставам, на̀покошен, Тетевенъ баба ха̀;; вамир—вапир; на̀батин — често въ зап. България, дори и въ Копривщица.

Ахиело, Аджар — устно ми събщи Дриновъ, че го на̀мрилъ Ханџар — въ една стара книга; Костандин; Катакузин — още въ началото на 15. в. отъ една хроника — дохожда съ *н* и безъ *н*.

Отпадъкъ отъ краесловие.

На първи планъ трѣбва да споменемъ всичкитъ ония групи думи и форми, дето редовно и за винаги сж изпаднали съгласнитъ отъ окончанията.

т е изобщо най-неблагозвучна съгласна, та затова я избѣгватъ, особ. говорятъ: 1. *т* отъ 3. л. ед. ч. сег.вр., у нѣкои говори и въ мн. ч.; 2. *т* отъ членната форма м. р. ед. ч.; 3. *т* отъ числителни двайсе, трийсе и пр.

т и *д* отпадатъ и отъ всички ония думи, гдето предъ тѣхъ стоятъ други съгласни: мос(т), младос(т), дѣш, дваш, ѱш, виш, брѣш, свеш, пеш, гореш, чис, пос, чиф(т), сал(т); но *и*: трѣско(т), пѣста(т), папра(т);

к, *г*, *х*: ка̀, па̀; крайно *х* испада често въ македонскитъ говори (Велесь, Щипъ, Прилѣпъ и пр.): сме, стра, сирома, пра; *н*: пъ̀л, чер.

Прибавка на съгласни.

Тукъ бихме могли тѣй сжщо да различаваме.

1) въ предисловие — представка; 2) въ срѣдословие — вставка; 3) въ краесловие — наставка. Но понеже нѣма толкова много примѣри за прибавени съгласни, то можемъ и безъ тая класификация да ги разглеждаме, като ги раздѣлимъ само споредъ свойствата на прибавенитъ съгласни.

устни *б*, *п*, *в*: събличам, по обличам, наблѣгам — имаме вметнато *б*, дошло тамъ отъ предлога *об*, тѣй сжщо: багнят

се отъ об-аг; срв. забикалям; тове Г.-Джумая, наспроти то е, тоа, показва тъй сжщо вметнато *в*; *востър*, Котелъ, Бр. П. сп. II, 91.

д, т: оттървам, истървам, растървам; ръми, рътти, Шуменъ, Браил. П. сп. 7—8, 112; състи (Н. В. 1900, бр. 196) и си плези жилото; думти — „ламоти“ нѣщо; „кжде тиква ломоти, нѣма скоро великден“; думти, сомти, сонти, шумти, ехти, дъхти, грухти, слухти, прѣхти — предполагатъ сжществ. на *от*!

Въ Пиротско и Брѣзнишко: седли, падъл, сретъл, — отпосле прибавени — „сѣв сѣм отпадъл“, Трънъ, П. сп. XII, 24

д и *т* се вставятъ често между съгласни *ср* и *зр*: стрети, стреден, оздрейал, ждреби — здрач; като се поуздрел, Дупн., П. сп. XIII, 151; раздрачва се, отъ зрач.

г, к, х: предметнато или представено *г* срѣщаме въ северозападнитѣ говори въ лично мѣстоим. вин. пад. ж. р. *га*: *гве*, Пир. *гу*; Къркл. *га-га* — може би аналогично по *го*! откренати врата, повехнала китка, *вехта*, *делхам* — вика де! Врацавъ кърв утѣхнали. Тухъ спада и Шум. *момѣфта*.

м — н: начесто се вставя *н* въ ония говори, които сж запазили назализмътъ. — Брацигово: *громбища*, *гребло*; *скубам* *Offeic*. 145; *истръмбушатъ* — *търъмбешко*! Отъ солунскитѣ села: *пентел*, *вентър*, *лѣнжа*; -- *аламбраце*, *Дюв*, *лембед*; дърво *кимларово*, Охр, Ш. IV, 347; честа трпенза — *Дебр*. *Ястр*. 445; *зама*? *за-да*, *Кайлярско* и *Ю. България*; *Мсб*. XVI—XVII 68. *Низамска зампаля*, *Чолак*. 125; *Антанас*, *манѣарете*. *Панаг*. записка 1849 *Мсб*. XI.

Ако се прегледатъ случаитѣ, ще се види, че предмѣтката *а* се явява сѣ предъ устни съгласни, сиречь както старобългарскитѣ примѣри: *сжвота* — *сѣвѣтот*.

III.

ИСТОРИЯ НА ФОРМИТЪ ВЪ БЪЛГАРСКИЙ ЕЗИКЪ.

1. Срѣднобългарска морфология.

Както откъмъ звуковетъ, тъй и откъмъ формитъ срѣднобългарски стои посрѣдъ между новобългарски и старобългарски. За важнитъ промѣнения, които сж станали съ звуковетъ въ срѣднобългарский езикъ, говорихме накратко. Сега ще гледаме да видимъ, какъ сж се промѣнили формитъ, сир. какво е склонението и спрежението въ срѣднобългарский езикъ. Не трѣбва ни дума, че както едното, така и другото представятъ срѣда между първиятъ и третиятъ периодъ на българския езикъ, т. е. склонението и спрежението въ срѣднобългарски се промѣнили по такъвъ начинъ, щото се приближили повече къмъ новия български езикъ.

Склонение.

Тъй както въ всичкитъ езици, и въ българския езикъ мѣняването на формитъ зависи отъ две причини: отъ мѣняването на звуковетъ и отъ действието на аналогията. Сега, щомъ знаемъ законитъ за мѣняването на звуковетъ въ единъ езикъ, ще знаемъ и какви промѣнения могатъ да станатъ при образуването на различнитъ форми, па тъй сжщо ясно разбираме промѣнитъ при склонението въ срѣднобългарски и новобългарски, щомъ ни сж известни законитъ за звуковитъ промѣнения и щомъ знаемъ действията на аналогията. Сжщитъ две причини: звуковитъ промѣни и аналогията обясняватъ и разпадането на формитъ въ нашиятъ езикъ, и тогазъ не е чудно, защо българскиятъ езикъ да изгуби падежитъ си форми: изгубва ги по тази проста причина, че съ измѣнението на звуковетъ се измѣнятъ и първоначалнитъ форми на падежитъ, измѣняватъ се гѣй, че до преди различни форми ставатъ на единъ пжтъ равни помежду си, и тогава, или се изгубватъ и дветъ, или пкъкъ приематъ друго на-

значение. За да се види нагледно, какъ е захванало и даже свършило изчезването на падежнитѣ форми, нека вземемъ тукъ два примѣра:

	старобългарски	срѣднобългарски	изговоръ
Им.	доуша	доуша	душа
Р.	доуша	доушж	душа
Д.	доуши	доуши	души
В.	доушж	доушж	душа
Зв.	доуше	доуше	душе
Пр.	доуши	доуши	души
Тв.	доушиж	доушеа	душеа

	старобългарски	срѣднобългарски	изговоръ
И.	волиа	воли	воле
Р.	волиа	волиа	воле
Д.	воли	воли	воли
В.	волиж	волиа	воле
Зв.	воле	воле	воле
Пр.	воли	воли	воли
Тв.	волиа	волеа, волиж	волеа.

Като се погледне така изобщо на склонението въ срѣднобългарския езикъ, забелѣзва се отъ една страна отстѣпление отъ старобългарски, но пакъ въ общи черти се държи още старото склонение, доколкото не е съборено то чрезъ фонетическитѣ срѣднобългарски закони. Ние приведохме наистина примѣри отъ срѣднобългарско склонение на сжществителни отъ женски родъ съ мека основа, ала такава измѣнение нѣматъ и другитѣ сжществителни имена (отъ твърда основа ж. р. и отъ мъжки родъ изобщо). Ония примѣри се приведоха повече да ви се покаже нагледно, какъ фонетичнитѣ закони действуватъ върху формитѣ на езикътъ и какъ ги измѣняватъ. Но тамъ, гдето нѣма такива явления, каквито видѣхме при измѣнението на ж и љ, тамъ си остава старото склонение и само тукъ тамъ показва отстѣпки. Тѣзи отстѣпки ще покажемъ на кратко.

Да захванемъ склоненията, както се изучаватъ тѣ въ старобългарската граматика.

Преди всичко трѣбва да споменемъ пакъ, че всичкитѣ ония падежни форми, които не съдържатъ такива гласни или съгласни, които въ срѣднобългарски се смѣняватъ по този или онзи начинъ, всички такива форми сж си останали непромѣнени. Тѣй напр. о — склонение (градъ, село, конь, конни) си е пакъ сжщото, както и въ старобългарски. Само въ инструментал. ед. ч. не е вече градъмь, както би трѣбвало да

бжде споредъ старобългарски, а градомъ, и то струва за всичкитъ подобни имена отъ м. р., сиречь всички тѣ иматъ въ суфикса за творит. пад. ед. ч. не ъ, нито љ (ако основата е мека), а чисто о или е: конемъ. Тѣй сѣщо въ окончанието се не прави разлика, а се пише ту ъ, ту љ, но повече ъ.

Това сѣщо струва и за дат. мн. ч.: и тамъ постоянно омъ или емъ; а тѣй сѣщо и дат. и твор. дв. ч. — ома, ема.

По общото фонетично правило на срѣднобългарскитъ паметници старобългарски генитивни форми, като: кони моря — получаватъ видъ: конѣ, морѣ; последната форма означава тѣй сѣщо II. В. и Зв. мн. ч. А тѣй сѣщо и старобългарски Вин. мн. ч. отъ сѣществителнитъ, като ножъ, краъ получаватъ видъ: ножъ, краъ или краъ.

Предл. падежъ ед. и мн. ч. отъ сѣществителнитъ като кони иматъ само едно и въ срѣднобългарски, така напр. намѣсто прѣдани, царствинѣхъ, трѣпѣнии се употрѣбѣва постоянно или поне много по-често: прѣдани, цар(ъ)ствинѣхъ, трѣпѣни.

Второто именно склонение (ръба, кола, стаа) претърпѣло най-много промѣнения въ ония случаи, дето го изискватъ това фонетическитъ срѣднобългарски закони. т. е. при сѣществителнитъ като кола, стаа, докато сѣществителнитъ на твърда основа (ръба) си държатъ старото склонение.

Род. и Вин. падежъ ед. ч. отъ мекитъ основи (кола, стаа) се изравняватъ: Род. и Вин. ед. ч.: волъ, стаъ = стаъ;

Тв. пад. ед. ч. има обикновено ем (колеъ), а не еж; при твърдитъ основи по нѣкой пѣтъ = Вин. пад.: рѣеж — което, както е познато, се употрѣбѣ още въ старобългарски езикъ намѣсто instr. — За трето именно склонение на љ има да се забележи, че предъ окончание ж или љ, както љ, ю стои все пълно и, а не љ: радостимъ, люди, людин, dual. запекѣдню.

љ љ љ љ

Намѣсто оконч. љмъ, љхъ: емъ, ехъ, емъ: пѣтъмъ, костъмъ людьхъ — пѣтемъ, костемъ, людьхъ.

4-о склонение — сынъ — си останало непромѣнено до толкова, до колкото се не смѣсило съ о-склонение. Тѣй напр. род. пад. намѣсто сыноу — сына, дат. пад. намѣсто сынови — сыноу. Такова смѣсване забелѣзваме и обратно, т. е. формитъ отъ у-склонение минаватъ въ о-склонение, та виждаме, че се срѣща въ Дат. пад. ед. ч. богови намѣсто богоу. Даже и отъ и-склонение: господѣки.

5-то склонение претърпѣло до толкова измѣнения, че се употрѣбѣ Род. пад. ед. ч. намѣсто Вин пад.: дѣцѣре, матери, свѣкрѣе (покрай обикновено на љ). Предл. пад. по-често на и, отколкото на е: црѣкви, небеси, тѣлѣси. При това нека се забележи, че много думи отъ това склонение минаватъ у другитъ; напр. тѣло — може да има Locat. и тѣлоу.

1. л. мн. ч. сегашно време и аористъ на мѣи намѣсто мѣ: Ив. Алекс. ев. оубниамы, кѣмы, дамы, самы, еммы, пмамы. Въ този пам. е аор. повече на мѣ — ала въ Троян. пр.: оврѣтѣхмы, хтѣхмы, доидохмы. Въ аор. 3. л. ед. ч. се явява т: оубитъ, сѣмрѣтъ, проклѣтъ, начѣтъ.

Imperf. ѣа, ѣа, ѣа = ѣ или а: идѣаше — идѣше, молѣаше — молѣше, оучааше — оучаше, остакааше — остав(а)ше; тѣи сѣщо вѣаше — вѣше, вѣахъ — вѣхъ. За аориститѣ има да се спомене, че въ сръднобългарски езикъ не се употрѣбятъ вече 3 аориста (простъ, I сложенъ, II сл.), а само единъ и то II сл. аористъ, т. е. сѣщиятъ, който се употрѣбя и въ новобългарски езикъ. Тукъ-таме, то се знае, то се срѣщатъ още и другитѣ две аористни форми, ала тѣ сж се считали още тогава навѣрно като архаизми, сир. като уединени форми, тѣи напр. до най-последнитѣ сръднобългарски пам. се употрѣбятъ още формитѣ: рѣхъ, жхъ покрай рѣкохъ, а отъ другитѣ глаголи вече се употрѣбя само аористъ на охъ: вѣдохъ, а не вѣдъ или вѣсъ; идохъ, а не идъ или исъ и т. н.

Infinit. се употрѣбя още въ сръднобългарски езикъ и то въ сѣщото значение, както и въ старобългарски, ала не всѣки пѣтъ въ сѣща форма; защото покрай инфинитивъ на ти срѣщаме твърде често инфинитивъ на тѣ и то безъ да е супинъ. Вие знаете, че въ старобългарски има една форма почти еднаква съ инфинитивътъ, наречена супинъ, и се отличава отъ инфинитива само по окончанието си -тъ. Откъмъ значението си тѣзи две форми се различаватъ една отъ друга само по това, че супинътъ се употрѣбява, кога се означава нѣкое движение съ цель: прииде народъ свои съпастъ. Тѣи като тие две форми си твърде приличатъ и по вънщина, и по вътрешно значение, то не е чудно, че се замѣняватъ една съ друга; тѣи виждаме, че въ Зограф. евангелие се употрѣбя често инфинитивътъ (на ти) и за супинъ. А пѣкъ въ единъ сръднобългарски паметникъ (Алекс. ев.) супинна форма нѣма никаква, а сѣ инфинитивъ на тѣ (Arch. VII 216), но пѣкъ въ други сръднобългарски паметници като че преобладава супинната форма, не само да замѣства стария супинъ, но стои често и на мѣсто сѣщи инфинитивъ, тѣи напр. четемъ въ Троян. пр. (Starine III 151): не можемъ сѣдитъ; хошетъ разоритъ сѣ; не може его поговѣитъ; зане го неще на спѣтъ дечкатъ. То се разбира, че щомъ знаемъ, че имало такава инфинитивна форма на тѣ, лесно си тълкуваме исчезването на инфинитива въ новобългарски. Това исчезване станало на сѣща основа, както станало испаданието на тѣ въ 3. л. ед. ч.

Футурумъ се образува както въ старобългарски по 3 начина: хощъ, начънъ и имамъ + инфинитивъ. Въ сръднобългарски се употрѣбаватъ наистина и тритѣ спомагателни глаголи, ала най-много първиятъ, който се и съкращава, та се получава отъ хощъ = хъщъ = щъ, хъщши — щешъ — тѣи

щото се получава бждащето време както въ новобългарски езикъ: **колка са ще кръкъ пролиати; понестѣж мож глѣж голж подѣ тронскѣи вѣздѣ.**

Като общо разяснение на сръднобългарската морфология трѣбва да се каже, че въ сръднобългарски прозиратъ вече новобългарскитѣ форми на всѣкъде. Особено ярко излизатъ тѣ въ единъ сръднобългарски паметникъ, нареченъ отъ Миклошича Троянска прича. Тамъ виждаме, че писателятъ увлѣченъ отъ свѣтскиятъ материалъ, който му служи за предметъ, употребява безъ стѣснение тогавашнитѣ говорими форми, по които можемъ да познаемъ началото на новобългарския езикъ. Тамъ виждаме, напр. покрай съкратенитѣ спомагателни глаголи **смѣ, си, ѳ, смѣ, стѣ, сѣ** — и **цѣ, цѣш, цѣ** и пр., виждаме още, че се употребяватъ сѣщи новобългарски компаративи съ *по* и сѣщи суперлативи съ *най*, безъ никакви доавки на прилагателното: **повогатѣ, подобѣрѣ, подобѣрѣ, поскоро, похѣбрѣ; наилѣпа, наилѣдрѣ.** Виждаме, какъ се употребяватъ съвсемъ новобългарски наречия, като: **когы, когыто; тѣй сѣщо** и относителнитѣ мѣстоимения на **то**: **кото, какото ж си и прѣкоѳ чюлѣ; кнто моу се ѣцѣ бѣ нарѣклѣ.**

Въ речената прича сръщаеме вече и съвсемъ модерната прибавка *зи* при мѣстоименията: **онѳзи, онѳгози, този, тѣзи, теѳзи** и пр.

При всичко туй сръднобългарската морфология не представя кой знае какви измѣнения на къмъ старобългарската; защото, колкото и да виждаме тукъ-тамъ доближение къмъ новобългарски, пакъ не можемъ да откажемъ, че старобългарското склонение напр. *си* останало доста запазено, даже бихъ рекълъ съвсемъ сѣщото. Разликата между сръднобългарската и старобългарската морфология ни се показва много по-незначителна, щомъ сравнимъ сегашното модерно българско склонение съ сръднобългарското: докато въ сръднобългарското се употребяватъ старитѣ седемъ падежа още твърде хубаво, то въ новобългарския езикъ, именно въ нашето книжовно наречие падежнитѣ форми се употребяватъ само, тѣй да кажемъ, като архаизми.*)

*) Въ една грамота дадена на Рагузанитѣ (! дубровчанитѣ) отъ българския царъ Ив. Асѣнъ II намираме: **до коѳа либо зѣмѣ или хѳоры дѣидѣт,** вм. **до коѳѣ или коѳѣ (= коѳѣ) зѣмѣ.** Падежа (родителенъ следъ **до**) се разбира, ако по форма и да е изравненъ съ именителенъ, защото нѣмаше да имаме по-нататкъ: **хѳоры,** което си остава, понеже нѣма причина да се изравни съ именителния падежъ.

2. Новобългарско видословие или морфология.

Минаваме къмъ най-важната част на новобългарския езикъ, минаваме къмъ разглеждане на видословието или морфологията на третия периодъ отъ българския езикъ. Най-важна е тази частъ отъ една страна, че представя богатъ материалъ за изследване, отъ друга, че обема купъ явления, свойствени само на българския езикъ, докато другитѣ славянски езици, при всичкото си фонетическо и лексикално подобие, не представятъ откъмъ тази страна никаква аналогия. И наистина, българскиятъ езикъ въ сегашния си видъ стои, посрѣдъ всичкитѣ си славянски братя, съвсемъ уединенъ откъмъ формална страна: докато всички други славянски езици се придържатъ още строго о стариятъ синтетиченъ принципъ, новобългарскиятъ езикъ го напусналъ и хваналъ срѣденъ пѣтъ, именно разлага, анализира формитѣ, за да ги изказва по други, аналитиченъ начинъ, както става това въ повечето западноевропейски езици. Като говоримъ тукъ за разлагане на формитѣ, разбираме падежнитѣ форми, склонението, защото спрежението си останало горе-долу сѣщото, както и въ старобългарския езикъ, и само дето изчезнали три причастия и неопредѣленото наклонение — види се пакъ затова, защото реченитѣ форми не сж за право глаголни, а вече имена глаголни, а пакъ българскиятъ езикъ си пострадалъ най-много откъмъ имената, сиречь откъмъ онази частъ, която се скланя.

Като гледаме сега формалното състояние на българския езикъ, дожда ни да питаме: какъ така този езикъ да остави своитѣ събрата и да трѣгне по свой пѣтъ? Дали това отклонение на българскиятъ езикъ е станало самостоятелно, или е станало следствие на нѣкое външно влияние? Предъ видъ на това, че българскиятъ езикъ стои уединенъ посрѣдъ всички славянски езици откъмъ склонението, повечето слависти, между тѣхъ и най-знатнитѣ Миклошичъ и Jagić, сж на мнение, че бълг. езикъ ще е получилъ отъ вънъ този ударъ и поради това и може да опрости формитѣ. Като важенъ факторъ отъ външна страна взиматъ тракоилирскиятъ езикъ, съ който, казватъ, като дошълъ въ сѣдство българскиятъ езикъ, взелъ отъ него тия свойства, които го отличаватъ сега отъ другитѣ славянски езици. Не отричаме влиянието отъ сѣсденитѣ езици върху българския. Българскиятъ народъ заселява такива мѣста, които сж били открай време, а и още сж столъ и стокъ на разни народи, та не е чудо, че ще е приелъ нѣщо отъ околнитѣ нему чужди езици. Ала какъ да го докажемъ това? Какъ да узнаемъ, въ какво се е състояло влиянието напр. на тракоилирийския езикъ върху нашиятъ, докато и най-голѣмитѣ филолози не

знаятъ нищо да ни кажатъ за свойствата и сжщината на този тракоилирски езикъ? Наистина, съглеждаме една обща струя, едно общо приличие въ морфологията на повечето балкански езици (български, гръцки, влашки, албански), и дохождаме на мисълъ, че тази общность има и общъ изворъ, ала дали сега, ако си мислимъ този общъ изворъ или това общо влияние отъ тракоилирски езикъ, ще бждемъ по-близу до истината, или не ще сполучимъ повече, ако си обяснимъ това явление по естественъ пѣтъ? И тъй, като оставимъ на страна мнимото влияние отъ непознатиятъ намъ тракоилирски езикъ, влияние, което може да е било наистина силно, ала за жалость още необяснимо, ще гледаме да видимъ, какви други влияния сж могли още да подействуватъ върху устройството на българския езикъ и да го докаратъ до сегашниятъ му видъ. Тѣзи влияния или причини, които сж произвели промѣнитъ въ българския езикъ, ще наречемъ природни и ще ги раздѣлимъ на два вида: общи и частни. Общи наричаме всички ония принципи и закони, които владѣятъ изобщо въ всичкитъ езици и които произвеждатъ сжщитъ следствия; такива сж главно три: изравнение на звуковетъ — което води следъ себе си изравнение на формитъ, аналогията, която води пакъ къмъ сжщи край — изравнение на формитъ, и трето, стремлението на езикътъ къмъ по-комодно и лесно говорене. Това последното е речи най-важниятъ, даже единствениятъ факторъ, който причинява всичкитъ измѣнения въ езикътъ. И наистина, какво е то изравнение на звуковетъ, ако не е пакъ стремление на езикътъ къмъ леснотия: фактътъ, че отъ старобългарски 11 гласни — днешниятъ български езикъ имъ само 6, показва нагледно това: много по-лесно е да помни и да си служи човѣкъ само съ 6 гласни, отколкото да учи и помни 11. Тѣй сжщо е и съ формитъ; изравнението имъ чрезъ аналогия произлиза пакъ отъ стремление къмъ леснотия. Ще иде ли нѣкой да отказва, че е много по-лесно съ едно склонение отколкото съ 5 или, че ще е по-комодно съ два падежа, отколкото съ 7? Въ това се състои напредъкътъ както на хората, тъй и на цѣлата природа: съ малко и просто нѣщо много да се извършва. Това стремление на природата виждаме на всѣка стѣпка. За отдѣлнитъ три общи фактори ще се повърнемъ пакъ и ще наведемъ нужнитъ примѣри.

Частнитъ причини за промѣненията въ българската морфология трѣба да търсимъ въ индивидуалнитъ свойства и то душевни свойства на българинътъ. Разбира се, че и тѣзи причини могатъ да бждатъ наречени пакъ общи, защото най-сетне и човѣшката душа има общи закони, ала все пакъ има нѣщо, което отличава единъ народъ отъ други откъмъ психическа страна. Ето и нашиятъ народъ има свои частни свойства, които го отличаватъ не само отъ другитъ нему чужди

народи, но и отъ сроднитѣ нему славянски братя. Далечно бихме отишли, ако искахме подробно да изследваме по какво и какво се отличава българинътъ отъ другитѣ народи, но отъ повърхностенъ погледъ не е мжно да съгледа човѣкъ у българинътъ една по-голѣма живостъ и пѣргавостъ, по-голѣма възприемчивостъ и въобще по-бѣръзъ напредѣкъ отколкото у другитѣ славянски народи. Стига само да сравнимъ нашето обществено и интелектуално състояние преди 50 год. и сега, за да се увѣримъ, че у българинътъ има жилава и пѣргава душа. Щомъ е тѣй, тогава не е мжно да си помислимъ, че душевното устройство на българинътъ може да се отрази и въ езикътъ му, както и наистина се отразило именно тамъ, гдето и у другитѣ напреднали езици — въ склонението. На мнозина ще се види чудно това явление не само като частно за българския езикъ, но и като общо за развитието на всичкитѣ езици изобщо. Мнозина ще се питатъ: какъ така съ душевното развитие на единъ народъ да стои въ свръзка и разпадането или осиромашаването на езика му? Като си мислимъ това явление като общо, попита-щатъ се мнозина, какъ тѣй езикътъ да образува до нѣкое време различни форми, които му сж се стрували нужни, а пѣкъ после сжщиятъ езикъ да губи тия форми полека-лека и да си минава безъ тѣхъ? На този въпросъ ще отговоримъ, че формалното богатство на езикътъ стои въ обратно отношение къмъ умственото богатство на хората, сиречь колкото умственото развитие на единъ народъ стои по-високо, толкозъ по-отпадналъ му е говорътъ откъмъ формална страна. За примѣръ нека ни служатъ най-напредналитѣ народи въ Европа и езицитѣ имъ. Англичанитѣ стоятъ по култура най-високо отъ всичкитѣ народи, но английскиятъ езикъ има най-малко граматични форми. А защо е тѣй? Тукъ има видимо противоречие, което изчезва, щомъ погледнемъ по-отблизу въпросътъ и щомъ разберемъ по-хубаво, какво е то богатство на единъ езикъ. Мнозина мислятъ, че богатството на езика се състои въ измѣненията на думитѣ му или въ разнитѣ флексии, та казватъ, че еди кой си езикъ е богатъ, защото има голѣмо число форми. Наистина флексиитѣ сж богатство на езикътъ, ала пѣкъ не трѣбва да се мисли, че ако езикътъ ги изгуби, е осиромашалъ.

Презъ тоя семестъръ има да разгледаме склонидбенитѣ форми въ българския езикъ, има да се занимаваме съ една частъ отъ общия предметъ по българска филология, нареченъ история на българския езикъ. Историята на българския езикъ обема много части, защото и самиятъ нашъ български езикъ може да се разгледва отъ разни страни. Нашиятъ бълг. езикъ, както най-сетне и всѣки другъ езикъ, може да се разгледва:

1) Отъ фонетична или звукова страна, съ цель да се установи мѣнидбата на звуковетѣ му презъ известно време; тая часть отъ историята на българския езикъ наричаме фонетика или звукословие и споредъ това, дали разгледваме фонетиката на 1-ия, на 2-ия или на третия периодъ отъ българския езикъ, ще имаме: старобългарска, срѣднобългарска или новобългарска фонетика.

2) Отъ морфологична или формална страна, съ цель да се установи мѣнидбата на формитѣ въ българския езикъ презъ тритѣ му периода и споредъ това, разгледваме ли формитѣ въ I, II или III периодъ, ще имаме старобългарска, срѣднобългарска и новобългарска морфология или видословие.

Важность на видословието или морфологията на новобългарский езикъ.

Разгледването формитѣ на българский езикъ както откъмъ происхождението имъ, тъй и откъмъ сегашното имъ състояние, представя твърде голѣмъ интересъ. Морфологията е най-важната часть отъ българската граматика, а тъй сжщо и най-интересна партия [!] отъ историята на българский езикъ изобщо; въ нея влизатъ купъ явления, свойствени само на български езикъ, явления, които могатъ да възбудятъ интересъ у всѣки любознателенъ, явления, които човѣкъ напразно би търсилъ въ другитѣ славянски езици. И наистина, общо-признато е, че българскиятъ езикъ въ сегашния си видъ стои, посрѣдъ всичкитѣ си славянски братя, съвсемъ уединенъ откъмъ формална страна: докато всичкитѣ славянски езици се придържатъ още строго о стариятъ синтетиченъ принципъ при изражението на падежнитѣ отношения, новобългарскиятъ езикъ напусналъ вече този старъ начинъ на изражение и хваналъ модеренъ пжтъ, сиречь разлага, анализира формитѣ, за да ги изказва по новъ, аналитиченъ начинъ — както става това въ повечето модерни европейски езици.

Като говоримъ тукъ за разлагане форми, разбираме преди всичко падежнитѣ форми, склонението; защото спрежението си останало горе-долу сжщо, каквото го знаемъ още отъ старобългарски — само дето изчезнали три причастия и неопредѣленото наклонение — види се, пакъ затуй, защото реченитѣ форми не сж вече глаголи, а сжщи имена, сиречь отъ глаголи образувани склонидбени думи, а пжкъ българскиятъ езикъ, както казахме, е пострадалъ най-много откъмъ имената, т. е. откъмъ ония части, които се скланятъ.

Нека обяснимъ съ нѣколко думи, какво се разбира подъ синтетиченъ и аналитиченъ начинъ на изражение, за да бжде по-ясно онова, що следва надолу. — Синтеза въ изказването на мислитѣ или на граматическитѣ отношения наричатъ онзи начинъ за изражение, който е свойственъ на старитѣ езици и споредъ който две думи (отъ които една

представя коренното значение, а другата — какво годе отношение) се свързватъ тъй помежду си, щото съставятъ нераздѣлно цѣло. Тъй напр. кога кажемъ по старобългарски: дай [!] *томуу чьловѣккоу ѡсти* — дателниятъ падежъ *томуу чьловѣккоу* и инфинитивътъ *ѡсти* представятъ синтетични форми, на среща които стоятъ аналитичнитѣ новобългарски: на тозъ човѣкъ и да яде. Старобългарското сравнено съ новобългарското ясно показва разликата въ изражението: Дателнитѣ падежи *томуу чьловѣккоу* сж първоначално отдѣлни елементи: *тъ + омуу, чьловѣкъ + оу* — но тъй съединени помежду си, щото съставятъ всѣка отъ тѣхъ една цѣла дума, при която се не мисли вече на съставнитѣ ѝ части тъй, както за думата *юнакъ* напр. никой не мисли, че е съставена отъ *юнѣ* и *акъ* или *днес*, че е отъ *днѣ* и *сѣ*. Съвсемъ инакъ е съ новобългарскиятъ дателенъ падежъ, изразяванъ чрезъ предлогъ *на*: въ изражението на тозъ човѣкъ явно различаваме предлогътъ *на* и генералниятъ падежъ тозъ човѣкъ; защото предлогъ *на* си е жива думица и се употрѣбява не само за образуване на дателния падежъ, но и да означава много други отношения. Съвършено тъй стои и старобългарската инфинитивна форма *ѡсти* (въ предложението: дай *томуу чьловѣккоу ѡсти* = дай на тозъ човѣкъ да яде) накъмъ новобългарската да яде: при *ѡсти* никой не мисли, че сж първоначално два отдѣлни елемента *ѡд-* и *ти*, сложени тъй помежду си, щото правятъ цѣла дума — докато въ новобългарското да яде всѣки забелѣзва съюзътъ *да* и 3. л. ед. ч. сег. вр. яде. Ето защо казваме тогава, че старобългарскиятъ дателенъ падежъ, тъй както и старобългарскиятъ инфинитивъ сж синтетични, съединени, слѣти форми, а пъкъ съответнитѣ новобългарски — аналитични, разложени. Па такава сжщо отношение съглеждаме сравнявайки всичкитѣ стари форми, образувани посрѣдствомъ задпоставени суфикси и окончания съ новитѣ, разложени форми, изразявани чрезъ предпоставени предлози, съюзи или какви годе частици.

Това е главната отлика на днешното българско склонение въ сравнение съ старото, дето преобладаватъ синтетичнитѣ форми. И понеже анализуването на формитѣ дава възможность да се сливатъ нѣколко разнообразни преди форми въ една, то въ сравнение съ староро богатство на езикътъ ни преди 10 вѣка, днешниятъ нашъ езикъ изглежда беденъ на падежни форми. Тукъ се явява питане, какви причини сж произвели това „обедняване“ на българския езикъ и може ли изобщо да говоримъ за „обедняване“.

Причинитѣ да пропадне старото падежно богатство въ българския езикъ сж сжщи, каквито могатъ да се наведатъ за всички модерни езици, които като него сж изгубили старитѣ си форми. Тѣ сж два вида: I. общи и II. частни.

I. Общи причини сж тия:

1. Изравнение на звуковетъ (или изобщо фонетични промѣни). Щомъ фонетичнитъ промѣни докарать изравнение на различни по-преди звукове, то съ това изравнение заедно ще се изравнятъ и формитъ, въ които има тия звукове. Това знаемъ най-добре отъ сръднобългарското изравнение на род. и вин. пад.: *дошѣж* — род. вин., *недѣла* — род. вин., *водоѣж* — *водѣж* — *водѣ* = твор.—вин.

2. Аналогия или прехвърляне отъ едно склонение въ друго: *синаѣ* — род. — *сина*; мъжие по III в. *мъжи* I; *цръква*, *цръквы* II — в. *цръкы* V и пр.

3. Синтетична замѣна: род. *раба*, род. *коиа* = вин., дат. — род.

II. Частни причини могатъ да бждатъ външни и, вътрешни; външни — когато народътъ, за чийто езикъ е дума подпадне подъ чуждо културо влияние, вследствие на което и езика му се влияе отъ чужди народи.

Българскиятъ народъ се е влиялъ отъ много свои съседни: тракоилирийци, готи, Аспарухови българи, кумани, печенѣги, авари, гърци, турци.

Всички тия народи сж оставили следи въ езиковото богатство на българския езикъ, и ако не другаде, то сигурно въ словесното богатство на българския езикъ. Ний не можемъ, разбира се, да проследимъ подробно всички тия чужди влияния, защото нѣмаме за това документи; ала че е имало такива влияния, не бива никакъ да се съмняваме.

Втори видъ частни причини засѣга самия народенъ битъ, народната душа, която въ сжщностъ не бива да се оставя на страна, кога е дума за промѣни въ езика. Народната душа въ края на краищата може пакъ да е резултатъ отъ съседни влияния, кръстосвания и пр. Но пакъ трѣбва да признаемъ, че българинътъ има свой особенъ душевенъ характеръ, който е въ много отношения различенъ отъ характера на другитъ славяни: пестеливъ, работенъ, повече замисленъ, отколкото веселъ и, което е най-главното, въсприемчивъ, лесно усвоява и лесно се приспособява къмъ новото. За това имаме очевидни доказателства отъ 30 год. нашъ политически животъ, а и тая наша потрѣбностъ, която ни признаватъ вече всички, не може се обясни иначе, освенъ съ душевния строй на българина, съ особената негова душа. Ето защо, говорейки за новобългарскитъ морфологични промѣни, трѣбва винаги да помнимъ, че тия промѣни, които сж дали на езика ни модеренъ видъ, сж продуктъ, ако не изцѣло, поне отчасти, и на българския народенъ характеръ.

Пита се още: Дали българскиятъ езикъ е изгубилъ или спечелилъ съ това свое модернизиране? Отговорътъ на тоя въпросъ стои въ зависимостъ отъ това, какъ схващаме богатството на единъ езикъ. Обикновено се приема, че единъ

езикъ е богатъ, колкото повече именни и глаголни форми има. Не отказвамъ, че това е богатство на езикъ, но то е релативно богатство, защото богатството на единъ езикъ е въ сжщностъ изразитѣ, съ които си служи, за да изкаже всевъзможни нюанси на мисълта, богатство сж отдѣлнитѣ му думи и синтактични обрати (фрази), а не и падежнитѣ му или глаголни форми. Богатството на единъ езикъ е неговата изразителна способностъ; а какъ си служи езикътъ, за да изразява мисълта — е второстепенна работа; главното е да може да се изразява презъ него всичко, що довѣшката мисълъ ражда. Модернитѣ свроепейски езици ни доказватъ най-добре, че единъ езикъ може да бжде богатъ, безъ да притежава много форми: за примѣръ английскиятъ езикъ, който нѣма ни падежни, ни глаголни окончания, ни 3 рода, а пкъ е въ сжщностъ богатъ езикъ, понеже притежава думи за всѣко понятие.

Затова, колкото и да съжالياваме, че нашиятъ езикъ е изгубилъ старото си падежно богатство, въ сжщностъ загубата не е голѣма, защото тя щѣше да дойде когато и да е. Сега ни е жалко за това, защото сравняваме днешния нашъ езикъ съ стария и съ другитѣ сродни славянски езици, дето има още много падежни форми. Но въ сжщностъ беднотиата на българскиятъ езикъ не е толкова въ формитѣ, колкото въ думитѣ и фразитѣ, които му липсватъ още за много понятия. Това обаче ще си придобие той съ време, щомъ се развие неговата литература.

Българскиятъ езикъ откъмъ морфологична страна може да се разгледва пакъ сравнително и исторически. Сравнително — кога го сравняваме съ другитѣ славянски езици, за да видимъ изобщо, какво е запазилъ отъ старото богатство на форми, а исторически, кога разгледваме развитието на формитѣ му въ самия него, сир. кога изучаваме промѣнитѣ, настанали въ морфологията му презъ течение на известно време. Но както за сравнителното, тъй и за историчното разгледване на българскитѣ форми нужно е да земаме подъ внимание всичкитѣ български наречия, защото именно тѣ сж най-важни извори за историята на българския езикъ, тѣ криватъ не само всичкото днешно богатство на еайка ни, ами и много старински остатъци, които хубаво допълнятъ оная празнота отъ писменни паметници и обясняватъ много тъмни точки отъ историята на българскиятъ езикъ.

На сжщи начинъ може да разгледваме и другитѣ граматични части на българския езикъ, т. е. синтакса, словообразование, словозначение (семазиология), речникъ и пр. и то сѣ обзирайки се върху тритѣ речени периода; защото въ тия три периода на българскиятъ езикъ се мѣняватъ не само звуковетѣ и формитѣ, а се мѣнява и синтактичния строй — разбира се, не всичкиятъ, а нѣкои части

само отъ него — мѣнява се и значението на думитѣ — пакъ, разбира се, не на всичкитѣ думи, а само на нѣкои, па се вписатъ и нѣкои нови елементи при образуването нови думи и пр. Туй всичко може да бѣде предметъ на исторично и сравнително разглеждане, имайки предъ видъ българската писменность и българскитѣ живи наречия.

Нека опредѣлимъ преди всичко, що разбираме подъ думата форма и какви видове форми различаваме. Подъ форма на една дума разбираме нейния външенъ обликъ или изгледъ, както ни се дава готова въ езика за употрѣба. Заедно съ външната [!] на една форма винаги върви и нейното вътрешно значение, тъй че всѣкоя форма има свое значение въ езика, то е неинъ отличителенъ белегъ и споредъ това, дали формата или думата се скланя или спрѣга, различаваме два главни вида форми: склонидбени и спрѣгателни или иначе речено: именни и глаголни.

1) Що е форма: обликъ, звуковъ съставъ съ отличителенъ белегъ — значение.

2) Съставни части на една форма: префиксъ (представка): коренъ, суфиксъ (наставка), окончание (краищникъ).

Пр. + К. + Нст. + Кр.

Щомъ знаемъ, че всѣка форма състои отъ тия съставни части, лесно ще разберемъ, какъ настаятъ изобщо формитѣ: тѣ сж съединение на нѣколко думи въ едно. Тия думи днесъ за днесъ нѣматъ за себе си отдѣлно значение, но едно време сж имали, а отпосле то ослабнало до значение на частица.

Подробно и сравнително изучаване на тия частици, суфикси и префикса наречени, довежда до заключение, че тѣ всичкитѣ едно време сж били самостоятелни думи съ свое си значение: — пѣтъникъ оученикъ | водиши, водить

	икъ		си
инъ		ти	тъ
единъ			
	нѣкой		той

Това образуване на форми става даже и днесъ предъ очитѣ ни; тъй напр. води-ща — води-щемъ и пр.

Форми има два главни вида: склонидбени и спрѣгателни:

Склонидбенитѣ или именитѣ се дѣлятъ на	{	именни		именни		и глаголни:
		мѣстоименни				временни
		прилагателни				начинни

Относително образуването на форми има два вида: синтетично и аналитично. Формитѣ произлизатъ първона-

чално отъ синтетично съединение, когато следъ нѣкое употрѣбление изгубятъ значението си като такива, сиречь, когато се „изолиратъ“, както казва Paul (Princ. d. Sprachgeschichte 278).

коупити хоѡж — чисто синтетично съединение — обаче, щомъ глагола хоѡж приеме значението на помощенъ глаголъ, то и синтетичното съединение се „изолирва“ и става глаголна „форма“. [купи-ща!]

Сравни. 1) единайсет, дванайсет; да ти се не види зло, да ти се не зло види, да ти се не зловиди; добромислящъ; единъ-на-десет, два-на-десет.

2) дѡсита, дѡреда; пѡврага, ѡтглади.

За да се отдѣли едно синтетично съединение отъ кръга на синтетичнитѣ съчетания, трѣбва да бжде изговаряно тѣй, че да се схваща като една дума; това бива като се употрѣбява само едно ударение. Покрай психологичнитѣ причини има, значи, и фонетична — а може би тя е главната — за да произлѣзе нова дума или форма.

И тѣй, въпроситѣ, които ще разгледаме въ новобългарската морфология сж — отъ една страна, какъ се разпаднали старитѣ падежни форми — отъ друга, какъ е дошолъ [!] езикътъ до днешниятъ си начинъ на изразяване. Подиръ тѣзи главни въпроси идатъ и други тѣй сжщо важни, а именно обяснението на членната форма въ новобългарски езикъ, която отдѣля твърде рѣзко нашиятъ езикъ отъ другитѣ славянски езици и най-сетне обяснението на други още морфологически особености.

Но преди всичко първа задача ще ни бжде най-напредъ да констатираме, какви и какви стари падежни форми има останали въ новобългарски езикъ и какъ стоятъ тѣ на къмъ съответнитѣ старобългарски форми. Важно е това не само зарадъ новобългарската морфология, но въ сжщо време и за въпросътъ върху произхождението на старобългарскиятъ езикъ. Защото, ако можемъ да установимъ, че въ нѣкогашниятъ български езикъ имало сжщи падежни форми, каквито ги има въ старобългарски езикъ, получаваме твърде много за доказателство на това, че езикътъ, който се осмѣляваме да наричаме старобългарски, е наистина такъвъ, сиречь сжщи праотець на днешниятъ български езикъ. И наистина, едни отъ най-силнитѣ докази на панонската или противобългарска теория за произхождението на Кирило-Методиевиятъ езикъ е и това, че днешниятъ български езикъ се струва извънредно беденъ на форми, не само като го сравнишъ съ онзи стариятъ езикъ на светитѣ братя, но и като го сравнишъ съ кой-да-е други славянски езикъ; това кара мнозина да не вѣрватъ, че е възможно да стане такова коренно промѣнение въ езикътъ ни отъ 9. вѣкъ насамъ. Остатъцитѣ отъ старитѣ форми ще ни покажатъ връзката между стариятъ и новиятъ български езикъ, а изследването на днешното българско склонение ще

ни покаже пътятъ, по който е вързълъ распадъкътъ на старото падежно богатство.

За старитѣ падежни форми има вече събранъ доста материалъ, печатанъ по разнитѣ сбирки отъ народни умотворения — па даже и згрупиранъ го има вече, до колкото можеше да се събере до преди 7 — 8 год., и то въ статията на моятъ уважаемъ съдругаръ г. Милетича подъ заглавие: „Старото склонение въ днешнитѣ български наречия“. Сб. за нар. ум. II.

Разследването на падежнитѣ форми ще следваме споредъ склоненията. Най-напредъ ще видимъ какви стари форми има запазени отъ първото главно склонение — именното, а подире отъ другитѣ. При това разгледване ще се постараемъ същевременно да укажемъ на нѣкои причини, които сж произвели тѣзи или онѣзи промѣнения у формитѣ.

Им. пад. ед. ч. Старата форма за този падежъ си останала безъ никаква промѣна въ всичкитѣ имена, които въ старобългарски отиватъ по I, III и IV склонение, а тѣй сжщо и голѣма частъ отъ V склонение. Разликата състои само въ това, че при основитѣ отъ мъжки и женски родъ на **ъ** и **ь** старото произношение на крайнитѣ звукове изчезнало речи безъ-трага [!]. Само въ нѣкои сравнително маловажни [!] говори се срѣща меко произношение на крайнитѣ съгласни **л**, **н**, **т**: сол', кон', път' — като единственъ остатъкъ отъ старото произношение на **ь**.

Имен. пад. ед. ч. отъ мъжки р. Както знаете, имена съществителни отъ м. р. има въ старобългарски не само въ I склонение, а и въ III, IV и V склонение. Но тѣй като най-много съществителни отъ м. р. имало вече въ старобългарскиятъ езикъ, които се скланяли по I склонение, то по действието на аналогията се префърлятъ и другитѣ съществителни отъ м. р. сѣ въ I склонение. Това е било толкова по-лесно за им. п. ед. ч. за III—IV склонение, дето съществителнитѣ имена отъ м. р. окончаватъ на **ъ** и **ь** — сиречь тъкмо на такива звукове, каквито характеризиратъ и I склонение, тѣй щото ако вече въ стария езикъ е имало малко разлика въ произношение на **мостъ** I склонение и **гостъ** III склонение, то съ време и тая разлика изчезва, и става напълно изравнение между формитѣ, а колкото за **свинъ**, **мѣдъ** и пр., то изравнението е вече съвсемъ леко за им. п. ед. ч., защото произношение на **мѣдъ** I склонение по нищо се не отличава отъ произношение **мѣдъ** IV склонение. По тоя начинъ става общо изравнение за им. пад. на им. съществителни м. р. отъ I, III и IV склонение и то сѣ въ полза на I склонение, което като най-богато на думи привлича и другитѣ.

Отъ действието на тая аналогия, която се стреми да изравни съществителнитѣ имена м. р. по форма еднаква съ I скл., гледаме, че става известно промѣнение въ съществе-

телни, които по старата граматика отиватъ по V скл. Тъ сж нѣколкото сжществителни на ъ: камъ, пламъ, рѣмъ, кремъ, които сега различно образуватъ именит. пад. ед. число, или както и други подобни — защото едно време е имало повече такива думи: коръ [!], нлъ [!], сткы [!] — но които вече въ най-старитѣ паметници иматъ форма ѣнъ: [ками-къ, камъкъ — камен...!].

I.	II.	III.	IV.	V.
градъ—конь—ран село—поли—копие	жнѣ—горѣ душа	гость—късть	сынъ	м.—ж.—ср.
ъ—а, к—га, й—га	а—ы, га—ѣ	к—и	ъ—оу	I II I

V.: ъ, и, ѡ — о: камъ-, мати, свекръ, зълъ, делъ, брадъ, локъ, тькъ, цръкъ, хоржгъ, любъ, смокъ, жрънъ, цълъ-овъ, цълба, неплодъ, сѣмъ, отрочъ. небо-.

И тъй въ новобългарски имаме сега именителенъ падежъ ед. ч. м. р.: 1) съгласна — тв. или мека; 2) й —; 3) и = ий:

1) раб, 2) кон', 3) край, 4) жреби = жребий, Георги,

Хараламби — Добри; само за собственитѣ имена и, но за нарицателнитѣ по-добре е ий: жребий, коллодий, магний, калий, натрий, магнезий, палладий — Георги, Хараламби, (Влади, Павли).

Именит. пад. ед. ч. срѣденъ родъ. Имена отъ ср. р. има въ старобългарски само въ I и V склонение. Тъй като особеното окончание на именит. отъ ср. р. по 5. скл. е ѡ, което въ новобългарски езикъ се изговаря като е, то се знае, че именителенъ падежъ ед. ч. за ср. родъ се изравнява съ I скл., дето има тъй сжщо имена отъ срѣденъ родъ на е: поле — теле. Споредъ това сега имаме срѣденъ родъ на о: село {и отъ V. скл. небо, чудо и др.}, на е: поле, теле, питие. Тия сжществителни имена отъ ср. родъ, макаръ и тъй изравнени, образуватъ множ. число различно, за което ще говоримъ по-долу.

Споредъ произношеннето на повечето български наречия, а тъй сжщо споредъ както изговарятъ повечето книжовни хора у насъ, мекото рефлектиране на старобългарскиятъ ѡ се чува само тогава, когато следъ меката мжжа основа следва твърда гласна (а, о, у или ъ): учителя, кон'ятъ, пътя, коню, учителю. — Рефлекситѣ на крайния старобълг. ѡ сж различни: 1. въ срѣднобълг., 2. въ седмиградско-български, 3. въ влахобълг. и 4. въ днешнитѣ български наречия.

Именителенъ пад. ед. ч. к: Шуменъ, Герлово (Върбица), Тръвна, Дръново, Елена, Троянъ, Градецъ, Медвенъ, Жеравна — Родопи — Рупчосъ — Ахъчелебийско: кон', път', зет', глад', цар', говедар', уфчар'...

Както въ най-стариятъ български езикъ, тъй и въ сегашнитѣ български наречия сжществителнитѣ отъ мжжки родъ иматъ винит. падежъ равенъ на именителенъ. Изключения правятъ само собственитѣ и родственни имена, които

различаватъ хубаво именителенъ отъ винителенъ: Иванъ—Ивана; синъ ми, братъ ми — сина ми, брата ми и пр. Но има говори (Сливенско), които не правятъ разлика и тукъ, та и собственитъ имена могатъ споредъ тѣхъ да се употрѣбятъ въ именителенъ падежъ, но съ винително значение. Напротивъ пъкъ, други български говори отиватъ до друга крайностъ, именно да употрѣбаватъ винителенъ (респ. родителенъ падежъ) не само при одушевени предмети (довеи конятого), но и при неодушевени: фанула іеднога грозда, се укачила на еднога горуна, (северозападенъ български говоръ въ Кутловишко — Сб. VI. 110).

Именителниятъ падежъ отъ II склонение претърпѣлъ, споредъ разнитѣ български наречия, различни измѣнения. Като говоримъ за стариятъ именителенъ падежъ, трѣбва да кажемъ, че всичкитѣ български говори сж го запазили само при онѣзи имена, които означаватъ какво-годе лице — инакъ намѣсто него дохожда сѣ винит. ед. ч. (ср. сестра, снѣха — горѣ, главѣ, по източно; сестра — сестру, главу, гору — по-крайно западно) — за това ще бжде дума за него при разглеждането на винителния падежъ.

Именителенъ падежъ дв. число е равенъ тѣи сжщ. на вин. пад. дв. ч. и, до колкото се е упазилъ този падежъ по българскитѣ говори, има съвършено сжща форма, както и въ старобългарски. Така, освенъ познатитѣ *рога*, *крака*, дуални форми сж тѣи сжщо всички имена отъ м. р., кога се употрѣбятъ съ числа: два коня, три стола, пет вола, сто вѣлка. Известна промѣна съглеждаме въ произношението на *ѣ* въ остатъцитѣ отъ дв. ч. Това *ѣ* си се произнася по западно както всѣко *ѣ*, но по източно отстъпва отъ известното правило за произношението на *ѣ* и се изговаря сѣ[!] като *ѣ*, макаръ и да е съ ударение: *ръцѣ*, *носѣ*, *раменѣ*, *коленѣ*, *крилѣ*, *обецѣ* [дв'а, рѣц'а!]. Дуалнитѣ стари форми *очи*, *уши* сж общобългарски. Дуалъ тѣи сжщо и пъти: два пъти, три пъти, 5 пъти; дв. ч. се запазило въ сжщата форма, каквато я знаемъ отъ старобългарски: м. р. — *а*, ж. и ср. *е* (*е = ъ*), две съ *е* отъ стб. *ѣ*.

Именителенъ падежъ мн. ч. показва известна пѣстрина въ новобългарски езикъ, но щомъ е дума за стариятъ имен. п. мн. ч., лесно е да го намѣримъ въ всичкитѣ му познати старобългарски форми (*и*, *ии*, *ѣ*, *а*, *ѣ*, *ѣ*), разбира се, не винаги съ сжщото му произношение (*ѣ = и*, *ѣ = е*): зѣбѣ, вѣлцѣ, гости(е), селине, жени и женѣ (Трънско). За мн. ч. и за образуването му ще говоримъ на особено.

I.	II.	III.	IV.	м.	ж.	ср.
и, а,	ѣ, ѣ,	и, ѣѣ,	ѣ ѣ	ѣ	и	а.

Родителенъ падежъ. Отъ тази старобългарска падежна форма има много остатъци въ новобългарскитѣ наречия, но кога се разгледватъ тѣзи остатъци, трѣбва да се внимава: първо, какво е старо, какво ново; второ, какво е по форма родителенъ падежъ и какво по значение. Старо е напр. *от-глади*, *бѣс-трага* и по форма и по значение — това ни доказватъ предлозитѣ *от* и *без*, а тѣй сжщо и съединението имъ подъ едно ударение съ името.

При такива случаи сме сигурни, че имаме работа съ истински род. пад. Или не е все едно, ако туряме все въ една категория случаи като:

Цар царува въ Цариграда, или:
 Не можѣха да разбият
 Твърда града Будимова;
 От моята клета рода;
 та си яха враня коня, бърза коня.

Тие форми сж наистина сжщи генетивни форми, ала употребението имъ не е сжщо старобългарско, защото е несъобразно съ старобългарската граматика. Старобългарски нѣма никой пжтъ да се каже: *въ Цариграда*, а винаги иначе, и то споредъ както го изисква правилото за употребя на предлогъ *въ*, кога е при глаголи за стояне: *къ Цариградѣ*. Тѣй сжщо и другитѣ родителни падежи *твърда* и *Будимова* сж по форма старински, а като че и синтаксически (следъ отрицание) на мѣсто, ала пакъ употреблението имъ не е старо, историческо, защото споредъ значението имъ трѣбва да стоятъ и двата въ опредѣлена форма: *твърдаго*, *Будимоваго*, тѣй като е дума за известенъ градъ Будимовъ.—Освенъ това трѣбва да се внимава, дали род. пад. не е употребенъ намѣсто винителенъ, дали не е членна форма на *а*, която нѣма абсолютно нищо общо съ родителенъ падежъ, а само погрѣшното ѳ (провинциално) писане я изравнява съ род. пад.: положи го на *стѣла*, удари го по *прѣста* е свършено сжщо, каквото и: положи го на *столѣт*, удари го по *прѣстѣт*, а не че криватъ въ себе си нѣкакви си генерални падежи, произлѣзли отъ едновременната генетивна форма на *а*. Тая форма (родит. пад.) се е опазила само въ такива случаи, кога името се употребя въ директенъ падежъ безъ членъ: *син-му* — на сина-мѣ (никой пжтъ: *синѣт му*, на *синѣт му!*), *зет' им* — отъ зет'а им, *мъжѣ ѳ* — за мъжа-сѣ. Въ такива случаи и ударението помага да се познае, дали е род. пад. или членъ (на *а* вмѣсто правилното *ѣт* или *от*): *синѣт*—*синѣ* чл., ала *сѣ* на, род., вин.; *мъжѣт*, *мъжѣ*—*мѣжа*; *градѣт*—*градѣ*—*града*, побеснел, та свѣта *фанал!* Дупн. XI, 165 и пр. То се знае, че и самото произношение на *а*-то, кога е съкратенъ падежъ (намѣсто *ат*, *ѣт*, *от*) показва, че не може да излизаме отъ старобългарското генетивно окончание, за-

щото *a* никой път не потъмнява въ *ѣ*, щомъ е съ ударение, а пъкъ мнимото *a*, което се употрѣбвява сега отъ мнозина за означение на коситъ падежи (отъ вълка, на вълка и пр.), не звучи и въ самиятъ нашъ книжовенъ езикъ като чисто *a*, щомъ е съ ударение, а винаги като *ѣ*: отъ вълкъ, предъ градъ и пр., а тъй трѣбва и да се пише, щомъ искаме да пишемъ общобългарски, а въ сжщото време и да не вървимъ противъ развитието на българския езикъ; отъ вълка (съ чисто *a*) е чисто провинциално произношение, свойствено само на оние говори, които говорятъ намѣсто *ѣ* или *ж* — *a* (и то не пакъ на всичкитѣ), т. е. то е тъй провинциално, както е градъ, вълкъ, намѣсто градъ, вълкъ = градът, вълкътъ. II. Род.,-в и н.: прѣшл'ека не е дарувала, сиромѣа не пригледѣла, Царибр. Мсб. XI, 9; и доведе игуменъ врача Троян. д. 11 а. Родит.-в и нит.: кога видимъ сиромѣа или пътника или чужденца или гола или гладнаго или жъднаго Тр. д. 15в; чини бога крива 2в; за зла врага = за пакост Тетев.; та си фали по-старо брата V, 77; а) съ предлогъ не загина отъ милого бога Мсб. V, 22; прилика ли е на нашего брата Мсб. VI, 39; б) безъ предлогъ зажихи си малго сина, V, 11. Прѣшл'ека не е дарувала, сиромѣа не е пригледѣла Царибр. Мсб. XI. 9.

Като имаме това предъ видъ, ще се увѣримъ, че въ българския езикъ има днесъ сравнително малко остатъци отъ сжщи исторически генетивни форми. Тъй род. падежъ се упазилъ освенъ въ случаетъ, кога стои намѣсто Вин. пад. при личнитѣ имени (брата-му, зетѣ му, Ивана, Драгана, бога, дѣда и пр.) най-много още при такива предлози, които изискватъ Род. пад. — отъ, до, изъ и пр.: отъ века до века, отъ памти-века, отъ-ръки или одръки, отъ страха, безъ срама, безъ трага, до-пъти, до-реда, до-сита, до зла бога, отъ-глади, снощи (съ-нощи), сутра, сръки (съ-ржкы) и пр.; после при негация: нѣма срама, нѣма страха, ума, мира, възелъ възла не държи; градъ глад(а) не прави; нѣмашъ си свѣта; со таа работа смеа (смѣха) не бидуало Сб. VI, 53. род. рода не рани, Дупн. XII, 224; жалба греа нема Велес. Мсб. XII, 233; невидохъ бела бога, Велес, XII, 233; сетне при числа: деветъ годин, стѣтин, деветъ хилядъ Соф, VIII, 5; ока и сто драмъ месо Цар. XII, 237; глав, душ(и), хиляд(и), нѣдел(и), пъти; при други сжщ. като опредѣление: манастиръ светѣго Ивана; заходъ слънца (чуе се вече и заходъ-слънце), глава Панига, накрай земе (земля), на десна страна бога — седмигр. бълг., сас хаталма (сила) свентіаго духа — *ibid.*; заради Христуса іуме — *ibid.* Тукъ спада и частичниятъ или партитивенъ генетивъ, намѣсто който сега въ новобългарски стои общиятъ падежъ (безъ членъ): чаша ви но, котелводѣ (ѣ), кошница грозде, кола дърва, чувалъ брашно и пр. Най-сетне Род. пад. се срѣща и при заклеване, ала само провинциално: тако ми бога, хлеба ми, кръста ми, живота ти твоіа и пр. Туй сж главнитѣ случаи, лето срѣщаме остатъци отъ генетивна форма, остатъци ми-

нали презъ цѣлото развитие на българския езикъ. Всички други родителни форми било отъ сжществителни, било отъ прилагателни или мѣстоимения, които не могатъ да се подведатъ подъ горенаведенитѣ групи, не сж истински родителни падежи, а сж акузативи съ генетивна форма. Но и сжщитѣ генетивни остатъци не се схващатъ вече като родителни падежи, а само се употрѣбаватъ така безсъзнателно; защото български езикъ изгубилъ вече отдавна чутието [!] за родителенъ падежъ, а го изразява сѣ чрезъ дателенъ, или по други начинъ, ала особена форма за него нѣма. Прим.: Ia ти иди среди-земи на могилка Варн. Сб. 7, 13, отъ добра рода Тр. Дам. 26; всреди нощи, полунощи Шапк. I, 5; отъ памтѣ-века ѡстани сж дрѣваа застѣпленію Берл. Сб. Ст. [! Starine] VI, 87; дъждаа aus ein. Nomil. Cod. Bulg. Arch. IV, 121; отъ парт. ген. сжщи остатъци могатъ да се смѣтатъ примѣри като: свѣта фанал; дали го рана не ранили, дали го зоба не зобили, Дунн. V, 70; Пушките море, фърлиа, та па си свѣта фанѡха, Соф. V, 74; дали ми си сено гладен, или ми си вода жаден, или ми си зоб не зобен, Соф. Мсб. V, 12; побеснел та свѣта фанал Дунн. XI, 165.

Вториятъ косвенъ падежъ — Дателенъ, си запазилъ както формата, тѣй и значението много по-добре отъ Родит. и се чувствува въ днешния български езикъ като сжщи „падежъ“. Тѣй напр. кога кажемъ: кому го даде? веднага схващаме падежътъ и можемъ да отговоримъ пакъ съ падежъ: Ивану. Дателниятъ падежъ е много по-изразителенъ отъ родителниятъ и лесно го познаваме по личната му форма. Той си останалъ до днесъ не защото сж го подкрепяли предлози или други думи и обстоятелства, а защото езикътъ му разбиралъ и разбира още значението и си го поддържа самъ — при всичко че, както стои сегашното развитие на българския езикъ, всѣки дател. падежъ може да се изрази аналитично (съ предлогъ *на*). Примѣри отъ дат. пад. се срѣщатъ най-много при глаголи, които означаватъ даване, казване, ала не по-малко е употрѣлението му да означава стопанство (*Dativus possessivus*), сиречь да изразява сжщо, каквото и род. пад. въ другитѣ езици и въ старобългарски.

Прим. съ дат. пад.: Дали се смееш майце на старости, или се смееш любне на хубости Мсб. IV, 75. Да ѡ дадемъ 'али несетни, П. Сп. XII, 147. Па Марии каже. Мсб. XI, 89; жал е падна, Салаким Тодоре, Мсб, XI, 38. Кажале честит цару. Мсб. XI, 92. Свирила е пашини Пашици Мсб. XI, 29.

Дателниятъ падежъ въ първото му значение се употрѣбва най-вече при лични названия и собствени имена: брату, господу, царю, попу, краљу, Сб. II, 256, го отнесеах маіци Ахъчелеб, Сб. V. 140. девоіке било срам Охр. Сб. I. 29. лиубне, маіце Дунн. Сб. IV. 73. велит Марко младе Маркоіце.

Прилепъ Сб. I. 21. Стоянкѣ макѣ говори; рекол татку си Сб. II. 256.

Въ значение на *Dativus possessivus* или въобще за да опредѣля по-близу известни сжществителни, дателниятъ падежъ има широко употрѣбение въ българскитѣ говори: съгледа го Марку стара майка Сб. V. 88. Теиноле до мой бащице (Дат. отъ у-склон.) Тетевенъ, Сб. VI. 48. Сеаеа денеа еа свадбата ма іци ти, Ахъчел. Сб. V. 141.

Да излеза лами из устата. Коприщица Сб. VIII. 93. Туриха го бѣчи на дъното. Ibid 99, Свет-Ивану на службата; Ристом-богу на кръщение. Соф. Сб. V. 4. Повикайти Иванчу мамѣ. Котелъ Сб. V. 17. Не биле каил Јани етърви; та са отишле Јани на порти. Сб. V. 23. Ја развеи ми коніу грива, момку перчим. Ловечъ. — Заспала девоіка брегу на корену, момку на колено. Ibid. Дунему листу подъ сѣнка. Качан. 419. въздвиженіе честному кръсту Троянски Дамаск. 24-в. Стоаше на главата ономува чловѣку. Ibid 18-а. И поиде до постелата светому Симеону. Ibid 9-в. Човѣку тому жената строшила дяволу главата. Сетей Петки паметь. Свети баца нашу господину; муйтуи смърти помен, Седмиград. български Дателенъ падежъ се срѣща още въ нѣкои деепричастия, които по формата и по значението си отговарятъ на старобългарски *Dativus absolutus*: бидеешим сиромѣ; немоеешим що да стора. — Примѣри като: които разбие Дойна града. Сб. VII. 10. или: недостигна порта дирек.; Да изедеш риба десно крило Богор. Сб. 44. — показватъ какъ се губи полека-лека понятіето за дателенъ падежъ, та езикътъ си служи съ общиятъ падежъ да изразява старата форма. За взаимното отношение на дателенъ и родителенъ падежъ и за новобългарското имъ изражение ще говоримъ по-долу. Прим.: Сум дошла гробу на врата Цеп. МСб. XII. 336; Марку либе робинѣ заробил, Марку слуги за робе закарал, МСб. XII. 69; да си водат Марку сестра Јана, МСб. XII. 67; да се свекру жалбата испълни, МСб. XII. 66; да си идемъ цркви на іутрина, Самоковско, Мб. XI. 26; да съм таквѣ збирала, башти би обор набрала, МСб. XI. 26; Светому Петру на руку, Царибродско, Мб. XI. 8; Как е слатка моми китка, Т.-Сейменско, МСб. XI. 6.

Нови дателни форми.

Особени форми за дателенъ падежъ. I. Родопски = срѣд-нобългарски; вж. по-долу при множ. число, стр. 471—472. II. При собствени имена — Маркоти.

Винителенъ падежъ ед. ч. мжжки родъ се е запазилъ, можемъ каза, сжщиятъ, който ни е познатъ отъ старобългарски: за неодушевени, или по-добре, за нелични имена м. р. е равенъ на именителенъ падежъ, а за лични, собствени имена = на род.: стол, волъ = им. вин.: брата, сина, Драгана = род. братѣ и пр. — Винителенъ па-

дежъ отъ ж. р. на *a* (II скл.) се запазилъ въ генералниятъ падежъ на тѣзъ имена: водѣ, главѣ и пр., както се чуватъ по источно, отговарятъ, както се знае, на старобългарски водѣж, глакѣж. Това се вижда най-ясно отъ оние говори, които изговарятъ старото ж иначе; въ крайнитѣ западни говори (Трънско, Бѣлоградчишко, Кратовско): горѣту, главу, руку. Въ родопскитѣ говори се чува ту *oa*, ту *o*, ту *a*: главоа, главоб, глава; Тетев. *главѣ, рекѣ*. Въ онѣзи наречия пѣкъ дето ж = *a*, то се знае, имаме винителенъ равенъ по произношение на старобългарски Им.: *глава* = Им. и Вин.

За да се употрѣбѣя винителенъ падежъ за новобългарски *casus generalis*, помогнало е това, че винителенъ падежъ се употрѣбѣя много по-често отъ именителенъ. Винителниятъ падежъ управлява всичкитѣ допълнения при действителнитѣ глаголи; освенъ това голѣма часть отъ предлозитѣ се употрѣбѣватъ още въ старобългарски съ винителенъ падежъ, а отпосле начеватъ да се конструиратъ въобще в сичкитѣ предлози съ винителенъ падежъ. Както въ други много случаи, тѣй и тукъ онзи обобщителенъ духъ, който се забелѣзва въ цѣлата морфология на новобългарския езикъ, изравнява и тука дветѣ първоначално различни форми въ едно и се получа (!) сегашниятъ български генераленъ падежъ. Това изравнение на двата падежа ще е имало подкладъ и въ самата фонетика на езика; поне за повечето български говори можемъ да приемемъ, че за Им. и Вин. падежъ ед. ч. при имената отъ женски родъ, следъ като ж (характеристика за Вин. падежъ) става на *ъ* или *a*, неминуемо следва сливанетоъ въ онѣзъ говори, въ които ж = *a*; въ онѣзъ пѣкъ говори, дето ж = *ъ*, измѣсването захваща съ случаетѣ, когато ж е безъ ударение: рѣба се изговаря почти като рѣбѣ, главното е, че такава едно произношение ще съедини въ себе си старобългарското рѣба и рѣбѣж. Изравнението на тия два падежа ни е толкозъ по-обяснимо, щомъ вземемъ предъ видъ, че Им. и Вин. се смѣсватъ още отъ край време единъ съ други, щомъ знаемъ при това, че и въ романскитѣ езици станало съвършено сжщото... Значи: 1) ударението: рѣба=рѣбѣж; 2) синтаксичната употрѣба; 3) аналогия въ старобългарски и въ романскитѣ езици: *comte* = *comitem*...

И при женскитѣ имена, които означаватъ нѣкакво роднинство, много български наречия правятъ разлика между Им. и В. тѣй, както при подобнитѣ мжжки названия (брат — брата). Споредъ това въ източни говори ще кажатъ за именит. пад. сестра́, жена́, баща́, снѣха́ и пр., но за винителенъ често ще чуеш: сестрѣ́, женѣ́, бащѣ́, снѣхѣ́ и пр. Но това правило се пази само при съединението на реченитѣ родствени имена (освенъ горнитѣ още и: вуйка́, стрика́, тѣща́, дедá) съ мѣстоименията: ми, ти, си, му, ѝ, ни, ви, им: жена́ му си дошла — то́и довел женѣ́-си. При собственитѣ женски

имена разлика между именит. и вин. нѣма (поради ударението). Само въ Кратовско пазятъ и тука разлика, та казватъ освенъ сестра—сестру, маѣка—маѣку. но и: Мариа—Маринѹ. Стоина—Стоину, Елена—Елену (Ср. М. Сб. IV. 314).

Забележка: Въ источна България, дето неличнитѣ имена съ ударение на последния слогъ се изговарятъ съ тъмна гласна въ окончанието (горѣ, водѣ, овцѣ), се срѣщатъ четири думи съ изключително произношение; тѣ сж: зѣмѣ, глистиѣ, свинѣ, мравѣ. Исклучението състои въ това, че тѣ сж схващани сега като ж. родъ ед. число, а крайното имъ *a*, при всичко че е съ ударение, не звучи въ источнитѣ наречия тъмно (като горѣ, водѣ, овцѣ, козѣ и пр.). Ясното произношение на крайното *a* ни кара да приемемъ, че тия форми ще сж били преди множествено число отъ съответнитѣ събирателни: зѣмие или зѣме, свѣние или свѣне и пр., сиречь точно тѣй образувани, както отъ дървие или дърве — дървиѣ, отъ нивие — нивиѣ; срв.: свинѣта *падат* гнилите круши. Г. Джумая, Сб. V, 206.

Мекитѣ женски основи воле, милостина и пр. би трѣбвало да бждатъ сега: воле, милостине и пр., щомъ приемемъ, че срѣднобългарското означение на винител. пад. чрезъ *ъ* (вола) е било основано върху народното произношение. И действително, произношение воле, милостине и пр. — не е рѣдко въ българскитѣ говори (сравни Разложко, Търновско, Шуменско: сабе, неделѣ, земѣ, братѣ Сб. VI, 64—67), но както видѣхме и по-напредъ, тѣй ще посочимъ и тука онова обобщение на формитѣ, което изравнило и тука всичкитѣ женски основи съ общо окончание *a* (или ѣ), та отъ тамъ сега общобългарски: вола, саба и пр. Старъ вин. пад. съ произношение на *ъ* (= *ъ*) се е запазилъ сега най-много въ североисточнитѣ български говори, и то при сжществ. отъ ж. родъ, съ ударение на крайнитѣ слогове: 1) сестра — сестрѣ; 2) главѣ, рѣкѣ, водѣ, топлинѣ, топлотѣ; 3) въ членни форми: сол-тѣ, младост-тѣ; 4) въ еднѣ и тѣзи; 5) тѣй, веднѣж; 5) наречията: мълчешкѣта, плачешкѣта.

Като промѣнена форма за именителенъ, респ. винит. падежъ ед. число трѣбва да забележимъ онѣзи консонантни основи на *v*- и *n*-, които въ старобългарски отиватъ по V скл. и окончаватъ въ именит. пад. ед. число на *ы*: скѣры, зѣлы, ѣтры, дѣлы, тѣкы, црѣкы, жѣлы [!]; тие сичкитѣ сега минавали къмъ *a*-склонение: свекърва, зѣва, етърва и пр. Този преходъ е билъ толкови по-лесенъ, щомъ реченитѣ имена се скланятъ въ множествено число, както е известно, по *a*-склонение: црѣквам, ами, ахъ. Думата либи = либе, би рекълъ човѣкъ, че е запазила първоначалната си номинативна форма: любѣы; но предъ видъ на срѣднобългарската форма любѣкѣ (Троян. пр. црѣкѣ: любѣкѣ), бихме били по-наклонни да вѣрваме, че либи = либе ще е новобългарско произношение на срѣдно-

българското *любкѣ*. — *камъ*, *рѣмъ* и пр. иматъ сега винителната форма *камень*, *рѣмень*.

Дветѣ *p*-основи *мати*, *дъщи* сж тъй сжщо промѣнени; първата се изгубила съвършено — ако не е запазена въ западната форма *мака* — наместо *мати* а; Старозаг. *mat'a* = *мама*; вгората живѣе още въ зват. пад. *дъщи* или *дъще*, а за именит. респ. винителенъ пад. получава, както другитѣ консонантни основи *a*: *дъщеря*.

Като винителни падежи трѣбва да схващаме тъй сжщо и наречията: *мълчешката*, *плачешката*, изговорени по точно: *мълчешкѣта*, *плачешкѣта*, които произлизатъ отъ едни прилагателни наречия *мълчешки*, *плачешки*, а пъкъ тъй образувани споредъ прилагателнитѣ, произведени отъ сжщ. на *ец*: *старец* — *старешки* — *старешкѣта*; *слепѣц*, *ѣшки*, *ѣта*; *момчешки* — *момчешката* и пр. Употреблението на винит. пад. да изразява наречие не е рѣдко въ старобългарски: *дньсь*, *късь-днь*, *протнкъ*, *срѣщкъ*, *мѣждж* и пр. Колкото за членътъ (*мълчешката*) сравни: *хубавата*, *здравата*, *чнашката*, *яката* — вмѣсто *хубаво*, *здро*во и пр.: *здравата го натупах*; *яката го чукнах*.

Винит. падежъ мн. ч. изчезналъ отъ българскитѣ говори, или по-добре да кажемъ, се слѣлъ съ именителния мн. ч., та сега за мн. ч. има само единъ едничкъ падежъ — за който ще говоримъ на отдѣлно. Колкото за ж. р. мн. ч. още въ старобългарски нѣма особена форма за вин. падежъ, а каквато е за именителенъ, такава и за винителенъ (*рѣкъ*, *зѣкъ*). Днешното наше множествено число отговаря на стариятъ именит. падежъ, а не на винителниятъ, както би помислилъ човѣкъ; думи като *чнаци*, *вълци*, *кожуси* и пр. го доказватъ хубаво. Сливането на вин. падежъ съ именителния въ мн. ч. е могло толкозъ по-скоро да се извърши предъ видъ на това, че *ъ* (характеристиката на вин. мн. ч. за твърдитѣ основи) се изравнява по произношение съ *и* (характеристика за имен. пад. мн. ч.): *зѣки* се изговаря точно тъй, както и *зѣкъ*, а отъ дветѣ преди различни форми произлиза днешното мн. ч. *зѣки*. Стари винителни падежи множ. ч.: *раки* покрай им. *раци*, *орехи* [редомъ съ им. мн. *орѣси* сев. зап. бълг. и у Пенчо Славейковъ въ „Кървава пѣсенъ“ за рима! С. М.], *мустаки*; *рѣки*, *родоп. югоизт.* Другитѣ мжжки основи, макаръ и да не представятъ съвършено таквъ случай, както *зѣки* = *зѣкъ*, пакъ окончанията имъ за имен. и винит. мн. ч. сж по звукъ много близки, та са могле и тъй много лесно да се слѣятъ и да образуватъ сегашниятъ общъ падежъ за мн. ч.; сравни: *гостинѣ* — *гости*; *каменѣ* — *каменъ*; *гражданѣ* — *граждани*.

За изчезването на падежнитѣ форми въ българский езикъ.

Ние ще се спремъ сега да проследимъ исторически, както изчезването на падежнитѣ форми, тъй и появяването на други нови начини за изразяване изчезналитѣ форми. За добра срѣда въ това отношение между срѣднобългарски и новобългарски служи езикътъ на седмиградскитѣ българи, езикъ отъ една страна съвсемъ новобългарски, а отъ друга пъкъ пълненъ съ стари звукове и форми. Като второ стъпало между модернобългарски и по-стариятъ нашъ езикъ, пакъ откъмъ формално отношение служатъ тъй нареченитѣ влахобългарски грамоти, а надъ всичко отгоре много помагатъ за разяснение на тия въпроси многочисленитѣ остатъци въ разнитѣ български наречия, особено родонскитѣ наречия, много отъ които остатъци се изнесоха въ последно време. Ср. „Дакорумънитѣ и тѣхната славянска писменостъ“ отъ Л. Милетичъ и Д. Д. Агура [СбНУ. IX 211—390] и „Нови влахобългарски грамоти отъ Брашовъ“ [отъ Л. Милетичъ, СбНУ. XIII 3—152].

Какъ се е развило специално българското употрѣбение на предлога *на* да изразява дателенъ и родителенъ падежъ? Тъй като покрай другитѣ различия на новобългарската морфология, първо мѣсто заема именно туй характерно свойство, то и разгледването на тази особеност на днешния български езикъ представя голѣмъ интересъ. Съ това разглеждане вървятъ заедно и купъ други въпроси, като напр., кога захваща употрѣбението на модерното българско склонение и какъ се е появило то; има ли свои предходни явления въ нашия по-старъ езикъ или е произлѣзло само по себе си, безъ да стои въ нѣкаква връзка съ по-стария нашъ езикъ; подиръ това иде питането: самостоятелно ли е това явление, или е дошло отъ чуждо влияние? Всички тѣзи въпроси обематъ премного материалъ и преголѣмъ интересъ, затова ще гледаме да ги преминемъ всички и да изкажемъ нашето мнение по тѣхъ.

Изчезването на другитѣ падежи не е тъй мжно за обяснение, колкото е мжно да си обяснимъ, какъ сж изчезнали двата най-важни падежи родителенъ и дателенъ и какъ е дошълъ езикътъ да ги изравни и да ги изказва по единъ и сщца начинъ. Ний ще се опитаме, доколкото можемъ, да представимъ тукъ, като какъ си мислимъ изчезването на тия толкова важни падежни форми. Читателтъ ще забележи веднага, че нашето мнение не се съгласява съ мнението на г. Милетича по сщция въпросъ, изказано въ цитираната горе статия. Преди всичко нека напомнимъ, че въ новобългарски езикъ нѣма вече отдѣленъ род. пад., както го има въ другитѣ европейски езици; у насъ служи една и сщца форма, както за род. тъй и за дат. падежъ. Питане е сега: това новобългарско изказване на род. и дат. падежъ (чрезъ *на*) отъ гдѣ води началото си и какъ се е употрѣбяло първоначално—за род.

или за дат. падежъ? Съ други думи, кой падежъ е изчезналъ по-напредъ, та е станало нужда да се замѣсти съ *на*—род. или дат.? Предъ видъ на това, че въ новобългарския езикъ дат. пад. е много повече запазенъ отъ родителния, като си спомнимъ, че сжщиятъ дат. падежъ замѣстя твърде често родителниятъ още въ старобългарски — не можемъ друго да заключимъ, освенъ, че род. пад. излѣзълъ по-рано отъ употрѣбение, като оставилъ мѣстото си на дателния. И наистина изчезването на род. пад. начева още отъ онова време, откакъ дат. пад. може да стои на негово мѣсто, а то е много отдавна: още въ най-старитѣ български паметници намираме твърде много примѣри за дат. пад. намѣсто родителенъ: Бога теорца небоу и земи и морю и всѣмъ. иже сжтъ въ нихъ Supr. 20, мздамъ, мъиогамъ и великамъ ходатаи. Supr. 74. прескутеръ съборнѣи црѣкѣки. 94. знамени Ionъ пророкоу Зопр. 16, храмъ мои храмъ молитвѣ наречетъ св. Зопр. 21. крѣма жаткѣ. Ostr. 13. кы есте соль земи. Зопр. 13. А че това употрѣбление на дат. вмѣсто род. ще е било общо славянско свойство, виждаме отъ тамъ, че го намираме въ всичкитѣ славянски езици: словенски: bog je oče vsêtm ljudem. Vino zveseli srce človêku; сръбски: то зачуле бегу слуге. Нашао сам те мору под обалом.: малоруски: защитнык христьяном и разорытель поханым, муж жоні закон. пес псу брат; руски: мужъ дому строитель, нищеть отгонитель; отъ востоку солнцъ, роспись *книгамъ*; смотрѣ полкамъ; чешки: hříchům odpustěni. Mojemu otcovi dobřeho přijatela; полски: odpuszczenie mojim wszystkim grzechom. Ku potepeniu zlemu plemieniu. И употрѣбението на мѣстоименията въ дат. пад. (ми, ти, си, му и пр.), за да се означава стопанство, е тъй сжщо общославянско; гл. Микл. Vergl. Gr. IV 607. Ей това често употрѣбяне дат. пад. намѣсто род. става отпосле общо свойство на българскитѣ наречия, отъ които родителниятъ пад. изчезва съ време съвсемъ; тъй напр. въ онзи интересенъ паметникъ, който Микл. издаде подъ заглавие „Die Sprache der Bulgaren in Sienbenbürgen“ и който паметникъ по езика си държи хубава срѣда между вториятъ и третиятъ периодъ на българския езикъ — намираме само три примѣра за род. падежъ, до като всичкитѣ други род. падежи сж изказани все съ дателни: гресите *баштентем* (peccata patrum), сас *тефтем* сарцем гандове (cum eorum cordonum cogitationibus) наштим гресим прошение (nostrorum peccatorum remissio), свенти башта нашу господину, ф Матеи-тому книга, (in Mattheaei libro), умарлиентем души; на котруму родение ангеле за хант [!] весели; (in cuius nativitate angeli laetabuntur), плашташ сентем грешение.

Отъ това често употрѣбление на дателенъ падежъ се въвежда и нова форма за сжществителнитѣ и прилагателнитѣ въ множ. число, форма еднообразна, образувана по всѣка въроятность отъ именит. пад. множ. число съ прибавка на едно

м — характеристиченъ белегъ за дат. пад. множ. число; сравни: гресим = грѣси-м; апостолентем, пастирентем; отъ оба страни бродовемъ, ор. cit. 145. Сравни тъй също родопскитѣ: че-
 леацеамтеам, женеамтеам, пилцеамтеам, апостолеамтеам, ху-
 бавеамтеам, стареамтеам жени. Сб. I 141.¹⁾ пилетам Ахъчеле-
 бийско, Сб. IV, 64.

Като се прибавятъ къмъ това и други граматически при-
 чини, именно това дето родит. пад. минува за винителенъ при
 всичкитѣ одушевени предмети отъ м. родъ, дето при мекитѣ
 женски основи той се слива въ срѣднобългарски съ винит.
 (вола, доушж), а пъкъ род. пад. множ. число се изравнява съ
 именит. ед. при всичкитѣ имена отъ м. родъ, лесно разбираме,
 какъ род. пад. отстъпя на по-изразителния — дателенъ, а този
 последниятъ заема навсѣкжде функцията на родителниятъ.
 Логишкото [!] изравнение на двата главни падежи дателенъ и
 родителенъ, значи, не е мжно да се разбере, щомъ знаемъ,
 че тѣ се изравняватъ или употрѣбаватъ единъ вмѣсто другъ
 още отъ най-старо време. Къмъ това старобългарско свойство при-
 бави и възможно влияние отъ съседнитѣ балкански езици (ново-
 гръцки, турски [заличено! С. М.], албански и румънски), въ които
 реченитѣ два падежа иматъ една форма, изразяватъ се по една-
 къвъ начинъ — и въпросътъ за употребението на дателенъ
 вмѣсто родителенъ ни става още по-ясенъ. По-мжченъ и по-
 тъменъ е въпросътъ, какъ е изчезналъ дателенъ падежъ
 отъ български езикъ и какъ се е появило новобългарското
 му изражение чрезъ предлогъ *на*. Азъ ще се помжча да дамъ
 едно обяснение на този въпросъ, което обяснение ми се вижда
 приемливо, защото се подкрепя отъ много факти.

Кога търсимъ происхождението на българския моде-
 ренъ дативъ съ *на*, тутакси ни иде на умъ да питаме, какво
 е употрѣбението на предлога *на* въ старобългарски езикъ
 и отъ кое старобългарско употрѣбение на този предлогъ мо-
 жемъ да си изтъкуваме новобългарската му функция. И
 узнаваме отъ старобългарската граматика, че предлогъ *на* се
 употрѣбя само съ два падежа: предложень и вините-
 ленъ. Тогава питаме, отъ кое употрѣбение на този предлогъ
 ще е произлѣзло новобългарското му употрѣбяне за дат. па-
 дежъ, — отъ съединението му съ предложенъ или съ вини-
 теленъ падежъ? То се знае, че сега въ новобългарски не
 може да бжде ни дума за граматическо съединение на
 този предлогъ съ предложенъ падежъ, а само за логиш-

¹⁾ Тази дателна форма е още твърде пресна въ народното съзнание,
 та би могла много лесно да се въведе и въ писменниятъ нашъ езикъ,
 безъ да се боимъ, че ще го насилимъ. Дателната форма е за народниятъ
 български езикъ много по-естествена и благозвучна, отколкото прича-
 стията за сегашно време.

кото [!] му или синтаксично отношение към стария предложен падеж; защото, когато се появява новобългарският дателен падеж с *на*, предложен падеж е бил отдавна изчезнал като падеж, та не е било възможно да се конструира ни един предлог с него. Туй виждаме от езика на Трансилванските българи, гдето още не е развит новобългарският дателен падеж с *на*, и се употребява още същи старобългарски дативъ, но предложният падеж го нѣма вече никакъвъ. При всичко, че въ новобългарското употребление на предлога *на* — да означава мѣсто и да изразява дателен падеж, нѣма никаква формална разлика (лозето е *на* добро мѣсто — лозето е *на* баща ми), ний пакъ чувствуваме всѣки пътъ разлика по смисълъ и познаваме почти винаги, какво иска да се означи съ *на*, мѣсто ли, или стопанство. Именно тази чувствителна разлика между едното и другото *на* ще ни помогне да си обяснимъ по-лесно происхождението на дателното *на* въ новобългарски, ще разберемъ, че то не отговаря на едновременното му съединение съ мѣстенъ падежъ, а предава на просто значението на дателенъ падежъ, безъ да е минало понапредъ презъ мѣстно значение, сиречь безъ да се е употребяло преди съ мѣстенъ падежъ. Това се вижда най-добре отъ тамъ, че по чисто български дателното *на* (особено кога означава стопанство) стои все предъ думата, къмъ която се отнася дателниятъ, респ. родителниятъ падежъ: оплети на кон'ът гривата, на тоз момък майка му, сиречь тѣй, както стоятъ и съответнитѣ дателни падежи: кон'у грива, момку перчим¹⁾. Отъ тукъ заключаваме, че съединението съ *на* е непосредствено описване на дателенъ падежъ, аналитическо предаване на тозъ падежъ посредствомъ предлогъ *на* и името. Да видимъ сега, има ли такова описване на дателенъ падежъ вече въ старобългарски езикъ и какъвъ е падежътъ, който е съединенъ съ предлогъ *на* въ такива случаи. И намираме за чудо, че почти въ всичкитѣ случаи, дето се употребява дателенъ падежъ въ старобългарски, може да стои (за да изказва също, както и дат. падежъ) предлогъ *на* съ винителенъ падежъ. Ето напр. споредъ старобългарската, а тѣй също и споредъ общославянската синтакса, гдѣ и гдето стои дателенъ падежъ и какъ може да се замѣнява почти на всѣкъде съ предлогъ *на* и винителенъ падежъ. Преди всичко нека напомнимъ да се има винаги предъ очи главното значение на дателния падежъ, което е движение отъ субекта на къмъ

¹⁾ Това употребление на дателенъ падежъ е най-обикновено въ народната поезия: да излезе лами из устата Сб. VIII. 93.; туриха го бѣчви на дъното; свет-Ивану на службата; Ристум-богу на кръщение; повикайте Иванчу мама; не биле кайл Иани егърви.

външния свѣтъ, отъ тамъ всичкитѣ разнообразни отноше-
ния, които могатъ да произлѣзатъ отъ това движение, сиречь:
нападане, помагане, даване внимаване, осжждане, ругание,
завиждане и пр. А кога не съдържа въ себе си това първо-
начално значение, дателниятъ падежъ се посрѣща съ роди-
теленъ — отъ тамъ нѣколко случая, дето въ старобългар-
ски стои дателенъ падежъ, ала нѣма насреща му предложно
употрѣбение (*на* съ винит.) нито въ старобългарски, нито въ
другитѣ славянски езици. Въ тие случаи българскиятъ езикъ
направилъ една стѣпка повече къмъ общото направление и
приспособилъ и тука предлога *на* — разбира се, пакъ съ ви-
нителенъ падежъ, доколкото го има. Ето защо и дателния
падежъ за стопанство се изразява въ повечето българ-
ски наречия пакъ съ *на*: езикътъ искалъ да въведе едно-
образие, па безъ да гледа, какво е значението на дат. падежъ,
разлага го безъ разлика на всѣкжде и то все тъй, както се
разлага той въ всичкитѣ останали случаи вече въ старо-
български.

Ето сега паралелни примѣри, отъ които може да се види
ясно, какъ дателенъ падежъ въ всичкитѣ си значения може
да бжде разложенъ въ аналитично съединение на предлогъ
на и вин. падежъ.

1. Движение — нападане и пр.

идеть тивѣ кроткъ — на гробъ придоша; богови прише-
диши — *на* ину страну отиде; царьки шьдъ — покъгоша на
земьж; шьдши демски — свак *на* своју воденицу воду навраћа;
стизаше мужскому възрасту — ити на локъ; отплати нѣкоему
тврѣдоу мѣстоу — поѣхаль изо Пскова *на* Москву — несе ю ма-
тери своеи; тивѣ припадо; вѣгеткоу сѣ яша; он се хити па-
рам у ѣмере — оужась нападе на Авраама; произидоша на
скѣтъ сии книги; отишао на село срб.; ударише на юриш срб.;
хитити се, бацити се *на* кога, на што; страх нападе наъ
[срб.].

2. Полагане, предлагане, преправяне

Положилъ нѣси поношенню (сжеждомъ нашимъ); — положи-
ти на столъ; предложити на словѣнскыи языкъ; пламени на рож
предложи, кодъ на кино предтвори; чюдюу вѣхъ многогымъ; по-
роукоу творити кого; сътворити та смѣхоу врагомъ — на смѣхъ,
на поржгание быти; на ругло, на поругу свиѣту бити [срб.].

3. Заплашвамъ нѣкого.

Прѣтити комоу смрътию — на клдѣкж вѣште творать
раки. Мени је запретила майка — срдим се на кога [срб.]. Быти
гроза, страхъ врагамъ — покѣдѣ на супротивныя, злобѣше
се на своего супруга.

4. Владение, победа, върховенство.

дасть емоу власть всѣцѣи пѣти — будет паном на всѣу Украіну, малор.; пресвѣтеръ съборнѣи цѣркѣви; — на все село бил лиш еден. Да он буди војсци предводителъ; царь вѣлгаромъ и грѣкомъ — наі-нешчашльвѣши на вси людскы діти. Бѣсоу прѣдолѣлъ еси; ја не могох срцу одолети — повѣды на сѣпостаткы намъ дароути.

5. Желание.

Милости хошѣ, а не жрѣтвѣ — на добро дѣло желаетъ; вѣнцоу вѣжделѣлъ еси; — на зрѣна пшенична облакомѣхъ се; Ćeti sam nečseš, pešij jipěti [!] ě.; Ne lakomi se tělu bělomu slov.; — на туђе се не лакоми; не желямъ ни на сребро, ни на злато Србс. Троян. Пр.

6. Надежда, вѣра.

Доброму житию надѣаху се; надѣяти се богу — не кѣроути имоу; — упѣвахъ на нѣ: не уповайте на кѣназы; надѣеши сѣ на капища; имѣщимъ на нѣ надежда.

7. Служа, кланямъ се, принасямъ жѣртва.

Покоряйте ся наставникомъ вашимъ; говѣти старцемъ: служити богу; служба всѣмъ свѣтымъ; кумиром слугование — аслим заслужила на такују кару; на мелника вода робит; службу служи на нас. малор. Chlop na pana robi. orat na ubogie. полс.

8. Гледамъ, завиждамъ.

Храму смотриши, а не своей души; позавидѣ детску благодаренію — завидѣти кому на славу; внимай добротѣ ны; словесем; ненавистник доброу; ревнуете женам; даром, не зазриму; — болшимъ грубости мои: — пазити на што; podivej se na to [чеш.], on je na svoji ženi ljubotogan (ревнивъ) [хърв.]; гледати на што [срб.].

9. Карамъ се, воювамъ.

Другъ другу рѣтатъ сѣ (борят се) — другъ на друга воевати; самъ себѣ ратенъ — похоть воуетъ на духъ. Омер беи се лѣуби својој кара; другъ на друга даати сочѣбу.

10. Кълна се.

Клати сѣ комоу; весь народъ присягнулъ царю; — есмо на крест правду вчынылы [малор., укр.] kto przysięże [!] на oltarz [пол.].

11. Уча се, навикнувамъ.

Уча *на* инои вѣрѣ -- на *sveto pismo* виѣн. *slov*; чемоу хощеши навикнѣти; не приучаи клѣтвѣ устѣ твоихѣ; невоља свачему човека научи — А ја на то не навик. Невоља го на то научила. — навадио се као турчин на крметину. [срѣб.] Тко је тебе на то научио [срѣб.].

12. Вещъ, мждъръ и пр.

Книгамъ разумивъ — искусънъ на брани; мждръ дѣлоу вѣѣму — на пѣнѣе худогъ (художникъ). Трѣпѣливъ зломъ — скоръ на паденіе; хытръ на дѣло.

Новобългарски: наученъ *на* всичко; тѣрпеливъ *на* студъ; бързъ *на* работа.

13. С ждя, ос жждамъ.

С жди *ми* боже — суд изреѣи на кога [срѣб.]: с ждити живымъ и мртввымъ — *мѣчкнѣю* на нихъ *сѣмрѣтъ* осуди.

14. Приблизителна мѣрка.

Бѣ яко триемъ десѣтымъ лѣтомъ — на многы часы; Изиде отъ града яко тремъ поприщемъ — слышаше *яко на* дострѣлян; на *један* пушкет [срѣб.].

Български: *на* триесетъ години; на пет часа пѣт;

15. Време.

Во единѣ суботѣ утру глубоко; — на утрие, на лѣто, на вѣѣкъ днѣ.

И тѣй виждаме, какъ дателенъ падежъ се замѣнява въ сичкитѣ си разнообразни употрѣбения сѣ съ предлогъ *на* и винителенъ падежъ. Щомъ знаемъ това, понятно ще ни бжде новобългарското употрѣбение на предлогъ *на* за дателенъ и род. падежъ: български езикъ расширочилъ само общославянското замѣняване на дателенъ падежъ си *на* и въ оние случаи, дето въ другитѣ славянски езици не е обикновенно предложно употрѣбение, сиречь въ случаи, когато се исказва даване, казване, заповѣдване, а тѣй сжщо и когато се означава стопанство (мъздам многоам ходатаи, *творѣць небоу и земли*) — отъ тамъ съпадението на родителенъ и дателенъ падежъ, сиречь предаването имъ все съ предлогъ *на* въ новобългарски.

Това съпадение впрочемъ не е свойствено на всичкитѣ български говори; защото въ нѣкои югозападни български мѣста правятъ битна разлика въ искажането на дат. и родителенъ падежъ, та не исказватъ даване, казване и пр. на сжщи начинъ (съ *на*), както стопанство. Тѣй напр. въ Прилепския говоръ ще се каже отъ една страна:

ке му даат некоя пара *на* воденичарот, Сб. VI. 94.; ке ѝ донесат вода *на* баба. Ibid 97.

Ала отъ друга страна:

Ке му натопат кошулата *от* мажа, Сб. VI. 94; ногата *от* пиростиата. Ibid 97; полата *от* алището. Ibid; името *от* бога го рече (почудиха се много на убавината от кравата); от страот *от* ангелот; ис одам по зборите (думите, заповедите) *от* бога; кога идел татко му *от* Риста; на главата *от* Адама.

По всѣка вѣроятностъ това означение на родит. падежъ съ *от* не е старо, сир. не е непосредствена замѣна на стариятъ родителенъ падежъ, а отпосле произлѣзло, по една частна тенденция на Прилѣпскиятъ говоръ, да различи своина, стопанство отъ даване, заповѣдане и пр. Младостѣта на *от* въ такива случаи се вижда ясно отъ примѣри като: татко *му* отъ Риста, дето *му* е остатѣкъ отъ предишното дателно означение на родителенъ падежъ.

Означението на родителенъ падежъ чрезъ дателенъ, както го намираме сега като общобългарско свойство, не е тѣи уединено явление. То се срѣща въ другитѣ езици както стари, тѣи и нови. Ср. старогръцки: *χαλινὸς τῷ ἕππῳ* [I]; *ἡ κεφαλή τῷ ἀνθρώπῳ*; *ἡ μετοχήσιν τῆ ψυχῆ*. Старонѣмски [!]: *med hnefa mer* дат. пад. (mit meiner Faust); *â hendi ser* (in seiner Hand). Провенсалски: *felha 's al rei* (filia est regis). Французки: *la mère au berger, frère au roi*,

Като е дума за изказването на Род. и Дат. падежъ съ *на* въ български езикъ, нека кажемъ тукъ нѣколко думи за употрѣбението на предлога *на* въ нашиятъ писменъ езикъ. Този предлогъ има наистина широко поле въ нашата синтакса, употрѣбя се за какви не щещъ отношения, ала пакъ сѣ по известни правила, никакъ не произволно. А щомъ нѣкой наруши тия правила, тутакси пада въ погрѣшка както противъ правилния народенъ стилъ, тѣи и противъ благозвучието изобщо. И тукъ най-много погрѣшки правятъ ония наши писатели, които не могатъ да се отърватъ отъ влиянието на чуждитѣ синтакси, които сж отвикнали да мислятъ правилно български. Казало се веднѣжъ, че българскиятъ родителенъ падежъ се образува съ предлогъ *на*, и нашитѣ преводачи напр. предаватъ всѣки чужди родителенъ падежъ (немски, френски и пр.) сѣ съ предлогъ *на* и мислятъ, че пишатъ право български. Ала български езикъ нѣма сжщи родителенъ падежъ, а има дателенъ за стопанство, който се изразява съ *на* и който отговаря пакъ, разбира се, на родителенъ падежъ, въ чуждитѣ езици, ала само на род. пад. за стопанство. Ето защо споредъ българската синтакса може да се превежда чужди род. пад. само тогаве съ *на*, кога отговаря на родителенъ падежъ за стопанство (Genetivus possessivus). За добро ржководство въ такива случаи, кога превеждаме чужди родителни падежи, да ни служи това, че ро-

дителниятъ падежъ за стопанство отговаря всѣки пѣтъ на питане *чий*; ако и на български може да се пита съ това сжщо питане *чий* — смѣло ще превеждаме съ български род. респ. дат. падежъ — т. е. съ предлогъ *на*, и нѣма никой пѣтъ да нарушимъ чисто народнитѣ синтактически правила. Нека пояснимъ това съ нѣколко примѣра. Въ българския преводъ на „Notre-Dame“ [de Paris“ отъ В. Иго] срѣщаме: „биде изгорено отъ единъ ударъ на молния“. — Като оставимъ другото на страна и се ограничимъ само съ последнитѣ три думи, забелѣзваме въ тѣхъ едно грубо нарушение на българската синтакса: „ударъ на молния“ може да бжде робски преводъ на *coup de foudre*, но български не е; защото въ този случай нѣмаме работа съ род. за стопанство, не можемъ да питаме *чий* ударъ, а питаме какъвъ (genetivus qualitativus) ударъ; ето защо употребението на предлога *на* тука не е на мѣсто. Тѣй сжщо криво е преведена фразата: „La ligue du bien publique“ съ: „лигата на общото добро“. И тукъ не можемъ да питаме чия лига — ето затова и не можемъ да отговоримъ съ *на*, а трѣбва да употребимъ другъ нѣкой предлогъ — именно за: „лига за общо добро“.

Свършено сжщиятъ случай е и съ робскиятъ преводъ на французкото: „Ministère de l'instruction publique“ съ „Министерство *на* народното просвѣщение“. И тукъ се не пита: чие министерство — затова и не е право да се употреби *на*, а се пита: какво, за какво министерство, и трѣбва да се отговори: за народно просвѣщение. Преводачътъ на „Notre-Dame“ казва още: „край на историята *на* галетата“, стр. 366, намѣсто да каже: „край на историята *съ* галетката“. Въ този примѣръ явно можемъ да видимъ, какъ *на*, щомъ стои намѣсто дателенъ падежъ, звучи свършено правилно, а щомъ не е намѣсто, сиречь не стои нито намѣсто дателенъ, нито намѣсто притежателенъ генетивъ — нарушава благозвучието; край *на* историята — отговаря на старобългарското употребението на дат. падежъ въ подобни случаи (царствоу (емоу) не бждеть коньца). Но второто *на* („на галетата“) не отговаря нито на дат. пад., нито на род. за стопанство — затова не е на мѣсто. — Криви употребения на предлога *на* въ речения преводъ сж още: 1. „Лицето ѝ се покриваше съ червенината *на* срамътъ“ (стр. 389); 2. „чувството *на* жалостта“ (230); 3. „вѣренъ *на* привычката си *на* мислителъ“. Въ подобни случаи добриятъ познавачъ на българския езикъ ще сумѣе да смисли по-добро и вѣрно предаване на чуждитѣ мисли, безъ да се подава тѣй робски на чуждата синтакса. Ето на, първиятъ отъ наведенитѣ три примѣри може да се каже по-правилно български така: лицето ѝ го багрѣше срамежлива румен. Вториятъ може тѣй сжщо безъ *на*, и то: чувство жалостъ; на тѣй сжщо и въ третиятъ примѣръ може да се избѣгне второто *на*,

което не звучи никакъ български.—За употребението на този важенъ предлогъ въ нашия езикъ ще трѣбва на особено да се говори и пише, за да се ограничатъ премногото злоупотребления съ него.

Множествено число на сщществителнитѣ имена въ новобългарский езикъ.

Старитѣ падежни форми, колкото често и да се срѣщатъ още по днешнитѣ български говори — било въ поетичната, била въ прозаична речъ — нѣматъ вече онзи животъ, както едно време, не съставятъ вече дѣлъ отъ живиятъ организъмъ на езикътъ. Днесъ за днесъ, ако искаме да говоримъ за именна флексия (разбирай мѣнидбата на сщществителни и прилагателни имена), принудени сме да се ограничимъ само съ образуването на множествено число; то е още въ пълната си буйность и представя твърде голѣмъ интересъ. Освенъ това и образуваието на родоветѣ въ новобългарски езикъ може да бжде важенъ предметъ за разглеждане, ала тукъ излизаме отъ готовитѣ вече форми за имен. пад. ед. число, безъ да питаме, какъ се е образувалъ той. Образоването на родоветѣ ще бжде предметъ на друга студия.

Множествено число се образува и въ новобългарски речи пакъ по сжщи начинъ, или по-добре пакъ съ сжщи срѣдства, както и въ старобългарски; но аналогията е тѣй изпстрила онуй старо образуване, че го е преобразила доста много, та става нужда на особено да го разгледаме и обясняваме. Формитѣ за множествено число и тѣхното образуване ще можемъ най-добре да разгледаме, като раздѣлимъ сщществителнитѣ на три групи, споредъ тритѣ имъ рода: I. група — имена отъ женски родъ, II. група — имена отъ срѣденъ родъ, III. група — имена отъ мжжки родъ. Тоя редъ зимамаъ имайки предвидъ разнообразието на формитѣ за мн. ч., което е за сжщ. отъ ж. р. най-малко, наспротивъ старобългарски окончаня за мн. ч. ъ, ѝ, и.

Известно е, че въ стария нашъ езикъ има цѣли петъ именни склонения, които, макаръ да се кръстосватъ още отъ първо време помежду си, т. е. формитѣ отъ едно склонение минуватъ въ друго, пакъ склоненията се още различаватъ хубаво едно отъ друго по характернитѣ си белѣзи. По отношение сега къмъ тия петъ старобългарски склонения днесъ може да говоримъ, само имайки предъ видъ разнитѣ падежни остатъци въ новобългарскитѣ говори, дето въ видъ на архаизми се срѣщатъ още доволно стари форми. Но изобщо, имайки предъ видъ мѣнидбата на сщществителнитѣ въ новобългарски, не можемъ вече да говоримъ за никакви склонения, защото ги нѣма. Връзката между новобългарската именна мѣнидба и старитѣ склонения днесъ е тѣй хлабава, че дори и

никакъ не личи; днесъ за днесъ не е основата на имената, нито пъкъ тѣхната нѣкогашна връзка съ старитѣ склонения мѣродавна за именната флексия, а зависи напълно отъ родътъ на името да има то една или друга флексия. Споредъ това напр. сжществителнитѣ имена отъ срѣденъ родъ нѣматъ никаква падежна мѣнидба, а се мѣняватъ, само за да изразяватъ число (множествено); имената отъ женски родъ на ь тѣй сжщо иматъ само численна мѣнидба, а пъкъ другитѣ — на а, освенъ численна мѣнидба, различаватъ още само флексия за звателенъ падежъ, до като пъкъ имената сжществителни отъ м.р. покрай число и звателни падежи могатъ да иматъ още мѣнидба за винителенъ и дателенъ падежъ. Споредъ това, значи, най-малко форми има запазени у сжществителнитѣ срѣденъ родъ, повече у женски родъ, а най-много у мжжки родъ. Разгледвайки пъкъ специално формитѣ за множествено число у сжществителнитѣ, забѣлзваме инакъвъ редъ, а именно, че най-малко разнообразие владѣе у сжществителнитѣ отъ женски родъ, а най-голъмоу сжщ. отъ мжжки родъ. Ето защо, разгледвайки формитѣ за множествено число у сжществителнитѣ и тѣхното образуване, се налага само по себе си една групировка на три групи споредъ родътъ, и то имайки предъ видъ ранообразието на флекситѣ за множ. число, тритѣ групи ще бждатъ най-сгодно разпредѣлени тѣй:

I. Множествено число у сжществителнитѣ срѣденъ родъ;

II. Множ. число у сжществителнитѣ женски родъ;

III. Множ. число у сжществителнитѣ мжжки родъ.

Множествено число у първата група се образува само по единъ начинъ по всичкото пространство на български езикъ, а нѣма такова разнообразие, каквото ще видимъ при имената отъ срѣденъ и мжжки родъ. Въ общобългарски езикъ мн. ч. отъ женскитѣ имена се образува съ окончание *и*, което отговаря по происхождение на старобългарското *ы* — характеристика за мн. ч. при твърдитѣ женски основи; новобългарски езикъ изравнилъ дветѣ стари окончания *ы* и *а* въ едно *и*, та сега ще се каже не само жени, риби, но и души, стаи. Това изравнение ще е било предизвикано отъ срѣднобългарската промѣнена форма за мн. ч.: женски сжщ. като *доуша*, *стаи*, които, както знаемъ, иматъ мн. ч. по срѣднобългарски *доушж*, *стаж* — сиречь съвсемъ тѣй както Вин. пад. ед. ч. и почти тѣй, както Им. пад. ед. ч. Стремлението на езикътъ, значи, къмъ разлика е довело до тамъ, че окончанието за мн. ч. на твърдитѣ основи зема върхъ и става общо за всичкитѣ имена отъ ж. р. Въ много източни говори се срѣщатъ нѣколко имена отъ ж. р. съ окончание *е* за мн. число; тѣ сж именно: зѣмиѣ, свиниѣ, мравиѣ, глистиѣ, а тѣй сжщо и овцѣ. По формата си реченитѣ сжщ. много приличатъ да съответствуватъ на старобългарскитѣ зѣмиѣ, свиниѣ и пр., но погрѣшно би било да търсимъ тука старобългарската форма,

защото би трѣбвало да се запази тя при всичкитѣ меки основи, а не само при тѣзи четири или петъ. Тукъ ми се струва, че зѣмиѣ и пр. ще е събирателна форма, тѣй както е напр. листие, нивие, пѣртие и пр., които сега се схващатъ като мн. ч. отъ зѣмиа́, глистиа́, свиниа́ и пр., когато за право е тѣзи последнитѣ форми сж сжщи мн. ч. Тукъ напосто се замѣнили числата: зѣмиа́ (изговорено съ ясно *á*) е въ сжщность мн. ч., а взело сега значение на ед. ч., а пѣкъ зѣмиѣ е събирателно въ ед. ч., взело значение на мн. ч. Разбира се, това не е свойствено на всичкитѣ български говори, защото въ много отъ тѣхъ си се употрѣбятъ и за реченитѣ петъ думи правилни форми за мн. ч.: змии, глисти, свини, мрави, овци — отъ което виждаме, какъ повредомъ завладѣло окончието *ы = и* за мн. ч. при женскитѣ имена. — Обратно пѣкъ въ крайнитѣ северозападни български говори¹⁾ съгледваме друго изравнение; думитѣ отъ ж. р. се повели по мекитѣ основи, та правятъ мн. ч. на *е*: *жене, паре, моме* и пр. Тази аналогия може би да е била подкрепена и отъ съседнитѣ сръбски говори, въ които правилната форма за мн. ч. при имената отъ ж. р. е на *е*. — Источни нѣкои говори (въ Родопитѣ) показватъ тѣй сжщо едно произношение за мн. ч., което би могълъ човѣкъ да вземе за *е*: *жѣнеа, мѣмеа*; но това е само фонетично измѣнение на общербългарското оконч. за мн. ч., а не историческо наклонение върху нѣкое предпологаемо *е*; защото не само *е*, но и *и* минава често, кога е безъ ударение, въ тия говори на *еа*: *л'удеа, чувѣаца*.

При образуването на мн. ч. отъ ж. р. гърленитѣ съгласни (*г, к, х*) си оставатъ непромѣнени: *маѣки, снахи, вериги*. Само две сжществителни съ женско окончание (но отъ мъжки родъ) мѣняватъ *к* на *ц*: *владика — владиси, патрика — патрици*. За да се промѣни *к*-то въ тѣзи думи, причина е било родътъ; а при това може би и формата *патрик — патрикът*, която е тѣй сжщо употрѣбителна, да е повлияла и на *владика*.

Собственитѣ имена отъ ж. р. образуватъ мн. ч. по срѣдствомъ приставка *-ини*: *Рада — Радини, Станка — Станкини, Радини, Станкини* и пр. се сфащатъ сега като правилни плурални форми: отъ *Рада, Станка* и пр., но въ сжщность тѣ сж множ. ч. отъ съответните притежателни прилагателни: *Радин, Станкин*. Това е по тази причина, защото, кога се въвело това мн. ч. напр. *Радини*, не се мислило съ това много жени на име *Рада*, а се изразявало съ това мн. ч. (*Радини*) притежанията на *Рада* (*двори, деца, роднини*); за това и днесъ, кога кажемъ: *У Станкини гости*

¹⁾ Трънско, Царибродско, Берковско, Бѣлоградчишко, Кулско[!], Видинско[!!!], тукъ-тамъ по Ломско и Комановско (Мин. Сб. IV. 316).

дошле разбираме под Станкини „домътъ, къщата на Станка, или дето живее Станка“; сравни тъй сжшо: *какини*, *лелини*, *стринкини*, *бабини* и пр. М. Търн. Мсб. VI, 26 Тодоркине, Радкине.

Къмъ змиѣ . . . Родопски: уд магѣ, Ахъчелб. Мсб. II 275; на магѣ вѣрваме II 270 мн. ч., ед ч. магѣоа; т'онки букаиѣ *ibid.* III 76; душѣтеа — Мсб. I 137. (науч.), 155 — сеае слеа-путьѣ мн. ч. Ахъчелеб. I, 154 — Чепино: гулеми нив-ѣ, -ѣа, гулеми чире Мсб. II, 39; (по планинѣте, по равнинѣте Копр. Мсб. XIV, 47 -нето?); Ксантйско, Род. Ст. III 42: букаиѣ, дваа тепсѣ, жълти хлорѣ (хлора — флорина).

М. Търново: свешта тѣе Мсб. VI, 24, 25, — жълтице, магариче, VI, 26. вѣажг'а Мсб. VI. Свищовъ — свиштѣ; Новопазар.: моѣа бързи слуги, твоѣатѣ бързи слуги.

Милетичъ, Редукия на гласнитѣ въ Широколжския говоръ, Спис. на Бълг. Ак. 2.

Нека споменемъ и едно особено мн. ч. при сжществителнитѣ отъ женски родъ, за което споменува г. А. П. Стойловъ, Псп. 58, говорейки за изговоръ на *и* въ Солунски села. Г-нъ Стойловъ именно твърди, че въ нѣкои Солунски села се употребяватъ форми за мн. ч. жѣна, мѣма, пчѣла, крава — жѣнатѣ . . . и пр. и ги поставя въ връзка съ старобълг. *жннѣгѣ*. Това ми се вижда невѣроятнo, а ми се струва, че множествена форма като жѣна = жѣнѣ ще е произлѣзла вследствие на редуцирания изговоръ на крайното обикновено *и*, както въ тоя говоръ може да стане и съ *ѣ*: молѣ = моли . . .

II. За образуване мн. ч. отъ сжществителнитѣ имена срѣденъ родъ служи едно-едничко окончание *а*, общо на всичкитѣ български говори. Ако има разлика, тя състои въ това, че предъ общото окончание *а* може да бждатъ прибавяни разни суфикси къмъ основата за единствено число.

Само *а* получаватъ: 1) всичкитѣ твърди *о*-основи срѣденъ родъ: село — села, гнездо — гнезда, ходило — ходила, сито — сита, бърдо — бърда; 2) умалителнитѣ или изобщо всичкитѣ имена отъ срѣденъ родъ на *це*: лице — лица, сърце — сърца, *ѣ*лице — *ѣ*лица, зрънце — зрънца, перце — перца, ребърце — ребърца, па наспротивъ това и много други умалителни, за които не би се очаквало такава едно окончание за мн. число, защото ед. ч. иматъ съвсемъ други форми: очица, устица, крачица къштица — П. Гжбювъ, Търн. Мсб. 13, 46б. 3) всичкитѣ имена отъ срѣденъ родъ на *ше*: огнище — огнища, гноище — гноища, хорища, училища и пр.; 4) събирателнитѣ или изобщо всичкитѣ сжществителни отъ срѣденъ родъ, които отговарятъ на старобългарското окончание за ед. число *ин*: лозе (лозинѣ) — лози, море — моря, поле — поли, питиѣ — питиѣа, *ѣ*стиѣ — *ѣ*стиѣа, вѣже — вѣжѣа; но отъ тѣхъ

много се подвеждатъ къмъ *m*-основи, сиречь получаватъ за мн. ч. *ета*: питиета, истиета, въжета, морета, полета и пр.

Старобългарскитѣ консонантни основи запазватъ своето старо образуване на мн. ч., сиречь: чудо — чудеса, име — имена, теле — телета. Последното образуване на мн. ч. сега е твърде много разпространено по българскитѣ говори, та обема въ себе си много сжществителни отъ срѣденъ родъ, които споредъ старобългарски не сж *m*-основи. Като правило, споредъ което бихме могли да опредѣлимъ, кои сжществителни имена отъ срѣденъ родъ получаватъ въ мн. ч. *ета*, можемъ каза, че всички имена отъ срѣденъ родъ, които въ ед. число иматъ *e* (освенъ онѣзи на *це* и *ще*) могатъ да получатъ за мн. ч. *ета*; споредъ това не само теле — телета, виме — вимета, но и поле — полета, море — морета, гърне — гърнета, пранѣ — пранета, писане — писанета. — диал. *ѣата*, *ѣтиа*... момчѣфта; кучаата Казанл. — кучийта Казанл. с. Енина.

Тукъ трѣбва да споменемъ едно окончание за мн. ч. при имената отъ срѣденъ родъ, което не е общобългарско, но е общоупотрѣбително въ голѣма часть отъ югозападна България; то е онова познато ина намѣсто *ета*; теле — телина или телчина. Отъ де сега това ина за мн. ч.? Предъ видъ на това, че въ Прилепско и Ресенско се чува намѣсто реченото окончание ина още и ина, дохаждаме на мисълъ, че ина ще е по-старо отъ ина, а произхождението му лесно можемъ да тълкуваме отъ ония събирателни на ина, които означаватъ сборъ отъ живи сжщества, като дружина, роднина, половина, челидина и пр. Споредъ тѣхъ тогава и: телчина, кучина, чиначина, които отпосле се преиначаватъ на: телчина, кучина и пр. „за да има съответствие между ед. ч. на *e* и мн. ч., т. е. тѣй, както полѣ — поли, море — моря“ (ср. Д. Матовъ: Годишенъ отчетъ на Солунската гимназия за уч. год. 1888/9, стр. 16). Но понѣкога оконч. ина се срѣща и въ източни говори по анал.: врат'а, къшт'а, кул'а, деча, сирин'а — Търн. Мсб. 13, 465. имин'а, симин'а — Сливен.: то имин'а . . . докато ги изреди попѣт“.

III. Най-голѣма пѣстрина и разнообразие владѣе при образуването на мн. ч. у сжществителнитѣ имена отъ мжжки родъ. Тукъ освенъ че всичкитѣ стари окончания сж още въ силата си, но езикътъ въвелъ и нѣкои нови, та е твърде мжчно сега да се поставятъ точни правила, дѣ кои окончания да се употрѣбятъ. Тѣй, освенъ тритѣ намъ познати отъ старобългарски окончания за мн. ч., именно: *и*, *e* (*ие*, *ѣи*, *ѣ*) и *ове*, новобългарски езикъ употрѣбя още четири други (*и*, *ища*, *овци*, *овце*), произлѣзли на чисто новобългарска основа. Най-употрѣбителнитѣ отъ всичкитѣ седемъ окончания за мн. ч. сж пакъ първитѣ три: *и*, *e*, *ове* и между тѣхъ сега се води борба за първенство; другитѣ четири сж горе-долу установени, сиречь употрѣбятъ се въ доста опредѣлени случаи.

1. Първото окончание за мн. ч.—*и*, познато намъ отъ първото старобългарско склонение, се употрѣбѣя сега доста ограничено въ българскитѣ говори, защото голѣма частъ едно-сложни думи приематъ окончание за мн. ч. по IV скл. (*ове*); други пъкъ двосложни и многосложни се повели при образуването на мн. число по III скл., та иматъ сега *ие* или стегнато *е*. Като оставимъ ония на *ове*, които се познаватъ лесно отъ другитѣ съществителни отъ мъжки родъ, мъчно е да прокараме разлика между дветѣ окончанія за мн. ч. на *и* и на *е* и то едно, защото източнитѣ говори въ повечето случаи еднакво изговарятъ думитѣ на *и*, както и думитѣ на *е* въ мн. ч., тъй като *е* въ мн. ч. е почти всѣки пѣтъ безъ ударение; друго, защото много западни и югозападни говори наистина се държатъ повече о окончанието *и* за мн. ч.; и трето най-сетне, защото и книжевниятъ ни езикъ като че фаворизира [!] окончанието *и* за мн. ч. въ ущърбъ на другото (*е*), което има еднакво историческо право на употрѣбение. Ний ще се постаераемъ да разграничимъ тия две окончанія (*и* и *е*), като имаме предъ видъ пакъ централно-българскитѣ говори, които и въ този случай биха могле твърде хубаво да ни покажатъ правия пѣтъ. Ползуваме се, както отъ материалитѣ въ МСб., тъй и отъ статията на г. Ив. Пѣвевъ—Плачковъ ПСп. 45 — Окончание *е* за мн. ч. м. р. [стр.446—458].

и въ множ. число получаватъ:

а) Съществителни отъ м. р., които въ ед. ч. свършватъ на една отъ съгласнитѣ *з*, *к*, *х* или на една отъ тѣхнитѣ производни — *з*, *ц*, *с*: юнак — юнаци, воѣник — воѣници, сиромас — сиромаси, кожух — кожуси, бѣбрек — бѣбреци, белег — белези или белеци, образ — образи, месец — месеци, пояс — пояси; тъй също: раки, орехи, уроки, мустаки [вин. п. мн. ч. !].

б) Същ. отъ м. р., [вин. п.] на които суфиксната гласна изчезва въ мн. ч.: овен — овни, орел — орли, косъм — косми, котел — котли, чехъл — чехли, вихър — вихри, възел — възли, ъгъл — ъгли, молец — молци, шурец — шурци, четец — четци.

в) Същ. отъ м. р., съставени отъ предлогъ и едно-сложна дума: престол — престоли, прадед — прадеди, предел — предели, запис — записи, испит — испити, народ — народи, насип — насипи и пр.

е получаватъ всички съществителни отъ м. р., образувани съ каквѣв-годе суфиксъ (ан, ар, ай, ач, ен, ел, еі, ер и пр.): селяне, граждани, българе, овчаре, рибаре, ратае, кравае, славее, бързее, ангеле, приателе, корене, прѣстене, гребене, девере, стожере, ораче, продаваче — и изобщо всичкитѣ двосложни и многосложни думи отъ м. р., които споредъ горенаведенитѣ правила не могатъ да иматъ *и* въ мн. ч. Освенъ това и нѣколко едносложни, които още отъ най-старо време правятъ мн. ч. по III скл.; тъй освенъ гостие (или госте), лѣдие (или лѣде), дение (или дене) имаме още: мъжие (или

мъже), кралие (или крале), царие (или царе), коние (или коне) — а тъй сѣщо: лакте, нокте и пѣт'е: лоши са пѣт'е, казуват, Перуш. МСб. IX. 20. це, цѣ: вълцѣ, венцѣ, слѣпцѣ. . . Свищ. . .

Другитѣ окончанія за мн. ч. при имената отъ м. р. сж много по-опредѣлени. Тѣй напр. наставка ове получаватъ речи всичкитѣ едносложни отъ м. р. (освенъ зѣби, раци, гърци, вълци, власи, чеси, внуци, нрави, пости, пѣти, прѣсти, роби, сѣрби, турци, гости). Известно е, че едносложнитѣ сжщ. им. м. р. вече отдавна преминуватъ къмъ IV скл., та образуватъ много отъ падежитѣ си, като че сж отъ у-скл. Този процесъ или тази аналогия сега обема почти всичкитѣ едносложни имена, та днесъ можемъ смело да кажемъ това правило, което се потвърждава отъ всичкитѣ наши говори и което гласи, че едносложнитѣ думи отъ м. р. приематъ за мн. ч. окончание ове. Форми както гласи (Качан. 17), доли (ibid. 261), реди (Псп. XIII), клѣчи (Ил. Сб. 324) и пр. сж вече архаизми. — броди, джепи Соф. МСб. 4, 75. друми; по сѣ друми, па и по раздруми Разл. Мб. V, 87 Темни прахи дига. Соф., Мб. V, 89.

Окончание а или по-добре ъ се употрѣбѣва за мн. ч. при такива имена отъ м. р., които означаватъ каква годе жива челядь (сѣ едно хора или животни): българиѧ, биволиѧ, воловиѧ; нѣма съмнение, че това окончание ще е сѣщо онова, което служи за образуване мн. ч. на имена отъ срѣденъ родъ; тукъ срѣдниятъ родъ е множественото число отъ имена на е: българе — се сфаща като събирателно (като такова приема даже и членъ: българето) и отъ него се образува наново мн. ч. тъй, както отъ нивие — нивиѧ или листе — листѧ. Така сж образувани и: власиѧ, сѣрбиѧ, турчаѧ, гърчаѧ или гърчулиѧ, а тъй сѣщо и деча — както се чува въ нѣкои предѣли въ Источна България намѣсто деца.

ища е тъй сѣщо окончание за мн. ч., което приематъ нѣкои едносложни думи отъ мъжки родъ. Но ако питаме за происхождението му, трѣбва и тукъ да признаемъ, че първоначално това окончание служило за мн. ч. при думи отъ срѣденъ родъ; т. е. тъй, както отъ огнище прави мн. ч. огнища, отъ хорище — хорища, отъ гноище — гноища, съвсемъ тъй трѣбва да предполагаме, че и отъ градъ напр. не се е образувало направо мн. ч. градища, а по-напредъ градище, че отъ това после съвсемъ правилно се получава мн. ч. градища. Но тъй като всѣки пѣтъ нѣма помежду мъжки родъ ед. ч. и множ. на ища форма отъ ср. р. на ище, ние сме навикнали сега да казваме, че има особено окончание ища за образуване мн. ч. отъ м. р. Но че происхождението на ища за мн. ч. е действительно споредъ имената отъ ср. р. на ище, вижда се отъ тамъ, че окончание ища приематъ само онѣзи имена отъ мъжки родъ, които означаватъ какво-годе мѣсто, предѣлъ или точка, т. е. сѣщо, каквото озна-

чаватъ и думитѣ на ище (огнище). Тѣй имаме: отъ град — градища, отъ трап — трапища, отъ плет — плетища, дол — долища, пътъ — пътища, друм — друмища, куп — купища; па тѣй сѣщо и: ум — умища, (план — планища), сѣн — сѣнища.

овцѣ получаватъ само умалителнитѣ имена отъ мъжки родъ на ец: редец — редовцѣ, градец — градовцѣ, гробец — гробовцѣ. Силистра: редовцѣ. Този суфикъ за мн. ч. не е нишо друго освенъ контаминация между суфикситѣ ец и ове и твърде чудна контаминация. Тука спадатъ и грошовци, кошовци, които П. А. Лавровъ [Обзоръ] (150) слива съ собств. имена Арнаудовци, Стояновци.

овци получаватъ собственитѣ имена: Ивановци, Петровци. Происхождението на този суфикъ вървѣло по този пѣтъ: Отъ собственитѣ имена първоначално нѣма мн. ч. Но тѣй, както отъ женскитѣ имена, видѣхме, се образува мн. ч. посредствомъ суфиксъ ини, което не е друго освенъ мн. ч. отъ съответнитѣ притеж. прилагат., съвършено тѣй и отъ собственитѣ имена мъжки родъ се образуватъ най-напредъ множествени прилагателни: Иванови, Петрови, които значатъ сѣщо каквото и Радици, Станкици; но отпосле къмъ тѣзи прилагателни се прибавя отново суфиксъ ец — който служи за образуване на мѣстни апелативни имена: Габровец, Търновец — и се получаватъ образувания: Стояновец, Петровец, които правятъ мн. ч. съвсемъ правилно: Стояновци, Петровци, и намъ се чини сега, че Стояновци напр. значи отъ край време сѣ „много души на име Стоян“; но въ сѣщность предишното значение на подобни образувания е сѣщо, каквото и Стоянови, сиречь „притежания (двори, деца, роднини) на Стоян“, а отпосле начева да се употрѣбѣ за множеств. ч. отъ Стоян. — Сѣщиятъ суфиксъ получаватъ и други сѣщ. отъ м. р., които сега се не сфасатъ като собствени, иматъ или сѣ имали до нѣкжде значение на собствени: крадлю или крадлю — крадлювци, плачку — плачковци, вариклечку вариклечковци; а тѣй сѣщо и: парцалан — парцалановци, готован, българан; господин има тѣй сѣщо господиновци. — Въ Добрѣйш. еванг.: вождие, рыбарие, пастырие, мытари, фарисеие, архиереие, мъжие, лѣжие воиние — новобѣлг. диал. зѣмчор, циганор, турчор, гърчор. [съ хулна отсѣнка, напр. влашоре, Видинъ. С. М.]

Архаистични окончания за мн. ч. още; насад'а вали ситна росица, над нази вали кървави дажди, с. Мирково, „Искра“ IV, 369; раки, мустаки, орехи, лешники (Соф. с. Елешница); на-краки; смок свири на-бреги, Чолаковъ 279; Кюст. Псп. XII. 115; приличат на вин. п. мн. ч.: зимни снеги; сичките Ненкови роди (родове? или роди), Влайковъ, [Веселинъ] I¹, 52; ледни леди, Самок. Мсб. II. 107; бици (бикове) Елена Мсб. X. 22; с краце да рита, Пловд. Мсб. IX, 138.

Прилагателнитѣ имена (както и мѣстоименията) образуватъ мн. ч. въ новобългарски сѣ еднакво — посрѣдствомъ *и*, сиречь тѣй, както се образува мн. ч. мъжки родъ по I скл. въ старобългарски. Забележително е при това, че тази характеристика за мн. ч. струва не само за мъжки родъ, не само за женски родъ, но тѣй сѣщо и за срѣденъ родъ. И тукъ български езикъ се отличава отъ другитѣ славянски езици, но пакъ не стои съвсемъ уединенъ, защото подобно смѣшение на разнитѣ едновременни форми за мн. ч. отъ прилагателнитѣ съглеждаме и въ руски езикъ. Разликата, която е въведена въ литературниятъ руски езикъ (*bie* или *ie* за мъжки родъ, *ia*, *ia* — за женски и срѣденъ родъ) е съвсемъ произволна, защото народното руско произношение и за тритѣ рода е съвсемъ еднакво: хороши*e* или хороши*ii* люди, вещи, села; ср. Соболевскій, Лекціи по исторіи русскаго языка, стр. 140, 149. Въ руски езикъ се слѣли формитѣ за мъжки и женски родъ зарадъ това, защото се замѣнили падежитѣ, сиречь, употрѣбятъ Винит. намѣсто Именит. падежъ. Отпосле формата за мъжки и женски родъ е могла да стане обща и за тритѣ рода. И въ български езикъ ще е вървѣло тѣй сѣщо изравнението на формитѣ у прилагателнитѣ въ мн. ч., сиречь, най-напредъ се изравнили двата рода (женски и мъжки) по фонетични причини: добри мъжи = добри мъжие; добри жени = добри жени, а отпосле добри става общо и за тритѣ рода, оттамъ и: добри деца. — При образуването на мн. ч. отъ прилагателни основи на *г*, *к*, *х* не става никакво измѣнение на основната съгласна (съ изключение на *бл*ази, дѣлзи, друзи, които се чуватъ още като архаизми въ югозападнитѣ български говори); но това да се не тълкува може би така, че сегашното общобългарско множествено число отъ прилагателнитѣ имена отговаря на старобългарскиятъ винит. падежъ мн. ч. — както въ руски езикъ. Не, основната съгласна се не мѣнява при образуване мн. ч. отъ прилагателнитѣ (дѣлзи, малки, глухи) затова, защото и тука е прокарано онова общо стремление на български езикъ, да не мѣнява основата при различнитѣ флексии; изравнението е могло тука толкозъ полесно да настане предъ видъ на това, че повечето флексии у прилагателнитѣ не изискватъ никакво мѣняване на основната съгласна: глух, глуха, глухо — споредъ тѣхъ и: глухи, а не глуси.

Въ северозападнитѣ български говори, за които спомнахме, че иматъ особено окончание за мн. число отъ съществителнитѣ имена женски родъ (връбѣ, рукѣ), намираме тѣй сѣщо съответни окончания и за прилагателнитѣ въ мн. число както за женски, тѣй и за срѣденъ родъ; споредъ това ще се каже въ тия говори не само: добър, добра, добро за ед. ч., но и добри, добре, добра — за мн. число. Сравни Пер. сп. XIX—XX, стр. 146. Мсб. IV, стр. 316 и 317.

Мѣстоименно и сложно склонение.

Мѣстоименното и сложното склонение сж днесъ тѣй измѣсени по между си, щото едното безъ другото не могатъ да се разгледватъ. Изобщо сравнявайки мѣстоименнитѣ форми отъ новиятъ и стариятъ периодъ на българскиятъ езикъ, имайки при това предъ видъ значението имъ въ стариятъ нашъ езикъ, дохождаме бързо до заключение, че мѣстоименията въ новобългарски езикъ сж изпрекръстосани помежду си както откъмъ формитѣ си, тѣй и откъмъ значението си; тѣй напр. срещу старобългарското показателно мѣстоимение **тъ, та, то** стои по форма най-близу днешниятъ български членъ: **ѣт, та, то**; но по значение стоятъ на среща му нѣколко други мѣстоимения, малко-много различни, както отъ онова старото, тѣй и помежду си. Тѣй като старото **тъ, та, то** значело не само *ille, illa, illum*, но и: *hic, haec, hoc*, то и въ новобългарски могатъ срещу него да бждатъ поставени: 1) този, тази, туй; 2) онзи, онази, онуй; 3) този, тази, това; 4) она, онаа, онова; а тѣй сжщо и: 5) ов, ова, ово; 6) вой, ва во; 7) той, та, то; 8) сой, саа, сова; 9) он, она, оно — ето какво разнообразие владѣе въ мѣстоименията. Сравнявайки пкъ мѣстоименията споредъ това, какви падежни форми показватъ тѣ, съглеждаме, че у много отъ тѣхъ двата стари и важни падежи Род. (съ значение на Вин.) и Дат. ед. ч. мжжки родъ си се употрѣбятъ съвсемъ домашно по цѣлото пространство на българскиятъ езикъ: той, него, нему, кой, кого, кому; сѣкой, сѣкого, сѣкому; тозъ, тогозъ, томузъ и пр.

За склонението на мѣстоименията важно е да знаемъ тѣхно едно свойство, споредъ което нѣкои отъ тѣхъ се употрѣбятъ сами, безъ сжществителни (тѣ сж тѣй нареченитѣ лични мѣстоимения: азъ, ти, той), а други могатъ да бждатъ употрѣбени и самостоятелно и заедно съ сжществителни имена; тѣй като последнитѣ се прилагатъ често къмъ сжществит. имена, то ги и наричатъ прилагателни мѣстоимения; такива сж всичкитѣ други мѣстоимения освенъ личнитѣ. Относително падежнитѣ форми сега, ще кажемъ, че личнитѣ мѣстоимения се държатъ най-жилаво още о старото склонение, иматъ си двата главни падежи Винит. и Дат. и то въ двойна форма: дълга и кратка — споредъ това дали се употрѣбятъ съ логическо ударение или не. — Другитѣ (нелични) мѣстоимения запазватъ своитѣ стари форми повече тогава, кога се употрѣбятъ сами, но се отнасятъ къмъ лица, а не къмъ предмети. Изобщо употрѣбението на старинскитѣ падежи при неличнитѣ мѣстоимения е двойно, даже тройно ограничено въ новия български езикъ: 1) падежнитѣ форми се употрѣбятъ само при имена отъ мжжки родъ: тогози брата, сѣкому сину; 2) употрѣбятъ се само при таквизъ имена отъ мжжки родъ, които означаватъ лица, пер-

сони; 3) даже и при персонални имена могат неличнитѣ мѣстоимения да не бждатъ скланяни по старому: покрай томузъ човѣку ний можемъ твърде хубаво да кажемъ и: на тозъ човѣкъ; покрай: едного брата, употрѣбяме и единъ братъ (той има само единъ братъ) — сиречь зависи отъ това, дали сжщствителното име, къмъ което се отнася мѣстоимението, се скланя, или нѣ. При това нека се знае, че много отъ мѣстоименията се употрѣбятъ безъ падежни форми при каквито думи и да стоятъ тѣ — какъвъ, чий, такъвъ, сѣкакъвъ, толкавъ.

Относително падежнитѣ форми различаваме, значи, три групи мѣстоимения: 1) лични мѣстоимения (азъ, ти, той) — употрѣбятъ се самостоятелно и различаватъ два падежа: Дат. и Вин. 2) мѣстоимения, които иматъ или могатъ да иматъ падежи — споредъ това, какъ сж употрѣбени; тѣ сж: този, онзи (ов, он, вой, той, сой, ной и пр.); кой, кутри; сѣкой, нѣкой, никой; който, единъ, (боудинъ), други. Притежателнитѣ мой, твой, свой, неговъ, неинъ, нашъ, вашъ, тѣхенъ, нховъ, а тѣй сжщо и: какъвъ, такъвъ, самъ, вес — се употрѣбятъ още архаистично тукъ-тамъ по старото склонение (сравни: свой своего не храни; нашего брата; сем Дат. pl. Сб. V. 30). Останалитѣ мѣстоимения (какъвъ, такъвъ, всѣкакъвъ, онакъвъ, никакъвъ, еднакъвъ, саминъ¹, самсинъ¹, самичъкъ, едничъкъ, сички², колъкъ, толъкъ, колкавъ, толкавъ, чий, двой, трой), които сж малко-много все видоизмѣнени посрѣдствомъ разни прибавки — нѣматъ вече никакво склонение; *много* и *чѣто* се не измѣняватъ вече никакъ, защото първото мѣстоимение се употрѣбя само като наречие (много, много), а второто като въпросителна и относителна частица (што)³.

Склонението на мѣстоименията представя твърде старински остатъци. Да проследи човѣкъ произхождението на мѣстоименитѣ падежни форми е мжчно. Мжчнотията се състои отъ една страна въ старината на формитѣ, отъ друга въ измѣсването имъ както помежду си, тѣй и съ именното склонение. Сравни: Miklosich, Über den Ursprung einiger Casus der pronominalen Declination. Leskien, Die Declination im Litauischen und Slavischen. [... in Litauisch-Slavischen und Germanischen. Leipzig 1876].

Всичкитѣ мѣстоимения различаватъ три рода; само две (за първо и второ лице) се употрѣбятъ безъ разлика на родъ; те сж азъ и ти. Тѣзи две лични мѣстоимения се различаватъ и по склонението си твърде много отъ другитѣ и пра-

¹) сам-и-н = самъ + и + н — аналогия споредъ единъ.

²) Сички е тѣй съкратено, както и самичъкъ, едничъкъ, сиречь посрѣдствомъ деминутивниятъ суфиксъ *ичък*, а не е отъ *квѣкъкъкъ*.

³) Дат. падежъ отъ това мѣстоимение (*чѣтуму*) като че е заварденъ още въ Западна България. Сравни: чуму ни е студено. Милад. 129. чуму ми е бела риза, Шапкаревъ 221. чуму ми се, пусти остана. Ястреб. 121.

вятъ за себе си отдѣлна група още въ старобългарски. Споредъ това можемъ и новобългарскитѣ мѣстоимения да разгледваме на две групи: I. Мѣстоимения, които не различаватъ родъ: азъ, ти; II. Мѣстоимения, които различаватъ родъ — такива сж сичкитѣ останали.

I. азъ, ти. Мѣстоимението за първо лице, което по общобългарски днесъ гласи точно [!] тѣй, както и въ старобългарски, се изговаря споредъ говоритѣ български различно, но като основни форми служатъ на всичкитѣ други формитѣ азъ и я — първата употребителна въ Источна България, а втората — въ Западна; покрай тие две форми чува се както на Изтокъ, тѣй и на Западъ, произношение или форма из, която се струва да е контаминация отъ първата и втората. — Ако питаме, коя отъ първитѣ две форми е по-стара, дали азъ или я, отговорътъ е, че и дветѣ сж еднакво стари, но и дветѣ промѣнени; защото щомъ излизаме отъ едно праславянско ѣзъ (ср. санскр. agham [! = ahám], гр. ἄγω), както прави Миклошичъ (ср. Etymol. Wörterb.), то я стои кѣмто ѣзъ до толкова близу, че запазило йотираното произношение на дългото ѣ (= ѣ = я), но пъкъ изгубило съгласниятъ елементъ следъ я; другата форма аз = азъ задържала другото, както би трѣбвало да се очаква, но пъкъ изгубила йотацията — защото би трѣбвало да гласи язъ. Най-близу до предполагаемото старобългарско произношение, значи, стоятъ онѣзи български говори, въ които говорятъ сега язъ, но питане е, не е ли това язъ съвсемъ нова йотация (агнѣцъ — агне). И по-вѣроятно е, че из съвпада само случайно съ старобългарското предполагаемо изъ тѣй, както и родопското [! Кукушко] езъ съвпада съ още по-старото ѣзъ, но безъ да произтича отъ него. (Сравни агне — 'агне — егне — агне). Азъ получа [!] разни притурки споредъ различнитѣ говори (ази = аз-зи, аз-е Пирд., азика, азиканца и пр.), — Мѣстоимението за второ лице ти нѣма различни форми, а само въ западна България получава притурка зе или зека, ѣзе, ѣзека; — тизе, тизека. — Родоп. — Малко Търн. — я: из- покрай я.

Като оставимъ на страна тия притурки, които не сж друго, освенъ показателни мѣстоимения или частици, употребителни при много мѣстоимения и наречия, нека проследимъ и другитѣ падежни форми на личнитѣ мѣстоимения азъ и ти.

Вин. пад. ед. ч. мене, ме; тебе, те стоятъ насрещу старобългарскитѣ мѣнѣ, мѣ; тѣбѣ, тѣ съвсемъ правилно. Колкото за источнобългарското произношение: мѣн'ъ, мѣ, тѣб'ъ, тѣ — ще кажемъ, че то произлиза отъ неясното изговаряне на безакцентното ѣ (мене, ме), което по причина на квантитета си минава въ 'ѣ (мен'ъ, тѣб'ъ), а пъкъ въ мѣ, тѣ — изгубва омекчението си (сравни: вѣрѣжи, бѣрѣзи — бѣрѣзи — бѣрѣзи, горѣ — горѣ; следъ — слѣд; раса — рѣса.) Обикновено се казва, че ме — те — се е свойствено на западнитѣ говори, а ма — та —

са — на източнитѣ, ала тукъ има много кръстосвания; ме има по Родопски говори и дори до Одринско; а ма—та—са — даже въ Югозападна България въ Ресенъ — Китанч. Псп. 42, 892.

По писмени паметници ма—та—са е засвидетелствувано отъ 17. в. — Тихонр. дамаск.: ма—та—са; обаче още отъ XIII в.: **мж—тж—сж!**

И за шумненското м'н'е (Бр. Псп. 7 и 8 стр. 110), а тѣй сжщо и за дакийско-българското манне, мане, можемъ да приложимъ сжщото обяснение — толкозь повече като знаемъ, че по-старото ударение на тази форма е на последниятъ слогъ, та и горнитѣ думи ще сж се произнасяли по-преди: м'н'нѣ, м'н'нѣ, отъ което следъ премѣстянето на акцентъ — мѣне мане.

За дателнитѣ форми мене, ми; тебе, ти ще кажемъ, че дългитѣ отъ тѣхъ мене, тебе се изговарятъ на повече мѣста съвършено тѣй, както винителнитѣ. Тукъ-тамъ по западна България (Сересъ [! в. Сѣръ], Пиротъ) се чува и мени, теби, които форми сж образувани споредъ дателнитѣ падежи (нови) отъ женски имена, споредъ сестри, маици. — Въ писменниятъ езикъ намѣсто мене, тебе се казва по-често на мене, на тебе.

За множ. число имен. пад. обикновената, общобългарска форма е ние, вие, скратено ниі, виі. Покрай тѣхъ срѣщаме ми, ви (Пирот., Пер.сп. XIX, XX, 208), а въ западна България — мие; мѣі, вѣі (Солунско). ние, вие сж сложени отъ ни-е, ви-е (ср. староб. е-се, и-се = [лат.] ессе, е-то), — но има и: ни-а, ви-а — ниа—ониа. Разлогъ — Мсб. 8, 40.

За винителнитѣ форми нас, ни; вас, ви нѣма какво да кажемъ; колкото за югозападнобългарскитѣ не, ве, но и Лозенградско, Мсб. 16-17, 12 — както и търновскитѣ нъ, въ — тѣ стоятъ възъ основа на старобългарскитѣ акузативни форми *нл, *кл. До 14. в. нѣ, въ 14. в. нѣ Троян. пр. нѣ три сдѣхомъ) Киевски листи (изд. Ягичъ, Denkschr. 90, 38): твоѣ склѣтѣ, ѣже сѣ нѣи! приемлѣмъ; въ 17. в. (Дамаск.) ние, както се употребява и до днесъ, а съ съкращение ний; Милетичъ грамота № 6: да знаете, че нѣ спустихл ни—не—на, на—ва —

дуал.

Търн. — Габрово, Старозаг. — Конопчии; Тод. Псп. XV, 409 „негли отъ ны вы?“ Родоп. (Ахъчел.); Воденъ! Пиротъ! прве да ва једу! Мсб 13, 232 срв. Търн. Ев. Starin XX, 184: на—ка срещу старобълг. ка—ка.

Тѣй нареченото „възвратно мѣстоимение“ себе, се; себе, си = себе-си има и въ новобългарски само ед. ч. и се скланя тѣкмо тѣй, както и личното: себе, се; себе, си, а провинциялнитѣ произношения се тълкуватъ пакъ тѣй, както и при мене, тебе.

II. Сравнявайки мѣстоименията отъ втората група съглеждаме, че всичкитѣ иматъ за вин. пад. ед. число м. р. окончание *го* и разликата е само въ гласната, която стои предъ това *го*; тази гласна може да бжде *о*: *тогѡз*, *оногѡз*, *едного*, *кого*, *никого*, *нѣкого*, *сѣкого*; *е*: *него*, *свогѡ*, *нашего*; *и*: *другѡ*, *секигѡ*. Първитѣ три мѣстоименни форми си останали тѣй, както ни сѣ познати отъ старобългарски; следнитѣ четири (кого и неговитѣ съставни) се повели по *тогѡ* и отстѣпили отъ старата форма (*кѡнигѡ*). него си е тѣй сѣщо старата форма (*нигѡ*) само съ предпоставено *и* — което сѣщо не е нѣщо ново, а и то наследено отъ старина.¹⁾

У другѡго, *секигѡ* и предъ *го* не е етимологическо, а е напросто отъ им. пад. ед. ч.: *други*, *секи* (защото и мѣстоименията могатъ, както прилагателнитѣ, да иматъ пълна или опредѣлена форма; покрай другъ и други); отъ тамъ: *други + го*, *секи + го*. То се знае, че такова тълкуване ще бжде неумѣстно за ония български говори, въ които преобладаватъ мѣстоименни и прилагателни форми на *его*, както напр. тукъ-тамъ по югозападна България; сравни: *ситнегѡ* гергѡва *Јастр.* 51; *еднегѡ* сина *Милад.* 91; *у попа тегѡ* *Милад.* 122; *малегѡ*, *силнегѡ* *ibid.* — Таквизъ форми не могатъ иначе да се тълкуватъ, освенъ като ги приведемъ подъ аналогия на мѣстоименията като *моегѡ*, *твоегѡ*, *нашего*, *негѡ* и пр., които вече въ старобългарски иматъ предъ родителното окончание *го* — *е*.

Покрай обикновената форма за новобѣлг. винит. падежъ отъ мѣстоименията, а тѣй сѣщо отъ прилагателнитѣ (кога се употрѣбятъ архаистично), форма, която отговаря на старобългарския родителенъ падежъ на *гѡ*, има още една, употрѣбителна по северозападна България (*Трънъ*, *Пиротъ*, *Царибродъ*, [*Бѣлоградчикъ*]), *Радомиръ* — тукъ-тамъ и въ *Кратовско*) на *га*: *нѣга*, *тога*, или *тѣга*, *могѡга*, *нашега* и пр. Предъ видъ на това, че тази форма на *га* се срѣща повече въ съпредѣлни съ Сърбия страни, чвѣкъ би помислилъ, че тя е напросто заета отъ сръбскитѣ говори. Нѣма съмнение, че и въ този случай сръбскитѣ езикъ ще е показалъ влиянието си, както и въ много други, но тукъ има и други обстоятелства, които не трѣбва да се забравятъ. Окончание *га* за вин. пад. се срѣща и по-долу въ югозападна България (*Прилепско*), срѣща се тѣй сѣщо въ *Источна България* (*Ахѣ-челебийско*), три пѣти я намираме и въ единъ старобългарски паметникъ (*Supr.*): *кѡга*, *никонига* [!], *нига*; като

¹⁾ Относително това *и* (*нигѡ*, *нигѡ*), което се срѣща при всичкитѣ думи съставени отъ мѣстоим. *и*, *га*, *и*, има две тълкувания; споредъ Миклошича то е предметнато „за благозвучие“. Споредъ Лескина, Јагича и Vauouin de Courtenay — то е произлѣзло най-напредъ отъ онѣзи старобългарски предлози, които свършватъ на *ж* (*сж*, *кж*, *кж* = *сѣ*, *кѣ*, *кѣ*): *кж-нимоу* = *кѣ-и-нимоу*; *сж-нимъ* = *сѣ-и-нимъ*.

знаемъ още, че и словински езикъ има тъй сжщо реченото окончание и то още отъ време на Фризингерскитъ (!) фрагменти— можемъ каза съ Миклошича, че *га* ще е тъй сжщо старо и общо-славянски, както и *го* (ср. Die zusammenges. Declination im Slavischen), срв. *по* и *па* (повечерка — *пà-*, *пàб-*), *про* — *пра*. *го* или *га* се срѣща и скратено, особено въ членувана форма повикаі мажеа тук си Ахъчелеб. Мсб II 273; удвоение на *го*: за кòгук имаш сова бьалу лице М.Търн. Мсб. VI 26.

За дателенъ падежъ единствено число втората група мѣстоимения иматъ тъй сжщо едно общо окончание *му* съ тази разлика, че гласната предъ него може да бжде или *о*: омузи, ономузи, одному; или *е*: нему, своему, нашему; или *и*: другому, секому. Тълкуванието на тие форми е сжщо, каквото го казахме за винителния падежъ.

За множествено число сичкитъ иматъ правилна форма по I склонение: кои, наши, едни и пр. Показателнитъ мѣстоимения получатъ една прибавка *е*: тие, оние, овие, а тъй сжщо и другие (Шумненско). Въ северозападнитъ български говори се чуватъ сжщитъ показателни мѣстоимения: тиа, оиа, овиа (Трънско). Покрай сички има и синца отъ си (вси) + *ица*, както *тукаи-ца*, *азика-ица* отъ *ази-ка-иа-ца*; *тѣзи*, *онѣзи*, *каквѣ*, *иннѣ*, Свишовско; *тие-зи*, *оние-зи*, Троянска Пр.: *ти-зи* витези; *едние* — *другие*; *сът-иот*, *съга*, *съто*, *съти*.

Нека разгледаме сега на особено мѣстоимението за трето лице (*тѣ*, *та*, *то*; *и*, *я*, *и*), което показва споредъ разнитъ български говори голѣмо разнообразие. З-ъличното мѣст. сега е съставено отъ *тѣ* + *и* общобълг. и *онѣ* диалект.

За именит. падежъ ед. ч. се употрѣбятъ и за тритъ рода по две разни форми: *той* (*тѣи*) и *он*, *то* и *оно*, *та* (*тиа*) и *она*. *той* е сложна форма отъ дветъ български мѣстоимения *тѣ* и *и*, въ което съчетание *ѣ* се изговаря като *о*, защото е съ ударение и въ затворена сричка (*и* = *й*); *та* е контрахирана форма отъ *тиа* (чува се *тукъ-тамъ* и така), а пъкъ *тиа* е аналогия споредъ *сиа* = *си* + *я* (*сиа*, Воденско Шапк. I. 4.).

Винит. пад. ед. ч. м. р. него, го; неѣа, га — обикновени форми; *го* (както и *га*) е старобългарското *гѣго*, което изгубило своята знаменателна частъ (*гѣ*), а запазило само окончанието *си*: *гѣго* — *гѣго* — *гѣго* — *гѣго* — *гѣго*. Намѣсто *го* (за срѣденъ родъ!) говорятъ въ Шуменско *и*; да се не смѣсва това *и* съ онова старобългарско *и* за винит. пад. ед. ч. м жжки родъ, защото шумненското *и* нѣма нищо общо съ старото *и*; то е неударено *и* = *е* (именит. и винит. пад. срѣденъ родъ), което се чува, както често бива, като *и*.

Винит. пад. ед. ч. отъ третьоличното мѣстоимение ж. р. е най-разнообразно. Покрай общобългарскитъ *неѣа* и *я*, употрѣбятъ се още: *а* (Срѣдна България), *неѣѣ*, *из* — Источна България; *ѣ* — Воденъ, *е*, *и* — Югозападна България, *г'а* —

Ломско, Врачанско, Орѣховско, Костуръ, Малко-Търново, га — Одринско, Хасковско, Кукушко (студ.), нѣ, ѣ, г'у — Северозап. България (Трънско, Пиротско). Происхождението на тия разни форми се дължи кое на фонетични причини, кое на различни аналогии и наклонения; *неи*, *неиѣ* напр. не е друго освенъ *не* (първата частъ отъ *не-го*) и кратката форма за винит. падежъ: *и*, *иѣ* (*иѣ*); *а* е старобълг. *ѡ* безъ йотация; *ѡ* — тъй сжщо. — *г'а* *г'у* могатъ двойно да се тълкуватъ: или йотътъ се афектира въ произношението тъй, че минува въ *г*, както се чува по-нѣкъжде *г'аз*, намѣсто *из*; или — което е по-вѣроятно — *г*-то е зето отъ мжжки родъ: *го* = *г-о* — *г + ѡ*, *г + ѣ*. — *е* произлиза отъ едно срѣдно произношение на *ѡ*, произношение, което стои между *и* и *а*, или сѣ едно, между *иѣ* и *ѡ* — сиречь тукъ имаме сжщо явление, което забелѣзваме въ произношението на *ѡзвѣкъ* — срѣднобълг. *ѡзвѣкъ*, *ѡзвѣкъ* и *ѡзвѣкъ*, съвършено тъй, както и реченото мѣстоимение може срѣднобългарски тъй сжщо да бжде *ѡ*, *ѡ* и *ѡ*. Отъ това последното произношение произлиза и югозападното *е*, което отпосле може да приеме наново пълна йотация и да гласи *и* — Одринското *га* има тъй сжщо за поводъ формата за мжжки родъ *го*. А пъкъ северозападнитѣ *н'у*, *ѣ*, *г'у* — сж правилни форми — щомъ вземемъ предъ видъ общото произношение на *ж* въ тие говори.

Дателенъ падежъ ед. ч. за м. р. нему, му — сж обикновени и ясни форми. Колкото за ж. р. има тъй сжщо и за дателенъ падежъ различни форми, както и за винителенъ; общобългарски сж *неи*, *и*, които отговарятъ на старитѣ *нии*, *ии*. Но покрай тѣхъ намираме *хи* (Родопско), *и*, *е* (Югозападна България), *иу* (Самоковско, с. Ярлово, Шапк. I. Стойковъ, Сб. VI, 127, сино *иу*, снаа *иу*; *ниоі*, *иоі* (Пиротско, Трънско, Радомирско), *у*, *ну*, *ѡу*, *нум* (Кратовско); шчо *и* се молиш *те* (дат.) курве. Кост. Шапк. I. 24.

Родопското *хи* ни е лесно да разберемъ, щомъ знаемъ свойството на тие говори, да изговарятъ *ј* като *х*: *сто хи* на мѣсто *стой*, *зме х* намѣсто *зме і* и пр. Югозападното *и*, *е* произлиза отъ дателното окончание на твърдитѣ женски основи: *сестре*, *маице*; Софийското *иу* предполага едно понапрешно *иоі* или по-добре *иоі*, което можемъ да приемемъ предъ видъ на старобългарското *тои* и днешното Радомирско, Трънско, и пр. — *иоі*, *ниоі*. Колкото за разнитѣ дателни форми, що ги намираме въ материали отъ Кратовско, тѣ произлизатъ тъй сжщо отъ едно *иу*, изговаряно ту безъ *ј*, ту пъкъ съ предметната *и* (отъ *неи*) и *ѡ* (отъ *ѡни*); *нум* (Сб. IV. 137) ще е пакъ отъ *ну* подъ влиянието на дателната форма за м. р. нему: *нум*, но и *нума* (Бр. Пер. Сп. [XI—XII] 178): *Поиде момче със кон'а по нума* (мома).

Множествено число именителенъ падежъ: *те*, *тие*, *они*; *те* е контрахирано отъ *тиѣ* = *ти-ѣ* или се едно *ти-ѣ*; сравни

срѣднобълг. тизни витизни Троян. Пр. — Въ Воденско, а тъй сжщо и въ Цепенковитѣ материали срѣщаме чудна форма за дателенъ падежъ ж. р. *му*, употребена като дателенъ падежъ за ж. р.: и *му* и даде на невестата; така и на реката да *му* речеш.

Винителенъ падежъ *тъх, них, ги, и, хи*. Първитѣ две сж родителнитѣ старобългарски форми *тѣхъ, нихъ*; *ги* предполага едно по-предишно и намѣсто *их* (сравни Тр. Прича: *цитѣши и (корабл) йпакъ*, при което се предметнало *г* отъ *го*, за да хармонира съ единствено число: *го* — *ги*. Старобългарското *и* се срѣща още и днесъ по Югозападна България и Разложко, а въ Родопитѣ го изговарятъ съ едно придишание *хи* — сиречь тъй, както дателенъ падежъ ж. р. ед. ч.

Дателенъ падежъ мн. ч. *тъм, ним, им* сж обикновенитѣ и старитѣ форми. Но покрай *тѣхъ* срѣщаме: *гим* (Берковско, Превала, Сб. VIII, 188), което е съединение на *ги* + *им*. Въ [Видинъ!] Ломско, Врачанско, Орѣховско пѣкъ се явява обратна контаминация *мги* отъ *им* + *ги*. Мариновъ Ж. Ст. кн. III 186. сполай *мги*; язкъ *мги* за имота 230. Отъ Царибродско срѣщаме тази форма малко преиначена — *нги*: Па *нги* она тѣгай беседае Мсб. XI. 31. Родопско: *хми* (Мсб. V, 141) отъ *јми* (съед. на дат. съ творит.); срв. и Охр. (Спр[остр. Сб. Н. У.] XVIII, 536): ними им се свѣртил умот. Банатска чудна форма: *пји*: *iz* осите *пји*; *пји* се је *približil* Isus.

Показ. мѣстоимения: *тѣ, та, то* — 1) член.; 2) показ., обаче малко изм.

Тос: Коприщ., Златица, Котлен. Показ. той Охрид; *тѣ-й-а*; *тоѣ*; *ты-и*; *то-зи*; *то-я*; *та-зи*; *то-ва*; *то-ве*; *то е* = *онзи* ПСп. III, 186. *ти ъа*, Трънско; *Велес.*; за *ти ъа* битолски каймаканъ мн. ч. *те-зи* и *ти-ѡ*, *ти-е*. — Въ старобългарски: = *онзи*; срв. на *то і* свет. *Велес.* Мсб. 16-17, 228. Срв. о *то о* дърво Дойран. с. *Владая* III. 8-9, 370, *онѣ, она, оно* — 1) лично мѣст. *ония*; *онѣа*; *он-зи*;

онаѡ; *онова*; *ония*; *он-зи*; *-она-зи*; *-оно-зи*; *онѣ-зи*; *он-о-и*; *онѣ* Охридско; 2) членъ отъ мѣст. у Югозап. и Родоп. говори: *он*, *-на* *-но* *-не*; *ан* *-на* *-но* *-не*. — *ск* — *си* — *се* запаз. като показ. мѣст. само диалект. — (Родоп.); *сој* — *сам* — *сова* — *сези*; членъ *ас* — *са* — *со* — *се*; Архаистично: по сем *сега* — *днес*, *нощес*, *есенес*, *лѣтос*, *зимѣс*. — *окѣ* — *ока* — *око* — 1) показ. мѣст. Югозап. Бълг. — *овѣ* Охр.: 2) членъ отъ мѣст. — *ов*, *ва*, *во*.

так-ѣ, *-а*; *-о*; *так-ѣв*, *-ѡва*, *-ѡва* *-ѡва* [такваѡ, таквиѡ; такваз(и), таквоз(и), таквиз(и)] — *толѣк*, *толкав* — *олкав*; *ѣв*, *ѣва*, *ѣво*, *ѣви*; *онак-ѣв*.

Сложни прилагат. съ лични мѣст. *ѡ*, *и* Шум.

Въпросител.: *къто* изечзнало, замѣн. съ *кои* — *чкъто* — што; *къни*, *чкъни*; *котерѣни* — само провинциално *кутри*, *-ѡ*, *ѡ* — (Родопски); *коликѣ* — *кѡлѣк*, *колк-ав*, *колчав*; *сжщитѣ* и

за относителни и се различават само по положението си въ изказътъ; въ новобългарски се прибавя къмъ въпр. тѣ, но то не е общо, защото въ югозап. и др. говори, и въ сръдноб. се употрѣбя само въпрос. архаист. кой; икъ -а, о какъ -а, о какъ в.

Не опредѣлителни: нѣкъто, нѣкъто, никъто—ничто; итеръ изчезва отдавна и се замѣстя само съ нѣкъто; кѣто либо или кой либо сръдноб. (грамот.), сега: кой-годе; види се да е било диалектично въ староб., покрай него въ нѣкои севернобъл. говори: варе -си кой — рум. *vaге сipe*.

Притежателни мѣстоимена. Има ги сичкитѣ сега *мой, твой, свой*, наш, ваш + *игокъ* — употрѣбявано въ сръднобългарски, но сега негов; *тогов* — употрѣбявано въ седмиградско-бълг. и въ Шуменско (Ново-пазарско), на тѣгови бързи слуги Ил. 379; *неин, неизин, нихов, техен* — сѣ нови и твърде последователно образувани отъ стари родителни падежи.

Отъ другитѣ мѣстоимения или думи съ мѣстоименно склонение ще отбележимъ още: *къкъ* [съ тъ !] — което сега е получило много и разни форми; *вес-ден* — но въ други форми на това мѣстоимение предната съгласна изчезва и остава само *с* като основа: сѣт, сѣта, сѣто, сѣте, Кукушъ—Воденъ; сиот-сѣта, сѣто, сѣте Прилепъ—Охридъ; има и творителенъ падежъ: сѣсем, сѣсем-а Прилепско; сѣ-нош Дупнишко, ПСп. 13, 153, по сѣ поле, от сѣ страни, сѣти свадби, сѣте села, за сѣ бога, леле варе сѣ овчари Ловчанско. — *сичкъ*, *сичк-а-о* — синца — нови — Микл. Lautb[zeichnen. im Bulg.] въ фъмъ-ца; *сѣв* народ. Соф. с. Вердикалъ, Мб. 14, 130, сва, све, свички — северозападни говори, но се срѣща и въ югозападна България. Какъ сж се слѣли формитѣ на това мѣстоимение, се вижда отъ следнитѣ примѣри: *вес ден* паят, Чол. 335, *сва* нош припеват, Софийско; Родоп. *вритъ*, *вр'ут* — за *врит* греувете, сѣ *врит* езиците.

Сложно склонение и дири отъ него въ новобългарски езикъ.

По мѣстоименното склонение се скланятъ и прилагателнитѣ — до колкото се употрѣбятъ още старинскитѣ мѣстоименни форми. Главни форми за опредѣленитѣ прилагателни сж: им. пад. ед. ч. на *и* за мъжки родъ, *а* за женски и *о* или *е* за сръденъ родъ. Отъ тѣзи три родови окончания само мъжки родъ се различава отъ съответната номинална форма по външенъ изгледъ: млад — млади, докато женски и сръденъ родъ по флексия се не различаватъ никакъ: *млада*, *младо*.

До онуй време, докато още въ български езикъ имало квантитетъ, разликата състояла въ това, че крайнитѣ *а* и *о* били кратки въ неопредѣленитѣ (номинални) форми, *а* — дълги въ опредѣленитѣ (прономинални) форми. Освенъ това и ударението било различно у онѣзи прила-

гателни, които мѣстѣли ударението си, както напр. млад, което въ неопредѣлената си форма носѣло ударението на последния слогъ: младà, младò, а въ опредѣлената форма ударението падало на коренната гласна: млàдà, млàдò.

Известно е още отъ старобългарската граматика, че прилагателнитѣ имена иматъ двойно склонение: едно просто, сиречь именно, което се не различава отъ склонението на съществителнитѣ отъ I и II склонение: добръ, добръи, и друго сложно, т. е. съединено съ мѣстоимението и, ѿ, и. Това двойно склонение у прилагателнитѣ произлиза и отъ двойното имъ употрѣбение по смисълъ, т. е. употрѣбение, което отговаря днесъ на членнитѣ ни форми, то значи — когато се е казвало добръ = новоб. добър, но добръи = добрият.

На тия наши разни прости и сложни форми у прилагателнитѣ отговаря просто и сложно склонение за тѣхъ.

млaдъи	млaдaи	млaдeи	старобълг.
млaдъи	млaдaи	млaдoи	

Ако въ срѣднобългарски се заличава старата мѣстоименна форма у прилагателнитѣ въ женски и срѣденъ родъ единствено число, то може да си мислите, че въ новобългарски нѣма да се намѣрятъ ни срѣднобългарски, а камо ли старобългарски сложни форми у прилагателнитѣ: днесъ ний казваме: млàди, млaдигт | млàдa, млàдaтa, диал. млaдàтa
млàдо, млàдото, диал. млaдòто.

Мжжки родъ отъ слож. скл. въ геогр. названия: Зли-дол, Горни-край, Бели-брѣгъ, Зли-долъ, Добри-долъ, Сухи-дол, Долни-Ломъ, Бѣли-Осъмъ.

Именит. = звателенъ падежъ: клетаа дъще, чернà чумо.

Общопотр. м. р. на и: свети Никола — Божи-човек, бели-лук, прازی лукъ, но червень-лукъ, зеленъ-лук; у бан. българи: млaдaгтa.

Женски родъ: малай моме Д.-Хисарско МСб. IV, 46; Велико бeлaй бугарке, Таховъ 86; Крушево — Таховъ, 125. малай моме, Мелничко (с. Хотово) МСб VIII. 31; Да се държѣт празницитѣ, свeтaа Петка й неделя, Мил. № 65; Сестро ми свeтa и Петко Ястр. 453; свeтa богородице милаа В. Стяновъ Жеравна Псп. XL 668; Останала млада ивдовица Г.-Дж. МСб VI, 57; стринаа Г.-Джумайско; учинаа батинаа (батьова жена) Ах. Ил. Чеп. Пазарджикъ (все отъ ж. р.); под дървото малкај мома, Чеп. МСб II, 39! май'ноле моа драгаio Труд. IV, 303 —; Орх. МСб IV, 58; Конопч. Псп 18; 394!! Троянъ, Калчевъ, сем.; тaи онаа нашето туй милой наше живоване Разл. „Новини“ 1894 г. 62; малоо моме 2 п. Шипк. I, 338; да му види он ой клето сърце; — Дебърско; туй, онуй Охр. овоо, оноо; каквото си ми прѣвe бeлъ Троян. пр. — упървой — отначало Разл. Нв. IV год, 48; до самой дървото най прeвe <oe Утро год. II бр. 1; добре утро, въ с. Драгалевци чухъ.

Остатъци отъ старото сложно склонение въ „гиди маімуно нѣнтіъ,... ние, -уе Търн. П. Гжбевъ. Мсб 14, 469 да не е -ѣ!

Следователно въ общобългарската книжовна употреба на прилагателнитѣ най-добре личи сложното склонение за именителния падежъ ед. ч. м. р., докато другитѣ родове, па и числа вече не познаватъ старото сложно склонение у прилагателнитѣ. И ако има, то сж архаистични остатъци, които трѣба направо да търсимъ по българскитѣ говори, както и други сродни форми. Така, доброй, дебелой, казва Дринъвъ, ПСп XL (въ рец. за Калина) [Studyja...], че се употребя въ югозап. България; срав. и срѣднобълг. вилскоі кладъсь [Грамота отъ Конст. Асѣнь].

Отъ косв. пад. за ед. ч. отъ това склон. сж се запазили само род. = вин. пад. и дат. пад. ед. ч. м. р., които иматъ споредъ говоритѣ сега тъкмо както и мѣстоим. сжщи видове форми т. е. за род. = вин. — аго, ого (по того), его ~~иго~~; — иго нова форма. Дателень: -ому срѣдноб., -ему нему, -иму ново; староб. ~~лаго~~ (оуоумоу — -омоу): милога бога; вишнаго бога; добраго коня; сураго елена, съ каквито сж пълни нашитѣ народни пѣсни. Любопитно е, че Миклошичъ не признава тия форми за народни, а казва, че сж черковни. Той е, може би, само до толкова правъ, че тѣ не сж всички живи и общоупотрѣбявани форми, но народни архаизми — аго е архаично окончание; второто, ого — по мѣст. того, води началото си тъй сжщо отъ много старо време: XIII в. до черного каменѣ Срезнев. 1342 грам., до брзого грѣла 1382; плавогривѣстого пруска (коня) Троян. пр.; от живого огнѣ. Дамаск.: на мужа богатога Тихонр. неситого бѣса — от сѣдіа страшного; Светого Ивана; коня крилатого Мсб. II, 84; код милога бога Мсб II, 27.

~~иго~~ — въ старо и срѣднобългарски само за меки основи — но въ днешни нѣкои говори (по Югозападна България) и при твърди основи: вишнего бога Ш. 3, 105, белего Дунава, зимнего снега Ил. 116, Риста бога малего Мил. 32, светого Георг'а 67 Мил., коня бързого 242 Мил., дробнего бисера 303 Мил.

Ново е ~~иго~~ отъ ~~и~~ + ~~го~~, но се срѣща за чудо още въ ржкописи отъ 17. вѣкъ; Тихонрав. дам.: от горкыго ада, дай ми тогози оуваныго мрътѣвца, змѣа огненниго, оногова старыго прелѣстника.

Па и днесъ: имала майка милиго сина — Костурско Мсб. VI, 9, вишниго бога — Лер. Ш. 4, 308.

Дат. пад. у сложни прилагателни има, както казахме, тѣзи суф.: ому, ему, иму и се разпредѣля тъй, че ому е общо, омоу (и по-напредъ уму — оуоумоу), ему — югоз.; иму твърде рѣдко и въ дам.; клан'ай се злomu като (но) светому — светому Ивану — честному кръсту — злиму чловѣкъ Тихонрав. дам. старимъ бльгарскимъ царю 'Асѣню; сжщи дам. съ прилаг. оконч. -иго; въ днешнитѣ български говори нѣма други примѣри освенъ мѣстоименията секиму другиму; светему, старему Милад.

Любопитно е, че мѣстоим. или сложно склонение се при-

лага по нѣкой пжть и върху сжществителни имена, именно сжществителни собствени: Стояному овце измрели; и от сръашта Петруму рука Ахъч.; Герг'ум главата отсече Шум. Свекру м везе бела кошуля.

Тука имаме съединение на имененъ дат. падежъ на у съ лично мѣстоимение му — сжщо тѣй както и Петра-го убили — Ивана го зели войникъ.

Къмъ с. 466, 470—2. Нови и стари дат. форми. Димитро му самур к'урци, Рупч. Мсб. II, 41; фсѣку си л'убѣ л'убѣму казва — Ахъч. III, 81: Гулѣмѣтому жената. Рупч. Мсб. III, 335.

Стори гу Фараоному }
Да рекоат цар Фараоному } Попъ-Констант. д-нъ Мб. I, 184

М н. ч. особ. въ Род.: христианеам, търговцеам, пилцеам—
Офцим сѣнка да сторим Лозенгр. Мсб. 16—17, 13; Девет бра-
к'им сестра — Милад. 117; Драгій Еврейким думаше—Блъск.
Бълг. Кн.? г. 58 г. 315; Сфем сватои по еднж-риза Охр. III, 1, 89?
Извикал е сфем граждани Охр. III, 1, 110; Званицим сѣнка
да чини, Соф. Чолак. 34; Ут бога е принесено, колажданум
убречено, Свищ., Ил. 144.

Безъ предл. (стар.): И ази съм първи майци Котелъ Бр. ПСп. II, 191; Па дойдоше баби девет сина Брезн. ПСп. XII, 110; та е гов'ала 9 гудини, баби и д'аду ду три гудини, лел'ам, девереам ду две гудини, стрику, стричини цала гудина, куму, кумеахи друга гудина, Поарвуму л'убе ду две гудини. Ахч. Мб. I, 28;

Тоя падежъ е толкова живъ още, че нѣкой наши писатели го употрѣбаватъ, кога имъ дойде подъ перо:

Слав.: И бѣднимъ върлитѣ гонители — „Жестокостѣта ми се сломи“.

Ваз.: Всѣмъ ученье проповѣдвалъ — Бр. ПСп. II, 88; Св. Миларовъ: И другимъ да поржчамъ „Бълг. Прегл.“ (1895) II, 7, 41.

Стари майци да слугувам. — Ловч. Мсб. VI, 6; Да я дадем али неситни, Етроп., ПСп. XIII, 147; Сви три сте ми убави; Койзе (= Кой-зи) 'атър да скършам; Охр. Мсб. XIII, 115; Казахъ Нани Питропу Б. Пр. II, 9, 25; А. Т. Страш. Мони докриве—II, 9, 26; И ази съмъ първи майци, Котел, Б. ПСп. II, 191; Срамъ беше Јанки, грѣхъ беше, Да рече Јанка Х'ул'упчу; Дай ми, Х. юздата! ПСп. XII, 113; Па дойдоше баби девет сина, Брезн. ПСп. XII, 110; Леле варе, Павлю невесто! зету-тому, куму-тому, царутому Тр. — Брѣзн. Босилогр. зетотому, кумотому, царотому, нункотому — Охр. Лер. Бит. — та е гувела 9 години, баби и деаду ду три годин, лел'ам, девереам ду две години, стрику, стричини цала година, куму, кумеахи друга годин, поарвуму любе до две години, Ахъчелб. Мсб. I, 28; В-[!] ливагѣе търговцем сѣ кон'и Охр. III, V, 45.

Старъ дат. п. съ предлогъ: К вечеру — Преку-Дрим III, V, 208; Г. Джум, ПСп. 38, 979. — Безъ предл.: Во ливагѣе търговцем сѣ кон'и. Охр. III, V, 45.

Да ѝ дадем али ненаситни Етроп. Псп. XIII. 147; Стари майци да са наслугувам Ловч. Мсб. VI. 6; Матири му! Троянъ Калчевъ Скина Гроздени герданче Соф. Мсб. IV. 60; Да съм таквѣи збирала, башти би обор набрала Мсб. XI. 26; Та си ойде цркви на прическ'е Самок. Мсб. X. 82, па ойдохме църкви на венчанѣи З. Бълг. Мсб. X. 103; Да си идем црекви на утрина Сам. Мсб. XI. 26; един си другим думаха Търн. ЦГ. Бр. ПСп. IV. 75; свирила е пашини пашици Соф. Мсб. XI. 29; срам беши Јанки, грѣх беши да риче Јанка Х'ул'упчу: Дай ми Х'ул'упчо ѳуздата Слав. сегашнеам секам христеанем П. Конст. Д-нъ I. 156; Пак терзиемтеам и занайчиемтеам казва деавула на сарцата хми: ѳв. I. 149. чифутеамнеам I, 149. апостолеамтеам I. 144. христеанемтеам I. 148. во ливагѣе търговцем се конѳи Охр. Ш. V. 45; пилетам си викаше Ахч. IV. 63.

Съ предлогъ: кфечеру Г. Дж. ПСп. 33, 979; кон квечеру Преку-Дрим Ш. V. 208; квечире Драмско Мсб. 8. 28.

Множествено число. Сложното склонение у прилагателнитѣ имена не се е запазило — освенъ може би у прилаг. божии, което може да се изговаря и бѣжи и божѣи и струва ми се, че бѣжи е нова черковна форма, докато божѣи е нѣродна. П. А. Лавровъ (Обзоръ звук. и ф. ос. б. яз.) навежда и светиѣи; това е погрѣшно схващане на дума светиѣи като прилагателно; тя е сжществително: светѣиѣи, мн. ч. -ѣи. — Може най-сетне да се предположи, че светѣиѣи, е произлѣзло възъ основа на сложно то прилагателно светѣиѣи, но самата дума сега не е прилагателна, а сжществителна.

Въ Шуменско се срѣщатъ форми за мн. ч. другѣете — тя не е сложна прилагателна форма, а състои отъ други + ѣ, както тѣе, онѣе — ако бѣше сложна форма, щѣше да гласи другѣиѣе.

Развитие и употрѣбение на членната форма въ българскиѣи езикъ.

Една отъ най-отличителнитѣ черти на българскиѣи езикъ предъ другитѣ славянски езици е и тая, че бълг. езикъ употрѣбя членъ — докато ни единъ отъ славянскиѣи литературни езици тая граматична форма не познава. Съ разпаднало склонение отъ една страна и съ членъ — отъ друга, българскиятъ езикъ стои съвсемъ уединенъ между своитѣ славянски брата и се приближава къмъ модернитѣ европейски езици.

Въпросътъ, какъ се появява членъ въ българскиѣи езикъ е тѣсно свързанъ съ въпросътъ, защо и какъ се явява членъ у езицитѣ изобщо и какво означава той. Кога се говори за развитието на членната форма, често се изказва мнение, което не можемъ одобри току тѣи. Казва се именно, че членъ се явява у езика тогава, когато склонението начене да се раз-

пада, явява се ужъ да замѣсти изгубенитѣ форми. Ако бѣше тѣй, то членната форма щѣше да се явява само въ онѣзи езици, които нѣматъ склонение. Но членътъ е употрѣбителенъ и въ такива езици, които си иматъ богато склонение и въ които и той самъ се скланя, както всичкитѣ имена (сжществителни, прилагателни и мѣстоимения). Какво по-обилно склонение напр. отъ старогръцкото? А тамъ членътъ си е въ пълно употрѣбление. Най-сетне и нашия старобългарски езикъ, при всичкото си формално богатство има членъ: *добрътѣ, добриа, добрии*, съ всичкитѣ си падежни измѣнения не сж нищо друго освенъ членни форми: *der gute, die gute, das gute* — само че този членъ не е общъ и за сжществителнитѣ, а се употрѣбя единствено при прилагателнитѣ имена. Истина, членътъ е свойственъ повече на модернитѣ езици, които се отличаватъ съ разпаднало склонение, но пъкъ не трѣбва да се схваща появението му, като следствие отъ разпадането на формитѣ, а просто като резултатъ отъ общия развой на езицитѣ, резултатъ, който има за причина интелектуалното състояние на народа, а не разпадналото му склонение. Стига само да вникнемъ добре въ употрѣбението и значението на това, що наричаме членъ, и ще ни стане ясно, че той е продуктъ на общото онова стремление у езицитѣ къмъ краткостъ и удобностъ, продуктъ, значи, произлѣзълъ отъ практични причини, а не, за да надомѣсти нѣкакви си форми, отъ които езикътъ се отказалъ самъ по-напредъ.

Въпросътъ на членната форма и употрѣблението ѝ въ българския писменъ езикъ е старъ у насъ, колкото е стара и новата ни книжнина. Тѣй като въ черковния български езикъ, както и въ другитѣ сродни славянски езици нѣма членъ, то съ първата новобългарска книга се появи и въпросътъ, да ли да се употрѣбя членъ, или не. И веднага се отвори жестока борба между първитѣ бълг. книжовници, именно зарадъ члена, борба,¹⁾ отъ която излѣзе най-сетне победителъ, доколкото можа, българския народенъ езикъ, но която сжщевременно показва, колко излишни сили може да исхаби едно чуждо влияние и върху литературното поле. Защото, ако нашитѣ първи книжовници не бѣха се обзирали, какъ пишатъ руситѣ, за да пишатъ и тѣ тѣй на български, ами ако бѣха имали предъ очи простонародниятъ български езикъ, щѣха безъ друго да сполучатъ правото — щѣха даже да уредятъ още тогава цѣлия правописенъ въпросъ, а нѣмаше да ни го оставятъ наследство, та и до днесъ да харчимъ сили за него.

¹⁾ Тая борба съ всичкитѣ ѝ перипетии описва твърде хубаво А. Теодоровъ въ статията си „Къмъ историята на българския езикъ“ Пер. Списание XXXI—XXXIV.

Веднѣжъ членѣтъ признатѣ отъ всички, остана въпросѣтъ и до день днешенъ неразрешенъ — какъ да го пишемъ въ разнитѣ му форми. И тоя въпросъ е тѣй обѣрканъ съ въпросѣтъ за звуковото отбелѣзване въ бѣлгарския езикъ, отъ една страна и съ традицията — отъ друга, щото съставя и днесъ неотдѣлна часть отъ правописния въпросъ у насъ, при всичко че той е за право граматически, формаленъ въпросъ. И докато се не съзнае това, още много време има да пишемъ троенъ, четворенъ [и петоренъ] членъ за мѣжки родъ (*ѣтъ, ѣтъ, ѣтъ, а, я*) намѣсто единъ единичѣкъ, както го употрѣбѣя народѣтъ.

Въпросѣтъ за члена въ бѣлгарския езикъ има споредъ това две страни: една да речемъ научна и друга практична страна. Научна страна обема всичко, що знаемъ или можемъ да налучимъ за миналото и сегашното състояние на члена въ бѣлгарски езикъ, сиречъ произхождението му и развитието му по време и по мѣсто. Практичната страна обема правилата — основани, разбира се, върху научни изследвания — обема правилата, по които ще можемъ се научи да употрѣбѣяме членѣтъ на писмо и на говоръ тѣй, щото да не грѣшимъ нито противъ научнитѣ изисквания, нито противъ духѣтъ на бѣлгарския езикъ. Въ нашата литература се е разисквала повече практичната страна на въпроса — за да се установи тазъ или онази членна форма; но пакъ можемъ да посочимъ и една чисто научна студия по тоя въпросъ отъ Л. Милетичъ въ Пер. Сп. XXI и XXII подъ заглавие Членѣтъ въ бѣлгарския езикъ, преработена отпосле на дисертация и напечатана въ Загребъ на хърватски подъ заглавие: *O člani u bugarskom jeziku*, 1889. год.

Ний ще разгледаме тука въпросѣтъ и отъ дветѣ му страни, но ще се стараемъ, изложението ни да бѣде колкото се може по-ясно — и нѣма да изпущаме изпредъ видъ и тая главна цель: да внесемъ единъ приносъ за оправянето на бѣлгарския писменъ езикъ и стилъ.

Едно мнение, което не можемъ да приемемъ, привсичко че го е казалъ и поддържалъ най-великиятъ славистъ — Миклошичъ — е мнението относително произхождението на бѣлгарския членъ. Облѣгайки се на обстоятелството, че въ бѣлгарски езикъ членѣтъ се употрѣбѣява за поставено — точно тѣй, както въ албански и румънски, Миклошичъ заключава (*Syntax 127; Die slavischen Elemente im Rumunischen 7.*), че бѣлгарски езикъ ще е взелъ употрѣблението на членъ подъ влиянието на едновременния „тракоилирийски“ езикъ, или по-добре подъ влиянието на единъ отъ неговитѣ потомци — албански езикъ. Съ такива предполагаеми влияния не трѣбва много-много да боравимъ; защото съ това нито най-малко не разясняваме въпросѣтъ: неизвестно не може да се тълкува пакъ съ неизвестно. Ний не знаемъ днесъ за днесъ нито съ-

стоянието на стария тракоилирийски езикъ, нито развитието отъ него на днешния албански езикъ, та да ни бжде ясно влиянието, що му се приписва върху българския езикъ. Па ако говоримъ за влияние, защо да не предположимъ обратно, че бълг. езикъ е предалъ членнитѣ своицини на румънски и албански езикъ? Това не е ли възможно предъ видъ на по-силната българска култура едно време? — За да си обяснимъ въпросътъ за българския членъ, не ни трѣбва да ходимъ на далеко. Докато срѣщаме въ такива стари паметници, каквото що сж Зогр., Супр., Мар., Асем. и пр. примѣри, като *равѣтъ*, *днѣтъ*, *отрокотъ*, *сучиникотъ* и пр. и докато сме увѣрени, че паметниците, въ които се срѣщатъ подобни примѣри, сж старобългарски, нѣма ни да ни е чудно, ни да ни е тъмно произхождението на българския членъ.

Запоставеното употрѣбение на члена въ българския езикъ не ни дава право да говоримъ за чуждо влияние, докато намираме сжщо такова съединение на мѣстоимение тѣ въ руски нѣкои нарѣчия, *мужик-отъ*, *дорога-та*, *дороги-тъ* (въ Пермска губерния), което съединение и самитѣ руски учени признаватъ за сжщи членъ (гл. А. И. Соболевскій: Лекціи по исторіи рускаго языка, Кіевъ 1888. 158, 159; О. Буславевъ: Историческая грамматика рускаго языка, М-ва, 1881. стр. 125.).

А докато съединения, като *днѣсь* = *днѣ* + *сь*, съ първоначално значение „този день“, а по форма едно и сжщо, каквото и *деньтъ*, сж общи на всичкитѣ славянски езици (български: *днесъ*; сръбско-хърватски: *данас*; словенски: *днес*; чешко-полски [!] *днес*), нѣма защо да говоримъ за чуждо влияние въ български езикъ, кога е дума за нашия запоставенъ членъ.

Намъ не е чудно толкова положението на българския членъ, колкото ни е чудно, защо само българския народенъ езикъ да запази старото употрѣбение на показателното мѣстоиме *тѣ*, *та*, *то* и да го развие въ членъ — докато литературниятъ бълг. езикъ дори до 16. вѣкъ членъ въ сжща смисълъ не познава. Въ единъ литературенъ езикъ, на който се фабрициратъ [!] шестъ вѣка наредъ само робски преводи отъ гръцки, човѣкъ би очаквалъ, че подъ влиянието на гръцкия езикъ, членъ щѣше да се яви по-напредъ именно въ литературата и отъ тамъ да мине въ народния говоръ. А какво гледаме? Докато въ българския народенъ езикъ си е имало хубава основа за членъ, българскитѣ писци си пишатъ безъ членъ, а кога имъ дотрѣба да кажатъ нѣщо по-опредѣлено — сиречь да преведатъ гръцкия членъ, тѣ си служатъ съ мѣстоимението *иже*, *иже*, *иже*: *иже* на *доуχъ* *χουλα*, или *иже* на *доуχъ* *κρῆδνο* глаголанне = *ἡ τοῦ πνεύματος βλασφημία*; за *иже* къ царю свѣгганине = *διὰ τῆν πρὸς τὸν βασιλέα διαβολήν*. о

иже странствѹющихъ и путешествѹющихъ господѹ помолимся и пр.¹⁾ Каква е била причината? Причината е била двойна: отъ една страна традицията, предадена съ писмения тогавашенъ езикъ, който въ първото си начало не познавалъ още членъ, и отъ друга страна — положението на гръцкия членъ предъ името, докато въ народния бълг. езикъ членътъ се е полагалъ задъ името — нѣщо несъгласно нито съ традициитѣ на старобълг. писменъ езикъ, нито съ свойщинитѣ на гръцки езикъ.

Както въ всичкитѣ езици, гдето има членъ, тъй и въ нашиятъ езикъ, за членъ служи мѣстоимението. Мѣстоимения, които се употрѣбаватъ за членъ въ български езикъ презъ всичкото му историческо и географическо развитие, сж: 1.) и, ѿ, и; 2.) тѣ, та, то; 3.) оѣ, оѿ, око; 4.) онѣ, она оно; 5.) съ, си, се.

Сждбата на първото мѣстоимение, като членъ е тази: то служи до едно време да образува опредѣлени прилагателни форми (добрѣи, добриѿи, доброй = der gute, die gute, das gute), а днесъ за днесъ дията му намираме само въ пълната прилагателна форма за мъжки родъ: светѣ = скѣтъ — докато въ другитѣ родове и числа това мѣстоимение се слива сега съ основната гласна и не оставя никаква дия: светѣ, светѣ, светѣ — или пѣкъ действува на ударението и го премѣстя: млѣда, млѣдо = млѣдаѿи, млѣдоѿи (ударението премѣстено), а пѣкъ млѣда, млѣдо = млѣда, млѣдо си е старото ударение. Като говоримъ за новобългарски членъ, ний не можемъ вече да смѣтаме първото мѣстоимение (и, ѿ, и) за членъ, защото употрѣбението му днесъ за днесъ не е такова, каквото въ нашия старъ езикъ; днесъ като кажемъ светѣ, първи, не разбираме вече това, което старитѣ разбирали подъ съответнитѣ форми, а просто светѣ, прѣвъ, а пѣкъ за да се изрази старото значение на скѣтъ, прѣкъ, днесъ употрѣбяме сжщия членъ, какъвто и при сжществителнитѣ имена: светиятъ, прѣвиятъ. — Но това е ново явление въ български езикъ; защото до 18. вѣкъ още се употрѣбятъ пълнитѣ прилагателни форми за м. р. въ смисълъ на членуване: по сичкий свѣтъ = по всичкия свѣтъ, Троянски Дамаскинъ 56. И повелѣ да се събере сичкий съборъ, ibid. 62, в; разбра се тоа часъ по сичкий градъ ibid. 142; Да почетемъ свѣтльий тѣхний празникъ: Съсъ хоулный и оумразный неговъ езыкъ. 138 в.; И даде му священый

¹⁾ Това *иже, яже, еже* за членъ като че го озаконява самъ Иозанъ Екзархъ Български въ преведената си отъ гръцки граматика, дето казва ужъ най-напредъ че „въ языкъ словѣнскомъ не трѣбуется сей части рѣчи“, но пакъ, паралелно съ гръцкия членъ (ἄρθρον), говори за словѣнско „различие“ съ примѣри: *иже человекъ* (ὁ ἄνθρωπος), *яже слава* (ἡ δόξα), *еже небо* и срещу гръцкото склонение на ὁ ἦ τὸ навелѣа цѣлото склонение на *иже, яже, еже*. Гл. К. Калайдовичъ, Иозанъ Екзархъ болгарскій, М-ва 1824. стр. 79.

рамоносъ, дето го зовемъ омофоръ. 139. Отворѣте, оти привтаса *силный* богъ. 168. Въ днешния български езикъ само още въ поезия се срѣщатъ подобни форми:

Родила си млади бога
Млади бога и божича. Мсб. IV. 20.

Та си Косана убоде,
Косана млади войвода. Мсб. IV. 66.

И си стана Митре пò-голѣми. Кач. 280.

а въ прозаична речъ, освенъ известнитѣ прилагателни, които нѣматъ изобщо отсѣчена форма (божи, кози, български и пр.), употрѣбятъ се пълни форми още отъ всичкитѣ прилагателни, кога означаватъ собствени имена: — *Бъли Витъ*, *Черни Върхъ*, *Горни-край*, *Долни-край* (градски махали въ Ловечъ) и пр. Инакъ прилагателнитѣ вече не сж въ състояние да изказватъ съ пълната си форма опредѣленостъ, ако се не подкрепи тая форма съ обикновения членъ за съществителнитѣ м. р. *ѣт*, или споредъ наречието *ат*, *от*; така произлизатъ членуванитѣ прилагателни за м. р., които за право криватъ въ себе си *два члена*: единъ — отъ край-време тѣхенъ-си (*и*), който служи за такъвъ до 18. в., а други — взетъ направо отъ съществителнитѣ и прибавенъ къмъ старата членна или опредѣлена форма, за да я усили и да ѝ придаде сжщо членно значение. Споредъ това нашето сегашно *добриятъ* е вървѣло така въ народния говоръ. *добръ + и — добръи — добръи — докри — добри + ѣт — добрийтъ* или — споредъ наречието *добриот*, *добриат*; а въ литературния нашъ езикъ — ако може да се говори за непрекъснатата последователностъ — сжщата форма е вървѣла тѣй: *добрѣи — дсбръи — дсбръи — дсбръий добрый-атъ* (покрай *добрыйотъ — добриятъ*. Последната форма придобива право въ литературата единствено за това, защото споредъ руската графика, която влиза въ основата на новобългарското правописание, звуково съчетание *йъ*, което би отговаряло най-добре на произношението (*добрыйтъ*), не е било възможно.

Освенъ мѣстоименията *и*, *иа*, *и*, за членове по разнитѣ български говори се употрѣбятъ още и тия четири: *ткъ*, *оккъ*, *онкъ* и *ск*. На първо мѣсто отъ тия четири мѣстоимения стои по употрѣбението си отъ край-време и до днесъ показателното мѣстоимение *ткъ*, *та*, *то* — *ille, illa, illum*, което можемъ да наречемъ общобългарски, универзаленъ [!] членъ, защото нѣма български говоръ, който да го не познава и употрѣбя. Затова ще се спремъ най-много при него и него ще гледаме да обяснимъ, колко можемъ по-добре. Единъ пжтъ членъ *ткъ* обясненъ, лесно разбираме и другитѣ — че тѣ не сж никакъ самостоятелни, а се водятъ просто на просто отъ главния членъ *ткъ*: каквато форма има членъ *ткъ*, *та*, *то* въ известенъ говоръ,

такава сѣща форма иматъ и другитѣ членове въ сѣщия говоръ — ако се употрѣбаватъ.

Като излизаме отъ общобългарскитѣ членни форми столѣт, жена та, село то и попитаме за произхождението имъ — нищо по-ясно отъ това: при старобългарскитѣ номинативни форми отъ сѣществителнитѣ се притуря показателното мѣстоимение тѣ, та, те и отъ това съединение произлиза днешниятъ български членъ. А че това съединение не е нищо ново, показватъ много подобни примѣри още отъ старобългарски: рабѣтѣ, дѣнѣтѣ, които срѣщаме още въ най-старитѣ български паметници, по форма се не различаватъ никакъ отъ сегашния нашъ членъ, само значението имъ не е сѣ едно: защото старобългарскитѣ съединения значатъ още онзи робъ, онзи день, докато днешната имъ употрѣба крие въ себе си по-друго значение. За произхождението на членната форма, значи, нѣма защо да питаме, а може да питаме само, какъ е промѣнилъ езикътъ значението на формата, сиречь, какъ отъ едновременното *отрокѣтѣ* = онзи *отрокѣ*, да стане днешното *отрокѣт* = das Kind, l'enfant; отъ *дѣнѣтѣ* = дѣнѣтѣ = онзи *день*, да произлѣзе днешното значение *денѣт* = der Tag, le jour? — Това си обясняваме на сѣщи начинъ, както се обяснява присхождението на члена у другитѣ езици: отъ често употрѣбяне показателното мѣстоиме се слива съ името по-тѣсно и съ това сливане значението му ослабва — тъй както е ослабнало първоначалното значение на всичкитѣ суфикси, които едно време биле сами за себе си думици.

Всѣка дума, докато се употрѣбѣ за себе си отдѣлно, пази своето индивидуално значение; но щомъ захване да се прислана често къмъ други думи, тя изгубя първоначалния си независимъ смисълъ и начева да изпълнява нѣкоя подчинена служба. Кога кажемъ напр. *ходи-ща носи-ща*, искаваме съединение на две преди самостоятелни думи: *носити* и *носиж*, но вече не мислимъ, че малката частица *ща* значи първоначално *искам*; не, защото въ това съединение тя се подчинява на инфинитивната форма и образува една синтактична и формална цѣлость. Сѣщата думица *ща* излиза веднага съ първоначалното си значение на яве, щомъ се употрѣби сама: *щѣш ли? щѣ* — значи толкозъ, колкото ако кажехме: *искаш ли? искам*.

Свършено сѣщо се случило и съ членната форма: отъ най-напредъ съединението жената значело *femina illa*, но следъ често употрѣбяне това съчетание наченало да се счита като едно свързано цѣло, прислоненото мѣстоимение (та) ослабва и значението му се редуцира на членно значение. А пъкъ за да се исказва старото значение на *жената* (*femina illa*), езикътъ употрѣбѣ друго срѣдство, именно полага сега показателното мѣстоимение предъ сѣществителното: та жена,

а сщевременно го и усиља: тази или тая жена (или споредъ смисълътъ: она я жена).

За *та* и *то*, като членни форми за женски и срѣднъ родъ, нѣма какво и да говоримъ: тѣ сж ония сщци, които ни сж познати отъ старобългарски, а освенъ това и по българскитѣ говори малко сж промѣнени. Членътъ за ср. р. напр. *то* е безъ разлика общъ на цѣлия български езикъ; само въ онѣзи говори, дето неударенитѣ гласни се не произнасятъ ясно, се чува произношение *ту* намѣсто *то*: сѣ луту. — Членътъ за ж. р. *та* показва до толкозъ разлика споредъ говоритѣ, до колкото показва старобългарското суфиксно *ж*; защото и за членната форма струва онова, що знаемъ за имената отъ ж. р. *а*-основи въ днешнитѣ български говори: сиречь, както днешниятъ генераленъ [!] падежъ при имената отъ ж. р. *а*-основа отговаря на едновременния винит. пад. на *ж*, тѣй и членътъ за ж. р. правилно отговаря на старобълг. винит. пад. *тж*. Ето защо различаваме освенъ обикновената и общобългарска членна форма за ж. р. *та*, още и *тѣ*, *то* или *тоа*, *тѣ* (тетевенски) и *ту*: кръвта (западно-централно и общо-български), кръвтѣ (източно-български), кръвто или кръвтоа (родопски), кръвтѣ (тетевенски), кръвту (Трънски-Царибродски). Но тази разлика се не забелѣзва толкова, защото излиза на лице само кога членътъ е съ ударение; иначе си се изговаря почти еднакво — съ изключение на северозападното произношение *ту*: горуту, торбуту, дето си личи ясно у-то.

А тѣй сщцо и прилагателнитѣ имена ж. и ср. р. получаватъ сщцитѣ членове *та*, *то* и следвайки общото правило за положението на члена, приематъ го следъ себе си, както въ румѣнски и албански.

Най-голѣма пѣстрина представя членната форма за м. р. Тукъ имаме преди всичко: *твърди* и *меки* основи отъ една страна; отъ друга, както твърдитѣ тѣй и мекитѣ основи могатъ да иматъ различно произнасянъ членъ; освенъ това, разлика произлиза още и отъ тамъ, че крайното *т* отъ члена може споредъ говоритѣ да се изговаря или *нѣ*. За това различаваме:

<i>столът</i>	—	столъ	<i>ден'ът</i>	—	ден'ъ	} денет — дене
<i>столот</i>	—	столо	<i>ден'от</i>	—	ден'о	
<i>столат</i>	—	стола	<i>ден'ат</i>	—	ден'а	
<i>вълкоат</i>	—	(вълкоа)	<i>ден'оат</i>	—	(ден'оа)	
(вълкѣт)	—	вълкѣ	(денѣт)	—	денѣ	

Това разнообразие показва, че колкото произношения може да има *ъ* или *'ъ*, толкова различни гласни могатъ да се чуятъ по разнитѣ български говори предъ членната съгласна *т*. Какъ се групиратъ българскитѣ говори споредъ произношението на члена, ще видимъ по-долу, а сега да обяснимъ,

какъ сж произлѣзли тия разни произношения. — Всичкитѣ разнообразни форми на члена се свеждатъ къмъ *две* — споредъ именната основа, дали е твърда или мека — и то къмъ най-старитѣ членни форми, *тъ* за твърди и *тъ* за меки основи. За образецъ на всичкитѣ сегашни членни форми служи най-напредъ съединението на сжщ. име съ показ. мѣст. *тъ*, отъ което съединение произлиза една цѣла дума, въ която *ъ* по известни закони може да вземе разни произношения. И тѣй най-напредъ имало:

столѣтъ, клѣкътъ; конѣтъ, денѣтъ.

Следъ изчезването на крайния *ъ*, отъ горнитѣ съчетания могатъ по известнитѣ намѣ фонетични закони да произлѣзатъ *три* произношения: *столѣтъ* (кога е *ъ* безъ ударение), *вълкѣтъ* (когато *ъ* е съ ударение) и *конѣтъ*, *денѣтъ* — безъ разлика на ударение, защото суфиксно *ъ* е равно винаги на *е*: не само *венѣцъ*, *овѣнъ*, но и *старецъ*, *гладенъ*. Въ първо време, значи, когато се вѣвело употрѣбението на членъ, имало три членни форми за мъжки родъ:

1) *тъ* — имали сжществителни отъ м. р., които не мѣстятъ ударението си: *столѣтъ*, *прѣгѣтъ*, *войникѣтъ*.

2) *отъ* — имали сжществителни, които прехвърлятъ ударението сивърху членната гласна: *вълкѣтъ*, *брегѣтъ*, *градѣтъ*.

3) *етъ* — имали всички меки основи безъ разлика на ударение: *конѣтъ*, *денѣтъ*, *крайѣтъ*, *брѣтъ*.

Въ такова положение намираме членната форма въ новобългарскитѣ паметници отъ 17. и 18. в. Въ единъ дамаскинъ писанъ преди 130 години и допратенъ ми отъ г. Поповъ, учителъ въ свищовско село Бѣлене, виждаме, че се употрѣбятъ и двата члена (*отъ* и *тъ*) и то тъкмо споредъ това, дали сжществителното *има* или *нѣма* ударение на членната гласна; отъ една страна: *згѣворѣтъ*, *облакѣтъ*, *ангелатъ*, *прѣстѣлатъ*, *собѣратъ*, *трѣднѣтъ* и пр., но отъ друга страна: *часѣтъ*, *на умѣтъ*, *листѣтъ* (йдолитѣ падаха като отъ черница листѣтъ), *гласѣтъ* и пр. — Въ известната записка на попъ **Методіе Драгиновъ** отъ село **Корока** за изтурчанѣето на Цѣпинскитѣ българи¹) срѣщаме отъ една страна: *вашга* (а вѣе сты искали да дигате глава на *вашга* царь), *разлѣга* (отиде прѣсье разлѣга ва **Болънъ**), а отъ друга: *градѣтъ* (пусна много конѣ ва *градѣтъ*), *страхѣтъ* (повечето бѣжанци отъ страхѣтъ отидоха при Стара рика, та съградиха ново селище),

Тѣй като мекитѣ мъжки основи сж сравнително по-малко отъ твърдитѣ, то и членната форма е тѣ се смѣсва твърде рано

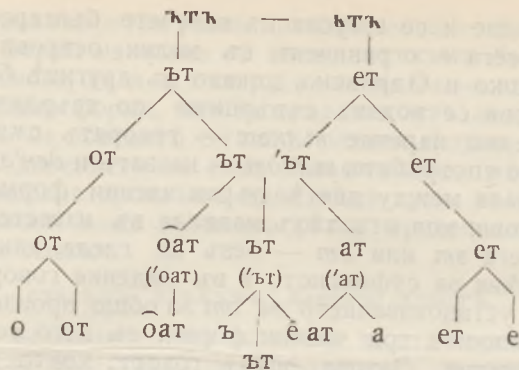
¹ Гл. Захаріевъ, Опис. на Татаръ-пазардж. каазж, Вѣна 1870 г. стр. 67. и 68. Записката е съ погрѣшена дата: 1600. г., когато самото събитие става следъ 1656. год. Но тѣй като попъ Методи е билъ очевидецъ на събитията, които описва, то записката ще е насигуръ пакъ отъ 17. вѣкъ, но откъде края му.

съ първитѣ две и се изгубва въ повечето български говори. Членъ етъ сега е ограниченъ съ малки острови по Родопитѣ, Разлошко и Одринско, докато въ другитѣ бѣлг. говори мекитѣ основи се водятъ съвършено по твърдитѣ: ако се говори въ едно наречие *вълкѣт* — говорятъ същевременно и *денѣт*; ако употребяватъ *вълкѣт* — казватъ и *денѣт*. Борбата, значи, останала между дветѣ първи членни форми *ѣт* и *от* и споредъ това, коя отъ тѣхъ надвила въ известенъ говоръ, се говори сега *ѣт* или *от* — безъ да гледа, каква е фонетичната замѣна за суфиксното *ѣ* въ дадения говоръ.

Следъ установяването на *от* за общо произношение намѣсто предишнитѣ три членни форми, съ него не става никакво измѣнение. Затова онѣзъ говори, които пригърнали едно време тази членна форма, си я задържала и до днесъ; защото звукътъ *о* се не мѣнява никакъ споредъ бѣлг. говори. Тѣй си обясняваме, защо нѣкои източни говори иматъ членъ *от* или *о*. Другояче станало въ онѣзъ бѣлг. говори, които приели членната форма *ѣт* за обща. Тѣй като звукъ *ѣ* е изложенъ на постоянни промѣни по българскитѣ говори, той и тука приема различни произношения — споредъ диалектичното произношение на *ѣ*-звукъ; отъ тамъ пакъ различни произношения на членната форма за мъжки родъ; споредъ това, дали въ наречието говорятъ *ѣ* намѣсто *ѣ* — членната форма се произнася *ѣт*; ако въ еди-кой-си говоръ произнасятъ старобългарското *ѣ* като *а* — и членната гласна се изговаря тѣй също *а*, *ат*; и най-сетне, ако *ѣ* има произношение на *ѡа* (или *о*) — както въ Родопитѣ, може и членната форма, кога е съ ударение, да бѣде изговарана *ѡат* или *от*.

Каквото казахме за пълната членна форма *ѣт*, *от*, *ет* — туй също струва и за съкратената: *ѣ*, *о*, *е*; сиречь следъ испадането на *т* (а то отпада и тукъ по същи причини, по каквито въ 3. л. ед. ч. сег. вр. *ходи* намѣсто *ходитѣ*; въ инфинитивната основа: стига *ходи* намѣсто по-напрежното *ходити*, *ходитѣ* и най-сетне въ числителнитѣ имена като: *двайсе*, *трийсе*), следъ изчезването на *т*, гласната, която се изговаряла по-напредъ предъ *т*, си остая и за напредъ и съ нея става също, каквото, ако бѣше останало *т*-то; оттамъ покрай членове *ѣт*, *от*, *ет* — още и *ѣ*, *о*, *е*; на както от *ѣт* произлизатъ произношения *ат*, *ѡат*, (*ѣт*) — тѣй и отъ *ѣ* могатъ да произлѣзатъ произношения: *а*, (*ѡа*), *ѣ*.

Ето сега схематично представени членнитѣ форми въ българския езикъ по всичкото имъ историческо и диалектично развитие.

При такава обилностъ отъ членни форми и то сѣ за мжж-ки родъ, литературниятъ нашъ езикъ може да се гордѣе, че е докаралъ поне до тамъ въ единството, да употрѣбя само петъ отъ тѣхъ: *ѣтѣ, ѣт, ятѣ, а* и *я*. Но до сѣщинско единство ще дойдемъ само тогава, кога приемемъ единъ пжтъ за винаги общобългарската членна форма *ѣт* — безъ разлика на твърди и меки основи, на сжщ. и прилагателни, безъ разлика на прави и косвени падежи: стол-ѣт, бой-ѣт, ден'-ѣт, божи-ѣт, на божи-ѣт и пр. Къмъ това ще ни принуди когато и да е гениятъ на езика. Защото ако се попитаме, какво е произношението на петтѣхъ днешни литературни форми, ще се увѣримъ, че ний нѣмаме работа съ петъ разни произношения, а само съ две: *ѣт* и *ѣ* (ж) и само лошата графика е крива да имаме безъ нужда въ нашия писменъ езикъ петъ разни членни форми. И наистина вълкѣтъ, денѣтъ, боятъ, вълка, боя написани както се изговарятъ даватъ: вълк-ѣт (вълк-жт), ден'-ѣт (ден'-жт), бой-ѣт (бой-жт), вълк-ѣ (вълк-ж), бой-ѣ (бой-ж), отдѣто явно виждаме само два члена, а не петъ.

Нѣма да се простирамъ тукъ да доказвамъ изново историческото и фонетично право на общобългарския членъ за м. р. ѣт. За това се писа доста и любопитниятъ читателъ може да прочете въ „Български Преглед“, издава друж. „Общи труд“, год. I. (1893/94 г.), кн. I, II, III. и пр. въ отдѣла за правописа.

Относително другитѣ мѣстоимения *оѣтѣ, оѣтѣ, сѣтѣ*, които тѣй сжщо играятъ роля на членове въ новобългарски езикъ, ще кажемъ, че тѣ сж изравнени или пд-добре приравнени къмъ общобългарския членъ *ѣт, та, то*; тѣй отъ първото старобългарско мѣстоимение получаваме членове: *ов, ва, во*; отъ второто: *оѣ, на, но*; отъ третото: *ас, са, со*. За забелѣзване е при това, че троенъ членъ употрѣбятъ сравнително малко български говори и то югозападнитѣ и родопскитѣ [следи и въ нѣкои сев. зап. С. М.]. При това нека се знае, че за членъ при означение близки предмети (на показъ) въ югозападна

България употрѣбятъ *окъ* (ов, ва, во, ве), а пкъ въ Родопитѣ — *ск* (ас, са, со, сеа); споредъ това тройниятъ членъ се разпредѣля така: *от, ов, он*, (първиятъ за обикновено членно определение, вториятъ за предмети близки до насъ, третиятъ за далечни предмети) — за югозападна България: Прилѣпъ, Охридъ, Битоля, Дебъръ, Кичево, Струга, Рѣсенъ, Тетово, Струмица, Галичникъ; *ат, ас, ан* или кога сж съ ударение — *оат, оас, oan* — за родопскитѣ предѣли (Ахъ-челеби, Рупчосъ, Широка-лъка).

Знае се отъ старобългарски, че мѣстоимението показателно *ткъ* си е имало своето читаво склонение както всичкитѣ мѣстоимения и споредъ измѣненіята на сжщевителното, което е опредѣляло, то е приемало тѣй сжщо различни падежни форми. Това *ткъ* като мѣстоимение си се употрѣбя презъ цѣлия срѣднобългарски периодъ, сиречь отъ XII. до XV. вѣкъ, но за членъ въ известнитѣ намъ до сега срѣднобългарски паметници трѣбва да говоримъ много предпазливо. Тѣй като членътъ, както се употрѣбя сега въ новобългарски, не е друго, а показателно мѣстоимение *ткъ, тъ, то*, което като мѣстоимение не престава да се употрѣбя и презъ третѣ периода на българския книжевенъ езикъ, то човѣкъ не е винаги сигуренъ, кога срещне това мѣстоимение, дали има работа съ членъ, или съ показателно мѣстоимение. А освенъ това и примѣритѣ, които могатъ да се приведатъ за членни обрати отъ срѣднобълг. периодъ, сж сравнително толкова малко, щото, ако предположимъ, че въ тогавашни народенъ езикъ е имало членъ, трѣбва да си обяснимъ неговото отсъствие въ писмениа тогавашенъ езикъ само съ закоренѣлата книжевна и черковна традиция, която е считала народниятъ езикъ за долно, профанно нѣщо.*)

*) Ето всичкитѣ известни до сега примѣри отъ срѣднобългарскитѣ паметници съ предполагаемъ членъ:

1) Като най-старъ паметникъ отъ срѣднобълг. периодъ, въ който срѣщаме подобие на членъ, е една грамота отъ 1278. г., съ която царь Конст. Асѣнъ дава привилегии на мѣнастиръ „Св. Георги“ на брѣдѣ Вирпинѣ прѣмо Скопий града и въ която се опредѣля държавата на речения мѣнастиръ. Примѣритѣ сж тѣзи: на дромъ, кои иде отъ брѣда *того* на Бѣлы ками; село здоуна съ заселки *тѣми*; съ доходкомъ трѣга *того*; а синори селоу *тому* (Срезневскій: Свѣдѣнія и замѣки № IV. 50). Отъ тия примѣри, като изключимъ заселки *тѣми* — другитѣ могатъ да се тълкуватъ като съединения на сжщ. съ показ. мѣстоимения; освенъ това нека кажа и туй, че тази грамота ми се вижда като да е подправена, първо, защото е на хартия, пкъ е отъ 13. вѣкъ и второ, защото езикътъ ѝ е много неправиленъ.

2) Срезневскій навежда (въ Свѣд. и зам XXXVI изъ единъ паметникъ отъ 1348. год. тия два примѣра за членъ: роумѣна *ата* лѣвжж ржкж подложимъ ти подъ главж; шедъ чловѣкъ продасть все имѣнїе и купи селото. — [За членъ -отъ у прилаг. въ срѣднобълг.

Това склонение на тѣ (того, тому, тѣмъ и пр.) минува и въ новобългарски, та въ дамаскинитѣ си се срѣща наравно съ другитѣ му новобългарски форми: напр. въ Троян. Дамаскинѣ: слѣзе отъ конятого 141; истрѣгна сабіата изъ рѣката войнутаому 169. И тури ги въ устата звѣру тому. 90 в.; И наговориха се оная юнаци да убиятъ царатого. 88. И толкова истичѣше миро, колкото прѣлѣа и постника того и чловѣка того, что чуваше гробъ светому. 68 в. Па и до днешенъ день склонението на члена по старому е още запазено тукъ-тамъ, но е доста ограничено както географически, тѣй и синтаксически; сиречь, освенъ че се употрѣбя въ малко говори, но, дето се употрѣбя то, ограничено е само съ мжжки родъ и то за одушевени предмети. Най-голѣма жизненостъ има старото склонение на члена въ родопскитѣ говори, дето се употрѣбятъ особени форми за вин. и дат. ед. ч. както за мжжки, тѣй и за женски родъ. Ср. бележитѣ на Хр. П. Константиновъ Мсб. I.

Относително употрѣбението на разнитѣ членни форми за мжжки родъ ед. ч. владѣе голѣма пѣстрина между българ-говори; затова е твърде мжчно да се тури каква-годе правилна класификация на говоритѣ възъ основа на членътъ. Едно само опредѣлено може да се каже, а то е, че, като оставимъ иа страна онѣзи български говори, въ които членътъ се скланя още по старому, българския днешенъ езикъ не познава различенъ членъ за им. и вин. падежъ, а употрѣбя се една и сжща членна форма както за директенъ [!], тѣй и за косвенъ падежъ. Тѣй като въ литературния нашъ езикъ е влѣзълъ до нейде обичаятъ да се прави разлика между правъ и косвенъ падежъ при употрѣбението на члена за м. р. ед. ч. (столѣт—стола), то много записвачи грѣшатъ при записването народни умотворения; ето защо се срѣща сегизъ-тогизъ въ единъ и сжщи говоръ ту единъ, ту други членъ (*ѣт* и *а*). Па има и друго. Нашиятъ народъ живѣе сега по-обществено: отъ единъ край на България напр. се преселятъ хора съвсемъ на другия—било по частна, било по държавна работа; тия преселения и измѣсвания на българскитѣ граждани иматъ своето влияние върху говоритѣ. Не е за чудене тогава, ако тукъ-тамъ наистина захващатъ да употрѣбятъ безразлично и двата члена.

гарски презъ XIII. вѣкъ (заинѣтъ рабъ) вж. Б. Цоневъ, Добрѣйшово евангеле (София 1906) стр. 88, 115].

3) Въ известния разказъ за троянската война („Троянска прича“, гл. Мсб. VI и VII), който по форми и по звукове стои тѣй близу до новобългарски, шото човѣкъ би рекълъ, че е написанъ на тогавашенъ чистъ народенъ езикъ, срѣщаме пакъ само тия примѣри: не давайте аіакшоу оржжіето; присждите Оурекшоу оржжіето — покрай примѣри като: не присждайте Оурекшоу того оржжіа; дадите ми ѣ то оржжіе, които като че парализиратъ първитѣ.

Ала да не забравяме, че такава неразборно употребление на двоенъ членъ, макаръ и въ народния говоръ, не ни дава още право да въвеждаме онова правило за правъ и косвенъ падежъ и да го натрапяме безъ всѣка нужда на писмениятъ езикъ.

Ний ще дадемъ едно распределение на разнитѣ членни форми за мъжки родъ споредъ българскитѣ говори. Такова едно распределение можемъ да предприемемъ, защото има вече довольно събранъ и обнародванъ материалъ почти отъ всичкитѣ по-важни български говори. Отъ това распределение се вижда ясно, че никакви географически предѣли не могатъ се тури между говоритѣ съ такъвъ или онакъвъ членъ; защото и между най-разнообразни инакъ говори се вижда сходностъ откъмъ членната форма и наопаки между най-близки инакъ говори може да има разлика въ члена.

Преди всичко българскитѣ говори се раздѣлятъ на две групи:

I Говори, които употребятъ пълненъ членъ (съ *m*);

II Говори, които употребятъ скратенъ членъ (безъ *m*).

Едната и другата група обема други по-малки групи говори споредъ това, какъ се произнася въ тѣхъ гласната, която стои предъ едновременното показат. мѣст. тѣ. При това изброяване на българскитѣ говори обръщамъ внимание на това, че нѣкои говори ще бждатъ може би споменати на две мѣста — отъ което би заключили, че въ тѣхъ употребятъ двоенъ членъ. Причината на това е освенъ реченото по-горе, но и това, че записвачитѣ често не указватъ точно селото, въ което сж биле събрани материалитѣ, а именуваатъ на просто цѣла областъ. Тѣй напр. Рупчосъ се споменува при членъ *am*, както и при членъ *a*, даже и при *o*. Това не доказва, че въ едно и сжщо мѣсто се говори троенъ членъ, а произлиза отъ тамъ, че записвачитѣ не указали точно селото, а казватъ на-просто Рупчосъ; а пъкъ Рупчосъ е краина, въ която има села съ разни говори и разни членни форми.

I.

1. *zm* се употребя въ: Бѣлоградчишко, западно Берковско, Трънско, Царибродско, Пиротско, Троянъ, Севлиево, Ловечъ, Габрово, Котелъ, Казанлъкъ, Харманлии, ДЕРЕ-КЮЙ (Малко-Търновско).

2. *em* при мекитѣ основи: Малко-Търново.

3. *om* (*ov, on*) — Прилѣпъ, Кичево, Струга, Рѣсенъ, Дебърско, Велесъ, Охридско, Битолско, Тетовско, Струмица, Галичникъ.

4. *um* — произлѣзло непосредствено отъ *om*: Воденъ, Кукушъ, Сересъ [вм. Сѣръ].

5. *am* — Ахъчелебийско, Рупчосъ, Широка-Лжка, Коприщица, Клисурса.

6. *оат* (само кога е съ ударение): Ахъчелебийско (врагоат Мсб. I 101, грехоат Мсб. VI. 133).

II.

Говори съ отсѣчена членна форма.

1. *ъ* се употрѣбя: въ Жеравна, Тръвна, Търновско, Добричко, Свищовъ, Ямболъ, Чирпанъ, Силистренско, Стара-Загора, Сливенъ, около Цибъръ (Ковачица, Мокрешъ, Вълчедърма).

2. *о* се употрѣбява на твърде много и различни мѣста. Вижда се, като че тази членна форма надминува по употрѣбението си всичкитѣ други. Споредъ досегашнитѣ материали *о* за членъ говорятъ: въ Видинско, Кулско, Ломско, Орѣховско, Врачанско, Кутловско, Берковско, Кратовско, Шуменско, Разградско, Лѣсковско, Рушчушко [Русенско], Кюстендилско, Радомирско, Самоковско, Дупнишко, Софийско, Г.-Джумайско, Драглища (Разлогъ), Леринско, Пиянечко, Бургаско, Щипъ, Костурско, Дем.-Хисарско, Дойранъ, Якоруда (Разлогъ), Рупчосъ (огъньо, валкò — Мсб. VIII. 128).

3. *а*: Недобратско (Разлогъ¹), Д. Хисарско, Пирдопъ, Пещера, Рупчосъ, Коприщица, Клисуре, Ахъчелеби, Конушко, Орхание, Тетевенъ (кога е безъ ударение—иначе *ѐ*), Етрополе, Неврокопско, с. Крумово (заселение отъ Ямболско) Мсб. VIII.

4. *е*: Драглища (Разлогъ), Търновско (Мсб. VI. 21), Недобратско.

5. *ѐ* — само кога е съ ударение: Тетевенъ.

Относително членната форма въ множ. ч. не може да става дума за диалектни различия, защото тая форма въ основата си е една и съща въ всичкитѣ български говори, а именно *те* (*тъ*). Само различнитѣ произношения на това *те* искрватъ привидно три диалектни форми: *те* — западнобългарски, централнобългарски и общобългарски; *ти* — източнобългарски: [и сев. зап. бълг. С. М.], *т'ѣ* (*теа*) — търново-шуменски и родопски. — Като имаме предъ видъ старобългарската форма *ти* за м. р. и *ты* за ж. р. мн. ч., очаквали бихме за обща форма въ новобългарски именно *ти*, а не *те*. Но или подъ влиянието на кос-, вентитѣ форми отъ мѣстоимението *тъ*: *тѣхъ*, *тѣмъ*, *тѣми* *тѣхъ* — (ср. Милетичъ, О *članu* стр. 50), или по замѣса съ мѣстоименната форма *тиѐ*, ще се е образувала обща членна форма, която сега въ най-чиститѣ бълг. говори се произнася чисто и ясно *те*, а тъй ще трѣбва и да я пишемъ; защото другитѣ произношения *ти*, *т'ѣ* (*теа*) сж отъ такива български

¹) По-право Гнидобрадско, както го срѣщаме въ Царь-Шишмановата грамота отъ 1379 год. (въ Рилския манастиръ): Таже село Бъзово, Дебъръ, Абланово, Пѣстра, село Гнидобрадско и разлошки попове...

говори, които не могат да бждат мърдавни при уреждането на едно общобългарско правописание.

Следъ като изложихме развитието и разпространението на членната форма въ българския народенъ езикъ, следъ като дадохме и нѣкои насоки за унифицирането [!] на члена въ нашия писменъ езикъ, остава сега да кажемъ нѣщо и за употребението на члена въ нашия книжовенъ стилъ.

Досега нѣма още установени правила за синтактичното употрѣбение на члена, сиречь правила за това, въ какви случаи да се употрѣбя членъ, а въ какви не. И този въпросъ чака подробно изследване, както много други синтактични въпроси у насъ и докато се не турятъ и тукъ какви-годе правила — сѣ тѣй ще се узаконяватъ произволностѣ и сѣ тѣй ще куца българския стилъ. Отъ повършенъ погледъ къмъ това, що се пише и печата у насъ, лесно вижда човѣкъ погрѣшното натрупване на члена, где ще и где не ще. Каквото и българско съчинение да вземете, бждете увѣрени, че най-много погрѣшки ще намѣрите именно откъмъ тази страна. Днешнитѣ наши писатели се поддаватъ премного на чуждо влияние, а туй влияние най-много излиза на яве при употребението на членътъ. Рекло се единъ пжтъ, че български езикъ има членъ, както и другитѣ модерни езци (нѣмски, френски), и нашитѣ писатели сега много-много му не мислятъ, може ли на всѣкъже, гдето стои въ чуждиятъ езикъ членъ, да стои тѣй сжщо и въ нашиятъ? Не, български езикъ си има и той, като всѣки други езикъ, свои особености, свои синтактични правила; па тѣй сжщо и относително членното употрѣбение нашиятъ езикъ си има правила, които не сж по-маловажни отъ другитѣ граматически закони и които нарушавайки падаме подъ грѣшки, не по-малко осждителни отъ другитѣ стилни погрѣшки. За да се не грѣши премного въ това отношение, нека знае всѣки, че членътъ въ български езикъ не е взелъ още онова широко употрѣбение, както въ останалитѣ европейски езици, а подипърва захваща модерното си развитие. Това се вижда най-добре отъ нашитѣ народни умотворения и отъ говорътъ на нашето селско население. Ако всички признаваме, че хубавъ български езикъ трѣба да черпимъ отъ народнитѣ наши словесни произведения, безъ друго трѣба да признаемъ сжщевременно, че нашиятъ книжовенъ езикъ откъмъ употребението на членъ се изневѣрилъ твърде много на сжщинскиятъ народенъ езикъ и то въ ущърбъ на благозвучието си. И наистина, хубавиятъ български стилъ, народната благозвучна речъ го изисква, штоо сегашното безъ мѣрка употрѣбение на членътъ да се ограничи, колкото се може повече. Азъ не съмъ отъ онѣзи, които едно време проповѣдваха съвършеното му прогонване отъ на-

шия писменъ езикъ, но съмъ голѣмъ противникъ на злоупотре-
 трѣбенията съ него. Кога се пише или говори, нека се има
 предъ видъ, че членътъ, наистина, опредѣля много пѣти по-
 точно понятията, дава по-голѣма прецизностъ на изражението,
 но пѣкъ щомъ се употрѣбѣя нѣ споредъ свойството на езика,
 той не само че губи своето значение, но и вреди на стилътъ,
 прави го грапавъ, неестественъ, варварски. За това да ви бж-
 де всѣки пѣтъ за правило, отъ което да се не откланяте: членъ
 да употрѣбѣяте колкото се може по-малко и ще ви-
 дите, какъ стилътъ ви ще бжде по-звученъ, по-народенъ и по-
 елегантенъ. Три правила има изобщо, които е длъженъ всѣки
 да следва, ако иска да пише право и правилно български;
 отъ тѣзи три правила на първо мѣсто стои правилото, което
 ограничава многото употрѣбение на членъ. Като е дума тука
 за правиленъ стилъ, нека споменемъ и другитѣ две, които и
 тѣй стоятъ въ тѣсна връзка едно съ друго. Тѣй, покрай умѣ-
 реното употрѣбение на членъ, правилниятъ български
 езикъ изисква още: правилно употрѣбение на пред-
 логъ *на* и най-сетне: широко поле на глаголтъ, а
 ограничение на глаголнитѣ сжществителни. Въ
 тѣзи три правилца се крие цѣлата философия — да пишемъ
 право български, и който се стреми да изпълнява кое-да-е
 отъ тѣхъ, ео *ipso* ще изпълнява и другитѣ две — толкозъ тѣс-
 но сж свързани тритѣ помежду си. Ето примѣръ за това. Въ
 хубавото съчинение „Великата Рилска пустиня“ (Мсб. VII.)
 Вазовъ, който иначе води голѣма грижа за благозвучието на
 стилътъ си, пропусналъ тия редове: „Нестигаше мжката
 отъ неизвестността *на* срока *на* възвръщанието *му* въ Бъл-
 гария, ами още той теглѣше отъ преследванието на табор-
 ния командиръ“. Въ тѣзи три реда сж нарушени и тритѣ
 гореказани правила: натрупани членове; повторенъ
 безъ всѣка нужда и противъ благозвучието пред-
 логъ *на*; употрѣбено глаголно сжществително,
 гдето е по намѣсто глаголъ. Ако се постареемъ да
 изпълнимъ тука поне едно отъ горнитѣ правилца — веднага
 ще се преобрази цѣлото изречение на по-добре; защото щомъ
 се постареемъ да избѣгнемъ напр. повторението на предлогъ
на, избѣгваме сжщевременно излишнитѣ членове, избѣгваме
 и глаголнитѣ сжществителни, а цѣлото изречение получа по-
 български видъ: „Не му стигаше мжката, че не знаеше, кога
 ще се върне въ България, ами си теглеше и отъ преследва-
 нието на таборния командиръ“. Въ следната книга (Сборникъ
 VIII.) Вазовъ самъ съзнава, че така да се пише не е чисто
 български, та препоръчва твърде умѣстно да пишемъ и да
 казваме намѣсто: изгрѣва *нието* на слънцето: изгрѣв-
 слънце — както е по-чисто български; намѣсто: захожда-
 нието *на* слънцето — заходъ-слънце; намѣсто: пуква-
 нието *на* зората — при-зори и пр. Ето на, както е тука по-

хубаво, ако се избѣгнатъ глаголитѣ съществителни, тъй е то всѣкжде, гдето е възможно; защото заедно съ това се отърваме и отъ излишни членове. Та каква хубостъ да наредишъ едно следъ друго нѣколко члена, когато може и е по-добре безъ тѣхъ? Кому ще хареса да каже: Михайловски има *пластичносттата*, *изразителносттата* и *изящносттата* на Вазовия стихъ¹⁾ — когато е много по-хубаво, ако рече: „Михайловски има стихъ като Вазовия: пластиченъ, изразителенъ, и изященъ“. Или каква елегантностъ — да кажешъ: „Дохожда нова епоха въ нашето общество, гдето въ първо време геройствува некадърносттата, ограниченостъта, тжпостъта, бездарносттата, шарлатанството, безхарактерносттата, тѣсногърдието, нетърпимостъта, — а по-сетне лютостъта, жестокостъта, бездушието, безчовѣчието, насилието“²⁾ — когато може цѣлата какофония да се избѣгне съ отмахването на членоветѣ! Щомъ у сами Вазовъ и Кърджиевъ намираме подобни грѣшки, може да си мислите, какво е то у другитѣ наши по-долна рѣка писатели, какво е въ нашитѣ вестници и въ нашитѣ канцеларии! Ето единъ примѣръ: „Австро-Унгария не може да не подаде рѣка на закрепяването на състоянието на работитѣ като улеснява развитието на положението. Вѣрванието, обаче, че тъй наричаното всеобщо разоржавание е неизбежно или че е осъществимо при сегашнитѣ условия, е химерично!“ Туй го казалъ „графътъ“ Калноки намъ-де-си, но презъ перото на нѣкой дозла-бога лошъ преводачъ на телеграмитѣ отъ Agence Valcapique. Такива стилни бисери показватъ, до кжде може да стигнемъ съ нашата нехайностъ къмъ народниятъ си езикъ.

Нека видимъ сега, можемъ ли да по-подробни правила и примѣри, като где трѣбва и гдене трѣбва да се употрѣбятъ членъ въ български езикъ.

Обикновено се казва, че членътъ (думата е все за определителния членъ, защото неопредѣлителенъ членъ българскиятъ езикъ още не познава!) определя или означава познати предмети, сиречь, кога се притуря при нѣкое съществително, то се схваща, като по-близу познато, като определено. Тъй е въ общи черти; но употрѣбението на члена въ български езикъ, както и въ другитѣ езици, които го иматъ, е тъй преплетено съ разни наслоения отъ по-старо и по-ново време, съ домашни и чужди обрати, че много пжти ще го срещнемъ употрѣбенъ тамъ, гдето не трѣбва никакво определение и наопаки липсува тамъ, гдето смисълътъ иска точно определение. Съ други думи, има случаи, гдето съвсемъ известни предмети се употрѣбятъ безъ членъ и наопаки съвсемъ неизвестни предмети съ членъ. Казваме отъ една

¹⁾ Г. А. Кърджиевъ, Записки по мисълта и живота, год. I, кн. IX и X, стр. 17.

²⁾ Ibid, 17.

страна: боли ме глава; навѣхнахъ си кракъ; отивамъ на лозе; ходихъ на пазаръ, а отъ друга страна; конѣт е полезно животно; лисицата е лукава; той стоеше на прозорецѣт; слѣзе по стълбата; излѣзе на улицата. Разбира се, че подробно изследване може и тукъ да установи известни правила, но тѣ ще засѣгатъ дълбоко въ синтактичната логика на езикътъ, а намъ е нужно тука да знаемъ преди всичко небългарското употрѣбение на членътъ, сиречь, где не трѣба да употрѣбяме членъ, за да останемъ вѣрни на онова правило, което изказахме най-напредъ, именно, членъ да употрѣбяме, колкото се може по-малко. Затова надолу следватъ все такива примѣри, гдето е погрѣшно да се употрѣбя членъ.

Белѣжка. Преди всичко нека споменемъ, че членътъ въ български езикъ е нѣщо ново и се не скланя; затова се употрѣбява само при новитѣ, модерни форми, сиречь при тѣй нареченитѣ генерални падежи: човѣкътъ, човѣцитѣ—значатъ имен. и винит. падежъ; сжщитѣ форми придружени съ предлогъ на означаватъ дат. и род.—значи безъ всѣко измѣнение на именната имъ членна форма. Но щомъ думата се употрѣби по старински, сиречь щомъ приеме нѣкоя стара падежна форма и членътъ не може вече да стои: човѣку, човѣка; днесъ за днесъ нито говоримъ, нито пишемъ вече: човѣку-тому, човѣкатаго, както се писало до миналия вѣкъ, както се говори още въ нѣкои български покраини. Сега ний си помагаме съ генералната форма и казваме на човѣкътъ намѣсто човѣку-тому, защото първото е по-модерно и по-съобразно съ общото стремление на езикътъ да изказва дателенъ падежъ съ на; освенъ това първата форма е по-кратка отъ втората за единъ слогъ. Ето за туй обикновениятъ бълг. езикъ предпочита сега и за винителенъ падежъ форма човѣкътъ намѣсто по-дългата човѣкатаго. Друго е съ дат. падежъ мн. число: човѣцитѣмъ или човѣцитѣмъ—както биха казали въ Родопитѣ, е по-кратко отъ обикновеното българско: на човѣцитѣ; и тази краткостъ може би ще помогне да се въведе и узакони дателната членна форма за мн. число, поне при одушевени, лични имена.

И тѣй членъ не трѣба да се употрѣбя:

1. При собствени имена, биле тѣ лични, географически или други названия. Общопотрѣбителни геогр. имена съ членъ сж: Дунавътъ, Балканътъ, Алпитѣ, Пиринеитѣ, Карпатитѣ, Апенинитѣ, Кордилиеритѣ, Босфорътъ, Дарданелитѣ, Гердапътъ. Въ съвсемъ фамилиарния народенъ езикъ употрѣбятъ членъ и при собств. лични имена: Петрето, Косито — тѣй като ще кажатъ сжщо: Българията, Русията — но такива употрѣбения да се избѣгватъ.

2. Месеци, недѣлни дни, празници, пости особено, кога се означава съ тѣхъ време, не искатъ членъ: Марта,

Априлъ, срѣда, четвъртъкъ; Коледа, Водници, Богородица, Ивановъ-денъ; Велики пости, Петрови пости.

3. Свѣтски точки за означение на мѣсто: изтокъ, западъ, северъ, югъ; пладне, срѣднощъ.

4. Всички собствени имена, които се употрѣбятъ безъ членъ, не изискватъ членъ и за своитѣ апозиции: градъ, рѣка, островъ, планина, княжество, столица, улица, месецъ, и пр.; и тъй не е добре да се каже: градъ тѣ Търново, а градъ Търново; не: Рѣката Искъръ, а рѣка Искъръ; тъй сжщо: островъ Мадагаскаръ, планина Витоша, княжество България, столица София, улица Пиротъ, месецъ Марта и пр. Тѣ сжщо и титлитѣ при собственитѣ лични имена се употрѣбятъ безъ членъ: графъ Калноки, не графътъ Калноки; министъръ Начевичъ, сенаторъ Н. Н., редакторъ Р. Р., критикъ В. В., депутатъ С. С., и пр.; тъй сжщо: вестникъ „Свобода“, семейство Коларовъ, списание „Мисль“, дружество „Червенъ кръсть“, „Славянска бесѣда“ и пр.

5. При заглавия както на книги и вестници, тъй и на отдѣлни статии: Българска граматика, Опитна физика, „Утро“, „Зора“, Стари пътувания презъ България, История на срѣднитѣ вѣкове, История на едно престѣпление и пр.

6. Учителъ, професоръ, преподавателъ: по история, по география, по геометрия, а не по историята, географията и пр. Така сжщо: учебникъ, ржководство: по химия, по технология, по естествена история; тъй сжщо докторъ: по медицина, по философия (забележи при това и предлогътъ *по*, а не *на*); следва по ветеринарство, дали му стипендия по филология, — а не по филологията.

7. Роднински или родствени имена — особено кога сж придружени съ едно отъ притежателнитѣ мѣстоимения (ми, ти, си, му, ѝ, ни, ви, имъ): братъ ми, на Ивана братъ му, а не братътъ на И.; на Стояна майка му, а не майката на Стояна, сестра ми, а не сестрата ми; така сжщо: жена ми, баща ми, леля му, стрика имъ, тъща му, дѣда ни, вуйка му, зетъ ни, мжжъ ѝ и пр.

8. Названия на болести, особено кога сж употрѣбени въ изражения като: разболѣ се отъ тифусъ, лежи боленъ отъ треска; хванало го кашлица, умрѣлъ отъ чума, холера, охтика и пр.

9. При думи, които показватъ изобилие или недостаткъ: много, малко, има, нѣма, голѣма часть (кога не е употрѣбенъ предлогъ *отъ*); не е хубаво напр. както казва Кърджиевъ (Записки IX—X, 20): много ли сж у насъ подобнитѣ великани, или пакъ тамъ: това за васъ-си, защото имате и стиха, и мисльта и полета.

10. Кога се съединяватъ нѣколко сжществителни съ съюзъ *и* да образува едно логическо цѣло: и народъ и правителство, а нѣ: и народътъ и правителството; и учители и

ученици го обичаха; той остави роднини и приятели, народъ и отечество и отиде въ чужда страна.

11. Кога се опредѣля време: получава 200 л. на месець, а нѣ на *месецьтъ*, нито *въ мес.*; печели толкова *на година*; излиза два пжти на *седмица*, (а нѣ на *седмицата* или *въ седмицата*); исходва 5 километра на *часъ*, а нѣ на *часътъ*; и пр. Но кога се пита, кой часъ отъ денонощието имаме, тогава членътъ е потрѣбенъ: *часътъ* е осемъ; на *часътъ* петъ ме чакай; на дванайсетъ *часътъ* обѣдваме.

12. При старински или пословични обрати: рано пиле рано пѣе; преклонена глава сабя я не сѣче; клинъ клинъ избива; градъ гладъ не прави; киша по-лошо отъ суша. Тѣй сжщо би трѣбало не': „сѣединението прави силата“, както е робски и варварски преведено французкото: „L'union fait la force“, а нито „единството поражда силата“ или „единството докарва могъщество“ — както препоръчва да бжде преведена горната фр. фраза г. Михайловски (МСб. I. 259), ами трѣбва и тукъ да употрѣбимъ пословичния духъ и стилъ и да кажемъ по най-чисто бѣларски: „единство дава сила“, ако искаме и тая фраза да стане домашна като всѣка бѣлг. пословица.

13. Отдѣлни фрази или обрати като: търся случай, намирамъ срѣдство, зимамъ инициатива, [още по-добре починъ! С. М.], възбуждамъ интересъ (у нѣкого за нѣщо), имамъ честь; тѣй сжщо: честь ми е, длъжностъ ми е, редъ, ми е, воля ми е, родъ, роднина ми е, право ми е; въ сжщо време, по сжща причина, по сжщи съображения, една и сжща идея — изобщо с жщи е най-хубаво да се употрѣбя безъ членъ. По форма, по значение, по мѣрка, по най-нова мода, по достоинство, по кръвъ, по вродена способностъ, по вѣра, по родъ. Стои на *чело* на, дайде ми *на умъ*, зель го на *око*, падна ми на *ржка*, иде ми на *смѣтка*; отивамъ на *черква*, на *пазаръ*, *хода* на *училище*, не *ходи* на *кавене*; отивамъ на *баня*, отивамъ на *балъ*; *зеха* го на *езикъ*, *туриха* го на *тѣсно*, не *обѣли* *зжбъ* и пр. Подъ *име*, подъ *название*, подъ *псевдонимъ*, подъ *предлогъ*, подъ *натискъ*, подъ *условие*, подъ *влияние*.

14. Прилагателно цѣлъ като че избѣгва тѣй сжщо членътъ; цѣлъ свѣтъ го *знае*; цѣлъ *день* и цѣла *нощъ* го *чакахъ*; цѣла *седмица* *валѣ*; цѣлъ *месець* го *нѣма*; цѣла *година* го *уча*; цѣлъ *градъ* бѣше на *крака*; по цѣлъ *градъ* го *търсихъ*; *изядохъ* го *цѣлъ* — *напротивъ*: *изядохъ* го *всичкитъ*; *доведи* ги *цѣли* — *доведи* ги *всичкитѣ*. Тѣй сжщо и *самъ*: *самъ* *господъ* *знае*, *сами* *тѣ* *се* *знятъ*, *самъ* *той* *ми* *каза*.

Най-много се грѣши, кога се превежда отъ чужди *езикъ*, *дето* *има* *членъ*. Неопитниятъ *преводачъ* много *лесно* *се* *подава* *на* *чуждиятъ* *езикъ*, *па* *превежда* *буквално* *всичкитѣ* *членове*: *Jeune* *dame* *connaissante* *le* *chant* *et* *le* *piano* — *млада*

госпожа познавающа пѣнието и пияното! Или: Die Epidemie hat den höchsten Grad ihrer Entwicklung erreicht — Епидемията достигнала до най-високата степен на развитието си, намѣсто просто и ясно: Епидемията (или порухата) се усилила до нѣмай-къде.

Кога превеждаме отъ който и да било езикъ на български, нека не забравяме, че трѣба да ни владѣе не чуждата, а българската синтакса; тъй, ако французинътъ казва по своему: Elle a les cheveux blonds, la bouche petite, ний да не казваме: тя има коситѣ руси, устата малка; или намѣсто: Je vous souhaite le bon jour — желая ви добриятъ день; или намѣсто: Je n'ai pas le temps — азъ нѣмамъ времето — а всѣки пжтъ да внимаваме, щото въ писаното ни да излиза на яве духътъ на български езикъ, да се стараемъ чисто български да се изразяваме; защото французинътъ си има своя синтакса, а българинътъ пкъкъ своя. Затова на франнузки ако е правилно да се каже: l'art de la guerre, на български е съвсемъ лошо да кажемъ: искуството на войната, и ако превеждаме тая фраза отъ франнузки, ще трѣба да я преиначимъ споредъ свойството на български езикъ: *военно искусство*. Тъй сжщо не е добре, ако намѣсто франц. Ministère de la guerre кажемъ: Министерство на войната, а Военно Министерство. За забелѣзване е, че отъ всичкитѣ министерства у насъ само Военното Министерство има сполучено название; всичкитѣ други съ своитѣ *на на, та та*, бодатъ напосто ушитѣ на всѣкиго, който има що-годе чутие [!] за правилень български езикъ; какво е това название, моля ви се: Министерство на земледѣлието и търговията? Какво търси тука *на* и какво опредѣлятъ членоветѣ? Не е ли много по-хубаво и по-кратко; *Министерство за земледѣлие и търговия*? Или много звучно ли е да се казва: Министерство на общитѣ сгради, пжтищата и съобщенията — намѣсто хубавичко български: *Министерство за общи сгради, пжтища и съобщения*. Оня, който е далъ най-напредъ тия варварски названия, не е ималъ ни понятие отъ българска синтакса и тъй произлѣзли такива монструми [! вм. чудовища], които заедно съ много още други ще трѣба да чистимъ полека-лека изъ нашия канцеларски езикъ.

Тукъ напомняме онова, що бѣхме казали за употрѣбението на предлогъ *на* (гл. „Български Прегледъ“ год. II. [1894/95] кн. III.) и по-горе въ тая книга, стр. 477—478. Чуждитѣ родители падежи се превеждатъ само тогава сполучливо съ *на*, когато отговарятъ на въпросъ чий или пкъкъ на дателень падежъ. Въ противень случай почти винаги рискуваме да направимъ две грѣшки изведнѣжъ: да употрѣбимъ погрѣшно предлогъ *на* и да вмъкнемъ заедно съ него излишни членове. Нека имаме на умъ винаги това правило, па ако заедно съ него не изпушаме изпредъ видъ и онова, съ което

препоръчаме широко поле на глаголитѣ, ще можемъ полека-лека да си образуваме правилень хармоничень стилъ.

История на българския глаголъ.

Излишно считамъ да говоря за важността на глагола като частъ отъ изречението, защото, увѣренъ съмъ, сички сте убедени въ тази истина, че безъ глаголъ пълно, правилно изречение не може да бжде. Когато говорихъ за частитѣ на изречението въ синтаксата, имахъ случай да изтъкна важността на тая частъ отъ речъта, и сега само напомнямъ това, що казахъ като обща и частна важность на глагола.

Общо — въ сичкитѣ езици...

Частно — въ нашия български езикъ — дето е отдѣлено твърде широко мѣсто на глагола, та излиза, че българинътъ изказва предимно мислитѣ си въ цѣли глаголни изрази, а не въ сжществителни, както е по-обикновено въ други европейски, па дори и славянски езици.

Думитѣ служатъ да означаватъ разнитѣ предмети или съ предмети винаги свързаното свойство, което наричаме качество и действие, както що сж: имената сжществителни, прилагателни; други служатъ да показватъ предметитѣ или тѣхното действие — както що сж мѣстоименията и сичкитѣ нескланяеми думи. Първитѣ наричатъ квалитативни или качествени думи, а вторитѣ — демонстративни или показателни (Микл. Syntax 2). Отъ това раздѣление на думитѣ се вижда, колко близу стоятъ сжществителнитѣ и глаголитѣ едни къмъ други. И наистина, щомъ погледнемъ по-дълбоко въ сжществото на еднитѣ и другитѣ, щомъ издиримъ происхождения имъ, увѣряваме се, че глаголъ и сжществително като че е сѣ едно. И еднитѣ и другитѣ показватъ или нѣкое сжществуване (екзистенция): човек, съм, или нѣкое действие: водач, води. Разликата състои най-много въ това, че глаголътъ изказва действието явно, докато сжществителното го само съдържа въ себе си, безъ да го издава иа яве: *serpit* — означава явно действие, *serpens* означава скрито действие; първата дума наричаме глаголъ, втората — сжществително.

Глаголътъ е най-важната частъ отъ човѣшката речъ; това се вижда не само отъ многото му употрѣбения въ говорътъ, но това ни показва и етимологията, производството на думитѣ, отъ дето виждаме, че всѣко сжществително произлиза първоначално отъ глаголъ: *Alle nomina stammen von verben ab*, Микл. Syntax 2. И то е съвсемъ естествено: за да се даде име на нѣкой предметъ, зема се предъ видъ неговото свойство, или зема се онзи признакъ, който го отли-

чава отъ другитѣ предмети. Това свойство може да бжде или външно или вътрешно, но въ сѣки случай то се свежда на какво-годе действие: столъ напр. води къмъ глаголъ *ста*; *вкѣтрѣ* — *вкѣ-трѣ* — *кѣж*; *медѣдѣ* [сѣт] — *медоу-падѣ* — *медѣ* (*μέθυ*, *Meth s. mad* = опивамъ се), *падѣ* — исти; *коѣкода* = *кои* + *код* (*вой* отъ *ви-ти* = надвивам, *код* си е глаголъ). Тѣй сѣщо сичкитѣ звукоподражателни думи — а такива е създавалъ първиятъ човѣшки езикъ най-много — произлизатъ отъ глаголи; защото да подражаешъ нѣщо съ звукъ, значи да направишъ сѣщо, което чуешъ отъ известенъ предметъ — въ сѣки случай звукътъ, който произвежда известенъ предметъ, е вече глаголъ: *кѣкокица* — *кука* - ; *бѣбрица* — *бѣбри* - и пр.

При тази общность между глаголитѣ и сѣществителнитѣ имена пита се, какъ се отличаватъ тѣ? Разликата състои въ суфикситѣ, защото за образуване глаголи или глаголни основи се употрѣбятъ суфикси, наречени глаголни, а пѣкъ за образуване на сѣществителни се употрѣбятъ номинални суфикси. Но освенъ формалната разлика (споредъ образуването имъ) между имената сѣществителни и глаголитѣ има и друга по-сѣществена, а тя състои въ значението и назначението на еднитѣ и другитѣ: „Името само нарича, а глаголтъ исказва“ казва Курциусъ, *Zur Chronologie der indogermanischen Sprachen 21 (Das Nomen bloss nennt, das Verbum aussagt) [!]*. Споредъ това разбираме, защо предложение не може безъ глаголъ; защото дветѣ главни части въ него (подлогъ и сказуемо) се обясняватъ едно друго и даватъ пълна мисль: „Предложението свързува две мисленни единици; една бива обяснявана (подлогъ), друга обяснява сама (сказуемо), затова и предложението трѣбва да бжде безъ друго двучленно“, Потеня, Изъ записокъ по русской грамматикѣ 75. Ний употрѣбяме често пѣти, истина, само едно сѣществително, или само едно прилагателно, или изобщо само една неглаголна дума, но това сѣ въ такива случаи, когато сме увѣрени, че ще ни разбератъ отъ самитѣ околства [!], въ които се намираме ний и нашитѣ слушатели; ако нѣкой излѣзе изъ кѣщи и съ отчаянъ викъ извика: *огнь!* *помощь!* кой не ще разбере, че „въ тази кѣща избухналъ пожаръ“; „нещастниците искатъ помощь“. Или кога гледаме картина и възхитени извикаме: „прекрасно!“ — изказваме пакъ мисль на гледъ безъ глаголъ, но той се подразбира. Така е въ сички случаи, кога се употрѣбятъ скратени предложения.

Класификация на българскитѣ глаголи.

Една отъ труднитѣ задачи на славистиката е тѣй сѣщо и раздѣлението, групиранието на славянскитѣ глаголи тѣй,

щото да бжде не само систематично и научно, но и практично. Колкото и класификации да сж били предлагани (а таква ги има доста), все иматъ свои недостатъци. Восток овъ различава 2 спрежения по 2. лице ед. ч. *иши, иши*, 10 отдѣла съ по нѣколко подраздѣления (63); Schleichер 8 класи. Класификациитѣ на Востоковъ и Шлайхеръ напр. сж твърде много сложни, а Миклошичъ и Лескинъ предложиха ужъ по-прости класификации, но за нашия български глаголи и тѣ сж сложни, (Микл. VI кл. споредъ инф. основа) — Лескинъ ги дѣли на IV кл. споредъ презентната [!] основа, но приема твърде много подраздѣления, та класификацията е тѣй сжщо сложна Г-нъ Манолъ Ивановъ не предприема особено дѣление, а си служи съ Миклошичевото, но добре се сѣтилъ, че за дѣлидба на българскитѣ глаголи може да послужи аористната основа, която се равнява въ новобългарски на старата инфинитивна основа. Нашитѣ граматики взиматъ за дѣлидбена основа сегашно време и споредъ това дѣлятъ глаголитѣ, кой на три, кой на четири спрежения споредъ през. и инф. основа. За научно дѣление най-сетне може да се вземе тази или онази дѣлидбена основа, но кога е дума за новобългарския глаголъ, освенъ научна систематичность, нужна е тѣй сжщо известна практичность при дѣлението на глаголитѣ. Щомъ подемемъ тѣй въпросътъ, тогазъ се пита, защо се предприема изобщо класификация на глаголитѣ. Отговорътъ е, че класификацията служи отъ една страна да имаме по-ясенъ прегледъ надъ разнитѣ глаголи, отъ друга — класификацията ни помага да образуваме разнитѣ глаголни форми.

Именно за тази услуга, за да знаемъ какъ да образуваме глаголнитѣ форми, раздѣлятъ се глаголитѣ тѣй или иначе. Сега е питане, кои основи или кои глаголни форми могатъ се зѣ като исходни точки за дѣлидбата на глаголитѣ. Разбира се, че щомъ имаме предъ видъ класификацията да ни помогне за образуване на глаголнитѣ форми, ще трѣбва и за дѣлидбена основа да земемъ онѣзи глаголни форми или основи, отъ които могатъ най-лесно да се образуватъ останалитѣ форми.

Въ старобългарски такива глаголни основи сж две: презентна и инфинитивна. Отъ презентната се образуватъ: сегашно време, имперфектъ, сегашно причастие акт. и пас. и повелително наклонение. Отъ инфинитивната основа се образуватъ: минало свършено, минали причастия (I и II акт. и пас.), инфинитивъ и супинъ.

И за новобългарския глаголъ можемъ тѣй сжщо да вземемъ тия две основни форми *ргās.* и *инф.*, щомъ искаме да раздѣлимъ глаголитѣ научно, сиречь тѣй напр. както ги е раздѣлилъ Миклошичъ. Но за новобългарскитѣ глаголи

имаме предъ видъ и практичността, сиречь, гледаме да приемемъ такава дѣлидба, която да се схваща и запомня отъ всѣки българинъ. А като вземемъ инфинитива за основа, нѣкакъ мжно иде. Ний имаме, истина, тази основа въ български езикъ и бихме я взели за дѣлидбена, но тя не е тѣй изразителна, защото сама за себе си се не употрѣбя: кога кажемъ хѣди безъ ще или недей, не разбираме нищо. Ето защо намѣсто инфинитивната основа можемъ твърде хубаво да вземемъ една друга, много по-жива форма новобългарска и тя да ни служи за изходна точка намѣсто едновременниятъ инфинитивъ; тя е аористната форма, която съвсемъ подхожда съ инфинитивната. Следователно за новобългарски намѣсто инфинит. можемъ да вземемъ аористъ, и ето ни една твърда основа, отъ която можемъ съвсемъ тѣй да си построимъ дѣлидба на глаголитѣ, както Миклошичъ я строи върху инфинитивната основа.

I. Аор. основа конзон. плет-о-х, пек-о-х; [глас.] би-х, мрѣ-х, кле-х — едносложни глаголни основи; II. Аор. основа: диг-на-х — дкиг-нж-ти; III. Аор. основа: вид-ѣ-х — кид-ѣ-ти; IV. Аор. основа: мол-и-х — моли-ти; V. Аор. основа: глед-а-х — глѣд-а-ти. Но изобщо три форми сж нуждни при бѣлг. глаголъ; трѣба да различаваме 1. и 2. л. ед. сег. вр. и аористъ!

Колкото важенъ е глаголътъ изобщо въ езикътъ, дваждъ по-важенъ е той въ нашиятъ български езикъ; защото съ него изказваме на български най-много, въ него се отражава най-добре духътъ на езикътъ ни, въ него лежи най-силната изразителна способностъ при изказване всевъзможни мисли, той е най-важна и най-мощна часть отъ българската речъ. При всичко това, трѣбва съ прискърбие да го признаемъ, тази часть отъ българската граматика е най-занемарена. Като оставимъ на страна разнообразитѣ български граматики, най-обширна работа по този интересенъ въпросъ — българския глаголъ — остава сега за сега статията на г. М. Ивановъ, напечатана въ VIII и X книга на Сборникъ, [Нум.НиК] стр. 82 — 136, [X 362—371] подъ заглавие „За спрежението въ новобългарски езикъ“. Тя не е още свършена и ако авторътъ ѝ изложи тѣй подробно и синтактичната страна на българския глаголъ, както обстоятелствено е разгледалъ формалната му страна (изчерпилъ за примѣри почти всичкитѣ глаголи!), ще се надѣваме, за полезенъ приносъ къмъ българската глаголна синтакса. За синтактичната страна нищо не говори — па даже и сложнитѣ времена не разглежда, а що остава за синтаксата.

Нека видимъ сега, какъ стои нашиятъ днешенъ глаголъ накъмъ старобългарския, сиречь какво е останало отъ ста-

рото, и какво ново се е появило. Като забележимъ преди всичко, че новобългарски езикъ нѣма вече дуални глаголни форми, ще групираме разнитѣ глаголни измѣнения тѣй, както се тѣ групираатъ и у Миклошича — на опредѣлени и неопредѣлени (*verbum finitum*, *verbum infinitum*). За да се раздѣлятъ така глаголнитѣ форми, зема се поводъ отъ тамъ, че едни отъ формитѣ изказватъ по-опредѣлено и по-независимо известна мисль, докато други не сж тѣй изразителни. Тѣй напр. кога кажемъ: чѣ тох, разбира се ясно, че това е 1. л. ед. ч. мин. свърш. опред. време, действ. вид, изявително накл. отъ глаголния корень чет; тѣй сжщо сж точно опредѣлени и форми като: четѣх, чел бѣх, четй, четвам и пр. Но друго нѣщо е съ глаголната форма напр., която отговаря по всичко на старобългарскиятъ инфинитивъ: чѣ, ходи, гледа; при тѣхъ не можемъ намѣри опредѣлена смисль [f.!), ако не бждатъ придружени съ други глаголни форми, отъ които зависятъ; така напр. ходи само тогава дава смисль, кога кажемъ: ходи-ща, или недей ходи, стига ходи. Тѣй сжщо и чел напр. не изказва опредѣлена смисль, а трѣбва и тази форма да се съединява съ други глаголи, за да излѣзе по-ясна мисль: чел съм, чел бѣх и пр. Отъ старобългарскитѣ глаголни форми опредѣлени (*verbum finitum*) сж всичкитѣ времена отъ изявително и условно наклонение, подиръ — императивнитѣ форми; а неопредѣлени глаголни форми сж: инфинитивъ, супинъ и сичкитѣ причастия.

За да разберемъ силата и значението на българския глаголъ, както е той днесъ-за-днесъ, доста е да сравнимъ опредѣленитѣ и неопредѣлени форми отъ едно време и сега; ще забележимъ веднага, че новобългарски езикъ е запазилъ и до днесъ всичкитѣ старобългарски опредѣлени форми; още повече, освенъ че запазилъ старитѣ, но увеличилъ още числото имъ съ нѣколко нови форми. Напротивъ пѣкъ много отъ неопредѣленитѣ глаголни форми исчезнали, пѣкъ останалитѣ сведени на прости видове безъ изразителность.

Старобългарски и новобългарски опредѣлени глаголни форми.

1. Сегашно време —	има го и въ новобългарски.
2. Имперфектъ	” ” ” ”
3. Перфектъ (мин. неопред.)	” ” ” ”
4. Аористъ (мин. опред. свърш.)	” ” ” ”
5. Отдавна преминало I и II	” ” ” ”
6. Бждно време (само едно! II)	има го и въ новобълг.
7. Бждно предварително —	” ” ” ”
8. Императивъ —	” ” ” ”

9. Условно накл. (сложни форми) има го и въ новобълг. Освенъ това въ новобългарски още има:

10. Бждно време I. (ще ходя), което въ старобълг. нѣма.

11. Условно накл. (прости форми: четвамъ, четвахъ), което въ старобълг. нѣма.

12. Полуопредѣлено накл. (сложни форми: четѣлъ съмъ), което въ старобълг. нѣма.

Съвсемъ инакъ стои отношението на старобългарскитѣ неопредѣлени форми къмъ новобългарскитѣ.

1. Инфинитивъ	—	въ новобългарски	нѣма.
2. Супинъ	—	"	"
3. Part. praes. act.	"	"	"
4. " " pass.	"	"	"
5. " perf. act. I	"	"	"
6. " " " II лъ	"	"	и м а.
7. " " pass. нъ, тъ "	"	"	"

И тъй отъ седемъ старобългарски неопредѣлени форми петъ изчезнали, а останали само две. Като ново нѣщо има само едно причастие, което ще наречемъ имперфективно (четѣл, ходѣл и пр.) и което дължи произхождението си пакъ на това, че езикътъ иска да създаде чрезъ него особенъ начинъ полуопредѣленъ: четѣлъ съмъ, четѣлъ съмъ билъ, та затова това причастие не е сжщо причастие, а е вече време, сиречь пакъ опредѣлена глаголна форма: той четѣл, а те пеели, когато влѣзъл при тѣх. Отъ това сравнение виждаме, какво е загубилъ и какво е спечелилъ новобългарскиятъ глаголъ накъмъ старобългарскиятъ: загубилъ нѣколко неопредѣлени форми, но за тѣхъ пкъ развилъ други нѣколко опредѣлени и съ това получилъ по-голѣма изразителна способностъ.

Сега да видимъ, какъ можемъ групира българскитѣ глаголи, едно за да имаме прегледностъ надъ тѣхъ, друго за да можемъ по-лесно да разберемъ образуването на разнитѣ глаголни форми. Класификацията на глаголитѣ не само въ новобългарски, но и въ славянски изобщо е мжченъ въпросъ. До сега има четири класификации на старобългарскитѣ глаголи, но ни една не прилѣга да бжде взета за практична дѣлидба на българскитѣ днешни глаголи, защото всичкитѣ иматъ свои недостатъци. Востоконъ напр. предлагаше старобългарскитѣ глаголи да се дѣлатъ [!] на 2 спрежения (споредъ презентната форма за 2. л. ед. ч.) и 10 отдѣления, а тѣ на нѣколко подраздѣления, та се набиратъ до 63 групи глаголи. Schleicher пкъ раздѣли старобългарскитѣ глаголи на 8 спрежения възъ основа на презентъ и на инфинитивъ:

I спреж.	{	a) 1. Инф. и през. на: <i>з, с</i> — <i>вѣзж, нѣсж</i> ;
		2. " " " <i>д, т</i> — <i>вѣдѣж, чѣтѣж</i> ;
		5. " " " <i>б, п, в</i> — <i>грѣбѣж, тѣпѣж, живѣж</i> ;
		4. " " " <i>г, к, х</i> — <i>грѣкѣж, врѣхѣж</i> ;
		5. " " " <i>м, н</i> — <i>дѣмѣж, чѣнѣж</i> ;
		6. " " " <i>сѣ, кѣ</i> — <i>чѣсѣж, пѣкѣж</i> ;
		7. " " " <i>р, л</i> — <i>мрѣж, мѣлѣж</i> ;
		b) Инф. се свързва съ основата посредствомъ <i>а</i> : брати.

II Спреж. Презентъ се образува чрезъ *ј*:

a) Презентна основа = инфинитивна: би-*ѣж*[!], бити.

b) Инфинитивната основа се съединява чрезъ *а*: борѣж — бра-ти.

III Спреж. глаголи на *нж*;

IV " " " *и*;

V " " " *ѣ*;

VI " " " *ѣ* — а въ през. получ. *ј*: *сѣмѣѣж* ;

VII " " " *а* " " " " *ј*: *гладѣѣж* ;

VIII " " " *ок* " " " " *сѣ + ј*: *коѣсѣѣж*.

Миклошичевата класификация стои върху сѣщи основи, върху които и Шлайхеровата, само че Миклошичъ приема 6 спрежения намѣсто 8, сиречъ V—VI съединява въ едно, а пъкъ II разлага и първото му отдѣление вписа въ I спрежение (*внѣж*), а отдѣление б) — въ V спрежение (*ворѣж* — брати). Следъ Миклошича предложи и Лескинъ една своя класификация, която не е никакъ по-практична отъ тритѣ първи. Лескинъ дѣли глаголитѣ (старобългарски) на четири спрежения и то споредъ презентната основа, а подраздѣленията се основаватъ на различни други признаци.

I Спрежение. Презентната основа свършва на *е* (у Лескина 2 отдѣла съ нѣколко подраздѣления);

II Спрежение. Глаголи на *нж*;

III " Презентната основа окончава на *и* (и тука много подраздѣления);

IV Спрежение. Презентната основа окончава на *и* (и тука много подраздѣления).

Тие сички класификации могатъ да иматъ свои добри научни основания, но за българския глаголъ не сж практични. Затова ще видимъ, нѣма ли друго нѣкое по-прегледно и по-опростено дѣление.

Новобългарскитѣ глаголи иматъ три самостоятелни глаголни форми: 1) сегашно време; 2) имперфектъ; 3) аористъ или минало свършено. — Ако дѣлимъ глаголитѣ споредъ сегашно време, получаваме две или три групи, споредъ това дали вземаме 1. л. сег. вр. или 2. л. сег. вр. Споредъ 1. л. сег. вр. ще имаме I. глаголи на *а* и II. глаголи на *ам*. Споредъ 2. л. сег. вр. ще имаме I. глаголи на *еш*; II. гла-

голи на *-иш* и III. глаголи на *-аш*. — Споредъ имперфектъ бихме получили две групи глаголи: I на *-ех*, II на *-ах*. Споредъ аориста най-сетне групитѣ биха биле: I. глаголи на *-ох*, II. гл. на *-ах*; III. гл. на *-ѣх*; IV гл. на *-их* и V. гл. на *-ух*.

Какъ да съединимъ сега всички тѣзи дѣлидбени основи? Разбира се, намъ не сж потрѣбни всичкитѣ, доста ни сж две: една за главна раздѣлба (на спрежения) и друга за второстепенни дѣлидби (отдѣления). За такива две дѣлидбени основи могатъ най-добре да служатъ пакъ тѣзи, които приематъ и другитѣ (Шлайхеръ, Лескинъ), именно презентната основа отъ една страна, и аористната отъ друга (тѣй като аористната основа въ новобългарски е съвсемъ еднаква съ старобългарската инфинитивна основа).

Споредъ това бихме имали:

I. спрежение: 2. л. ед. ч. сег. вр. *еш*; аорист. различно: 1) *а, еш, ох*: чета, четеш, четох; 2) *а, еш, ах*: ора, ореш, орах; викна, викнеш, викнах; зная, знаеш., знах; 3) *а, еш, ѣх*: мра, мреш, мрѣх; пеза, пезеш, пѣх; 4) *а, еш их*: пия, пиеш, пих; 5) *а, еш, ух*: чуа, чуеш, чух.

II. спрежение: 2. л. ед. ч. сег. вр. *иш*; аористъ: 1) *ѣх*, 2) *их*: 1) *а, иш, ѣх*: тѣрпа [!], тѣрпиш, тѣрпѣх; мълча, мълчиш, мълчѣх; 2) *а, иш, их*: мола [!], молиш, молих; носа [!], носиш, носих.

III. спрежение: 2. л. ед. ч. сег. вр. *ам*, аор. *ах*; *ам, аш, ах*: гледам, гледаш, гледах; продавам, продаваш, продавах; . — — вра -вриш -врѣх || вриеш, врие; спа [!] — спиш — спах || спиеш, спие.

Туй би била най-практична раздѣлба на българскитѣ глаголи, защото се свързватъ две най-важни форми: презентна и аористна, което помага твърде много при образуването и на другитѣ глаголни форми: всѣки български глаголъ е точно опредѣленъ, щомъ му се знаятъ: 1. и 2. л. ед. ч. сегашно време и аористътъ: чета, четеш, четох; бия, биеш, бих; кова, ковеш, ковах и пр. За това би трѣбвало и въ нашитѣ речници три основни форми да придружаватъ всѣки пѣтъ глаголтъ.

Съставъ и производство на глаголитѣ.

Откъмъ съставъ и производство всичкитѣ глаголи могатъ се раздѣли на три голѣми групи: I. коренни глаголи, II. произведени глаголи и III. сложни глаголи.

I. Коренни глаголи.

Коренни глаголи сж ония, у които личи само коренъ и къмъ него прибавени направо глаголитѣ окончаня: пек-а, (ч)-еш, е... бод-а..., плет-а... Такива коренни глаголи се по-

знаватъ по това, че щомъ се махне глаголното окончание и суф., остава само единъ глаголенъ коренъ, който не може вече да се анализира по-нататкъъ [! заличено отъ автора въ ржкописа: „такива корени не значатъ сами за себе си нищо, т. е. не могатъ да употрѣбятъ и като имена“ С. М.], напр. а) нес-а -с-еш . . . , леж-а . . . , вед-а, -еш, тек-а, ч-еш . . . крад- . . . , влек- . . . , пѣ- . . . , сѣ-я . . . б) пек-, бод- плет-, вид-ѣ -ти . . . , лег-ѣ -ти. Сжществителнитѣ въ такива случаи сж вторични, т. е. изведени отъ глаголни корени, а не обратно. А производни (II) сж ония, които сж произведени отъ нѣкоя склонидб. дума (сжществ., прилагател. или мѣстоим., или пѣкъ отъ глагол. посрѣдствомъ нови суфикси.

I. коренни. . .

II. произведени } а) отглаголни: водити, точи, носи...
 б) отъ имена: старѣя, зеленѣя се, тъмнѣе; в) отъ имена чрезъ суфикси: нж, ува, -са, -ира, -ин'а, -уц-, ор..

III. Сложни.

II. Производни глаголи.

1) Отглаголни: а) посрѣдствомъ коренна мѣнидба (степенуване): нес — нос — нас — нис. вед — вид — вод — гор — жер — гар — жир.

б) посрѣдствомъ суфикси

У производнитѣ глаголи, дето производството състои въ мѣнидбата на коренната гласна, ставатъ сжщитѣ ония фонетични явления, познати подъ име степенуване. При това редѣтъ е този: коренно *е* дава *ъ, и*

”	<i>о</i>	”	<i>а</i>
”	<i>ь</i>	”	<i>и</i>
”	<i>ѣ</i>	”	<i>у ъ — и,</i>

а пѣкъ *о* и *е* се мѣняватъ алтернативно, безъ да бждатъ предложени едно на друго, т. е. безъ да можемъ каза, дали *о* е отъ *е* или *е* отъ *о* [вж. по-горе стр. 359—360 сл.].

Заедно съ производството или степенуването на глаголитѣ корени се мѣнява и значението на самитѣ глаголни основи; тѣй напр.: причинителни глаголи [verba causativa С. М.] — изказва се действие, съ което се причинява или принужда да се върши това, що се изказва съ основния глаголъ.

мърѣти — морити; тек-ж — точити; бзд-ѣти — будити;
 гы(б)-нж — губити

Но у много производни глаголи е изгубено това различие, та означаватъ сега само повторително действие:

вед — вод — нес — нос —	гън — гон, мѣт — мжт
вѣд — вад — нѣс — нас —	жен — ган —

Друга мѣнидба на коренната гласна у глаголитѣ става, кога се образуватъ тѣй нареченитѣ повторни (итеративни) глаголи, т. е. такива, които изказватъ действие, вършено много пѣти въ разни времена. Повторни глаголи се образуватъ отъ свършени, биле тѣ прости (безпредложни) или сложни (съ предлози). При образуване на повторни или итеративни глаголи става сжщинско степенуване, при което:

ѵ дава *и* — мърѣ — у-мир-ам, вѣрж (вѣржати) — избирам
пѣра-ти — испирам;

ѣ дава *ы* — дѣх-нж — въздѣхам, тѣк-нж — тѣкам,
гѣ(ѡ)-нж — погѣбам;

ѣ дава *ѣ, и* — метна — премѣтам, плета — препли-
там, [греба] — погрибам;

о дава *а* — бодж — избадам, да закопам — закапам,
коля — закалам, топя — натапям, поя — напаям.

Въ югозад. говори впрочемъ: скокат, рог'ат покр. ска-
кат, раг'ат. . . А пѣкъ други глаголи си оставатъ непромѣ-
нени (понеже сж дълги): *а, и, у, ы, ѣ, ѡ, ж*:

раздав-ам, познавам, поливам, обивам, обувам — умѣвам,
запѣвам.

Но въ такъвъ случай, за разлика отъ основнитѣ (свършени, глаголи), повторнитѣ получаватъ особенъ суфиксъ *вам*, който е характерна отлика на тия глаголи предъ другитѣ. Тѣй че съ време тоя суфиксъ става като обикновено срѣдство да се образуватъ повторни глаголи. При това ставатъ нѣкои фон. промѣни: въздѣхвамъ, да въздѣхна — въздѣхнувам; избѣвам [?], опѣвам, пожѣвамъ, да запѣя — запѣвамъ, одолѣя-одолявамъ, да съблюдж-съблюдавамъ, да помиря — помирявам. . .

Въ северозападнитѣ говори се употрѣбя и други суфиксъ за тая цель: -иѣам: съмиѣа, съвиѣа се, умѣциѣа се; исѣиѣам; одмаиѣам — оддѣиѣам; смѣркиѣа се, напиѣа се, свѣлѣн конѣц промѣциѣа, Ивану сърце одмѣциѣа Пир. [СБНУ] XIV, 37. Понеже се изказватъ повечето пѣти именно чрезъ предлози, то и тѣзи повторни глаголи сж сѣ предложни. В старо време свѣтот си ги симѣя але главите Велесъ, XII, 231.

Мѣнидбата на коренната гласна у глаголитѣ е твърде старо явление, защото освенъ че е общо на всичкитѣ славянски езици, ами го намираме и въ сроднитѣ индоевропейски езици (*legen — lag, singen, sang — gesungen*) . . . и съвпада съ общата мѣнидба на коренитѣ — съ тѣй нареченото изводство на коренитѣ.

Чрезъ мѣнидба на кореннитѣ гласни се произвеждатъ глаголи по II и по III спрежение, никой пѣтъ по I. Това показва тѣй сжщо, че глаголитѣ отъ I спр. сж по-стари отъ глаголитѣ по II и III спрежение.

Като оставим сега това, тъй да речемъ, вътрешно производство на глаголитѣ и погледаме, какъ сж произведени другитѣ глаголи, ще видимъ, че други производни глаголи произлизатъ на сжщи начинъ, както се призвеждатъ и сжщезвительни: чрезъ суфикси къмъ основни думи: стар-*ня*, цар-увамъ, род-ѣем се—чернѣя, смѣх—раз-смѣшавамъ, в-леденявамъ, бѣл-освам, чум-освамъ, еж-а се, ежави се (Прил. ежа'ви се [„се на-ежа'ил“! СБНУ] IV, 241) пилин'освам...; клокот-и, бубот-й, дѣх-т-и, лѣх-т-й, пѣх-т-й.

1) *ня*: старѣя, родѣя се, чернѣя, -леденѣя, -гордѣя се—на... пад-на, граб-на, стиг-на... 2) увам — царувам, робувам, овчарувам — отъ сжщ. — 3) авиш, ѣвиш, евиш: на-кървавих, шикалкавих, либави, пепелявим, пенявим, ежави се; 4) евам: зборевам, слѣнце западева; 5) асам: плесенясам, гѣбясам, червясам; 6) освам: бѣлосам, стипсосам, чумосвам, ядосвам, кръстосам; 7) исам — гр. произходъ: записам, хиротонисам, бактисам, здрависам; 8) -ирам — западноевроп. пр. екзалтирам, копирам, бламирам; но и: складирам, обискирам; 9) -кам; свѣтка, трѣска, тропка, скачка; 10) -икам: чурулика, бар(а)ника; 11) ичкам: боричкам, гудичкам (гѣдечкам).

Както вътрешното производство дава на глаголитѣ разное значение, тъй и производството на глаголитѣ посрѣдствомъ разнитѣ суфиски дава и различни значения — макаръ че тази разлика да не е винаги тъй очевидна. 1. бѣл-иш — 2. бѣлѣя се — 3. бѣлосвам; 1. робя-ишъ — 2. робувам — (робота-); 1. свѣти — свѣтлѣе, свѣтка — свѣтлука — свѣтувам; съ-живи — живѣя — живува — живора — животувам; лѣжа, полѣгвам — лѣгот'а; 12) иням — стѣминя се; 13) -от'а: бѣхтот'а — лѣхтот'а, ломот'а, ки(с)кот'а се, бърбот'а (— бърбоча), клопоти, клокоти, грохоти; и: дум-т-й, лѣхт-т-й, лѣм-т-й, дѣхт-й, прѣхт-й, сумт-й, пухт-й; 14) ора[!]: живора, мижора, (окумори се), кокоря се, дърдора, търтора, бърборя, пърпоря; 15) ол'а — криволи, шумоли; 17) уца — свѣтлуца, кашлуца; куцукам, пиука, барбука, скърцука.

III. Сложни глаголи.

Сложнитѣ глаголи сж обикновено съставени отъ нѣкой простъ и нѣкой предлогъ. Твърде малко глаголи има сложни нѣ съ предлогъ, както има сложни сжществителни имена, или ако ги има, тѣ сж произведени отъ такива: благо[слови]

злослови]

двоумà [съ а] се—

Обикновено подъ сложни глаголи ще разбираме глаголи съединени съ предлогъ. И тукъ трѣба да забележимъ, че не всички предлози се съединяватъ съ гла-

голи; защото отъ 36 български предлози само 16 се съединяватъ съ глаголи, именно : в, въз, до, за, из, на, над, о(б), от, по, под, пре, при, про, раз, съ и у, другитѣ се не съединяватъ съ глаголи — поне въ народния говоръ нѣ: без, пред,

низ, около, прѣко, срещу, срѣд, врѣх, (противъ), към, през, между, край, според, наспоред, успоред и пр.

Сички предлози предаватъ на глаголитѣ значение на свършеностъ (ако сж по I или II спреж.) или многократностъ (ако е по III спреж.).

въ: вжтрешностъ: 1) введà, ввеждам, вбивам, вграждам, да вдъхна; вирам се, внесе, вложа, вдлъбнува се, вгльбва се, вслушам, вгледам, вплетà, впреда, вмеса; 2) преходъ: вгорчи (вгъстѣ-), вдърви, вдетинявам се, вкисне, вкамена [съ а!] вгъвам.

въз: ↑ 1) възлизам, въздигам, въздишам, възижда (хлѣбъ), възнасям, възправям, възпретна, възсѣдам... 2) повратъ ← възвивам, въздържам, възпирам, възвращам, (въз даре), въздавам, (възвита);

до: 1) допиране: допирам, дохаждам, донисам, доведа, дотече, довлече; 2) начало: домжчнѣ ми, досвидѣ ми, домилѣ ми, дояде ми се, допи ми се; 3) свършено докрай: довърших, доплетох дописах, доорах.

из: 1) отъ вжтре на вѣнъ: изкопам, да изведа, да излеза, избирам да изцеда [!], да се изсела [съ а!], измета; 2) свършено докрай: изгорих, изпих, изядох, изгорѣ; изслужих —; исписах се, изпостих се; 3) постигамъ нѣщо: изпросих, измолих, извоювах си; 4) много подлози или допълнения: изгинаха, измрѣха, изтеглиха се, изтурчиха се; изжених ги, избесих ги, издавих ги, изклах ги... 5) движ. на горе (= възъ): излѣзох по стълбите, изкачих се горе, издигнах; 6) просто свършено действие (образ. свърш. глаголи): изгуба, измисля, измѣра, изясни се, избистри се.

Втората служба, която изпълняватъ предлозитѣ, е да правятъ отъ несвърш. глаголи — свършени. Но това не се отнася за всичкитѣ глаголи, а важи преди всичко за глаголитѣ отъ I и II спрежение и за ония отъ III, които не сж повторителни; повторителнитѣ глаголи трѣбва да бждатъ сложни (съ предлогъ), ала не искажатъ свършено действие, а повторително, т. е. което се свърша на нѣколко пжти.

I. спреж. бода: избода, забода, набода, пробода; но: избадам, набадам, забадам; или: избождам, набождам, забожждам; бера: избира, прибера... , но избирам, прибирам...; преда: запреда, опреда, напреда... , запридам, напридам...; мъкна: измъкна, замъкна... , но измичам... , отмичам...; живѣя: проживѣя, отживѣя и пр. и пр.

II. спреж. вода: провода, извода, но провеждам, извеждам...; търпя-, изтърпя-, претърпя... изтърпѣвам, претърпѣвам.

Отъ слушам, послушам, изслушам, но послушувам, изслуш(у)вам.

III. спреж. ставатъ свършени само ония, които не мѣняватъ нито кор. гл., нито оконч.: гледам [погледам | изгледам, прегледам, но погледвам, изгледвам; викам, извикам, повикам, | завикам |, но извиквам, повиквам; питам — да изпитам, распитам — распит(у)вам; тропам — потропам, истропа — затропах; [—потропвам]; бѣгам — да избѣгам; мѣтам — отпре, на... сѣ несвършенъ видъ!

за: (първоначално значение за дъ): 1) да заиде (слънце), захожда, да заклона, да загона, закриля, заграда, заграждам, завесвам се, заграждам, захвалям; 2) вдълбочаване: обикновено възвратни гл. съ се: затривам, затури — загледах се, замислих се, захласнал се, замете се, залутах, (забраздих), заплетох се, запах се, зачетох се, заприказвах се; 3) начало: захващам, заиграя, заженахме, зачетох, закукала, захлади се времето; 5) означ. просто свършено действие: да запита, да забележи, да запитам, да се зареча [!]

на: 1) първо значение е както и нашето на; — да набода (гвоздеи), набода, наклада, натрупам, насоля, насила, 2) (= противъ) навиквам, нафърлям се, нападам — наиждам; 2а) отъ глаголи като: натрупам, наклаждам и пр. се явява после значението: върша нѣщо на много, обилно: да накупя, да накжсам, да насеча[!], да наредя; 3) начало: да напиша, да нахапа, да нагриза, да накърмя, да нащърбя; 4) свършено действие: да направа, да науча, да напиша, намисля, особено съ се: да се налапам, да се напия.

над: 1) правото му значение: надвеждамъ се, надигам се, надгледвам, надписвам; 2) отъ тамъ и надминувам нѣкого; надскачам, надтичвам, надиграя надпивам.

объ-о-; обь: оби-вари, обиколи, об-и-хождам; 1) около: ограждам = обграждам, обраснало — оглежда, оковавам — обкопая — обзирамъ, обшивам, озобвам; оплаквам, опоявам, осъждам; 2) свършено действие (изгубило се първото значение) опеча, остаряя, оженя, да огладнея, да обеса.

от, изговаряно и од; сега само руси и българи пишатъ от, всичкитѣ други славяни пишатъ од. Изглежда, че од е по-стара и по вѣроятна форма, а не от: предъ, за-дъ, по-дъ, о-дъ; 1) Предлогътъ от, съединенъ съ глаголъ, означава отдѣляне: отбивам, отфърлям, отгризвам, отхапвам, отлепям, отсичам, откъсвам, отрѣзвам. отблъсвамъ...; 2) Когато съ тоя предлогъ се съединяватъ глаголи, които показватъ движение къмъ насъ или къмъ нѣкоя целъ изобщо, тогава глаголитѣ получаватъ значение на отводъ, възвращане и пр.: отговоря, отвърна, да отекне, отпиша (=отговора[!]); 3)= из 3. или доволя: отслужих си, отлежах си, отпѣх си, отядох си, отпих си, отходих си — от- + си.

по: Първото конкретно значение на предлога по е: следъ,

но това му значение сега е рѣдко както самостоятелно и въ съединение съ глаголи: 2) поминах, погледах, послушах, потърчах, последвах, да погна, повикам, понече, повалих се, потръгнах, поричам (порок, непоречен), повърна; 2) действие въ малка мѣра: похална, попойна, поживѣя, да почета, похода; 3) действие вършено отъ много подлози, или върху много предмети

срѣдни гл.

действ. глаг.

(обекти): попадаха, подпираха, полѣгаха; пограбиха, покараха, помориха, покрадоха.

съ: двойно значение—рѣжа съ ножъ, но въ стар. ез. съ = от: съ *нибѣсъ* [!] — съединение — отдѣляне. 1) събирам, сплитам, да смотая, смислям; 2) слизам, спадам, свличам, снимам, смичам (смѣкна); 3) свършеностъ: върша — да свърша, да сметна, да се стърпя, сдържа.

у — задържа още първото си значение, което било двойно: 1) въ дълбочаване: убождам, увирам се, увличам се, укривам, умѣквам, униса ме сън, успивам се, упътвам, утаих се; 2) отдалечаване: убѣгвам, утече, улетявам; 3) преходъ отъ едно състояние въ друго: увѣхва, угнива, удрям се, узаконявам, увековечавам, узрѣва, укротява, укрепява, улеснява, умалява, умирявам, умокрям, уравням, услаждам. За употрѣбата и разликата между *о* и *у*, пре и при, вж. Н. Начевъ, Предложнитѣ глаголи въ новобългарски езикъ, Отчетъ на Соф. Гимн. 1900—1901 год. — Азъ ще говоря за тая разлика въ лекциитѣ си за правописа.

Има глаголи, сложни съ по два или три предлога, но значението имъ е повече второстепенно, сиречь къмъ главното значение на сложния глаголъ се прибавя едно второ значение, което иде отъ втория или третия предлогъ: продадох — разпродадох, нападаха (круши) — изнападаха, помрѣха — изпомрѣха, приказвам — разприказвах се.

при: 1) своето конкретно или първично значение: да прикова, прилепя, придам, да приграда, прикупя, привържа, припадна, прислужвам, пригледвам; 2) действие въ малка мѣра: притварям, придигам се, придържам, прикрепям, прикривам; 3) начало на действие: прияде ми се, припи ми се, приспа ми се . . .

про = презъ, за; не употрѣбя се самостоятелно! 1) пробам, пронизвам, прострелвам, пролетявам, пропускам, прокарвам, пролея, — пропадам; 1-а: да прочета, да пропата, да проживѣя, простиная; 2) начало: проговоря, пропѣя, продума, проходи.

раз: (не употрѣбя се самостоятелно!) — 1) действието се разпредѣля на разни страни: разфърлям, разливам, разгоням, разбѣгвам, разпѣждам, разнебитих; 2) унищожаване на първо действие, що се крие въ основния глаголъ: женя — разженям, попя — разпопям, нижа — разнизвам,

размързвам, развенчавам, разгодявам, разплитам, размирям; 3) повратъ: размислям се, разкайвам се; 4) свършено действие докрай: разцъфнал се, разхубавил се, разбистрил се; 5) действието се върши живо, бързо, деятелно; въ такъвъ случай глагола приема възвратното мѣстомение се: разтичал се, разпѣл се, разчел се, разписал се, разляяли се; разквакали се, развикали се.

под: Тоя предлогъ си е запазилъ най-добре старото (първично) значение: подкопая, подбия, да подложя, подкова, подостра, подпаля, подвържа, подпиша, подбрѣсна; пренесено: подбуда [!], подкупя, подкрепа [!], да се подмажа, подлизвамъ се; подвижна, подсвирна, подсмѣя, подмладя.

прѣ-, пре = прѣко, презѣ. 1) да прегазя, премина, прѣфърля, пренеса, прѣскоча.

1) преносно: преточа, прецеда (отъ единъ сждѣ въ други), премама, пресея, преписвам, прѣсия, прѣкупа, прѣдам и пр. прѣкрѣстих се;

2) отъ това значение се получава и друго, именно че самиятъ подлогъ е прекаралъ нѣщо цѣло: прѣспах (цѣла нощъ); прѣтърсих (цѣлата кжца), прѣбродих (цѣлия Балканъ), прѣхраних (цѣла челядъ, на цѣла година), прѣтърпѣх (цѣла мжка); сжщо: да прѣнощувам, да прѣзимувам;

3) повторение: прѣоравам, прѣчистям, прѣкроявам, прѣтопя, прѣровя, да прѣкопая. . .

4) свършване до край: прѣцѣвтѣ, прѣстана, прѣсѣхна, прѣболѣха, прѣсждиха. . .

5) прѣкаляване: прѣядам, прѣпивам, прѣпичам, прѣпльням, прѣсолявам, прѣстарѣл, прѣтоварен;

6) раздвояване: прѣпукна се, прѣкжсна се, прѣгривам, прѣчупвам, прѣрѣзвам, прѣсичам.

Свършени и несвършени глаголи. = Видъ у глаголитѣ. Една отъ най-характернитѣ черти на българския, па съ това и на славянския глаголъ, е да означава свършено и несвършено действие. За тази цель въ грѣцки служи аористъ, но то е само за минало време, докато славянскитѣ глаголи означаватъ действие (свършено или несвършено) и за тритѣ времена: сегашно, минало и бждно време: да падна, паднах, ще падна; наспроти: падам — падах — ще падам.

Да видимъ сега какъ се изразява това двойно действие.

Свършено или не свършено действие се изразява на три начина:

1) съ самия корень: да река, да кажа, да връжа, да връча, да зема, да ида, дам, чужа, да бжда;

2) съ приставка *-на* — дава прѣфективностъ на глаголъ;

3) съ предлози.

I и II: да меса, да вида, да чужа, пия, ям, бележа; да пийша, кали-, качи-, кабули-, кръсти-, плени-, реши-, лиши-; ида — 1), 2); — сакам, ручам, комкам се, виждам, жъртвувам 3;

класи-, коленичи-, прати-, честити-, каяти-, свети-, скопи-, стори- (струполи-), хиледи-, цени; вкуси-, вести-, |хвати|, трампи-, тури-, ъви-, вретени-, главй-, глобй-, годй-, калй-. Сички на ъ сж трайни глаголи, освенъ: да вѣнчeya; да дар'а, плат'а-, род'а, стжпи-, (пуста), благослови-, прости-, гост'а, мѣн'а стжпи- (стави), куп'а, скоча, крѣст'а, рани-, врати-, търколи-, гуди-.

Глаголи на *на* съ имперф. значение: шушна, висна, гъгна, дебна, крепна, мъкна, никна, тътна, гасна, гъна, гина, (зебна), брѣсна, шъпна, чесна, кисна, плъзна, тегна, тръпна, вѣхна, съхна-, чезна, мрѣзна, рина, секна, тъна, дрѣгна, глъхна.

Глаголи на *ам* съ перф. значение:

I -сам грѣцки: аресам, аргасам, аргосам, арнисам, фтасам, — жигосам;

II -исам турски аор. калайдисам, ашладисам, курдисам, вапсам, варосам, белосам, здрависам-, мирясам-, мухляса-, рѣждяса, ядоса, *мериша* общо; арниша, боядиша, *залиша*, кайдиша, *курдиша*.

III -осам смѣсено т. гр. бълг.: калесам, прокопсам, калеса, липса, зографиса, болясам, ($\alpha\mu\beta\omicron\lambda\acute{\alpha}\zeta\omega$), таксам, кердосам, кинисам, варакосам, балсамосам, варакосам [!].

Едно и др.: бламирам, компрометирам, обискирам — свършени и трайни.

-сам: аресам, вапсам, фтасам, липсам;

-исам: бастисам, кайдисам, кондисам, кандисам, курдисам. -осам, асам: балосам, варосвам, зидосам, коронясам, кръстосам, лазаросвам, лустросвам, майсторосвам, миросам, мирясам, плячкосам.

I и II: да дарувам, да се ржкувам се, да обѣдвам, вечерам [!], ношувам, да ручам, да печатам.

Разликата между свършени и несвършени глаголи се появява и при образуването на тѣй нареченитѣ глаголни сжществителни въ българския езикъ: такива сжществителни се образуватъ само отъ трайнитѣ глаголи или найсетне отъ глаголи, които иматъ и многократенъ траенъ и свършенъ видъ, но отъ свършени не може, То е отличителна черта на днешния новобългарски езикъ предъ старобълг., дето подобно образувание било възможно и отъ свършени глаголи,

бода — бодене — избода —? — избаждане; преда — предене — испреда —? — испридане; живѣя — живѣене — проживѣя —? — проживяване; вода — водене — проводя —? — прова(а)ждане; търпя — претърпя —? — претърпяване; слушане — послушание книж. — послушване; викане — повикам —? — повикване; кажа — казване (казание); реча [!] — рекване (речение); видя — виждане (видѣние); явя — явяване (явление); за разликата между еднитѣ

и другитѣ глаголни сжществ. вж. Учил. пр. VI, 7—8: Правописни бележки.

сравнение, успокоение, обявление, укрепление, въздържане.
-яване, -яване, -яване, -яване, въздържане

Това е твърде хубава разлика между тѣй нареченитѣ руски (черковнославянски) и чистобългарскитѣ глаголни сжществителни.

Глаголни форми.

Както отбележихме при именнитѣ форми, тѣй и при глаголитѣ ще отбележимъ, че промѣнитѣ сж двойки: фонетични и морфологични. Фонетичнитѣ промѣни докосватъ ония глаголни форми, които по своя звуковъ съставъ представятъ известни сръднобългарски звукови промѣни — тия промѣни сж на първо мѣсто носовата замѣна, която и тукъ играе важна роля, както и въ склоненията — подиръ контракцията.

Разгледването на новобългарския глаголъ може да има двойна целъ и задача; 1) да се констатира тѣ новобългарскитѣ глаголни форми споредъ разнитѣ български говори и да се сравнятъ тие форми съ старобългарскитѣ, и 2) да се избератъ измежду многото диалектични форми и произношения едно за литературно.

Както се каза и по-напредъ, главнитѣ глаголни форми сж три: сегашно време, аористъ и имперфектъ. Отъ тие три форми аористъ, не представя особена мжчността; както при определението му и обяснението му, тѣй и откъмъ въпросътъ за литературното наречие. Ний ще ги разгледаме последователно.

Най-напредъ ще разгледаме формитѣ на сег. време.

Сегашно време.

Като вземемъ предъ видъ класификацията на българскитѣ глаголи на три спрежения, както ви я представихъ миналия пжтъ, и сравнимъ при това българскитѣ говори, виждаме, че трето спрежение, т. е. глаголитѣ на ам сж най-правилни и най-еднакви въ разнитѣ български говори; разлика има само въ глаголитѣ на *ока-ти*, които въ общ. български езикъ сега правятъ сегашно време 1 л. ед. ч. на увам, до като въ нѣкои родопски говори — овам (царовам), а въ [нѣкои отъ] западнитѣ български говори — уем: царуем или царуѣ (Цариброд.).

Колкото за другитѣ две спрежения, то българскитѣ говори се дѣлятъ преди сичко на два отдѣла: 1) едни говори, които не употрѣбятъ *м* въ 1. Singul. и 2) говори, които употрѣбятъ и тукъ *м*.

Въ първата група спадатъ преди сичко говоритѣ на истокъ отъ линията за *ъ*, сиречь источнобългарскитѣ говори, съ исключение на нѣкои родопски говори и то Ахъчелеб.. Сб. III. зьомам, доаржам, мислеам, гудеам и пр. Устово: учеам, видеам; Левочево: работіем, хранием; видим, отворим Сб. I. Пашмаклѣ: молеам, видеам; Г. Райково, Широка-лжка, товараам; (Рупчосъ) Чепино размѣсено и *a* и *ам*, *еам*, и най-сетне въ Шумненско: *лѣлѣам*, *сѣм*, *смѣм*, и Ловчанско: плем, прем, клам,—които сж съвсемъ нови образования. — Но пъкъ да не мисли нѣкой, че въ цѣла западна България употрѣбятъ *м* въ 1. Sing. Защото има доста много западнобългарски говори, които откъмъ тази форма стоятъ на сжща почва, както источнитѣ говори: ето напр. де и де въ западна България не употрѣбятъ *м* въ 1. Singul. Въ источната часть на Софійски окръгъ, сиречь онзи обсегъ софійски говори, които и по другитѣ си свойщини отиватъ къмъ централнитѣ [заличено: „срѣдногорскитѣ“!] български говори, но и въ много други съвсемъ западни говори като: Дебърско, Кичево, Леринско, Велешко, Тиквешко, Костурско, Загоричане. — Происхождението на *м* въ 1. pres. гледаж-гледаж — *аа*—*ѣм*—*знамъ*, *дамъ*.

Тѣй като книжовниятъ езикъ се решилъ единъ пътъ за *a*, а не за *ем*, *им*, то сега остава само въпросътъ, дали гласнитѣ за ок. 1. Sing. и 3 pl. да бждатъ *ж*, *ѣж*, или *a*, *я*.

Окончание *a*: — Зап. Бѣлг., Ю. Бѣлг., Срѣдна гора; Превала — Берковско, Кула, Сестримо, Струга, с. Локорско, Софійско: Войнеговци, Бариево, Мориовско — Ихтиманско, Разложко (*e*) женаа, Г. Джумайско — Лешко, с. Габрово — Пирдопъ, Орхание (*ат*), Коприщица *a*, *ат*, Пещера, Клисуря, Карлово, Калоферъ, Севлиево, Троянъ, *a* или *ъ* зап. Бѣлг. Срѣдна гора и нѣкои отъ ист. България: доида 1. *a* 3. зовѣт: Клисуря, Дупнишко — Мелнишко, с. Байлово (Новос. ок.), Крумово (прес.) с. Плѣвна (Драмско).

м: Софійско: 3 pl. нѣса, изедà; Леринско *ам* (одам, пасам; кажам и кажа) — Прилепъ (*ам*, *ат*), Ахъчелеб. — Д. Хисарско — ходѣжм, извадѣжт. с. Врѣбница Соф. (*аа*), Бистрица (*аа*), с. Левочево *а(м)*, Трънски *од-и-м*, знају; Кюстенд. (*a* и *ат*), Кратово (берев и берат).

ъ = *ж*: Казанлъшко (3 pl.), Котелъ, Търново (*ъ*), Габрово (*ъ*), Тревна (*ъ*), М. Търново (*e*, *ет*), Жеравна, Шуменско, Силистренско, Харманл. (*a* *'ът*), Х. Ейлесъ (*'a*, *'ат*), Добричко (*'ъ*, *'ът*); Пиянечко (*'a*, *'ет*), Троянъ, Ловечъ, Севлиево Свищовъ *a*, *я*; произход. на *ам*—вече старобѣлг. *имам*.—но сжщо начало на днешнитѣ форми съ *ам* е 15. в. въ браш. грам.: давам, оставѣм № 29, захвалам, пуцаам, плащат, продават, развалѣ, пита, даваме, проваждате, жалувате.

3 pl. още не съвсемъ прокарано: възиваѣт, проливаѣт, покрай: имате, плѣнуваѣт, ѣзимат, оулагаѣт, даваѣт.

Воденско и Демир-Хисарско — изравняватъ I и II на *ъм*: тег^ъъм, кри^ъъм, клад^ъъм, падн^ъъм, нос^ъъм, каж^ъъм — Сб. IV. 157 (не зн^ъъм) — Но: зевам, минувам, сакам и пр.

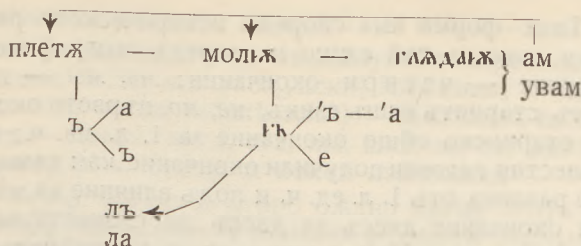
Отъ това следва, че *м* е прибавено къмъ глаголитѣ I и II не както въ северозападнитѣ български говори къмъ основата на сегашно време (*плетѣ-м*), но просто къмъ готовата форма за 1. л. ед. ч.: каж^ъ + м = каж^ъъм.

Отъ такива форми се развива отпосле Кукушкото произношение на глаголитѣ отъ I и II спрежение въ 1. л. ед. число: кажум, одум, платум — съвършено тъй както: седум, осум — намѣсто по-старитѣ и по-правилни: сед^ъъм, ос^ъъм. Отъ сжщата форма се развива и форма: да излезом, да останаом у Неврокопскитѣ помаци Мсб. XIV, 188.

Въ североизточни български говори, както и въ Вод., Кукуш, Демир-Хисар. и пр. генерализацията се ограничава съ това, че обобщава само съгл. *м* за всичкитѣ глаголи; но въ югозападнитѣ български говори (третосричнитѣ, освенъ Дебърско) генерализацията отива до тамъ, че обобщава цѣлото окончание *ам* за всичкитѣ глаголи: Охрид.: донесам, III 21, запусам, кѣ легнам да си преспиам, пиам, не можах, да любам V, 47 — Прилепско: умрам, дойдаам, носам III 71; Щипско: метаам, стоаам, купаам III 69. излезам, ътепам и пр.

1. л. сег. време: 1) съ окончание *м* или безъ *м*; 2) за I и II спр. каква е гласната, която замѣства старобъл. *ж*, тѣмна или ясна; за това може да бжде дума само при говори, въ които за тия глаголи се употрѣбя *м*; 3) глаголитѣ по 2. спр. на каква съгласна свършватъ: на мека или твърда съгласна — Родопски, Ст.-Загорски, Шуменски, Търн. мол'ж или молж? нѣкои североизт. говори меки мол'е, леп'ѣ, леп'а Разложки говоръ *е* — сръднобългарски — 1. плет^а, вод'а, питаам североизточни, центр. и общобълг.; 2. плет^{ем}, водим, питаам — сев. западнобълг.; 3. плетам, водаам, питаам — югозап.; 4. плет^{ъм}, вод^{ъм}, питаам Воден.; 4а. плетум, водум, питаам — (Воден.) Кукушки; 5. плетам, вод'ам, питаам — Родопско; 6. плет^а, вода, пита — Деб. Най-правилно и най-много глаголи — III спрж.

Глаголни форми има прости и сложни: 1. л. сег. вр. е проста форма. Разгледана тая форма въ новобълг., забелѣзваме две окончания за нея, гласни (*ѣ, ѧ, е*) и съгласно окончание *м*: плетѣ, плет^а, съм, ѧм, питаам, викаам. Отде тия две окончания — стари ли сж или нови, кое по-старо, кое по-ново? Сравнени тия две окончания съ старобългарски, намираме, че гласното окончание у староб. *а* (*ж*) е по-ново, а *ъм* по-старо; новобългарски обратно — *ам* по-ново, пкъъ *ѣ, а* по-старо — синт. замѣна. Старото запазено само въ — исъмь, вѣъмь, ѧмь, дамь — имамь, — *знамь.

На ю. изтокъ *м*: Ахъчелебийско, Рупчосъ, Неврокопско Драмско, Дем.-Хисарско, Солунско (наполовина) — безъ *м* на западъ: Източно Софийско, Орѣховско, Кулско, Чепинско, Дупнишко, Врачанско, Орханийско, Новоселско, Ихтиманско, Самоковско, Малешевско, Тиквешко, Мориово, Велешко, Костурско, Леринско, Дебърско, Кичевско.

Отъ кога? — не може да се удостовѣри, понеже въ срѣднобълг. паметници нѣма още тая черта, а въ новобългарски едва презъ XVIII вѣкъ се срѣщатъ въ западнобълг. дамаскини глаголи на *м*. Но сигурни може да бждемъ, че това свойство е по-раншно отъ XVIII вѣкъ и води началото си отъ северо-западнитѣ крайнини.

Обаче отпосле се явява въ две други покрайнини самостоятелно, а именно въ Родопскитѣ говори $e^a + m$ и въ Кукушко — Воденско $\bar{v} + m$.

2. л. сег. вр. *ш* намѣсто *ши* е вече старо явление въ историята на български езикъ; срв. Берлин. Сб. чюдись (Стар. [!]) 155), Троян. Пр. вратишь, любишь, оставишь, прѣмешъ, пустишь, хочешъ. Но покрай него, разбира се, и *ши* си се употрѣбя като литературно. Въ новобългарски паметници отъ XVII и XVIII вѣкъ *ши* дожда вече като архаизъмъ и то само, кога се навеждатъ думи отъ Свещеното писание, когато се пазятъ още старитѣ форми. Днесъ вече никжде не е спазено това окончание, ако не броемъ *си* — *иси*.

3. л. ед. ч. тѣй сжщо отдавна изгубва *т* отъ окончанието си. Още въ Сав. кн. срѣщаме: *е*, нѣкжде; въ Супр. съвсемъ често пѣтае, дрѣзне, ликѣи, сѣди; Погод.: ослиши. Въ една грамота отъ 1278 (Срезн. 16) слази, да си взима, да не метеха, да плати; тече; отъ 1382 (Венел. 10): потврѣжда, прилага, що държѣи, слуша и пр. Въ Троян. Пр. намираме тѣй сжщо глаголи безъ *т*, но само *е* и *ще*. Въ паметницитѣ отъ 17. и 18. вѣкъ *т* се не срѣща вече като народна форма, а само като черковна. Въ днешния български езикъ *т* се е запазило само въ югозап. български говори, и то въ Прилепски, Охридски, Дебърски, Кичевско, Струга — докато всички други западни и източни говори сж изгубили това *т*.

Паметници отъ XIII вѣкъ: Добрейш. еванг. — *иде*, раздѣли, вѣлѣзе, *иде*, граде.

1. рl. Тази форма има споредъ историческото развитие на български езикъ, а тъй сжщо и споредъ географичното му разпространение — четири окончания: *мъ*, *мы* — познати намъ още отъ стариятъ нашъ езикъ, *ме*, *мо*. първото окончание *мъ* е онова старинско общо окончание за 1. л. мн. ч.; но покрай него известни глаголи получили окончание *мы*: дамы, вѣмы, ямы и пр. за разлика отъ 1. л. ед. ч. и подъ влияние на мѣстоим. *мы* — това окончание днесъ за днесъ не сжществува нигде въ народнитѣ говори. При всичко че го употребяватъ нѣкои наши литератори, но то не може да бжде общобългарско, защото се не основава нито на единъ български говоръ. И действително, ако погледнемъ най-правилнитѣ бѣлг. говори, ще намѣримъ оконч. *ме*, не *ми*; още отъ 14. вѣкъ Макед. ап.: есме, имаме, Охр. апост.: есме, имаме, вѣроуеме Шиш. ев.: *име*, *имаме*.

Споредъ Миклошича *мъ* = *mas*; *мы* — сега изчезнало! мѣстоим. *ме* — *матере* — *as*; *ракъ* — *as*; *ме* — полски [!] и чешки!! — срв. Brugm. Grundr. 164 ai *mas* — *mes* (dog.), air. *mes* Микл. Lautl. I 15. при всичко че се намира въ стари извори — *мо* е по съседство отъ сѣрбитѣ, защото се срѣща въ северозап. бѣлг. говори, които сж погранични съ сѣрбскитѣ — произходътъ му е сжщо тъй старъ; срѣща се: Assem. *оубнимо*; Ник. ев. *створимо*; сжщо сѣрб.-хърватско и словенско. Jagić (Arch. VII 178) го тълкува като старо замѣнение на *ъ* — което не може да се вземе за абсолютно вѣрно. Въ едно словашко наречие *мѣ* съ ударение и *ме*: *исѣмѣ*. Среща се тукъ-тамъ и въ български грамоти, но е наистина сѣрбско: пазимо, хранимо, Вен. 54; да поидемо.

2. рl. нищо особено: *те*, *ти*, *тѣ*.

3. рl. *тѣ* сега е запазено въ повечето български говори, докато само въ Разл., Софийски, Кюст., Радам., Дупн., Пяничко, Самок. и нѣкои сев. зап. говори е изпаднало: III спрежение Дупн. *даваа*, *оплакуваа*, *тураа*, но: да погубат, дадат, гонат; въ Род. (Ахъчел.) споредъ ударението; но намираме вече въ XIV вѣкъ безъ *т*: Срезн. 9 — грамота: дойдѣ, коупоукѣж — Берлин. Сб. потекѣж, станѣж, отпусте сѣ, Ив. Ал. еванг. бждѣж, приндѣж; въ берл. Сб., влахоб. грам. и пр. срещаме нови примѣри.

Относно гласната предъ *т* ще кажемъ, че тя е споредъ говоритѣ сжща, каквато е въ 1. singul. — *ж* и въ 3. рl. Нѣкои говори правятъ разлика въ изговора: плетѣ — плетѣт Ст.-Заг. *аа*, *еет*, *еу ев*, (Крат. ПСл., Мин. Сб. Ефр. Карановъ). Срв. Мсб II 275, Хр. Конст. Това *т* въ родопския говоръ зависи отъ ударението: варввоа', неасоа' пекѣа'.

Относно гласната и омекчаваието на съгласната з. мн. — по 1. ед.; изключение южнобългарски Ст.-Загорско пекѣа — пекѣт; Охр. *еет* отъ глаголи II спр. *ѣт* — Крат. *у*, *ев* отъ *ѣу* — четев, седев.

Помощни глаголи сѣм безъ *и* и *ща* — още отъ 14. в..

А днесъ запазено още въ Солунско Киречь-къой: *исам*, *иси*, *и*, *исме*, *исте*, *иса* (Солунски] Кн[ижници] и Rad. 145 — *Vukčević* — не е ги забелѣзаль!) — *щж*, *щеш*, *щет* — още въ Троян. пр. — днесъ: *шта*, *ша*, *жа*, *жда*, *за*, *са*, *зда*.

Имперф. — контр. и нѣкои измѣнения.

Имперф. прич. и второ бждно време — отъ стремежа да различава определенитѣ и неопределенитѣ глаголни форми.

Императ. — групи споредъ окончанието; *свежете*, но и *сждѣте!* по сръднобългарски паметници Lesk. Arch. V.

Аористъ.

Второ глаголно време отъ българский глаголь е аористъ. Аористъ се образува посрѣдствомъ окончанията *-х*, *-е(.)*-*е(.)*, *хме*, *хте*, *ха*; за образуване на аор. предъ тия окончания стоятъ сега разни гласни и то споредъ глаголната основа. Ако глаголната основа (инф.) свършва на съгласна — то аористното окончание се свързва съ тѣхъ посрѣдствомъ *о*: рек *-о* *-х*, *плѣт* *-о* *-х*; клад *-о* *-х*. Ако глаголната основа свършва на гласна, тя си остава презъ всички аористни форми и се прибавя къмъ нея само характеристика *х*: *дигнах*, *орах*, *гледях*, *виках*. — *вид'ях*, *мол'ях*! Двойно тълкуване: фонет. и морфол. но (аналог.).

Аористната основа — може да смѣтаме за дѣлитбена основа. — *пекъх* — Родоп. и отъ тамъ по др. говори — аналогия.

Именно защото това *о* е като „вметнато“, за това въ нѣкои говори то се третира като *ѡ*, сиречь изговаря се, както се изговаря старобългарски *ѡ*: Сливенско, Старозагорско, Хасковско: *рѣкъх*, *плѣтъх*, *кладъх* и пр. А въ Родопитѣ тази вметната гласна се изговаря *а* (както и *ѡ*): *найдаха* — Ил. 11; *утидах*, *рѣках*, *дадах*, *дуведях*, Чепино Сб. II 54. То е сжция случай както съ други две думи, въ които има такова *о*,

нощѣ и *нощкѣ*, които се изговарятъ въ сжщитѣ краища *нѣщ*, *нѣщви*. Воден.: *рекѡх*, *речѣ*, *рекохме*, *рекохте*, *рекѡха*. Котелъ речѣ?

Другитѣ глаголи приематъ на просто окончания за аористъ, безъ да мѣняватъ нѣщо въ основата си: *дигна* *-х*; а за 2 и 3 лица остава само основата: *дигна*; *умрѣх* — *търпѣх*; *купих* — *гледа* *-х* — *купува* *-х*.

Относително ударение на аористнитѣ форми за забелѣзване е, че конзон. основи мѣняватъ ударението и го премѣтатъ на основа си: *плѣта* — *плѣтох*; *метѣ* — *мѣтох*; *клада* — *клядох*. Другитѣ глаголи иматъ ударение тамъ, гдето то е въ настояще време, но въ нѣкои български говори се мѣсти и въ тѣхъ: *дигнах*, *викнах*, *ходих*, *молих*, *виках*, *купувах* и пр.

Последното ударение е по-старо, сиречь останало такова, каквото трѣбва да бѣде споредъ старото ударение: ударение рѣкох е праметнато.

1. рl. е промѣнено на къмъ старобългарски: рекѡхомъ — рекохме, но то не е ново, защото Троян. Пр. има: обрѣтохмы, дойдохмы, хтѣхмы; XVII в. ходихме, искахме и пр. Въ Трънско и тука: остаамо, прежалеемо;

1. мн. ч. хмы още отъ 14. вѣкъ — обрѣтохмы, дойдохмы — хтѣхмы — както и презентн. 1. мн. ме, *мы* — *мо* — (*мъ* изчезнало!). 2 рl. хте—сте—3. рl. стрб. шл вм. новото хж. шл употребяватъ за имперф.: ега раждааше крушиите, жедахме фного; две деца носаше ручок;—Разлогъ, с. Добриница, Новини 96 г. Молеровъ Деб. Стр. текоѡ отъ текох-*j-je*-е. Вод. дадох-*j-je*-е — рѣхъ у Л. Милетичъ Ostbg. е недоразумѣние—*p'ä*—=бре! Ямбол.—има го и въ Дедеагачъ!—грѣцко-българско.

2. рl. си е правилно по всички български говори, съ различни фонетични промѣни въ произношението, т. е. х се не изговаря въ Запад. България. Откъмъ формална страна правятъ разлика крайнитѣ сев. зап. български говор, (Трънско), гдето казватъ: чуште, видесте сжщо тѣй, както е въ нашия старобългар. езикъ, но по-вѣроятно ще е взето отъ сръбски.

3. рl. е тѣй сжщо различно споредъ разнитѣ български говори: правилното е *ха*, отъ което *х* може и да се не чете: викаха — викаа, но и: понесоја, поведоја (Ярлово III 43)—загубија; отъ такова произношение произлиза и Костурско, Дебърско, Стружко: ойдо'е, стана'е, реко'е Сб. III 45.

Хлудовъ Триодъ., Москва, XIII в. погребохж и створиохж тоу л днѣи; поклонихж сж падше на земж ници; оубоихж се; метихж жребцж и рекохж; разумѣхж — оудвоихж, ицѣлихж, оустроихж . . .—прострѣтъ аор. има Асем. както и: сънатъ и пр., сжщо и въ Остр.

Напротивъ отъ старобългарско гледище тази форма е нова — *ха* отъ имперфекта *хж*, защото аористъ има *шл* — *шж*; старобългарското окончание за аориста *шл* намираме още въ Трънския говоръ: падаше, собраше, дигаше А. Теодоровъ Псп. XIX—XX 182. Но покрай него: заигра'а, засвири'а — отъ което можемъ да заключимъ, че обикновената аористна форма на *ше* не ще е наследена отъ старобългарски. Споменахме, че *шл* е запазено като окончание за имперфектъ (не аористъ) въ Разложко, именно с. Добриница, както съобщава г. Молеровъ, Новини, 96 г., 22 бр.: ага течеше чешмата за боле заливаше вода; две деца носаше ручок па си одаше та го гледаа.

Като е дума за аористъ, да напомнимъ тука особената аористна форма, която се срѣща въ Воден. и Солун. говоръ: дойдѣх, дадѣх, утидѣхме, іадѣхте, излизѣхте Сб. IV 160, която ще е произлѣзла подъ влияние на имперф. — и въ павлик. около Пловдивъ (Милет. Ostb.).

Имперфектъ.

Тази глаголна форма, съ която българският езикъ се гордѣе сега по сичкото си пространство предъ другитѣ славянски езици, е развита пакъ отъ съответната старобългарска форма за мин. несл. време, като прекарала при това две граматически явления, които трѣбва да отбележимъ, като говоримъ за нея. Новобългарската имперфектна форма накъмъ старобългарската е преди сичко стегнатата, контрахирана форма: плетѣше = плетеше. Но при това има и друго: като сравнимъ сега имперфектната форма по разнитѣ български наречия, виждаме едно формално изравнение; защото докато въ старобълг. се казва отъ една страна плетѣши, но отъ друга — печаше, сега казватъ по сичкото (!) пространство на български езикъ както плетеше, тъй и печеше, както седеше, тъй и държеше. За да дойде българскиятъ езикъ до тази формална асимилация, изпълнилъ е по-напредъ една звукова асимилация, която състояла въ това, че при глаголитѣ съ чиста основа звуковото съчетание *ъа* се изравнява въ едно звуково 'аа = 'а, сиречь *ъ* съ произношението си като 'а поглѣща въ себе си следното *а* и така се получаватъ още въ срѣднобълг. общи окончания за имперф. *ъх*, *ѣше*, *ѣхме*, *ѣхте*, *ѣхж*, които извъ най-напредъ се употребявали само при чиститѣ глаголни основи, но отпосле по аналогия се пренасятъ и въ другитѣ, тъй че днесъ вече сичкитѣ глаголи въ български езикъ по еднакъвъ начинъ образуватъ имперфектъ, като излизатъ отъ едно по-старо общобългарско -ѣх, -ѣше и пр. Ето затова сега, споредъ това, дали наречието е западно или източно, произнася се суфиксната гласна въ имперфекта ту като *е*, ту като 'а:

на истокъ	плет'ах	—	на западъ	плетех
"	сед'ах		"	седех
"	реч'ах		"	речех
"	държах		"	държих и пр.

Споредъ това, ако е въпросъ, какъ да пишемъ тая глаголна форма, която и тя задава доста мъка на много наши литератори, та я пишатъ кой какъ завърне (плетѣхъ, плетеше, държахъ, държѣхъ, речехъ и пр.), отговорътъ е лесенъ: тъй като суфиксната гласна предъ *х* въ имперфекта има за произхождение по-старо и общобългарско *ъ*, то и правописанието на тази форма ще върви споредъ правилото за употребата на *ъ*, сиречь както приемемъ да означаваме промѣнливото произношение на *ъ*, тъй ще означаваме и имперфектнитѣ форми: ако приемемъ да пишемъ млѣко — млечен, хлѣбъ — хлебецъ, то ще трѣбва да пишемъ сжщевременно и плетѣхъ — плетеше, речѣхъ, речеше; ако приемемъ да пишемъ: хлябъ — хлебецъ —

то ще трѣбва да пишемъ плетях — плетеше; ако пъкъ приемемъ да означаваме както до сега хлѣб — хлѣбец и пр., то и формата за имперфекта ще задържи ъ навсѣду: плетѣх, плетѣше, речѣх, речѣше и пр.

До сега разгледахме проститѣ времена сег., аор., имперф.; колкото за сложнитѣ, тѣ сж си останали сжщитѣ и днесъ както и въ старобългарски, или ако сж се промѣнявали, то сж се промѣнявали заедно съ помощнитѣ глаголи с ъ м и щ ж, тъй че ако старобълг. се казва: *рѣкъ нсмь* — сега *рѣкъл сьм*; *отити хощж* — оти-ща.

Споредъ това историята на сложнитѣ времена ще разберемъ съвсемъ лесно, щомъ разберемъ, какъ сж се мѣнявали формитѣ на тъй нареченитѣ помощни глаголи *кѣти* и *хощѣти*.

Ново българско причастие отъ минало несвършено време.

Къмъ минало несвършено време има въ новобългарски езикъ и причастие, каквото въ нашия старобълг. езикъ не сжществува: плетѣл, речѣл — образувано свършено по основата за имперф. плетѣ, речѣ. Происхождението на това причастие трѣбва да търсимъ отъ онова синтактично успореждане, което виждаме при употрѣбата на опредѣленитѣ и неопредѣленитѣ времена въ новобългарски. Известно е, че българинътъ ще говори за нѣщо което е самъ видѣлъ, въ аор. или въ имперф., а когато разказва нѣща, невидени отъ него, употрѣбя намѣсто аор. — минало неопредѣлено, а намѣсто имперф. — имперфектно причастие: Влѣзох при него и го видѣх, че седеше до масата и пишеше; Влѣзъл при него и го видѣл, че седѣл до масата и пишел. Отъ това употрѣбение на временета въ български езикъ си обясняваме не само происхождението на имперфектното причастие, но ни става ясно и това, че то за право не е причастие, а сжщинско време и формата му го приближава само къмъ глаголнитѣ форми, наречени причастия. Това трѣбва да имаме на умъ, кога сравняваме днешнитѣ български времена съ старобълг. Трѣбва да зивемъ, че бълг. езикъ тука не е спечелилъ ново причастие, а ново време. Това ще ни бжде толкозъ по-ясно да разберемъ, като земемъ предъ видъ, че имперфективнитѣ „причастия“ се не употрѣбятъ както други причастия въ разни падежи и съ различни предлози, а има измѣнение само за родъ и число: плетѣл, а не може да речемъ: плетѣлиятъ, на плетѣлия, за плетѣлия и пр., — тъй както можемъ да кажемъ: плетениятъ, за пл., отъ плетения.

Произходътъ на имперф. причастие се дължи, както казахме, на изразителния стремежъ въ българския езикъ да

прави разлика между опредѣлени и неопредѣлени глаголни форми — тъкмо тѣй, както има разлика между опредѣлени и неопредѣлени съществителни: стол — столът, столове — столовете.

Опредѣлеността у глаголнитѣ форми състои било въ тѣхната по-строга категоричност (както е напр. бждно опредѣлено и бждно неопредѣлено), било въ изказване на факти, на които сме били свидетели или сме чули отъ други; (чете) — четѣше — чѣте — чел бѣше — (ще чете) — щѣше да чете: (неопр.) (чете) — четѣль — челъ (е) — челъ билъ, — (чѣ ще) — щѣл да чете.

1) Опред.: влѣзохъ при него и го заварихъ, че седѣше до прозореца и четѣше. — Непосрѣдств. [възприето].

Неопред. посрѣдствено: влѣзълъ при него и го заварилъ, че седѣль до прозореца и четѣль.

Само отъ ония глаголи, у които имперф. основа се различава отъ аор.: четѣх — четох, копаех — копах, пишех — писах, но: сѣдѣх — сѣдѣх, видѣх — видѣх, сжцо: молѣх — молих — молѣл — молил, давах — давал.

1) Нѣма е следъ него!

2) Не всичкитѣ български говори го иматъ;

3) Добре е да се поддържа, защото дава на глагола поголѣма пѣстрина и точностъ.

Освенъ това причастие или по-добре глаголно време новобългарскиятъ езикъ образувалъ и друга глаголна форма, която се не различава отъ съответната старобългарска, но по значението си ще трѣбва да се причисли къмъ новитѣ глаголни форми. Познато е, че въ новобългарски не е сѣ едно, ако кажемъ: купи-ща или ще купа [!], каза-ща — или ще кажа до-ща или ще дойда, да-ща — или ще дам; първото бждно време е опредѣлено, а другото неопредѣлено, сиречь кога не искаме да кажемъ напр. дали наистина ще извършимъ нѣкое действие и кога, то употрѣбяваме първото [неопред.] бждно вр. А кога искаме да изкажемъ положително действие въ бъдаще, употрѣбяваме опред. бждно време: — Стб. 1) при дж; Инф. + спом. гл. имамъ, начкнж, хоцнж — μέλλειν.

Формално тука нѣма нищо ново, защото както едната, тѣй и другата форма за бждно време си ги има въ нашия старобългарски езикъ, защото старобългарски се казва не само *коупити хоцнж*, но и *хоцнж коупити* — при все че трѣбва да се забележи, че първата форма е по-употрѣбителна. По значение тѣзи две форми се не различавали до XV в.: „како хочетъ се быти; понист’цнж мож главж голж подѣ троискии зидъ; колика сѣ ще кръвь пролиати; прѣфорат’си щетъ сына“. Но съ време се развива известна разлика между фор-

митъ, въ които инф. се употрѣбѣва напредъ и между формитъ, дето инф. е поставенъ следъ спомагателния глаголъ.

Синтактичната разлика произлиза отъ тамъ, че изобщо формитъ въ български езикъ биватъ по-опредѣлени, кога се употрѣбѣва опредѣлителната дума отпредъ, а по-неопредѣлени — когато тая дума е отзадъ.

Точно тъй както купити е по-неопредѣлено отъ да купа [!];
вѣрва и пр., точно тъй е по-опредѣлено да се каже ще купа
отколкото купи ща . . . — турски севиорум || severim, jaza-
gım, іапаръм || praes.

Условно наклонение.

Има само две форми — за презентъ и за имперф. Това ново наклонение е произлѣзло просто по синтактиченъ пжтъ и то тъй:

Познато е, че въ старобългарски се употрѣбѣва настояще време отъ глагола отъ свършенъ видъ за бждно време: рекж = ще рекж; *іакмж сж камъ* — ще ви се ява [!]. Това бждно време се изгубило свършено като самостоятелна форма, а се употрѣбѣва още въ подчинено предложение: ако дойда, ще видим; щом го видиш, да му кажеш; щом го срещнеш, да му кажеш; като съгледам, ще му реча [!] и пр.

Освенъ тѣзи остатки отъ нѣкогашното бждно време азъ виждамъ остатъкъ и въ условното наклонение: отивамъ — ако дойдеш и ти; убивам се, ако ме хванат; убивам те, ако кажеш; отивам — ако, умирам — ако, убивам се — ако, застрелям се — ако, утравам се — ако, ударям те — ако, свалям те — ако, не пуцам те — ако, излѣгвам те, реквам ти, падвам — ако, давам ти — ако. Всѣкой свършенъ глаголъ може да бжде условенъ.

За такова тълкуване говори обстоятелството, че условно наклонение иматъ само свършенитъ глаголни основни форми — макаръ и окончанията имъ да сж взети отъ глаголитъ на *ам*. Но трѣбва да знаемъ, че това окончание не води съ себе си винаги и продължителность, защото казваме: да липсам, да курдисам, да кандисамъ и пр. сѣ нови образувания, каквито сж и формитъ за условно наклонение.

Отъ презентната форма лесно се доаждѣ до имперф. и то пакъ по ситактиченъ пжтъ:

както: отивам, ако дойдеш,
футурумъ фут.

тъй и: отивах, ако дойдеше — имперф.

Повелително наклонение.

Важно е да се установи, какво е останало от старобългарските форми повелителни. Има 4 типа повелителни форми.

I. неси — несѣте; вѣкни — вѣкнѣте (твърди основи); II. трѣпи — трѣпите; моли — молите (меки основи); III. гледай — гледайте, пѣйте; IV. коупоуѣй! — ѣте; инф. овати.

I спреж. конс. + нж; II. спреж. **ѣ** и **и** (III—IV спр. по Миклош. [Леск.!]); III спреж. вокали и I (**ѣ**, **и**, **оу**) — **ѣ** -**ѣте**

и и | -ини

по аналогия на **ѣ**=**а**—**а** | -**а**.

I. нес-**ѣте**, кѣки-**ѣте**; трѣпи-**ите**, моли -молите, инф. осн. на **ѣ** -**и** — въ югозападнитѣ говори (иначе -**ѣте**); III. гледа-**й**, гледа-**йте** — инф. осн. **а** — общо; IV. коупоу-**й** — **те** — [инф.] ова -**ти** — северозападни говори. Изключение глаголи на **в**: **аждъ**, **даждъ**, **вѣждъ**, **виждъ**!

Както у всичкитѣ форми, тъй и тука се явява още отъ твърде рано стремежъ къмъ изравнение; най-старото: нес**ѣ**-**те** — | **кажете** | и — **кажете**!

а

Въ разнитѣ говори това изравнение земало разни пѣтища. Въ източнитѣ говори аналогията (съобразно съ изговора на **ѣ**) отъ **ите** къмъ **ите**! **кажете**! **сѣкажете**! Въ [нѣкои само отъ] западнитѣ говори аналогията отива отъ твърди къмъ меки — **ѣте** — **ите**: **кажете** и **донесите**!

За образуване повелително наклонение българскитѣ глаголи могат да се раздѣлятъ на две групи: I. образуватъ тъй както старобългарскитѣ отъ I и II спрежение по Микл. сиречь посрѣдствомъ суфигкси: и — **ете**: стб. и **ѣте** — **бери**, **берѣте**; и **ите** **моли**, **молите**.

II. Образуватъ посрѣдствомъ суф. **й**, **ай** — **айте** **пита**й — **пита**йте — общо — но по първото има известни разлики по говоритѣ, защото сж слѣни две старобългарски образования:

Така: **-и**, **-ѣте**, (**берете**, **молете**) е правилното образуване въ общобългарски езикъ. Тукъ трѣбва да забележимъ първо нѣколко отклонения въ общобългарски езикъ и отклонение по наречията — **купуй**, **купуйте** — туй правилно или старинско образувание въ западнитѣ говори; вмѣсто нѣкои отъ тѣхъ се употрѣбятъ съкратени форми: **даждъ** — **дай**, но **аж**, **виж**, **ажте**, **дръж**, **меж**! покрай правилното **държ**; **пристан'** **дъш** **види** **си** **по** **анал**; **беш**! **леш**! **не** **лъш**! **влез**, **внес**, **изнес**, **занес** Мсб IV; Родоп. **станьте**! Солунско: **остань**, **под!** **ид!** **подите!** **мелите** Мил. 24, **затворите**, **отворите** 70 сторите III. VIII, 104 — **навалите** Кост. III. V, 63; **фърлите** III. VI, 42 Охр. **пойдите**, **отворите** Деб. Мсб IV. 52; още: **земите** III. 62 Охр.; **расипите**, **напишите**, **донесите** Мил. 38. Па тъй

сжщо и въ Ахъчелебийско: отворите, седите, молите, идите воарните Мсб 1.

Остатъци диал.: се чиниме другари Ш. 8, 179 Охр.: опитфиме = да опитаме Ш. 8, 62 Охр.; покрай помози [Богъ!] още: вързи, отвързи Мил. 2.

Императивъ на ете (**ѣте**) засѣга твърде отъ старо време; тая аналогия на **ѣте** още въ старобългарски, дето: покръпате, въпиате, свѣжате: Leskien — Arch. IV. 148. присждѣте. Тр. пр..

3. ед.: помози бог! бѣди = нека — бѣди туй, що душмаш! А. Страшим. Мисълъ XI—XII, 1895.

даждѣ — до XIII в.; въ XIV вече дай! Тр. пр. дайте! по III спр. — обратно въ македонскитѣ говори ѣди, види; ѣдете, Кукушко; оставейте, Воденско; речи, речете, печи, печете, по влияние отъ сег. вр.: печеш, печете.

Инфинитивъ.

И тази е една форма, която съ време се измѣнява толкова много, щото днесъ български езикъ, сравненъ съ стариятъ, показва голѣма разлика. При разглеждане на инфинитива ще имаме предъ видъ различни гледища: 1) До кога българскиятъ езикъ си служи съ тая форма, безъ да я мѣнява; 2) Кога и какъ я мѣнява; 3) Защо се мѣнява тя, и найсетне: 4) Има ли я още, какъ и де е запазена.

За да се измѣни формата на инф. действуватъ две причини, фонетични и синтактични.

Отъ староб. сждити (inf), сждитѣ (суп.) въ XIV вѣкъ (Тр. Пр.) се употрѣбя едно и друго: не можемъ вам сждитѣ; хоцетѣ разоритѣ; не можѣ его погубитѣ; за не го не щетѣ на опатѣ дочакатѣ; поистѣж мож главѣ голѣ подѣ тройскій зидѣ.

Това трае и презъ XV вѣкъ, както виждаме отъ влахобългарскитѣ грамоти, но вече *-тѣ* преобладава, сиречь докато въ Троян. Пр. случатѣ съ *тѣ* сж по-малко отколкото съ *ти*, сега обратно — *ти* доаждѣ като архаизъмъ или като сръбско влияние, а пѣкъ новата българска форма безъ *т* прозира: отъ кжду платитѣ (1418) Мирчо Велики; иматъ изгынѣтѣ отъ господство ми; не смѣте учинитѣ Данѣ Воевода 1420. Можег ме разлжит 1450, Басараб. не щѣ оставитѣ въ пагубѣ, нѣ щѣ взетѣ Владѣ Дракулѣ 1430; аз ви щѣ датѣ узнатѣ и др.

Милетичъ Ostbg. чулѣ инфинитивни форми и въ североизт. България, с. К'улефча: не је узнати веште; је знати, дету тѣй сж јѣ правила (църква); не ни б'аше познати; да је пузнати зъвивѣши си глѣвѣта с червен пояс; у Павликянитѣ: носятѣ черна престилка за пузнат се žali (Милетичъ сб. 139). На агниту жѣ вържа б'ел'ек да је пузнат. Забележително, че сѣ единъ и сжщи глаголъ!

Но освенъ тѣзи примѣри Милетичъ смѣта за инфинитивъ още и: ѣдѣн ѡл зѣ клати; агнитѣ за клати; тукъ има маству зѣ спати; тѣз удѣ ј зѣ пити; сапунъ зѣ мити; ни је нешту за крити. Не сж инфин., защото: 1) синтакт. конструкциѣ не позволява да ги извеждаме отъ старобългарски. Старобългар. не е за-пѣти, а кѣ пити; хърв. не е чисто народно, а нѣмско. 2) ограничена е само у такива глаголи, у които споредъ прич. се поставя тѣ: пити, мити, крити (а подирѣ по аналогия спати, клати); инф. щж, не щж, стига, но безъ т. — При това нека забележимъ, че консон. глаголни основи въ тази инфин. форма г у бѣтѣ своя краенъ консонантъ: че-ща, пре-ща, кра-щ, не мога дѡ, като въ ново време се допълнятъ отново тия форми: не мога чети или чете, стига чѣ, но и: стига чети, -е.

А въ Родопскитѣ говори се чува още конзон. въ примѣри като: мок ли ще деаволат да хми стори неакву, с. Левочево, Мсб. I 103; мок ли щѣ да гу измиш. V. 140.

А примѣри като: На тебе чат венци гроотѣти; на мене чат пекли треперѣти, Дупнишко Сб. V. 68; хилядо кем ѣ под нозе тури, илядо ке сабл'а пресекути, Соф. Сб. V. 89; кой че бога дочекати, дочекати, пой, гости, Соф. V. 4; та си имам три сѣрпѣи, сѣ белѣи; од них ке си опродати, та кем купи руйно вино, Сб. V. 4.

Паралелно съ тая синтетична форма на инфинитива се явява още въ твърде старо време една друга аналитична, която по общия стремежъ на езика къмъ анал. форми надвладѣва най-сетне и сполучва да изтика другата синтетич.: по примѣра на старобългар.: просѣи го да приидет се анализира после инф. и въ такива случаи, дето преди се употрѣбляла чисто инфинитивна форма, сиречь инф. ф. се анализ. посрѣдствомъ съюзъ да + verb. fin. Това е наполовина свършено въ XV вѣкъ, както може да се увѣримъ отъ многото примѣри въ влахобългар. грамоти: Ако му дадете да купитѣ Бесар. воев. 1450 год. Ако не ще да дойде слуга ми 1455 г. Кто се бы покусылъ да имъ възмет Радулъ воев. (1375-80). Понеже щж да пленѣ — Алекс. воев. 1420.

Днесъ за днесъ аналитичното изказване на инф. е проведено презъ всичкото пространство на български езикъ и ако има още старинско употрѣбѣне на инф., то не е вече общо българско свойство, а е повече подъ влияние на сѣседния сръбски езикъ или пѣкъ подъ влияниѣ на черковния езикъ. Като сжщи общобългарски остатѣци отъ староб. инф. може сега да считаме:

1) Фрази като: не е го видетѣ, не е го чутѣ, не е го познатѣ, дето инф. форма е запазила сръбнобългарския си видъ. Ахъчел. не гу ѣ видеа Мсб IV 125; не гу е созна XI. 174. Впрочемъ нека споменемъ тия примѣри отъ Ксантийско

Ш. III: нимоѣ плакат, нимоѣ лѣгат; Ахъчел. не гу и видеа МСб. IV 125. Не гу е позна VI 174. 2) при известни глаголи (смѣя, не смѣя, недѣѣ, мога).

Причастия.

Наспротивъ старобългарскиятъ езикъ, който притежава 5 вида причастия, новобългарскиятъ езикъ има днесъ всичко на всичко две и то за минало време: едно действително на *л*, друго страдателно на *н* или *т*.

Part. praes. act. Днесъ за днесъ изчезнало по всичкото пространство на българскиятъ езикъ и ако въ литературата се употрѣбятъ подобни причастия, то сж форми, наложени отъ писатели, които пишатъ подъ влияние на чужди езици. Като разглеждаме причастията, ще имаме предъ видъ: 1) какъ е изчезнала употрѣбата имъ като причастия; 2) какъ сж се замѣнили и 3) какви дири има отъ тѣхъ по днешнитѣ български наречия.

Причастието за сегашно време е изчезнало по всѣка вѣроятностъ на сжщи начинъ, както сж изчезнали и други глаголни форми, които гледаме днесъ замѣстени съ други синтактични съединения. Причината е отъ една страна обстоятелството, че вече въ старобългарски имало подобни синтактични съединения, които били употрѣбавани паралелно съ причастията. Щомъ вече старобългарски може да се каже покрай „вѣроуѣни спасенъ бждетъ“ още и: „иже вѣроуѣтъ, спасенъ бждетъ“, то е вече ясно да се разбере, защо е изчезнало и какъ се е замѣнило причастието за сегашно време, сиречь езикътъ, който и въ други случаи предпочита аналитични форми предъ синтетични, и тука се повежда по общото течение и дава преднина на аналитичнитѣ.

Сегашно време стб. жци — жци, вѣдѣци — молѣци — но ония сръднобългарски паметници, които смѣсватъ твърди и меки глаголни основи, употрѣбятъ и въ действителното причастие за сегашно време сѣ единъ суфиксъ съ гласна ж: ведѣщи, — молѣщи, попъ-Добрейш. еванг.: бдѣще, сѣдѣщсѣ, славѣще и хвалѣще Бога.

Сегашно страдателно причастие нѣма измѣнение.

Минало действително I: консон. основи си задържатъ още старата форма: платъ, -ѣши-, вѣдѣ-, ѣши-, но глаголитѣ съ вокални основи, които въ старобългарски иматъ двойно причастие: ѣвъ, авъ и в: видѣвъ, писавъ, — моль, избавъ — се употрѣбятъ още паралелно — обаче формата на -въ взема върхъ и полека-лека измѣстила формата на в — тѣѣ че покрай моль — моливъ, покрай избавъ — избавивъ, любль — любивъ и пр.

Както сегашното, тѣѣ и миналото действително причастие азхваща да се употрѣбѣ въ множеств. си форми съ в като дее-

причастие: Добрш. ев. глаголице — въшедши в цркъве божѣ ед. ч.

Освенъ това има и друга причина, която не малко е повлияла да престане употрѣбата на причастието като сжщо причастие. То е обстоятелството, че вече отъ старо време причастието за сегашно време се употрѣбя въ двойна смисълъ: 1) като причастие = прилагателно; 2) твърде често като деепричастие, сиречь, безъ да се скланя, а само да означава начинъ на действие, или да означава изобщо туй, що и днесъ означаватъ ония наречия произлезли отъ причастия. Отъ първото употрѣбление на причастията като сжщи причастия, = глаг. прилаг. се развива отпосле аналитичното имъ изказване чрезъ относителни мѣстоимения, а пъкъ отъ второто — се развиватъ днешнитѣ деепричастия, сиречь старото *кѣрѣуѣ* напр. се раздѣля въ развитието си на: 1) = вѣрвайки; 2) = който вѣрва. Това става заедно съ разпадането на другитѣ старобългарски форми, сиречь между втория и третия периодъ на бълг. езикъ. Въ влашкитѣ грамоти срѣщаме още причастия, но се вижда, че тѣ не сж вече народни форми.

Относително формалната страна старитѣ прич., употрѣбвани тѣ като сжщи причастия, или като дееприч., се срѣщатъ днесъ твърде рѣдко; сичкитѣ сж измѣнени на този или онзи начинъ: въ прилагателни: сжщий, горещ, вонещ, врещ, п̀арещ-, врук'и-, вручи; общобългарски: не май-къде; чисти: Вечерае под мустак се смеещ, Кач. 349, Ко що иде ле во гората, Тин *одай*, ем карай се. Та за тая, леле, пуста сабя Ш. V. 51. Охр. с. Косель; Си ми била сирѣмашка, Чужджѣ преди, чужджо ткаи; Преку-Дрин. Ш. I. 27; Си ми била везѣрница — Чужджѣ вези, чужджо шарай — *ibid.* 28. Тия примѣри сж архаизми вече, но деепричастията иматъ всеобщо употрѣбление въ една измѣнена форма по македонски говоръ, именно на *ки*, което отговаря на *щи*, сиречь зима се формата като да е прилагателна и се употрѣбява м. р., който после служи и за ж., ср. и мн. ч.:

Веке ми се досадило || По планина одееки || Ялѡвина водееки Мсб. VI. 37. образуването имъ 3 рл. одеег.

Поясе са искинаа || Спорем Рада стегаеки || Да е тѣнка и висока Мсб. VIII.

Но въ туй употрѣбление на причастието се намѣсва творит. падежъ, който изпълнява служба, както е известно, и за изказване на наречия; отъ тамъ: *пееттим* си утишол нах теах Ахъчелеб. Мсб. IV. 126; поминуайким покрай еден поп Цеп[енк.] Мсб. VI. 96. Викаштум въ смисълъ на плачешком с. Плевня, Разл. [! Драм.].

Отъ друга страна пъкъ повлияватъ и ония наречия на ице или ица: първица, *кѣторицаж* и образуватъ отъ дее-

прич. форми особени наречия на иц или ец: Шум. ходещиц, носещиц, срв. Велесъ болец да а немаш по-добре. *маница*: най-младото кирацийче || Щото кара девет коня, Десетию яйница—кутурица, г'отурица.

Старитѣ причастия на -щ- се употрѣбаватъ сега най-много въ югозападнитѣ говори, ала вече не като причастия, а като деепричастия, и споредъ това, дали преобладава въ говора *щ-жд-* или *к'-г'-*, имаме въ тия говори ту *щи* — ту *к'и*: берещи- берейки- и *ом* (инстр.) не е дат. абс.! Деб.

свирѣк'ум свирки, пук'ик'ум пушки, ете и во мѡмини двѡрои Деб. III. 58. свиреаштѣм, куцаштѣм, търкалеаштѣм, викаштѣм с. Плевня, Драмско VIII, 274.

Употрѣбата на действително причастие въ книжовния езикъ I спр. [!] II спр. ещи; III спр. ащи, аещи.

Пас. причастие за сег. време: *несомъ*, а, о, *знаемъ*, а, о; *видимъ*, а, о, *коупуимъ*, *нарицаемъ* — глаг. коренъ + *ом*, глаг. основа (сег.) + м.

Въ литературния езикъ употрѣбянитѣ пасивни прич. за сег. време сж русизми. Въ народнитѣ говори отдавна сж изчезнали тѣзи причастия. Като остатъци отъ тѣхъ: *лакомъ*, *питомъ*, *алкомъ* [лит. алченъ] най-употрѣбителни: отъ невидимо огин да падне па да го изгори (Ищип VIII 246); да го отнесе у невидимо *ibid* 240; Теодоровъ Псп XIX 199: незнатимо — отъ Болградъ (какво значение?). Бабяшки колиби; *в'адом'* ли е? = бива ли? (Студ. Н. Алексиевъ); Милет. чуль въ Родопа неведомо? отъ него Охр. ведовно—знайно.

Причастия за минало време. Въ старобългарски три вида:

- I прич. за мин.вр. действ. I *къ*, *-въ*, *-къши*: *моль*, *ши* — *моликъ-ши*
 II " " " " " II *лъ-ла-ло* —
 III " " " " страд. *нъ*, а, о, *тъ*, *та*, *те*, *битъ*, а, о

Първитѣ действителни причастия за минало време на *къ* и *къ* сега нѣма въ българския езикъ. Ако го употрѣбяме сегизъ-тогизъ въ книжовния български езикъ, то е подъ влияние отъ руската литература: бивши, свършивши — но тѣ се употрѣбаватъ повече като прилагателни.

У Милетич сръщаме: свършивши, чуль отъ дѣдо Зарѣнъ, Хасковско, с. Кетенликъ Das Ostbulg. 266, 274; аор. *би* -ше, то „бйше“ се казва за нѣщо „свършивши.“ Макарь, че го е казалъ старъ, може би не книжовенъ човѣкъ, но тази форма не ми се струва да е народна, а чута и научена отъ книжовни хора = а е бѣше то бишй веки! (то битти!).

Народни остатъци въ изрази като: отиде не питащ; убува си чизмите скокниш.

Пасивното причастие за сег. време изчезнало въ днешния български езикъ безъ трага — сиречь като причастие. Но

че го имало нѣкой пжтъ, свидетелствуватъ питом, лаком; видимъ, невидимъ сж литературни форми [!]; незнатимо Теодоровъ Болградъ Псп XIX, 199 сега лит. отъ руски.

За минало време имало едно време три причастия две действителни и страдателно. Отъ действ. I и II е запазено второто на лъ и то живѣе и вирѣе още по цѣлия обсегъ на българския езикъ, та дори служи за образуване на нови глаг. имена. Колкото за второто — то е изчезнало днесъ за днесъ безъ трага. За причастието на лъ е интересно да се забележи това, че въ множ. число не окончава на *и*, както въ другитѣ думи, а на *е*, и то е общобългарско окончание, ако и да се срѣща *и*. Какъ се е получило това *е* въ множ. число (дошлѣ, билѣ), невъзможно е да се каже. Тукъ може би сж имали влияние глаголнитѣ форми на *е*: *сме*, *стѣ*. Не е за вѣрване влияние отъ приетеле, защото прич. на лъ шомъ се употрѣби като прилаг. има окончание на *и*: за дошлите, на заспалите и пр.

II действително причастие на лъ се употрѣбвя въ старитѣ си форми, съ изключение на множествено число, дето за именит. падежъ м. р. дохаждатъ още отъ XII вѣкъ форми на лъ намѣсто на ли: Охр. Апост XII вѣкъ: осжждени биле, Григоров. Ев. XII вѣкъ: имале, знаѣле, Карпинско Ев. XIII вѣкъ: прѣкратиле сж дениети, створиле. Троянска Прича: сѹбиле сж; кои сж се двигнале [!], себѣ сжтъ наишле смрѣтъ; потонжле, плѣвиле.

Другитѣ две причастия на лъ и нъ се държатъ още живо въ български езикъ по всичкитѣ му говори. За първото отъ тѣхъ нѣма какво и да говоря, понеже като жива форма у насъ знаемъ и образуването му и употрѣбата му. Обаче има единъ въпросъ, който ще трѣбва да разгледаме въ свръзка съ българскитѣ говори. Именно образуването на мн. ч. у това причастие на лъ. Споредъ българскитѣ говори сега може мн. ч. отъ това причастие да окончава на *ли* (по старому) и на *ле*. Пита се, какъ е настанала форма *ле* за мн. ч. и где се употрѣбвява. Формата настанала, може да се твърди, по влияние отъ сжщ. м. р., които образуватъ мн. ч. на *е* (гребене, кравае, ораче), но като имаме предъ видъ, че споредъ причастие нъ, тъ нѣма никжде *не*, *те* — по-вѣрното е да се тълкува тази форма друго-яче. А може би да сж играли известна роля и глаголнитѣ форми на *е* (*смѣ*, *стѣ* — *сѣ*). — Както и да е, но трѣбва да ви забележа, че причастието на *ле* се явява още твърде рано, още въ XIII вѣкъ *быле* Охридски апост., имале, *знаѣле* Григоров. Ев. *створиле*; Тр. Пр.: *сѹвиле* сж витези; кои сж сж двигнале, себѣ сж наишле смрѣтъ, потонжле. Отъ тамъ нататкъ тази форма е обикновена.

Днесъ за днесъ прич. на *ле* въ мн. ч. е много по-разпространено отколкото сжщ. на *е*. Защото освенъ че владѣе въ цѣла североизточна България и частъ отъ югоизточна, ами

владѣе въ цѣла юозападна България, владѣе въ повечето централни говори, владѣе въ Пиротски и Царибродски говоръ. Само въ Софийско, Разложко, Самоковско, Радомирско, Дулнишко, Джумайско и Родопитѣ владѣе формата *ли* — инакъ вредѣ *е* (източни говори, когато само е съ ударение: билѣ, дошлѣ, моглѣ, реклѣ).

Въ северозападни говори се срѣщатъ форми: седли; сретли, — като че старинско, но е относително. Като отклонение отъ общата форма за това прич. нека споменемъ форми като: билйли, дошлйли, отишлйли въ Родопски говори — сиречь удвоение на *ли*, което се случва само при глаголи, гдето ударението пада на последния слогъ.

И дветѣ пасивни причастни форми на нѣ -тѣ—и днесъ се разпредѣлятъ споредъ говоритѣ въ главни черти, както въ старобѣлг., но има известни кръстосвания: битѣ, чутѣ, обутѣ, дигнатѣ, клетѣ; тѣ — вокални глаголи отъ по I спрежение: нѣ — 1) конз. глаголи отъ I спрежение плетен, четен, видѣн, молен, гледан. Глаголъ на *кѣ* < *кѣтѣ* / *кѣнѣ* за благозвучие: жет, начинет, пременет, западни говори Софийско; неканет, ранет [срв. нѣ -тѣ — а: чуен, убиен, проклен Софийско VII, 32.

Относително разграничението на *е* и *и* въ българскитѣ говори, бѣше дума, когато говорихме за сложн. времена въ български.—Употрѣбата на *е* намираме и води начало още отъ 14. вѣкѣ, ако не и отъ по-рано.: Срв. осждени быле Охр. Ев., имале Григоров. Ев., знаѣле Карп. Ев., а въ Троян. Пр. доста често: убиле сж витези, кои сж сж двигнжле, себѣ сж наишле съмрътъ, потонжле, плѣнили. Влахобѣлг. грам. обикновено: ходиле, чуле и пр.

Пасивното прич. за мин. вр. (на нѣ) си е и днесъ тѣй употрѣбително. А отъ тогава владѣе и до днесъ, както и въ старо време, разбира се, следъ като се подчинило и то на известни фонетични закони, напр. *тj* не минува въ щ: позлатен, а не позлащен, посветен, роден, а не рожден, посрамен, ограбен, [безъ т. н. l epenhet.!] Всеизвестни оконч.: нѣ и тѣ.

При това нека забележимъ, че въ западнитѣ говори като че предпочитатъ прич. на нѣ, та употрѣбаватъ тая форма и при такива глаголи, които инакъ иматъ прич. на нѣ: кълнен — Кратовско; пиен — по цѣла Македония.

Изобщо аналог. отива до тамъ, че само глаг. на *ам* иматъ окончание *ан*, инакъ сѣ *ен*: берен, пишен, зелен Крат. Сб. IV. 318. Кои нѣ, кои тѣ? Тѣй като по-малко получаватъ *т*, то ще получатъ само ония, които сж и по-малко; *тѣ* получватъ глаголи отъ I спр. съ исключение на *а*: пит, бит; чут, сплут; а онѣзи на *н* могатъ и по двата начина: испѣт и испѣн., посѣн и посѣт.

УНИВЕРСИТЕТСКИ ИЗДАНИЯ

УНИВЕРСИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА:

НЕИЗЧЕРПАНИ КНИГИ:

№		лева
3	Дескриптивна геометрия, отъ проф. Шоурекъ	100
6	Иполитъ Тенъ и неговата философия на историята, отъ д-ръ Н. Алексиевъ	95
8	История на българския езикъ, томъ I, отъ проф. д-ръ Б. Цоневъ	85
11	Основи на неорганичната химия, отъ проф. З. Караоглановъ, ч. II. метали	120
12	Уводъ къмъ изчисление на кристалитъ, отъ проф. д-ръ Г. Бончевъ	55
13	Хистология на човѣка и на гръбначнитъ животни, отъ проф. д-ръ М. Поповъ	60
—	Кирилъ и Методи, редица „Помагала“, отъ проф. д-ръ Баланъ	30
15	Перкусия и аускултация, отъ д-ръ Х. Фирортъ, преводъ отъ д-ръ М. Баланъ и д-ръ Б. Клайнъ	12,50
16	Отговоритъ на Папа Николая I по запитванията на българитъ, отъ проф. д-ръ Д. Дечевъ	30
17	Нова и най-нова история — Реформационна епоха, томъ I, отъ Г. Дерманчевъ	120
18	Съчинения на Г. С. Раковски, отъ проф. д-ръ М. Арнаудовъ	120
20	Българското население въ Влашко и Молдова, отъ проф. Романски	380
22	Акушерско-гинекол. пропедевтика отъ проф. Д-ръ О. Полано, прев. отъ Д-ръ М. Славчевъ	35
23	Г. С. Раковски, животъ — произведения — идеи, отъ проф. д-ръ М. Арнаудовъ	50
24	Секционна техника, отъ д-ръ Голѣмановъ	15
25	Аналитична механика, часть I, отъ проф. Ив. Ценовъ	200
26	Симптоматология на заболяванията на нервната система, отъ проф. д-ръ Янишевски	50
27	Основи на общата психопатология, отъ проф. Д-ръ Н. М. Поповъ	60
28	Държавно право, отъ проф. К. Н. Соколовъ	40
29	Начала на органическата химия, отъ проф. д-ръ Ас. Златаровъ	200
30	Диференциално и интегрално смѣтане, отъ проф. д-ръ К. Поповъ	125
31	Ръководство по аналитична химия, I часть, качественъ анализъ, отъ проф. З. Караоглановъ	100
33	Ръководство по аналитична химия, II часть, количественъ анализъ, отъ проф. З. Караоглановъ	110
34	Патологични процеси, отъ д-ръ С. Аврамовъ	350
35	Общо скотовѣдство, отъ проф. Ж. Ганчевъ	125
36	Физиологическа химия, отъ проф. Завьяловъ	120
37	Аналитична механика, часть II, отъ проф. Ив. Ценовъ	200
38	Студии върху българскитъ обреди и легенди, отъ проф. Д-ръ М. Арнаудовъ	125

№	лева
78	Критика на теоритът за нуждната отбрана, отъ д-ръ Н. Жабински 200
79	Методи на микробиологични и серологични изследвания. отъ проф. д-ръ Вл. Марковъ 210
80	Сборникъ отъ решени задачи по аналитична механика, отъ проф. Ив. Ценовъ 250
81	Учебникъ по нервни болести, отъ проф. д-ръ А. Е. Янишевски 100
82	Престъпление, деяние и причинна връзка, отъ д-ръ Н. Долапчиевъ 105
83	Уводъ въ теорията на аналитичнитѣ функции, отъ проф. д-ръ Л. Чакаловъ 270
84	Българска граматика, дѣлъ I, ч. I, отъ проф. д-ръ А. Теодоровъ-Баланъ 180
85	Обща минералогия, отъ проф. д-ръ Г. Бончевъ 175
86	За индивидуалнитѣ и колективни нужди, ч. I, кн. I, отъ д-ръ Ив. Байновъ 130
87	Хигиена на месото, отъ проф. д-ръ Гр. Диковъ 210
88	Анатомия и физиология на домашнитѣ бозайници, отъ П. Петковъ 220
89	Основи на наказателно-процесуалната наука, т. I, отъ д-ръ Н. Сарановъ 230
90	Опредѣлителъ на европейскитѣ птици, отъ д-ръ А. А. Силантьевъ, преводъ отъ А. Желѣзкова-Паспалева 75
91	Алманахъ на Софийския Университетъ, 1888—1928 год. 360
92	Основи на висшата геодезия, отъ проф. Йорд. Ковачевъ 220
93	Висша алгебра томъ I, отъ проф. Н. Обрешковъ 270
94	Сравнителна физиология на животнитѣ, отъ проф. д-ръ Ст. Консуловъ 155
95	Нова и най-нова история, т. III, отъ Г. Дерманчевъ 250
96	Начала на неорганичната химия, ч. I, отъ проф. д-ръ Ас. Златаровъ 150
97	Начала на неорганичната химия, ч. II, отъ проф. д-ръ Ас. Златаровъ 100
98	Медицински и отровни растения, отъ проф. Н. Арнаудовъ 100
99	Анатомия на човѣка, ч. III, отъ проф. д-ръ И. Шаншалъ 240
100	Геоложка карта на България—листъ Царибродъ въ мѣрка 1:126,000, заедно съ обяснения къмъ нея, отъ проф. д-ръ Ст. Бончевъ 110
101	Сравнителна анатомия на грѣбначнитѣ животни, отъ проф. д-ръ Т. Морозъ 280
102	Ветеринарна хигиена, ч. I, отъ проф. д-ръ Ст. Петровъ 270
103	Ръководство по ентомология, съ огледъ на вреднитѣ наѣждоци, отъ Д. Йоакимовъ 260
104	Основенитѣ на царската власть и престолонаследнето, отъ проф. д-ръ Л. Владикинъ 250
105	Обща биология, отъ проф. д-ръ Ст. Консуловъ 210
106	Психология на литературното творчество, отъ проф. д-ръ М. Ар- наудовъ 250
107	Форма и отношение, приносъ къмъ изучението за познанието, второ преработено издание, отъ проф. Д. Михалчевъ 240
108	Курсъ по укрепяване пороища, отъ проф. Т. Димитровъ 280
109	Патогенни микроорганизми и имунитетъ, отъ проф. д-ръ Вл. Марковъ 220
110	Сборникъ отъ задачи и теореми по висша алгебра, отъ проф. д-ръ Н. Обрѣшковъ 170
111	Астрономическа география, отъ Йорданъ Д. Ковачевъ 100

№	лева
112 Ръководство за определяне на минералитъ, отъ Fuchs—Brauns; превели отъ седмото нѣмско издание Н. Николовъ и Стр. Димитровъ	60
113 Технологично изследване на каменни вжлища, коксъ, цементъ и глина, отъ проф. Ив. Трифоновъ	75
114 Лекции по земледѣлска ботаника, отъ проф. Ник. А. Стояновъ	160
115 Чиновническо право, томъ I, отъ Петко Стайновъ, ч. хон. доцентъ	140
116 Въведение въ Св. Писание на ветхия заветъ, отъ проф. Ив. С. Марковски	120
117 Извънкласиченъ месопрегледъ, отъ проф. Гр. Диковъ	150
118 Частна Зоотехния, отъ проф. П. Бичевъ	110
119 Теория на статистиката, отъ проф. Г. Т. Данаиловъ	140
120 История на Християнската църква, ч. I и II отъ М. Е. Посновъ	150
121 Педагогическа психология, отъ проф. Мих. Герасковъ	100
122 Еклога, отъ Н. П. Благоевъ	70
123 Хигиена, часть I, проф. д-ръ Т. Петровъ	180
124 Наука за храненето на домашнитъ животни отъ Ст. Петровъ	150
125 Сравнителна анатомия на гръбначнитъ животни, второ преработено издание, отъ проф. д-ръ Методи Поповъ	150
126 Основи на наказателно-процесуалната наука, т. II, отъ д-ръ Н. Сарановъ	130
127 Флора на България, проф. Н. Стояновъ и Г. Стефановъ	310
128 Курсъ по Биохимия, отдѣлъ броматология, отъ д-ръ Ас. Златаровъ	150
129 Основи на Гинекологията, ч. II, отъ проф. д-ръ Д. Стаматовъ	60
130 Органична химична технология, проф. Г. И. Колушки	100
131 Международно частно право д-ръ Ст. Даневъ	65
132 Курсъ по горска таксация, проф. Т. Иванчевъ	150
133 Курсъ по гражданско право, облигационно право, обща часть, томъ III отъ проф. д-ръ Л. Диковъ	200
135 Уводъ въ векторното смѣтане съ приложения и задачи, отъ проф. Г. Ив. Маневъ	120
136 Основи на гинекологията, часть III, болести на влагалището и вулвата, отъ проф. д-ръ Д. Стаматовъ	35
137 Болести на културнитъ растения, отъ проф. д-ръ Д. Атанасовъ съ 221 фигури въ текста	220
138 Обща биология отъ Проф. Д-ръ Методий Поповъ второ преработено издание	150
139 Чиновническо право, отъ Петко Стайновъ томъ втори	80
141 Полска граматика отъ Проф. Боянъ Пеневъ, Посмъртно издание	100

B HUM

BIBLIOTEKA
UNIERSYTECKA
GDANSK

899987/2

Nie pożyczą się do domu

1934.